

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI

FÜTÛHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ
TRANSKRİPSİYON VE TAHLİL

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe ÖDEMİŞ

Danışman

Doç. Dr. Sadettin BAŞTÜRK

Nevşehir

Aralık 2017

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI

FÜTÛHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ
TRANSKRİPSİYON VE TAHLİL

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe ÖDEMİŞ

Danışman

Doç. Dr. Sadettin BAŞTÜRK

Nevşehir

Aralık 2017

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Ayşe ÖDEMiŞ

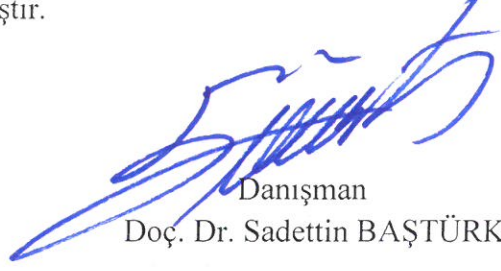

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

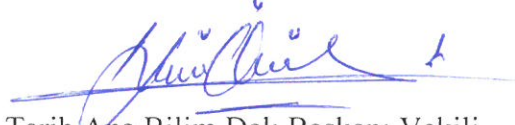
“Fütûhu’ş-Şâm Tercümesi Transkripsiyon ve Tahlil” adlı Yüksek Lisans Tezi,
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez
Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Ayşe ÖDEMİŞ

Danışman
Doç. Dr. Sadettin BAŞTÜRK

Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı Vekili

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin SARAÇ

KABUL VE ONAY

Doç. Dr. Sadettin BAŞTÜRK danışmanlığında Ayşe ÖDEMİŞ tarafından hazırlanan “Fütûhu’ş-Şâm Tercümesi Transkripsyon ve Tahlil” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

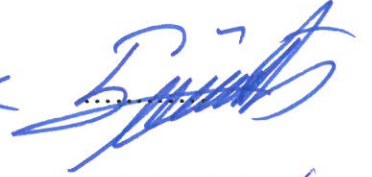
22.12.2017

JÜRİ

İMZA

Danışman

Doç. Dr. Sadettin BAŞTÜRK

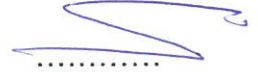
Üye

Doç. Dr. Nezir TOPAL

Üye

Yrd. Doç. Dr. Seyhan SAĞIN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 03.01.2018 tarih ve 2018.01.7 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

03.01.2018

...Yrd. Doç. Dr. Vedat AKTEPE
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürü

FÜTÛHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ TRANSKRİPSİYON VE TAHLİL

Ayşe ÖDEMİŞ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih, Yüksek Lisans, Aralık 2017

Danışman: Doç. Dr. Sadettin BAŞTÜRK

ÖZET

Tez çalışmasının amacı; müellifi Abdüssamed b. Seyyid Ali b. Davud ed-Diyarbekrî olan Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi isimli el yazması eserin transkripsiyon ve tahlilidir. Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi 263 varak olup, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Vâkıdî'ye (ö.207/823) atfedilen Fütûhu'ş-Şâm adlı Arapça el yazması eserin ilk cildinin Abdüssamed Diyarbekrî tarafından Osmanlı Türkçesine tercümesi ile meydana gelmiştir. Diyarbekrî, el-Vâkıdî'ye atfedilen eserin başlangıç kısmında müellifin kısaca değindiği Hz. Ebu Bekir Dönemi irtidat hareketlerinin yazılmış olduğu bölüme bazı ilavelerde bulunmuştur. Bu ilaveler dışında eseri aslına bağlı kalarak tercüme etmiştir.

İslâm Fütûhâtı açısından Şam'a yapılacak olan fetihler oldukça önemli görülmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber, vefatından önce bir ordu toplayarak Şam üzerine göndermeyi planlamış, ancak bu hedefi gerçekleştirememiştir. Nitekim Hz. Ebu Bekir halife olduktan sonra irtidat ve bağımsızlık hareketlerinden meydana gelen iç karışıklıkları giderip, istikrarı sağlayınca; aynı amaçla bir ordu tertip etmiş ve Şam'a göndermiştir. Hz. Ebu Bekir'in vefatının ardından, Halife Hz. Ömer de bu görevi devam ettirmiştir. Böylece, bu dönemde Şam'ın büyük bir kısmını yönetimi altında bulduran Bizans İmparatorluğu ile yapılan mücadeleler neticesinde bölge, İslâm Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir. Transkripsiyon ve tahlilini yapılan Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi isimli eser, bu mücadeleleri kapsamlı bir şekilde ihtiva etmektedir. Eser, Hz. Ebu Bekir Dönemi (632-634) irtidat hadiselerinin kısa biçimde anlatımı ile başlayıp Hz. Ömer Dönemi'nde (634-644) vuku bulan Yermük Savaşı'nın (636) bir bölümünün nakledilmesi ile sona ermektedir.

Tarihî kaynak olarak önem taşıyan el yazmalarından biri olan Fütûhu'ş-Şâm'ın, Abdüssamed Diyarbekrî'nin tercümesi dışında bazı tercümeleri ve bu tercümeler üzerinde yapılmış çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar ve tercümeler tez kapsamında değerlendirilmiştir. Müellifi Abdüssamed Diyarbekrî olan ve tez çalışmasının temelini oluşturan mevcut el yazması eserin ise tarih araştırmalarına uygun bir biçimde üzerinde durulmamış olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle ilk olarak eserin transkripsiyonu yapılmıştır. Eser içinde geçen Arapça yazılmış âyet, hadis, dua, şiir ve beyitler transkrip edilerek, gerekli açıklamalar dipnotta verilmiştir. Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi'nin fizikî özellikleri, eserin dili, edebî yapısı, tarihî bir kaynak olarak niteliği, dönem hakkında bilgi veren diğer ana kaynaklar, araştırma inceleme eserleri ile karşılaştırılarak tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şam, Müslümanlar, Bizans İmparatorluğu, Fetih.

FÜTÛHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ TRANSCRIPTION AND ANALYSIS

Ayşe ÖDEMİŞ

Nevşehir Hacı Bektaş University, Institute of Social Sciences

History, M.A., December 2017

Supervisor: Assoc. Dr. Sadettin BAŞTÜRK

ABSTRACT

The aim of this thesis is a transcription and analysis of the famous manuscript work, Futûhu's-Sâm Tercumesi by the author Abdussamed b. Seyyid Ali b. Davud ed-Diyarbekrî. The Futûhu's-Sâm Tercumesi existing of 263 pages has occurred with the Abdussamed Diyarbekrî's Ottoman Turkic translation of the first volume of Arabic manuscript, Futûhu's-Sâm which was attributed to Ebu Abdillâh Muhammed b. Omer b. el-Vâkidî (ö.207/823). Diyarbekrî, made some additions of the work which was attributed to el-Vâkidî. His contributions were mainly to the section in the which the author briefly mentions the apostasy movements during the reign Hz. Ebu Bekir. Apart from these attachments, the manuscript was originally translated adhering to it.

The conquests of Sam in terms of Islamic Futûhât are very important. The Prophet Hz. Muhammed planned to send an army to Sam before his death, but he could not achieve this goal because of his illness. When Hz. Ebu Bekir became a caliph, he corrected the internal confusion and provided stability. For the same purpose, he gathered an army and send it to Sam. After the death of Hz. Ebu Bekir, Caliph Omer went on with this. In this period, after wars with the Byzantine Empire that controlled a large part of Sam region, the region was dominated by Muslims. Futûhu's-Sâm Tercumesi, which we will discuss in this work, also conveys these struggles. The work begins with the narration of the apostate events during Hz. Ebu Bekir period (632-634) and ends with the part of Yermuk Battle (636) that took place in the Hz. Omer Period (634-644).

There are some translations besides the translation of Abdussamed Diyarbekrî, and studies on these translations about the Futûhu's-Sâm which is one of the important manuscripts as a historical source. These studies were evaluated within the scope of this Master's Thesis. It was realized that this manuscript, which is authored by Abdussamed Diyarbekrî and which forms the basis of the present thesis, had not yet received the necessary scholarly attention. For this reason, the transcription of the work was first achieved. The verses, hadiths, prayers, poems and couplets written in Arabic in the work were transcribed to the Latin alphabet and the necessary opening remarks were given as footnotes. The physical characteristics of the transliteration, the language of the work, its literary structure, its character as a historical source, other main sources giving information about the period were tried to be analyzed by comparing them with the research studies.

Key Words: Sam, Muslims, Byzantine Empire, Conquest.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında bilgi ve tavsiyeleriyle beni yönlendiren, akademik alanda en iyi Şekilde yetişmem için katkılarını esirgemeyen ve sabırla tezimi yöneten saygıdeğer hocam, Sayın Doç. Dr. Sadettin BAŞTÜRK'E teŐekkürlerimi arz ederim.

Tez çalışmamda mevcut olan Arapça ve Farsça kelimeler hususundaki bilgileriyle, yardımlarını eksik etmeyen Sayın Doç. Dr. Adem ÇATAK ve Sayın Araştırma Görevlisi Ramazan MEŐE hocalarıma ayrıca Milli Kütüphane alışanlarına, Sayın Ayşe EKİ'e, Sayın Kevser ÇAKILLI'ya ve aileme çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR.....	x
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FÜTÛHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ VE MÜELLİFİ

1.1. Eserin Müellifi: Abdüssamed Diyarbekrî	3
1.1.1. Hayatı ve Görevleri	3
1.1.2. Eserleri	5
1.1.2.1. Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi.....	5
1.1.2.2. Tercüme-i en-Nüzhe es-Seniyye fî Zikr el-Hulefâ ve'l-Mülûk el Mısriyye	5
1.1.2.3. Nuhbetü'l-Memlûk fî Tahrîr-i Tuhfetü'l-Mülûk	7
1.2. Eserin Fiziki Özelliklerinin Tanıtımı	7
1.3. Eser Hakkında Yapılmış Diğer Çalışmalar	8

İKİNCİ BÖLÜM

FÜTÛHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ'NİN DİLİ ve EDEBÎ YAPISI

2.1. Eserin Dili	11
2.2. Eserin Edebî Yapısı.....	11
2.2.1. Eserde Arapça Olarak Kaleme Alınmış Bölümler	11
2.2.1.1. Şiir, Beyit ve Kıt'alar.....	11

2.2.1.2. Âyet, Hadis ve Dualar.....	14
2.2.2. Deyimler ve Mecazlar	18
2.2.3. Nasihatler	18
2.2.4. Tasvirler	20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FÜTÛHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ'NİN TARİHİ BİR KAYNAK OLARAK TAHLİLİ

3.1. Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi'ne Göre İrtidat Hadiseleri.....	22
3.2. Esere Göre Şam Coğrafyası	27
3.3. Şam Halkı.....	28
3.4. Şam Havâlisi'nde Fetihler.....	29
3.4.1. Şam Seferi'nde Bizans ile İlk Mücadele	30
3.4.2. Filistin'in ve Basra'nın Fethi	34
3.4.3. Ecnâdeyn Muharebesi	43
3.4.4. Dimaşk'ın Fethi.....	49
3.4.5. Hıms (Humus), Kınnesrin'in ve Ba'albek'in Fethi.....	51
3.4.6. Yermük Muharebesi.....	57
3.4.7. Şam'ın Fetihlerinde Kadınların Rolü	62

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FÜTÛHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ TRANSKRİPSİYON METNİ

4.1. Transkripsyon Metni	69
SONUÇ	322
KAYNAKÇA	326
EKLER	328
Ek-1. Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi, varak 2b-3a.	328
Ek-2. Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi, varak 97b-98a.	329
Ek- 3. Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi varak 223b-224a.	330
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR

-a	: Varak ön yüz
AÜ	: Ankara Üniversitesi
-b	: Varak arka yüz
b.	: Bin
c.c.	: Celle Celâluhu
çev.	: Çeviren
DTCF	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
H.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
M.	: Miladî
nr.	: Numara
ö.	: Ölüm
r.a.	: Radıyallahu ‘anh
s.a.v.	: Sallallâhu ‘aleyhi vessellem
ss.	: Sayfa Sayısı
vr.	: Varak

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا(أ)	:a,â ,A ,Â ,e ,E	ض	:z,d
ء	:’	ط	:t
ب	:b	ظ	:z
پ	:p	ع	:’
ت,ة,ة	:t	غ	:g,ğ
ث	:s	ف	:f
ج	:c	ق	:k
چ	:ç	ك	:k
ح	:h	ل	:l
خ	:h	م	:m
د	:d	ن	:n
ذ	:z	و	:v
ر	:r	ه,ه,ه	:h
ز	:z	ی,یگ	:n
ژ	:j	ی,ی	:y
س	:s	ی-ا	:i,î
ش	:ş	و-	:û
ص	:s	ؤ-	:ü,û ,u

GİRİŞ

Tarihî geçmişi milattan önceki devirlere kadar dayanan ve kadim beldelerden biri olan Şam, Arapça kaynaklarda bütün Suriye bölgesini ifade etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca genel bir tabir olan Şam, Filistin Bölgesi dâhil geniş coğrafyayı tanımlamaktadır. Şam Bölgesi; tam olarak ifade etmese de güneyden Arap Yarımadası (Arap Çölü, Bâdiyetü'l-Arap) ve Kızıldeniz, güney batıdan Mısır, doğudan Cezire ve Berrü's-Şam Çöl'ü, kuzeyde Doğu Akdeniz'den itibaren Anadolu diyebileceğimiz sınırlardan müteşekkildir.¹

Tez çalışmasının konusu; bu kadim bölgenin Hz. (Hazreti) Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde Müslümanların hâkimiyeti altına alınması için yapılan seferleri anlatan, Fütûhu's-Şâm Tercümesi isimli el yazması eserin transkripsiyon ve tahlilidir. Eser, 16. Asır'da Abdüssamed Diyarbekrî tarafından, el-Vâkıdî'ye atfedilen Arapça yazılmış Fütûhu's-Şâm isimli el yazması eserin başlangıcından Yermük Muharebesi'nin bir kısmının anlatıldığı bölüme kadar Osmanlı Türkçesine tercümesi ile hâsıl olmuştur. 263 varaktan meydana gelen Fütûhu's-Şâm Tercümesi; İslam Devleti'nin Şam Havâlisi'ndeki fetihlerini ayrıntılı bir biçimde ele almıştır. Ayrıca eser, bu dönemde büyük kısmı Bizans hâkimiyetinde bulunan Şam coğrafyası, halkı, din adamları, komutan ve yöneticileri hakkında da malûmat vermektedir.

Fütûhu's-Şâm Tercümesi'nin, Milli Kütüphane Yazmalar Bölümü 29 Numaradan temini sağlanmış ve ilk etapta basit transkripsiyon yöntemi takip edilmek sûretiyle metni meydana getirilmiştir. Osmanlı Türkçesi'nde uzun okunan (a, ı, u) sesli harfleri (â, î, û), aynlar (ˆ), hemzeler (ˆ) şeklinde yazılmıştır. Metnin daha kolay anlaşılması amacıyla noktalama işaretleri kullanılmıştır.

¹ Kenan Ziya Taş, Suriye'nin (Şam) Osmanlı Hâkimiyetindeki İdari Yapısı, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı 15, 2000, 75.

Metinde geçen Őir, beyit, âyet, hadis, dualar, Arapça deyim ve tabirler transkrip edilerek, haklarındaki gerekli açıklamalar dipnotta verilmiştir. Eserde meydana gelen yıpranmalar nedeniyle okunamayan kelimeler [...] Şeklinde dipnotta belirtilmiştir. Ayrıca metinde satır içinde yazılmayıp, sonradan ilave edilen kelimeler “+” iŐareti ile cümleler ise derkenar olarak dipnotta aktarılmıştır.

Eserin transkripsiyonunun ardından tahlil kısmında, metinde yer alan bazı önemli noktalar ve hadiseler dönem hakkında bilgi veren ana kaynaklar ayrıca araştırma-inceleme eserleri ile karŐılaŐtırılmıŐtır. Bu karŐılaŐtırma sırasında elde edilen veriler dipnotta ve metin içinde belirtilmiştir.

Tez alıŐması dört bölümden oluŐmaktadır. Birinci bölümde; eserin müellifi olan Abdüssamed Diyarbekri'nin hayatı, eserleri, devlet kademesinde yapmış olduğu görevler, transkripsiyonu sağlanan eserin nüshaları ve eser hakkında yapılmış diğer çalışmalar anlatılmıŐtır. İkinci bölüm, eserin edebî yapısı ve dil üslubunun değerlendirildiği kısımdır. Üçüncü bölümde; Fütûhu'Ő-Şâm Tercümesi'nin tarihî bir kaynak olarak tanıtılması, Şam Fütûhâtı, Şam'ın coğrafyası, halkının ahvâli ve müellifin eklemiŐ olduğu bazı kısımlar hakkında bilgi verilmiştir. ÇalıŐmamızın son bölümü ise eserin transkripsiyon metninin tesisinden meydana gelmiştir. Son tahlilde Şam Bölgesindeki İslâm Fütûhâtı'nın anlatıldığı Fütûhu'Ő-Şâm Tercümesi, tarihî metotlar ışığında tenkit ve tahlil edilerek, ilim âleminin faydasına sunulması amaçlanmıŐtır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FÜTÛHU'Ş-ŞAM TERCÜMESİ ve MÜELLİFİ

1.1. Eserin Müellifi: Abdüssamed Diyarbekrî

1.1.1. Hayatı ve Görevleri

Tam adı; Abdüssamed bin Seyyidî Alî bin Davud ed-Diyarbekrî², 16. Asır'da Osmanlı Devlet kademesinde görevde bulunmuş, devlet adamı ve müellifdir. Kendisi hakkındaki bilgiler müellifin; Tercüme-i en-Nüzhe es-Seniyye fi Zikr el-Hulefâ ve'l-Mülûk el-Mısriyye (Nevâdirü't-Tevârih) eserine dayanmaktadır.³ Bu eserin dışında Diyarbekrî'nin yaşamı hakkında malumat alabileceğimiz kaynaklar sınırlıdır.

Abdüssamad Diyarbekrî'nin doğum tarihi kesin olarak tespit edilememiştir. Ancak bu hususta bazı veriler ışığında, müellifin 15. Asr'ın sonlarında doğmuş olabileceği varsayılmaktadır. Bu kanının sebebi İdrîs-i Bitlisî'nin Hac yolculuğu sırasında Hicrî (H.) 917 / Miladî (M.) 1512 Diyarbekrî ile Tâif'te görüşmeleri ve bu tarihte çokda genç yaşta olamayacağıdır.⁴ Diyarbekrî, Nevâdirü't-Tevârih'te İdrîs-i Bitlisî ile görüşmesi için şunları söylemiştir: *"Fakîr sadr-ı 'ilmde olub, tahsîl iderken, Mekke-i müşerrefede mücâvir ve Beytullah-ı munîfde mukîm olurdum. Meyve zemânı olub mizâcından ihtiyât edub, üstâdımı alub, ânda diyâr-ı 'Abbâs'a varub, eyyâm-ı fevâkihide ânda çalışıb ve duruşüb tahsîl-i 'ilm iderdum. Evvel târihide ânda bir kâmil ve fâzıl kimse var idi, Âl-i Osmân'ın târihini yazardı, adına Mevlâna İdrîs dirlerdi. Bîn âlâ-i Rûm ve 'Acem 'ilmle ma'rûf ve fazla meşhûr kimse idi. Çok il görüb,*

² Abdüssamed bin Seyyit Alî ed-Diyarbekrî, **Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi**, Mili Kütüphane Yazma Eserler Kataloğu, Numara (nr.) Yz. A. 29, varak (vr) 2b.

³ Benjamin Lellouch, Abdüssamed Diyarbekrî, <http://www.ottomanhistorian.com>, 30 Nisan 2017. (İnternet sitesinde makalenin sayfa numarası belirtilmemiştir).

⁴ Lellouch, Abdüssamed Diyarbekrî.

*bisyâr-ı diyâr temâşâ etmiş kişi idi. Yıllardan bir yıl bizimle anda bile idi. Ben ânâ idim: Çok yirler görüb ve onca memleketler seyrân etmiş kimesnesin... ”*⁵

Müellifin doğum yeri de tam olarak bilinmemektedir. Ancak lakabı olan “Diyarbekrî” ve eserlerinde kendisini “Türk, Türk oğlanı” şeklinde nitelemesi ayrıca Türkçeyi daha ziyade kullanması müellifin Diyarbekir’de doğmuş olabileceği fikrini vermektedir.⁶ Diyarbekrî’nin, Yavuz Sultan Selim Han’ın, Kahire’yi fethettiği dönemde orada bulunması ise küçük yaşta Mısır’a geldiğini düşündürmektedir.⁷

Diyarbekrî’nin, eğitimin durumu ile ilgili bilgimiz, onun Mekke’de bulunduğu zamanda Kayıtbây Medresesi’nde eğitim gördüğü ve Hanefi fikhını da bu dönemde öğrenmiş olduğudur.⁸

Müellif, Osmanlı Devleti hâkimiyetinde bulunan Mısır’da H.941/M.1534’den H.943/M.1536’ya kadar Hüsrev Paşa’nın Mısır Valiliği sırasında, Dimyat’ta kadılık vazifesi yapmıştır.⁹ Daha sonrasında Süleyman Paşa’nın Valiliği (H.943-945/M.1536-1538) döneminde bu görevine devam etmiştir. (H.947/M.1540-41) senesinde halkın şikâyeti üzerine görevinden uzaklaştırılmış ve sonrasında bu dönemin valisi Davut Paşa (H.945-954/M.1538-1547) tarafından tekrar görevine iade edilmiştir. Diyarbekrî, H.949/M.1542 Yılı’na kadar kadılık görevini sürdürmüştür. Müellifin ölüm tarihine ilişkin ise kesin bir bilgi mevcut değildir.¹⁰

⁵ Abdüssamed b. Seyyit Ali ed-Diyarbekrî, *Nevâdirü’t-Tevârih*, Millet Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 962, vr. 9a; Benjamin Lellouch, *Les Ottomans en Egypte Historiens et Conquerants au XVI Siecle*, Collection Turcica, Vol. XI, Peeters: 2006, 116.

⁶ Lellouch, Abdüssamed Diyarbekrî.

⁷ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih ve Yazarları*, Bahriye Üçok (çev.), 3. Basım, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, 65.

⁸ Lellouch, *Les Ottomans en Egypte*, 115; Lellouch, Abdüssamed Diyarbekrî.

⁹ Babinger, 65.

¹⁰ Lellouch, Abdüssamed Diyarbekrî; Babinger, 65.

1.1.2. Eserleri

1.1.2.1. Fütûhu’ş-Şâm Tercümesi

Fütûhu’ş-Şâm Tercümesi, el-Vâkıdî’ye ö. H.207/M.823 atfedilen ve “*Fütûhu’ş-Şâm*” olarak bilinen Arapça yazılmış eserin ilk cildinin¹¹ Abdüssamed Diyarbekrî tarafından başlangıcından, Yermük Muharebesi’nin de bir kısmının anlatıldığı bölüme kadar, Osmanlı Türkçesine tercümesi ile meydana getirilmiş el yazması eserdir.

Tez çalışmasının temelini teşkil eden Fütûhu’ş-Şâm Tercümesi isimli el yazması eser hakkında ayrıntılı bilgi, birinci bölümünde “*Eserin Fiziki Özellikleri*” adlı başlık altında ayrıca diğer bölümlerde de verilmeye çalışılmıştır.

1.1.2.2. Tercüme-i en-Nüzhe es-Seniyye fî Zikr el-Hulefâ ve’l-Mülûk el Mısıriyye

Abdüssamed Diyarbekrî, Hasan bin Hüseyin bin Tolun’a ait olan “*en-nüzhet es-seniyye fî zikr el-hulefâ ve’l-mülûk el-mısıriyye*” adlı Arapça yazılmış olan eseri Türkçeye tercüme etmiş, ayrıca bu esere “*Nevâdirü’t-Tevârih*” olarak bilinen bir de zeyl eklemiştir.¹²

Diyarbekrî, sözü geçen eserinde bu konu hakkında şunları söylemektedir: “*Bizden esbak geçen selâtin-i ‘azâmın ve bizden evvel, konub göçen ümerâ-i kirâmın ahvâline şükr ve şikâyet ve küfr-ü hikâyetlerine muttali’ olub, üzerime her birinden dürlü nasîhat alub ve kendume hisse almak için mümkün oldukça ve kudret yetdikçe tevârih kitâblarına mütâla’a idüb, men dahi nazar kılurdum. İttifâk Arab dilince bir müfîd muhtasar kitâba erişdim ki evvel kitâbun adına et-teraheti es-seniyyeti fî zikri’l-hulefâ’-i ve’l-mülûk el-Mısıriyye dirler ânı merhûm Hasan bin Tolûn kenduden sonra zikr bi’l- hayra sebep olmak için ihtisâr-ı tarîk üzerine tasnîf edub, te’lif kılub mahrûse-i Mısr’a kimler mâlik oldı ve her birinin zamânında ne vak’a olub ve devrinde ne zuhûra gelüb ne ‘asrına neler hâsıl olmuşdur.*”¹³ Müellif, kendinden

¹¹ Lellouch, Abdüssamed Diyarbekrî.

¹² Lellouch, Abdüssamed Diyarbekrî.

¹³ Diyarbekrî, *Nevâdirü’t-Tevârih*, vr. 1b-2a.

önceki sultanların ve emirlerin hallerini öğrenmek ve kendisine dersler çıkarmak için, tarih kitaplarına başvurduğu ve elinden geldikçe bunlardan nasihat bulmayı amaçladığını belirtir. Bu süreçte, Arapça yazılmış olan Hasan bin Tolun'un, Mısır'da hüküm sürmüş Meliklerin zamanını ve bu zamanda meydana gelmiş olayları anlattığı kitaba rastlamıştır.

Nitekim Diyarbekrî, Tolun'un eserinin kapsamını şöyle anlatır. "*Tâ merhûm Sultan Kâytbây oğlu Melik Nâsır Sultân Muhammed zamânına gelince ve ânın devrânına yetince zikr edub, 'ayân ve beyân kılmış ve emmâ Mısır melûkünden gayrı Mısır hükkâmından âz ki sadr budur âlem seyyîdi veledi âdem mefhirü'l-Arab ve'l-'Acem hazreti resâlet-penâh resûlümüz ve nebîmiz ve şef'imiz Muhammed Mustafâ'nın sallallâhu 'aleyhe 'alâ âlih ve ashâbe ve ezvâce ve itbâ' 'itrete ve 'aşîrete ba's olduğu zamânı ve irsâl olduğu devrânı ve ba'de kimler halîfe olub ve kimler beg, kimler hâkim olduğun beyân edüb ve ânların ahvâlin 'ayân edüb ve sonra Mülûk-ü Mısırî zikr kılmış.*"¹⁴ Diyarbekrî, Hasan bin Tolun'un eserinde, Hz. Peygamber Dönemi'nin ardından halife ve bey olanları ayrıca Mısır'ı yöneten hükümdarların halini zikrettiğini yazmıştır.

Hasan b. Tolun: İslamiyet öncesinden başlamak suretiyle Müslüman valiler ve hükümdarların tarihini, Mısır'a hâkim Memlük Sultanı Kayıtbây oğlu Melik Nasır Sultan Muhammed zamanına kadar getirmiştir. Diyarbekrî, yukarıda nitelenen esere; Mısır'ın (H.941-949/M.1496-1542) tarihleri arasındaki dönemi, kendi üslubuyla ve hadiseleri ayrıntılarıyla ilave etmek suretiyle¹⁵ içinde bulunduğu dönemde Mısır'da vali olan vezir Davud Paşa'ya hediye olarak sunmuştur.¹⁶ Bu eser, Diyarbekrî'nin şahitlik ettiği dönem ile ilgili tespitlerine yer vermesi açısından önemli bir tarihî kaynak olma özelliğine sahiptir.¹⁷

Tercüme-i en-Nüzhe es-Seniyye fî Zikr el-Hulefâ' ve'l-Mülûk el-Mısriyye'nin günümüze ulaşan nüshaları mevcuttur. Londra, Kahire, Gotha ve İstanbul nüshaları

¹⁴ Diyarbekrî, *Nevâdirü't-Tevârih* vr. 3a.

¹⁵ Lellouch, Abdüssamed Diyarbekrî.

¹⁶ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, Cilt 4, Rüştü Balcı (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, 1556.

¹⁷ Babinger, 66.

bunlar arasındadır.¹⁸ Eserin; İstanbul Millet Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki nüshasının özellikleri şöyledir:

Eser Adı: Nevâdirü't-Tevârih

Yazar: Abdüssamed bin Seyyit Ali (Diyarbakirli)

Bölüm: Ali Emiri Vakfı

Fiziksel Nitelik: 452 yaprak, 19 satır; 282×195, 175×107 mm.

Yazı Türü: Arapça-Nesih: Osmanlıca

1.1.2.3. Nuhbetü'l-Memlûk fî Tahrîr-i Tuhfetü'l-Mülûk

Hanefî fikhî üzerine yazılmış olan eser bir risale özelliği taşır ve H.923\M.1517'de Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur.¹⁹ Eserin İstanbul Millet Kütüphanesi'nde bulunan nüshasının özellikleri aşağıda verilmiştir.

Eser: Nuhbetü'l-Memlûk fî Tahrîr-i Tuhfetü'l-Mülûk

Yazar: Diyarbakirî, Abdüssamed b. (bin) Alî

Fiziksel Nitelik: 199 yaprak, 19 satır; 200x130, 140x65 mm.

Özellikler: El Yazısı: Kâğıt, Arapça-Talik

Ayrıca;

Abdüssamed Diyarbakirî'nin, Memlûk Sultanı el-Melik el-Eşref Barsbây'ı konu alan bir tarihi Arapçadan Türkçeye tercüme ettiği ve Buhârî'nin Sahih'i üzerine bir şerh yazdığı bilinmektedir.²⁰

1.2. Eserin Fiziki Özelliklerinin Tanıtımı

Fütûhu's-Şâm Tercümesi'nin bilinen tek nüshası; Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda bulunmaktadır. Yer Numarası: 06. Mil Yz. A. 29'dur. Müstensihi ve İstinsah tarihi belli değildir. Yazar adı: Vâkidî Ebu Abdullah Muhammed b. Osman el-Medenî olarak belirtilmiştir. Fütûhu's-Şâm Tercümesi'nin Mütercimi: Abdüssamed b. Seyyid-i Ali b. Davud ed-Diyarbakirî'dir.

¹⁸ Lellouch, Abdüssamed Diyarbakirî.

¹⁹ Lellouch, Abdüssamed Diyarbakirî.

²⁰ Babinger, 65; Lellouch, *Les Ottomans en Egypte*, 110-111; Lellouch, Abdüssamed Diyarbakirî.

Eser, 263 varak olup, 265 pos şeklinde koleksiyonda yer almaktadır. Müellif, varakları numaralandırmıştır ve vr. 2b; 13 satır, vr. 3a-8b; 15 satır, vr. 9a-262; 17 satır olarak siyah mürekkep ile yazmıştır. Ancak dua, Besmele, Kelime-i Şahâdet, Kelime-i Tevhit ve âyetlerin kaleme alınışında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Eserde, başlık, bölüm ve benzeri sınıflamalar yapılmamıştır.

Vr. 2b'den, vr. 9a'ya kadar olan ve Hz. Ebu Bekir Dönemi'nde yaşanan irtidat olaylarının anlatıldığı kısım nesih, diğer varaklar ise talik yazı türünde inşa edilmiştir. Müellifin şiir ve beyitleri italik biçimde yazması ve beyitleri ayırmak amacıyla kırmızı mürekkep ile bazı şekiller koyması dikkat çekicidir. Bu şekiller, ilk varaklarda daha belirgin iken, metnin tamamında aynı düzende mevcut değildir.

1.3. Eser Hakkında Yapılmış Diğer Çalışmalar

Bu bölüm; Abdüssamed Diyarbekrî tarafından bir bölümü Osmanlı Türkçesine aktarılan aslı Arapça yazılmış ve el-Vâkıdî'ye atfedilen “Fütûhu’ş-Şâm” isimli el yazması eserin yazarı ayrıca bu el yazmasının diğer tercümelerinin değerlendirilmesini içermektedir.

“Fütûhu’ş-Şâm’ın” müellifi olarak bilinen, Ebu Abdillâh Muhammed b. Vâkıdî (ö.H.207/M.823) “*Megâzi müellifi, İslâm Tarihçisi ve Muhaddistir.*” Medine’de doğmuş ve burada eğitimine devam etmiştir. İslamî ilimler alanında çalışan Vâkıdî, Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Raşidîn dönemlerinin hadiselerini el-Megâzi adlı eserde toplamıştır. Bu eseri vücuda getirirken sahabe torunlarının, şehit ailelerinin ve diğer kimselerin hatırat ve bilgilerini toplamıştır.²¹

“Fütûhu’ş-Şâm”, yukarıda kendisine ilişkin kısaca bilgi verdiğimiz el-Vâkıdî'ye atfedilmektedir. Kâtip Çelebi Keşfü’z-Zünûn’da Fütûhâtu’ş-Şâm isimli eserin yazarları arasında Ebû Abdi’llah Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî’yi de belirtmektedir.²² Ancak mevcut eserin Vâkıdî’ye ait olmadığını, bu görüşün yanlış olduğunu müstensihinin ve istinsah tarihinin bilinmediğini belirten tarihçiler

²¹ Mustafa Fayda, el-Vâkıdî, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt 42, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, 471-72.

²² Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn*, Cilt 3, Rüşü Balcı (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, 988.

mevcuttur. Abdüssamed Diyarbekrî hakkında ilk geniş araştırmayı yapan ve eserin Vâkıdî'ye atfedilmesinin doğru olmadığı fikrini belirten Benjamin Lellouch da çalışmalarında bu konuya yer vermektedir.²³ Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi'nin müellifi Diyarbekrî ise tercüme ettiği eserin yazarı olarak el-Vâkıdî'yi işaret etmektedir. "*Ebû Abdullâh Muhammed bin Ömer el-Vâkıdî rahmetullah-ı Teâlâ, râvîlerinden şöyle rivâyet edub, sahîh haber geldi ki...*"²⁴

"Fütûhu'ş-Şâm" isimli el yazması eserin Abdüssamed Diyarbekrî'nin tercümesi dışında da bazı tercümelere ve bu tercümelere üzerine yapılmış araştırmalar mevcuttur. Bunlardan tespit edilebilenler şöyledir:

A: Erzurumlu Mustafa Darîr'in "Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi": Bu eser, Fütûhu'ş-Şâm isimli el yazması eserin, Mustafa Darîr tarafından üç cilt olarak Anadolu Türkçesi'ne tercümesi ile hâsıl olmuştur. Çeşitli nüshaları bulunan el yazması eser hakkında Nesrin Altun tarafından 1996 yılında tamamlanan Doktora Tezi başta olmak üzere bazı çalışmalar yapılmıştır.²⁵ Bu çalışmalar arasında;

Mehmet Yiğit, "Fütûhu'ş-Şâm, Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi Metin-İndeks Fatih Nüshası 151-225. Varaklar, A.Ü. D.T.C.F. (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi) Türk Dili Kürsüsü Yüksek Lisans Tezi, 1881-82, Ankara."

*Önal Kaya, Erzurumlu Darîr, Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi (Fatih Nüshası 1-75. varaklar, Serez Nüshasıyla karşılaştırarak) Edisyon Kritik, Gramer, İndeks A.Ü. D.T.C.F Türk Dili Kürsüsü, Yüksek Lisans Tezi.*²⁶ Yüksek Lisans tezleri mevcuttur. Yine bu eser hakkında bazı lisans tezleri de yapılmıştır.²⁷

B: Mütercimi tespit edilememiş olan "Tevârih-i Vâkıdî Tercümesi". Eser: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi: 4764 Numarada bulunmaktadır.

C: Azîmzâde Sâdık Müceyyed, "Târihi Fütûhu'ş-Şâm": 1302 (M.1884) yılında Osmanlı Maarif Nezareti'nin izni ile yayınlanmıştır.

²³ Lellouch, Abdüssamed Diyarbekrî.

²⁴ Abdüssamed Diyarbekrî, **Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi**, vr. 3a.

²⁵ Nesrin Altun, **Erzurumlu Mustafa Darîr'in Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi**, Giriş-Metin Açıklamalı Dizin, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1996, I-IX.

²⁶ Altun, XVI.

²⁷ Altun, XVI-XVII.

D: Ebu İsmail Muhammed b. Abdullah Ezdi Basri, “ Muhtasar Fütûhu’ş-Şâm”: Bir özet mahiyetindedir.

E: Muhammed b. Mahmud b. Eca Tedmüri Türkî, “Fütûhu’ş-Şâm”; 12 bin beyit şeklinde Türkçeye tercüme edilmiştir.²⁸

F: Çerkez-zâde Muhammed bin Mustafa, Fütûhu’ş-Şâm Tercemesi, Milli Kütüphane, yer no: Mf 1994 A 2336.

G: el-Vâkıdî’ye ithaf edilen Fütûhu’ş-Şâm eserinin ayrıca günümüz Türkçesine tercüme edilerek sadeleştirilmiş ve tarihi bir roman niteliği taşıyan hali de mevcuttur.²⁹

Bu bölüm dâhilinde zikredilen çalışmalar göz önüne alındığında tarihî metodlar ışığında eserin değerlendirilmediği ayrıca Abdüssamed Diyarbekrî’ye ait olan Fütûhu’ş-Şâm Tercümesi adlı el yazması eserin metni üzerine, araştırmalara göre bir çalışmada incelenmediği tespit edilmiştir. Bu nedenle adı geçen eserin transkripsiyonu ayrıca tahlili yapılmak suretiyle dönemin önemli kaynaklarından birini, tarih araştırmalarına uygun bir üslup ile değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

²⁸ Ahmet Kaya, **Vâkıdî’nin Hayatı ve Tarihçiliği**, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 1998, 35.

²⁹ Hasan Gülşen, **Fütûhu’ş-Şâm**, 1. Basım, İstanbul: Nr Yayınları, 2007.

İKİNCİ BÖLÜM

FÜTÛHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ'NİN DİLİ VE EDEBÎ YAPISI

2.1. Eserin Dili

Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi, 16. Asır'da Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeler ile deyimler, tasvir ve tabirler, şiirler kullanılarak anlatım yönünden zengin bir dil üslûbuyla kaleme alınmıştır. Eserin karşılıklı diyaloglara dayalı "etdi, itti, işitdi," gibi kelimelerin sıklıkla kullanılmasıyla bir olay örgüsü içinde, kimi zaman kısa cümlelerle ilerleyen bir yapısı mevcuttur.

Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi, Arapçadan Osmanlı Türkçesine tercüme edilen bir el yazması eser olması hasabiyle bazı bölümlerde Arapça kelimelerin ağırlıklı kullanımı söz konusudur. Ancak "*Çerî, Tengri, yiğit, segirtmek, ismarlamak, yüzü ağ olmak, dili bağlanmak,*" gibi Türkçe sözcük ve söz öbeklerini de eserin muhtevasında görmemiz mümkündür.

2.2. Eserin Edebî Yapısı

Bu bölümde, Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi'nde Arapça olarak yazılmış şiir, kıt'a ve beyitler ayrıca âyet ve duaların değerlendirilmesinin yanı sıra eserde yer alan tasvirler, mecazlar, nasihatler gibi diğer edebî unsurlar tahlil edilmeye çalışılmıştır.

2.2.1. Eserde Arapça Olarak Kaleme Alınmış Bölümler

2.2.1.1. Şiir, Beyit ve Kıt'alar

Eser şiir, beyit, kıt'a ve söylevler yönünden oldukça zengindir. Müellif, yazım sırasında bunları aslına uygun biçimde Arapça olarak neşretmiş ve tercüme etmemiştir. Genel itibarıyla savaş sırasında düşmana karşı mukâvemeti arttırmak,

askere cesaret vermek, askerî başarıya iltifat, esaret veya yenilgi sonucu duyulan acı üzerine yahut Bizans Keşişleri ile meşveret esnasında inşa edilmişlerdir.

Eserde mevcut olan Arapça şiir, beyit ve kıt'alar aslına bağlı kalmak suretiyle transkrip edilerek, metin içinde yer verilmiştir. Yukarı da değindiğimiz gibi beyit, kıt'a ve şiirler oldukça yaygın biçimde kullanılmışlardır. Bu bölümde ancak birkaç örnek vererek, genel bir değerlendirme yapmaya çalışılacaktır.

Kinnesrin kuşatması esnasında, Müslüman askerleri arasından Abdurrahman bin Sıddık, Bizans askerini bire bir mücadele talebiyle savaş meydanına çağırmıştır. Eserde, Abdurrahman bin Sıddık'ın tasviri ve savaş meydanındaki talebi şöyledir; "... *ya'nî büyüklükde tâğ gibi idi ve üzerinde gecîm ve enünde dir' ve bâşında miğfer ve elinde fetâh-tâme vardı. Pes Abdurrahman meydânda cevelân urub, meydâne er taleb etdi. İtdi: Meydâne Ey Benî Asfar, ben Abdurrahman bin Sıddık'ım, dedi.*" Abdurrahman bin Sıddık bu sözlerin ardından aşağıdaki beyti inşa etmiştir:

Beyit

*Ebi'l- 'atîgi sâdigu'l-megâli
Gad zâne hâze 'd-dîne bi'l-fi 'âli³⁰*

Müslüman Askerlerinden biri olan Dırâr bin Ezver, düşman askeriyle mücadelesi esnâsında bu beyti dile getirmiştir. "*Pes Rûmlar ânâ çağırdılar bölük bölük ânâ meyl edib mecmû' ânâ hamle kıldılar. Dırâr bu halde iken bunı itdi;*"

Beyit

*El-mevtü hakkun eyne lî minhu meferr
Ve cennetü 'l-firdevsi hayrun min sakarr³¹*

³⁰ "*Ebu'l-Atik, doğru sözlüdür. Yaptıklarıyla bu dini süslemiştir.*" Abdüssamed Diyarbekri, **Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi**, vr. 187a, "*Bundan sonraki dipnotlarda adı geçen eser (Metin, vr.) şeklinde yazılacaktır.*"

³¹ "*Ölüm hakır, benim ondan kaçacak bir yerim yoktur. Firdevs Cenneti elbette Sakarr Cehenneminden daha hayırlıdır.*" Metin, vr. 67a.

Ecnâdeyn Muharebesi'nden (M.634) önce meydana gelen Bizans-Müslüman karşılaşmaları sırasında esir düşen Dırâr bin Ezver için kız kardeşi Havle binti Ezver tarafından zikr edilen kıta: "*Emmâ Dırâr kız kardâşı Havle, alâylar tâğıdır ve saflar hark eder ve sağ ve sol cevelânlar eder ve istemez illâ kardâşın bu yüce âvâzla çağırub, itdi.*"

Kıt'a

Eyne Dırâru lâ erâhu yûmî
Ve lâ yerâhu ma 'şerî ve gavmî
Yâ vâhidî yâ ehi ibni ümmî
Kedderte 'ayşî ve ezelte nevmî³²

Hicri 13. Asr'ın Cemâziye'l-Âhiri'nde (M. Ağustos 634) Dimaşk Kalesi muhasarasında, Müslüman askeri Bizans tarafından bir gece baskınına maruz kalmıştır. Bu baskına tedbirsiz yakalanan Hâlid bin Velid'in askerinin haline üzülererek o an için söylemiş olduğu rivayet edilen kıta şöyledir;

Kıt'a

Gad fâda dem 'î ve 'terânı huznî
Ve dâga sadrî ve berânı şecenî
Yâ rabbi sellim min nüzûli 'l-mihani
Vehrîsi 'l-İslâmi yâ ze 'l-mineni³³

Hims Şehri'nin fethi için yapılan mücadeleler esnâsında Müslüman komutanlardan Hâlid bin Velid tarafından neşr edilmiş bir şiir;

Şiir

Ehaztühâ ve 'l-melikî 'l-'azîmi
Ve innenî bihamlihâ ze 'îmi
Lienneî necmü benî mahzûmi

³² "Dirâr nerede ben bugün onu göremiyorum. Onu kavmim ve topluluğum da göremiyor. Ey yalnızlığım, yalnız kalışım. Ey annemin oğlu; hayatımı kederlere gark ettin, uyukumu zehir ettin, yok ettin." Metin, vr. 71a.

³³ "Kanım akmış ve hüznüm haddi aşmıştır. Gözlerim daralmış, hüznüm coşkunlaşmıştır. Ey Rabbim bizi belalardan koru, İslâm'ı sen koru, ey sığınaklar sahibi Allah'ım." Metin, vr. 123b.

Ve sâhibun liahmede 'l-kerîm
Esîrun seyre 'l-esedi 'l-ğaşûmi
*Yâ rabbi veffig li 'l-gutâli 'r-rûmi*³⁴

Abdüssamed Diyarbekrî, eserini de nasihat özelliği de taşıyan şiirle tamamlamıştır. Bu şiir eserde Arapça olarak kaleme alınmamıştır ancak müellifin kalemiyle eklenmesinden dolayı şiirler başlığı altında belirtilmiştir.

Şiir

Sırrını kalbinde sakla, nakşını il âlmadan
Derdiyle av olmak güzeldir, sırrını âlem bilmeden
Dediler Ashâb-ı Ârifân, ârife birinu âl yeter
Ben mâ 'rûf-u kemterim, bana yardımunu âl yeter
Vefâ gelmez cihâmun bi-vefâsından
*Muhibbî sâdıkî biridir, kişinin âkrabasundan.*³⁵

2.2.1.2. Âyet, Hadis ve Dualar

Eserde, Kur'ân-ı Kerîm'den âyetlere sıkça yer verilmiştir. Şam'a yapılacak seferler için kumandanlara gönderilen mektuplarda ayrıca savaş sırasında askerleri yüreklendirmek ve onları hatadan uzak tutmak için yapılan nasihatlerde, Bizans kumandanları, keşişleri, rahipleri ile yapılan İslâm Dini üzerine geçen meşveretlerde âyetlere başvurulmuştur.

Eser içinde âyetler kimi zaman bütünüyle kullanılırken, kimi zaman da yerine göre bir kısmı kesilerek kaleme alınmıştır. Aşağıda verilen örnekler âyet-i kerîmenin tercümesinde anlamının bozulmaması adına, eserde bütünüyle kullanılmış olanlardır.

Hiz. Ebu Bekir Sıddîk (r.a.) Mekke ehlini Şam seferine davet etmek üzere yazdığı mektupta; "...Allah Teâlâ buyurmuştur ki" diyerek: "İnfirû hifâfen ve sikâlen ve

³⁴ "Onu aldım yani büyük Meliki. Ben onu taşımakla itham olunuyorum. Çünkü ben Beni Mahzûm'un yıldızıyım. Ve ben kerîm olan Ahmed'in arkadaşımıyım. Ben dağ aslanının yürüyüşü gibi yürüyorum. Ey Rabbim bana Rumlarla yaptığım savaşta başarılar ihsan et." Metin, vr. 174a.

³⁵ Metin, vr. 263b.

câhidû bi emvâliküm ve enfusiküm fi sebîlillâh, zâliküm hayrun leküm in küntüm ta'lemûn.”³⁶ âyetini kaleme almıştır.

Bilâdü’ş-Şâm’ın fethi için başlayan yolculukta Müslüman askeri Tebük civarında Bizans ile ilk karşılaşmasından zafer ile ayrılmıştır. Bizans tarafından müzakere için talep olunca, Rabî’atü bin Âmir’in elçi olarak gitmesi uygun görülmüştür. Bizans mevkine giden Âmir, burada İslâm Dini hakkında bir keşiş ile meşverette bulunduğu sırada bu âyet-i kerîmeyi dile getirmiştir: “*Men câe bi'l-haseneti fe lehû 'aşru emsâlihâ ve men câe bi's-seyyi'eti fe lâ yüczâ illâ mislehâ vehüm lâ yüzlemûn.*”³⁷

Müslümanların, Bizans ile savaş ettiği durumlarda bazen üzüntüye kapılıp, düşmanın çokluğundan korku duydukları vakitler olmuştur. Hz. Ömer, Müslüman Askeri komutanı Ebu Ubeyde bin Cerrâh’a yazmış olduğu bir mektupta İslâm Dini için yapılacak cihadın sevabı ve düşman karşısında sabr etmenin önemini hatırlatmak maksadıyla bu âyet-i kerîmeyi vurgulamıştır: “*Ve keeyyin min nebiyyin kâtele, me'ahû ribbiyyüne kesîr, fe mâ vehenû li mâ asâbehüm fi sebîlillâhi ve mâ daufû ve mestekânû vallâhu yuhibbû's -sâbirîn. Ve mâ kâne kavluhüm illâ en kâlû rabbenagfir lenâ zünûbenâ ve isrâfenâ fi emrinâ ve sebbit ekdâmenâ ve'n-surnâ ale'l-kavmi'l-kâfirîn. Fe âtâhümüllâhü sevâbed dünyâ ve hüsne sevâbi'l-âhireti, vallâhü yuhibbû'l-muhsinîn.*”³⁸

Fütûhu’ş-Şâm Tercümesi’nde Müslümanlar, Allah-u Teâlâ’dan yardım ve sabır dilemek, askeri cesaretlendirmek, güç toplamak gibi sebeplerle: “*velâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-'aliyyi'l-'azîm*”³⁹ başta olmak üzere dualar ve “*Lâ ilahe*

³⁶ “Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.”, Metin, vr. 18a, Kur’ân-ı Kerim, Tevbe Sûresi, Âyet 41. Halil Altıntaş, Muzaffer Şahin, **Kur’ân-ı Kerim Meâli**, 12. Basım, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011, 210.

³⁷ “Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı iyilik vardır. Kim de bir kötülük yaparsa, o da sadece o kötülüğü misliyle cezalandırılır ve onlara zulm edilmez.”, Altıntaş ve Şahin, 162. Kur’ân-ı Kerim, En’âm Sûresi, Âyet 160, vr. 17a.

³⁸ “Nice Peygamber var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelen’lerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever. Onların sözleri ancak, “Rabbimiz; Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve (yolunda) ayaklarımızı sağlam tut. Kâfir topluma karşı bize yardım et.” demekten ibaretti. Allah da onlara hem dünya nimetini, hemde âhretin güzel mükâfatını verdi. Allah, güzel davrananları sever.” Kur’an-ı Kerim, Âl-i İmrân Sûresi, Âyet 146-47-48, Altıntaş ve Şahin, 77, vr. 251b-252a.

³⁹ “Bütün güç ve kuvvet, yalnızca en Yüce ve en Büyük olan Allah’ın yardımıyla elde edilir.”, Metin, muhtelif varaklar.

illallâhû vahdehû lâ şerîkeleh ve enne muhammeden abdühû ve rasûlühû."⁴⁰ gibi Kelime-i Tevhîdi sıkça okumuşlardır.

Nitekim Basra ehliyle savaşta iken, Müslüman Arap komutanlardan Şercil iki elini gökten yana kaldırarak bu duayı okumuş ve Allah'tan Şam'ın, Fars'ın fethi için yardım dilemiştir. "*Yâ Hayyu, Yâ kayyûm bedîassemâvâti ve 'l-ardı yâ ze 'l-celâli ve 'l-ikrâm.*"⁴¹ *Yâ Rabb tahkîksin va 'ad edib dersin nebîn kûlu üzerine Şâm'ın, Fars'ın fethine. Yâ Rabb; seni tevhîd edene nusret vir, sana şirk getiren üzerine yâ Rabb bize nusret vir. Nebîne âhiret gününde nusret virdüğün gibi.*"⁴²

Eserde müellif; Hz. Peygamber için *Sallallâhu aleyhi vessellem*,⁴³ ayrıca bazı râvîler, komutanlar, halifeler ve Ashâb-ı Resûlullah için *Rahimullah*,⁴⁴ *Rahmetullah*,⁴⁵ *Radyallâhu 'anh*,⁴⁶ gibi hayır dualarına yer vermiştir.

Ayrıca müellif, eserini yazmaya da dua ile başlamıştır. "*Elhamdülillahillezi men 'alâ ehle 'l-İslâmî bi fethi 'l-bilâdi 'l-İslâmiyyeti ba 'de mâ halle fihâ ehli 'l-bid'ati 'z-zelâmiyyeti ve nasara cüyüşe 'l-İslâmî ve hazele hizbe 'ş-şeyâtîni 'l-keferiyyeti ve ittaleâ-ı şemse 'l-hidâyeti âlâ ehli 'l-hidâyet ve 'n-nihâyeti 'l-ebediyye. Ve 's-salâtu 'alâ Muhammedü 'l-Mustafâ el-mücellil el-ganâim ve 't-talâyi' ve 'alâ âlihî ve ashâbi 'l-fâtihîn li 'l-husûn-ı ve 'l-kal'a-yı emmâ feyekûlü 'l-fakîru ilallâhi 'l-ganiyyü 'l-vedûd Abdussamed bin Seyyidî Ali bin Dâvud ed-Diyarbekrî 'afâ 'anhu ve anhumâ el-rabbü 'l-ma'bûd.*"⁴⁷

⁴⁰ "Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir, dengi ve ortağı yoktur ve Muhammed O'nun kulu ve elçisidir." Metin, muhtelif varaklar.

⁴¹ "Hayy ve Kayyûm olan Allah'ı, Ey göklerin ve yerin yaratıcısı, Ey celâl ve ikram sahibi."

⁴² Metin, vr. 41b.

⁴³ "Allah ona salât ve selâm etsin." Metin, muhtelif varaklar.

⁴⁴ "Allah merhamet eylesin." Metin, muhtelif varaklar.

⁴⁵ "Allah esirgesin." Metin, muhtelif varaklar.

⁴⁶ "Allah ondan razı olsun." Metin, muhtelif varaklar.

⁴⁷ "İslam ülkelerini, bid'at ve zulüm ehli olanların yerine İslâm ehlini koyan ve inkârcı grubunu kaybettirip, İslam askerlerine yardım ederek zafer kazandıran ve böylece ehl-i İslâm'ı üstün kılan Allah'a hamd ederim. Yüce Allah hidâyet güneşiyle aydınlattı ve sonsuzluk ufkuna kavuşturdu. Maddî ve manevî ganimetlerle etrafına nurlar saçan Peygamberimiz Muhammed Mustafâ'ya salât ve selâm olsun, kaleleri ve ülkeleri feth eden sahâbelerinin üzerine salât ve selâm olsun. Şimdi, ganiyyü 'l-vedûd olan Allah'a muhtaç olan fakir Abdüssamed Diyarbekrî' ki onu ve babalarını affetsin." Metin, vr. 2b.

Şam'ın fethi sırasında bazı anlar vardır ki, Müslüman Araplar için düşmanla savaşmak yerine belki düşmanı daha iyi mukayese etmek ya da önce sulh çağrısında bulunmak amacıyla beklemek gerekmiştir. Bu anlardan birinde komutanlardan Şercîl, askeri saf saf olmuş, Rum'a karşı hücum için beklerken; "*el-cennete zelâlû's-süyûf*"⁴⁸ Hadis-i Şerif'ini söylemiştir.

Bu Hadis-i Şerif hakkında Buhârî'nin rivâyeti şöyledir: "*Mûsâ ibn Ukbe şöyle demiştir: Bana Umer ibn-i Ubeydillah'ın himâyesinde bulunan Ebû'n-Nadr Sâlim tahdîs edib; Ben Umer ibn Ubeydillah'ın kâtibi idim diyerek şöyle söyledi: Kumandan Umer ibn Ubeydillah, Harûriyye tâ'ifesine doğru sefere çıktığı zamân Abdullah ibn Evfâ (R), kumandan Umer ibn Ubeydillah'a bir mektûb yazdı. (Bu mektûb kumandana ulaştığında) mektûbu ben okudum. Mektûbda şunların yazılmış olduğun gördük: Resûlullah (S) düşmanla karşılaştığı bâzı harp günlerinde (hemen harbe girişmeyib) tâ güneş semâ ortasından batıya meyl edinceye kadar bekleyip düşmanı gözetledi. Sonra ordu içinde ayağa kalktı da: "Ey insanlar, düşmanla karşılaşmak (harb etmek) temennî etmeyiniz; Allah'da âfiyet isteyiniz. Fakat düşmanla karşılaştığınız zamân harbin şiddetinden (harbin bütün şiddetine karşı) sabrediniz ve biliniz ki cennet muhakkak kılıçların gölgesi altındadır."*⁴⁹

Eserde geçen bir Hadîs-i Şerîf'e daha yer vermek gerekirse: Müslümanlar, Ebu Ubeyde bin Cerrâh ile savaşın seyri hakkında konuşma yaptıkları sırada, kendisine güvendiklerini vurgulamak için bu Hadîs-i zikr etmişlerdir. "*Resûlullah (s.a.v.) etmiştir ki; her ümmetun emîni vardır ve ümmetûn emîni Ebû 'Ubeyde'dir.*"⁵⁰ Yine Buhârî kaynağına göre bu Hadîs hakkında şu sözler kaleme alınmıştır: "*Ebû Kılâbe şöyle demiştir: Bana Enes ibn Mâlik (R) tahdîs etdi ki, Resûlullah (S): "Her ümmetin güvendiği emîn bir kimesesi vardır. Ey Muhammed Ümmeti, bizim emînimiz de hâsseten Ebû Ubeyde ibnu'l-Cerrâh'dır."*Buyurmuştur."⁵¹

⁴⁸ "*Cennet kılıçların gölgesi altındadır.*" Metin, vr. 41a.

⁴⁹ Buhârî, **Sahîh-i Buhârî ve Tercümesi**, Kitâbu'l-Cihâd ve's-Siyer Bölümü, Cilt 6, Mehmet Sofuoğlu (çev.), İstanbul: Ötüken Yayınları, 1987, 2820.

⁵⁰ Metin, vr. 233b.

⁵¹ Buhârî, **Sahîh-i Buhârî ve Tercümesi**, Kitâbu Fadâilu Ashâbi'n Nebî Bölümü, Cilt 8, Mehmet Sofuoğlu (çev.), İstanbul: Ötüken Yayınları, 1987, 3524.

2.2.2. Deyimler ve Mecazlar

Eserde; Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere bazı deyimler ve mecaz anlatımlar kullanılmıştır. Burada bazı örneklere yer vererek bir fikir vermeye gayret edilmiştir.

Eserde, “*Dili bağlanmak, beynini dağıtmak, gözü aydın olmak, figân etmek, ale’r-re’si ve ’l-’ayn*⁵² *yüzü ağ olmak,*⁵³ deyimleri ve “*adüvv denizine düşmek, cân-ı cehenneme ısmarlamak, nefsinı esirgemek, od yalkı gibi olmak, nefsinı Allah’a satmak*”⁵⁴ gibi mecaz anlamlı söz öbeklerinin mevcut olduğu görülmüştür.

2.2.3. Nasihatler

Eserde gerek Halifeler, gerekse komutanlar birbirlerine savaşın seyri, dünya ve ahiret hayatı, düşman ile olan mücadele ve dahi birçok konuda nasihat vermişlerdir. Örneğin, Hz. Ebu Bekir Şam’ın fethi için komutanlara sancak verip, onları belli miktarda askerî kuvvetle farklı yönler e göndermiştir. Bu bağlamda sancak verilen komutanlardan biri de Amr bin el-Âsî’dir. Hz. Ebu Bekir el-Âsî’yi şu emirle; “*Seni bu Habeşâ’nın ya’nî ehl-i Mekke ve Sakîf ve Táif ve Hevâzen ve Benî Kilâb, Hadramût Habeşî’ne vâlî kıldum. Var Filistîn’e git, Ebû ’Ubeyde’ye mektûb yaz, eğer seni isterse katına var ve hiç işe ikdâm etme. İllâ ânun meşveretiyle yûri. Tengri sana ve ânlara bereket vire.*”⁵⁵ Filistin bölgesinin fethiyle görevlendirilmiştir. Ancak Amr bin el-Âsî kendisinin Ebu Ubeyde üzerine emir kılınması gerektiğini düşünmektedir. Aşağıda verilen Amr bin el-Âsî’nin bu hususta Ömer bin el-Hattâb ile görüşmeleri ve el-Hattâb’ın bu konu hakkındaki fikirleri bir nasihat özelliği taşıması açısından önemlidir.

Amr bin el-Âsî; “*Yâ Ebâ Hafs, benim şiddetimin ’adüvv üzerine ve harb üzerinde sabrımı bilursun, nola eğer Halife’ye deysen ki beni Ebû ’Ubeyde üzerine emir kıla ve Resûlullah katında ve menzilimi dahi görüp durursun ve ben Allah’dan emir dutdum ki Allah Teâlâ bilâdı benum elim üzerine feth ede, a’dâ’yı helâk eyleye.*”

“*Pes Ömer itdi: Ben sana yalan söylemezim ve bu dedüğüni Emîr’e dimezim. Bize bu dahi hoş gelmez ki sen Ebu ’Ubeyde üzerine emir olasın ve Ebu ’Ubeyde bizim*

⁵² “Başım ve gözüüm üstüne.”

⁵³ Metin, muhtelif varaklar.

⁵⁴ Metin, muhtelif varaklar.

⁵⁵ Metin, vr. 21b.

katumuzda menzilde senden efdaldür ve senden ön İslâm'a gelmiştir ve Resûlullah (s.a.v.) ânun hakkında demiştir ki: Ebu 'Ubeyde bu ümmetin emînidir."

"'Amr itdi; Eğer ben Ebu 'Ubeyde üzerine vâlî olursam ânun fazlından ne eksile?"
*"Ömer itdi; Vây sana yâ 'Amr bu sözden murâdın değildir. İllâ dünyâda riyâset ve şerefdür ve Allah'dan kork ve isteme, illâ âhiret iste. 'Amr itdi: Dedüğün gibidir. Ândan halka emr eyledi ki, sancak altında yürüyeler."⁵⁶ Bu diyaloga göre; el-Âs, Halife'nin emrine mukabil, Ömer bin el-Hattâb'a giderek demiştir ki; *"düşman üzerine ben gideyim ve belde benim elimden feth olsun."* el-Hattab'a, bu isteğini Halife Ebu Bekir'e iletmesini de ayrıca rica etmiştir. Ancak Ömer bin el-Hattâb, Ebu 'Ubeyde'nin Hz. Resûlullah tarafından *"emîn-i ümmet"* olarak nitelendiğini ve kendisinden daha üstün olduğunu belirtmiştir. 'Amr bin el-Âs ise kendisinin onun üzerine vali kılınmasında, üstünlüğünden bir şey eksilmeyeceğini ifade ederek isteğinde ısrar etmiştir. Nihâyetinde el-Hattâb, 'Amr'a: Allah'tan dünya malı ve mevki-i yerine dünyada şeref ve haysiyet, âhirette de saadet istemesini öğütlemiştir. Nitekim bu öğüt üzerine 'Amr göreve razı olup, askeriyle yola revân olmuştur.*

Müslümanların, düşmanla savaş sırasında takip ettikleri usûlü müşahede etmemiz açısından, Hz. Ebu Bekir'in, Yezid bin Ebî Süfyân'a sarf ettiği sözler dikkat çekicidir. *"Kaçın ki yürüyesin, halkını gücendirme ve halkı ki kâkma ve her işde ânlarunle meşveret eyle ve 'adlî-pîşe edin ve zulmî cevri senden irâk eyle. Zîrâ zulm eyleyenlerden kimesne felâh bulmadı ve 'adüvlerine nusret bulmadılar ve her-gâh ki 'adüvviye mülâkî olasın ardınız ânlara eylemen "Ve men yüvellihim yevme izin dubürahû illâ müteharrifen li kitâlin ev mütehayyizen ilâ fietin fe kad bâe bi gadabin minallâhi ve me'vâhû cehennem ve bi'se'l-masîr"⁵⁷ ve 'adüvünüze zafer bulasız ve oğlâncıkların ve kâtî kocaları ve 'avratları, otağları depelemen ve hurma ağacın ve yemiş ağacın kesmen ve behime-i ve 'ahd etseniz gadr eylemen ve müsâlaha etseniz nakz etmen ve savama'ada ruhbanlardan vefâyetine niçesine uğrâyâsız ki zann ederler ki Allah için korkdular ve nefislerin habs etmişler. Allah'ın rıza'sın isteyib, pes ânları terk eylen 'amelleriyle ve savama'aların hedm etmen ve ânları katl etmen"⁵⁸ Hz. Ebu Bekir: Şam Seferi için çıktıkları yolda Yezid bin Ebî Süfyân'a, asker ve halk ile meşveret edin, onları gücendirmeyin, düşman ile karşılaştığınızda*

⁵⁶ Metin, vr. 21b-22a.

⁵⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Enfâl Sûresi, Âyet 16.

⁵⁸ Metin, vr. 12b.

sabır ile sebat edin, onlardan kaçmayın, düşmana karşı zafer kazandığınız vakit onlara zulüm etmeyin, eşlerini, çocuklarını öldürmeyin, otağlarını yakmayın, hurma ağaçlarını kesmeyin, sulh ettiğinizde sözünüzden dönmeyin, demiştir ayrıca ibadethanelerdeki ruhbanlara dokunmayın, onları öldürmeyin diyerek, öğüt vermiştir.

Müslümanların savaş ahlakı, dünya ve âhiret hayatı gibi konularda birbirlerine verdikleri öğütlerden bazıları bu şekildedir. Eserde, mücadelenin diğer tarafında yer alan Bizanslıların da birbirlerine vermiş olduğu öğütler mevcuttur. Bunlardan biri Bizans İmparator'u Herakleius'un askerine vermiş olduğu öğüttür ki eserde şu sözlerle rivayet edilmiştir: *"Pes zünübunuzdan Mesih'e tevbe edin, ra'iyetinuze hayr niyyet idin ve zulm etmen ve kitâlde sabr etmek sizun üzerinize olsun, birbirinize kîn ve hased etmen ve zinhâr ki 'ucb ve riyâ etmeyasız ki bu iki nesne hiçbir tâ'ifeye nüzûl etmediler."*⁵⁹ Müellife göre Herakl askerine; günahları için Mesih'e tevbe etmelerini, savaşta sabır içinde olmalarını, zulmden ve birbirlerine karşı riya ve kibrden uzak durmalarını öğütlemiştir.

2.2.4. Tasvirler

Eserde tasvirler, genel itibariyle şahısların kılık kıyafetinin yahut fiziki özelliklerinin tanıtımı, savaş sırasında mücadeleye taraf olan askerlerin durumları, ayrıca savaş meydanları ve bazı kuşatmalarda tahkim olan kaleler, surlar veya şehirlerin vaziyetini yansıtmak için kullanılmıştır.

Nitekim müellif, Biladü'ş-Şâm'n muteber yerlerinden Basra'yı bu sözlerle tasvir eder: *"Basra gâyetde ma'mûrdu halkı bî-kıyâs çoğdı ve içinde iki bin er vardı ve Hicâz'dan ve Yemen'den Arablar, kumaşları ve bîdâ'atlarıyla bunda ticârete gelirlerdi. Kaçın ki mevsim günleri olsa Batrîke demûrden bir kürsî kurulurdu ki üzerine otura ve halk katında cem' olalar ve 'ilminden müstazîd olalar."*⁶⁰

Anladığımız kadarıyla Basra Şehri, iktisadî açıdan gelişmiş ve nüfusu fazla alan iki bin askerlik ikamet ettiği bir beldedir. Hicaz ve Yemen'den ticaret için gelen Arap tacirler, kumaşları ve sermayeleriyle Basra'da alış veriş yapmaktadırlar. Ayrıca yılın

⁵⁹ Metin, vr. 230a.

⁶⁰ Metin, vr. 39b.

bazı günlerinde şehrin Patriğine demirden bir kürsü kurulduğu ve halkını çevresine toplayarak onlarla meşveret halinde olduğu eserde yer alan ayrıntılardan biridir.

Esere göre, Bizans İmparatoru Herakleius'a, Lahm beldesinden Hıristiyan bir Arap asker, Hz. Ebu Bekir'i tasvir ederken şu sözleri zikr etmiştir; *"Şöyle gördüm ki ol dahi ol kavmin birisi gibidir. İki bez kaftân giyer ve zokâklarda yürür ve halkı gezer ve za'ifun hakkın kuvvîden âlur ve za'if ve kuvvî katında beraberdir. Herakl itdi: Ânun vasfîn buna deyüvir, dedi. İtdi: Uzun boylu, tulûğunun sakalı az, barmaklarının usûlî zâhir, gökcek şeybetlü kişidir."*⁶¹ Hz. Ebu Bekir; sokaklarda gezerek halkı teftiş eden, zayıfın hakkını kuvvetliden alan ve her ikisinde kendi katında değerinin eşit olduğu belirtilen, fiziki özellikleriyle uzun boylu, az sakallı, parmaklarının düzeni, görünümü açık ve heybetli bir kişi olarak tasvir edilmiştir.

Müellif, Dımaşk kuşatması sırasında Bizans ordusuna karşı, Müslüman askeri saflarında kahramanlık gösteren bir savaşçı kadın olan Ezver kızı Havle'yi ise böyle niteler: *"Fâris, kümeýt üzerine binmiş üzengusu uzun, dizgini kısa, elinde bir uzun segûsu vardır. Gözünden gayrı nesnesi zâhir değildir ve bahâdırılık şemâilinden zâhir olmuş ve ât erliği if'âlinden mübeyyîn olmuş ve ânun dizginini koyu vermiş ve eyerde şöyle otururdu sanasın ki içinde düğmedir yâhûd orada mihlanmışdır ve üzerinde libâs-ı sevâd vardı ve âni dır'ı üzerine çekmiş ki 'imâmesiyle bağlamışdı. 'Imâmesi kızıl idi ve 'imâmesin göğsünden omzuna bırağıb ardına berketmişdi ve mecmû' halkun önüne geçdi. Sanasın ki şule-i nârdır."*⁶² Burada, Havle'nin üzerine giymiş olduğu harb kıyafetlerine, at üzerindeki duruşuna ve kuşanmış olduğu silahlara vurgu yapılmıştır.

⁶¹ Metin, vr. 25b-26a.

⁶² Metin, vr. 68b.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FÜTÛHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ'NİN TARİHÎ BİR KAYNAK OLARAK TAHLİLİ

Bu bölüm kapsamında Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi'nin bünyesindeki tarihsel süreçte yaşanan hadiseler değerlendirilmiştir. Eser, el-Vâkıdî tarafından aşağıda ayrıntıları verilen Şâm Hâvalisi'nde yapılan fetihlere, mücadelelere ve sonrasında yapılan anlaşmalara bizzat şahitlik etmiş kişilerin yanı sıra, sözüne güvenilen ravilerin rivayetleri ile meydana getirilmiştir. Sözü geçen ravilerin bazılarının isimleri şöyledir; Sehîl bin Ömer, Şeddâd bin Evs, Abdullah bin Saidü'l-Lehimî, Vâil bin Ebî Yâsir, Hazâke bin Saîdü'l-Sekâfî, Hâmid bin Avn, Abdurrahman bin Erkâm Selemî, Saîd bin Ubâde.⁶³

3.1. Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi'ne Göre İrtidat Hadiseleri

İrtidatın sözlük anlamı; “*bir şeyden dönmek, reddetmek, yüz çevirmek*” demektir. İman ettikten sonra İslâm Dini'nden geri dönme anlamında kullanılır. Hz. Peygamber, İslâm Dini'nin tebliğiyle beraber Arabistan coğrafyasında genellikle göçebe olarak yaşayan kavimleri bir çatı altında toplamaya gayret etmiştir. Ancak Hz. Peygamber'in vefatının ardından bölgede önemli bir otorite kaybolmuş ve Mekke, Medine ve Tâif dışında Arap Yarımadası'nda da kabilecilik, bağımsızlık ve irtidat hareketleri ortaya çıkmıştır.⁶⁴

Bu dönemde irtidat edenlerin büyük çoğunluğu, Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi'nde de adı geçen Müseylimetü'l-Kezzâb ve Secâh binti Hâris gibi sahte peygamberlerin sözlerine kanarak onlara inananlar ve görüşlerinin ardından gidenlerdir. Bunun yanı

⁶³ Metin, vr. Muhtelif varaklar.

⁶⁴ Ramazan Hurç, Hz. Ebu Bekir Döneminde Bağımsızlık Hareketleri (İrtidat ve İrticâ), **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 3, 1998, 33-35.

sıra merkezi yönetime karşı kabilecilik unsuruyla ayaklanan bazı Arap kabileleri dinden dönüp zekâtlarını vermeyeceklerini, bazısı namaz kılacaklarını ancak zekât vermeyeceklerini açıklamışlardır.⁶⁵ Hz. Ebu Bekir halifelîği ile birlikte “*Eğer onlar, deve ve koyunlarından yıllık zekâtlarını bana vermezlerse kendileriyle elbette savaşıcağım.*”⁶⁶ Sözlerinden de anlayabileceğimiz gibi irtidat ve bağımsızlık hadiseleri ile ortaya çıkan karmaşanın ber- tarafı için mücadele etmiştir. Nitekim Hz. Ebu Bekir bu kavimler, kişiler ve yalancı peygamberler ile olan mücadelesinde galip gelerek, yeniden düzenin tesisini sağlamıştır.⁶⁷

Fütûhu’ş-Şâm Tercümesi’nin Arapça yazılmış aslı olan Fütûhu’ş-Şâm’da el-Vâkıdî; Hz. Ebu Bekir’in, Hz. Peygamber’in vefatından sonra dinden dönenlerle mücadele ettiğine ve Müseylimetü’l-Kezzâb hadisesine kısaca değinmiştir.⁶⁸ Abdüssamed Diyarbekrî ise eserin tercümesi sırasında: “...*Tuhfetu’l-‘Arûs dimeğiyle meşhûr kitâbda bu mende göre ‘avrâtın bir ‘aceb hikâyet ve bir garîb latîfesini gördüm. Fakîr gâyet de ‘aceb geldi ki ‘aclden bunda zikr ettim.*”⁶⁹ Diyerek, Secâh ve Müseylimetü’l-Kezzâb hakkında eserin 4b-8b varakları arasında el-Vâkıdî’nin eserine ilavede bulunmuştur. “*Secâh bin Süveyd bin Yerbû’ dahi nübüvvet da’vâsını edub, hurûc etmişdi. Hazreti Ebu Bekr’ün (r.a.) ziyâde akd-ı emîn ve haberâtın görüb ziyâde ihtiyâlarından Müseylimetü’l-Kezzâb ile bir olub, arka bir kulub cenk ettukden ol cenkde olmayub kaçub gitdi. Sonra Müseylimet öldü ve emmâ Tuhfetu’l-‘Arûs dimeğiyle meşhûr kitâbda bu mende göre ‘avrâtın bir ‘aceb hikâye ve bir gârîb latîfesini gördüm. Fakîr, gâyet de ‘aceb geldi ke ‘aclden bunda zikr ettim.*”⁷⁰

Müseylimetü’l-Kezzâb, Hicaz topraklarının doğusunda bulunan Benî Hanîfe Kabilesi’ne mensuptur. Müseylime, Hanîfe Kabilesi’nin Reisi Hevze, 630 senesinde ölünce, onun yerine başkanlık görevini üstlenmiştir. Hanîfe Oğullarından birçok kimse Hz. Peygamber’in İslam’a davet mektupları sonrasında Müslüman olmuşlar ve kendisi Hristiyan olan Sümâme b. Üsâl’in etrafında toplanmaya başlamışlardır.

⁶⁵ Ali Aktan, **İslam Tarihi**, 1. Basım, Ankara: Nobel Yayınları, 2010, 218; el-Belâzurî, **Fütûhu’l-Büldân**, 1. Baskı, Mustafa Fayda (çev.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, 136.

⁶⁶ el-Belâzurî, 136.

⁶⁷ Aktan, 218.

⁶⁸ Ebû Abdullâh Muhammed b. Vâkıdî, **Fütûhu’ş-Şâm**, Cilt 1, Milli Kütüphane Nadir Eserler Koleksiyonu, nr. 06 Mil EHT A 38536.vr. 2b-3a.

⁶⁹ Metin, vr. 4b.

⁷⁰ Metin, vr. 4b.

Sümâme daha öncesinde Müseylime'ye tâbi olacağını bildirmesine rağmen, bu durumu liderliği için tehdit olarak düşünen Müseylime, 631'de Hz. Peygamber ile görüşmek maksadıyla bir heyet ile Medine'ye gitmiştir. Bu harekete girmesinin maksadı kabilesindeki liderlik vasfını kuvvetlendirmektir. Müseylime'nin Medine'ye bir heyet ile gittiği ancak Hz. Peygamber ile görüşmediğine dair rivâyetler de mevcuttur.⁷¹

İbnü'l Esîr, el Kâmil fi't-Târih'te bu görüşme ile ilgili şöyle yazmıştır. "*Aralarında Müseylime'nin de bulunduğu Hanefî oğulları heyeti de bu yıl gelmiştir. Müseylime Ensâr'dan bir kadın olan İbnetü'l-Hâris'in evinde misafir olmuştu. Müseylime, Resulûllah (s.a.v.) ile bir araya gelmiş daha sonra Yemâme'ye geri dönüp orada peygamberlik iddiasında bulunmuş, onların karşısında bir takım yalanlar düzerek Resulullah (s.a.v.) ile peygamberlikte ortak olduğunu iddia etmiş Hanife oğulları da ona tabi olmuştur.*"⁷²

Fütûhu's-Şâm Tercümesi'ne göre: "*Vaktâ ki Hazreti Resulullah, (s.a.v.) ba'sâ ve lendi Müseylime-i Kezzâb'ı İslâm'a da'vet etdi. Kezzâb'da rüçû' etmeyub, didi ki: İkimuz bile nebîyuz, eğer bana sen imân getirursen ben dahi nevbet gelsun, sana imân getirürüm, dedi. Hazreti Resulullah (s.a.v.) dahi kasd etmişlerdi ki, fesâdın ref' edub fitnesin def' edelerdi.*"⁷³ Addüssamed Diyarbekrî eserinde; Müseylimetü'l-Kezzâb'ın, Hz. Resulullah ile görüştüğü ve kendisinin de peygamberlik iddiasında olduğu rivâyetini nakletmektedir.

Yukarıda değindiğimiz rivâyetlerin yanı sıra, Hanefî oğullarının büyük çoğunluğunun Hıristiyan olduğu ve Medine'ye bir heyet göndermedikleri yahut Müseylimetü'l-Kezzâb'ın Medine'ye geldiği ancak o vakit Müslüman olup sonradan dinden döndüğüne dair bilgiler kaynaklarda nakl edilmektedir.⁷⁴

⁷¹ Ahmet Önkâl, Müseylimetü'l-Kezzâb, **DİA**, Cilt 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, 90.

⁷² İbnü'l-Esîr, **İslâm Târihi (el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi)**, Cilt 2, M. Beşir Eryarsoy (çev.), İstanbul: Bahar Yayınları, 1991, 275.

⁷³ Metin, vr. 5a.

⁷⁴ Önkâl, 91.

Diyarbakır'ın değindiği mürtedlerden bir diğeri olan Secâh binti Hâris; kendisine vahi geldiğini iddia ederek Hz. Peygamberin vefatının ardından, peygamberlik iddiasında bulunmuştur. Benî Temim Kabilesi'nden olan Hâris kızı Secâh; kafiyeli, açık ve güzel konuşan bir kâhindir ve o dönemde birçok kimseyi kendisine inandırmayı başarmıştır.⁷⁵ “*Secâh dahi kalkub nübüvvet da ‘vâsın etdi. Benî Temîm fursânları tâbi‘ olub emr-i ‘azîm olub, evvelden beru da ‘vâsın artırub ve kizbin dahi çoğalttı ve bir gün kavmine dedi ki: Bana bugün vahy inüb ve bu nâzil oldu işiddük deyub bunı okıdı: “Yâ eyyühe ‘l-mü‘minûn el-muttakûn lenâ nısfu‘l-ârd ve nısfuhâ likureyş velâ kinnehum kavmu lâ ya ‘dilûn” ve Benî Temîm Gelessin Sabbâh’ın nusretine ittifâk etdiler ulûlar ve bahâdır fursânlar ‘Azf bin Kays gibi ve Hâris bin Bedr, ‘Utârid bin Hâcib ve Talha ve dahi bunlara benzer kimseler ne mikdâr eyû âdlu ve sânlı kimseler var ise gerçek zann edub tâbi‘ oldular.*”⁷⁶

Secâh, Temîm Oğullarından içlerinde kabilenin önemli isimlerinin de bulunduğu kişiler kendine inanmaya ikna edince askeri gücünü de arttırmıştır. Bu sırada Yemâme’de bulunan Müseylime ile gücünü birleştirep, el birliği ederek peygamberlik davasında bulunmak arzusunda idi. Temîm Kabilesi, Müseylime’nin askerinin çok olduğunu ve onun meşgul olduğunu söyleyince Secâh: Bana Allah’tan vahi nazil oldu Yemâme’ye gitmek gerek demiştir. Temim Oğulları çaresiz inanıp yola düşmüşlerdir. “*ba ‘de indî üzerime bir sûre dahi nâzil olub Yemâme ‘ye varmak emr olundı, didi ve itdiler ki; Emîr Yemâme meşgüldür zîrâ ki Müseylime ‘nin emri ziyâde olub, leşkeri çokdur varamazuz, dediler. Sabâh idur bana vahy nâzil olub, emr olundı ki varam, dedi. Benî Temîm gördü ki emr bu vechile olmuş çâr-nâ-çâr yalınca çıkub, Yemâme ‘ye müteveccih oldular.*”⁷⁷

Müseylime, Secâh ve beraberindekilerin Yemâme’ye geldiği haberini işitince korkuya kapılmış ve kavminin ileri gelenlerini toplayıp onlara ne yapmak gerektiğini danışmıştır. Kavmi sen ne dilerse biz onu ederiz diyince Müseylime, Secâh’a bir mektup yazmaya karar vermiştir. Müseylime’nin mektubuna göre; “*Hele ben dahi fikr edub ve ferâset kılub göreyim niçe olur ve netmek gerek? Didi. Fî‘l-hâl dahi*

⁷⁵ Ebü Cafer Muhammed b. Cerirü‘t-Taberî, **Târih-i Taberî**, Cilt 3, M. Faruk Tunca (çev.), İstanbul: Sağlam Yayınevi, 366-67.

⁷⁶ Metin, vr. 5a-5b.

⁷⁷ Metin, vr. 6a.

*Secâh'a mektûb yazub, dedi ki: Bana vahy indi ve sana dahi indi. Bir bir gelub, her birumuze vahy indi deyu müzâkere idelum, her kim galip olur, mağlûb ânâ tâbi' olsun. Cümle bir yere gelub birbirmuze arka olub, 'adüvvümüze galebe edib, kimesne bize gâlib olmasun, dedi.'*⁷⁸ Secâh, mektubu okumasının ardından Müseylime'nin yazmış olduklarını kendine uygun bularak kabul etmiştir. Bir süre sonra bu görüşünü Müseylime'ye bildirir.⁷⁹

Müseylime, Secâh'ın görüşmeye onay verdiği haberinin ardından kabilesine sahtiyandan bir çadır kurmalarını ve içine güzel kokular dökmelerini emretmiş, Secâh gelip de çadıra girince vahi olduğunu iddia ettiği manasız bazı kelimeler zikretmiştir. Böylece onu kendisinin peygamber olduğuna ikna etmiştir. Secâh, bu durum üzerine çadırdan çıkıp kabilesine; kendisinin Müseylime'nin peygamberliğine inandığını, onların da inanmaları gerektiğini iletmiştir. Kabilesi bu sözlerden sonra Müseylime'den mihr istemişlerdir.⁸⁰ Müseylime mihr olarak, Temim Oğullarına ikinci namazını kılmamalarını, onu kendilerine bağışladığını zikr etmiştir. Diyarbekrî eserinde: "*Kezzâb dahi emri kendu ihtiyâretde olub, elinde gibi anlar sahâvet gösderub, ikinci namâzın size bağışladım kılman, dedi. Ânlar dahi kabûl edub, kâhinlerini ânâ virmeğe kabûl ve râzı oldular. Şatıbî Rahmetullah ider: Benî Temîm tâ'ifesi olan şimdi dahi ikindiye kılmayub, iderler: Bizim kerimemiz mihri olub, bize bağışlamışdır kılmazuz, dirler.*"⁸¹ İfadelerine yer vermiştir.

Dönem hakkında bilgi veren kaynaklardan Taberî Târihi'nde; mihr olarak ikinci namazı yerine iki vakit namaz, yani sabah ve yatsı namazlarını zahmetinden dolayı kılmamaları söylediğini rivâyet edilmektedir.⁸²

Bundan sonrası ile ilgili Abdüssamed Diyarbekrî malumat vermez. Müseylimetü'l-Kezzâb ve Secâh hakkında kaynakların birçoğunda farklı rivâyetler söz konusudur. Bu bölümde Diyarbekrî'nin naklettiği kısım değerlendirilmeye çalışılmıştır.

⁷⁸ Metin, vr. 6b.

⁷⁹ Metin, vr. 6b.

⁸⁰ Metin, vr. 7a-8a.

⁸¹ Metin, vr. 8a.

⁸² Taberî, 372.

3.2. Esere Göre Şam Coğrafyası

Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi'nde müellif daha çok fetihler sırasındaki mücadeleleri ele almıştır. Bu sebeple Şam'ın coğrafyası hakkında ayrıntılı açıklamalara eserde rastlayamayız. Ancak müellif, bazı önemli noktalara değinmeyi ihmal etmemiştir.

Müslümanlar Dımaşk'ı muhasara ettikleri vakit, Bizans İmparatoru Herakleius Antakya'da bulunmaktadır. Ehl-i Dımaşk, Herakleius'a haber vermek için bir ulak göndermiş ve Arapların şehri sardığını, acil olarak yardıma gelmesini, eğer yetişemez ise teslim olacaklarını belirtmişlerdir. Melik, ulağın getirdiği mektubu okuyunca patriklerinin yanına gider ve şu sözleri sarf eder: "*Ey Benî Asfar, ben sizi bu Arablardan korkudurdum ve size haber verirdim ki he ne ki benum iş-bû tahdım tahtındadır mâlik olsalar gerekdir, derdim ve siz benum kelâmımı masharalığa âlurdunuz ve beni katl etmek isterdiniz ve bu Arab-ı kaht diyârından ve târu ve arpa yemekden gidib, bunun gibi ni'meti çok, ucuzluk yire ve çok ağaçlu, yemişli yire geldiler ve bu diyâra muhabbet etdiler ve ânları bizden gidermez.*" Melik Herakl Şam'ı; nimeti çok, ormanları ve yemiş ağaçları bol, ucuz bir diyar olarak anlatmaktadır.⁸³

Müellif eserde, Bilâdü'ş-Şâm'da Arakâ, Trablus ve Merc arasında Merc-i Selsele diye anılan belde için bazı malumatlar aktarmıştır. Merc-i Selsele'de, Nasrânî Dini'nin âlimlerinden olan ve pek çok Rum'un ibadethanesinde bir araya gelerek ilminden istifade ettiği bir rahip vardır. Ayrıca bu beldede, Rumların kumaş, altın, gümüş alıp sattığı, yedi gün boyunca devam bir büyük pazar kurulduğu ve bu pazardan Müslümanların haberdar olmadığı şeklindeki ifadelere eserde yer bulan ayrıntılar arasındadır. "*Arakâ ile Trablus ve Merc arasındadır ki, ânâ Merc-i Selsele dirler ve ânun arasında bir deyr vardır. İçinde bir savma'a vardır ve savma'ada bir râhib vardır Dîn-i Nasrânî âlimidir ve sâlîfe-i ve ahbâr-u ümem-i mutea'ddime okumuşdur ve ânâ kasd edib, 'ilminden iktibâs iderlerdi ve Ömer buna yakîn erişmişdi ve Heryîl Deyri katında Rûm'un sıyâmından sonra bî-dâm dururdu ve her taraftan Rûm-u Nasârâ cem' olurlardı ve ânun katında cem' olub, cemî' nevâhiden ve sevâhilden ihâta ederlerdi ve savma'asında ânlarla çıkardı ve ânlarla ta'lîm idib, İncîl'den vasiyyet iderdi ve Heryîl Deyri katında yedi gün ulû bâzâr dururdu ve ânda*

⁸³ Metin, vr. 60b.

dürlü dürlü kumâşlar ve altun, gümüş iledürlerdi ve âhurlar satarlardı ve Müslümânlar ol sûku bilmezlerdi.”⁸⁴

3.3. Şam Halkı

Fütûhu’ş-Şâm Tercümesi esas itibariyle Şam’da ikamet eden halkın yönetim şekline ekonomik yapısına ve etnik kimliğine özel olarak değinmemiştir. Ancak eserin belli başlı bölümlerinde o yörenin halkının yiğitlikleri, zenginlikleri veya nesepleri hakkında bilgi verilmiştir.

Şam’da bulunan askerin kuvveti ve silahlarının çokluğu hakkında, Benî Kilâb kavminden daha önceden birçok kez bu beldeyi ziyaret etmiş olan bir kimseden öğreniyoruz: “... sen, bizi bir kavmin gazâsına da’vet edersin ki ânların ‘izzetleri ve kuvvetleri ve yarâkları ve kesretleri ve bir huyûlu vardır.”⁸⁵

Bilâdüş-Şâm’ın yerli Hristiyan Arapları hakkında bilhassa Yermük Muharebesi (636) sırasında, Gassânî, Lahm ve Cüzâm’dan kabilelerinin Bizans ordusu saflarında yer almış oldukları malumatı eserin farklı kısımlarında dile getirilmiştir. Yermük Muharebesi’nde Gassânî lideri Cebele bin Eyhem’in, Bizans askerinin savaş zırhının benzerini giymesi ve boynuna astığı haç şeklindeki kolyeyi müellifin ayrıntılarıyla tasvir ettiği bölümden Gassânî Kavminin Bizans saflarında yer aldığı, dış görünüş itibariyle de onlara benzedikleri bilgisine ulaşabiliriz. “*Gassân’dan Arab-ı mütenassire bunlardan yana yürüdüler ve Cebele önlerince ve boynunda zehebden bir tavk vardı ve ânda cevherden bir salîb vardı ve üzerinde ağır dibâc ve dibâc üzerinde dir’-ı müzehheb ve bâşı üzerinde hadîdden beyze ve ânun üzerinde demûrden bir beyze ve ahîlerinde cevherden bir salîb vardı ve elinde bir rümh-i tavil ve ucunda sefânî ile mudî’ idi ki sanasın necm idi.*”⁸⁶

Dımaşk Şehri’nin fethinin gerçekleşmesi ardından yapılan sulh gereği bu şehrin valisi Tûmâ, nâibi ve beraberindekilerin malı ve eşyasıyla bölgeyi terk etmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar gereğince, Hâlid bin Velid ve beraberindekiler, Dımaşk halkının Kalelerinden çıkardıklarına nazar edip, şu sözleri dile getirmişlerdir:

⁸⁴ Metin, vr. 157a-157b.

⁸⁵ Metin, vr. 19b.

⁸⁶ Metin, vr. 185a.

“Emmâ Tûmâ için Dimaşk’dan tâşra, bezden, ibrişimden bir çadır kurdular ve Rûmlar başladılar yüklerin, yâplarun, mâllarun, metâ’alarun çıkardılar. Gâyetde mübâlağa nesne çıkardılar. Hâlid (r.a.) ânlarun kesret-i sevâdına ve ‘izem-i rihâline nazar etdi ve itdi ki: Sevâdleri ne ‘azîm ve rihâlleri ne kesîrdir deyub...”⁸⁷ Dimaşk’ın bu dönemdeki Valisi Tûmâ’nın ve halkının zengin mal varlığı gayet fazla olup deve palanlarının ayrıca nakışlı gümüşlerinin çokluğu özellikle eserde yer bulmuştur.

Bugün Irak’ın güneyinde bulunan Basra şehri ve halkı için Müellif, içinde iki bin erin bulunduğu Hicâz’dan, Yemen’den Arapların kumaşları ve sermayeleriyle gelip bu beldede ticaret yaptığı bazı mevsim günlerinde halkın patriklerinin ilminden faydalanmak için toplandıkları bilgilerine değinmiştir. *“Basra gâyetde ma’mûrdu halkı bî-kıyâs çoğdı ve içinde iki bin er vardı ve Hicâz’dan ve Yemen’den Arablar kumaşları ve bîdâ’tlarıyla bunda ticârete gelirlerdi. Kaçın ki mevsim günleri olsa Batrîke demirden bir kürsî kurulurdu ki üzerine otura ve halk katında cem’ olalar ve ‘ilminden müstazîd olalar”⁸⁸*

3.4. Şam Havâlisi’nde Fetihler

Hz. Peygamber sağlığında İslam Fütûhatı’nın yayılması için Şam’a göndermek üzere bir ordu toplamış ve komutan olarak Üsâme bin Zeyd’i atamıştır. Ancak daha sonrasında Hz. Peygamberin vefâtı nedeniyle bu ordu Şam’a gidememiştir.⁸⁹

Hz. Peygamberin vefatından ardından Halife olan Hz. Ebu Bekir, Arap Yarımadası’nda ortaya çıkan dinden dönmeler ve bağımsızlık hareketlerinin meydana getirdiği karmaşayı ortadan kaldırdıktan sonra bu dönemde, müellifin eserde *“Herakl”* ismiyle zikr ettiği Bizans İmparatoru Herakleius (610-641) yönetimi altında bulunan Bilâdü’ş-Şâm’a düzenlenecek seferler için hazırlıklara başlamıştır.

Hz. Ebu Bekir, eserden anlaşıldığı kadarıyla Şam’ın fethini, Hz. Peygamberin bir vasiyeti olarak algılayıp, gerçekleşmesi için çaba göstermiş ve halkını da bu amaç

⁸⁷ Metin, vr. 133a.

⁸⁸ Metin, vr. 39b.

⁸⁹ Aktan, 213.

için teşvik etmiştir. Nitekim Halife Ebu Bekir, bu maksatla Ashâb-ı Resûlullah'ı bir araya topladıktan sonra niyetini onlara danışmış ve demiştir ki: "...ve bilun ki, Hazreti Resûl (s.a.v.) dilerdi ki; Ümmetin Şâm'a sarf eyleye ve Allah Teâlâ ânı kenduye kabz eyledi. İmdî benim kasdım budur ki Müslümânları Şâm'a gönderem ehleriyle, mâllarıyle. Zîrâ Resûl 'aleyhi vessellem ölmeden beni haberdâr kılub dedi ve idüb, dedi ki: Yer bana cem' oldı ve meşârikın ve magâribın gördüm ve ümmetimin hakkı bana cem' olana yetişecektir. Siz bu bâbda ne dersiz? İtdiler: Yâ Resulûllah'ın Halîfesi; buyur bize ne buyurursun ve gönder bize kande gönderirsun."⁹⁰ Ashâb-ı Resûlullah'ın Şam bölgesine yapılacak olan seferler için onayını alan Halife, Yemen'e ve cümle Arap Ümmetine cihad çağrısında bulunarak mektuplar göndermiştir. Halife'nin bu çağrısına ümmetin kabileleri rağbet etmiş ve birer birer Medine'ye gelmeye başlamışlardır.⁹¹

3.4.1. Şam Seferi'nde Bizans ile İlk Mücadele

Fütûhu's-Şâm Tercümesi, Hz. Ebu Bekir'in Usâme bin Zeyd komutasındaki bir orduyu Şâm Bölgesine göndermesi ve onun elde ettiği başarıları yer vermemiştir.⁹²

Eser, Yezid bin Ebî Süfyân komutasındaki Müslüman askerinin Tebuk'te, Bizans askerî kuvvetiyle yapılan ilk mücadelesi ile başlamaktadır. Nitekim aşağıda ayrıntılı olarak verilecek olan Hz. Ebu Bekir'in, Şam Havâlisi'nin fethi için Müslüman Kabilelere yapmış olduğu çağrı neticesinde, Medine'de toplanan halk üzerine atadığı komutanlara ve göndermiş olduğu mevkilere bakılacak olursa, çeşitli kaynaklarda farklı rivayetlerin mevcut olduğu görülecektir.

Fütûhu's-Şâm Tercümesi dâhilinde, Şam Beldesi'nde Bizans ile yapılan ilk karşılaşma ve Hz. Ebu Bekir'in sefer için atmış olduğu adımlar şu şekilde seyretmektedir: Hz. Ebu Bekir'in Şam Seferi için bir çağrı mektubuyla Yemen'e gönderdiği Enes ibn-i Mâlik, çok geçmeden geri dönmüştür. Enes ibn-i Mâlik; Yemen Halkı'nın, Halife'nin yollamış olduğu mektupları dahi okumadan davetine

⁹⁰ Metin, vr. 9a.

⁹¹ Metin, vr. 9b.

⁹² Taberî, 341-342.

icâbet ettiğini ve Zü'l-Kel'â-i Himyerî önderliğinde Himyer kavminin Medine'ye gelmek üzere olduğunu bildirmiştir.⁹³

Hiz. Ebu Bekir, Himyer kabilesinin gelişini kâfir üzerine zafer bulacaklarına ve Şam'ın feth olunacağına yormuştur. Hiz. Ebu Bekir bu hususta, Hiz. Resûlullah'ın müjdesini Hiz. Ali'ye şu sözlerle vermiştir: *"Yâ Ebûl-Hasan; Resûlullah'dan (s.a.v.)'den işitdim. İndî her-gâh ki Himyer Kabile'si gelse ve ânlarunle 'avratları bile olsa, oğlâncıkların getirselers. Pes Müslümânlar kâfir üzerine mansûr olacaklarına beşâret eylen."*⁹⁴

Himyer Kabilesi'nin ardından Tayy, Kinâni, 'Abs, cümle Arap kabileleri ve Yemen Kabileleri gelmişlerdir. Medine'ye gelen kavimler bir süre sonra mekân darlığından ve harbe neden gitmediklerinden yakınıp, birbirlerine danışmışlardır. Sonrasında Halife Ebu Bekir'e varıp mekân darlığından, yiyecek sıkıntısından şikâyet ederek dertlerini arz etmişlerdir: *"Yâ Resûlullah'ın Halife'si; sen bize bu emri ettin. Pes biz Allah tâ'atine ve senin emrine sür'at edüb cihâda rağbet etdik. Öyle olsa çerimiz temâm olub yarâkdan ferâğ olduk ve makâm târlığından zahmet çekeriz zirâ bu belde-i huff ve belde-i hâfir dahi değıldir. Ya 'nî ne yayaya zâd var dedü ve ne zâbite, 'uluf-u 'askere dahi 'ıyş yokdur. Eğer ol 'azm etduğun nesnede bir dürlü rây dahi zahîr olduysa bize emr eyle, geru bilâdümüze rücû' edelim..."*⁹⁵

Hiz. Ebu Bekir cihad çağrısına uyan tüm kavimlerin gelmesini beklemekteydi ancak Medine'de toplanan halkın yukarıda değındiğimiz bazı sebeplerle harbe gitme talebinde bulunmaları üzerine Yezîd bin Ebî Süfyân'ı bin asker ve ona yardımcı olarak Rabî'a bin Âmir'i bin askerle Şam'a göndermiştir.⁹⁶ Eserde, Bizans yapılan ilk mücadelenin mevki-i olarak Tebük verilmektedir. Bu mücadele aslında Bizans tarafından daha Şam'a gelmeden Müslüman birliklerinin yolunu kesmek ve onları uzak tutmak gayesiyle yapılmıştır.

⁹³ Metin, vr. 9b-10a.

⁹⁴ Metin, vr. 10a.

⁹⁵ Metin, vr. 11a-11b.

⁹⁶ Metin, vr. 12a.

Yezid bin Ebî Süfyân ve Rabî'a bin Âmir, Şam bölgesinin durumuna vâkıf olmak için ilk etepta bir öncü kuvvetle Tebük beldesinden geçip, Câbiye yolundan Dimaşk'a vasıl olmayı düşünerek yola çıkmışlardır. Bu sırada Bizans İmparator'u Herakleius'a, Medine'de bulunan bir Hıristiyan Arab kavminden, Müslümanların Şam'a feth için hareket ettiği haberi ulaşmıştır. Müellifin aktardığına göre Herakleius, halkının bahadırlarından ve ulularından asker toplayıp, üzerlerine dört kumandan tayin etmiştir. Bunlar Nâtlık, kardeşi Cercîs, Lûkâben ve Sem'ân'dır ki silahlanıp, zırhlarını giyip Müslüman Ordusu'nun karşısına çıkmak maksadıyla Herakleius'un emriyle Tebük'e hareket etmişlerdir.⁹⁷

Müslüman Askeri Tebük'e ulaştıktan dört gün sonra, Herakleius'un görevlendirdiği askerî kuvvet ile bu beldede ilk mücadele hâsıl olmuştur. Tebük'te ilk çatışma Rabî'atü bin Âmir tarafından Bizans Komutanı Nâtlık'ın öldürülmesi sonucunda askerinin korkuya kapılarak dağılmasına ve geri çekilmesi ile nihayet bulmuştur. Tebük'te ki bu mücadeleden Bizans tarafı 1200, Müslüman tarafı ise 120 asker zayıat vermiştir. Bizans Komutanı Nâtlık'ın kardeşi Cercîs, bu ilk yenilginin ardından toparlanmak ya da gerçekten sulh yapmak düşüncesiyle, askeri içinde yer alan Hıristiyan Araplardan Kaddah bin Vâiletü'yü elçi olarak görevlendirerek, Müslümanların ulularından birini meşveret için kendilerine göndermeleri talimatını vermiştir. Cercîs'in bu talebi Müslümanlar cihetine ulaştıktan sonra Rabî'a bin Âmir, Bizans'a kendi isteğiyle Müslümanların elçisi olarak gönderilmiştir.⁹⁸

Rabî'a elçilik için gittiği Bizans tarafına geldiği zaman Vâiletü tarafından, atından inerek Cercîs karşısına çıkması ve onunla bu suretde görüşmesi istenmiştir. Ancak Rabî'a "*Ben 'özrden züill etmedim ve âtumu gayrı kimesneye teslîm etmezim ve ben iner değilim, illâ perde kapusunda ve illâ dönerim, nirden geldimse giderim. Zîrâ ben gelmek taleb etmedim, belki siz beni taleb ettiniz.*"⁹⁹ Sözlerini sarf ederek bu isteği kesin bir dille reddetmiştir. Rabî'a'nın sözleri Rumlar cihetinden doğru bulununca kendisi perde kapısından geçip burada atından indikten sonra onun yuları elinde olmak kaydıyla iki dizi üzerine oturmuştur.

⁹⁷ Metin, vr. 13a-13b.

⁹⁸ Metin, vr. 15b-16a.

⁹⁹ Metin, vr. 15b.

Bizans ve Müslümanlar arasındaki meydana gelen ilk görüşmenin diyaloglar halinde aktarılması her iki tarafın birbirleri hakkındaki fikirleri, dini görüşlerini, savaş sebeplerinin anlaşılması açısından önemlidir. Bu bağlamda;

Cercîs; *“Ey Arab kardeşi; bizim katımızda sizden iz’af-ı ümmet yoktur. Biz bunu herkez gönlümüzden geçirmezdik ki siz kalkasız bize gazâ edesiz, bizden ne istersiz? Dedi.”*

Rabî’a; *“sizden dileğimiz odur ki dînimize giresiz ve biz dediğimiz diyesiz ve eğer ibâ’ ederseniz (reddetmek), cizye veresiz ve eğer cizyeden dahi ibâ’ edersiz kılıcdan artuk nesne kalmadı.”*,

Cercîs; *“Ne men’ etdi sizi ki Fars’a kasd edesiz ve bizim ile sizun aranızda sadâkat taleb edesiz.”*

Rabî’a; *“Size ibtidâ etdik. Zîrâ siz bize yakînsız ehl-i Fars’dan ve hem Allah Teâlâ bize kitâbında böyle emr eyledi.”*

Cercîs; *“Sana gerek midir ki sizün ile bizim aramızda sulh-u ‘akd edevüz ve sizden her birünüze bir dînâr ve bir yük buğday ve Emîrünüze yüz dînâr ve on yük buğdayı ve Halîfenuze bin dînâr ve yüz yük buğdayı verevüz.”*

Rabî’a; *“Buna yol yoktur ve sizun ile bizim ortamızda yoktur, ölüm bundan yekrekrektir ve siz kitâlde ve harbde ve nezâlde bizden yürekli değülsiz. Zîrâ bizden pehlivânlar ve ebnâ’-i ‘ummâllıktan erenler vardır ki harb-u darb işleridir.”¹⁰⁰*

Cercîs, Rabî’a ile olan görüşmelerine ulu bir keşiş olarak tanımladıkları âlimleriyle sürdürmesini isteyerek yardımcıını çağırıp, onu davet etmesini emr kılmıştır. Rabî’a, bu keşişle İslâm Dini hakkında konuştuğu sırada, Bizans Komutanı Cercîs bir askerinin bilgilendirmesiyle, kardeşini öldürenin Müslümanlar tarafından gönderilen bu elçi olduğunu öğrenmiştir ve öfkeye kapılıp elçi olarak gelen Rabî’a bin Âmir üzerine hamle etmiştir. Bu hal iki tarafın sulh için müzakerelerinin bitmesine ve yeniden savaşın başlamasına neden olmuştur. Müslüman Ordusu’na mensup Şurâhbil bin Hasene ve askerinin yardıma yetişmesiyle, düşman üzerine galip geldiği, Bizans kuvvetlerinden 8 bin civarına bir kayıp vermiş olduğu ayrıca müellifin belirttiğine göre onlardan hiç sağ kalan olmadığı eserde yer bulmuştur. Bizans üzerine galib gelen Müslümanlar çokça ganimete de muvaffak olmuşlardır ve bu ganimetden kendilerine ayırdıkları kısımdan geriye kalanı Hz. Ebu Bekir’e

¹⁰⁰ Metin, vr. 16a.

göndermişlerdir.¹⁰¹ Esere göre, Bizans askeri ve Müslüman birlikleri arasındaki ilk karşılaşmanın seyri bu şekildedir.

3.4.2. Filistin'in ve Basra'nın Fethi

Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi'nde, Filistin ve Basra'nın Müslüman kuvvetlerinin hâkimiyetine girmesi hususunda olaylar ayrıntılı olarak aktarılmıştır. Yukarıda Hz. Ebu Bekir'in, Yezîd bin Ebî Süfyân ve Rabî'a bin Âmir'i 2 bin askeri kuvvetle Şam'a gitmek üzere görevlendirdiği belirtilmiştir.

Tebük'te alınan ilk galibiyet sonrasında Hz. Ebu Bekir, Şam Seferi için Mekke, Hevâzin ve Tâif'e de mektuplar göndererek cihâda davet etmiştir. Bu mektuplardan Mekke'ye gönderilenin içeriğinin bir bölümü şöyledir: *“Bismillâhirrahmanirrahîm, Ebû Bekr 'Atik bin Ebû Kahâfe'den, ehl-i Mekke'nin ve havâlisinin Müslümânlarına selâm sizun üzerinuze olsun. Ben Allah'a sizun üzerinuze hamd ederim. Şunun gibi Allah yoktur. İlahe illâ ol der ve Muhammed (s.a.v.) salavât ederim, ândan sonra ve Nebisi bedrestî. Ben benim Kiblemden Müslümânlardan, 'adüvleri cihâdına ve Şâm fethine gönderdim ve size biz demeğe sür'at edesiz. Allah Subhâne ve Teâlâ size emr ettiğünde; “İnfiru hıfâfev ve sikâlev ve câhidu bi emvaliküm ve enfüsiküm fi sebilillâh zaliküm hayrun leküm in küntüm ta'lemün.”¹⁰² Ve bu âyet size nâzil oldu ve bu ki size hakk sözi ve nuzûlüne tasdik edenun ve hükmünü ikâmet edenin ulusuz. Pes her kim Allah dînine nusret ede, Allah ânâ nasırdır ve her kim bundan nefsi necl etdi Allah ândan ganiyydir... ”¹⁰³*

Hz. Ebu Bekir'in Şam Seferi için yazmış olduğu çağrı mektuplarının ardından Mekke'den 500 kişi ve Tâif ve Hevâzin'den 400 kişi Medine'ye gelip Bakî denilen yerde beklemeye başlamışlardır. Hz. Ebu Bekir bunları Menzîl-i Cüfr'e göndermiştir.¹⁰⁴ Hadramût'dan da dört yüz kişi ulaşır ve daha sonra Benî Kilâb da askeriyle davete icabet ederler, onlar da Menzîl-i Cüfr'e varırlar. Sonrasında

¹⁰¹ Metin, vr. 16b-17b.

¹⁰² Kur'ân-ı Kerîm, Tevbe Sûresi, Âyet 41.

¹⁰³ Metin, vr. 18a.

¹⁰⁴ Metin, vr. 18b-19a.

Medine'den Ensâr ve Muhâcirden de kimseler, Hz. Ebu Bekir ile beraber Cürf'de gelmişlerdir.¹⁰⁵

Hz. Ebu Bekir, burada Şam'ın fethi için Cürf'te toplanan halk üzerine komutanlar tayin ederek onları da Şam'ın beldelerine fetih maksadıyla gitmeleri için görevlendirmiştir. Hz. Ebu Bekir; Ebû 'Ubeyde bin Cerrâh'ı tüm askerlerin başkomutanı olarak Câbiye'ye, Hâlid bin Velid'i ise Lahm ve Cüzâm'dan 700 atlı ile Irâk'ın fethi maksadıyla göndermiştir.¹⁰⁶

'Amr bin el-Âsî bin Vaîl es-Sehmî'yi; ehl-i Habeşâ üzerine yani Mekke, Sakîf, Tâif, Hevâzen, Benî Kilâb ve Hadramût Habeşî üzerine vali kılıp, Filistin'e gitmesini, Şam seferi için başkomutan tayin ettiği Ebu Ubeyde'ye mektup yazmasını ve o ne dilerse emrinde hareket etmesini buyurmuştur.¹⁰⁷ Böylece Filistin'in fethi için kendisine sancak verilen 'Amr bin el-Âsî emrinde 9 bin askeriyle o cenâha hareket etmiştir.¹⁰⁸

'Amr bin el-Âsî askeriyle birlikte Filistin'e doğru yola çıktıkları vakit, Bizans İmparator'u Herakleius'a, askerinin Tebük'te yenildiği, Hz. Ebu Bekir'in Şam'a asker gönderdiği ve Filistin'e geldikleri haberi yetişir. Herakleius, Rûbîs adlı kumandanına "nimeti çok, mübarek ve üstün bir yer olarak tanımladığı" Filistin'e giderek beldeyi düşmana karşı korumasını emr etmiştir: "*Seni leşkerim üzerine mütevellî kıldum. Yürü var Arab'ı Filistîn'den men' eyle, dedi. Zirâ ol mübârek yerdir. Ni'metî vâfîrdır. Ol bizim tâcımız ve garımızdır, dedi.*"¹⁰⁹

Filistin'in fethi maksadıyla bölgeye vâsıl olan 'Amr bin Âsî ve askeri, gözcü olarak gönderdikleri Âmir bin 'Adî adlı beylerinden, Kızıldere isimli bir dereye toplanan

¹⁰⁵ Metin, vr. 19b-20a.

¹⁰⁶ Metin, vr. 24a.

¹⁰⁷ Metin, vr. 21b.

¹⁰⁸ Metin, vr. 23a. el-Belâzurî sancak verilen komutanlardan Amr bin el-Âsî'nin yanı sıra Yezid bin Ebi Süfyân'ı da rivayet ederek, asker sayısı konusunda; "*Her kumandana sancak verildiği zaman, her birinin emrinde üçbin asker vardı; Ebu Bekir onlara yardım göndermeye devam etti ve her kumandanın emrinde yedibin beşyüz asker oldu...*" bilgi vermiştir. el-Belâzurî, Fütûhu'l-Büldân, 157.

¹⁰⁹ Metin, vr. 26a.

düşman ordusunun kalabalık olduğunu tahminen 100 bin civarında bir topluluğun burada beklediklerini öğrenmişlerdir.¹¹⁰

el-Âsî, kendilerine göre kalabalık alan rakipleri ve ne yapmak gerektiği hakkında askerine danıştığı vakit, geri dönmek veya hücum tarzını değiştirmek gibi farklı görüşler olmakla birlikte komutanlardan İkrime bin Ebî Cehil, Sehîl bin Ömer ve Ömer bin el-Hattâb'ın düşman askerinin fazlalığına rağmen galip olacaklarına inandıkları sözlerini işitmiştir. Bu durum üzerine el-Âsî, askerini savaş için hazırlamaya başlamıştır. Dönem hakkında bilgi veren el-Belâzurî "Fütûhu'l-Büldân'da" 'Amr bin Âsî'nin düşman askerinin kalabalık olması nedeniyle Hz. Ebu Bekir'e mektup yazarak durumu bildirdiğini ve Hz. Ebu Bekir'in yardım için Irak'ta bulunan Hâlid bin Velid'i göndermiş olduğuna dair rivayette bulunur.¹¹¹ Ancak Fütûhu's-Şâm Tercümesi'nde müellif, Halid bin Velid'in Şam fethine dâhil oluşunu, Filistin'in fethinden sonra gerçekleştiğini rivâyet etmekte ayrıca Ebu Ubeyde'nin yerine ne sebeple başkomutan tayin edildiğini de nakletmektedir.¹¹²

Filistin'de ilk mücadele Bizans'ın öncü kuvvetiyle yapılmıştır. Müellif, Müslümanların bu öncü kuvvet üzerine başarı sağlamasını ve mücadelenin sonucunu şöyle nakl eder: "*Mâli ve âtları ve bargîrleri, silâhları ve altı yüz esiri âldılar ve Müslümânlardan yedi âdem öldü, biri Sürâke bin 'Adî, Nüffel bin Âmir ve Saîd bin Kays ve Âmir bin Bedr Yerbû' kûlu Sâleme ve Abdullah bin Havîl Demâzanî ve Câbir bin Râşid bin Ömer Hazarmî ve Evs bin Sellemü'l-Hevadanî.*"¹¹³

Filistin'de vuku bulan ilk mücadele Bizans'ın geri çekilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu çekilmeden Müslümanlar geride bırakılan mallar, atlar, silahlar ve altı yüz esiri ganimet olarak almışlardır. Müslümanlar, şehid olanların namazını kılıp, ganimeti topladıkları sırada ilk mücadeleden esir düşen bir askerden 100 bin askerden müretteb asıl Bizans ordusunun Rûbîs adlı komutanlarının liderliğinde kendileri ile savaşmak talebiyle ilerlemekte oldukları haberini almışlardır. Müslüman kuvvetleri Bizans'ın öncü birliğiyle yaşanan ilk savaşın ardından ertesi gün tekrar yola

¹¹⁰ Metin, vr. 26b.

¹¹¹ el-Belâzurî, 158.

¹¹² Metin, vr. 35b-36a.

¹¹³ Metin, vr. 29a.

koyulmuşlardır. Bir müddet ilerledikten sonra Bizans kuvvetlerinin dokuz komutan liderliğinde her bölükte 10 bin askerle saf tutmuş olduklarını müşahede etmişlerdir. ‘Amr bin Âsî ordusunu üç bölüğe ayırmıştır, sağ cenâhına Dehhâk’ı, sol cenâhına Saîd bin Hâlid’i, ardına ise Ebu Derdâh’ı koymuştur.¹¹⁴

Eserde, iki ordunun çok şiddetli bir çarpışmaya girdiğine değinilmektedir. Savaşa katılanlarda Ebu Derdâ’nın iletliğine göre: “*Savâşda ‘alâmeti unutarak ve birbirimizi ve kardeş kardeşi ururdu ve bilmezdi ki urduğu kardâş mıdır, düşman mıdır gâyet toz ve izdihâm olduğu çün.*”¹¹⁵

Nitekim Bizans Ordusu savaşta Müslümanlar üzerine üstün gelmeye başlamışlardır. Hal böyle iken savaşın seyri hakkında müellifin kaleme aldığı satırlar ilginçtir. “*Gâyet toz ve izdihâm olduğu çün, müşrikler Müslümânların üzerine gâlebe oldılar. Emmâ Müslümânlar, müşrikler kâtâlından sâbit-kadem olub ümidlerin Allah’a tefvîz etdiler ve Müslümânlardan hiç kimesne yoğdu illâ mecmû’nun zamîri du’âda idi, iderlerdi: Yâ Rabb bize nusret vir, senunle şerik dutanların üzerine. Abdullah bin Ömer ider: Savâş bizim ile ânların arasında zâil olmadı. Tâ zevâl vaktine değin ve yeller esdi ve Müslümânlar cenkde ayâk üzerinde durmuşlardı ve ben bir du’â okurdum ki Hazreti Resûlullah (s.a.v.) okutmuşdu. Nâ-gâh göğe bakdım gördüm ki bir delük açıldı ve ândan yüz âtlu çıkdı. Üzerlerinde erenler vardır. Yâşil sancak getürdüler ve nasr-ı münâdisî nedâflar ki beşâret olsun Yâ Muhammed Ümmeti tahkik size Allah Teâlâ’dan nasr yetişdi der. Abdullah itdi: Ben itdim, Ka’be Tengrîsi hakkîçün mansûr olduk, dedum. Az zamân geçmeden gördüm, Rûmlar ardına dönüb kaçmağa başladılar ve Müslümânlar ardlarına düşüb kovâladılar ve Filistîn vak’asında ve Kızıldere’de on bin kâfirden ziyâde depeledik.”¹¹⁶ Eserde, Müslümanların çok dua ettiği, Allah’tan düşmanları üzerine yardım istedikleri ve gökten bir delik açılarak 100 atlı indiğini ve bu suretle onların vermiş olduğu cesaretle Bizans Askeri’ni mağlup ettiklerini aktarılmıştır.¹¹⁷*

¹¹⁴ Metin, vr. 29a-29b.

¹¹⁵ Metin, vr. 29b-31a.

¹¹⁶ Metin, vr. 31a.

¹¹⁷ Metin, vr. 31a-32b.

‘Amr bin el-Âsî’nin savaşın nihayetinde galibiyetini ve Filistin’i fethini Emir Ebu Ubeyde’ye yazmış olduğu şu mektupla bildirdiği sözlerle müşahede edebiliriz; *“Bismillâhirrahmanirrahîm, ‘Amrû bin el-Âsî’den emîn ümmete. Emmâ ba’d ben Allah’a hamd ederim ki ândan ârtuk ilâh yokdur ve Peygambere salavât ederim ve ben ‘Arz-ı Filistîn’e vâsıl oldum ve Rûm ‘askerine sataşdum bir batrîk ile ki Rûbîs derler yüz bin leşker idi ve Allah Teâlâ bize nasrla minnet eyledi ve Rûmdan on bin âdem depelendi ve Allah Teâlâ Filistîn’i benim elumden feth eyledi ve Müslümânlardan yüz otuz âdem düşdi ve ben ‘Arz-ı Filistîn’de mukîmim eğer ben sana gerek isem sana varayım ve senun üzerine ve senunle olan Müslümânlar üzerine selâm olsun.”*¹¹⁸ Buna göre el-Âsî: Bizans askerinin Rûbîs komutasında 100 bin miktarınca olduğunu, 10 binini öldürdüğünü ve Filistin’in feth edildiğini Müslümanlardan 130 askerin şehadete eriştiğini anlatmaktadır.

Bu mücadelenin sonrasında Emir Ebu Ubeyde bin Cerrâh Filistin’in feth haberini bir mektupla Halife Ebu Bekir’e müjdelemiştir. Müjdeyi getiren Ebî Âmir Rûesî’dir ve Hz. Ebu Bekir ona Ebu Ubeyde’nin ne durumda olduğunu nereye kadar vardığını sorulmuştur. Rûesî; *“Şâm’ın ucuna erişdi. Emmâ ilerû varmağa cür’et idemedi. Zîrâ işitdi ki Melik Herakl’in bî-hesâb leşkeri Ecnâdeyn’de cem’ olmuşdur ve Müslümânlardan ihtiyât etdi ki ânlarâ âlub ‘adüvv memleketine tavassıt ede.”*¹¹⁹ Sözleriyle mevcut durumu ifade etmiştir. Hz. Ebu Bekir bu yanıt üzerine Ebu Ubeyde savaşta sehl (kolay-sade) kişidir, o işe yaramaz sözlerini sarf edip onu görevinden azl ederek yerine o vakit Irak’ta Kadisiye’nin fethine meşgul olan Hâlid bin Velid’i, Şam’daki Ebu Ubeyde bin el-Cerrâh ve cümle hâzır bulunan askere başkomutan tayin etmiştir.¹²⁰ Ayrıca Rûesî’nin sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla Herakleius, Ecnâdeyn Bölgesi’ne Müslümanları durdurmak maksadıyla asker göndermiştir. Nitekim eserde, Müslümanların Filistin vak’asından sonra Şam’ın Neptîleri olarak tanımladıkları bir gruba Bizans Askeri’nin halini ve nerede olduklarını sorduklarında İmparator Herakleius’un, Hıms’dan Filistin’e çok miktarda yiyecek, silah, para ve binek ile asker gönderdiğini ve onların Ecnâdeyn’de toplandıkları haberini öğrenmişlerdir.¹²¹

¹¹⁸ Metin, vr. 32a-32b.

¹¹⁹ Metin, vr. 35b.

¹²⁰ Metin, vr. 35b-36a.

¹²¹ Metin, vr. 34a.

Hâlid bin Velid'in başkomutan tayin edildiği mektup şu şekildedir; *"Bismillâhirrahmanirrahîm, Abdullah 'Atik bin Ebî Kuhâfe'den, Hâlid bin Velid'e selâm senun üzerine olsun ve ben evvel Allah'a hamd ederim ki ândan artuk ilah yoktur ve Nebîsine salavât ederim ve ben seni Şâm'da olan Müslümânlar 'askerine mütevellî kıldım ve Rûm kitâline emr etdim. Pes sür'at et Allah'ın rızasına ve a'dâ'ullah'ın kitâline ve şol kimesnelerden ola ki Allah yolunda cihâdunun hakkın yerine getirürler. Ândan yazdı ki: "Yâ eyyühâllezîne âmenû hel edüllükum alâ ticâretin tuncikum min azâbin tú'minûne billâhi ve resûlihî ve tucâhidûne fi sebîlillâhi bi emvâliküm ve enfüsiküm, zâliküm hayrun leküm in kuntüm ta'lemûn"*¹²² ve ben seni Emîr kıldım Ebû 'Ubeyde üzerine ve ânunle bîle olan mü'minler üzerine."¹²³

Halife'nin emrini alınca mutabık olup, askeriyle Şam bölgesine hareket eden Hâlid bin Velid'i takip ettiği yol güzergâhı hakkında çeşitli rivayetler mevcuttur. Esere göre; Hâlid bin Velid, Samâka üzerinden Kurâkir ve Suvâ canibinde yol tutmuştur. Nitekim eserde, Kurâkir ve Suvâ arasında su bulmanın güç olduğu ve buradan geçerken Hâlid'in izlemiş olduğu strateji geniş biçimde anlatılarak Şam'a giderken nerelerden geçtiği hususunda bilgi verilmiştir.¹²⁴ Genel olarak kaynaklarda aşağıda değindiğimiz olay aynı tarzda rivayet edilmiştir. Müellif, Kurâkir ile Suvâ arasında çetin bir mesafe olup, Hâlid bin Velid su olmadan askeriyle bu yeri nasıl geçeceğini düşündüğü sırada Râfi' bin Umeyr adlı bir kılavuz bir çözüm bulmuştur, buna göre; *"Pes Râfi' otuz deve aldı ve dokuz gün su içirmedi, ândan ânları suya götürdü ve doyunca içdiklerinden sonra ağızların bağladılar. Ândan binîdlerine bindiler ve ânların yanlarıncı sürdüler ve gîtdiler ve her-gâh ki bir menzile erdilerdi. Devenin evnun boğâzlarıydı ve karınların yararlarıydı ve buldukları âlurlardı ve gönden havuzlara koyarlardı. Çünkü tâvarlarına içirirlerdi ve boğâzlanan devenin etin yirlerdi ve dâim bu iş üzerine oldular..."*¹²⁵

Hâlid bin Velid'in ve komutasında bulunan askeri yukarıda değinilen yolu takip ederek Ereke isimli bir beldeye ulaşırlar. Ereke, Bizans'a bağlı olan bâc vergisi aldığı

¹²² Kur'ân-ı Kerîm, Saf Sûresi, Âyet 10-11, vr. 36a.

¹²³ Metin, vr. 35b-36a.

¹²⁴ İbnü'l-Esîr, 374; el-Belâzurî, 160.

¹²⁵ Metin, vr. 36b.

mevkidir. Ereke, savaş zuhur etmeden Müslüman askeri ve şehrin patriği arasında iki bin dirhem gümüşe ve bin dirhem Florya'ya yapılan sulh ile feth edilmiştir. Ehl-i Ereke'nin ardından Ehl-i Senhete, Eyeke ve Tedmür'lede sulh yapılmıştır.¹²⁶

Hâlid bin Velid'in fetihleri devam ederken Ebu Ubeyde, Şercil bin Hasene'yi dört bin adamıyla Basra'ya göndermiştir. Müellif Basra'yı; Hicâz'dan ve Yemen'den Arap tüccarların bazı mevsimlerde burada mallarıyla, sermayeleriyle ticaret yaptıkları içinde iki bin eri bulunan mağmur bir belde¹²⁷ olarak niteler ve Rûmâs isimli bir patriğin yönetiminde olduğunu bildirir. Nitekim Rûmâs ile Basra'ya feth için gelen Şercil mücadele etmeden önce ikisi arasında bir görüşme olmuştur. Bu görüşme sonrasında Rûmâs, kendisinin İslâm'ın hakk din olduğunu bildiğini ve Hz. Ebu Bekir'in dostu ve sahibi kabul ettiğini, eğer Halife burada olsa onlarla savaş etmeyeceğini söylemiştir; *"Tim bin Ka'b bin Murre'den Rûmâs dinim hakkıçün siz hakk üzerinesiz ve siz elbette Şâm'ı, Irâk'ı feth edseniz gerektir ve biz sizi esirgeriz ki siz âz âdemsiz ve biz mübâlağa cemâ'atiz dönün gerü vatanınıza gidin, biz size ta'arruz etmeyüz ve dahi biline ki ey Arab kardeşi ki Ebû Bekr Sıddik (r.a.) benum sâhibimdir ve dostumdur. Eğer hâzır olsa benim ile mukâtele etmezdi."*¹²⁸ Şercil ise bu sözler üzerine, Müslüman Askeri'nin cihad için geldiğini eğer savaş istemiyorlarsa ya İslâm Dini'ne girmelerini ya da cizye vermelerini talep etmiştir. *"Şercil itdi: 'Emmüsi oğlu ölürse ve kendü oğlu ölürse ol 'afv etmez meğer kendü milletinden ola ve iş ânın elinde değıldir, ol me'mûrdur ve mükellefdir. Hakk Teâlâ ânâ Kurân'da sizun cihâdınuze emr etmişdir ve biz sizden dönmesiz. İllâ üç nesnenun birisiyle yâ dînimize giresiz, yâ cizye viresiz, yâhûd kitâl edevüz."*¹²⁹

Rûmâs, bu görüşmenin ardından Basra halkını toplayarak onlara Müslümanlar ile cizye vermek suretiyle sulh etmeleri teklifini sunmuştur. *"... size korkarım ki Arab memleketinize gelse gerek ve mâllarunuzu yağmalasa gerektir ve batrikleriniz ve Melikünüzü depelese gerektir ve bu hâl olmağa yakîn geldi, derdim. İşde vakti ve zamânı budur ve siz Rûbîs leşkerlerinden ziyâde değılsiz ki ol Filistin'de bu sehlce Arab ile buluşdu ve ânı depelediler ve ânunle olanlerun ekserî depildiler ve kalanı*

¹²⁶ Metin, vr. 38b-39a.

¹²⁷ Metin, vr. 39b.

¹²⁸ Metin, vr. 40a.

¹²⁹ Metin, vr. 40a.

kaçdı ve ben şöyle işitdim ki; ânlardan birisi Semâke ehlinde ve Irâk tarafına müteveccih olmuş ve ânın adı Hâlid bin Velid'dir. Eyeke-i ve Ereke-i ve Tedmür'i feih etdi ve ol dahi yakında size gelir ve sevâb oldur ki, biz bu Arabları cizyeye mutî' alavüz ki üzerimüzden gideler."¹³⁰

Ancak Basra halkı razı olmaz, hatta onu öldürmek isterler. Nihayetinde Basra'nın askeriyle, Müslümanların Şercîl komutanlığındaki askeri arasında cenk peydah olur. Bizans bu cenkte üstün vaziyette iken, Halid bin Velid ve Abdurrahman bin Sıddîk askeriyle Havrân tarafından yardım için yetişmişlerdir. "*... Birisi çağırub ider: Beşâret olsun ey Şercîl, Allah'dan nusret yetişdi. Ben Fâris sandıydım, ben Hâlid bin Velid'im. Biri itdi: Ben Abdurrahman bin Ebû Bekr Sıddîk'ım (r.a.) ve Lahm ve Cüzâm kabîlesi çıkâ geldi ve Müslümânlar leşkери gelib 'Ukab adlu sancak çıkâ geldi ki, Râfi' bin 'Umeyr-i Tât getürüvirdi (r.a.).*"¹³¹ Hâlid bin Velid, Şercîl'e yaklaşıp sorar; "*Yâ Şercîl bilmedin mi ki bu vakt Rûm'un ve Hicâz'ın ve 'Irâk'ın mevsimidir ve ânda Rûm'un 'askeri ve batrikleri vardır. Kendu nefsinini ve senunle olan Müslümânları bu tehlikeye niçün bıraktın?*"¹³²

Şercîl, Basra'ya gitmesi için Ebu Ubeyde tarafından görevlendirilmiştir. Nitekim Hâlid, Ebu Ubeyde'nin Şercîl'i Basra'nın fethi için emir kıldığını öğrenince, onun savaşın vehametinden ve şiddetinden haberdar olmadığını belki de bir eleştiri mahiyetinde sözlerine eklemiştir. "*Ebû 'Ubeyde selâmet vire, demişdir. Harbin şerrinden, ne senden haberdâr değildir.*"¹³³

Bölgeye ulaşmalarının ertesi günü Hâlid; Basra askeri ile yaşanacak mücadele için askerini tasnif etmiştir. Şöyleki; Râfi' bin Umeyr'i ordusunun sağ cenâhına, Dırâr bin Ezver'i sol cenâhına ve yayadan müretteb askerine Abdurrahman bin Hâmidin el-Cehmî'yi koymuştur.

İki taraf arasındaki mücadeleyi müellif eserde ayrıntılarıyla nakletmiştir. Nitekim savaş meydanında Basra patriği Rûmâs ve Hâlid bin Velid arasında geçen müzakere

¹³⁰ Metin, vr. 40b.

¹³¹ Metin, vr. 41b.

¹³² Metin, vr. 42a.

¹³³ Metin, vr. 42a.

vardır ki aslında burada Rûmâs'ın, Hz. Peygamber'in Nebî-i Hâşimî olduğunu bildiği ve İslâm Dini'ni kabul etmek arzusunu ayrıca halkının sulh ile teslim olmasını istediğini ancak onların böyle bir seçime girmesiyle kendisini öldüreceği düşüncesini öğrenmekteyiz. Hâlid, bu durum karşısında Rûmâs'a aralarında göstermelik bir çatışma yaşanması ardından kendisinin giderek onları sulh için telkin etmesini teklif etmiştir. Rûmâs ve Hâlid bu fikir üzerine anlaştıktan sonra patrik halkına vâsıl olduğu vakit, Arap ile savaşmamalarını ve sulh etmeleri gereğini dile getirmiştir. Basra halkı Rûmâs'ın öğüdünü gözardı ederek onu azl edip, yerine Dernihân isimli bir patriği getirmişlerdir ve Müslümanlara karşı yapılan mücadelede Dernihân liderliğindeki Basra askeri yenilerek kalelerine kaçmışlardır. Bu karşılaşmadan Müslüman askerinden 230 kişi şehid olmuştur.¹³⁴

Bir süre sonra Basra Kalesi'ne kaçan halkının kendisini reddettiğini söyleyerek, Hâlid'e bin Velid'e sığınan Rûmâs, evinin kale burclarına muttasıl oluşunu ve kendisi ile adamlarından güvendiklerini göndermesini ve bu kaleyi zapt etmelerini önermiştir. Hâlid bin Velid, bu öneriyi kabul etmiştir ve Abdurrahman bin Ebî Bekr Sıddîk'ı 100 askerle, Rûmâs'ıda yanlarına vererek Basra Kalesi'ne göndermiştir. Kaleye Rûmâs'ın vasıtasıyla gizlice giren Müslüman askeri, Basra halkının kıyafetlerini giydikten sonra kale mevcudundaki muhafızların dikkatini dağıtarak Hâlid'in askerinin içeri girmesi sağlamışlardır. Böylece Basra Kalesi halkı, eman talebiyle teslim olmuş ve şehrin fethi sağlanmıştır. Hâlid bin Velid, Basra halkını kendi oylarıyla belirledikleri bir kimsenin yönetimine bırakarak bu beldeden ayrılmıştır.¹³⁵

Müellif, hem Bizans ile yapılan ilk mücadele hemde Filistin ve Basra'nın fethi hakkında bir tarih zikr etmez. Ancak Hz. Ebu Bekir'in cihad çağrısı ve komutanlara sancak verişini dönemin diğer kaynakları Hicretin 13. Senesi (M.634/635) olarak belirtmişlerdir.¹³⁶ Bu tarihe dayanarak Filistin ve Basra'nın fethinin Hicretin 13. Yılı içinde olması muhtemeldir.

¹³⁴ Metin, vr. 39b-45a.

¹³⁵ Metin, vr. 45a-47b.

¹³⁶ İbnü'l-Esîr, 369; el-Belâzurî, 156.

Taberî Târihi Basra'nın fethini; Hicretin 14.Yılı (M.635/636) içinde Hz. Ömer Dönemi'nde Hz. Utbe tarafından feth edildiğini rivayet etmiştir.¹³⁷ Ayrıca kaynaklarda Basra Şehri'nin, Şam'da Müslümanlar tarafından ilk feth edilen yer olduğunda mevcut bilgiler arasında yer almaktadır.¹³⁸

3.4.3. Ecnâdeyn Muharebesi

*“Ecnâdeyn; günümüzde İsrail Devleti topraklarına dâhil olup, Bet Guvrin'in 9 km kuzeydoğusunda yer alan Samt Vadisi üzerindeki Ramla ve Bayt Jibrin arasındaki bir bölgedir.”*¹³⁹

Mevki-i konusunda bilgi verilen Ecnâdeyn'de vuku bulan muharebenin tarihi hususunda çeşitli rivayetler mevcuttur. Bunlardan bazıları; Hicretin 13.Yılında Cemâziye'l-Evvel Ayı'nın bitmesine on iki gün kala Pazartesi günü (20 Temmuz 634), Hicretin 13. Yılında Cemâziye'l-Âhir Ayı'nın ikisinde (3 Ağustos 634) ve yine aynı ayın bitimine iki gün kala (29 Ağustos 634)¹⁴⁰, Hicretin 13.Yılı Cemâdelûlâ Ayı'nın bitmesine iki gün kala (30 Temmuz 634),¹⁴¹ Hicretin 13. Yılı'nın Cemâziye'l-Evvel Ayı'nın bitimine iki gün kala Cumartesi günü (30 Temmuz 634),¹⁴² 30 Temmuz 634¹⁴³ ayrıca muharebe Hicretin 15. Yılı (M.636/637) içinde gerçekleşen hadiseler arasında zikr edilmiştir¹⁴⁴

Hâlid bin Velid Ereke, Tedmür, Eyeke, Havrân ve Basra fetihlerinin ardından ilerleyişini sürdürüp Dımaşk'a hareket etmiştir. Nitekim Dımaşk'ta Seniyye beldesine geldiklerinde 'Ukâb adlı sancağı buraya diktikleri ve bölgeye “Seniyyetü'l-'Ukâb” denildiği, sonrasında Gute'ye ulaştıkları bu yöreye de o günden sonra “Hâlid Deyr'i” denildiği rivayet olunmuştur.¹⁴⁵ Hâlid, Gute'den ayrılıp Dımaşk'a yaya

¹³⁷ Taberî, 430-431.

¹³⁸ İbnü'l-Esîr, 382.

¹³⁹ Walter E. Kaegi, **Bizans ve İlk İslam Fetihleri**, 1. Basım, Mehmed Özay (çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000, 153.

¹⁴⁰ el-Belâzurî, 165.

¹⁴¹ İbnü'l-Esîr, 382.

¹⁴² Metin, vr. 104b.

¹⁴³ Kaegi, 153.

¹⁴⁴ İbnü'l-Esîr, 458.

¹⁴⁵ Metin, vr. 48a.

olarak kalabalık bir ordu ile ulaşmıştır. “...yayadan ânda şol kadar âdem cem‘ oldu ki hesâbe ve sâğâşa gelmez.”¹⁴⁶

Hâlid bin Velid, Dımaşk’a vardığı zaman Ebu Ubeyde için kaleme aldığı mektupta mevcut durumunu, feth ettiği yerleri ona iletmıştır. Adı geçen mektuptan bir kısım; “... Allah benum elimden Ereke ve Senhene ve Tedmür ve Havrân ve Basra’yı feth edib, bu mektûb sana yazdığım gün Dımaşk’a geçdim ve Allah’dan nusret ve ‘avn dilerim. Selâm senun üzerine ve senunle olan Müslümânların üzerine olsun ve Tengri’nin rahmeti ve berakâti...”¹⁴⁷

Bu sırada Hâlid’in feth haberleri ve Müslüman Askeri’nin Dımaşk’a geldiği Antakya’da bulunan İmparator Herakleius’a ulaşmıştır. Herakleius, patriklerini toplayarak; “Ey Benî Asfar; ben bunu size deyub dururdum, siz ibâ etdiğuz ve bu Arablar, Havrân’ı ve Basra’yı ve Tedmür’ü ve Ereke-i feth etdiler ve Rebve’ye teveccüh ettiler ki ve ol Dımaşk’dır. Eğer ânu dahi feth ederlerse zihî firâk ve zihî derd, zihî gussa. Zîrâ Şâm’in cenneti oldur ve ben Şâm ehline Arab’ın iz‘âfınca leşker gönderdim. Ândan itdi: Sizden kim derki ânların kitâline vara ve ânların şerrinden bizi emin eyleyâ. Eğer ânları sayub kovarsa, Şâm’i kapusun yapa, harâcıyla ânâ virem.” Sözlerini sarf etmiştir. Anladığımız kadarıyla Herakleius, Müslüman Arapların fetih ve İslâm’ı yayma siyasetinin farkındadır ve halkını, devlet erkânını da bu konuda uyarmaktadır. Esere göre, Dımaşk’ın valisi İzrîl’in atlı ve yayadan oluşan 30 bin askeri mevcuttur. Herakleius, Kilûs adlı bir patriği 5 bin asker ile Hâlid bin Velid’le mücadele etmesi için Dımaşk üzerine göndermiştir.¹⁴⁸

Kilûs, Hıms ve Ba‘albek üzerinden Dımaşk’a ulaşınca Herakleius’un emrini valiye iletir, İzrîl Dımaşk Şehri’nin Müslümanlardan koruyanını elde edeceğine muvâfık olduktan sonra Kilûs’a; “her kim şehri alur, onun olsun” teklifinde bulunmuştur. Kilûs teklifi kabul ettikten sonra iş, bu yönde karara bağlanmıştır.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Metin, vr. 48a.

¹⁴⁷ Metin, vr. 48a.

¹⁴⁸ Metin, vr. 48b.

¹⁴⁹ Metin, vr. 49b.

Hâlid bin Velid önderliğindeki Müslüman askeri ve Kilûs liderliğindeki Bizans Askeri arasındaki Dımaşk'ın fethi için mücadele eserde yer bulmuştur. Nitekim bu mücadele devam ederken Ebu Ubeyde'de, Hâlid bin Velid'in askerine yardım için Dımaşk'ta hazır olmuştur.¹⁵⁰ “... *Hicâz'dan ve Yemen'den ve Tâif'den ve Hadramût'dan ve Ummân sâhilinden ve Mekke'nin dâiresinden Ebû 'Ubeyde ile gelen, otuz yedi bin âdem idi... ve şunlar ki 'Irâk'dan Hâlid ile gelmişlerdi. Lahm ve Cüzâmdan bin beş yüz idi.*”¹⁵¹ Öyle anlaşılıyor ki savaşta Ebu Ubeyde komutasında 37 bin, Hâlid bin Velid komutasında 1500 asker Dımaşk'ın fethi için hâzır olmuşlardır. Bizans tarafında ise Kilûs komutasında 5 bin ve Dımaşk Valisi İzrîl emrinde 30 bin asker mevcuttur.¹⁵² Sayıları rivayete göre böyle müteşekkil olan iki ordunun doğu ve batı yönlerindeki savaşı nihayetinde üstün konumda olan Müslümanlar tarafından, Dımaşk Valisi İzrîl ve Komutan Kilûs'un boyunları vurularak öldürülmüştür.¹⁵³ Dımaşk ehli bu vaziyeti görünce Herakleius'a bir ulak vasıtasıyla hâl-i hazırdaki durumlarını arz ederek acil surette yardım talep etmişlerdir. Herakleius'a ulaşan mektupta denilmektedir ki; “...*Arab bizi muhâsara edib bâb-ı şarkîde ve bâb-ı Câbiye'de nüzûl edib 'avratlalarıyla yer aldılar. Belkâ' ve Sevâd yolların kesdiler ve elden günden feth etdiklerini ânâ vasf etdiler. İmdi bize yetişusun, yoksa biz dahi ânâ teslim oluruz ve 's-selâm...*”¹⁵⁴

Herakleius, Dımaşk ehlinden gelen bu yardım çağrısına yanıt vermek üzere Hıms Valisi Vardan'ı 12 bin askerine Komutan olarak atadıktan sonra ona Ba'albek'e gitmesini, Ecnâdeyn'de hâsıl olan askere haber göndererek Belkâ, Cibâle ve Süvâ'de durmalarını emr etmiştir ki bunun sebebi Amr bin Âs'ın, Halid bin Velid'e ve gayrı Müslüman Askerine yardım için ulaşmasını engellemektir.¹⁵⁵

Bizans Askeri'nin Ecnâdeyn'de toplandığı haberi ulaştığında Dımaşk Şehri kuşatmasında olan Hâlid, muhasarayı nihayete ulaştırıp bu beldeyi feth etmek gayesinde idi. Ancak Vardan bir süre sonra 12 bin askeriyle Dımaşk ehline yardıma

¹⁵⁰ Metin, vr. 58b.

¹⁵¹ Metin, vr. 59b-60a.

¹⁵² Metin, vr. 48b-49a.

¹⁵³ Metin, vr. 49b-60a.

¹⁵⁴ Metin, vr. 60a.

¹⁵⁵ Metin, vr. 61a-61b.

gelmişlerdir. Nitekim Müslümanlar, Vardan'ın askerini mağlup etmiş ve oğlu Hemât, Dırâr bin Ezver tarafından öldürmüştür.¹⁵⁶

Eserde Dırâr bin Ezver'in, Vardan'ın oğlu Hemât'ı öldürmesi, sonrasında esareti ve kurtarılışı ayrıntılarıyla aktarılmıştır. Ancak bu bölümde esere bağlı kalarak özetleme yolunu takip edilmiştir ki amaç; Ecnâdeyn Muharebesi'nin vuku bulmasına zemin hazırlayan ortamın bir resmini çizmektir. Bundan sonraki kısım Ecnâdeyn'deki mücadeleyi esere bağlı kalarak aktarılmasıyla meydana gelmiştir.

Vardan'ın oğlunun öldüğü ve kendisinin mağlup olduğu haberini aldıktan sonra İmparator Herakleius, Müslümanların ilerleyişini durdurmak amacıyla Ecnâdeyn'e 90 bin atlı asker gönderdiğini ve kendisinin onlara komutan olarak atandığını Vardan'a bildirir. *"... arkaları yalın Arablar seni münhezim etdiler ve oğlun depelediler. Mesîh oğlı ki dahi sana dahi sana rahmet etmesun. Eğer ben senun şecâ'atunu, şiddet-i darbunı ve tasarruf senun elinde değil âdunı bîlmesem hışmıma mahal olurdu. Emmâ giden gitti ve ben Ecnâdeyn'de doksan bin fâris gönderdim ve seni ânların üzerine emîr kıldum ve ânlara varun, Dimaşk ehline isti 'ânet eyle. Ba'zı ashâbunı gönder ki varalar. Filistîn'de olan Arabı meşgûl edeler ve ânlar ile ashâbı arasunda hayl olalar ve dînine ve sâhibine nusret eyle ve 's-selâm."*¹⁵⁷

Herakleius'un, göndermiş olduğu 90 bin askerin bir kısmı yerli Hıristiyan Arap kabilelerinden oluşmakta iken, büyük çoğunluğu kuzey bölgelerden Ermenilerden, Constantinople ve Antakya'dan toplanan askerden teşkil edilmiştir.¹⁵⁸ Ecnâdeyn Muharebesi hakkında bilgi veren bir kaynak eserde; Herakleius'un kardeşi Tozarik isimli komutanı Ecnâdeyn'e askeriyle gönderdiğini ve savaş sonucunda öldürülüşü rivayet edilmektedir.¹⁵⁹ Adı geçen Tozarik'in yanında Ecnâdeyn'de Herakleius'un kardeşi Theodore'nin komutanlık yapmış olabileceği de ileri sürülmüştür.¹⁶⁰

Ecnâdeyn'de, Vardan komutasında 90 bin Bizans askerinin toplandığı haberi Hâlid'e yetişince o, Ebu Ubeyde katına giderek kendisiyle durumu mukayese etmiştir. Ebu

¹⁵⁶ Metin, vr. 61b-73b.

¹⁵⁷ Metin, vr. 74a.

¹⁵⁸ Kaegi, 154-155.

¹⁵⁹ İbnü'l-Esîr, 382.

¹⁶⁰ Kaegi, 154.

Ubeyde; “*Yâ Ebâ Süleymân; bilinile ki Resûlullah’ın (s.a.v.) ashâbı bizden irak düşmüşlerdir. Şercîl gibi ki ‘Arz-ı Basra’dadır. Mu’âd bin Cebel gibi ki Havrân’dadır ve Yezîd bin Ebi Süfyân gibi ki Belkâ’dadır ve Nu’mân bin Mükerrin gibi ki Tedmür’de ve Irâk’da ve ‘Amr bin Âs gibi ki Filistîn’dedir.*”¹⁶¹ Sözlerini sarf etmiştir. Ebu Ubeyde’nin bu durum karşısında Hâlid’e; ‘Amr bin Âsî ve diğer geri kalan komutanlara mektup göndererek Ecnâdeyn’de Bizans Ordusu’na karşı güç birliği etmeleri fikrini iletmiştir. Hâlid, Ebu Ubeyde’nin fikrini uygun bularak yukarıda değindiğimiz komutanlara mektup gönderdikten sonra Dımaşk bölgesinden Ecnâdeyn’e hareket etmiştir. Ebu Ubeyde ise bin atlı ile Dımaşk’ta kalmıştır.¹⁶² Bu bölümde belirtmek gerekir ki eserde, Ecnâdeyn Muharebesi’nden önce, mevki-i Ecnâdeyn ve Dımaşk arasında olan Şahverâ’da, Ebu Ubeyde komutasındaki Müslüman askeri ile Dımaşk’tan çıkan ve kendilerini takip eden bir kısım Bizans kuvvetiyle çarpıştığını, ancak askerî durumun zayıf olması sebebiyle zor duruma düştüğü rivâyetleri mevcuttur. Bu hususun devamında ise Hâlid bin Velid’e ulaştırılan bilgi sayesinde o sırada Ecnâdeyn’e hareket etmiş olan askerin geri döndükleri ve onları hezimete uğrattıkları hadisesine de ayrıntılarıyla yer verilmiştir.¹⁶³

Hâlid bin Velid komutasındaki ordu, Dımaşk’tan hareketle Ecnâdeyn’e ulaştıkları vakit, Yezîd bin Ebî Süfyân, Şercîl bin Hasene, ‘Amr bin Âsî, Mu’âd bin Cebel komutalarındaki ordu ile buluşmuştur. Müellif, Hâlid bin Velid’in çağrısı sonucu bölgeye ulaşan Müslümanların Ecnâdeyn’e geliş tarihini Hicri 12. Asr’ın Cemâziye’l-Evvel Ayı’nın (Ağustos-Eylül 633) evveli olarak belirtir.¹⁶⁴ Ancak Hz. Ebu Bekir’in Şam’ın fethi için komutanlara sancak verişinin Hicri 13. Asır’da meydana gelmesi ayrıca müellifin Ecnâdeyn Muharebesi’ni Hicri 13. Asır’da zikr etmesi göz önüne alındığında ve bu bağlamda komutanların bir araya gelişinin ertesi günü Ecnâdeyn’de asıl muharebenin başladığını aktarması¹⁶⁵ mevcut tarih hususunda müellifin bir kalem hatası yapmış olabileceğini düşündürmektedir.

¹⁶¹ Metin, vr. 75a.

¹⁶² Metin, vr. 75b.

¹⁶³ Metin, vr. 75a-85a.

¹⁶⁴ Metin, vr. 85a.

¹⁶⁵ Metin, vr. 85b.

Komutanların emirlerindeki askeriyle Ecnâdeyn'e ulaştıkları günün ertesinde başlayan Bizans askerinin hücumlarına karşı Müslüman Ordusu Başkomutanı Hâlid bin Velid; askerini sağ, sol ve ortada olmak üzere bölüklere ayırır. Ordunun sağ cenâhına Mu'ad bin Cebel'i, sol cenâhına Saîd bin Âmir'i ve cenâh-ı eyemende Nu'mân bin Mu'adîn'i, cenâh-ı eyserde Şercîl bin Hasene-i, askerlerin gerisinde harîm-u benâtı ve dönüş yoluna Yezîd bin Ebî Süfyân'ı yerleştirmiştir.¹⁶⁶

Eserinde, Müslüman Ordusu'nun bu şekilde düzen tuttuğu Ecnâdeyn'de çarpışmaların bir zaman devam ettiğini ve kimler arasında nasıl vuku bulduğunu nakleden müellif¹⁶⁷, nihayetinde Müslümanların galibiyetini ve Bizans tarafının ahvâlini şu sözlerle bildirir; "*Rûm'un 'askeri Ecnâdeyn'de doksan bin idi ve ol gün ânlardan elli bin katl olundu bilin dahi ziyâde ve toz altında birbirini öldürdüler ve geru kalanı tağıldı, ba'zısı Kaysâriye ve ba'zısı Dımaşk'a vardı ve Müslümânlar bir ganîmet etdiler ki ânın gibi ganîmet herkez etdikleri yoğdu ve altun ve gümüş hâcları ve altun ve rincilerî şol-i kadar aldılar ki haddi ve hasrı yokdur.*"¹⁶⁸ Bizans Ordusu Komutanı Vardan'da bu savaşta Dırâr bin Ezver tarafından öldürülmüştür.¹⁶⁹

Ecnâdeyn'de vuku bulan harbde Hâlid bin Velid'in, Hz. Ebu Bekir'e yazmış olduğu mektubundan öğrenildiği kadarıyla Müslümanlardan 459 kişi şehid düşmüştür. Mektupda, şehid olanların bazısının isimleri ve mensup oldukları kavimler de yer bulmuştur.¹⁷⁰

Ecnâdeyn Muharbesi'nde Bizans Ordusu'nun yaklaşık 90 bin askerden hâsil olduğunu belirtmesine rağmen Müslüman askerinin sayısına net olarak değinmemiştir. Ancak Dımaşk'a, Müslüman askerinin ilk geldiği vakit ki mevcut sayısını vermiştir. Bu sayılar, yukarıda zikredilmiştir. Ecnâdeyn Savaşı, Müslümânların savunmadan yoksun kırsal kesimlere hâkim olmayı başarmasının yanında Bizans'ın haberleşme merkezine yakın olması sebebiyle de önem

¹⁶⁶ Metin, vr. 87a.

¹⁶⁷ Metin, vr. 87b-105a.

¹⁶⁸ Metin, vr. 104b.

¹⁶⁹ Metin, vr. 103b.

¹⁷⁰ Metin, vr. 105a.

taşımaktadır. Müslümanlar, Bizans Ordusu'nun kuvvetini de Bilâdü'ş-Şâm'da bir süre için kırmıştır.¹⁷¹

3.4.4. Dımaşk'ın Fethi

Müellife göre; Ecnâdeyn Muharebesi'nin ardından, Mu'âd bin Cebel komutasında; 2 bin asker, Şercîl ve Amr bin Rabî'a komutasında; 10 bin, Yezid bin Ebî Süfyân komutasında: 2 bin, Amr bin Âsî komutasında; 9 bin asker, Hâlid bin Velid'in başkumandanlığında yeniden Dımaşk'a gelmişlerdir.¹⁷²

Hâlid, askerini Dımaşk Şehri'ne bir mil uzakta iken komutanlarına taksim ederek onları şehrin kalesinin kapılarına göndermiştir. Nitekim Ebu Ubeyde'ye Câbiye Kapısına, Şercîl bin Hasene'ye Tûmâ Kapısı'na, Yezîd bin Ebî Süfyân'a Küçük Kapı'ya, Amr bin Âsî'yi Ferâdis Kapısı'na ve Kays bin Hubeyre'yi Keysân Kapısı'na nüzûl etmeleri için emr vermiştir. Hâlid, Dırâr bin Ezver'i ise 10 bin askerle muhasara edilecek kalenin dört yanında gezip yardımcı birlik olmasını emr etmiştir. Hâlid ise Şarkî Kapısında kalmıştır.¹⁷³

Eserde, Dımaşk'ın sahibi Tûmâ isimli bir bey olarak zikr edilir ki kendisi İmparator Herakleius'un kızıyla evlidir. Dımaşk Kalesi'nin muhasarasında ilk mücadele Tûmâ Kapısı'nda olmuştur. Bu mevzide başlayan mücadelede Şercîl bin Hasene'nin görevlendirildiği Tûmâ Kapısı'nda şehrin valisi Tûmâ, Müslüman askerlerinden bir hanım Ümmü Âbân tarafından gözüne saplanan okla yaralanarak şehrin kalesine çekilmek zorunda kalmıştır. Bu olayın ardından, Dımaşk ehli komutanlarından, düşmanları ile sulh yapmasını istemelerine rağmen Tûmâ kesin bir dille onları reddederek mücadeleye devam etmelerini, bir gece baskısıyla onları hezimete uğratmak fikrinde olduğunu açıklamıştır.¹⁷⁴

Nitekim Tûmâ planladığı gece baskınını gerçekleştirmek maksadıyla askerini bölükler halinde Şarkî, Câbiye, Keysân kapılarına göndermiştir. Müslüman Askeri uykudayken onlara saldırırlar ve gafil avlayarak ilk etapta kayıplar vermelerini de sağlarlar ancak bir süre sonra toparlanmayı başaran Müslümanlar, karşı taraftan

¹⁷¹ Kaegi, 155.

¹⁷² Metin, vr. 108b-109a.

¹⁷³ Metin, vr. 109a-111b.

¹⁷⁴ Metin, vr. 111b-122b.

binlerle ifade edilen askeri öldürmeye mâlik olurlar ve bu nedenle Tûmâ istediği sonuca ulaşamaz. Durum böyle iken Dımaşk Şehri valisi Tûmâ, Herakleius'tan yardım talep etmek için mektup yazarak bir ulak ile göndermiştir. Dımaşk ehli ise Hâlid'in askerini yeni bir saldırı için hazırlaması üzerine ondan harbi tehir etmesi ve sulh için müzakere etmek talebinde bulunmuşlardır. Ancak Hâlid bu talebi reddeder ve harbi tehir etmez. Hâlid'de red cevabını alan halkın öncülerinden bir kısım bu defa Ebu Ubeyde'ye vasıl olurlar ve taleplerini arz ederler. Ebu Ubeyde ile aralarındaki müzakereler sonucunda "Kenîse-i Yehnâd, Kenîse-i Meryem ve Hanîna, Kenise-i Mağselât, Kenise-i Savku'l-leyyl, Kenise-i Anderyâ ve Kenise-i Kayrbâ" Kiliselerini Dımaşk ehline bırakmak vasıtasıyla onlarla sulh etmiştir.¹⁷⁵

Hâlid bin Velid ile aralarında bu sulh yüzünden bir anlaşmazlık yaşanır çünkü Hâlid, sulh yapılması taraftarı değildir. Hâlid ve Ebu Ubeyde'nin anlaşmazlığına; Mu'ad bin Cebel, Yezîd bin Ebî Süfyân, Saîd bin Zeyd, 'Amr bin el-Âsî, Şercîl bin Hasene, Rabî'atü bin Âmir, Kays ibn-i Hureyre, Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Sıddîk, Abdullah bin 'Amîr bin el-Hattâb ve Âbân bin Osmân gibi komutanlar ve sahâbe de müdâhil olur ve onlarda Ebu Ubeyde gibi sulh yapılmasından yanadırlardır.¹⁷⁶ Nitekim; "*Ebû 'Ubeyde'nun kavlı etdiği üzerine olalum ve Rûm'dan elimuz çekelim. Zirâ Şâm'ın kal'aları mecmû'-ı feth olunmadı ve Herakl dahi Antâkiyye'dedir. Bilirsuz eğer geru kalan kal'a ehline dahi haber yetişursa siz sulh etduğumuz ve sulhunuze durmadınız. Sulhle size hiçbir kal'a açılmaz ve ikinci budur ki bu 'ulûcları sulhumuzde etmek yekrekdir ânları katl etmekden.*"¹⁷⁷ Sözleriyle düşüncelerini aktarmışlardır.

Sahâbenin ve komutanların telkinleri ve her iki komutanın müzakere etmeleri yolundaki çabaları neticesinde Hâlid, Ebu Ubeyde'nin Dımaşk Kalesi ehliyle yaptığı sulhu kabul etmiştir. Ancak Tûmâ ve yerine vekil olan Herbîs'in bu sulhden yararlanmamasını istemiştir. Ebu Ubeyde böyle şartın gerçekleşmesinin mümkün olmadığını onların da sulh kararlarının uygulanması dâhilinde olduğunu bildirmiştir.

¹⁷⁵ Metin, vr. 122b-130b.

¹⁷⁶ Metin, vr. 130b-132a.

¹⁷⁷ Metin, vr. 132a.

Tûmâ ise, Ebu Ubeyde'ye yeni bir takım taleplerde bulunur; kaledeki ehilleri, malları ve silahlarıyla Dımaşk Şehri dışına çıkmayı üç gün kendilerinin mahiyetinde kalmalarına izin vermelerini kabul etmelerini, dördüncü gün bu beldeden gitmelerine müdahale etmemelerini istemiştir. Sözü geçen bu müddetin ardından ise kendileriyle yapılacak mücadeleye hazır olduklarını da eklemiştir. Ebu Ubeyde, Hâlid ile müzakere ettikten sonra Dımaşk ehlinin isteği kabul edilmiştir ancak her birinin birer silah alması şartıyla ve böylece sulh anlaşması tamamlamıştır.¹⁷⁸ Böylece Dımaşk şehri, Hicretin 13. Yılı'nın Cemâziye'l-Âhiri'nin 21. İsneyn (M. 22 Ağustos 634 Pazartesi) gününde Ebu Ubeyde'nin sulh anlaşmasıyla Müslümanlar tarafından feth edilmiştir.¹⁷⁹ Ebu Ubeyde, Dımaşk'a vali olarak emrinde beş bin atlı asker ile Benî Eslem'den Safvân bin Âmir'i koymuştur.¹⁸⁰

3.4.5. Hıms (Humus), Kinnesrin'in ve Ba'albek'in Fethi

Hız. Ebu Bekir'in İslâm Futûhâtı için Şam bölgesine göndermiş olduğu ordunun, Bizans'ın hâkimiyetindeki Filistin, Basra, Dımaşk beldelerini ele geçirmeleri ayrıca Ecnâdeyn'de elde ettikleri başarı Müslümanların, Bilâdü's-Şâm'da ilerlemelerini hızlandırmıştır. Hız. Ebu Bekir'in vefatının ardından halife olan Hız. Ömer'de aynı fetih politikasını devam ettirmiştir. Ancak Halife Ömer, Bilâdü's-Şâm'daki askerinin başkomutanlığından Hâlid bin Velid'i azl ederek yerine Ebu Ubeyde'yi tayin etmiştir.¹⁸¹

Fütûhu's-Şâm Tercümesi Hız. Ömer'in, Hâlid bin Velid'i azl etmesinin sebebini; "... *ben emânetimi ehl olmayan kişiye kıl mazım. Velâkin şol-i kimesne kalurum ki, rağbeti Müslümânların tevfirin edâ etmekte ola ve ben Hâlid'in Müslümânlar üzerinde velâyetin dilemezim. Zîrâ Hâlid bir kimesnedir ki tebzîr ider ve şâ'ir ânı medh etse 'atâ ider ve fâris önünde cenk etse, istihkâkından ziyâde virir ve bunu fukarâ-ı müslümîne ve zu'afâsına komaz ve ben ânı nez' etdim ve Ebû 'Ubeyde-i yerine vâlî kıldum ve Allah bilur ki ben emîni vâlî kıldum ve sizden kimesne demesun ki, ricl-i*

¹⁷⁸ Metin, vr. 132b-133b.

¹⁷⁹ Metin, vr. 129b.

¹⁸⁰ Metin, vr. 171b.

¹⁸¹ Metin, vr. 153b; "İbnü'l-Kesîr, Hâlid bin Velid'in Yermük Muharebesi'nden sonra başkomutanlık vazifesinden azl edildiğini belirtmektedir." İbnü'l-Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cilt 6, Mustafa Keskin (çev.), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994, 30.

şedîdi 'azl etdi ve ricl-i leyyin selîsü alıkoydu vâlî kıldı ve Allah ânunle kutlandıra ve mu'âvnet ede."¹⁸² Sözleri ile nakletmiştir. Hz. Ömer, Hâlid bin Velid'in devam ettirmiş olduğu görev ve sorumluluk için uygun bulmamaktadır, ona göre bunun sebebi; ganimeti israf etmesi, fakire ve zayıf insanlara bırakmaması lakin bir şair onu övse fazla miktarda ihsan etmesidir. Hâlid bin Velid'in azl olduğunun bildirildiği mektubunun kendisine ulaşmasını Hicretin 13. Yılı'nda Şa'bân Ayı'na üç gün kala (M. 26 Eylül 634) olarak vermiştir.¹⁸³

Ebu Ubeyde ve Müslüman Ordusu, Dımaşk'ın teslim olmasının ardından Antakya ve Haleb'in fethi amacıyla kuzey yönünde ilerlemek düşüncesinde olmuşlardır. Bu amaçla Ebu Ubeyde, Hâlid bin Velid'i Hıms'a göndermiş, kendisi ise Ba'albek'e gitmek üzere hareket etmiştir. Ebu Ubeyde, Ba'albek'e ulaşmadan, şehrin yakınlarında bulunan Cevsiye adlı beldenin patriği ile sulh anlaşması yapmıştır. Cevsiye Patriği bizzat kendisi Ebu Ubeyde'den, Hıms ve Ba'albek'in fethinin Müslümanlar tarafından gerçekleşmesine muhalefet etmeyeceğini bildirmek suretiyle dört bin derem gümüş ve elli pâre kemhâyire sulh anlaşmasına razı olmuştur.¹⁸⁴

Ebu Ubeyde Cevsiye'yi sulh ile feth ettikten sonra, Hz. Ömer tarafından gelen bir mektupla Ba'albek için olan amelinin gerçekleştirilmeden Hıms'a hareket etmiştir. Nitekim Hz. Ömer mektubunda; Gassânî kavmi lideri Cebele bin Eyhem ve emmisi oğullarının kendisinin yanına gelerek İslâm Dini'ne tabî olmak istediklerini ayrıca kendisi Mekke'ye Hacc için gittiğinde Cebele'nin, Kâbe'yi kendisiyle yedi kez tavaf ettiğini ve onların bu haline maksatlarını bilmeden çok sevindiğini kaleme almıştır. Mektubun devamında Hz. Ömer; Cebele bin Eyhem ile Benî Fizâr'dan bir erin aralarındaki anlaşmazlık nedeniyle kavga hâsıl olduğunu ve Cebele'yi haksız bularak Gassânî Liderine kısas etmek istediğini ancak kendisinin kaçıp Bizans'a sığındığını nakl etmiştir. Hz. Ömer'in, sözü geçen mektupta Ebu Ubeyde'ye vermiş olduğu görev ise Hıms'a gitmesi ve Antakya'ya asker göndermesidir.¹⁸⁵

¹⁸² Metin, vr. 155a-155b.

¹⁸³ Metin, vr. 157a.

¹⁸⁴ Metin, vr. 171a-171b

¹⁸⁵ Metin, vr. 171b-173a.

Bizans İmparatorluğu'nun askeri üssü olarak nitelenen Hims'i¹⁸⁶ elde etmek gayesiyle Hâlid bin Velid ve askeri Hicretin 14. Senesi Şevvâl Ayı'nda bir Cuma günü (M. Kasım-Aralık 635 Yılı'nda bir Cuma Günü) buraya gelmişlerdir. Eserde Ebu Ubeyde'nin Hâlid'in gelişinden bir süre önce bölgeye ulaştığı hususuna yer verilmiştir. Esere göre; Müslüman askeri Hims'a geldiği gün Herekleius'un Patriği Nakâta vefât etmiştir ve halkı lidersiz olmaları, Bizans'ın bu durumdan habersiz oluşu ve yeterli askerî kuvvetinin olmaması gibi sebeplerle Ebu Ubeyde'den sulh talep etmişlerdir. Nitekim Ebu Ubeyde Hims ehlinin sulh talebini geri çevirmez ve Evvel-i Zi'l-ka'de (Aralık-Ocak) ve Âhir-i Şevvâl Hicretin On Dördüncü Yılı'nda (Kasım-Aralık 635) bu halk ile 10 bin Dinar ve 200 kemhâ (ipekli kumaş) beze sulh akd etmişlerdir.¹⁸⁷

Müslümanların ilerlemesi Kinnesrin yönünde devam etmiştir. Kinnesrin ve Hâzar'ın beyi bu dönemde ehli Şeyzer'den Lûkâ isimli bir patriktir. Sözü geçen patrik halkına Ebu Ubeyde'nin beldelerine geldiğini ve ne yapmak arzusunda olduklarını sorması üzerine Kinnesrin Halkı (eserde, mevcut durumda Müslüman askeri ile mücadele için yeterli kuvvet bulunmaması ve Herakleius'dan yardım almak ayrıca zaman kazanmak maksadıyla) beyleri Lûkâ'dan, Müslümanlar ile sulh yapmasını istemişlerdir. Lûkâ halkının görüşünü makûl bularak Ebu Ubeyde'den, bir elçi ile göndermiş olduğu şu mektupla "*Emmâ ba'd bilesin ki bizim melikimiz beldemuz belde-i mâni'dir ki 'adedi ve silâhtı kesîrdir ve zâdı ve mâi ve biz killetden gelmedik ve sen eğer kırk yıl bizim üzerimizde durursan kudretun yetmeye ve Melik Herakl, Rûmiye'den Halîc'e değin, Rûmiye-i Kübrâya değin mecmû' bu aralıklarda ne kadar leşker varsa cem' edib üzerinize gönderdi ve ben dilerim ki sizunle musâlaha edem, tâ ki görem memleket kime hâsıl olur ve sizden dilerim ki; bizunle sizun aranızda bir had edesiz ki bizun yerimiz Kinnesrin ve 'Avâsım haddından tâ ki Arab bizim yerin garâtına kasd etsa ol 'alâmeti görüb döne ve biz sizunle Melikden âğurlayun müsâlala edelüm. Tâ ki Melik bilüb bizi katle etmeye ve's-selâm, dedi.*"¹⁸⁸ Sulh talebinde bulunmuştur.

¹⁸⁶ Kaegi, 179.

¹⁸⁷ Metin, vr. 173a-173b.

¹⁸⁸ Metin, vr. 173a-176b.

Lûkâ'nın sulh talebi nedeniyle, Herakleius'un Ordusu için asker desteği vermemek şartıyla ve dört bin mülkî dînâr ve yüz vukiyye gümüş ve bin kemhâ ve bin veşve ta'âm üzerine bir yıl süreyle "Evvel-i Zi'l-Ka'denin guresî Hicretin On Dördüncü Yılı'nda ve Âhir-i Şevvâl evlâ Hicretin On Beşinci Yılı'nda"¹⁸⁹ (M. 17 Aralık 635 - Kasım/Aralık 636) anlaşma yapılmıştır.

Ancak bu anlaşmanın uygulanması devam ederken Kınnesrin Patriği, İmparator Herakleius'tan Müslümanlara karşı yardım talebinde bulunmuştur. Eserde mevcut olan bilgilere göre Herakleius, bu dönemde Bizans'a bağlı olan Hıristiyan Arap Gassânî kavminden Cebele bin Eyhem komutasında 10 Bin kişilik birliği Rum ve Ermen askerleri de mevcut olmak kaydıyla Kınnesrin'e, Müslümanlar üzerine göndermiştir. Müslümanlar ve Bizans birliği arasında Kınnesrin yakınlarında bir karşılaşma meydana gelmiştir. Bu karşılaşmada ayrıca Kınnesrin halkı ve patriği de yer almıştır. Nihayetinde Ebu Ubeyde'nin komutasındaki Müslümanlar mücadeleyi kazanmıştır. Gassânî komutanı Cebele bin Eyhem ve bazı Bizans askeri kaçarken kimi de esir olmuştur. Bizans'ın atağını ber-teraf etmeyi başaran Müslümanların halini gören Kınnesrin Halkı harac ve cizye vermek kaydıyla sulh talebinde bulunmuşlardır. Ebu Ubeyde Kınnesrin Halkı'nın sulh isteğini kabul ederek Hz. Ömer'in emrettiği şekilde her insana dört dinâr (kırk sekiz derem, her dinâr on iki dereme) cizye vermek şartıyla anlaşmayı kaleme almıştır.¹⁹⁰

Kınnesrin'in fethinin ardından Ebu Ubeyde, Halep mi ya da Antakya üzerine mi gitmek yahut geriye mi dönülmesi gereği konusunda askeriyle bir görüşme yapmıştır. Bu görüşme esnasında Ebu Ubeyde'nin askerleri; Kınnesrin bölgesinin geri kalan kısmında sulhlerin bâki olmadığı veya hiç sulh yapılmamış beldelerin bulunması Şeyzer, Hamâ, Restin ve Hıms'ın baş kaldırdığını, bilhassa beldenin kaleleri içinde kalabalık ve iyi savaşçıların mevcut olduğu ve bir isyan ayrıca askerî yardım ile sahip olunan beldeleri kaybetmek tehlikesine karşı, Ba'albek yönüne geri dönerek bu beldeyi fethetmek gerektiğini söylemişlerdir. "Ey Emîr; ardımızda çok bilâd vardır ki, biz ânâ mâlik olmadık ve ne hûz sulhumuzdedir. Haleb'e ve Antâkiyye'ye nice gidelim ve Herakl'in ve cüyüşunun kitaline nice meşgûl olalım ki bu eyyâm bizim

¹⁸⁹ Metin, vr. 177a-177b.

¹⁹⁰ Metin, vr. 181a-192b.

eyyâm-ı sulhumüzdür. Ehl-i Şeyzer ve Hamâ ile ve Restîn ile ve Hims ve Cevsiye ile eğer biz ileru ve gidersavüz bunlar bir kezden bâş kaldırdılar ve biz mâlik olduğumuz bilâd-ı garât iderler. Husûsâ Ba'albek ve ânın tahassuni, zîrâ ânlar şiddet-ü be's ve 'aded ve 'adid âsileridir ve şekk yokdur ki biz bundan hâlli olucak ânlar çıkarlar, azık alurlar ve ânî hisâra iletirler ve ânunle bilâdlerin kavî ederler ve rây budur ki dönevüz, ânlarunle mukâtele edevüz. Umâriz ki Allah Teâlâ bizim elimiz ile ânî feth ede."¹⁹¹

Esere göre; Ba'albek'in yönetimi Herbîs adlı bir patriğin elindedir. Herbîs'in Halkı, Ba'albek'e gelen Müslüman ordusu ile ilk karşılaşması neticesinde geri çekilerek şehrin, Ebu Ubeyde tarafından "gayet yavuz ve sarp" olarak adlandırıldığı kalesine sığınmışlardır.¹⁹² Ebu Ubeyde, beldeye gelişlerinin ertesi günü Ba'albek ehline sulh amacıyla bir mektup yazarak kale burçları üzerinden iletmiştir. Söz konusu mektubun bir bölümü şöyledir: "...Zîrâ biz bir kavmiz ki dînimize bagi ve gadri revâ görmeziz ve biz eğer sizde müsâlahaya meyl görürsavüz, sizunle mukâtele edib, size gadr etmeziz. İmdi eğer sizden önünüzdeki kal'aların ve şehirlerin ehl-i inzûğı sulh üzerine vâkil olursâvüz sizunle musâlaha ederiz ve emân dilersavüz emân virürüz. Eğer ibâ edib kitâl ve harb taleb edersavüz kitâl çün yarâklanun ve sizun üzerinuze Allah'dan isti'ânet taleb edevüz ve cevâbımı be-cidd gönderin dahi selâm onun üzerine ki hidâyete tâbî oldı ve cevâbı sevâbü'l-hâk itdi."¹⁹³ Müellif tarafından, Ba'albek fethinde hâzir bulunan Ebu Hazrec isimli bir ravîden öğrendiğim kadarıyla diyerek; Ebu Ubeyde'nin yanında olan Cercîs adlı Hıristiyan'a kendi dillerinden yukarıda bir kısmına değinilen mektubu yazdırdığı rivayet edilmiştir.¹⁹⁴

Herbîs, Ebu Ubeyde'nin mektubunu Ba'albek Halkına okuduğu vakit iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Halkın yarısı sulh taleb ederken diğer yarısı savaşmak niyetinde olmuştur. Herbîs ise bu durum karşısında mektubu yırtıp savaş kararı almıştır. Nitekim Ba'albek Kalesi'nin muhasarası bir müddet devam etmiştir. Eserde iki taraf arasındaki mücadeleler ayrıntılı olarak aktarılmıştır. Bu mücadeleler sonrasında Müslümanlar ve Ba'albek Halkı; beş yüz vukiyye altın, bin vukiyye gümüş ve iki

¹⁹¹ Metin, vr. 192b-193a.

¹⁹² Metin, vr. 193a-194b.

¹⁹³ Metin, vr. 195b.

¹⁹⁴ Metin, vr. 196a.

yüz elli sevbe ve kılıcdan dahi bu kadar bez eda etmek ve Müslümanlar elinde esir olanların serbest bırakılması kaydıyla sulh anlaşması yapmışlardır. Ebu Ubeyde, Râfi' bin Abdullah'ı beş yüz atlı ve dört yüz yaya asker ile Ba'albek'in yönetimine adil bir vali olmak şartıyla bırakmıştır.¹⁹⁵

Ebu Ubeyde, Ba'albek'in Müslümanların hâkimiyetine girmesinin ardından tekrar Hıms'a hareket etmiştir. Ancak bu şehre gelmeden aynı güzargahda bulunan Cevsiye Halkı ile önceden yapmış oldukları sulhu yenilemişlerdir. Ebu Ubeyde, Hâlid bin Velid'i öncü kuvvetle Hıms'a göndermiştir. Onun ardından Meysere bin Mesrûk'u bin asker ile 'Amr bin Mu'id Kerbî-i beş bin askerle Hıms üzerine gitmeleri için görevlendirmiştir. Ebu Ubeyde, ordusu ile Hıms'a geldiği sırada halk şehrin kalesine sığınmış durumdadır. Bu dönemde şehrin patriği Mirebbis adlı bir kişidir.

Ebu Ubeyde, kale burçları üzerinden Mirebbis'e bir mektup göndermek suretiyle İslâm Dini'ni kabul etmelerini eğer istemezlerse cizye vermelerini bu şartı dahi reddederlerse aralarında savaş meydana geleceğini bildirmiştir. Mirebbis tarafından Ebu Ubeyde'nin mektubuna cevap olumsuz olmuş ve iki taraf arasında bir mücadelenin zuhur edeceği anlaşılmıştır. Ebu Ubeyde askerini dört kısma ayırmıştır; Bâb-ı Cebel üzerine Müseyyeb bin Neciyye-i, Bâb-ı Restîn'e Şercîl'i, Değirmenler Bâbına Mirkâl'i ve Bâb-ı Levbe üzerine Yezîd'i göndermiştir. Hâlid ve Ebu Ubeyde'de ise Restîn Bâb-ı üzerine gitmiştir. Müellif, Hâlid komutanlığında hücum edenlerin sayısını dört bin olarak vermiştir. Nitekim Hıms bölgesinde iki taraf arasında yaşanan mücadeleler neticesinde şehrin patriği Mirebbis katil edilmiş ve Müslümanlar galip gelmeyi başarmışlardır. Müslüman Askeri'nden Hıms'ın fethi için yapılan mücadelede birçoğu Himyer ve Hemedân'dan olmak üzere 235 kişi şehit olmuştur. Müellif düşman askerinin kaybı hakkında ise bilgi vermemiştir. Ayrıca Müslüman kuvvetleri Hıms Kalesi'ni muhasara altında tutup burada mücadelelerini devam ettirirken Restîn'i, Hamâ'yı ve Şeyzer'i de feth etmeye mavaffak olmuşlardır.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Metin, vr. 196a-211a.

¹⁹⁶ Metin, vr. 211a-229b.

3.4.6. Yermük Muharebesi

Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi, Yermük Muharebesi'nin ancak bir kısmını ele almıştır. Eserin, mevcut Arapça aslına göre ilk cildinden hâsıl olması nedeniyle Yermük'te vuku bulan hadisenin tamamlanamadığı anlaşılmaktadır. Bu başlık altında eserde kaleme alınan kısmı değerlendirmeye gayret gösterilmiştir.

Yermük Muharebesi; Taberiyye Nehri'ne dökülen Tedmür Nehri'nin civarında ve aynı isimle anılan Yermük Vadisi'nde, Gassânî Kavmi'nin su kuyularının bulunduğu Jabiya ya da Gabitha bölgesinde zuhur etmiştir.¹⁹⁷

Yermük Muharebesi'nin ne zaman gerçekleştiği hususunda farklı rivayetler söz konusudur. Hicri 13. Asır (634)¹⁹⁸ Hicri On Beşinci Sene'nin Recep Ayı'nda (M. Ağustos-Eylül 636)¹⁹⁹ tarihleri kaynaklarda zikr edilmektedir.²⁰⁰ Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi daha öncesinde belirttiğimiz sebeplerden dolayı tam bir tarih vermemiştir. Ancak Yermük Beldesi'nde Müslümanlar ve Bizans kuvvetlerinin öncü askelerinin ilk olarak karşılaşması sonrasında Ebu Ubeyde tarafından askerî destek ve ahvallerinin bildirilmesi maksadıyla bir mektubun Halife Hz. Ömer'e gönderilmiş olduğunu ve sözü geçen mektubun ne vakit ulak Abdullah ibn Kart tarafından yola çıkarıldığı belirtilmiştir. Müellif bu tarihi Zilhicce'nin On İkinci Günü olarak kaydetmiştir.²⁰¹ Ayrıca Yermük Muharebesi'nin, Kınnesrin, Restîn ve Hamâ, Hıms Şehirlerinin fethinden sonra Hz. Ömer Dönemi'nin hadiseleri içinde kaleme alındığı görülmektedir.

Müslümanlar Bilâdü'ş-Şâm'ın fethi için çıktıkları seferde Bizans topraklarında hızla ilerlemekte, Filistin, Basra, Dımaşk, Hıms gibi ekonomik, askerî ve stratejik şehirleri cizyeye, haraca bağlamaktaydılar. İmparator Herakleius, Ecnâdeyn'de alınan yenilgi sonrasında Restîn, Hamâ ve Şeyzer'de²⁰² kaybedilen topraklar ve Müslümanların kendisinin o sırada ikamet ettiği Antakya şehrine giderek daha da yaklaşmasını

¹⁹⁷ Aktan, 223.

¹⁹⁸ İbnü'l-Esîr, 376; Kenan Seyithanoğlu (ed.), **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Cilt 2, İstanbul: Çağ Yayınları, 1989, 53; İbnü'l-Kesîr, 12.

¹⁹⁹ İbnü'l-Kesîr, 12.

²⁰⁰ Aktan, 225.

²⁰¹ Metin, vr. 250b.

²⁰² Metin, vr. 229a.

büyük bir tehdit olarak algılayarak acilen önlem alınması, Müslümanların Şam topraklarında ilerleyişine bir son verilmesi gereği düşüncesindedir.

Ebu Ubeyde'nin tabirine göre "*Herakl bizim için geru kalân Bilâdü's-Şarkî'den meded taleb etti*"²⁰³ ve bu maksatla düşmana karşı birleşmek için şark ve garp beldelerine çağrı mektupları göndermiştir. Eserde bu yardım çağrısı ve bu çağrıya rağbet edildiği şu sözlerle aktarılmaktadır; "... dört yana salîb ehlinun mecmû'sun mektûb yazub yardım talep etdiydi. Âz zamân geçmeden şol kadar leşker cem' oldı ki, ânun evveli kendu katında Antâkiyye'de ve âhiri yığirmi bir fersah idi." Ayrıca Herakleius, Kaysâriye'ye asker göndererek Sûr'ı ve 'Akkâ-ı ve Trâblus ve Beyrub'i ve Taberiyye-i korumaları emr etmiştir. Bunun yanında bir bölük askerini Beytü'l-Mukaddes'i koruması için göndermiştir.²⁰⁴

Yermük Muharebesi'nden önce, Ebu Ubeyde'ye Asî Nehri kenarında iken Şeyzer ehlinden bir grup yanlarında bazı hediyelerle geldiklerinde, Müslümanlara haber verdiklerine göre Herakleius'un birçok Hıristiyan halktan yardım talep ettiği; "...Zirâ Melik mecmû'-u 'abd-i salîbden sizinçün mu'âvenet taleb etdi." Ve bu yardım çağrısına icabet eden halkların isimleri zikr edilmiştir. "Öyle olsa Bulgâr ve Rûs ve Sıklâb ve Efrenc ve Ermen ve Gürcî ve Rağlebit ve Yûnân ve fî'l-cümle her ne salîb getirürse talebine icâbet etdiler ve ben gidecek her taraftan leşker bölük bölük gelmeğe başlamış idi."²⁰⁵

Nitekim Herakleius, çağrısına icabet edip toplanan ve Antakya'dan başlayarak 21 fersaha kadar uzanan Ermen, Rûs, Alaman, Efrenc, Seklâb, Rağlebit, Gürcî, Bulgar, Yûnân ayrıca Rumlardan müteşekkil asker üzerine beş komutan tayin etmiştir. Esere göre bu komutanlar ve asker sayıları şöyledir;

- 1- Komutan Kenâtir'e; Rûs ve Seklâb'dan 100 bin asker,
- 2- Amûriye ve Mâlûdiye Sahibi Cercir'e; Rum'dan 100 bin asker,
- 3- Konstantiniyye Vali'si Dernihân'a; Mağlebit, Efrenc ve Alaman'dan 100 bin asker,
- 4- Kardeşi oğluna; Dûkas'dan ve Ermen'den 100 bin asker,

²⁰³ Metin, vr. 233a.

²⁰⁴ Metin, vr. 229a-229b.

²⁰⁵ Metin, vr. 222b.

5- Ermen Vâlisi Mâhân'ı ise tüm askerine başkomutan olarak atamıştır.²⁰⁶ Herekleius'un başkomutan olarak Theodoros Trithurios'u, yardımcı olarak ise Vahan'ı atadığı da kaynak eserlerde verilen bilgiler arasındadır.²⁰⁷ Ayrıca Herakleius'un baba bir kardeşi Tozarik'i 90 Bin askerle, Cereh bin Boziha'nın yanı sıra kendisinin de 50 Bin veya 60 Bin civarındaki askerini başına geçtiği de verilen rivayetlerde mevcuttur.²⁰⁸

Herakleius'un toplamış olduğu ordusunda ayrıca Müslüman Arapların Şam'da ilerlemesinden rahatsız bir grup daha mevcuttur.²⁰⁹ Bunlar; yerli Hıristiyan Arap kavimlerinden olan Lahm, Cüzâm ve Gassânîlerdir. Herakleius, bu kavimlerin başına Cebele bin Eyhem'i komutan tayin ederek ona, Ordunun öncü kuvveti olarak ilerlemesini emretmiştir.²¹⁰ Müellif, Eyhem'in Yermük'te Müslümanlara 60 bin askeriyle hücum ettiğini nakletmektedir.²¹¹

Eserde, Bizans'ın toplam asker sayısı hakkında üç rivayet verir. Bunlardan ilki; *"Herakl, Yermük'e gönderdiği leşker gayr-ı milletden artuk salîbe mensûb olanlardan altı yüz bin fâris idi."*²¹² Yani Bizans İmparatoru tarafından Yermük'e gönderilen Hıristiyan milletlerden 600 bin asker olduğu nakl edilmektedir.

Bir diğeri: *"Râvi ider: Fütûhuş-Şâm'a hâzır olanların sikâtından şöyle işitdim ki cemî' Herakl gönderdiği leşker gayr-ı elsineden idi, yüz bin idi."*²¹³ Herekleius'un Yermük'e göndermiş olduğu askerinin farklı dillerden 100 bin civarında olduğu burada rivayet edilmektedir.

Son olarak Ebu Ubeyde tarafından Hz. Ömer'e yazılmış olan ve ayrıntısına yukarıda değinilen mektubun içeriğinde; *"...ve biz Yermük'e geldik Rûm'a yakîn yerde konduk ve 'adüvv sekiz yüz bin savâş eri vardır eyünduden ve gayrı altmış bin mütenassire-i*

²⁰⁶ Metin, vr. 231a-231b.

²⁰⁷ Mustafa Fayda, Yermük Savaşı, **DİA**, Cilt 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, 485.

²⁰⁸ İbnü'l-Kesîr, 13.

²⁰⁹ Kaegi, 180.

²¹⁰ Metin, vr. 231b.

²¹¹ Metin, vr. 240a.

²¹² Metin, vr. 231b-232a.

²¹³ Metin, vr. 232a.

Arab vardır, Gassân'dan, Lahm'dan ve Cüzâm'dan ve evvel bizimle buluşan cebeleridir."²¹⁴ Bu rivayet ise Yermük'te Bizans Askeri sayısını 800 Bin olarak vermiş ayrıca Hıristiyan Araplardan da 60 bin askerden mütevellit bir ordudan söz etmiştir. Bizans'ın Yermük Muharebesi'ndeki Ordusunun miktarı hakkında kaynak eserlerde ve araştırma-inceleme eserlerinde 120 Bin Asker²¹⁵, 200 Bin Asker²¹⁶, 80 Bin²¹⁷ gibi rivayetler de söz konusudur.

Bizans'ın Yermük Vadisi'ne göndermiş olduğu sayıca fazla olan ordunun haberi Ebu Ubeyde'ye ulaştığında Câbiye'de bulunmaktaydı. Ebu Ubeyde almış olduğu bu haberi askerini ve komutanlarının, beglerini bir araya toplayarak iletir ve meşveret talebinde olup ne yapmak arzusunda olduklarını anlamak ister. Nitekim Bizans Ordusu'nun sayıca fazla olmasından mütevellid olsa gerek, bazı kimseler Karâye adlı bir yere geri çekilmelerini ve Halife Hz. Ömer'de yardım talep edip, destek kuvvet gelene kadar beklemelerini dile getirmiştir. Fakat Ebu Ubeyde, Hz. Ömer'in şiddetinden çekindiğini söyleyerek bu fikre sıcak bakmaz. İçlerinden Kays bin Hubeyre ise *"Ey Emîr; Şâm'dan biz hürûc edersâvüz ehlimize herkez selâmet varmazuz. Bu akâr bekârları ve bu çâğlar ırmakları ve ekinleri, üzümleri ve altını, gümüşü ve harîri nice koyub, Hicâzın kahtına ve arpa yemeğe ve sûf giymeğe nice rücû' ederiz ki, bunda bunun gibi 'ıyş ve na'îm içindeyüz eğer katl olursavüz cennet bize va'ad olmuşdur. Bir na'îmde olavüz ki, ânun mukâbelesinde hiç na'îm yoktur. Allah musâhib olsun ânâ ki bu diyârı terk ede, mekr ede kızâra ve Muhammed Muhtar'ın cevâdına vara, dedi.*"²¹⁸ Kays bin Hubeyre'nin Şam'ın nimetlerinden ve geldikleri yerin halinden dem vurarak geri çekilmek yerine düşmanla harp etmek gereğini vurguladığı sözler cem-i askerler ve Ebu Ubeyde tarafından tasdik edilmiştir.

Hâlid bin Velid ise onay vermekle birlikte bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Müellifin rivayetine göre, Müslüman Ordusu'nun bulunduğu mevki eserde, Kaysâri yakınlarında olduğu belirtilen Câbiye'dir. Burada Herakleius'un oğlu Konstantin 40 Bin askeriyle beklemektedir. Bu sebeple ordunun Yermük'e gitmesini ve burada Hz.

²¹⁴ Metin, vr. 250a.

²¹⁵ İbnü'l-Kesîr, 14.

²¹⁶ Aktan, 224; İbnü'l-Esîr, 376.

²¹⁷ Fayda, 485.

²¹⁸ Metin, vr. 234a.

Ömer'den gelecek yardımı gizli bir yerde beklemeleri fikrini iletmıştır. Müslüman askeri, Hâlid'in önerisine tâbî olunca ve ordu Câbiye'den Yermük'e doğru hareket etmiştir.²¹⁹

Eser, Bizans askerinin sayısını verirken Arap Müslüman birliklerinin sayısına net bir şekilde değinmemiştir. Ancak Bizans Ordusu Başkomutanı Mâhân'ın sözlerinden anladığımız kadarıyla Müslüman Askeri'nin sayısı ilk etapta 30 bin civarındadır. "... ve ben şöyle işittim ki ânlar dahi otuz bindir..."²²⁰ Ayrıca Ebu Ubeyde'nin Yermük Muharebesi için askerî yardım talebinin ardından Hz. Ömer Yemen Kavimlerinden gelen altı bin atlı, Mekke'den ve Tâif'den bin atlıyı Saîd bin Âmir komutasında Yermük'e göndermiştir.²²¹ Bu rivayetler ışığında Müslüman kuvvetlerinin sayısının 37 bin civarında olduğu fikrine ulaşılabilmektedir. Dönem hakkında malumat veren diğer kaynaklarda aktarıldığı kadarıyla da Yermük Muharebesi'nde Müslüman Askerinin sayısı 36 bin ila 40 bin arasındadır.²²²

Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi'ne göre, Yermük'te Müslüman ve Bizans kuvvetlerinin ilk karşılaşmasında Komutan Mâhân askeriyle hücum etmeyip beklemeyi tercih etmiştir. Sebebi Bizans İmparatoru Herakleius'dan kendisine ulaşan emirdir. Bu emre göre her yıl belli miktarda malın Müslümanlara hibe edilmesi ve Câbiye'den Hicâz'a değin kendilerine verilmesi yolunda bir teklifte bulunmaları söz konusu olmuştur. Ancak Müslümanlar bu talebi kabul etmemişlerdir.²²³ Söz konusu sulh talebinin reddinin ardından Mâhân, aynı ırka mensup olup birbirlerini iyi anladıkları düşüncesiyle Gassânî lideri Cebele bin Eyhem'i, Müslümanları Bizans Ordusu'nun askerî varlığının fazla olduğu ve silahlarının çokluğu gibi nedenlerle korkutup geri çekilmeye ayrıca şartlarının kabulü için zorlamaya gayret etmesi maksadıyla görevlendirmiştir. Cebele bin Eyhem bu görev kapsamında Ebu Ubeyde ile bazı konuşmalarda bulunmuştur. Fakat aralarında bir anlaşma sağlanamamıştır. Son tahlilde eserde Yermük Muharebesi'ne ilişkin veriler Cebele bin Eyhem'in komutasındaki öncü askerle yaşanan mücadele, bu mücadelenin kazanılması ve

²¹⁹ Metin, vr. 234a-234b.

²²⁰ Metin, vr. 239b.

²²¹ Metin, vr. 253b-254a.

²²² İbnü'l-Kesîr, 16; Aktan, 224.

²²³ Metin, vr. 336a-337b.

sonuçları, Hz. Ömer tarafından Yermük'teki Müslüman Askerine gelen askerî yardımın kaleme alınışıyla sona ermektedir.²²⁴

Müslümanların Şam bölgesinde Bizans ile arasında vuku bulan Yermük Muharebesi hakkında daha geniş bilgi almak için; The Chronicle of Theophanes²²⁵, el-Bidâye ve'n-Nihâye²²⁶, el-Kâmil fi't-Târih²²⁷, Fütûhu'l-Büldân²²⁸ kaynak eserlerine başvurulabilir.

3.4.7. Şam'ın Fetihlerinde Kadınların Rolü

Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi'nin değerlendirilmesi kapsamında bu bölümü ilave edimesinin sebebi, özellikle Ecnâdeyn Muharebesi'nde müellifin, kadın savaşçılar ve kahramanlıklarından oldukça ayrıntılı olarak bahsetmesinden kaynaklanmaktadır.

Şam'ın fethinde kadın savaşçıların başında Havle binti Ezver gelmektedir. Havle, Müslüman Ordusu'nda önde gelen askerlerden birisi olan Dırâr bin Ezver'in kız kardeşidir. Havle hakkında Fütûhu'ş-Şâm dışında dönemin diğer kaynak eserlerinde bilgi olmaması onun hayali bir kahraman olduğu düşüncesini uyandırmıştır.²²⁹

Eserde, Havle'nin savaş meydanındaki kahramanlığı Komutan Hâlid bin Velid'e benzetilmekte²³⁰ ve dış görünüşü ayrıntılarıyla tasvir edilmektedir: "*Fâris kümeyt üzerine binmiş üzengusu uzun, dizgini kısa, elinde bir uzun segûsu vardır. Gözünden gayrı nesnesi zâhir değildir ve bahâdırılık şemâilinden zâhir olmuş ve ât erliği if'âlınden mübeyyîn olmuş ve ânun dizginini koyu vermiş ve eyerde şöyle oturdu, sanasın ki içinden dökmedir. Yâhûz orada mihlanmışdır ve üzerinde libâs'ı sevâd vardı ve ânu dur'ı üzerine çekmiş ki 'imâmesiyle bağlamışdı. 'Imâmesi kızıl idi ve 'imâmesin göğsünden omzuna bıragıb ardına bir gitmişdi ve mecmû' halkun önüne geçdi. Sanasın ki şule-i nârdır.*"²³¹

²²⁴ Metin, vr. 337b-363a.

²²⁵ Theophanes, **The Chronicle of Theophanes**, Philadelphia: University of Pensylvania Press, 1982, 338.

²²⁶ İbnü'l-Kesîr, 12-30.

²²⁷ İbnü'l-Esîr, 376-380.

²²⁸ el-Belâzurî, 192-197.

²²⁹ Kasım Karabıyık, Havle bint Ezver, **DİA**, Cilt 16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, 538.

²³⁰ Metin, vr. 69a.

²³¹ Metin, vr. 68b.

Havle, Ecnâdeyn Muharebesi (634) öncesindeki karşılaşmalarda Bizans kuvvetlerinin komutanı Hıms Vali'si Vardan'ın Oğlu Hemdân'ı öldüren ve sonrasında esir düşen kardeşi Dırâr bin Ezver'i kurtarmak için savaşa katılmıştır. Nitekim savaş meydanında kardeşini aradığı, şiirler söyleyip, ağıtlar yaktığı eserde yer bulmaktadır.²³²

Havle'nin kardeşi Dırâr b. Ezver için yaktığı ağıt başta Hâlid bin Velid olmak üzere hâzır bulunanları derinden etkilemiş ve bir anlamda savaş için cesaret de vermiştir. Havle ağıtında; *"Ey keşki bileyim ki seni yâbânlarda, yazılarda mı bıraktılar. Yoksa gövdeni kanlar ile mi boyadılar. Ey keşki bilseydim ki seni segûlarla mı parâladılar, yoksa kılıçlarla mı boğazladılar. Nolaydı kız kardâşın fedâ olaydı. Düşman elinden halâs olaydın. 'Acibâ bundan böyle bir dâhâ senun mübârek yüzün görmeği bana müyesser ola mı? Vâllah yâ anam oğlu, kız kardâşın yüreğine bir od verdin ki herkez ânun yâlkı eksilmez, gözi sevinmez. Atana ulaştın ki atan Hazreti Resûlullah'ın (s.a.v.) önünde şehid oldı. Benden sana selâm olsun ey kardâşçığım kıyâmete değin."*²³³ Sözlerini dile getirmiştir.

Eserde, Ecnâdeyn Muharebesi'nden önce İsteryâk Nehri civarında Şahverâ mevkiinde, Dımaşk'tan çıkan, komutanları Bolis ve kardeşi Batrus olan bir Bizans Birliği ile Müslümanlar arasında yaşanan mücadeleler esnasında Havle'nin esir düştüğü kaleme alınmıştır. Ayrıca Müslüman Arap kavimlerinden Himyer, Amâlika ve Tebab'eden; Gaffâr kızı Gafire ve 'Utbe kızı Ümmü Âbân ve Zâr' kızı Selmâ ve Seled kızı Lebnâ ve 'İmluk kızı Merzû'a ve Nu'mân kızı Seylemâ başta olmak üzere bir kısım kadınla birlikte Bizans'a esir düştüğü ve esaretten kurtulmak için ellerinde çadır direkleri ile mücadele ettiği hadiseler de eserde rivayet edilmiştir.²³⁴

Bizans Komutanı Batrus askeriyle, yukarıda adını zikrettiğimiz isimleri ve dâhilerini bir araya toplayıp esir olan kadınları kendilerine cariye olarak seçmişlerdir. Batrus ise Havle için, bütün kadınlar içinde ondan daha güzeli olmadığını dile getirip onu cariye olarak seçmiştir; *"Ândan sonra 'avratlaru birbir önüne götürüb gördü ve*

²³² Metin, vr. 70a-71b.

²³³ Metin, vr. 71b.

²³⁴ Metin, vr. 79b-81a.

'avratlar içinde Ezver kızı Havle'den gökcek görmedi. Pes Batrus itdi: Bu benumdur ve ben benum hiç kimesnenun bunda benumle mu'ârizası yokdur, dedi. Ashâbı dahi itdiler: Ol senun, sen ânun dediler ve evvel la'inler Müslümânların haremî içine yürüyüb, her birisi birini benumseduler câriye gibi bu benum, ol benum deyişdiler."²³⁵

Müellifin, Bizans Komutanlarından Bolis isimli bir zatın; "...karılar içinde Himyer'den karılar vardır 'Amâlika ve Tebab'e neslinden ve ânlar âta binmek mu'tâdi olmuşlardı ve gîcelerde seyr etmek 'adetleriydi ve kabâil-i Arabî hücum etmek san'atlarıydı"²³⁶ At binmeye alışmış, gecelerde yol almak âdetinde ve savaşçı olarak tanımladığı Havle ve diğer kavimlerden kadınların Bizans saflarında esir oluşu ayrıca düşman askerleri tarafından cariye olarak benimsenmeleri üzerine aralarında geçen konuşmalara eserde yer verdiğini görmekteyiz, adı geçen diyaloga göre:

Havle: "Ey Himyer kızları ve teba'betileri râzı olur musuz ki 'ulûcu'r-Rûm sizi vatâ'ideler ve ehl-i şirke 'abîd olasız. Kat'î sizun şecâ'atünüz ki ihyâ'-i Arabla ve mecâlis-i huzurda söylenurdu. Şimdi ben sizi ol nesneden ma'zûl göreyim ve ben sizun üzerinize bu musibetden ve kâfire hizmet etmek ârından katli ehven gördüm." Ey Himyer Kızları ve tabî olanlar; razı olur musunuz ki Rum sizi ayakları altında çiğnesin ve kendine köle etsin, zira sizin yiğitliğiniz Arap Toplumu'nda söylenirdi. Ancak şimdi siz bundan uzaksınız, ben ise bu musibetten ve kâfire hizmet etmekten ölümü kolay görürüm.

Gaffâr Himyeriyye Kızı Gafire; "Ey Ezver kızı; vâllah şecâ'atde ve berâ'atde bizi vasf etduğun gibidir. Âta binmek, gîcelerde hücum etmek bize âdet olmuşdur. Emmâ bu kadar vardır ki yâyun işi okuyla râst olur ve segûmun fi'ili dürtmekte ve kılıcun 'amilî darbîyle hoşdur. Eğer bu âdâvet olmasa silâhdan hiç nesne hâsıl olmaya ve hîlesi ne ola. Ol kimsesun ki kılıca rûmhi mâlik olmıyâ ve 'adüvv bizi gafletle 'ahz etmişdir ve bizde yarâk nesne yokdur ve şimdi biz edviye sâlinmiş deve ve koyun gibiyiz." Burada Havle'ye verilen cevap kısaca; Kendilerinin kahramanlığı hakkında

²³⁵ Metin, vr. 80a.

²³⁶ Metin, vr. 80a.

söylediklerinin doğru olduğu, ancak düşmanın silahının çokluğu ve kendilerinin silahtan yoksun oluşundan bahsedilmektedir.

Havle: *“Ey Amâlika ve Tebâb’e kızları. Çadır direklerine ve tınâb kazıklarına noldu? Bu la’înler üzerine hamle koyulalum. Ola ki Hakk Teâlâ ânların üzerine bize nusret vire veyâ bizi katl edeler aht âlavüz ve nisâ-i Arab bizi ta’yîr etmeyeler.”*

Havle çadır direklerinin ve kazıkların silah olarak kullanabileceklerini, Allah’tan yardım gelmezse öldürülmenin kendilerine Araplar huzurunda utanç içinde olmaktan yeğ olduğunu vurgulamıştır.

Gafire: *“Vâllahi beni bir nesneye da’vet etmedin ki benim kâtumda ândan sevgiludan nesne ola deyub, herbiri bir hayme ‘amûdını(çadır direği) ele alub bir kezden sayha etdiler.”²³⁷*

Yukarıda zikredilen konuşma dâhilinde Arap kızları, Bizans askerine karşı ellerinde çadır direkleri ile mücadeleye başlamışlardır. *“Havle bunlara nasihat edub, ider: Birbirinizden ayrılman ve bir halka gibi olun ve dağılman ki helâk olmayasuz ve segûlar pâralayub kılıclar hürd edin ve bâşlar dâğıtub beyinler dökün. Râvî ider: Havle böyle deyub yürüdi. Âkall kimseye ki urdı, ol kavmden bir kimesne idi ki bâşına bir ‘amûd urub ol kişi bir kızçâğızdı ve yire düşüb cân-ı cehenneme ismârladı.”²³⁸* Müslüman Arap kavimlerinden kadınlar Havle’nin nasihatıyla bir arada kalarak Bizans askerine karşı mukavemet göstermişlerdir.

Bizans Komutanı Batrus, kadınların halini görünce askerine onları durdurmalarını ancak kılıç ile savaşmayıp bir zarar vermemelerini, esir almalarını emr etmiştir. Ayrıca Batrus, bilhassa “yoldaşım” dediği Havle’yi yakalayanın onu incitmeden kendisine getirmesini de eklemiştir. Müslüman kadınlarının ve Bizans kuvveti ile arasındaki mücadeleyi ve onların savaşını müellif eserde şu sözlerle dile getirmiştir; *“Cemâ’at bunların üzerine müfterik oldılar ve her taraftan bunları ihâta edib orta yire aldılar ve ânlara savl taleb etdiler ve ânâ yol bulmadılar ve Rûmlardan hiç kimesne bunların kâtına gelmezdi. İllâ ‘amûdle âtı ayağın urub düşerlerdi ve*

²³⁷ Metin, vr. 80a-80b.

²³⁸ Metin, vr. 81a.

*âtından âyrıldıktan sonra 'amûdlarıyla uşûb depelerlerdi. Vâkıdî ider: Şöyle işitdim ki 'avratlar Rûm'dan otuz fâris depelediler.'*²³⁹

Kadınların mücadelesi bu suretde devam ederken Bizans komutanı Batrus Havle'nin kahramanlığına, tavır ve sözlerine daha da ziyade hayran olmuştur. Batrus, Havle'ye hitaben; *"Yâ Arabîye bu yaramaz fi'ili terk eyle, ben seni mükerreme ve mu'azzeze ve muhtereme kılayım dahi değil misinki, ben senun mevlân olam. Beni mecmû' Nasrânîler severler. Benum zay'am ve 'akârum ve emvâlim ve mâşîm vardır ve Melik Herakl katında 'azîm-i menzilim vardır ve benum nem varsa senun yoluna fedâ olsun, elunle kendu nefsunu katl eyleme."* Demiştir. Batrus; kendisinin Herakleius ve halkı katında önemli bir zat oluşu, maaşı, toprağı ve hizmetkârları olduğunu söyleyerek Havle'yi muhterem ayrıca muazzez bir hanım yapmak istediğini belirtmiştir.

Batrus'un bu sözleri Havle cihetinde şöyle yanıt bulmuştur: *"Ey leym-u fâcîr kâfir oğlı; vâllah ben râzî değilum ki senu deveme hizmet edib, koyunuma çoban olasın. Ol kande kaldı ki bana küfv olasın dahi vâllah eğer sana fırsat bulursam iş-bû 'amûdle kellen tâğıdam ve beynin dökem."* Havle'nin kendisine tâbi olmak yerine onu devesine çoban olmaya dahi layık görmemesi, Batrus'u sinirlendirmiştir. Askerine hamle etmeleri emrini verir. Bu hal sürerken Hâlid bin Velid komutanlığında Dırâr bin Ezver ve iki bin Müslüman askeri kadınlara yardıma gelmişlerdir. Müslüman kuvvetlerinin yardımıyla Bizans askerinin elinden kadınlar kurtarılmakla beraber, düşman askeri mağlup edilmiş ve kalan kısmının Dımaşk'a kadar peşinden gidilmiştir. Dırâr bin Ezver tarafından da Komutan Batrus öldürülmüştür. Eser, Havle ve beraberindekilerin esir olduklarında kurtulmak için verdikleri mücadelede otuzdan fazla Bizans askerini çadır direkleriyle öldürdüklerini de rivâyet etmiştir.²⁴⁰

Nitekim Ecnâdeyn'de Halid, askerini savaş düzenine göre ayırırken ordusunun gerisinde; Gaffâr-ı Himyerîyye kızı Gafire, Atebetü bin Saîd bin Rabi'a kızı Ümmü Âbân, Ezver kızı Havle ve 'Amâlîka kızı Mezrû' ve bunlara benzer yiğitlikleriyle meşhûrelerden dahi nîce kadınları bırakmış ve ânlara emr etmiştir ki: *"Ey*

²³⁹ Metin, vr. 81b.

²⁴⁰ Metin, vr. 81b-85a.

'Amâlika'nun benâtı ve Anâsırâ'nun sâdâtı; tahkik bir fi'il etduğuz ki ânunle Allah ve Müslümânlaru irzâ etduğüz ve ol fi'ille sizun zikri cemîliniz bâkî kaldı ve ânunle size uçmak kapuları açılıb 'adıvvünüze tâmû kapuları açıldı ve şöyle bilin ki ben size i'timâd ederim eğer Rûm'dan bir tâ'ifesine hamle edersa, kendu nefsunuz için ânlarunle mukâtele edin ve eğer Müslümânlardan kimesne-i dönüb kaçır göresiz hâ zinhâr mecâl virmen 'amûdlarunuzla urun ve oğlâncıkların ânâ gösterib idin ki, ehlini, evlâdın her kimi koyub kande gidersen? Deyin. Zinhâr ânları kutâle tahrîz edin."²⁴¹

Fütûhu'ş-Şâm'da kendisi hakkında bilgi verilen bir diğer kadın savaşçı, Ümmü Âbân'dır. Ümmü Âbân, Dımaşk kuşatmasında şehid düşen Âbân bin Saîd bin el-Âsî'nin karısıdır.²⁴² Müellif onu tanımlarken; "... ol yaluncak idi, Âbân bin Sa'îd bin Âsî ânı ol gün tezevvüc etmişdi ve eli kınalu ve bâşı 'ıtrlu idi." Sözlerini kaleme almıştır.²⁴³ Dımaşk Şehri'nin fethi sırasında Bizans askeri ile yapılan savaşta, eşinin şehâdetinin ardından mezarında ağıtlar yakmayıp, onun için yas tutmaktan geri durmuş ve demiştir ki: "...sana i'tâ' olan nesne-i sekrden ve Rabbu'nun cevâdına vardın ve ânun hakkıçün ki ortamızda cem' etdi. Ândan sonra tefrik etdi. Elbette cehd edem ki sana vâsıl olam. Zirâ benim sana şevkum vardır. Ben senden toymadım ve sen dahi benden toymadın senden sonra bana bir ahad değmek harâmdır. Tahkik nefsimi Allah yolunda habs etdim. Ola ki sana vâsıl oldum ve umarım ki bu nesne tîzde ola."²⁴⁴

Ümmü Âbân, Dımaşk Şehri'nin Muhasarası sırasında şehit olan eşinin intikamını almak için kılıç kuşanmış ve kahramanlıklar göstermiştir. "Ümmü Âbân buna etmedi ve ânâ mersîye dahi etmedi ve kabr-i katında dahi durmadı. Fî'l-hâl silâhın getirdüb üzerine muhkem etdi ve kılıcın bağlanub, kalkânun eline aldı ve kenduye bellisuz edib, tılsım etdi. Ya'nî dülbendi ucuyla ağzın yüzün sardı ve gelib ceysine mülhak oldu."²⁴⁵

²⁴¹ Metin, vr. 87a-87b.

²⁴² Metin, vr. 114b-115a.

²⁴³ Metin, vr. 87a.

²⁴⁴ Metin, vr. 115b.

²⁴⁵ Metin, vr.115b.

Dımaşk'ta, Müslüman Komutanı Şercîl ile düşman askerinin mücadelesi sırasında Ümmü Âbân okçuluğu ile kendinden söz ettirmiştir. Nitekim müellif onun savaş meydanında icra ettiklerini şu sözlerle aktarır. "... *Ândan bir 'ulce ok âtdı ve göğsüne dokunub öte yânına geçdi ve yire düşüb cân-ı cehenneme ısmârladı ve bir ne dahi itdi: Boğazına dokunub yüzü üstüne düşüb, ruhunu mâlik-i hâviye idhâl eyledi ve ol kaçın kaçın giden ok hararetinden kaçub 'adüvullah idi.'*"²⁴⁶ Ayrıca Ümmü Âbân'ın, Dımaşk Şehri Valisi Tûmâ'yı da gözünden bir okla vurup yaraladığı da eserde mevcut olan rivayetler arasındadır.²⁴⁷

²⁴⁶ Metin, vr. 118a.

²⁴⁷ Metin, vr. 117b.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FÜTÛHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ METNİ

4.1. Transkripsiyon Metni

[İç kapak sayfa-1] Bin ikiyüz doksan yedi senesi Rebûi'l-Evvel târihiyle (M. Nisan-Mayıs 1873) Cangizâde Alî Efendi, iş-bû Fütûhu'ş-Şâm kitâbını vakf-ı iâşe ve nâzırı Rıza Seyyit Pâşâ-zâde Hânbet Sâlih Efendi olub, her kimler getirüb kırâ'at ider ise mûmâ-ileyhin rây-ı üzerine getirüb okuduysa bize gîrû getirüb eliyle teslim edecek, her kim olur geriye getirüb nâzırına teslim etdi ise Fahr-i Kâ'inat Efendimiz'in şefâ'atinden mahrûm kalmasun. [İç kapak sayfa-2] Müellif, eserin bu sayfasında: Sallî 'alâ seyyidinâ muhammedu'r-resûlullah, Âllahümme sallî 'alâ seyyidinâ muhammed, seyrî vakd, Yâ 'Alî, Fütûhât gibi bazı cümle ve kelimelere yer vermiştir.

[vr.2b] Hâze'l-Kitâb-ı Fütûhu'ş-Şâm

Bismillâhirrahmanirrahîm

*“Elhamdülillahillezi men 'alâ ehle'l-İslâmî bi fethi'l-bilâdi'l-İslâmiyyeti ba'de mâ halle fihâ ehli'l-bid'ati'z-zelâmiyyeti ve nasara cüyüşe'l-İslâmî ve hazele hizbe'ş-şeyâtini'l-keferiyyeti ve ittaleâ-ı şemse'l-hidâyeti 'alâ ehli'l-hidâyet ve'n-nihâyeti'l-ebediyye. Ve's-salâtu 'alâ Muhammedü'l-Mustafâ el-mücellil el-ganâim ve't-talâyi' ve 'alâ âlihî ve ashâbi'l-fâtihîn li'l-husûn-ı ve'l-kal'a-yı emmâ feyekülü'l-fakîru ilallâhi'l-ganiyyü'l-vedûd Abdussamed bin Seyyidi Ali bin Dâvud ed-Diyarbekri 'afâ 'anhu ve anhümâ el-rabbü'l-ma'bûd.”*²⁴⁸ Şu zikr olunacak kitâb, Arab lügatı olub fütûhât-ı ashâbı radiyallahu 'anhüm ecma'in idi. İçi dolu ahbâr ve fevâid olub, ekser Bilâd-ı Arab'ın fethini beyân ederdi [vr.3a] ve emmâ fâzıl ve kâmil elinden çıkub

²⁴⁸ “İslam ülkelerini, bid'at ve zulüm ehli olanların yerine İslâm ehlini koyan ve inkârcı grubunu kaybettirip, İslam askerlerine yardım ederek zafer kazandıran ve böylece ehli-i İslâm'ı üstün kılan Allah'a hamd ederim. Yüce Allah hidâyet güneşiyle aydınlattı ve sonsuzluk ufkuına kavuşturdu. Maddî ve manevî ganimetlerle etrafına nurlar saçan Peygamberimiz Muhammed Mustafâ'ya salât ve selâm olsun, kaleleri ve ülkeleri feth eden sahâbelerinin üzerine salât ve selâm olsun. Şimdi, ganiyyü'l-vedûd olan Allah'a muhtaç olan fakir Abdüssamed Diyarbekri' ki onu ve babalarını affetsin.”

meşgûl olmağın fâidesi hâs iken âmm olmak için Arab dilinden, Türk diline tercüme idub adını fütûhât koyub, okuyub dinleyene Hakk Teâlâ rahmet itsun ki bunî tercüme iden fakîri hayr du'â ile zikr edub cemî' ümmet-i Muhammed aleyhi's-selavât-ı vessellem du'â ideler, baştaki vakt-i icâbete karîn olub mağfirete sebep ola. Allah'ın mağfir-i cemî' ümmet-i Muhammed aleyhi's-salâvat-ı vessellem âmm Fütûhât-ı Şâm ve tevâbi'him mukaddem etdim, zîrâ bunlar Mısr-u tevâbi'hden mukaddem feth olunmuşdur. Beyân-ı Fütûhâtü's-Şâm ve Hâleb ve Antâkıyye ve tevâbi'him. Bismillâhirrahmanirrahîm ve sallâllahu 'alâ seyyidinâ Muhammed hâtemü'l-nebîyyun ve 'alâ âlihi ve sahbihi ecma'în. Ebû Abdullâh Muhammed bin Ömer el-Vâkıdî rahmetullah Teâlâ, râvîlerinden şöyle rivâyet edub, sahîh haber geldi ki vaktâ ki ol sadri bedri [vr.3b] âlem seyyid-i veled âdem tâ Veys Ebû'l-Kâsım Denik der ki: Şerî'atün begi ve âhiretun sultânı, gene kâr-u ümmetun şefî', dertlülerün tabîbi ve Hazret-i Hakk'ın habîbi Hâtemü'l-Enbiyâ' ve Seyyide'l-Murselîn Muhammed Mustafî Hazretlerine (s.'a.v.)²⁴⁹ “*El yevme ekملتü leküm dîneküm ve etmentü 'aleyküm ni'metî ve radîtü lekümü'l-islâme dînen*”²⁵⁰ buyurdukda kenduları ma'lûm oldı ki; Hazret-i Hakk'ı celle ve ilâ küllî nefis zâ'iketü'l-mevt iktizâsınca ve küllî şey'î hâlık illâ veche müktezâsınca vassâl-ı vakt-i yakîndir ve ol mübârek deme ve sa'âdetlü sâ'ate gönül verub, gûş dutub dururken, “*İzâ cæe eceluhüm fe lâ yeste'hirûne sâ'aten vela yestakdimûne*”²⁵¹ emr-i hakla müşerref olub, vâde yetişub ve ecel erişub dünyâ dârından âhret dârına irtihâl-i mukarrir olub, fenâ mülkünden bekâ yurduna intikâl edub, “*el-mü'minûn lâ yemûtûn bi'l-yentakilûne min dari'l-fenâi ilâ dâri'l-bekâ*” muayyen oldukda; [vr.4a] eş-şeyhü'l-şefik, fi'l-gârü'l-refik Ebû Bekr es-sâdik radyâllahu 'anh (r.a.) yerine Halîfe etdukden küllî mü'min uhuvvet mücebince her mü'mini öz kardâşı bilub ve her biriyle hüsn-ü mu'âşeret edub, Hazreti Resûlullah (s.'a.m.) ânun eserini gözedub birlik edub ve pîrluk kılub, dirlik etmekte iken, Müseylimetü'l-Kezzâb nâm-ı kimesne nübüvvet da'vâsın edub, hurûc etdukde; çok kimesne mürted olub, ânâ tâbi' olub, çok fesâd idub, ziyâde fitne kılub ehl-i İslâm'a çok teşvîş virdüler. Hazretî Ebû Bekr (r.a.) ânların bu nev'î fesâdın görüb ve ehl-i İslâm'a zararın müşâhede edüb, bâkî kalan pâk dîn olub tarîk-i İslâm'da kemâl mertebede müstakîm olan Ashâb-ı Resûl bir yere cem' edub ânların ile tedbîr edub, dîn-i İslâm'a ve âyn-i imâna bilâ şekk ve bilâ şübhe Hakk Tebâreke

²⁴⁹ Müellif, Metin vr.3b içinde geçen sallâllahu aleyhi vessellemi (ص.ع.م) şeklinde kısaltmıştır.

²⁵⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Mâide Sûresi, Âyet 3, vr. 3b.

²⁵¹ Kur'ân-ı Kerîm, Yûnus Sûresi, Âyet 49, vr. 3b.

ve Teâlâ mu'âvin ve müsâ'iddur deyub bî-tevakkuf ve bî-tereddüt te'hîr etmeyub ve tekâsül [vr.4b] kılub 'asker cem' edub "*Ve üfevvidü emrî ilâllâhi innallâhe basîrun bi'l-ibâd*"²⁵² deyub düşmana göz açdırmayub bî-pervâ üzerine leşker gönderub, Hakk Tebâreke ve Teâlâ fırsat virub ve nusred kılub leşkerin tağıttılar. Müslümânlar bu hâli böyle görüb, Allah Subhâne ve Teâlâ Hazretine envâ'i du'âlar edüb ve Hazreti Resûl'un sallalâhu (a. m.)²⁵³ rûhuna salavât geturdular. Secâh bin Süveyd bin Yerbû' dahi nübüvvet da'vâsını edub hurûc etmişdi. Hazret Ebû Bekr'ün (r.a.) ziyâde akd-ı emn ve cür'etin görüb ziyâde ihtiyâtlarından Müseylimetü'l-Kezzâb ile bir olub, arka bir kılub cenk ettukden ol cenkde olmayub kaçub gitdi. Sonra Müseylimet öldü ve emmâ Tuhfetu'l-'Arûs dimegiyle meşhûr kitâbda bu mende göre 'avratın bir 'aceb hikâyet ve bir garîb latîfesîn gördüm. Fakîr gâyet de 'aceb geldi ki aceleden bunda zikr ettim. Mezbûr kitâbda idür Müseylime-i Kezzâb'a Câhiliyetde "Errahman" [vr.5a] der adıdır. Vaktâ ki Hazreti Resûlullah sallalâhu 'aleyhi vessellem (s.a.v.) ba'sâ ve lendî Müseylime-i Kezzâb'ı İslâm'a da'vet etdi. Kezzâb'dan rücû' etmeyub, didi ki: İkimuz bîle nebîyuz, eğer bana, sen imân getirursen ben dahi nevbet gelsun, sana imân getürürüm, dedi. Hazreti Resûlullah (s.a.v.) dahi kasd etmişlerdi ki; fesâdın ref' edub fitnesîn def' edelerdi. Hakk didiği olub, âhirete intikâl etdukde, Benî Temîm mücâdele idub, emr-i dînde ziyâde ihtilâf etdiler. Bunlar bu hâlde iken, Secâh dahi kalkub nübüvvet da'vâsın etdi. Benî Temîm fursânları tâbî' olub emr-i 'azîm olub, evvelden beru da'vâsın artırub ve kizbin dahi çoğalttı ve bir gün kavmine didi ki: Bana bugün vahy inüb ve bu nâzil oldu işidun deyub, bunî okıdı: [vr.5b] "*Yâ eyyühe'l-mü'mînüne'l-muttakîn lenâ nısfu'l-ârd ve nısfuhâ likureys velâ kinnehüm kavmu lâ ya'dilûn*" ve Benî Temîm Gelessin Sabbâh'ın nusretine ittifâk etdiler ulûlar ve bahâdır fursânlar Azf bin Kays gibi ve Hâris bin Bedr, 'Utârid bin Hâcib ve Talha ve dahi bunlara benzer kimseler ne mikdâr eyû âdlu ve sânlı kimseler var ise gerçek zann edub tâbî' oldular ve mezkûr Sabbâh'ın hakkında 'Utârid nâm-ı şâ'ir şî'ir söyleyub, demiştir ki;

Ve edhad beynenâ unsî natûfi bihâ

Ve edhad enbiyâü'n-nâsi zükranâ

²⁵² Kur'ân-ı Kerîm, Mü'min Sûresi, Âyet 44, vr. 4b.

²⁵³ "Müellif tarafından "sallalâhu" kelimesinden sonra 'aleyhi vessellem ya da 'aleyhisselam (ﷺ) şeklinde kısaltma ile yazılmıştır." vr. 4b.

Ve Benî Temîm'e didi ki: Bana vahy nâzil oldu, işidüb dinleyiniz, zîrâ bunda kalbunuze şifâ vardır. Evvel nâzil olan budur: *"Yâ eyyühe'n-nâs ve adedü'l-rikâb ve estebdü'l-lenhâb sümmü adedü ale'l-zibâb felisi mendünihim hicâb."* Benî Temîm dahi Ziyâb kavmi üzerine varub ziyâde katl edub [vr.6a] nehb etti ve ba'd indi üzerime bir sûre dahi nâzil olub Yemâme'ye varmak emr olundu, didi ve itdiler ki; Emr Yemâme müşgüldür zîrâ ki Müseylime'nin emri ziyâde olub, leşkери çokdur varamazuz, dediler. Sabbâh ider: Bana vahy nâzil olub, emr olundu ki varam, dedi: Ol nâzil olan budur: *"Yâ ma'aşirü'l-Temîm uksudu'l-Yemâme vafü aleyhâ ve keyfe'l-hemâmetü ve adrabû efîha mahaye felen telhâkküm ba'de zelen melâmetü."* ve Benî Temîm gördü ki emr bu vechîle olmuş çâr-nâ-çâr yalınca çıkub, Yemâme'ye müteveccih oldular ve Meseylime-i Kezzâb geldükleri haberi işidecek dünyâ bâşına dâr olub, ziyâde gam çekub leşkerini ve ekâbirini cem' edub, itdi: Bu Secâh üşde 'azîm leşkeriyle geliyor nîce idelum? Didi. Pes cevâb virdiler ki; rây [vr.6b] ve tedbîr dahi budur ki; emr-i kenduye teslîm edub, nefsinı kurtar. Seni vâlla bizi karub, helâk ider, didiler ve Müseylimetü'l-Kezzâb itdi: Hele ben dahi fikr edub ve ferâset kılub, göreyim nîçe olur ve netmek gerek? Didi. Fî'l-hâl dahi Secâh'a mektûb yazub, dedi ki: Bana vahy indi ve sana dahi indi. Bir bir gelub, her birumuze vahy indi deyu müzâkere idelum, her kim gâlip olursa mağlûb ânâ tâbi' olsun. Cümle bir yere gelub birbirümüze arka olub, 'adüvvümüze galebe edib, kimesne bize gâlib olmasun, dedi. Mektûb, Secâh'a varınca dahi dedigun kabûl eyledi ve Müseylime-i Kezzâb emr etti ki: Ya'nî sahtiyân bir çadırı var idi ki kurdular. Didi ki: Avd-u buhur edub ve eyu kokuları çok edun ki 'avrat tâ'ifesi eyu râyiha işidub, gökcek kohu şemm idecek, mu'âmeleye [vr.7a] tâleb ve mu'ânakaya râğıb cimâ' harîs olur, dedi. Maksûdı bu ki nübüvvet da'vâsı iden Secâh'ı getirüb cimâ' ede ve çadırdâ evkât çok kohûlar ettiler 'avrat gelub içeri girdukde bu güzel kokuların râyihasını koklayacak cemî' bendeleri çözüleb, yetmişiki tomarı gekşeyub, tub durub ohayî deyub ve sana ne nâzil oldu deyu suâl itdi. Ândan Kezzâb; sadık kapularını yapıb, kizb bâblarını açıb, cevâb virub dedi ki; bana nâzil oldu ki: *"Elemtera halaknâ efvâcen ve ce'ala ezvâcen dulance fihinâ ilacem velahurra fî munhunna izâ şey'anâ ihrâcen."* Ya'nî görmez misin Rabbi'nun fî'ilin ki ne etti? Gebe 'avratlar ânlardan nefesin çıkardı, öldürüb diruldur merci' ve müterrî hakkıdır. Secâh itdi: Dahi ne nâzil oldu? Pes dürûğ amîzlik edub, tekrâr yalân ve herze söyleyub, didi ki: Bir dahi nâzil oldu. *"Elemtera innâllah [vr.7b] halaknâ ve efvâcen ve ce'ale'n-nesâ-i lenâ ezvâcen tevlih fihhen*

ilâcen ve nehrac münehhin izâ şey'anâ ihrâcen.” Ya'ni görmez misin ki Allah Tebâreke ve Teâlâ bizi bölük bölük yaradub hatunları bize avrat etdi... [vr.8a] Secâh; indî benim kayb olmaz ve emmâ kavmim üzerine 'ayb olur ve emmâ sana nübüvvetî teslîm edub üzerine nâzil olan vahy hakdır tâbi' olun diyeyim. Sana tâbi' olurlar ve ol vakît kavmimden beni tâleb et nikâh eyle, deyub ve Secâh taşra çıkub kavmine; indî üzerine nâzil olan vahy bana okudu, gördüm hakdır tâbi' oldum sizde tâbi' olun, dedi ve ândan Müseylime-i Kezzâb'dan mihr taleb ettiler. Kezzâb dahi emri kendu ihtiyârında olub, elinde gibi ânlar kerem ve sahâvet gösderub ikindi namâzın size bağışladım kılman, dedi. Ânlar dahi kabûl edub, kâhinlerini ânâ virmeğe kabûl ve râzı oldular. Şâtıbî Rahmetullah ider: Benî Temîm Tâ'ifesi olan şimdi dahi ikindiye kılmayub, iderler: Bizim kerîmemiz mihrî olub, bize bağışlamışdır kılmazuz, dirler ve imdî dimegiyle meşhûr kimesne bunun hakkında şi'ir deyub ider ki:

*İnna Secâhen likati 'l-kidâb nehiyyetün haletü 'l-kitâb
Ve ce 'lat ka 'behebâ [vr.8b] kırâb ev-kabâfihâ iyer edtemâb*

Ve Tuhfetu'l-Arûs'da zikr olunan bu yerdeki münâsebet ile zikr olundu. Gene asıl murâd rücû' olunsun ve Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a.) zamânında cemî' mürtedd olanlar Faris'den sonra Talha ki ol kavmin bir ulusu Şâm'a kaçub, Yemâme-i feth olub cemî'-i Arab, Ebû Bekr es-Saddîk'a tâbi' oldu ve âlem-i temâm derecede emn-i emân üzerine olub, dahi kimse münâza'a etmeyub kemâl mertebede ehl-i İslâm mutma'in-i hâtır olub, atû'l-lah ve atû'r-resûl ve ulû'l-emr münkîm mücebince Hazreti Ebû Bekr'un zeyline muhkem yapışub mihr-i vechile emrine mutî' oldılar. Hazreti Ebû Bekr dahi zamân-ı fesâddan fîtneden hâllî görececek Hakk Hazretine celle ve 'alâ envâ'-i hamdler edub, esnâf şükürler kılub ve Resûl'un rûhuna salavât getirub, safâ-yı kalb ile yerinden turub, dahi Şâm'a leşker-i Müslümânı göndermek kasdına gelüb, Mescid-i Resûlullah'a hamd edüb sallallâhu ('a.m.) gelub Ashâb-ı Resûlullah'ı cem' edub, minbere çıkub, hutbe okuyub, Allah Tebâreke Teâlâ Hazretlerine ve Nebî sallalâhu [vr.9a] 'aleyhi vessellemi (s.a.v.) andı ve ânâ salavât getirdi. Ândan sonra itdi: Tengrî size rahmet etsun bilun ki; Allah Tebâreke ve Teâlâ celle celaluhu (c.c.), sizi İslâm'la mufazzal kıldı ve Muhammed ile (s.a.v) mahsûs

kıldı [...] ²⁵⁴ ve cenge tahrîs kıldı ve nasr-ı mübîn ile mansûr kıldı. Pes Allah Teâlâ itdi: “*El yevme ekmeltü leküm dineküm ve etmemtû aleyküm ni’metî ve raditü lekümü’l-islâme dînen*” ²⁵⁵ ve bilun ki, Hazreti Resûl (s.a.v.) dilerdi ki; Ümmetin Şâm’a sarf eyleye ve Allah Teâlâ ânı kenduye kabz eyledi. İmdî benim kasdım budur ki; Müslümânları Şâm’a gönderem ehleriyle, mâllarıyla. Zîrâ Resûl ‘aleyhi vessellem ölmeden beni haberdâr kılub dedi ve idüb, dedi ki: Yir bana cem’ oldı ve meşârikın ve magâribın gördüm ve ümmetimin hükmî bana cem’ olana yetişecektir. Siz bu bâbda ne dersiz? İtdiler: Yâ Resulûllah’ın Halifesi buyur bize ne buyurursun ve gönder bize kande gönderirsun. Zîrâ Allah Teâlâ itâ’atunu bize farz etmişdir ve Tengri Teâlâ itdi: “*Yâ eyyühellezîne âmenû atîû’l-lâhe ve atîû’r-resûle ve uli’l-emri minküm.*” ²⁵⁶ Ebû Bekr (r.a.) bunların sözünden ferih olub, minberden indi ve mülük-u Yemen’e ve umerâ-i Arab’a ve ehl-i İslâm’a beytler yazdı ve bir [...] mazmûnı buydu ki; Bismillâhirrahmanirrahim, tasarruf itmek niyetiyle ben Ebî Kuhâfe’den geru kalan Müslümânlara, selâm sizun üzerinize olsun. Ben ol **[vr.9b]** Allah’a hamd ederim ki ândan gayrı Allah yokdur ve Peygamberi Muhammed (s.a.v) salavât ederim. Hakikat bîlesiz ki sizi Şâm’a göndermeye kasd ettim ki ânı keferelerinden alâsız. Pes her kim sizden cihâda kasd ide mülk-ü cevâd-ı tâ’atine sür’at etmişdir. Ândan yazdı ki: “*İnfirû hifâfen ve sikâlen ve câhidû bi emvâliküm ve enfûsiküm fi sebîlillâh.*” ²⁵⁷ Ândan bu mektûbları ânlar gönderub cevâbına muntazır oldu ve mektûbla Yemen’e gönderdiği Enes ibn-i Mâlik idi ki Resûlullah (s.a.v.) hizmetkârıydı. Câbir bin Abdullah ider: Bir kaç gün geçmeden Enes bin Mâlik gelub ehl-i Yemen’in kudûmunu haber virdi ve Ebû Bekr’e itdi: Hiç kimseye mektûbun okumadum, illâ Allah’ibâdetine sür’at ettiler ve da’vetine icâbet ettiler. Hesâpsız çerî yer kılındı ve hakikat sana ol erenlerin geldigine mübeşşir geldi, nîçe erenler şa’şaa-ı gabrâ’ Yemen’un ebtâlleri şehâ’ileri pehlivânları tahkîk-i ‘avratları ve oğlancıkları, mâllarıyla üş geldiler, erişdiler yer kılın ki karşı çıkasun, dedi. Ebû Bekr (r.a.) bunun sözüyle begâyet ferih olub ve ol gün durdı. Üçüncü gün ol kavmin tozu ehl-i Medîne’ye zahîr oldı, dediler. Ebû Bekr’e vardılar (r.a.) ol kavmin geldiğın haber verdiler. Pes deru geldi, âtlandı ve halka emr etdi ki âtlanalar, karşı çıkmağa ve âtlanub **[vr.10a]** karşı çıkdılar. Ânlar dahi geldiler, erişdular zînetlerin ve yarâkların

²⁵⁴ “Eserde meydana gelmiş olan yıpranmalar nedeniyle okunamayan kelimeler [...] şeklinde gösterilmiştir.”, vr. 9a.

²⁵⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Mâide Sûresi, Âyet 3, vr. 9a.

²⁵⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Nisâ Sûresi, Âyet 59, vr. 9a.

²⁵⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe Sûresi, Âyet 41, vr. 9b.

‘arz ettiler, sancakların çözdüler ve yukarı kaldurdular ve te’ennî ile yürüdüler tâ ki ketâibleri ve mevâkibleri yetişdi. Ba’zısı ba’zen kağırur bir kavm bir kavm ardınca ve bir kabîle ve bir kabîlenun akabince kabâil-i Yemen’den evvelki zâhir oldu. Himyer kabîlesiydi ve önlerinde dürû‘ sabûriye ve bâşlarına beyz-i âdiyye vardı ve bâşlarından yâyların geçirub koltuğu altından çıkarmışlar ve ol kabîlenin evvelince Zü’l-Kel’â-i Himyerî’ydi. İmâmesin bâşına dolayıb burnuna indirmişdi. Çünkü Ebû Bekr (r.a.) yakîn geldi, diledi ki: Ânâ mekânın ve kavmin bildire. Pes selâmıyla işâret edib, bu ebyâtı inşâ etdi:

*İnnî lemin Himyerin femer terâhü me ‘iye/ ehlü’s-sevâbikî ve ‘l-âlûne fi ‘l-hasebi
Üsdün darâğimetün şüvsün akmâlikatün/ türdi ‘l-kümâte ğadâte ‘l-harbi bi ‘l-gudubi
El-harbü âdetüne ve ‘d-darbü kuvvetüne/ ve zü ‘l-kele ‘l müsemmâ inde zi ‘r-rutebi
Kadîm ketâibenâ ve ‘r-rûmu buğyetünâ/ ve ‘ş-Şâmu meskenünâ bi ‘l- ‘azmi li ‘t-talebi
Dimeşgu lî dune külli ‘n-nâsi ecma ‘ihim/ ve sâkinîhâ fe ehvâhum ile ‘l- ‘atabi*

Ebû Bekr Sıddîk (r.a.) bunun kavlından tebessüm eyledi, dönüb ‘Alî’ye (r.a.) itdi: Yâ Ebûl-Hasan; Resûlullah’dan (s.a.v.)’den işitdim. İndî her-gâh ki Himyer Kabîle’si gelse ve ânlarınle ‘avratları bile olsa, oğlancıkların getirseler, pes Müslümânlar kâfir üzerine mansûr olacaklarına beşâret eylen. ‘Alî (r.a.) [vr.10b] itdi: Gerçeksen, ben dahî Resûlullah’dan böyle işitdim. Enes ider; Himyer Ketâibiyle ve mevâkibiyle yürüdiler vardular, nîçe ‘avratları ve oğlancıkları ve mâllarıyla geldiler ve Himyer’den sonra Medahcun Ketâibi geldi. Boynı kulağı uzun âtlarıyla ve dakîk segûlalarıyla ve önlerince ulûları Kays bin Hubeyretü’l-Murâdî çünkü Ebû Bekr’e yetişdi (r.a.) mekânın ve rütbetin tarîf edub, Ebû Bekr (r.a.) işâret edub, inşâ edub ider:

*Etetke ketâibu minnâ sirâ ‘an/ zevi ‘t-ticâni a ‘nî min mürâdi
Fegadimnâ emâmeke key terânâ/ nübidü ‘l-gavme bi ‘s-seyfi ‘n-necâdi*

Pes Ebû Bekr, Tengrî sana hayr cez‘a virsun deyu du‘â eyledü. Bu dahî ileru yürütdi, ketâibiyle ve mevâkibiyle ve ânın ardınca Kabâil-i Tâyy geldi ve önlerince Habis bin Saîdü’l-Tâyy çünkü ânlarâ yetişdi. Kasd etdi ki; âtından ine. Ebû Bekr (r.a.) and virdi ki inmeye ve ânâ yakîn varub musâfaha eyledi ve ana selâm virdi ve andan şâkirlik getirdi ve anlardan sonra âz değildi çok cemâ‘atiyle ve kadıları Cündeb bin Ömer ve

el-Rüesî ve adı Ebû Hureyre (r.a.) ol cemâ'atde idi. Çünkü Ebû Bekr (r.a.) Ebû Hureyre'ye nazar etdi gördi ki yâyn bâşından geçirub koltuğu altından çıkarmış. Tebessüm etdi, Ya Ebâ Hureyre seni bunda ne getirdi? Sen bir kimsesin ki cenkde tecrüben âzdir. İtdi: Ey Resûlullah'ın, Sâhibullah'ın sevâbına, rağbet eyledum ve hem [vr.11a] dilerim ki Şâm yemişlerinden yerim ve ucuzluğunu görürüm in-şâ'âllah-u teâlâ. Ebû Bekr'in (r.a.)'nın sözünden tebessümü ziyâde oldı ve bunlardan sonra Benî 'Abs Kabîlesi geldi ve önlerince Emîrleri Meyseretü bin Mesruku'l-'Absî ve anların ardınca Kinâne Kabîlesi geldi ve önlerince emîrleri Aliret bin Mesruku'l-Alebî ve ânların ardınca Kinâne Kabîlesi geldi, önlerince Katem bin Eslemü'l-Kinânî ve bunlardan sonra kabîle-i Arab ketâibleri biri biri ardınca ve Yemen kabâili geldi. Biri birine çağıldılar, 'avratları, evlâd-ı emvâli, mevâşileri bile idi. Çünkü Ebû Bekr (r.a.) buna nazar eyledi, ferih oldı. Bunların kesretine ve Allah'a şükr eyledi ve bunları Medîne dâiresine könderdi. Her kabîle sahbenden muğterik oldı ve halk ziyâde oldı ve makâm bunlara muzırr oldı. Kıllet-i zâdeden 'uluf-u haylden, pes ânâ beru meşâyih-i kavm müctemi' oldılar ve iç ara dânişik ettiler ve itdiler; gelin, Ebû Bekr'e varalum diyelum ki; bizi Şâm'a göndere. Tahkîk-i makâm bize muzırr oldı ve bir kezden Ebû Bekr'e ikbâl eylediler (r.a.) ve ânâ selâm virub oturdular ve birbirine bakdılar, kim evvel kim söyleye ve evvel söze gelen Kays bin Hubeyretü itdi; Yâ Resûlullah'ın Halîfesi; sen, bize bu emri ettin. Pes biz Allah tâ'atine ve senin emrine sür'at edüb cihâda rağbet etdik. Öyle olsa çerîmiz temâm olub, yarâkdan ferâğ olduk ve makâm târlığından zahmet çekeriz zîrâ bu belde-i huff ve belde-i hâfir dahi değıldir. Ya'nî ne yayaya zâd var dedü ve ne zâbite, 'uluf-u 'askere [vr.11b] dahi 'ıyş yokdur. Eğer ol 'azm etduğun nesnede bir dürlü rây dahi zâhir olduysa bize emr eyle, geru bilâdümüze rücû' edelim, dedi ve her taraftan mecmû' böyle derler. Çün sözlerin temâm etdiler. Ebû Bekr (r.a.) ider: Yâ ehl-i Yemen ve ânlardan gayrı hâzır olanlar; vâllah ben size zarar dilemezim emmâ temâm olmağınız dilerim. İtdiler: Bizim ardımızda kimesne kalmadı, gelecek kimesneler temâm geldiler. İtdi: İmdî çıkun Allah'ın berakâtiyle ve 'avnîyle. Vâkîdî ider Rahimullah: Bana şöyle yetişdi ki; Ebû Bekr Sıddîk (r.a.) ol sâ'at durakladı ve yürüdü ve dâiresinde mü'minlerden bir cemâ'at bile yürüdüler. Cümle-i cemâ'atden Ömer ve Osman ve 'Alî ve Saîd bin Zeyd bin Ömerü ve bin Nufeyl ve bunların emsâli idi. Evs'den ve Hâzrec'den ve Medîne'nin taşrasına çıkdılar ve halâik arasında nidâ erişdi ve bir kezden tekbîr ettiler. Çıkdıklarına ferih olub ve tâğ ânların tekbîriyle yankılandı ve böyle tekbîr etti

ve Ebû Bekr Sıddîk (r.a.) bir yüce yere çıktı. Tâ ki halkın üzerine müşerref oldu ve ânlarla nazar eyledi, gördü ki yer ânlardan toptolu olmuş. Kendü dahi ferihle toptolu oldu. İtdi: Yâ Rabb; ânların üzerine sabr etdür ve nasrla ânlarla yardım eyle ve ânları ‘adüvvlerine teslîm etme, ‘adüvvlerine koma. İder: Evvel kimesne ki Ebû Bekr ânı da‘vet edub sancak virdi. Yezîd bin Ebû Süfyân’dı ve ânı bin fâris [vr.12a] üzerine emîr kıldı ve ânda emr geldi ve ândan sonra beni Âmir bin Lüveyd’den bir kimesne dahi da‘vet etdi ki ânâ Rabî‘atü bin Âmir dirlerdi ve ol fârisi meşhûrdu. Hicâz’da ânâ dahi sancak virub bin fâris üzerine mukaddem kıldı. Sâir nâsda ândan sonra Ebû Bekr (r.a.) Yezîd bin Ebi Süfyân’a vardı ve ânâ itdi: İş-bû Rabî‘atü bin Âmirü’l-Veled ulûlarından ve eşrâfından dersin. Bunun savletin ve şecâ‘atın bilürsün. Bunu dahi sana zımm ederim. Bunun üzerine dahi seni emir ederim. Bunu önünce dut ve meşveretin bununla olsun ve buna muhâlefet eyleme. Yezîd itdi: “‘ale’r-re’si ve l-‘ayn.”²⁵⁸ Bu iki bin kişi silâhlanmağa segirttiler ve iki çerî cem‘ oldu ve iki ketîb birbirine karşılaştılar. Yezîd bin Ebû Süfyân ve Rebî‘atü bin Âmir bendeleri ve kavimleri bunlara ikbâl eyledi ve Ebû Bekr’e değin bunlara musâhib oldılar. Ebû Bekr dahi ikbâl edub halkıyla yürüdü ve Yezîd itdi: Yâ Resûlullah Halîfesi; ben Allah gazabından korkdum. Ben âtla siz yayan, ya siz âta bin ya ben yayan olayım, dedi. Ebû Bekr (r.a.) itdi: Ne ben binerim, ne sen inersin, ben Allah’dan binek için ummâdım, dedi ve yürüdü tâ seniyyetü’l-vedâ‘a varınca tevakkuf etdi ve Yezîd bin Süfyân ileru yürüdü ve itdi; Yâ Resûlullah Halîfe’si bize vasiyyet eyle, dedi. Ebû Bekr (r.a.) itdi; Kaçın ki yürüyesin, halkını gücendirme ve halkı ki kâkma ve her işde [vr.12b] ânlarla meşveret eyle ve ‘adlî-pîşe edin ve zulmî cevri senden ırâk eyle, zîrâ zulm eyleyenlerden kimesne felâh bulmadı ve ‘adüvvlerine nusret bulmadılar ve her-gâh ki ‘adüvviye mülâki olası ardınız ânlarla eylemen “*Ve men yüvellihim yevme’izin duburahû illâ müteharrifen lî kutâlin ev mütehayyizen ilâ fietin fe kâd bâe bi gadabin minallâhi ve me’vâhu cehennemü ve bi’sel-masîr*”²⁵⁹ ve ‘adüvvünüze zafer bulasız ve oğlâncıkların ve kâfî kocaları ve ‘avratları, otağları depelemen ve hurma ağacın ve yemiş ağacın kesmen ve behime-i ve ‘ahd etseniz gadr eylemen ve müsâlaha etseniz nakz etmek ve savama‘ada ruhbânlardan vefâyetine nîçesine uğrâyasız ki zann ederler ki Allah için korkdular ve nefislerin habs etmişler. Allah’ın rızâsın isteyib, pes ânları terk eylen ‘amelleriyle ve savama‘aların hedm etmen ve

²⁵⁸ “Başım ve gözüm üstüne.”, vr. 12a.

²⁵⁹ Kur’ân-ı Kerîm, Enfâl Sûresi, Âyet 16, vr. 12b.

ânları katl etmen ve ba'zıların sîtân-ı hazîn ve salbân-ı 'ayedesin ortasin helâk etmişler, efâhîsü'l-kıtâ' gibi. Pes kılıçlarınızı bâşlarının üstüne kon tâ rücû' edince ve ândan ânunla musâfaha ve mu'ânaka kıldı ve Rabî'a bin Âmir dahi musâfaha kıldı ve ânâ itdi: Yâ Rabî'a bin Âmir; şecâ'atini ve berâ'atunı izhâr eyle Benî Asfar üzerine, Allah sizi maksûdlarınıza erişdüre. Bize ve size gafr eyleyâ. İder: Kavm yürüdüler ve Ebû Bekr (r.a.) kendu ile olan halkla Medîne'ye döndü. Çünkü Yezîd ânunle olan halkıyla Medîne'den ba'îd oldular. Kat'î yürümeğe başladı.²⁶⁰ [vr.13a] Rabî'atü bin Âmir itdi: Bu buyurmak değildir. Ebû Bekr sana emr eyledi ki seyrekde te'ennî edesiz. Yezîd itdi: Yâ ibn Âmir Bedrestî: Ebû Bekr ey niçe 'ukûd-u 'akd etse gerekdir ve niçeleri emîr eylese gerekdir cüyûş üzerine ve ardımızca gönderse gerekdir. Ben dilerim ki halkdan önde ben Şâm'a varam. Ola ki halk gelmeden bir feth edevüz ve bununla üç haslet cem' edevüz. Bir Allah rızâsın, ikinci Halîfenin rızâsın, üçüncü ganîmet alavüz ve Rabî'a ider: Öyle olsa yürî "*Velâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-'aliyyi'l-'azim*"²⁶¹ halk seyirde cedâ eylediler ve vâdî-i kurâd yolun etdiler ki Akra'a geldiler, Tebük'e çıkalar. Ândan ve Câbiye'ye tâ Dımaşk'a varalar. Vâkıdî ider Rahmetullah: Melik Herakl'e haber yetişdi. Mütezzire Arab'ın bir kavminden ki, ânlar da Medîne'de olurlardı. Çünkü Melik katında haber sahîh oldı ve ânâ ekâbirin ve âyânın cem' eyledi ve ânlara itdi: Yâ Benî Asfar-ı Asfar; tahkîk sizin devletiniz insirâma, eyyâmınız inhidâme delâlet ider. Tahkîk siz "*emr-i ma'rûf ve nehy-i münker*"²⁶² iderdüğüz ve nihân kalurdunuz ve hududullah-ı ikâmet iderdinüz. Nitekim emr eyledi size İncîl'inde lâ cürm-ü mülûk-ü dünyâdan hiç melik size kâsd etmezdi ve sizinle münâza'a etmezdi. Şâm üzerinde ala ânı kahr ederdinüz ve ânâ galebe ederdinüz. Tahkîk size kesr-i biz Hürmüz kâsd eyledi Fârs cünûdıyla. Pes sandılar, döndüler kaçdılar ve terk size [vr.13b] kâsd eyledi. Ânlar dahi münhezim olub gitdiler. Cerâmake öncelin. Emmâ şimdi tebdîl ve tagyîr etdinüz, zulm ve cevr eylediniz size bir kavm gönderildi ki cihânda ânlardan iz'âf yokdur. Bizim katımızda ve gönlümüz bu ki tânıklık virmez ki ânlar bizim mülkümüz üzerine bizümle münâza'a edeler. Bilin ânları cû'-i kaht bizim bilâdımıza bıraktı. Tahkîk ânları üzerimize peygamberlerinin sâhibi gönderdi ki bizim emlâkımız alalar ve yerlerumuzden çıkaralar. Ândan sonra câsûslarından işiddiği haberi bunlara deyu

²⁶⁰ Vr. 12b'da Derkenâr -1: 'ukr eylemen sahh; vr. 12b'de Derkenâr-2: velesen ki bâşlarınınun.

²⁶¹ "Bütün güç ve kuvvet, yalnızca en Yüce ve en Büyük olan Allah'ın yardımıyla elde edilir.", vr. 13a.

²⁶² "İyiliği emret, kötülüğü men et.", vr. 13a.

virdi. Pes ânın cemâ'atı itdiler: Ey bizim Melikimiz; bizi gönder ki ânları murâdlarına erişmekden men' edevüz ve Nebîlerinin Medînesine kasd edevüz, Ka'belerin yıkavüz, ânlardan birin komayavüz. Vâkîdî ider: Çünkü bunların neşâtın ve ihtiyâtların olmadığı müşâhede kıldı. Bunlardan sekiz bin atlu seçdi. Kavminin gâyet bahâdırlarından ve ânların üzerine dört ulû begler pehlivânlar kodı ve ânlardan biri Nâtlık ve kardâşı Cercîs ve Lûkâben Sem'ân ve dördüncü salîbâ ki Gazze'nin ve 'Askalon'ın begiydi ve bu dört pehlivânlar ânlardan idi ki şecâ'atde bunlarunle darb-ı mesel ederlerdi. Ândan sonra cebelendiler ve zînetlerin ve yarâkların izhâr eylediler ve keşîşleri bunlara nusret namâzın kılıyordu ve itdiler; İlâhî [vr.14a] bizden kankımız hakk üzerine ise ânâ nusret vire ve ânları kilisâ buhûruylala buhûrladılar ve sa'muriyye suyun üzerlerine saçdılar ve Melike vedâ' edib, yürüdiler ve önlerince Arab-ı mütenassire-i yürütdüler ki bunlara delâlet edeler. Râvî ider; Bana haber virdi Defâ'tü bin Mu'ammer ceddî Yâser bin el-Hüseyin'den ider; Bana söyle yetişdi ki evvel kimesne ki Tebük'e erişdi. Yezîd bin Ebî Süfyân ve Rabî'a bin Âmir ve ânlarla olan Müslümânlar idi. Rûm leşkери gelmezden, üç gün evvel idi. Çün dördüncü gün oldu, sahâbe Şâm'a gitmeğe kasd eylediler. Gördüler ki 'adüvv leşkери zâhir oldu. Çünkü Müslümânlar ânların tozın gördüler ve hâzır oldılar ve Yezîd ashâbını ki, bin idi, kemîn eyledi. 'Adüvv bu bin fâris üzerine zâhir oldılar ve kemînde mukaddem olan Rabî'a bin Âmir idi Rahmetullah ve Yezîd yârânların müretteb eyledi ve ânlara nasîhat eyledi ve ânların üzerine olan Allah'ın ni'metlerin zikr eyledi ve itdi ki: Bilin ki Tengrî Teâlâ size nusret virmeğe va'ad kılmışdır ve çün yerde size melâ'ike ile yardım etmişdir ve Kitâb-ı 'Azîz'den size etmişdir ki: "*Kem min fi'eten galiletin galebet fi'eten kesîraten bi iznillâh vâllahü me'a's-sabîrîn*"²⁶³ ve dahi Resûlullah sal'am, itmişdir: Cennet kılıçları gölgesi altında durasız. Şâm'a dâhil olan cenk evveli siz ve Benî Asfar kîtâline [vr.14b] teveccüh edenin önîsiz ke-en-nehû Müslümânlar şöyle zann ederler: Cünûd-u müslimîn size mülhak olmuşdır. Siz dahi Müslümânların sizi zann etdiğinde zinhâr sakının ki 'adüvviye üzerine tama' etdirmiyasız, vâllah nusret iden Allah size nusret ide ve sâbit-kadem ede. Râvî ider: Yezîd bu sûret ile halka va'az ederken, nâ-gâh Rûm'un Karâvulı çıkâ geldi ve çerîleri dahi erişdi geldi. Çünkü killet-i Arabî gördüler, ânlara tama' eylediler ve zann etdiler ki ardlarında ayrık kimesne yokdur ve birbiriyle söyleşdiler. İtdiler: Gördünüz mü iklîminizi almak isteyenleri ve hareminizi hetk edib mülûkünüzi katl etmek

²⁶³ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, Âyet 249, vr. 14a.

isteyenleri? Salıbden nusret isten, ol size nusret ider. Râvî ider: Ândan sonra hamle eylediler ve Resûlullah (s.a.v.) Ashâb-ı himem-i âliye ve kulûb-u gayr ve âtiye ile bunlara mülâkî oldılar ve ashâb tekbîri ve tehlîli izhâr eylediler ve beşîri nezîre Muhammed Mustafa'ye (s.a.v.) salavâta i'lân ettiler. Huyûl-u Arabîye ile hamle ettiler ve Rabbü'l-Berîyye'nun tevhîdin 'arz ettiler. Çün Rûm bunların üzerine çıkan cemâ'ate nazar ettiler. Himmetleri münkesîr oldu ve Allah Teâlâ gönüllerine ru'b bıraktı ve kaçın kaçın ardlarına gittiler ve Rabî'a bin Âmir gördi ki Nâtlık halkına söyleyüb kîtâle tahrîz ider. Bildi ki ol kavmin ulûsudur²⁶⁴ [vr.15a] ve ana hamle eyledi ve kalb-i kavî ve canân-ı cerî ile ve ânâ sâdikâne bir segû böğrüne öyle bir urdu ki öte yanına çıkdı, fî'l-hâl yire yıkıldı. Çünkü Rûm ol hâle nazar ettiler ardlarına dönüb, kaçmağa yüz tuttular ve Muhammed Mustafî'nin (s.a.v.) ashâbına nusret nâzil oldu. Vâkîdî ider Rahmetullah: Bana sikâtden ki ol vak'ada hazır idiler, şöyle haber yetişdi ki itdiler: Rûm etrâf-ı Tebük'de, Nâtlık ile kaldılar ve Allah Teâlâ ânları mahzûm eyledi ve ânlardan katl olunan mecmû' bin iki yüz idi ve Müslümânlardan yüz yigirmi âdem katl olundu ve ekserî kabîle-i Sekâsen'den idi. Râvî ider: Çünkü Rûm münhezim oldu. Nâtlık'un, kardâşı Cercîs ânlarla itdi: Ey vâ size Melik'e ne yüzle dönelim. Bizumle buluşmadı illâ 'adüvvünün karâvulu ve bizim üzerimize cür'et eylediler ve ulûmuzı depelediler kîtâmuzdan yiri memlû kıldılar ve ben dönenlerden degülüm tâ kardâşımın kînin almayınca, yâ ânâ mülhak olmayınca. Çün halk bunun sözün dinlediler, birbirine melâmet eylemeye başladılar ve geru kîtâle da'vet eylediler ve hayyâmlerin ve mezâriblerin vurdular ve zînetlerin izhâr eylediler ve kîtâle ve harbe mu'âvin oldılar ve çün çâdırlarında karâr etdiler. Mütenassireden biri idi ki adı Kaddâh bin Vâîletü't-Tenvîhî idi. Müslümânlara gönderdiler ve ânâ itdiler ve Ar'amın oğlânuna [vr.15b] ve ânlarla it ki bize ulûlarından ve 'ukâlalarından birin göndereler. Tâ ki görüz bizden ne isterler. Vâkîdî ider: Kaddâh âtladı ve Müslümânlar çerîsine müteveccih oldu. Çün ânlarla müteveccih olduğun gördüler. Evs'ten bir nîçe erler karşıladılar ve sordular ki ne istersin? İtdi: Mülk-ü betârikesî sizun 'ukâlanızdan birâderler ki ânunla söyleşe ki bu iki cem'in silâhı yine döner. Râvî ider: Yezîd'e ve Rabî'a'ya haber ettiler. Mütenassirenun dediğinden Rabî'a bin Âmir ider: Ol kavme ben varayım. Yezîd ider: Yâ Rabî'a; ben senden korkarum ki ol kavme bir zarar ideler. Zîrâ dün sen

²⁶⁴ Vr. 14b'de Derkenâr: Ve savâş ordu-yu ve Rûm bunlara galebe eylediler ve şöyle zann eylediler ki hemân kabzelerindedir nâ-gâh Rabî'atü bin Âmir ile kemîn çıka geldi.

ânların ulûların depeledin. Rabî'a itdi: "*Kul len yusibenâ illâ mâ keteballâhu lenâ.*"²⁶⁵ Ve ben sana ve Müslümânlara vasiyyet ederim ki sizün hizmetkârlarınız benden yana ola. Eğer göresiz ki ol kavm bana 'özü edeler ve ben ânlara haml ederim siz siz dahi hamle edin. Pes âtına bindi ve ânlara selâm virdi ve yürüdi. Tâ Rûm çerisine gelince ve Meliklerinin perdesine yakîn oldu. Pes Kaddâh ibn Vâile ânâ itdi: Melikûn cüyûşuna ta'zîm et ve âtundan aşâğı in. Rabî'a itdi: Ben 'özrden züll etmedim ve âtumı gayrı kimesneye teslim etmezim ve ben iner değılum illâ perde kapusunda ve illâ dönerim, nirden geldimse giderim. Zîrâ ben gelmek taleb etmedim, belki siz beni taleb ettiniz. Râvî ider; Kaddâh, Rûm'a bunun sözün [vr.16a] dedi. Birbirüne itdiler: Arabî gerçek iderler, didiler. Bunı nere dilerse ânsun, dediler. Pes Rabî'a perde kapusunda nüzûl etdi ve iki dizi üzerine çökdü ve eliyle âtı dizginin dutdı. Pes Cercîs itdi; Ey Arab kardeşi; bizim katımızda sizden iz'âf ümmet yoktur. Biz bunu herkez gönlümüzden geçürmezdidik ki siz kalasız bize gazâ edesiz, bizden ne istersiz? Dedi. Rabî'a itdi: Sizden dileğimiz odur ki dînimize giresiz ve biz dediğimiz diyesiz ve eğer ibâ' ederseniz, cizye veresiz ve eğer cizyeden dahi ibâ' edersiz kılîcdan artuk nesne kalmadı. Cercîs itdi; Ne men' etdi sizi ki, Fars'a kasd edesiz ve bizim ile sizun aranızda sadâkat taleb edesiz. Rabî'a itdi: Size ibtidâ etdik. Zîrâ siz bize yakînsiz ehl-i Fars'dan ve hem Allah Teâlâ bize kitâbında böyle emr eyledi ve itdi: "*Kâtîlüllezîne yelûneküm mine'l-küffâri ve'l-yecidû fiküm gilzaten.*"²⁶⁶ Cercîs itdi: Sizin kitâbınız var mıdır ki, size inmiştir? İtdi; Ne'am. Niteki İncîl sizun nebînize inmiştir. Cercîs itdi: Sana gerek midir ki sizün ile bizim aramızda sulh-u 'akd edevüz ve sizden her birünüze bir dînâr ve bir yük buğday ve Emîrünüze yüz dînâr ve on yük buğdayı ve Halîfenuze bin dînâr ve yüz yük buğdayı verevüz. Bizüm ile sizün aranızda sulh bitsin yazasın ki ne siz bize gazâ edesiz ve ne biz size. [vr.16b] Rabî'a itdi: Buna yol yoktur ve sizun ile bizum ortamızda yoktur, ölüm bundan yekrekrektir ve siz kîtâlde ve harbde ve nezâlde bizden yürekli değılsiz. Zîrâ bizden pehlivânlar ve ebnâ'-i 'ummâllıktan erenler vardı ki harb-u darb işleridir. Ândan Cercîs hâcibine itdi: Keşîşi kağır gelsun, tâ ki bu bedevî ile münâzara kılsun, dedi. Vâkıdî ider: Herakl bunların ile bir ulû keşîş göndermiş idi. Dînlerin bilurdi şer'lerinden mücâdele ederdi. Hâcib vardı, âtı getirdi. Çünkü geçdi oturdu. Cercîs ânâ itdi: Ey bizim atamız; bu erden dînlerin ve şer'lerin ve 'ilmlerin sor, dedi. Keşîş

²⁶⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Tevbe Sûresi, Âyet 51, vr. 15b.

²⁶⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Tevbe Sûresi, Âyet 123, vr. 16a.

itdi: Yâ Arab kardeşi biz ‘ilmimizden ve kitâbımızdan şöyle bilirüz ki; Allah Teâlâ bir nebî Arabî Hâşimî Kureyş’e gönderir ve ânun ‘alâmeti oldur ki Allah Teâlâ ânı semâya isrâ‘ eyleye. Bu oldu mı yoksa olmadı mı? İtdi; Oldu, bu hikâyeti bizim kitâbımızda zikr etmişdir ve itmişdir: “*Subhânellezî esrâ bi ‘abdihi leylen.*”²⁶⁷ Keşîş itdi: Bizim ‘ilmimizde şöyle bilirüz ki; ânâ bir ay farz eder ki ânâ Ramazân dirler. Rabî‘a ider: Hakîkat bize farz olmuştur ve Allah Teâlâ ider: “*Şehrü Ramazân ellezî ünzîl fihi ‘l-Kur‘ân.*”²⁶⁸ Keşîş ider: ‘İlmdir ki biz şöyle bilirüz ki; ânın ümmetinden bir kimesne bir hasene işlese ânâ on hasene yazılır ve bir seyyiha‘ işlese bir seyyiha‘ yazılır. Rabî‘a ider: Bu dahi²⁶⁹ [vr.17a] ki kitâbımızda zikr olmuştur ve itmişdir ki: “*Men câe bi ‘l-haseneti felehu ‘aşru emsâlihâ ve men câe bi ‘s-seyyi‘eti felâ yüczâ illâ mislehâ vehüm lâ yuzlemûn.*”²⁷⁰ Keşîş ider; Biz ‘ilmimizde bilirüz ki; Allah Teâlâ ümmetine emr eder ki ânâ salavât getüreler. Rabî‘a ider: bunu dahi dînimiz kitâbunda zikr etmişdir. “*İnnallâhe ve melâiketehu yüsallûne ale ‘n-nebiyyi, yâ eyyühellezîne âmenû sallû aleyhi.*”²⁷¹ Pes Sakîle pes bunun kelâmından müte‘accib oldu, döndü Betârik’e itdi; Hakk bu kavimledir. Pes ba‘zı hüccâb Cercîs’e itdi; kardeşini depeleyân bu bedevîdir, dediler. Çünkü bunu işitdi, gözleri ağın döndü gazabından diledi ki Rabî‘a bin Âmir’e hamle eyleye. Pes Rabî‘a bunu fehm eyledi, yerinden sıçradı yıldırımından tîz ve elini kılıc kabzasına urdı ve Cercîs’e bir darbe urdu. Ol demde can-ı cehenneme ısmarladı ve betârike Rabî‘a’ya sür‘at eylediler. O dahi fi‘l-hâl âtına bindi, ânlar hamle eyledi ve Yezîd ibn-i Ebî Süfyân bu hamle nazar edub, erenlerine itdi: Tengrî düşmanları, Resûlullah (s.a.v.) sâhibine ‘özü eylediler, ne durursuz erişun, dedi. Pes Müslümânlar, müşriklere hamle eylediler. Çerfi çerîye karışdı Rûm, Müslümânlar kıtâline sabr eylediler. Bunlar bu cenkde iken nâ-gâh Müslümânlar çerfsi ki Şurahbîl bin Hasene ile idiler çıkâ geldiler. Çünkü Müslümânlar kardâşların savaşda gördüler, ânların üzerine hamle eylediler ve ânları orta yere [vr.17b] aldılar ve kılıca ‘alaf eylediler. Hümmâ ve Vâkîdî Rahimmullah ider: Şöyle işiddim ki; ol sekiz binden bir âdem kurtulmadı. Zirâ Müslümânların âtları yükrek olub, Şâm ırâk olduğu çün ânları bir bir derdiler. Ândan sonra Müslümânlar ihâta ettidiler ânların mâllarını, hayyâmlarını,

²⁶⁷ Kur‘ân-ı Kerîm, İsrâ Sûresi, Âyet 1, vr. 16b.

²⁶⁸ Kur‘ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, Âyet 185, vr. 16b.

²⁶⁹ Vr. 16b’de Derkenâr: İllâ kılıc yâ cizye yahûd İslâm. Cercîs itdi: Emma ol ki dedin ki dînunuz giravüz ânâ çâre yokdur ve emmâ olun cizye sahl.

²⁷⁰ Kur‘ân-ı Kerîm, En‘âm Sûresi, Âyet 160, vr. 17a.

²⁷¹ Kur‘ân-ı Kerîm, Ahzâb Sûresi, Âyet 56, vr. 17a.

sürâdıklarımı ve hazânelerini. Ândan sonra Resûlullah'ın kâtibi Şurahbîl bin Hasene'ye selâm verdiler ve ânunla bile olan Müslümânlara ândan sonra nüzûl ettiler. Şurahbîl, mâlî ve nehb-i cem' eyledi ve Yezîd ile Rabî'a ile meşveret etdi. Ol mâl bâbında ânlarla itdiler: Mecmû' ne ele girer ise Ebû Bekr Sıddîk'a (r.a.) gönderelüm derler. Tâ ki Müslümânlar, Rûm'un kılâ'yın ve emvâlin göreler ve cihâdın rağbet edeler. Râyların sevâb görüb mecmû'nın silâhıyla, yarâkdan gayrısını Ebû Bekr'e gönderdiler. Zîrâ Müslümânlar yarâkla, silâhla kuvvetlendiler ve Şercîl ve Yezîd ve Rabî'a mâlıyla Şeddâd bin Evs elli âtluyla Medîne'ye gönderdiler ve Tebük'de oturdular, tâ ki çerî gelüb yetişince. Vâkîdî ider: Şeddâd bin Evs, mâlla Medîne'ye erişdi. Çünkü Müslümânlar, Rûm'un mâlın gördüler. Tehlîl-i tekbîr savtların getürdiler. Tâ ki Ebû Bekr (r.a.) Müslümânların galebesin işitdi ve haberden sordı ve Şeddâd geldiğın bildirdiler ve ganîmet getürdügün 'arz ettiler. Ol haber sorarken Şeddâd ve ânun ile olanlar geldiler ve mescit kapusunda âtdan indüler ve iki rek'at namâz kılub, Resûlullah'ın sal'am, kabrine selâm verdiler ândan sonra Ebû Bekr'e vardılar [vr.18a] ve ânâ selâm virdiler ve fetihle, nasrla tehniye etdiler ve Rûm kaziyyesin ânâ bildirdiler ve ânlarla olan hâli ve Ebû Bekr (r.a.) secde itdi. Allah'a şükr eyleyüb ki Müslümânlarla nusret virdi. Ândan Müslümânları ol Rûm'dan gelen mâlıyla techîz etdi. Ândan ehli Mekke'ye mektûb yazıb, cihâda da'vet eyledi. Kitâbının mazmûnu buydı ki: Bismillâhirrahmanirrahîm, Ebû Bekr 'Atîk bin Ebû Kahâfe'den, ehl-i Mekke'nin ve havâlisinin Müslümânlarına, selâm sizun üzerinize olsun. Ben Allah'a sizun üzerinize hamd ederim. Şunun gibi Allah yokdur. İlahe illâ ol der ve Muhammed (s.a.v.) salavât ederim, ândan sonra ve Nebîsi bedrestî. Ben, benim Kiblemden Müslümânlardan 'adüvleri cihâdına ve Şâm fethine gönderdim ve size yazdım ki sür'at edesiz Allah Subhâne ve Teâlâ size emr ettiğünde "*İnfirû hıfâfen ve sikâlen ve câhidû bi emvâliküm ve enfusiküm fî sebîlillâh, zâliküm hayrûn leküm in kuntüm ta'lemûn.*"²⁷² Ve bu âyet size nâzil oldı ve bu ki size hakk sözi ve nuzûlüne tasdik edenun ve hükmünü ikâmet edenin ulusîsiz. Pes her kim Allah dînine nusret ede, Allah ânâ nâsırdır ve her kim bundan nefsine necl etdi Allah ândan ganiyydir "*vâllahu ganiyyün hamîdün*", "*cennetin âliyeten kutûfuhâ dâniyetun.*"²⁷³ ki Allah Teâlâ ânı Muhâcirlere ve Ensâr'a ve ânların

²⁷² Kur'an-ı Kerim, Tevbe Sûresi, Âyet 41, vr. 18a.

²⁷³ Kur'an-ı Kerim, Hâkka Sûresi, Âyet 22-23, vr. 18a.

yolunda mütâba‘at edenlere yer kılmıştır. “*Hasbunallâhu ve ni‘me’l-vekîl*”²⁷⁴ [vr.18b] ve mektûbu dürdi ve mühürledi Resûlullah’ın (s.a.v.) yüzüğüyle ve ‘İndâllah bin Hadâfe’ye virdi ve Abdullah ânı aldı ve yürüdü tâ Mekke’ye geldi ve ehline çağırıldı. Pes ânâ cem‘ oldılar ve Ebû Bekr’in mektûbunu ânlar virdi ve mecmû‘sın üzerine okudu. Çün Ebû Bekr’in kitâbını işitdiler. Sehîl ibn ‘Ömer ve Hâris bin Hişâm ve ‘İkrimetü bin Ebî Cehil ve bir niçe cemâ‘atdir geldiler ve itdiler: İcâbet etdik Allah’ın da‘vetini ve Resûlullah’ın (s.a.v.) kavlini tasdik eyledik. Emmâ Hâris bin Hişâm itdi: Vâllah Allah’ın dîninin nusretinde tahallüf etmeyim ve emmâ ‘İkrime itdi: Niçe değin nağmelerumuzu müşgûl olavüz. Ey niçe yerlerde sebkat olunduk ve necât buldı. Sebk ile ve necât bulan eğerçi sîbâktan müte‘ahhir olduk. Umarız ki lâ hakkında yazılavüz, ândan sonra ‘İkrime kendi kavmi Benî Mahzûm cemâ‘atinden on dört âdemiyle çıkıldı ve Sehîl bin Âmir, Benî Âmir’den kırk kişiyile hurûc etdi ve Hâris bin Hişâm dahi ânlarunle çıkıldı ve ehl-i Mekke’den niçe kavm dahi ânlar mülhak oldular ve ehl-i Mekke’den çıkan mecmû‘ beş yüz âdem idi ve Ebû Bekr Sâddik (r.a) Hevâzin’e ve Tâif’e mektûb yazdı. Ândan dahi dört yüz kişi çıkıldı. Vâkıdî ider: Banâ haber verdi, Abdullah bin Saîdü’l-Lehimî, Ebû Âmir Hevâzinî’den ider: Biz Tâif’de idik ki Ebû Bekr Sıddik [vr.19a] (r.a.)’ın mektûbu geldi ve bize ânın kitâbı okundu ve bizden dört yüz kişi icâbet etdi. Hevâzin’den, Sakîf’den ve gitduk tâ ki Mekke’nun cemâ‘atine yetişdik ve mecmû‘mız dokuz yüz kişiydik ve bu hayâli ederdik ki; Bâşlu bâşumuza her birimiz, bir çerîye mukâbil olavüz ve yürüdük tâ ki Medîne’ye geldik Bakî’de nüzûl etdik ve Ebû Bekr (r.a.) bizim geldiğimizden haberdâr oldu ve bize âdem gönderub, itdi ki: Kardâşlarınızı yerine varun, ya’nî Şercil ve Yezîd ve Rabî’a konduğu yere varın, konun ve ânların konduğu Menzîl-i Cürf idi. Biz dahi ânâ vardık ve ânda yigirmi gîce mukîm olduk. Şeddât bin Evs ider: Ândan sonra Ebû Bekr Sıddik (r.a.) bize geldi, Muhâcirlerden ve Ensâr’dan bir cemâ‘atle ve her kabîleye yürüdü. Ândan sonra ânların içinde durub hutbe okudu ve Allah’a hamd ve ânâ lâıyk senâ etdi ve ândan sonra itdi: Ey cemâ‘at, mü’minler üzerine cihâd farz olmuştur. Allah Teâlâ’nın cümle-i sevâbı ve Allah katında²⁷⁵ ‘azîmdir. Siz dahi niyyetlerinizi eyu eylesen ki hasenâtınız ‘azîm ola ve sür‘at edin Tengrî kûlları Rabbiniz Allah farîzasına ve Nebînuzun sünnetine ve ol iki eyuluğun biridir. Yâ şehâdetdir ki ânunla selefimize mülhak olasız, dahi şol ki

²⁷⁴ Kur’ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Sûresi, Âyet 173, vr. 18a.

²⁷⁵ Vr. 19a: + ferâyiz gibi.

depelendi, yâ öldi tahkîk ânın ecrî Allah üzerine vâcib oldu. Vâkîdî ider; Ebû Âmir'e itdim: Ebû Bekr'in vasfın banâ idivir, dedum. İtdi: Buğday [vr.19b] anlu arûk, az sakâllu idi. Râvî ider; Hadramût'dan dahi dört yüz âdem geldi ve Ebû Bekr, Asîd bin Selmeti'ye ve Benî Kilâb'a mektûb yazub, Rûm gazâsına da'vet etdi ve ânların içinde Dehhâk bin Süfyân bin 'Avf bin Bekru'l-Kilabî'dur gelub, itdi: Ey Benî Kilâb cemâ'ati; Allah'dan gorkun ve Resûlullah'ın (s.a.v.) Halîfesine varın ve Muhammed (s.a.v.) ve dinlediği dîne nâsır olun ve Benî Kilâb'dan bir ulû pîr ki nîçe kere Şâm'a varmıştı. İtdi; Yâ Dehhâk; sen, bizi bir kavmin gazâsına da'vet edersin ki ânların 'izzetleri ve kuvvetleri ve yarâkları ve kesretleri ve bir huyûlu vardır. Arab'ın ol kuvveti kânı ki ânlarınle buluşa ki yarâkları 'azdır, cû'leri ve za'afları vardır. Dehhâk itdi: Resûlullah (s.a.v.) kesretleriyle ve silâhıyla mansûr olmadı. Velâkin kendu ve dinledeği dîni izhâr etmeğe nusret olundu ve Resûlullah (s.a.v.) beldede üç yüz on üç kişiyle hâzır olub, farîs'un kesretine ve yarâğına ve hayline ve silâhına mülâki oldu ve dâimâ ânun râyeti yücelmekte idi tâ vefât edince ve Halîfesi ânun emrini ikâmet etdi ve ânun ikdâmını ehl-i riddet üzerine gördükde nîçe ki kılıfela kâhretti ve siz bu hâl üzerine ânun katında ve Müslümânlar katında mahmûd değüldünüz. Zîrâ Müslümânlara nusret etmezdiğüz. Sizden gayru'l-hamdden ve tayydan nusret ettiği gibi ve Allah için sizden dilerim ki; Arab içinde bizi toplatmıyasız [vr.20a] zîrâ Arab'da sizden çok develu ve çok âtlu ve çok burâklu ve silâhlu yokdur. İmdî Allah'dan korkun ve Resûlullah'ın (s.a.v.) Halîfe'sine icâbet edin. Râvî ider; Çün Benî Kilâb sâhiblerinin sözün işitdiler, basîretleri açıldı ve çıkmağa ikdâm eylediler ve develerine bindiler ve âtların 'uryan-ı serdler ve Medîne katına geldiler ve silâhandılar ve âtlarına bindiler ve Medîne'ye girdiler ve Ebû Bekr (r.a.) evvel gelen halkı Şâm'a göndermeğe çıkayürürken ânlara satâşa geldi. Çün ânları gördü, geldiklerine ferih oldu ve ânlara emr eyledi ki; Hayl ve ile mülhak olalar. Râvî ider: Ebû Bekr Sıddîk (r.a.) âtlarına nazar etdi, gördü ki mecmû'sı al âtdur ve gâyetde ferih oldu ve itdi ki; Resûlullah'dan (s.a.v.) işitdim ki itdi: Yemen âtları muheccekle talakdır dedi, ya'nî ayaklarının ba'zısı sigûldır ve ba'zısı sigûl değildir. Ya'nî dört ayakları bir kezden sigûl değildir ve bunların geldiğinden Medîne'ye âvâza düşdi ve Muhâcir ve Ensâr oğlânları çıkdılar. Cürf'de halk cem' oldu ve Ebû Bekir (r.a.) 'azm etdi ki cüyüşuna ümmetin emîni Ebû 'Ubeyde bin el-Cerrâhî dahi mukaddem kıla ve Karâvulî'ne dahi beg diküb sancak vire. Pes kasd etdi ki sancağı Saîd bin Hâlid bin Saîd bin el-Âsî'ye vire ve ol gâyet eyu yiğid idi.

Öyle olsa bu mezkûr Saîd, Ebû Bekr'e (r.a.) geldi, itdi: Yâ Resûlullah'ın Halifesi; diledin ki [vr.20b] atama sancak viresun, tâ ki çürüğü çıkanların birisi dahi ol ola ve ol bâbda onâmıyanlar söylediler gerü etmedik ve ol nefsinin Allah yoluna habs eyledi. Herkez ol senun da'vetinden ve emrinden taşra olsa değildir. 'Aceb bu olmaya mı ki beni bu leşkere mukaddem kılasun, tâ ki vâllah Allah Teâlâ harb içinde bundan 'aciz ve taksîr görmeye ve bu Saîd harb içinde babasından yek idi ve Ebû Bekr (r.a.) buna sancak virdi ve iki bin Arab üzerine emîr kıldı. Vâkıdî itdi: Bana haber virdi Vâil bin Ebî Yâsir Yezîd bin Dûmân'dan itdi: Çünkü Ebû Hafs Ömer (r.a.) bunu işitti ve Saîd bin Hâlid'in imâretine hırsın bildi, bu iş ânâ güç geldi ve Sıddîk'a geldi (r.a.) itdi; Yâ Resûlullah'ın Halifesi, Saîd bin Halid'e sancak virüb kendudan yek olan üzerine beg ider misin? Tahkîk ben ândan işitdim ki sancak alduğı vakit itdi; Düşmanlar gürlüğüne vâllah sen bilürsun ki, bu sözden murâdı benden gayrı kimesne değildir ve vâllah biz ânun ateşi hakkına nesne dimedim, düşman dahi dimedim ve bu iş Ebû Bekr (r.a.) ağır geldi ve ânı 'azl etmeği gede gördü. Ömer'e hilâf etmeği dahi gede gördü. Zirâ bilürdi ki Ömer ânı sever ve ânâ nasihat eder ve Hazreti Resûlullah'ın katında mukaddem ve mu'azzedir. Fî'l-hâldir ve gelib Âişe (r.a.) katına vardı ve Ömer haberin ânâ dedi. Âişe (r.a.)'a itdi; Ey baba: tahkîk [vr.21a] bilürsen ki Ömer (r.a.) dînün nâsırır ve bu sözden dahi murâdı Allah için nushdur ve Ömer (r.a.) kalbinde Müslümânlardan kimseye buğz yokdur, dedi. Öyle olsa Âişe'nin (r.a.) kavlin kabul eyledi. Ândan sonra Ebû Bekr (r.a.) Ebû Âdevî ed-Dûsî kağırdı ve itdi ki: Saîd bin Hâlid'e var ve ânâ it ki: Ebû Bekr (r.a.) ider ki: Sancağımız gerü bize viresun. Abdullah bin Ömer bin el-Hattâb (r.a.) ider: Ben ol ceşde bile idim, Saîd bin Hâlid Cürf'de bizimle namâz kılmışdı ki Ebû 'Adevî ed-Dûsî geldi ve ânâ itdi ki: Sıddîk ider ki sancâğımız gerü bize veresun deyu. Ol dahi virdi ve itdi: Vâllah Ebû Bekr'un sancağı altında mukâtele kılam harkında olursa bedrestî ben nefsimi Allah yoluna habs eyledim. Ya'nî muhalefetim yokdur. Kıtâlden yüz döndürmezim dediği olur. Vâkıdî ider: Bana şöyle yetişdi ki; Ebû Bekr (r.a.) fıkr etdi ki Ebû 'Ubeyde ceşunun talîasına kimi mukaddem eyleyâ. Pes Sehnîl bin Ömer ve 'İkrimetü bin Cehil ve Haris bin Hişâm ileru geldiler. Mükemmel silâhların giymişlerdi ve maksûdları bu idi ki Ebû Bekr bunlara sancak vire idi. Pes Hâris bin Hişâm, Ömer'e müteveccih olub, itdi: Yâ Ebû Hafs; biz İslâm'a gelmedin şiddetunde bizim üzerimizde târtılmış kılıc edin. Emmâ bugün ki Hakk Teâlâ bizi dînine hidâyet virdi. Seni görmeziz illâ [vr.21b] ruhumuza kat' edici görürüz Hakk Teâlâ hod-sale-i

karâbete emr etmişdir. Ömer itdi: Ben mukaddem kılmazum, illâ İslâm'a ön geleni takdîm ederim. Pes Sehil bin Ömer itdi: Çünkü takdîm etmezsiniz, illâ İslâm'a ön geleni takdîm edersiz. Vâllah taksîr etmeziz ve ne mikdar nafaka ki Resûlullah'ın (s.a.v.) harbinde ittifâk etmişiz ânun yerine iki etmez ve bize iki ulaktır. Nafakada Sebîlullah'da ittifâk edevüz ve Resûlullah üzerinde ne kadar vakfiye rağse her vakfiye, iki vakfe Tengrî düşmanları üzerine duravüz ve 'İkrime itdi: Mu'âşirü'l-Müslümîn sizi tanık dutarım. Şunun üzerine ki ben nefsimi Allah yoluna habs etdim. Ben benim ile bile olan emmûm oğlanlardan ve mâlumdan ebedâ kâtâlden dönmeyavüz. Ebû Bekr (r.a.) itdi; Yâ Rabbi bunları umduklarından ziyâde fazilete erişdür. Ândan sonra Sıddîk (r.a.) 'Amr bin el-Âsî bin Vâil es-Sehmî okudu ve ânâ sancağı ânâ teslim eyledi ve ânâ itdi: Seni bu Habeşâ'nın ya'nî ehl-i Mekke ve Sakîf ve Tâif ve Hevâzen ve Benî Kilâb, Hadramût Habeşî'ne vâlî kıldum. Vâr Filistîn'e git, Ebû 'Ubeyde'ye mektûb yaz, eğer seni isterse katına var ve hiç işe ikdâm etme. İllâ ânun meşveretiyle yürü. Tengrî sana ve ânlara bereket vire. Pes 'Amr bin el-Âsî, Ömer bin el-Hattâb'a (r.a.) ikbâl edub itdi: Yâ Ebâ Hafs; sen benim şiddetimi, 'adüvv üzerine ve harb üzerinde sabrumu [vr.22a] bilursun, nola eğer Halîfe'ye deyusen ki beni, Ebû 'Ubeyde üzerine emîr kıla ve Resûlullah katında ve menzilimi dahi görüp durursun ve ben Allah'dan emîr duttum ki Allah Teâlâ bilâdı benim elim üzerine feth ede, a'dâyı helâk eyleye. Pes Ömer itdi: Ben sana yalân söylemezim ve bu dedüğünü Emîr'e dimezim. Bize bu dahi hoş gelmez ki sen Ebû 'Ubeyde üzerine emîr olasın ve Ebû 'Ubeyde bizim katumuzda menzilde senden efdaldür ve senden ön İslâm'a gelmişdir ve Resûlullah (s.a.v.) ânun hakkında demişdir ki: Ebû 'Ubeyde bu ümmetün emînîdir. 'Amr itdi: Eğer ben Ebû 'Ubeyde üzerine vâlî olursam ânun fazlından ne eksile? Ömer itdi: Vây sana Yâ 'Amr, bu sözden murâdın değildir. İllâ dünyâda riyâset ve şerefdür ve Allah'dan kork ve isteme, illâ âhret iste. 'Amr itdi: Dedüğün gibidir. Ândan halka emr eyledi ki, sancak altında yürüyeler. Pes yürüdüler ve önce ehl-i Mekke yürüdü. Ânların ardınca Benî Kilâb ve Tayy ve Ezâhî ve Hevâzen ve Sakîf yürüdüler ve Muhâcirler ve Ensârlar tahallûf etdiler ki: Ebû 'Ubeyde ile yürüdüler ve 'Amr bin el-Âsî, Saîd bin Hâlid'i mukaddemesinde kaldı. Ebû Derda ider: Ömer'un ceşinde ve 'Amr ile bile idim. Ebû Bekr (r.a.) işitdum ki; Ânâ vasiyyet eder ve ider: Zâhirinde ve bâtınında Allah'dan kork ve halvetunde ândan [vr.22b] utan, zîrâ ol 'amelini görür ve gördüğüne ben seni sebkât cihetinden senden akdem ve hürmet üzerine senden a'zm olanun üzerine mukaddem kıldım. Pes

âhîretun ‘ummalinde ol ve ‘amelunle Vechullaha talib ol ve senunle olanlara ata ol ve sırlarında ânlarâ erfak ol ve kendu nefsin ile ânlarî ri‘âyet eyle. Zîrâ onların içinde za‘îfler vardır ve sen uzâk yola gidersin ve Allah dînine nâsırdır. “*Liyüzhirahû alâ‘d-dinî küllihî.*”²⁷⁶ Kaçun ki bu çerîn ile yürüyesin gitmiyesun. Yezîd ve Rabî‘a ve Şercîl gitdiği yola bilen ile yoluna gidesun. Tâ ki ‘arz-ı Filistîn’e varasun in-şâ‘allah teâlâ ve ânda varıcak câsuslar gönderesun ki, Ebû ‘Ubeyde’nin haberun sana götüreler. Eğer Ebû ‘Ubeyde ‘adevisine mansûr ve muzaffer ise sende Filistîn’de olanlar ile mukâtele edesin in-şâ‘allah-u teâlâ ve eğer Ebû ‘Ubeyde senden nusret dilerse ânâ çerî gönder biri biri ardınca ve Sehîl bin Ömer ve ‘İkrime bin Ebû Cehil ve Hâris bin Hişâm ve Saîd bin Hâlid mukaddem eyle ve zinhâr sana nasîhat etduğum nesnelere gâfil olmayasın ve zinhâr süst ve kâhil olma ve dimeyesun ki Ebû Bekr bin Ebû Kuhâfe, beni ‘adüvv bahrine bıraktı ve benum onlara kuvvetum yokdur ve tahkîk Yâ ‘Amr ve nîçe yerlerde ordunla müşriklerin leşkerinden bize neler yetişdi ve biz gâyet azdık ve Huneyn gününde dahi gördük [vr.23a] ve Allah Teâlâ onların üzerine bize nusret verdi ve dahi bilinile ki Yâ ‘Amr ki senunle Muhâcirler ve Ensârlar vardır ehl-i Bedir’den. Pes ânlarâ ikrâm eyle ve ânlarâ hakların bildir ve tasallutunle ânların üzerine tetâvül etme ve şeytân kibri sana dâhil olub, etmeyesiz ki ben bunlardan yek olduğum için Ebû Bekir (r.a.) beni vâlî kıldı ve senun üzerine olsun ki nefse aldanmayasın ve her işunde ânların biri gibi ol ve namâz ândan sonra namâz ve ezân oku namâz vakti olucak ve bir namâz kılma illâ bir ezânla ki ânı ‘asker ehl-i işide. Ândan sonra çık ve saylı it. Her kim seninle namâza rağbet ede ol ânâ efdaldır ve her kim menziline kalursa namâz câzidir ve elçilerin kelâmına mütevellîsin ve ol ‘adüvvünden hazır eyle ve gîcede sücûdunı tavîl eyle ve ‘ukubet etsen, ‘ukubette uzatma ve mehl dahi etme ki senun üzerine cû‘ret edeler ve dönme mâdâm ki terkine yol bulasın. Zîrâ ki senden incinen kişi düşmanla buluşacak sana mu‘âvin olmaz ve halkın estârın keşf etme ve zâhirler ile ittifâk eyle ve işunde er gibi ol ve halkun kavld-i vasiyyeti takdîm eyle ve emr eyle ki mâl-ı ganîmetde hıyânet etmeyeler. Hıyânet etseler ‘ikâb eyle kaçın ashâbına vasiyyet etsen, evvel nefsini ıslah eyle tâ ki ra‘îyyetun sâlih ola zîrâ [vr.23b] imâmullah kendu fi‘îliyle ve ‘ameliyle yalnız varır ve ben seni Arab üzerine vâlî eyledim. Pes her kabîle-i kendu cihetinde ve kendu menziline ko ve ânlarâ ata gibi ol ve sirgede ve ânlarî riâyet eyle ve önünce tola ya‘nî takdîm eyle ki ilerü yürüyeler

²⁷⁶ Kur‘ân-ı Kerîm, Tevbe Sûresi, Âyet 33, vr. 22b.

ve halk üzerine kimi dilersen halîfe eyle ve düşmanla buluşsun. Sabr eyle ve te'hîr etme ki bu nesneden senden 'aciz görene ve ashâbuna Kurân okumağı elzem eyle ve ânları câhiliyyetde geçenun zikrinden men' eyle. Zîrâ bundan aralarında 'adâvet düşer ve dünyânın zînetinden i'râz eyle. Tâ ki senden önden geçen selefe irüşesun ve Kurân'da medh olan ümmiyeden evvel ki Hakk Teâlâ anlarun hakkında ider: "*Ve ce'alnâhüm e'immeten yehdûne bi emrinâ ve evhaynâ ileyhim fi'le'l-hayrâti ve ikâmes salâti ve îtâe'z-zekâti ve kânû lenâ âbidîn.*" ²⁷⁷ Ebû Derda (r.a.) ider: Ebû Bekir (r.a.) 'Amr'a vasiyyet ederdi. Ebû 'Ubeyde hazır idi. Ândan itdi: Allah'ın berâkatıyla ve 'avnîyle yürün ve size Allah takvâsıyla vasiyyet ederim ve Allah'ın yolunda gazâ eylen ve Allah'a kâfir olanı depelen ve Allah nasrdır ânâ nasr olana ve Müslümânlar ki 'Amr ile yürüdüler dokuz bin idi. Şavtlardan ki dedik ki Arz-ı Filistîn'e 'azm eylediler. Çünkü ânlar bir gün gitdiler. Ebû 'Ubeyde bin Cerrâh'la 'akd edub, ânâ dahi sancak verub cemî' 'asâkir-i müslimîn üzerine [vr. 24a] vâlî kıldı ve ânâ emr eyledi ki kendu ile olan cemâ'atiyle 'arz-ı Câbiye kasd edeler ve itdi: Ey emin-i ümmet tahkîk işutduk ki, 'Amr bin el-Âsî'ye vasiyyet eyledum. Yürü sen dahi Allah berâkatıyla ve 'avnîyle Allah sözünle size nusret vire ve ândan 'avniyle nusret vire. Ândan sonra Müslümânlarda vedâ' edub gitdiler. Çünkü Ebû Bekr (r.a.) Müslümânlar vedâ'ndan 'avdet etdi. Hâlid bin el-Velid okudu ve Resûlullah (s.a.v.) sancağın ânâ verdi ve evvel bıraktı. Sancak idi ve ânı Lahm ve Cüzâm üzerine emr eyledi ve ânlara zahf-ı ceşşin zamm eyledi ve ânlar yedi yüz fâris idi hiç ânlardan birisi yoğdu. İllâ ki Resûlullah (s.a.v.) önünde nîçe vâki'lara uğramışlardı ve itdi: Yâ Ey Süleymân; seni bu ceşş üzerine emîr eyledum. Bunlarunla 'arz eyleye ve fârise 'azm eyle ve ümîd dutarum ki Tengrî sana nusret vire ve senun elunden feth ede in-şâ'allah-u teâlâ. Ândan sonra ânlara vedâ' etdi ve Hâlid Halîfe ile yürüdü 'Irâk talebine. Vâkîdî ider: Rebia' bin Kays'dan rivâyet oldu ki itdi: Ebû Bekr Sıddîk (r.a.) 'Amr bin el-Âsî ile ve Filistîn'e tevcîh etdirduğı ceşşde bile idim ve ânun 'alemini geturen Saîd bin Hâlid bin Saîd idi ve ânı gördüm ki 'alemi ditretib iderdi ki, şâ'ir. [vr.24b]

²⁷⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ Sûresi, Âyet 73, vr. 23a.

Nüemmü bi'usbetin min hayri kavmin / ile 't-tâğîne min ehli'ş-şâmi
Ve ubbâdü's-salibi ve şurahbile / seemnehühüm halâden in husâmi
Ve net'anu bi'l-mukavvemeti'l-avâlî / ve lâ nehşe'l-bevârika fî'z-zihâmi
Ve mâ emelî sivâ cennâtü Rabbî / le 'allî en efûze yevme'l-mekâmi

Vâkıdî ider: Çünkü Sıddîk (r.a.) Müslümânların çerîsini Şâm'a ve 'Irâk'a gönderdi. Begleriyle Medine'ye döndü ve ânlarla nusret için du'â eyledi ve Müslümânlar için gönlüne kalak düşdü. Şöyle ki, esrî yüzünde zâhir oldu. Pes Osman ânâ itdi: Bu sana gelen gussa nedir? Dedi. Ebû Bekir (r.a.) itdi: Mü'minlerin ceşşine gussalanurum ve Allah Tebâreke ve Teâlâ'dan umârim ki ânları 'adüvleri üzerine mansûr kılıvîre ve ânların için 'İbn-i Ebî Kuhâfe'ye gam erişmeye. Osman itdi: Vâllah hiçbir 'asker çıkub bir tarafa müteveccih olub, ol kadar surûr bana hâsıl olmadı. Bu Şâm'a müteveccih olan 'askerden hâsıl olduğu gibi ve bu bir nesnedir ki Allah Teâlâ Nebîsine (s.a.v.) vahy edub bildirmişdir ve ânun kûluna hilâf yok ve bu Rûm üzerine ve Fârs üzerine galebe kılısavüz gerekdir. Emmâ bilmezim ki ne vakit mi olur, bu gönderilmekte mi olur, yoksa gayrı vakt mi olur. Osman (r.a.) itdi: Eğerçi ki bilmeziz, emmâ Allah'a zannını gökçek eyle. Râvî ider: Sıddîk (r.a.) gîce yatdı ve düşünde [vr.25a] gördü ki 'Amr bin el-Âsî ve ashâbı bir yirde durur ki ol yir dikenlu ağaçlarıyla memlû olmuş. Ândan 'Amr ve (r.a.) bir arâlîğa kasd ider, âtın ol yana depdi ve ashâbı ânâ mütâba'at eylediler ve bir gîn yire çıkdılar, rûz-u hazar ol latîf yer idi ve ânda indiler ve dinlendiler. Ebû Bekr (r.a.) düşünün ferhindan uyandı. Çünkü Müslümânlar sabâh namâzın kılıyordu, düşün ânlarla deyiverdi. Osman itdi: Bu düş fethe delâlet eder. Emmâ bu kadar vardır ki 'Amr (r.a.) Rûmlar kütâinden zahmete uğraya. Ândan sonra ol zahmetden halâs bula, dedi. Vâkıdî ider: Leyîmler Medîne'ye geldiler ve Ebû Bekr (r.a.) Arab'ı bölük bölük edub cüyûş gönderirdi ve Ebû Bekr (r.a.) 'Amr bin el-Âs senun üzerine olsun ki İlye ve Filistîn'e varasun derken işitdiler ve haber Melik Herakl'e yetişdi ve Tebük'de Rûmlar bâşına gelen vâkı'-i dirler. Çünkü Herakl bu haberleri işitdi ve erbâb-i devletini ve çerî beglerin ve reîslerin cem' etdi ve işitdi ki haberi ânlarla i'lâm etdi ve itdi ki: Ey Benî Asfar; evvelden size dediğim buydu ve bu Nebînun ashâbı lâ-büddür ki benum hükmüm tahtında olanı alıb, mâlik olalar ve hakîkat vakt-i yakîn olub sizün ashâbınız Tebük'de depelendiler ve Muhammed'un [vr.25b] Halîfesi size cüyûş gönderdi ve ke-enne-humuz ânlarınlesiz. Pes kendu nefsinuz için ve dîninuz ve şer'inuz için ve

ehliniz ve mülkünüz ve evlâdınız içündür. Şekk ânlarınle mukâtele eylen. Eğer bu işde evsân olub kâhillik edersenüz, Arab sizun bilâdünüze ve husûnunuze ve emvâlinize ve ahâlinüze mâlik olur, dedi. Pes bu kavm ashâbı katl olduğuna ağladılar. Melik ânlara itdi: Ağlamağı terk edin ki ol ‘avratlara yarâşır ve Ecnâdeyn’de cem’ olun ve vezîri itdi: Ey Melik; dileriz ki bu haberi sana getireni bize getüresin. Pes Herakl ba’zı hüccâbine emr etdi ki bu haberi getüren Arab-ı mütenassireden birin getüreler, vardı Lahmdan bir er getürdü. Melik ânâ itdi: Yesrîb’den gideli kaç gündür? İtdi: Yiğirmi beş gündür. İtdi: Ânların üzerine mütevellî kimdür? İtdi: Birâder, ânâ Ebû Bekr derler ve cüyûşunu sizün bilâdinuze gönderdi. Ben ânın kavmin gördüm gâyet ceddleri ve sür‘atleri vardır. İtdi: Ebû Bekr gördün mü? İtdi: Gördüm ve benden dört âkçe bir şemle sâton aldı, omuzuna bıraktı. Şöyle gördüm ki ol dahi ol kavmin birisi gibidir. İki bez kaftân giyer ve zokâklarda yürür ve halkı gezer ve za’îfun hakkın kuvvîden âlur ve za’îf ve kuvvî katında beraberdir. Herakl itdi: Ânun [vr.26a] vâsfîn buna deyüvir, dedi. İtdi: Uzun boylu, tulûğunun sakâlî az, barmaklarının usûlî zâhir, gökcek şeybetlü kişidir, dedi. Herakl bunu işidecek güldü, itdi: Ol Ahmed’in sâhibidir ki kitâbımızda bilürüz. Ândan sonra bu işe kâim ol olur ve dahi kitâbımızda bilürüz ki bu erden sonra bir er dahi gelür. Gözünün âğı gâyet âk, uzun boylu arslan gibi heybetlü, elinde demdemesi vardır. Pes Arab-ı mütenassire Herakl sözünden, yerinden durub itdi: Bu vâsf etdüğün eri gördüm. Ânun ile bîle yürür, ândan eyu olmaz. Herakl itdi: İş temâm oldu. Ben Rûmları rüşde ve felâha da’vet ederdüm ve banâ mufî’ olmâkdan i’bâ’ ederlerdi. Tahkîk-i Rûm-u Suriye’den çıksalar gerekdir. Ândan altundan bir salîb bağladı ve leşker kişi Rûbîs’e teslîm eyledi ve ânâ itdi: Seni leşkerim üzerine mütevellî kıldum. Yürü var Arab’ı Filistîn’den men’ eyle, dedi. Zîrâ ol mübârek yerdir. Ni’metî vâfirdir. Ol bizim tâcımız ve garımızdır, dedi. Vâkîdî ider: Rûbîs salîbi alub, ol gün Ecnâdeyn’e de yürüdü ve Rûm ânâ mütâba’at kıldılar. Vâkîdî Rahimullah ider: Bana şöyle yetişdi ki: ‘Amr bin el-Âsî ashâbıyla diğere yana yürüdü. Tâ ki gelib, Filistîn’e erişdüler ve âtları ırâklaşmışdı ve bunu gördüler ki bu hoş yerdir, ötedir ânındır. [vr.26b] Âtların kodular ve otlayub semirdiler. Çünkü âtları semirdi, Muhâcirleri ve Ensârları cem’ edub ânların ile meşveret etdi. Ânlar meşveretde iken Âmir bin ‘Adî geldi ve ol Müslümânların hıyârından idi ve çok kere Şâm’a varmışdı ve Rûm bilâdını bilirdü ve yirlerinin mesâliklerin bilirdü. Çünkü Müslümânlar katına geldiler, Müslümânların dört yanına üşdılar ve ‘Amr (r.a.) katına getirdiler ve yüzü

mütegayyir olmuşdu. ‘Amr (r.a.) ânâ itdi: Yâ Âmir öte yanunda ne vardır? İtdi: Öte yanunda ‘asâkir-i mütenassire vardılar ve ânların cünûdu vardır ve dikenleri, ağaçları âtlarıyla sürdürerler. ‘Amr itdi: Ey kişi, Müslümânların gönlünü ru‘b ile doldurdun ve ben Allah’a sığınırım ânlardan ve itdi: Ol kavmi ne kadar kıyasladın? İtdi: Ey Emîr; ben bu yüce tâğ üzerine çıktım ve âtların gördüm ve gördüm ki hâçlardan ve segûlardan ve sancaklardan Kızıldere memlû olmuş ve Filistîn’de Kızılderenden ulû dere yokdur ve kıyâsla yüz bin mikdârı vardır. İşde haberim budur, dedi ve tahkik ma‘zûr oldu. “*Fekad e‘zera men enzera.*”²⁷⁸ Çün ‘Amr ve ândan bu haberi işitdi, itdi: Ânlardan Allah’a sığınırız “*velâ havle velâ kuvvete illâ billâh âliyyi’l-‘azîm*” dedi. Ândan ulû sahâbeden hâzır olanlara ikbâl edub, itdi: Ey cemâ‘at [vr.27a] ve ben size bu emrde beraberuz ve ‘adüvden Allah isti‘âned tâleb edin ve dîniniz ve şer‘iniz üzerine mukâtele edin. Her kim sizden ölür, ol şehîddir ve her kim kurtulur saîddir. Bu bâbda ne dersiz? Dedi. Râvî ider: Ândan hâzır olanlardan her biri akli mikdârınca söyledi ve ânlardan bir tâ‘ife ki ânlar Bâdiye idi Arab’dan, itdiler: Ey Emîr; gel gerû Beriyye dönelim, varub Beriyye-i ortalayalım. Öyle olsa biz Beriyye²⁷⁹ ortasına varduğumuz işidecek ve ânlar köylerden kal‘aların koyub ânda gelmeyeler, perâkende olalar. Ândan sonra ânlar gâfil iken dönüb üzerlerine varalum in-şâ‘âllah. Sehîl bin Ömer itdi: Bu bir âciz kimsenun meşveretidir, dedi ve bu nîçe erenler Muhâcirlerden ve Ensârlardan itdiler: Biz hazreti Resûlullah ile (s.a.v.) nîçe yerlerde cem‘-i kesîri cem‘-i kalîle-i münhezim ederdik, dediler. Hakk Teâlâ size nusret va‘ad etmişdir ve sabır etmişdir ve Allah Teâlâ sâbirlere da va‘ad etmişdir illâ hayr-u tahkik. Allah Teâlâ buyurdu: “*Katilüllezine yelüneküm mine’l-küffâr*”²⁸⁰ ve biz ‘adüv denizine düşdük her biri bizimle kîtâl etmek diler. Pes Sehîl bin Ömer itdi: Emmâ ben vâllah ânlardan dönmezüm ve ‘İkrime itdi: Ben dahi öncelin ve Abdullah bin Ömer bin el-Hattâb (r.a.) vâllahi Allah kâfir olanların kîtâlinden dönmezim. [vr.27b] Kılıcımı ânlardan redd etmezüm dileyen gelsün, dilemeyen gerû dönsün ve her kim ardına dönerse Allah Teâlâ ardında yolunda hâzırdır. Çün ‘Amr, ehl-i Mekke’nun ve Abdullah bin Ömer bin el-Hattâb’ın (r.a.) kelâmın işitdi. Ferih oldı ve itdi: Ahsenet Yâ Fâruk oğlu; vâllah sanasın gönlümdekin bildin ve gâmiz sürmeden haber verdin, dedi ve ben şöyle rây gördüm ki sen birkaç Müslümânlar ile göndermeğe varıb bize karâvul olasın ve ol gelen çerînun haberin bize bildiresin ki

²⁷⁸ “Uyarılan kişinin özrü olmaz.”, vr. 26b.

²⁷⁹ Vr. 27a, + ehli.

²⁸⁰ Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe Sûresi, Âyet 123, vr. 27a.

görevüz, ânların kîtâline yol bildirmüyüz. Abdullah bin Ömer (r.a.) ider: Niçe dilersen et ben nefsume necl etmezüm ki; Allah yoluna bezl edem. Pes ânâ sancak virüb bin âtlı kuşatdı. Zâhiyyeden ve gayrındandan ve ânlara Benî Kilâb'dan ve ehl-i Tâif'den erenler vardı ve ânâ buyurdu ki yürüye, ol dahi gîce ve gündüz yürüdü. Nâ-gâh toz belurdu ve Abdullah ashâbına itdi: Üş çerî geldi. Emmâ şöyle zann ederim ki ânların karâvuludur, dedi. Ândan sonra dedi ve halk dahi önünde durdular, toz dahi Müslümânların yakîn geldi ve toz getirildi. Gördüler on bin âtlı imiş. Rûmdan ki Rûbîs çerî beglerinden bu begiyle göndermiş ki çerisine karâvul ola, tâ ki ashâb-ı Resûlullah (s.a.v.) ahbârın keşf ede.²⁸¹ [vr.28a] Çünkü Abdullah bin Ömer ânlara bakdı. Ashâbına itdi: Ânlara mühlet virmen. Allah sizi ânların üzerine nusret vire ve bilün ki; "*Cennet süyûf-u zilâlinun tahtındadır.*" ve ol kavm "*Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerikeleh ve enne muhammeden abdühû ve rasûlühü.*"²⁸² kelimesini ızhâr eylediler. Çünkü ol kelime-i cehr ettiler. Şecer ve meder ânlara cevâb virdi ve müşriklere hamle eylediler ve evvel hamle eden 'İkrime bin Ebû Cehil idi ve Sehîl bin Ömer'e ardınca hamle etdi ve Dehhâl bin Süfyân hamle idüb, Benî Kilâb'dan cemâ'atinî kağırdı ve Abdullah bin Ömer sancakla hamle eyledi ve Muhâcirler ve Ensârlar ânun ardınca hamle etdiler ve iki cem' birbirine mültakî oldu ve kılıc ikisine de dahi eser eyledi. Abdullah bin Ömer ider: Bu esnâda ben vak'ada iken gördüm ki ol tâ'ifeden bir âtlı ulû gövdelu, mücessem kimesne kâh sağına deprenur kâh soluna. Pes ben itdim eğer varsa bu çerînun seyyidi ve karâvul sâhib ola, dedum. Harbden erimiş ve yorulmuş idi. İbn Ömer ider: Gövde de bir tâğa benzerdi ve ben ânâ hamle etdum ve segûmu ânâ uzattım ve segûdan âtı ürkdü ve segûmu kolayladım ki dürtdüm sandı ki kaçdım ve benim üzerime hamle ile geldi. Abdullah ider: Segûmla dürtdüm ve segûmu def' etdi. Ben dahi segûyu bıragub kılıc ele aldım ve segûsun çaldım, iki pâre eyledim [vr.28b] ve elinde bir 'asâ gibi kaldı. Ândan sonra bir muhkem darb dahi urdum. Vâllah öyle hayâl etdim ki kılıcım tâşa urdum ve kılıc âvâzın işitdim ve korkdum sandım ki kılıcım sandı gördüm ki gerü bâyağı gördüm ve Tengrî düşmanı şiddet-i darbumdan zelîl olmuş. Emmâ kılıc hiç eser eylemedi ve bir dahi boynuna çaldım şöyle ki eyn-i beyni oldu. Ândan sonra boynuna öyle urdum ki ânı cehenneme gönderdim. Çünkü müşrikler sâhabelerini ol halde gördüler. İçlerine

²⁸¹ Vr. 27b'de Derkenar: Ve Bâdi'den bir cemâ'at itdi: Bizi körmesin ki yüzün görüz ne tozdir itdi: Birbirinizden ayrılman. Tâ hâl nedir? Yalnızca halk dahi durdular.

²⁸² "*Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir, dengi ve ortağı yoktur ve Muhammed O'nun kulu ve elçisidir.*" vr. 28a.

cezâ'-ü fezâ' düşdü ve Müslümânlar harbde ve kıtâlde cihâd-ı temâm etdiler. Dahhâl bin Süfyân ve Hâris bin Hişâm'dan Allah razı olsun. Bilâyı hüsne mübtela oldular ve vakît geçmeden Hakkı Subhâne ve Teâlâ Müslümâna ve müşriklerin âdakların en'am eyledi ve ardlarına dönüb kaçdılar ve Müslümânların ânların ba'zın depilüb ba'zın esîr etdiler ve Müslümânlar mectemi' olub islâbı ve ganâimi cem' eylediler ve Müslümânların birbirine itdiler: Abdullah bin Ömer (r.a.) nîçe oldı ba'zısı itdi öldü ve ba'zısı itdi esîr oldı ve kalânı itdi: Allah, Abdullah'a itmez, illâ hayr-ı hüsnü-i zühhd için ve hüsn-ü ibâdet için, dediler ve kavmden birisi itdi: Eğer biz, Ömer'i (r.a.) öldürdüse bu feth hiç nesne değmez ve ânun bâşı kıllârından bir kılına değmez, dediler. Abdullah ider: Biz ânların [vr.29a] sancak altında kalamayız işitdim ve kendumu tekbîrle ve salavâtla izhâr eyledum ve sancağı tahrîk eyledum. Çün Müslümânlar sancaka nazar sancaka nazar etdiler. Ândan yana meyl edib, itdiler: Ey Emîr; kande edin? İtdim: Ben ânların sâhibininun kıtâlinde idim. İtdiler: Yüzün ağ olsun, bu feth ki bize müyesser oldı, senin bereketunledir. Abdullah dahi itdi: Sizun ceddunuzledur. Râvî ider: Mâlî ve âtları ve bargîrleri, silâhları ve altı yüz esîri âldılar ve Müslümânlardan yedi âdem öldü, biri Sürâke bin 'Adî, Nüffel bin Âmir ve Saîd bin Kays ve Âmir bin Bedr Yerbû' kûlu Sâleme ve Abdullah bin Havîl Demâzani ve Câbir bin Râşid bin Ömer Hazarmî ve Evs bin Sellemü'l-Hevadânî. Pes Müslümânlar bunları hakkına görülür. Abdullah bin Ömer bunların namâzın kıldıkdan sonra ve 'Amr bin el-Âsî'ye meyl etdiler ve kazıyye-i buna bildirdiler. Pes ferih olub Allah Teâlâ'ya celle celâluhu ni'metleri üzerine ve nasrı üzerine şükr eyledi ve esîrleri taleb eyledi ve Arapça bîleni söyletti ve ânlarda Arabî bilir bulunmadı. İllâ Şâm'da binti adlu tâ'ifesinden üç esîr. Pes bunların haberin ve beglerinun haberin sordu. İtdiler: Ey kavm-i Arab üşde Rûbîs geldi, yetişdi. Yüz bin âdemle ve ânâ Melik, emr etmişdir ki Arab'dan birin komaya ki eyleye vâra ve ol [vr.29b] bu çerî begiyle karâvul gönderdi ve ol depelendi. Üş ol dahi geldi, yetişdi ve Melik'in ashâbında Arab'un kıtâline öncelin bilur çerî begi yokdur. 'Amr (r.a.) ânâ itdi: Şekksiz Allah Teâlâ ânı dahi depeler in-şâ'allah, nitekim sizun sâhibunuz depeledi. Ândan sonra ânlara İslâm'ı 'arz eyledi ve kabûl etmediler ve Ömer (r.a.) Müslümânlara itdi: Bunlara dahi sâhiblerine etduğunuzü edun. Tahkîk bunlar geldiler ki sizi depeleyeler ve siz bunları görünüz ki, bize bilâ evlâ ve buyurdu ki boyunların uralar ve Müslümânları çağırdı ki ol gelenler için yırakda olun. Eğer bize gelirlerse ânlarda şiddet ve kuvvet vardır ve kıtâlde ânlardan ta'aba ve zahmete uğrasâvüz

gerekdir ve eğer gelmezlerse bilün ki ânlara za'f-ı ârız olmuşdur ve eğer biz ânlara yürürsevüz, Allah'dan ânlara zafer umâriz niteki gayrilerine zafer bulduk. Bize Allah va'ad etmedi, illâ hayr. Ebû Derdâ ider: Yerlu yerimizde döndük. Çünkü sabâh oldu göçdük ve çok yorulmadan karşumuzda dokuz salîb zâhir oldu ve her salîb tahtında on bin âtlı çün çerî çerîye mukâbil oldu. 'Amr (r.a.) yürüdü çerîsin düzdü, ândan meymenesinde Dahhâk'ı kodı, meyseresinde Saîd bin Hâlid ve ardında Ebû Derdah'ı ve ânunle ehl-i Mekke-i kodı ve Muhâcirlerden ve Ensârdan [vr.30a] ve halka emr eyledi ki Kurân okuyalar ve ânlara itdi ki: Bilin ki Allah Tebâreke ve Teâlâ sizi bilâ-hüsni ile iptilâ etmek ister. Tâ ki sizden mücâhid kimdir, sâbir kimdir bile. Pes sabr edin Tengrî Teâlâ'nın belâsına ve esvâbına ve cennetine râğbet eylen. Ândan sonra bunları alay alay eyleyüb harbe müretteb eyledi, çün güneş doğdı. Rûm batrîki Rûbîs, Müslümânlar çerîsin nazar eyledi. Gördü ki saf saf olmuş bir dizgin bir dizginden ve bir üzengi bir üzengiden ileru gitmez. Şöyle beraber giderler ke-enne beraber ne muttasıldır. "*Keennehüm bünyânün mersûs.*"²⁸³ Kurân okurlar ve nûr âtlarının perçinlerinden şu'le urur ve bunlardan bir koku kokladı ve kendü nefsinde 'aciz zâhir oldu ve durdu nazar etdi ki Müslümânlar nîçe ederler. Hamiyyeti münkesir oldu. Ebû Derdâ ider: Evvel bizim âskerimizden meydâna çıkan Saîd bin Hâlid idi ve ol 'Amr bin Âsî'nun ânâ bir kardeşinin oğluydu. Çün meydâne çıkdı ve yüca âvâzla çağırdı ki meydâne gelin ey ehl-i şirk-i tuğyân, ândan meymeneye hamle etdi. Meysereye koydı ve nîçe erenlerin depeledi. Ândan ânlara hamle kıldı ve saflarını birbirine karışdırdı ve leşkeri harekete getirdi. Pes ânun üzerine cem' olub şehîd eylediler. Rahimullah Râvî ider: Müslümânlardan Saîd'in öldüğüne [vr.30b] begâyet melûl oldular mecmû'sından ziyâde melûl olan 'emmüsî 'Amr idi ve çok âğladı ve nâle eyledî ve etdi: Tahkîk Saîd nefsinin Allah'dan sâtun aldı. Ândan itdi: Ey Arab fetâları iş-bû hamleyi benimle kim hamle ider. Tâ ki görevüz ki işimiz neye irer. Râvî ider: Ânâ icâbet etmeğe sür'at etdi ve Zû'l-Kel'âu'l-Himyerî ve 'İkrime ibn-i Ebî Cehil ve Hâris bin Hişâm ve Mu'âd bin Cebel ve Ebû Derdâ ve Abdullah bin Âmir el-Esedî ve Sehîl bin Nüvfel ibn-i Dârem. Benî Neccâr'dan ashâb bin Şeddâd Hevâzinî ve nîçe erenler, Muhâcirlerden ve Ensârdan ve bir kezden hamle eylediler. Abdullah bin Ömer (r.a.)'a ider: Ben dahi ânlarunle hamle etdim. Çün Rûm'un sebâtın gördük, birbirimize çağırdık ki âtların Kuman okuyla urun, segûsuyle karnın deşün böyle etmezseniz bunlara muzaffer bulunmaz, dedik. Pes biz dahi âtlarına meşgûl olduk.

²⁸³ Kur'ân-ı Kerîm, Saf Sûresi, Âyet 4, vr. 30a.

Çün la'nîler ol dahi gördüler kaçın kaçın girdiler ve cem'iyetlerin tâğıldı ve bize hamle eylediler. Biz dahi ânlar hamle etdik ve Müslümânlar bir kezden hamle etdiler ve bir ânların kâtında bir âk eg gibi edik bir kere devenün üstünde ve halkın 'alâmeti Filistîn gününde "lâ ilâhe illallah muhammeden rasûlullah." Yâ Rabb, Muhammed'in Ensâr ümmet-i Muhammed idi. Ebû Derdâ ider: Savâşda 'alâmeti unutarak ve birbirimizi [vr.31a] ve kardeş kardeşi ururdu ve bilmezdi ki urduğu kardâş mıdır, düşman mıdır. Gâyet toz ve izdihâm olduğu çün, müşrikler Müslümânların üzerine gâlebe oldılar. Emmâ Müslümânlar, müşrikler kıtâlından sabit-kadem olub ümidlerin Allah'a tefvîz etdiler ve Müslümânlardan hiç kimesne yoğdu illâ mecmû'nun zamîri du'âda idi, iderlerdi: Yâ Rabb bize nusret vir, senunle şerîk dutanların üzerine. Abdullah bin Ömer ider: Savâş bizim ile ânların arâsında zâil olmadı. Tâ zevâl vaktine değin ve yeller esdi ve Müslümânlar cenkde ayak üzerinde durmuşlardı ve ben bir du'â okurdum ki Hazreti Resûlullah (s.a.v.) okutmuşdu. Nâ-gâh göğe bakdım gördüm ki bir delük açıldı ve ândan yüz âtlu çıktı. Üzerlerinde erenler vardır. Yâşil sancak getürdüler ve nasr-ı münâdisi nedâflar ki beşâret olsun. Yâ Muhammed ümmeti tahkik size Allah Teâlâ'dan nasr yetişdi der. Abdullah itdi: Ben itdim, Ka'be Tengrîsi hakkîçün mansûr olduk, dedum. Az zamân geçmeden gördüm, Rûmlar ardına dönüb kaçmağa başladılar ve Müslümânlar ardlarına düşüb kovâladılar ve Filistîn vak'asında ve Kızıldere'de on bin kâfirden ziyâde depeledik. Zirâ bizim âtlarımız ânların âtlarından yekrek idi. Kaçıb kurtulamâdılar gîceye değin ânların ardından kesilmedik [vr.31b] ve 'Amr bu nasra begâyet ferih oldu. Emmâ gönlü Müslümânlara mütallik idi ki 'adüvleri ardınca gitmişlerdi. 'Amrû bin Gıyâs ider: 'Amrûhe nazar etdim gördüm sancak elinde ve segûsun omzuna bırakmış tahrîk edib, iderdi: Her kim Müslümânları redd iderse Tengrî ânun yetkîn redd eylesun. Hemân ânı gördüm ki Arab ardlarına döndüler, ana oğlâncığına döner gibi ve 'Amr ânlar istikbâl edüb, atam fedâ olsun ol vücûha ki Allah rızâsında ta'ab gördüler. Size ol kadar mülk ve ni'met ki Allah verdi kifâyet etmedi mi ki ardlarına düştünüz? İtdiler ki: Murâd, ganîmet değildi, bilin katl idi ve cihâd idi, dediler. Çünkü Müslümânlar rücû' etdiler, ânların hiç nesneye himmeti olmadı. İllâ birbirin yoklamak idi ve gördüler ki Müslümânlardan yüz âdem eksükdür. Ânlardan birisi Seyf bin 'Ubbâd Hazramî idi ve Nefvel bin Dârem bin 'Amrû ve Sâlim bin Devîm ve Asheb bin Şeddâd ve bunların gayrıydı. Yemen'den ve Medîne'den. Râvî ider: Amr ve bunların eksildüğüne begâyet melûl oldı. Ândan

döndü. Nefsine Allah'ın ânlarunle bir emri vardır ve sen yâ 'Amrû bundan ibâ mı edersin? Ândan sonra halkı namâza da'vet etdi. Niteki Ebû Bekr Sıddîk (r.a.) emr etmişdi. Pes her namâz ki bunlardan fevt olmuşdu. Bir ezân ve bir kâmetiyle [vr.32a] kıldı. İbn-i Amr ider: Ânunle kalmadılar, illâ âz kimesne kaldı gerü kalânı konduklı konduğu yirde kaldılar. Gâyet yorgun oldukları için ganâimden dermediler illâ az ve halk gîcelediler. Çün sabâh oldu. 'Amrû ezân okudu ve fecri ânlaru kılîvirdi ve halka emr etdi ki ganâimi cem' edeler ve kârdaşların Rûm içinden çıkaralar ve yürüyüb beraber çıkardılar ve yüz otuz âdem bulundu ve ulûlarda Saîd istediler bulâmadılar. Tâ ki 'Amrû dedü, gelüb aradı gördü ki âtlar basmış hazr eylemiş. İtdi: Tengri sana rahmet etsun Yâ Saîd. Tahkîk Allah dîni için nasîhat etdik ve nasîhatı edâ etdik, ândan ânı dahi getürüb Müslümânlar ile koyub namâzın kıldılar, ândan sonra emr eylediler ki defn eyleyeler ve bu iş ganâimden hiç nesneye yapışmazdan ön idi. Çünkü Müslümânları defn eylediler. Kasd eylediler ki ganâimi cem' eyleyeler ve cem' edib katına getirdiler ve Ebû 'Ubeyde mektûb yazıb itdi: Bismillâhirrahmanirrahîm 'Amrû bin el-Âsî'den emîn ümmete. Emmâ ba'd ben Allah'a hamd ederim ki; ândan ârtuk İlâh yokdur ve Peygambere salavât ederim ve ben 'Arz-ı Filistîn'e vâsıl oldum ve Rûm 'askerine sataşdum bir batrîk ile ki Rûbîs derler yüz bin leşker idi ve Allah Teâlâ bize nasrla minnet eyledi ve Rûmdan on bin âdem depelendi ve Allah Teâlâ [vr.32b] Filistîn'i benim elumden feth eyledi ve Müslümânlardan yüz otuz âdem düşdi ve ben 'Arz-ı Filistîn'de mukîmim eğer ben sana gerek isem sana varayım ve senun üzerine ve senunle olan Müslümânlar üzerine selâm olsun ve mektûbu Ebâ Âmir Rûesi'ye verdi ve ânâ emr etdi ki: Ebû 'Ubeyde'ye vara ve alub be-cidd gitdi. Tâ ki gelub Ebû 'Ubeyde-i Şâm vilâyetunun ucunda buldı ve beglerini tâğıddırdı, Ebû Bekr Sıddîk (r.a.) emr etduğu gibi. Çünkü Ebî Âmir Rûesi, Ebû 'Ubeyde'ye geldi, sandı ki Ebû Bekr Sıddîk'dan (r.a.) gelur. İtdi: Ne haber Yâ Ebâ Âmir, dedi. İtdi: Hayrdır, bu mektûb 'Amr bin Âsî'dendir. Sana haber verdi ki Allah Teâlâ ânâ feth virdi, ândan mektûbu sünıvirdi çün okudu, yüzü üstüne düşüb, Allah'a secde-i şükür etdi. Müslümânlara nusret olduğun ândan itdi: Vâllah, Müslümânlardan hayırlı erenler dövüşdü, dövüşenlerin biri Saîd bin Hâlid'dir, dedi. Ebû Âmir Rûesi ider: Hâlid ol meclisde oturmuş idi. Çünki oğlu öldüğün işitdi. Kenduyu cem' edub kat'î dövünüb çağırdı, itdi: Vây oğlancığum, dedi ve âğlamaya başladı. Tâ ki Müslümânlar dahi âğladılar. Ândan segirtti, âtına bindi ve 'azm etdi ki 'Arz-ı Filistîn'e gide, tâ ki oğlunun kabrine nazar ide. Ebû 'Ubeyde

[vr.33a] ânâ itdi: Nereye gidersin Yâ Hâlid? Sen Müslümânlar rüknünden bir rüknsün bunları koyûb kande gidersin? Oğlum kabrine nazar etmeğe giderim ve umarım ki ben dahi ânâ mülhak olam. Böyle diyecek, Ebû ‘Ubeyde sâkit oldu ve ‘Amr bitîsunun cevâbın yazdı. İtdi: Bismillâhirrahmanirrahîm, sen memûrsen eğer Ebû Bekr (r.a.) sana bizimle olmağı emr etdiyse bize gelâsun, eğer yırakda durmağı emr etdiyse yırakda dur ve sana ve senunle olan Müslümânlara selâm olsun ve Allah’ın rahmeti ve berâkatı ve mektûbu dürüb Hâlid bin Saîd eline virdi ve Ebû Âmir Rûesî ile gitdiler. Tâ ki ‘Amr bin el-Âsî’in ceşşine yetişdiler ve Hâlid mektûbu ânâ virdi ve ol âğlardı. Pes Amr deru gelüb, kardâşı ile görüşdü ve ağırladı ve oğlu için azâ’ etdi ve gerü kalân Müslümânlar dahi azâ’ etdiler ve Hâlid itdi: Ey Müslümânlar; Saîd kılıcın ve segûsun küffârdan toyûrdu mu? İtdiler: Neâm, mukâtele etdi taksîr etdi ve dîn yolunda mücâhede etdi. Hâlid itdi: Kabrin gösterin ve aldılar kabrine götürdüler ve kabr üzerinde durub, itdi: Ey oğlum; Tengrî senun için bana sabırlık vire ve sana ulaşıra. “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci’ûn”²⁸⁴ Vâllah eğer Allah Teâlâ bana temkîn virurse kanın alam. Ey oğul; ben seni Allah katında ihtisâb iderdim. Ândan ‘Amrû [vr.33b] itdi: Ben dilerim ki birkaç âtlu ile ol kavmin ardınca gidem. Emmâ demeğe ânlarla fırsat ve ganîmet bulam veyahud ânlardan kimesne bulam depeleyem, dedim. İllâ ‘Amr ânâ itdi: Ey anâm oğlu; harb senun önündedir, kaçın Rûm’a yetişesun, ânlardan kimesne koma. Hâlid itdi: Vâllah ânlarla varam eğer yâlnuz yardımcısuz dahi alırsen, dedi. Ândan yâtan yarâğın âldı ki gide ve kasd etdi ki yâlnuz gide. Pes ânunle üç yüz kişi bindi. Hâmid yiğitlerinden ânunle gitmeğe ‘Amrû’dan istizân etdiler ve ‘Amrû izin verdi ve ol gün ahşama değın gitdiler. Ândan sonra ba‘zı evdiyede nüzûl etmek taleb etdiler ki âtların yemleyeler. Ândan sonra ol gîce geri gideler. Nâ-gâh Hâlid baktı, bir yüce tâğda âdem karaltısun gördü ve ashâbına itdi: Ben iş-bû tâğ kellesinde karaltı gördüm ve ben öyle zann ederim ki bunlar müşriklerin gözcîleridir. Korkarım ki bizi tuydular ve ashâbınun ba‘zısı itdi: Biz ânları nîçe edelim ki ânlar yüce ol tâğ kellelesindedirler ve biz bu dere. Hâlid itdi: Siz yerlu yerunuzde durun, ândan âtından indi ve kılıcın kuşandı ve kalkânın yapındı ve izârıyla büründi ve itdi: Şöyle bilün ki ol kavm bizi görmezler, eğer görselerdi yerlerinde durmazlardı. İmdî sizden her ki kenduye inânur, ben etdiğüm gibi [vr.34a] etsun ve ânâ on kişi muvâfakat eyledi ve ol etduğı gibi etdiler ve tâğa dırmandılar. Tâ ki ol kişiler durduğı yire erişdiler çün ol âraya vardılar. Yârenlerine

²⁸⁴ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, Âyet 156, vr. 33a.

çağırdı, dutun Tengrî size berekât virsun. Müslümânlar ânlar segirttiler ve ikisin öldürdüler ve dördün dedi dutdular. Hâlid bin Saîd ânların haberin âldı. Gördü ki Şâm'ın Neptilerindendir. Pes hâllinden sordu, itdiler: Biz kufî' diyârının ehlindeüz ve biz musîbete uğradık, Arab memleketinde duhûl etmeğle ve ânlardan kat'î korkduk kal'alara ve tâğlara kaçdık ve biz bu tâğa sığındık. Zirâ bu yerlerde bundan sarp tâğ yokdur ve üzerine çıkdık ki haber dinleyâvüz. Nâ-gâh siz geldüğüz bize bu hâli etdüğüz ve Hâlid ânlar itdi: Rûm'un haberin nîçe bilürsüz ve çerîleri kandedur? İtdiler: Ecnâdeyn'dedir ve Melik kasd etdi ki; Hıms'dan, Filistîn'e göçe ki ânları Beytü'l-Mukaddes'den def' ede ve ceysi Ecnâdeyn'de cem' oldu ve Melikun batrîklarından bir batrîk bize geldi ki, azık ve âkçe cem' ede ve katırdan ve eşekden ve deveden ne bulduysa cem' etdi ki azık yükledi, emmâ bunlar gâyet korku içindedir ki, nâ-gâh Arab'dan ânlar kimesne ola. Şemâşede biz bildiğimiz haber bu, dedi. Şekk yokdur ki ânlar bu geçdiler, yayadır geçerler. Hâlid çün bunı ânların kulundan işitdi, itdi: Ka'be Tengrî'si hakkıçün ganîmetdir. Ândan [vr.34b] itdi: Yâ Rabb ânların üzerine bize nusret vir ve Allah Teâlâ du'âsına icâbet etdi. Ândan sordu ki kankı yola gitdiler? İtdi: Siz gitdüğüz yola gitdiler ki mecmû' tarîkden evsa'dır. Emmâ azık ol büyük oyuğun yanında müctemi'dir ve ol oyuğun adı "Benî Seyf Oyuğu" dimekle meşhûrdur. Çün Hâlid bunı işitdi, ânlar itdi: Bizim dînimiz hakkında ne dersiz? İtdi: Biz salîb dîninden gayrı dîn bilmeziz ve biz inbât fellâhlarındanuz ve bizi öldürmekde size fayda yokdur. Râvî ider: Hâlid bunları koyu virmeğe kasd etdi. Ashâbundan birisi itdi: Ko ki bize kılâvuz olalar. Azîğa ve ramağa ânlar dahi kabul etdiler ve önlerince yürüdü. Tâ ki yolu ortâlayınca ândan dereye kalan yoldâşlarına âdem gönderib okutdı geldiler ve yürümekte be-cidd oldular ve inbât önlerince ol ulû oyuğa değîn bunlara kılâvuz oldular, gördüler ki Rûm dâbbelerin yokladılar ve oyuğun dâiresinde altı yüz âtlu vardır. Çün Hâlid ânları gördü. Ashâbına itdi: Bilin ki Allah Teâlâ sizi 'adüvvünüz üzerine nusret virmeğe va'ad etmişdir ve cihâdı size farz etmişdir. Üşde mukâbelenuzde 'adüvv leşkeri, pes Allah sevâbuna rağbet edin ve dinlen ki Allah Teâlâ Kitâb-ı 'Azîz'inde buyurur: "*Innallâhe yühibbulezîne yükâtilüne fî sebîlihî saffen keennehüm bünyânu'n-mersûs.*"²⁸⁵ ve hâ üşde ben hamle iderim siz dahi [vr.35a] hamle edin ve birbirinizden ayrılman. Ândan Hâlid hamle etdi, tekbîr ve tehlîl etdi ve Himyerliler dahi hamle etdiler. Hazâke bin Saîdü'l-Sekafî ider: Ben dahi Hâlid'in ashâbından

²⁸⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Saf Sûresi, Âyet 4, vr. 34b.

idim. Çünkü Rûmlar bizi gördüler bizi karşıladılar ve duvâr yânında olan fellâhlar kaçdılar ve âtları bizim kıtâlimize bir sâ'at sabr eylediler. Bu esnâda Zü'l-Kel'â-i Himyerî kavmini tahrîz edub, ider: Ey âl Himyerun kapuları açıldı. Tahkîk-i cennet bezetildi cevr-i 'ayn size karşı geldi. Nâ-gâh Hâlid bu cem'un sâhibune satâşdı ve ânı haşmetinden bildi ol dahi halkın öğütlerdi. Hâlid ânâ istikbâl itdi ve yüzüne karşı bir nesne çağırdı ki ânunle ânı korkutdu. Ândan, ânâ bir segû havale etdi ve ât üzerinden ol tâğî kağışdı yakıldı, sanasın demûrden bir burc idi ve ashâbından bir kimesne kalmadı ve illâ her biri bir la'îni segû ile yere düşürdü, depeledi. Hazâfetü bin Saîd ider: Pes Rûmlardan üç yüzün katl etdik ve kalânı cân kurtarmak ardınca oldular ve yüklerin ve dâbbelerin ve azıkların terk edub kaçdılar ve mecmû'sın Allah 'avniyle cem' eyledik. Hâlid bin Saîd ol fellâhlara itdiğü va'ad-i vefâ edub, koyuvirdi ve Hâlid ganâim ile 'Amr bin el-Âs'a 'avdet etdi. Ol dahi Müslümânlar selâmet gelmekle ve ganîmetle ferih oldu ve Ebû 'Ubeyde'ye kitâb yazub [vr.35b] Allah'dan olan nusreti haber verdi ve Ebû Bekr Sıddîk'a dahi mektûb yâzub mecmû' kenduleriyle Rûm ârasında geçen mâcerâyı bildirdi ve mektûbu Ebî Âmir Rûesî ile gönderdi. Çünkü mektûb getirdi. Sıddîk (r.a.) ânı Müslümânlara okudu ve Müslümânlar gâyet şâd olub, tehlîl ve tekbîrle âvâz itdiler: Ebû 'Ubeyde'den haber sordu ve Ebî Âmir Rûesî itdi: Şâm'ın ucuna erişdi. Emmâ ilerü varmağa cür'et idemedi. Zîrâ işitdi ki Melik Herakl'in bî-hesâb leşkeri Ecnâdeyn'de cem' olmuşdur ve Müslümânlardan ihtiyât etdi ki ânlarla alub 'adüvv memleketine tavassıt ede. Çün Ebû Bekr bunu işitdi. İtdi: Ebû 'Ubeyde savaşda sehl kişidir ol işe yaramaz. Kasd etdi ki: Hâlid bin Velid el-Mahzûmî'ye mektûb yazub ânı Müslümânlar 'askerine mütevellî kıla ve Müslümânlarla bu bâbda meşveret etdi. İtdiler: Rây senundur ve Hâlid'e mektûb yâzub itdi: Bismillâhirrahmanirrahîm, Abdullah 'Atik bin Ebî Kuhâfe'den, Hâlid bin Velid'e selâm senun üzerine olsun ve ben evvel Allah'a hamd ederim ki ândan ârtuk ilah yokdur ve Nebîsine salavât ederim ve ben seni Şâm'da olan Müslümânlar 'askerine mütevellî kıldım ve Rûm kıtâline emr etdim. Pes sür'at et Allah'ın rızâsına ve a'dâ'ullah'ın kıtâline ve şol kimesnelerden ola ki Allah [vr.36a] yolunda cihâdunun hakkın yerine getirürler. Ândan yazdı ki: *"Yâ eyyühellezîne âmenû hel-edulluküm alâ ticâretin tüncikum min 'azâbin tû'minûne billâhi ve resûlihî ve tücâhidûne fî sebîlillâhi bi emvâliküm ve enfûsiküm, zâliküm hayrun leküm in kuntüm ta'lemûn"*²⁸⁶ ve ben seni Emîr kıldım Ebû 'Ubeyde üzerine

²⁸⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Saf Sûresi, Âyet 10-11, vr. 36a.

ve ânunle bile olan mü'minler üzerine, mektûbu Necm bin Müferric el-Kinânî'ye gönderdi ve âtına binüb 'Irâk'a müteveccih oldu ve Hâlid, Kâdisiyye'nin fethine varmışdı. Ânunle ânda buluşdu ve bitî verdi çün okudu ma'nâsına muttali' oldu, itdi: "es-semu' ve tâ'atullahü'l-Halîfetü Rasûlullah". Ya'nî mutî' oldum Allah ve Resûlullah'ın Halîfesine. Ândan sonra Kâdisiyye'den göçdi ve devenle göçdi ve yolu kaplan bî-karîne uğradı ve Ebû 'Ubeyde'ye beyt yazub 'azl olduğun ve kendu Şâm'a müteveccih olduğun ve Ebû Bekr (r.a.) ânı Müslümânlar üzerine mütevellî etduğun bildirdi ve itdi ki; sen yerinde durasın ve kıvıldamıyasın tâ ben sana varınca ve's-selâm ve beyti Âmir bin Tıfille gönderdi ve Tıfil Müslümânların cümle-i pehlivânlarından biri idi ve Âmir, beytî âlub Şâm'a müteveccih oldu ve Hâlid çün Samâka yerinin ucuna erişdi, itdi: Ey Müslümânlar; bu bir yerdir ki buna girilmez. Meğer râvîler ve çok sularıyla zîrâ bunun [vr.36b] suyu az olur ve biz galebe çeriyüz ve hâl nîce olacağın bilmezim, dedi ve Râfi' ibn-i 'Umeyrû'l-Tâyy ider: Ey Emîr; ben sana nîce etmeğın gereğın dimmi? İtdi: Ey Râfi' et, Tengrî sana rüşd-ü tevfiik virsun, dedi. Pes Râfi' otuz deve aldı ve dokuz gün su içirmedi, ândan ânları suya götürdü ve doyunce içdiklerinden sonra ağızların bağladılar. Ândan binîdlerine bindiler ve ânların yanlarıncâ sürdüler ve gitdiler ve her-gâh ki bir menzile erdilerdi devenin önün boğazları ve karınların yararları ve buldukları suyu alurlardı ve gönden havuzlara koyarlardı. Çünkü sürdü tâvarlarına içirirlerdi ve boğâzlanan devenin etin yirlerdi ve dâim bu iş üzerine oldular. Tâ ki deve temâm olub, su dükenince ve susuz iki menzil dahi yürüdüler ve Hâlid ve ânunle olan mü'minler yakîn oldu ki helâk olalar ve Hâlid, Râfi'e itdi: Telef olmağa yakîn olduk, hiç su bilür müsün ki varub ânda kanavüz. Vâkîdî Rahimullah ider: Râfi'n gözü ağrırdı, itdi: Ey Emîr kaçın Kurâkır'a ve Suvâ'ye varasız, bana bildirin. Müslümânlar yürümekte be-cidd oldular ve Müslümânların çoğu susuzluktan kaldılar. Bunlar Kurâkır'a ve Suvâ'ya geldiler ve Râfi'ye ve bildirdiler 'imamesin ucun gözün üzerinden giderdi ve âtla yürüdü. [vr.37a] Sağa sola 'asâsıyla sille kakardı ve halk ânın dâiresine üşümüşler ve tâ ki adâk ağaçlarından bir ağaca vardı, çün ânı gördü Allahu Ekber, dedi. Müslümânlar dahi tekbîr etdiler. Ândan itdi: Burada kazın ve kazdılar deniz gibi suya erişdiler ve halk ânda indiler ve Allah'a şükr etdiler ve Râfi'e senâ etdiler, ândan suya geldiler. Develerine, tavârlarına içirdiler. Ândan döndüler, Müslümânlardan kalanları istemek ardınca oldular, kurblar râviyeler getirüb vardılar, sürdüler. Kuvvetleri geldi geri gelib çerîye koşdular ve dinlendiler. Ândan sonra

yürümekte sa'y ve cehd eylediler. Tâ ki kendulerle Ereke arasında bir menzil kaldı ki nâ-gâh bir âbâdan mahalleye yetişdiler, koyuna deveye erişdiler ve Müslümânlar, çobanlarına segirttiler. Tâ ki bu yer kimun hükmündedir deyü soralar, urdular bir çoban oturmuş şarâp içer ve yanında bir Arap bağlı yatar gördüler ki Âmir bin Tefîl imiş ve seğırdüb Hâlid'e, Âmir bin Tefîl'in esîr olduğun bildirdiler ve Hâlid seğırdüb âtına bindi ve çoban katına varub Âmirî ol halde görüb tebessüm etdi ve itdi: Ey Tefîl oğlu esîr olduğuna sebep ne oldu? Âmir itdi: Ey Emîr ben bu kavme geldim, nâ-gâh bana üssîden susuzluk yetişdi ve bu râ'îye geldim ki bana su da vire içem. Gördüm şarap içer, itdim: Ey Tenkrî [vr.37b] düşmanı hamr mı içersin ki ol harâmıdır. İtdi: Ey begim hamr değildir sudur, gel âyn göresin ve koklayasun eğer suçu olursa bana ne edersen edesun, dedi. Çünkü kelâmın işitdim, devemi çökertdim ve üzerinden indim ve dizim üzerine çökdüm ki çanakda olanı kokladım. Ben bu işe meşgûl iken yanında bir 'asâ varmış eline alub bî-tekellûf bâşum üzerine indirdi, bâşumı kat'î yaraladı ve ben yanım üzerine düşdüm ve üzerime seğırdüp muhkem bağladı ve bana itdi: Öyle zann ederim ki Muhammed Ashâbındansın ve ben seni elümden komazım ve seyyidume dahi iletmezim. Ben itdim: Seyyidin kimdir? İtdi: Kaddâh bin Vâiletü'dür ve ben nîçe gün bunun katındayım her-gâh ki içer beni bu vechle ki görürsün. Hâzır ider ve sığır atun artuğun üzerime saçar. Çün Hâlid, Âmir'in sözünü işitdi, gazabı ziyâde oldu ve çobana meyl edib bir kılıc boynuna öyle urdu ki la'înin cân-ı cehenneme ısmarladı ve Müslümânlar deveyi, koyunu yağmaladılar ve mahalli içinde giysîyle kal' eylediler ve Âmir bin Tefîl'i koyu verdi ve itdi: Betüm kânı? İtdi: 'Îmâmemun içindedir, çoban ânı bilmedi. İtdi: İmdî yürü Ebû 'Ubeyde'ye ilet. Râvî ider: Pes Âmir bindi ve Hâlid'e vedâ' etdi ve Şâm'a müteveccih oldu. Vâkıdî ider: Hâlid yerinden göçdi ve Ereke'ye kondu ve Ereke 'Irâk tarafından [vr.38a] gelen mefâzenun ucunda idi ve Rûmlar ânda bâc alurlardı ve ânun üzerinde Melîk tarafından bir batrîk vardı ve Hâlid ânun üzerine segirtti ve dâiresinde ne bulduysa aldı ve halkı kal'aya girdiler ve ol kal'ada Rûm hekîmlerinden bir hekîm vardı ki nîçe ketbler ve mülhemeler mütâla' etmişdi. Çün Müslümânları ve 'asker-i İslâm'ı müşâhede kıldı, levnî-i mütegayyir oldu. İtdi: Dînim hakkıçün vakt-i yakîn oldu. Ehl-i Ereke itdi: Dediğün nedir? İtdi: Benum katımda bir mülheme vardır, bu kavmi ânda zikr etmişdir ve evvel sancak ki 'Irâk'dan çıkar. Ol sancak mansûrdur, tahkîk-i Rûm'un helâkı yakîn oldu. Nazar edin eğer sancak kâra ise begleri yassı sakâllu, uzun boylu, mücessem yağarnı, yassı yüzünde çiçek eserî

varsa, karâyağız ise Şâm'da sâhibleri oldur ve feth ânun elindedir. Râvî ider: Ol kavm nazar eylediler, gördüler ki ol dedüğü sancak Hâlid elindedir. Hâlid ol hekîm vasf etdiği gibidir. Öyle olsa batrîklerine cem' oldılar ve itdiler ki; sen bilursun ki hekîm san'ân söylemez illâ hikmetiyle söyler ve ne söylerse hakk söyler ve ol şöyle böyle, dedi ve dedüğü gibi 'ayân gördük yekrek oldur. Oldur kim Arab ile sulh edevüz, tâ ki nefsimiz ve haremimiz üzerine emîn olavüz. Çün batrîk bunların sözün [vr.38b] işitdi, itdi: Sabâha değîn bana mühlet virin. Tâ ki kaydunuz görem, dedi. Öyle dise tâğıldılar ve batrîk ol gîce sabâha değîn uyumadı ve kendu ile fikîr edub, emrinde tedbîr eyledi ve ol gâyetde âkîl işler tecrübe etmişdi. İtdi: Eğer bu halka muhâlefet edersem korkarım ki beni dutub, Arab'a vireler ve bu dahi bana ma'lûm olmuşdur ki, Rûbîs Filistîn'de bir sehl Arabî ile buluşdu ve ânı saddılar, kovdılar ve Arab korkusu Rûm'un gönlünde karar etmişdir ve bundan sonra iflâh olmazlar ve erteye değîn kendu bunun gibi fikîrler ederdi. Çün sabâh oldu halkın kağırdı ve itdi: Nenun üzerine dolandınız? İtdiler: Şunun üzerine ki Arab ile sulh edevüz, yerimüzde, soyumuzda mukîm olavüz. Batrîk itdi: Ben dahi sizin birinizem, siz her ne ederseniz ben size muhâlefet etmezim. Râvî ider: Çün hâl böyle oldu. Ereke'nun meşâyihî Hâlid'e çıkdılar ve sulh bâbında ânunle söyleşdiler. Ol dahi kabul etdi ve ânlara yumuşak söyledi ve önlerince vardı. Tâ ki bunu Senhete ve Eyeke ve Tedmür ve Karyeteyn halkı işidib ânâ rağbet edeler. Hâlid itdi: Sizunle müsâlahe kılalum. Tâ ki sizi görevüz, gözedevüz, cem'inizi hıfz edevüz ve sizden her kim dînimize girse kabul edevüz, ulûlayavüz ve her kim dîninde kalursa cizye edâ etdüğüne [vr.39a] kânî' olavüz. Vâkîdî ider: Şöyle işitdim ki ehl-i Ereke ile iki bin dirhem gümüşe ve bin Floriye müsâlaha etdiler ve ânlara sulh bitisin yazdı ve âz vakt geçmeden ehl-i Senhete ve Eyeke ile müsâlaha kıldılar ve haber ehl-i Tedmür'e erişdi ve ânların üzerinde Kerkere adlı bir Batrîk vâlîydi ve ra'yyetun katına cem' etdi ve itdi ki: Şöyle işitdim ki Arab Ereke ve Senhete ve Eyeke-i sulhle feth etdikler ve bizim kavmimiz Arabun 'adlın ve hüsn-ü sîretlerin söylerler ve ânlar fesâd istemezler ve bu bizim kal'amız muhkem kal'adır hiç kimseye bizim aramızda yol yoktur. Emmâ ekinlerimizden ve hurmalarımızdan korkaruz ve Arab ile sulh etmekde bize ziyân yoktur. Eğer bizim halkımız zafer bulursa biz dahi sulhlerin fesh edevüz. Eğer Arab muzaffer olursa biz ânlardan emîn olavüz. Pes ol kavm ânun sözüyle ferih oldular 'ulufe-i ve konukluğu hâzırlatdılar. Tâ ki Hâlid gelib ânların üzerine kondı, hezîmetle ânâ çıkdılar ve hezîmetlerin kabûl edib, üç yüz vukıyye altın ve gümüş

üzerine müsâlaha kıldılar ve ânlarla sulh bitîsin yazdı. Ândan sonra ânlardan azık ve ‘alaf sâtun alub, ânlardan göçüb, Havrân’a müteveccih oldular. Vâkıdî ider: Âmir bin Tefîl, bitîyi Ebû ‘Ubeyde’ye iletirdi. Çün Ebû ‘Ubeyde bitî okudu, tebessüm etdi ve itdi: Allah ve Resûlullah’ın Halîfe’sine mutî’m ândan Müslümânlarla [vr.39b] ‘azl olduğun ve Hâlid’e mütevellî olduğun bildirdi ve Ebû ‘Ubeyde, Şercîl bin Hasene ki Resûlullah’ın (s.a.v.) kâtibi idi. Dört bin âdemiyle Basra’ya göndermişdi. Ânlar dahi gittiler ta gelip Basra önüne kondular ânda bir ulû mertebeli batrîk vardı. Melik katında ve halk içinde mükerrem ve mu‘azzez ve âdı Rûmâs idi ve geçen ketbi ve ahbârı mütâla’ kılıb bilmişdi ve mücessem kişiydi ve Bilâdü’ş-Şâm nihâyetinden ânun katına cem’ olurdu ki cism-i ulûluğuna bakıb ânun hikmetünün elfâzından dinleyerdî ve Basra gâyetde ma‘mûrdu halkı bî-kıyâs çoğdı ve içinde on iki bin er vardı ve Hicâz’dan ve Yemen’den Arablar kumaşları ve bîdâ‘atlarıyla bunda ticârete gelirlerdi. Kaçın ki mevsim günleri olsa batrîke demûrden bir kürsi kurulurdu ki üzerine otura ve halk katında cem’ olalar ve ‘ilminden müstefîd olalar. Meğer geru mevsim günleriydi ve bunun katında halâik cem’ olmuşdu ki nâ-gâh Şercîl geldiğune gavgâ-ı galebe oldu. Batrîk dahi atına bindi ve halka çağırdı ve bunlar dahi ânâ cevap verdiler ve itdi: Olmasın ki birinüz söz söyleye, tâ ki ben ol kavmi görem²⁸⁷ ve sözlerin işidem ve hallerine muttali’ olam. Ândan gitdi, tâ Şercîl’e yakîn geldi. Ândan bilinüz Müslümânlarla yakîn vardı ve nidâ edib çağırdı ki [vr.40a] Yâ Arab cemâ’ati ben Rûmâs’ım ve sizin sâhibinüz dilerim ve Şercîl ândan yana yürüdü ve Batrîk ânâ itdi: Siz kimsiz? Şercîl itdi: Biz Resûlullah’ın (s.a.v.) Ashâbındanız ki ol nebîdir, ümmîdir ki Tevrât’da ve İncîl’de mevsûfdur. Rûmâs itdi: Ol dediğün nebî niçe oldu? Şercîl itdi: Allah Teâlâ ânı kabz eyledi. İtdi: Ândan sonra kim mütevellî oldu? İtdi: Mütevellî ândan sonra Abdullah ‘Atîk bin Ebî Kuhâfe Ebû Bekr Sıddîk oldu (r.a.) Tîm bin Ka‘b bin Murre’den Rûmâs itdi: Dînim hakkıçün siz hakk üzerinesiz ve siz elbette Şâm’ı, Irâk’ı feth edseniz gerektir ve biz sizi esirgeriz ki siz âz âdemsiz ve biz mübâlağa cemâ’atiz dönün gerü vatanınıza gidin, biz size ta‘arruz etmeyüz ve dahi biline ki ey Arab kardeşi ki Ebû Bekr Sıddîk (r.a.) benim sâhibimdir ve dostumdur. Eğer hâzır olsa benim ile mukâtele etmezdi. Şercîl itdi: ‘Emmüsî oğlu ölürse ve kendü oğlu ölürse ol ‘afv etmez meğer kendü milletinden ola ve iş ânın elinde değıldir, ol me‘mûrdur ve mükellefdir ve Hakk Teâlâ ânâ Kurân’da sizun cihâdınuze emr etmişdir ve biz sizden dönmesiz. İllâ üç nesnenun birisiyle yâ

²⁸⁷ Vr. 39b: + ve leşkerine.

dînimize giresiz, yâ cizye viresiz, yâhûd kîtâl edevüz. Rûmâs itdi: Î'tikâd etdiğum dînim hakkıçün eğer iş benum elimde olsa ben [vr.40b] sizunle kîtâl etmezdim. Zîrâ ben bilirim ki siz hakk üzeresiz ve bu kavm Rûm hasîsleridir ve derendî halkdır ve ben dilerim ki varub ânları öğütleyim ve hâlleri nedir görem. Şercîl itdi: Tîz dut ki ben sana dedüğumden yekrek bize rağbetlu yokdur. Yâ İslâm veyâ cizye veyâhûd harb. Râvî ider: Rûmâs halkına geldi ve yöresine cem' eyledi, itdi: Ey Nasrâniyye Dîninin ehli ve Sa'mûriye soyunun oğlânları; bilun ki şol nesne-i ki size derdim ve ândan size korkarım ki Arab memleketinüze gelse gerek ve mâllarunuzu yağmalasa gerektir ve batrîkleriniz ve mülükünüzü depelese gerekdir ve bu hâl olmağa yakîn geldi, derdim. İşde vakti ve zamânı budur ve siz Rûbîs leşkerlerinden ziyâde değilsiz ki ol Filistîn'de bu sehlce Arab ile buluşdu ve ânı depelediler ve ânunle olanlerin ekserîn depelediler ve kalanı kaçdı ve ben şöyle işitdim ki; ânlardan birisi Semâka ehlinde ve Irâk tarafına müteveccih olmuş ve ânın âdı Hâlid bin Velid'dir. Eyeke-i ve Ereke-i ve Tedmür'ü feth etdi ve ol dahi yakînda size gelir ve sevâb oldur ki, biz bu Arablara cizyeye mutî' alavüz ki üzerimizden gideler. Çünkü kavmi bunun kelâmın işitdiler. Ânâ kaktılar, kasd etdiler ki depeleyeler. Rûmâs itdi: Ey kavm; ben sizün dîninüzde [vr.41a] hamiyetünüz ve sa'yûnuz niçedir dökme istedim. Çün bildim ki işinüzde kavîsiz, İmdî er gibi olun. İşde evvel hamle kılan ben olayım, dedi. Râvî ider: Rûmlar vardılar yarâğa girüb cebelerin, dır'ların eşenlerin giydiler ve saf saf olub cümle cebelere üşde evvel hamle kılan ben olayım, dedi. Râvî ider: Çün Şercîl bunu gördü, ashâbını öğütledi ve itdi: Bölük, Tengrî size rahmet etsun, Mustafî (s.a.v.) "*el-cennete taht-ı zelâlû's-süyûf*" ya'nî cennet kılıçların gölgesi altındadır ve Tengrî Teâlâ katında sevgili olan, Allah yolunda dökülen kanun katresidir ve Allah korkusundan akan yaşlardır. 'Adüviye mücâhede edin ve ok âtun ve müctemi' olun, perâkende olman. Ândan itdi: "*Yâ eyyühellezî âmenûttekullâhe hakka tükâtihi velâ temûtunne illâ ve entüm müslimûn.*"²⁸⁸ ândan hamle edib Müslümânlar dahi, Basra leşkerine hamle etdiler. Mâcid bin Ruve'minü'l-'Absî ider: Basra ehliyle mukâtele olacak. Ben dahi böyle edem ve 'adüvvüze tama' etdi. On iki bin leşkeriyle üzerimize hamle kıldılar ve biz ânların içinde kara devenün üzerinde bir ak beg gibi idük ve biz bir kezden kendumuzi ölüme sayub ânların kîtâline ölüm ârzulayub dâr-u âhîret isteyenler gibi sabr etdik ve kîtâl bizimle ânların ârasında zâil olmadı. Tâ güneş kubbe-i feleke [vr.41b] tavassut edince ve 'adüvv bizi tama'sındı ve gördüm

²⁸⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Sûresi, Âyet 102, vr. 41a.

ki Şercîl iki elin gökten yana dutub: “*Yâ Hayyu yâ kayyum bedî’assemâvati vel ârd yâ ze’l-celâli ve’l-ikrâm.*”²⁸⁹ Yâ Rabb tahkîksin va’ad edib dersin, Nebîn kûlu üzerine Şâm’ın ve Fars’ın fethine Yâ Rabb seni tevhîd edene nusret vir. Sana şirk getiren üzerine yâ Rabb bize nusret vir. Nebîne âhrâtt gününde nusret virdüğün gibi “*Rabbenâ efrîğ aleynâ sabren ve sebbit akdâmenâ vensurnâ ale’l-kavmi’l-kâfirîn.*”²⁹⁰ Mâcid bin Rûveym itdi: Vâllah Şercîl dahi du’âsın temâm etmeyüp derdi ki; Bize nusret yetişdi şol-i vechile ki ol kavm bizi ortaya almışlardı ve kendulerle böyle i’tikâd etmişlerdi ki bize yetişüb ortadan girdiler. Nâ-gâh gördük bir toz belirüb Havrân tarafından bizden yana geldi. Sanasın ki gecenin bir paresidir. Çün bize yakîn geldiler, gördük ki âtlar seğirdüşür ve sancaklar ve a’lâm zâhir oldu ve ol kavmden bize iki âtlu yetişdi. Birisi çağırub ider: Beşâret olsun ey Şercîl, Allah’dan nusret yetişdi. Ben fâris sandıydım, ben Hâlid bin Velid’im. Biri itdi: Ben Abdurrahman bin Ebû Bekr Sıddîk’ım (r.a.) ve Lahm ve Cüzâm kabîlesi çıkâ geldi ve Müslümânlar leşkeri gelib ‘Ukâb adlu sancak çıka geldi ki, Râfi’ bin ‘Umeyr’e Tâyyı getürüvirdi (r.a.) [vr.42a] Vâkıdî ider: Bana haber virdi, Sâlem bin ‘Adî ve Varaka bin Hasân bin Âmir bin Meysere bin Mesrûk ‘Absî’den ider: Vâllah Hâlid’in âvâzın ki Rûmlar işitdiler. Hemân ânlarun âvnî çıkmaz oldu ve Müslümânlar gelib birbirleriyle selâmlaşırıldı ve Şercîl, Hâlid’e varıb selâm virdi. Hâlid itdi: Yâ Şercîl bilmedin mi ki bu vakt Rûm’un ve Hicâz’ın ve ‘Irâk’ın mevsimidir ve ânda Rûm’un ‘askeri ve batrîkleri vardır. Kendu nefsinin ve senunle olan Müslümânları bu tehlikeye niçün bıraktın? Şercîl ider: Ebû ‘Ubeyde emri ile etdim, Hâlid ider: Ebû ‘Ubeyde selâmet vire, demişdir. Harbin şerrinden, ne senden haberdâr değildir. Ândan sonra halka emr etdi ki: Râhat olalar. Pes ânlar ve halk birbirine azık virdiler. Çün ertesi oldı Basra leşkerî bunların üzerine müctemi’ oldu. Hâlid itdi: Bizim üzerimize cem’ oldukları bizi yorgun âtlarumuzu argun bildikleri içündür. Bunun Allah’ın berakâtıyla ve ‘avnîyle. Pes Müslümânlar binüb harb yarâkların ellerine aldılar ve Râfi bin ‘Umeyr’i meymenede kodı ve Dırâr bin Ezver’i meyserede kodı ve yaya üzerine Abdurrahman bin Humeyrî el-Cehî’yi kodı. Ândan sonra zehf çerîsin kismet etdi. Bir tarafında Müseyyib bin ‘Atibe Fezârî-i kodı ve bir tarafında [vr.42b] Müz’avir bin Galem Eşârî kodı ve bunlara emr etdi ki, Hâlid’i gözedeler, ol hamle edecek bunlar dahi hamle edeler ve Hâlid yürüyüb halkın öğüdler ve Abdurrahman bin Ebû Bekir

²⁸⁹ “Ey Hayy, ey Kayyum, ey göklerin ve yerin yaratıcısı, ey celâl ve ikram sahibi.”, vr. 41b.

²⁹⁰ Kur’ân-ı Kerim, Bakara Sûresi, Âyet 250, vr. 41b.

(r.a.) dahi öğütler. Bunlara hamle edelim derken, nâ-gâh Rûm safları yarıldı ve içlerinden bir müzeyyen ulû, heybetlü fâris çıktı. Üzerinde olan altun ve harîr ve yâkud od gibi şu'le virür. Çünkü iki leşker ortasına geldi. Arapça söyledi, sanasın bedevîdir. İtdi: Ey Arab cemâ'ati; bana kimesne gelsün illâ Emîrinüz, zîrâ ben Basra begiyim. Râvî ider: Hâlid bin Velid (r.a.) meydâna ât sürdü ve ânâ yakîn vardı ve batrîk ânâ itdi: Leşkerin emiri sen misin? İtdi: Öyle zu'm ederler ki ben begleriyim, mâdâm ki ben Allah tâ'ati üzerine ölem. Eğer Allah'a 'asî ölürsem, ânların üzerine benum begliğim yokdur. Rûmâs itdi: Ben Rûm 'ukalâsından ve mülükünden bir âdemim, sâhib-i basîrete hakk mahfî olmaya ve bil ki geçen ketbi mütâla' edib dururum ve o günkü ahbârı dinleyüb dururum ve şöyle ma'lûm etdim ki Allah Tebâreke ve Teâlâ bir nebî-i Hâşimî gönderse gerekdir ki âdî Muhammed ola. Hâlid, ol bizim peygamberimizdir, dedi. Rûmâs itdi: Üzerinize kitâb indirdi mi? İtdi: İndirdi ve ânun âdî Kurân'dır. İtdi: Size hamrı harâm etdi mi? Etdi. [vr.43a] İtdi: ve bizden her kim içerse hadd virürüz ve kim zinâ etse âğcalarız eğer muhassîn olsa recm ederiz. İtdi: Üzerinize namâz farz oldumu? İtdi: Ne'am, gecede gündüzde beş vakit namâz farz olmuştur. İtdi: Hacc eder misiniz? Gücü yetenedir. İtdi: Üzerinize cihâd farz oldu mu? İtdi: Neâm, eğer olmasa biz, size gelib kitâl etmezduk ve Rûmâs itdi: Vâllah ben bilirüm ki siz hakk üzerinesiz ve ben sizi severim ve ben halkumu sizinle tahzîr etdim ve ânlar abâ' etdiler ve ben ânlardan korkarım. Hâlid itdi: Şehâdet edermisin ki Allah yokdur meğer Allah yalnızdur, müşrikî yokdur ve Muhammed ânun kûlu hem Resûlu'dur. Tâ ki sen dahi bizüm birimiz gibi olasun. Rûmâs itdi: Eğer Müslümân olursam korkarım ki kavmim emân virmeyeler öldüreler ve ehlim, ta'allukâtım yağmalıyâlar. Emmâ varayım ânlarla meşveret edeyim ve ânları bu dîne tergîb edeyim. Umârım ki Hakk Teâlâ ânlara hidâyet vire. Hâlid itdi: Benimle cenk etmeden halkuna rücû' edersen korkarım ki sana bir zarar edeler. Emmâ sen bana, ben sana hamle edelim, tâ ki sana töhmet etmeyeler, ândan sonra var, dedi. Râvî ider: Öyle olsa biri birine hamle etdiler ve iki leşkere harbden bir nîçe bend gösterdiler. Rûmâs, Hâlid'e itdi: Beni kat'î dut ki dönüb kaçam, emmâ Melik bana yoldâş [vr.43b] koşduğı Dernihân adlu batrîkden sizünçün korkdum. Hâlid itdi: Allah bizi ânun üzerine mansûr kıla, ândan sonra hamlesiyle Rûmâs'a harb içinde iken teşdîd etdi, tâ ki önünden kaçan halkına ulaşdı ve Hâlid ânun ardınca gitmedi. Çün Rûmâs halkına vâsıl oldu. İtdiler: Ne gördün? İtdi: Ey kavm; Arab bahâdırıdır ve sizde ânlarla kitâl eder kimesne yokdur. Lâ-büdd ânlar Şâm'ı ve

her kim mülükün serîrî tahtındadır feth etseler gerekdir. Siz dahi Allah'dan korkun ve ânların tâ'atine dâhil olun. Vâraka ve Tedmür ehli gibi olun ve ben size nâsıhım. Çün ânun kelâmından bunu işitdiler. Ânâ zecr edib, katl etmek istediler. Eğer Melikden havf etmeseler öldürürlerdi. İtdiler: Kal'aya gir ve ândan taşra çıkma ve bizi ko ki bunlarınle kıtâl edevüz. Râvî ider: Rûmâs ânlardan gitdi ve bunun dahi murâdı oldu ki vâra evinde otura ve itdi ki umârım ki, Tengrî Teâlâ Hâlid'e nusret vire. Ehliyle ben dahi ânunle gidem. Ândan sonra Basra ehli Dernihân'ı kenduleri üzerine mütevellî kıldılar ve ânâ itdiler ki: Kaçın ki Müslümânlardan fâriğ olavüz, mülke senunle bile varavüz ve ândan dilek edevüz ki, Rûmâs'ı âzl edüb, seni ânun yerine bize mütevellî eyleyâsın, erlikde ve tedbîrde ândan yeksın, dediler. Dernihân itdi: Şimdi [vr.44a] murâdınız nedir? İtdiler: Meydâne çık ve Arabın begin meydâne da'vet et, eğer sen ânın işin bitiresin, tahkîk-i kavmi durmazlar, kaçarlar. Râvî ider: Dernihân sâz-ı sulbuyla, mecmû' yarâğıyla meydâna girip Hâlid'i taleb etdi. Hâlid dahi meydâna girmeğe kâsd etdi. Abdurrahman ibn-i Ebî Bekr sen emîrsin ve biz senun önünde cenk edelüm. Ben ol Tengrî düşmanına kâfîim, dedi. Ândan Abdurrahman meydâne girdi ve Dernihân üzerine hamle etdi ve birbirine mütâbık oldular ve iki leşkerin gözleri bunların temâşâsına kalmış ve Dernihân, Abdurrahman' bir sâ'at mikdârı yâ dahi az durumdu kenduden taksîrlik his etdi ve ardına dönüb yefâ'-ı men cânımen deyub köstek üzeri ve âtı Abdurrahman âtından yükrekti ve Abdurrahman elinden cân kurtardı ve kavmine yetişdi. İtdiler: Ey Emîr; seni 'adüvvün kıtâlından redd eden nedir? İtdi: Beni kulunc yeli dutdı, yerimde durmağa mecâl komadı. Döndüm geldim, emmâ siz hamle edin, dedi. Râvî ider: Hakk Teâlâ bunların kalplerine ru'bu cüzî' bıraktı. Hamle etmeğe cür'et edemediler ve Hâlid bunların feza'in bilüb üzerlerine hamle etdi ve Abdurrahmân dahi hamle etdi ve ânların ardınca Râfi' bin 'Umeyr ve Müseyyeb ve geru kalan Müslümânlar hamle etdiler. Çün Basra ehli bunâ nazar etdiler ki Müslümânlar bir kezden hamle etdiler [vr.44b] ve ânlarınle kıtâl etmeğe tâkatleri yoğdu. Emmâ nâ-çâr ve nâ-gâm koçla koyuna varır köpek gibi ânları karşıladılar ve Rûmlar içinde kâtl-i fâş oldu ve Basra burcunda çânları ve nâkısleri çalındı ve ruhbânlar ve keşîşler kefereleri gelmesiyle dillerince herne merne söylediler. Pes Şercîl itdi: Yâ Rabb, iş-bû necs-i tâ'ife-i kefereleri gelmeleriyle sana tazarru' ederler ve seninle bir âlih dahi da'vî ederler ve biz deriz ki, senden artuk Allah yokdur. İmdî senun vahdaniyetinçün ve nebînün senün üzerindeki hakkıçün sana tazarru' ederiz ki; bizi a'dân üzerine mânsur

kılasun. Râvî ider: Müslümânlar ânun du'âsı üzerine Amîn, dediler. Ândan bir âğurdan hamle etdiler ve ehl-i Basra böyle tahayyül etdi ki burc yıkıldı ve Rûmlar gönlüne elem ve velvele düşdü ve yüzü ardlarına döndü ve kaçıb cân kurtarmak ardınca oldular ve ânlarun katlâsıyla yer tolmuşdu. Kapularda birbirine ben ol gördüm, yok ben gördüm deyüp birbirini helâk eylediler. Çün cânların yaru içine bıraktılar çün kapuları muhakkem etmek ardınca oldular ve burc ardında gizleşdiler ve burclarda ve bendlerde yerlendiler ve burc üzerine yarâklar ve salıbler dikdiler ve cânların selâmet meydânında kodılar ve dilediler ki Meliklerine mektûb yazdılar ki ânlaru âtlı ile ve yaya ile meded ide. Abdurrahman bin Râfî' [vr.45a] ider: Çünkü ol kavm kaçıb kal'a-i bezm ile ânların arasında vâsita kıldılar. Biz dahi ânlardan dönüb geldik. Halkımız yokladık, gördük ki bizden iki yüz otuz âdem şehîd olmuş, ekseri Necle ve Hamedan kabîlesinden ve ayânımızdan şehîd olan Bedran bin Haremlle ve Ha'zal bin Rafîa' ve Mâzen bin 'Avf ve Sehl bin Kâsd ve Câbir bin Mezâte ve Rebîa' bin Hâmdâdi. Allah Teâlâ ânları şehâdetiyle hatm eylesun. Râvî ider: Müslümânlar ganîmet ve emvâliyle ve bârgir ve burâğıyla ganîmetlendiler ve Hâlid şühedâ üzerine namâz kıldı ve defn etmeği emr etdi. Çün gîcenin rub'u geçdi. Abdurrahman bin Ebi Bekr Sıddîk (r.a.) Muammer bin Râşid Nehefî ve İştâr ve Rahfeden yüz kişi pâs-bân olub leşkerin dört yanına gezerlerdi. Nâ-gâh âtlaru kulakların dürdüb ayakların yire katmağa ve kuyrukların depretmeğe başladılar ve gavgâ olub, Müslümânlar hazır-bâş oldular. Nazar etdiler, gördüler ki; bir er üzerine kıldan bir palâs giyor, bunu gördülersa, Abdurrahman üzerine yürüdü ve ânâ kâsd edib, itdi: Elun kendunde dut, ben sâhib-i Basra'yım ve ânı alıb, Hâlid çadırına geldi ve Hâlid huzuruna iledib önünde durgurdu. Çün Hâlid ânı gördü bildi ve ânâ deru gelib koce koce görüşdü itdi: Niyâ geldin ey Emîr? Halkum beni redd eyledi, evinden [vr.45b] çıkma otur dediler, yoksa öldürürüz. Ben dahi isem oturdum. Emmâ evim burca muttasıldır, gîce olucak oğlânlaruma, kûllaruma buyurdum deyu idi, kızdılar bir kapu açdılar ben ândan sana çıkub geldim ki, inanduğun âdemlerden benim ile gönderesin. Geleler kal'ayı kabz edeler in-şâ'allah. Çün Hâlid, Rûmâs sözün işitdi; Allah'a şükür için secde etdi ve Abdurrahman bin Ebî Bekr Sıddîk (r.a.) buyurdu ki: Yüz inanduğun âdemlerinden ala ve Rûmâs'la kal'aya gireler ve ânı ânlarun üzerine emîr eyledi. Dırâr bin Ezver ider: Kal'aya ben dahi girdim ve çün Rûmâs kasrına vardık, hazinesin açub bize itdi: Siz dahi bu halk giyduğu giyâsiden giyin ve bunlarun zeyinde olun. Biz dahi ânlarun harbde giydikleri libasun giydik ve

bizi dört bölük edib kal'anın dört tarafına gönderdi. Bucâğa yigirmi beşer adam ve bize ısmarladı ki kaçın tekbîr âvâzın işidesiz, siz dahi tekbîr edin çün emir etduğu yerde gitdik. Vâkıdî ider: İ'timâd edecek kimesnelerden şöyle işitdim ki Abdurrahman cemâ'atin dâğıtdıktan sonra giyindi ve zırhlandı. Rûmâs dahi öyle itdi ve kızıl şemle ile bürindi ve Abdurrahman'a bürnüs virüb libâsı üzerine giydi ve kılıcın [vr.46a] bürnüs altına aldı ve ikisi burca çıkub, Dernihân'nın olduğu burca müteveccih oldılar. Çünkü ânâ yakîn vardılar, Dernihân halkı bunları görüb bunlardan yana yürüdüler, Dernihan kendüsü ider: Kimsiz? İtdi: Rûmâs'ım. İtdi: Sana ne selâm ve ne 'aleyke ve senunle gelen kimdir? Rûmâs itdi: Benumle gelen senun muhibbundur, senin dîndârına müştâk ve arzumundadır itdi: Vây sana kimdir? Ol itdi: Bu Abdurrahmân bin Ebî Bekr Sıddîk'dır (r.a.) sana geldiler ki, habîs ruhunu tîzcek cehenneme göndere. Râvî ider: Çün Dernihân bunı Rûmâs kûlundan işitdi. Endâmenelerine düşüb cem'-i a'zâsı boşânub, mu'attal kıldı. Kasd etdi ki yerinden sıçrayub gidivere başâramadı. Abdurrahman ilerü yürüyüb kılıcın çekdi ve yüzüne karşı tutdı ve boynuna öyle urdu ki tîz bıçak yaş kabak keser gibi fi'l-hâl önüne düşdü. La'în cân-ı cehenneme ısmârladığı gibi Abdurrahmân tekbîr itdi, Rûmâs dahi tekbîr etdi ve sahâbe dahi işidub, ânlar dahi Basra bucâklarından tekbîr etdiler ve tâğ ve taş ve kurd ve kuş ve ağac ve yaprak ve nesne-i toprak hep bir ağızdan ânlara icâbet etdiler. Râvî ider: Çün Müslümânlar Basra bucaklarından tekbîr etdiler ve Rûm içine kılıc koydular. Hâlid dahi kendü ile olan cemâ'atiyle [vr.46b] kal'anın taşrasından tekbîr etdiler ve kal'aya yürüdüler. Öyle olacak Rûmâs ve kûlları ve oğlânları kapuyı bunlara açıverdi. Hâlid cemâ'atiyle kal'aya girdiler. Çün ehl-i Basra'yı gördüler ki kal'aları kahr ile kılıcle feth oldu. Bir kezden çağırdılar 'avratları ve oğlancıkları dahi çağrışıb lufuvven lufuvven, dediler. Hâlid itdi: Bunların diduğu nedir? Rûmâs Rahimullah ider: Sizden emân dilerler. Hâlid itdi: Kılıcı ânlardan getürün, bunlar dahi getürdüler ve Hâlid sabâh olunca kal'ada durdı, çün sabâh oldu kal'a halkı katına cem' oldu ve etdiler: Eğer sizün ile müsâlaha etsevüz yek değildi. Hâlid itdi: Allah'ın hükmü redd olmaz. Pes Hâlid'e itdiler: Ânun hakkıçün ki sizi, bizim üzerimize mansûr ve muzaffer kıldı. Bizim üzerimize size kim kılâvuzluk etdi ve kal'amızı size kim açıverdi? Hâlid itdi ki Rûmâs açdı deyu. Rûmâs yerinden derû gelip itdi: Ben açdım ey Tengrî ve Tengrî Resûlü düşmanları, Tengrî rızâsınçün ve sizun cihâdınız için. Pes ânâ itdiler: Sen bizden değil misin? İtdi: Ey çelebim beni ânlardan eyleme, ben salîbine ve salîbun 'ibâdına kâfirim. "*Raziyyet-i billah rübâ ve*

bilâ selâm dînâ ve bi'l-ka'be-i kible Muhammed sallallâhu aleyhi vessellem ve Resûlu bi'l-Kurân imâmen ve bi'l-müslimîn [vr.47a] âhvânâ" ya'nî Allah'ın rübûyyetine ve İslâm Dîni'ne ve Ka'be'nin Kiblesine ve Muhammed (s.a.v.) resâletine ve Kurân'ın imâmetine ve Müslümânların kardeşliğine râzı oldum. Râvî ider: Bunun kelâmından gasb edib, gönüllerinde buna şerre kasd edib, ızmâr etdiler ve Rûmâs bunu bildi ve Hâlid'e itdi: Ben bunların içinde durmak istemezim ve sen ne yîre gidersen ben dahi bîle giderim. Kaçın ki Allah Teâlâ size feth ve nusret virüb Şâm sizin olacak, bende ânda koyasın, zîrâ vatan-ı mâ'lûfdur ve Vâkîdî ider: Rûmâs mecmû' yerlerde bizimle bîle idi Allah yolunda hûb-u cihâd eder idi. Tâ ki Hakk Teâlâ bize Şâm'ın fethini müyeser kıldı ve Ebû 'Ubeyde ânun haberin Ömer'e bildirüb, Ömer (r.a.) ânı Şâm'a mütevellî kıldı. Ândan sonra âz vakt derû ölüb, vefât etdi Rahimullah eyu adı kalub ânunle zikr olunur. Râvî ider: Hâlid ânâ âdamlar koşdı, yükün yâpın, mâlın, tavârın kal'adan çıkarmağa mu'âvenet edeler. Ânlar dahi yardım edip çıkardılar ve 'avrata ânunla cenk edib, ândan ayrılmak ister. Müslümânlar 'avrata itdiler: Maksadın nedir, ne istersin? İder: Müslümânların begin isterim ki; aramızda hükmede ve âlub Hâlid'e getürdüler ve Hâlid'e feryâd etdi ve Arap dilin bilân [vr.47b] Rûmlardan birisi ider: Rûmâs, sana şikâyet eder. Rûmâs ider: Sor benden ne ister? İtdi: Ândan ayrılmak isterim, zîrâ ol müşrikdir, ben imân getirdüm. Tercümân itdi: Niçe mü'minesin? İtdi: Gîce uyur idim, düşümde bir hûb sûratlu âdem gördüm herkez İncîl'in cemâli gördüm ki yokdur sanasın ki bedr-i ây iki gözü aralığından talû' etmiş ve sanasın ki bana ider: Bu kal'a, bu kavm elinde feth olur ve cemî' Şâm ve 'Irâk dahi feth olur. Ben itdim: Sen kimsin? İder: Ben Muhammed'im, ândan sonra beni İslâm'a dâvet etdi. İtdi: Ben dahi İslâm'a geldim ve bana Kurân'dan iki sûre okutdı. Râvî ider: Tercümân işitdiğin Hâlid'e deyuverdi. Hâlid bu nesneye tâ'accüb etdi ve Hâlid tercümâna itdi: Et Kurân'ı okudı. Ândan okusun ve "*elhâmdü kulhûvâllahû ehadi*" okudı, ândan sonra Hâlid katında İslâm'ın teceddîd etdi ve itdi: Yâ âdem dahi bu dîni kabul ede veyâ beni terk ede böyle dise. Hâlid ânun sözünden güldü ve itdi: Tenziye ederim ol kimesne-i ki bana tevfiik virdi. Ândan tercümâna itdi: itki bu senden ol Müslümân oldu. 'avrad işittiyse sevindi. Ândan sonra Basra ehliyle müsâlaha etdikden sonra bunlarun rây-ı müttefik olduğu kimesneyi üzerlerinde mütevellî kıldı ve gönüllerin [vr.48a] ürkütmeyib Ebû 'Ubeyde'ye mektûb yazıb, bu fethi beşâret eyledi ve itdi ki; ben Dımaşk'a müteveccih oldum. Sen dahi ânda kalasın. Ândan sonra bir mektûb dahi Ebû Bekr

Sıddîk'a yazdı ki Kâdîsiyye'nun fethinde iken anîden mektûb gelib Şâm'a varasın, dedi. Çün bu dahi 'Irâk'tan geçerken Şâm'a müteveccih olduğun bildirdi ve itdi ki; Allah benim elimden Ereke-i ve Senhene-i ve Tedmürü ve Havrân ve Basra'yı feth edib bu mektûb sana yazdığım gün Dımaşk'a geçdim ve Allah'dan nusret ve 'avn dilerim. Selâm senun üzerine ki ve senunle olan Müslümânların üzerine olsun ve Tengrî'nin rahmeti ve berakâti ve iki mektûbu gönderdi ve Dımaşk'a geçdi ve bir yere erişdi ki ânâ Seniyye dirler ve ânda durdu ve 'Ukâb adlu sancâğın ânda dikdi ve ol yere Seniyyetü'l-'Ukâb deyu ²⁹¹ ad kondu. Ândan oraya Gute'ye vardı ve deyrde nüzül etdi ve ol deyre tâ bugün ki güne değin, Hâlid Deyri dirler ve Ehl-i Sevâd, Dımaşk'a ilticâ etdiler ve yayadan ânda şol kadar âdem cem' oldı ki hisâbe ve sağaşa gelmez. Emmâ âtlusu on iki bin idi ve burçların, tarâkların ve sancaklarıyla ve burâklarıyla ve salıbleriyle ve Hâlid deyrde oturub, Ebû 'Ubeyde'nin kudûmune müntazır oldı. Hâlid'in [vr.48b] fethi ve Dımaşk'a müteveccih olduğu haber, Melik Herakl'e yetişdi. Batrîklerin cem' edib, itdi: Ey Benî Asfar; ben bunu size deyub durdum, siz ibâ etdiğuz ve bu Arablar, Havrân'ı ve Basra'yı ve Tedmür'ü ve Ereke-i feth etdiler ve Rebve'ye teveccüh ettiler ki ol Dımaşk'dır. Eğer ânı dahi feth ederlerse zihî firâk ve zihî derd, zihî gussa. Zîrâ Şâm'ın cenneti oldur ve ben Şâm ehline Arab'ın iz'âfınca leşker gönderdim. Ândan itdi: Sizden kim dirki ânların kîtâline vara ve ânların şerrinden bizi emîn eyleyâ. Eğer ânları sayub kovarsa, Şâm'ı kapusun yapa, harâcıyla ânâ virem, dedi. Pes batrîklerden Kilûs âdlu bir batrîk ki Şâm'ın ebtâllerinden ve pehlivânlarından ve Fars 'askerinden şecâ'atle zâhir olmuşdu. Yerinen deru gelib, itdi: Ey Melik; ben ânların işin bitüreyim ve ardlarına döndüreyim. Melik ânâ zehbden bir salıb virdi ve beş bin fâris koşdu ve itdi: Salıbn önünce yürü ki ol sana yardım eder. Râvî ider: Evvelun sâ'at Kilûs salıb alub, ol gün Antâkiyye'den çıkub, Hıms'a değin yürüdü, gördü ki Hıms yarâkle ve ârâkle topdolu olmuş. Çün Hıms halkı bunun geldiğün gördüler, istikbâl etdiler. Keşîşler, ruhbânlar 'averler ve buhuruyla önlerince yürüdiler ve İncil'i göğüslerinde götürdüler âtı önünde yire döküldüler. [vr.49a] Sâmu'riye suyundan üzerine saçdılar. A'dâsına nusret için du'â kıldılar ve ânda bir gün bir gıce ikâmet etdi. Ândan göçüb Cevsetî'ye müteveccih oldu ve ânun halkı dahi Hıms halkı etdiğün etdiler ve ândan dahi geçüb Ba'albek'e geldi ve ânun dahi halku karşı çıkdılar ve 'avratlar dahi

²⁹¹ Vr. 48a: + bile ol.

yüzleri yırtık, saçları çözüük çıkdılar. Kilûs itdi: Size ne geldi? İtdi: Arablar Ereke ve Tedmür'i, Havrân'ı ve Basra'yı feth etdiler. Şöyle işitdiler ve Dımaşk'a geldiler. Kilûs itdi: Arab'ın ol kudreti kande ola ki ânları feth edeler? Emmâ ben şöyle işitdim ki ânlar Câbiye'de bunca kal'alardan ve bunca köylerden nîçe geçebileler. İtdiler: Ey Seyyid ânlar yîrlerinden zâil olmazlar. İş-bû 'Irak'dan geldi ve tahkîk Ereke ve Tedmür ve Havrân'ı Basra'yı feth etdiler ve şöyle işitdik ki beglerinin adı; Hâlid bin Velîd'dir. İtdiler: Ne kadar âdem ola? İtdiler: Bin beş yüz âdemdir, dediler. Kilûs itdi: Dînim hakkıçün ânun bâşın iş-bû segûn ucuna dikem. Ândan göçdü ve Dımaşk'a gelmeyince komadı ve Dımaşk'un sâhibi ve vâfisi Herakl tarafından halk içinde bir ulû mu'azzez batrîk idi. Adı 'İzrîl ve âtludan ve yayadan otuz bin er leşkeri vardı. Çün Kilûs, Dımaşk'a geldi. Dımaşk'dan ehli[vr.49b] Rûmlar katına cem' oldu ve Kilûs Melikün menşûrun virdi, okudular yazılmış ki; Kilûs'u ândâ gönderdim ki 'adüvv ile mukâtele kîle ve ânda her kim varsa batrîklerden ve ebtâllerden ve Rûmlardan ânâ mutî' olalar. Çün Melik bitîsin okudular. Kilûs ânlarla itdi: Dilerseniz ki 'adüvvünüzle mukâtele idem ve ânı üzerinizden ve beldenizden def' edem ve hem bu iş benim elimden gelur. 'İzrîl içinuzden giderek tâ ki bu iş hemân bana mahsûs ola. İtdiler: Ey Emîr; biz sâhibumuzu nîçe redd edib, içinizden ihrâc edevüz ki üşde 'adüvv bize kasd etmişdir. Eğer sizden on bin bulsavüz, hiç birin redd etmezdik, kabûl ederdik ki ânlarla Arab ezrine kavî olavüz. Pes 'İzrîl itdi: Arab gelecek herbirümüz ayru ayru ahlaklu halkımız ile varalum mukâtele edelim. Her kim Arabı kaçırsa, şehri ânun olsun, dedi. Pes âyân-ı şehri-pîrler itdiler: Bu kişi eyü insâf etdi ve bunun üzerine karâra bağlandı. Râvî ider: Ol kavim her gün Câbiye kapusundan çıkub bir fersâh mikdârı, yîre varub Ebû 'Ubeyde'nun gelmesine müntazır olurlardı. Nâ-gâh Hâlid Seniyye tarafından çıka geldi. Râvî ider: Hâlid haylinde hâzır olanlardan şöyle haber virdiler ki çün Hâlid ol deyri nüzûl etdi ki ânâ Hâlid Deyri demekle meşhûrdur. Dımaşk çerfisi cerâd-ı münteşir gibi [vr.50a] geldiler. Çün Hâlid ânâ nazar etdi. Müseyleme bin Kays dır'ayla mütederri' oldu ve 'imâmesiyle belîn bağladı ve ayakucun bıraktı. Ândan Müslümânlarla çağırub itdi: Ey Müslümânlar, Tengrî size rahmet eylesun. Bugün bir gündür ki bundan sonra bir dahi yokdur ve 'adüvv bize geldi âtlusuyla ve yayasıyla. Allah'a tevekkül edib, er gibi olun. Allah'dan nûsret taleb edin. Allah size nâsırdır ve sabr edin ki, sabra nasr mukâdderdir ve şunlardan olun ki nefsin Allah'a satmışlar. Zîrâ Allah Subhâne ve Teâlâ Mü'minlerin, mücâhidlerin nefis sâtun âlmışdır ve kelâm-ı kadiminde itdi ki:

“İnnallâheşterâ mine’l-mü‘minîne enfüsehüm ve emvâlehüm bi enne lehümü’l-cenneten”²⁹² ve şöyle bilun ki Müslümân kardeşlerinuz Ebû ‘Ubeyde ile gelirler. Râvî ider: Müslümânlar seğirdüb âtlarına bindiler ve ‘adüvv leşkerine karşı durdılar ve Rûm ânların kıtâline derüb leşkeriyle Müslümânlara koşturdular. Hâlid dahi (r.a.) ashâbın müretteb etdi ve meymenesinde Rafî’ bin ‘Umeyre-i Tayy’ı kodı ve meyseresinde Müseyyeb bin Neciye-i Fezârî-i kodı ve cenâh-ı eyemde Şercîl Hüsne-i ve cenâh-ı eyserde Abdurrahman bin Cemîl’i kodı ve sâkı leşkerde Sâlim bin Nevfel Yeşkerî-i kodı ve Hâlid Abdurrahman bin Ebî Bekr Sıddîk’la ve Dırâr bin [vr.50b] Ezver’le (r.a.) kalbde derdiler çün Hâlid halkın bu sûretle tertîb etdi. Bunları kıtâl üzerine muheyyâ eyledi. Dönüb Dırâr bin Ezver’e itdi: Harbde atanun ve kavminin tarîkine mütâba‘at eyle ve Allah dînine nâsır ol ki, Allah sana nasırdır. Hamlen ile Rûm’ı korkut ve şecâ‘atunle leşkerlerin harekete getir. Râvî eder: Dırâr bin Ezver hurûc etdi şol halde ki önünde bir kîr belâsı vardı ve bâşında bir didim didim ‘imâmesi vardı ve altında bir arûk tâyçuğuzu vardı. Emmâ seğirdmekde yeli ögürdüdü ve şiddetiyle Rûm leşkerine hamle etdi ve ânlardan meyl etmedi. Tâ ki leşkerini birbirine urub içlerine velvele bırakmayınca ve ol etduğu hamlede Rûm’un dört be-nâm kişilerden diledi, ândan sonra bir hamle dahi yaya üzerine etdi ve ânlardan ilk âdem yîre düşdü. Cânların cehennem tarîkine teveccüh etdirdi. Eğer Rûm’un okı, taşa dikilmese ânların kıtâlinden dönmezdi çün rücû‘ etdi. Hâlid ve Müslümânlar ânâ, senâ etdiler. Ândan sonra Hâlid Abdurrahman bin Ebî Bekr Sıddîk’a (r.a.) itdi: Ey Sıddîk oğlu, Tengrî düşmanların hamlen ile korkut. Tengrî sana bereket virsün. Râvî ider: Abdurrahman dahi hamle etdi ve Dırâr etduğu gibi etdi. Nîçe âdemler depeledi, safı birbirine urdu [vr.51a] geru geldi ve geru hamle etdi geru geldi ve ândan sonra Hâlid bin el-Velîd (r.a.) hamle etdi ve segûsun ön itdi ve erliğin gösterdi. Tâ ki Rûmlar ânun şecâ‘atinden ta‘accüb etdiler ve gönüllerine korkı düşdü. Çünki Kilûs ânâ nazar etdi, bildi ki ol emîr-i ceyşdir ve bunu dahi bildi ki Hâlid hamle edecek, ânâ kasd eder zîrâ ol gâyetde müzeyyen idi ve bâşı üzerinde bir salîbi vardı ve Batrîk Hâlid’den korkub ters yüzüne döndü. Çün Hâlid ânun geriye döndüğünü gördü. Ânun tâlebi çün hamle etdi ve Batrîkler ânun üzerine çağırıp okle atdılar ve Hâlid hiç ânlara iltifât eylemedi ve ânlardan kayurmadı ve âtı saflar arasında Burak gibi idi ve ol hamleden dönmedi tâ on âdem depelemeyince. Ândan sonra bir hamle daha etdi ve harbden ânlara nîçe bâblar gösterdi ki evvelinden

²⁹² Kur’ân-ı Kerîm, Tevbe Sûresi, Âyet 111, vr. 50a.

ziyâde idi. Ândan sonra meydânda durub, er diledi. Kimesne ileru gelib cevâb virmedi. Hâlid itdi: İki kişi gelsun benumle meydâna girsin, dedi. Geru kimesne cevâb virmedi. Üç gelsun, dört gelsun tâ ona deĝin diri kimesne cevâb vermedi. Pes itdi: Vây size Arab'dan ben bir âdemim ve mecmû'mız harbde berâberiz. Râvî ider: Hâlid'in kelâmın ba'zısı anlardı, ba'zısı anlamazdı. Böyle olduysa [vr.51b] 'İzril, Kilûs'a geldi, itdi: Melik seni leşkerine mukaddem kılub, bu Arab'ın kıtâline göndermedi mi? Ne durup bakarsın, şehrinten ve râ'yyetünden kıtâl edib bunları hıfz etsene. Kilûs itdi: Bu neyse benden sen ehakksın, zîrâ sen benden mukaddemsin. Emmâ sen öyle za'm edersin ki, Melik Herakl emîr etmeden hurûc etmezsin. Sana ne oldı ki çıkub Arabla mukâtele kılmazsın. 'İzril itdi: İki şart üzerine kavlı edelim. Bir gün sen leşkerinle çık kıtâl et. Bir gün ben dahi halkum ile çıkub kıtâl idem. Emmâ bugün sen çık, dedi. Kilûs itdi: Şehirde sen benden mukaddemsin, senden dilek ederiz ki bugün sen çıkasın, yarın ben. Râvî ider: Bunun üzerine husûmet etdiler, ortalarında söz uzadı ve iki leşker bunlara kur'a bıraĝun, bir gün kur'a kime düşerse bugün cenkde o çıksun, dediler. Kilûs itdi: Yok, bir kezden hamle edelim. Bize bu gerekdir ve hem bu muvâfıkdir ki birbirumuzden ayrılmayız, dedi. 'İzril itdi: Senun dedüğünde bizim hâcetimiz yokdur. Râvî ider: Kilûs korkdu ki haber Melik Herakl'e yetiše, bunu süre veyâhud depeleye. İtdi: Kur'aya bırakalum. Bırakdılar ve Kilûs'a düşdü. 'İzril itdi: Çık seçâ'atini beyân eyle. Niyeti ki Arab begi etmişdir ve yarın ben dahi çıkam ve iki leşker [vr.52a] nazar ederler kim meydâne kim gire. Râvî ider: Çün iş böyle oldı. Kilûs cebelendi ve yarâklandı ve âtına bindi ve ashâbına itdi: Sizden dilerum ki himmetiniz benumle ola. Eğer benden taksîr göresiz gelesiz, beni halâs edesiz. Ashâbı itdi: Bu korku haberidir ve böyle dîn iflâh olmaz. Kilûs itdi: Ol kavm bedevîdir ve ânun lügâtı benum lügâtımdan gayrıdır ve ânunla söyleşmek istedim ve korkutmak muhkem zededir. Ben bir kimesne dilerim ki aramızda tercümân ola ve Cercîs âdlu bir Nasrânî geldi ki gâyet de fâsîh idi. İtdi: Ben sana tercümân olayım, dedi ve ânunle meydâna vardı. Pes Kilûs, Cercîs'e itdi: Bilinile ki bu Arab'ın fersânından ve eşca'andandır. Eğer ben ândan âciz ve kendu olduğum görürsen bana mu'âvin olasın. Tâ ki benum sâhibum olasun ve seni ve vezîr edinem ve bu râzî-i sakla ve kimseye deme ve ben bedevîden mühlet dilerim ve döndüm ola ki 'İzril yarın kîtâle çıka ve öldüre ve ânun darbundan kurtulavüz. Cercîs itdi: Ben harb edemiyesi deĝilum. Emmâ kudretum yetdikce kelâmla sana mu'în olayım ve elümden geldikçe hıda' edeyim. Eğer ölmezsem sen bana inânma hâzır ol. Kilûs etdi:

Ve Ey, sana gönlüne bumu hoş gelur ki beni düşmana teslim edesin. Cercîs itdi: Gönlüme bu dahi hoş gelmez ki senun rızânçün [vr.52b] depelerim ve ben öldüğümden sonra senun hayrun ihsânın buna ne fâyda ede. Râvî ider: Kilûs sâkıt oldı ve ikisi bîle yürüdiler. Tâ Hâlid'e yakîn geldiler ve Müslümânlar bunların iki olub geldüğün görüncek Râfî' bin 'Umeyr'e kasd etdi ki; Hâlid'e vara. Ol dahi ânâ yoldâş ola ve Hâlid ânâ çağırdı ki yerinden deprenme ben ol ikisinin üzerine Allah'dan nusret dilerim, dedi. Vâkîdî eder: Çün Hâlid'e yakîn geldiler. Kilûs sâhibi Cercîs'e etdi: Bedeviye sor ki sen kimsin ve ne dilersin ve benum erliğümden ânı korkut ve bizim çokluğumuz ile ve memleketimizle tahzîr ile gör ki ne der. Cercîs, Hâlid'e yakîn geldi ve ânâ sûâl, edib itdi: Yâ Arabî; ben sana bir mesele deyim. Sizinle bizim meselemiz şuna benzer ki: Bir erin bir sürü koyunu vardı ve ânu bir çobana ismarladı ve çoban korkak ve za'îf idi. Vuhûş üzerine cür'eti kalîl idi ve ânâ bir yırtıcı bir canavar gelib her gîce bir koyunu tağıdurdu. Şöyle oldu ki koyun âzâldı ve yırtıcı fi'ili üzere ne bâkî ve ânlardan ânı men' eder bulunmadı. Çün koyun essî koyunun haline nazar etdi, bildi ki süstlük çobandadır. Vardı koyun için bir hizmetkâr buldı ki müdebbir ve cerfî idi ve koyunun ânâ teslim eyledi. Böyle olsa yırtıcı bâyağı âdeti üzerine körükledi ve bir koyunu yırttı. Hizmetkâr buna nazar edib [vr.53a] elinde bir orâk vardı, yırtıcıya hücûm edib, depeledi ve ayruk ol koyuna yırtıcı cânavar gelmedi. Önceleyin siz dahi geldiniz, size süst²⁹³ direndik zîrâ sizden za'îf ümmet bizim katımızda yokdur. Siz âceblersiniz, siz miskinlersiniz yâlıncak yâlin ayaksız, âdetiniz târu ve arpa ve zeyt yiyüb, çekirdek çinmek idi. Çün bizim vilâyetimize geldiniz ve ta'âmımızdan yedinuz, üzerimize âtluk etdunuz ve yetişduğumuz yetuşdunuz ve etduğumuz etdunuz ve şimdi size Melik bir er gönderdi ki hiç ebtâle kıyâs etmek olmaz ve diller ile vâsf olunmaz ve ol işde yanumda duran erdir ve ândan korkun ve bu batrîk ile Melik leşker gönderdi ki ânlar size kâfidir. Üş bunca vakitdir ki gelub size müntazır durmuşlardır ve bunlar sizin gönünüz kesseler gerekdir. Zîrâ Melik batrîklerden Arab kıtâlin bunun gibi bilur yokdur ve elbette size şunu edecektir ki; ol hizmetkâr yırtıcı cânavara etmişdir ve bundan dilek etdi ki sana kelim ve sana kelâmda latîf etti, seni esirgeyub ve sana şevkat edib. Pes bana haber vir ki bizden ne istersiz, âhir maksûdunuz nedir? Siz geldiniz bir diyâr ortasına düşdünüz ki her kim bunun ortasına düşerse mûcibinde gark olur ve her kim ândan içer hark olur. Eğer sen bunların begiysen [vr.53b]

²⁹³ Vr. 53a: + biz dahi.

sizden ve ânlardan ne sözünüz varsa söylen, bu arslan sana hüçüm edib, çengeliyle pâreler. Çün Hâlid bunı ânun kelâmından işitdi ve fesâhatin dinledi, itdi: Ey Tengrî düşmanı bize mesele mi beyân edersin? Vâllahi biz, sizi bizim katımızda harbde saymazız. İllâ ağıyle kuş dutar kişi gibi ki yürüye, sağda ve solda âvliyâ ve ânların çokluğundan derdi olmaya ve dutmaktan dahi usânub, melûl olmayâ. Emmâ evvel ki vilâyetiniz kâhtın dedik. Ol dedüğün gibidir, illâ Hakk Teâlâ ânı, ândan yine tebdîl idiverdi. Târu etmeğin buğday etmeğine ve yemişlere ve bala ve yağa tebdîl ediverdi ve bu yir dahi bizimdir ki Rabbimiz bunı bize Nebî'si dili üzerine va'ad etmişdir ve emmâ evvelin dediğin ne istersiz, İslâm'dır yâ cizyedir yâhûd kâtâldır tâ Tengrî bir emîr idince ve emmâ evvelin itdik: Bu hakîr ve zemîm er için sizun kâtınızda ulû vakûr bizdir. Ol benim katımda âzdan âzdır, eğer bu Melikunuz rûknî ise ben dahi İslâm'ın rûknüyim. Ben Ereke, Eyeke, Tedmür ve Havrân Melikiyim, ben Hâlid bin Velîd'im. Çün Cercîs bunun kelâmın işitdi, ardına dönüb sıvışdı ve levn-i mütegayyir oldı. Kilûs itdi: Vây sana iş önünde seni arslan gibi ağırır gördüm, şimdi noldu? Görürüm ki levnin mütegayyir olmuş ve korkuya [vr.54a] düşmüşsün ve geriye gidersin. Cercîs itdi: Dinim hakkıçün ben bunı Arabların obâsıdan sânırdım ve bilmedim ki bâş urucu koçlarından mu'ayyen pehlivânlarındandır, bu cemâ'atin ulûsudur. Budur ki cihân bunun âdıyla toptolu olmuşdur. İleru gel ve buna şecâ'atun ızhâr eyle. Çün batrîk Hâlid zikrin işitdi, eyeri üzerine endâmenelerine düşdi, sanasın ki setme dutdı veyâhud bir ağacdır ki kâti yel dokundi, budâkları yaprakları bir kezden harekete geldi. İtti ki: Yâ Cercîs it ki harbi te'hîr etsun tanle sabâha değin. İtdi: Te'hîr edeceğün sezmezim emmâ sorayım, dedi. Ândân Cercîs, Hâlid'den yana yürüdi, itdi: Ey kavminun ulûsu; yoldâşım ider varâyım kavmimle dediğün nesnede meşveret edeyim. Hâlid itdi: Vây sana, beni sözünüzle aldadır mısın ki ben menba'-ı hıdâ'im ve İslâm sizden ırâkdır, dedi ve segûsun, Cercîs'e doğrultdu. Cercîs çün rümhî gördü, dili bağlandı ve dönüb kaçdı. Çün ânun kaçduğün gördi. Kilûs'ı taleb etdi ve ânâ hamle eyledi. Çün Batrîk, Hâlid'in fi'iline nazar etdi ânâ dahi Hâlid harbi lâzım oldı. Pes ol dahi ânâ hamle etdi ve hamlesinde sabr etdi ve birbirine oddan beter segûleşdiler. Batrîk, Hâlid'in hamlelerinden ihtirâz etdi. Çün Hâlid [vr.54b] ânun ihtirâzına yokdu. Segûsun segûsune mukârrin etdi ve segûsün altına sokup, sağından soluna itdi ve âtın mahmuzlâyub zırhının yakâsından muhkem dutub, kenduye çekdi ve itdi: *"lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-'aliyyi'l-'azîm."*²⁹⁴ Ânda

²⁹⁴ "Bütün güç ve kuvvet, yalnızca en Yüce ve en Büyük olan Allah'ın yardımıyla elde edilir." vr.54b.

zûr edub eyerden kopardı. Çün Müslümânlar Hâlid'e nazar etdiler. Bir ulû tekbîr etdiler ki ânunle müşriklerin 'aklın zâil etdiler ve kalblerine ru'b bıraktılar ve ebtâller ve pehlivânlar ândan yana yüğrüşdüler. Çün ânâ yakîn geldiler. Batrîk ânlara sunuverdi ve elin ardına bıraktım, dedi. Ânlar dahi berketdiler ve ol hiç dönmedi. Çün bâğladılar, diliyle bır bır etmeğe bâşladı ve Müslümânlar, Rûmâs'ı getirdiler Basra Emîri ve ânâ itdiler: Bu ne söyler? Dediler, itdi: İder ki; benim elum ardına niye bâğladınız? Ben sâhibiniz dedüğün kabûl etdim. Mâl ve cizye taleb değil misiz? Ben sizün taleb etduğünüze zâminum ve size virurum taleb etduğünüz, dedi ve Hâlid'e bunun dedüğün bildirdiler. İtdi: Ânı muhakkem berkedin biz ânı ol kavmin ulûsun kıyâs iderim, dedi. Ândan âtından inüb, Tedmür sâhibî bir ât virmişdi. Ânâ bindi ve Rûm'a hamle etmeğe yarâklandı ve Dırâr bin Ezver itdi: Ey Emîr; ol la'înun kıtâlınden edeb edersen ko ki ben seninçün hamle kılayım, dedi. İtdi: Yâ Dırâr rahmet [vr.55a] dâr-ı âhiretdedir. Her kim bugün ta'ab çekerse yârın râhat ölür. Ândan itdi: Allah sizün üzerinize Halîfedir. Ândan hamle-i tegavvül etdi. Pes batrîk çağırıp itdi: Dînin ve Nebîn hakkıçün geru dönmeyesun tâ ki sözün deyince. Pes Müslümânlar Hâlid'i çağırıldılar etdiler: İş-bû la'în sana çağırır ve ând virur, dediler ve Hâlid döndü ve Rûmâs'a itdi: Sor ne ister? Ve Rûmâs, ânunle birâz vakt söyleşdi. Ândan Hâlid'e ider: Sana ider ki; ben mülükun sâhibiyim ve beni beş bin âdemle size gönderdi ve ben Dımaşk'ın vâlisi İzril'le muhâseme etdim ve benimle ânun ortasında şunun gibi bunun gibi kelâm vâki' oldu. Niteki bundan önden zikr etdin, işte beni esîr etdin. İmdî dînun hakkıçün eğer ol sana çıkarsa ânâ mecâl virme, eğer gelmezsa taleb eyle gelsun ve ânunle mukâbîl ol ki, ol kavmin bâşıdır. Eğer ânı kâtl edersen, tahkîk-i Dımaşk'a mâlik oldun, dedi. Döndü, itdi: Öyle eder misin? Hâlid itdi: Rûmâs, ânâ it ki: Ben Allah'a şirk geturenlerden ve ânun oğlu var diyenlerden bir âhd komazım. Ândan sonra hamle edib itdi:

Ve menente 'aleynâ ba'de küfrin ve zulmetin / ve ehractenâ min handesi 'ş-şirki ve 'z-zulemi

Ve engaztenâ bi'z-zuhri a 'nî muhammeden / ve keşefte 'annâ mâ nülâgî mine'l-ğamemi [vr.55b]

Ve eyyetenâ bi'n-nasri ve 'l-'izzi ve 'l-hüdâ / ve sayyertenâ bi't-tuhri min hayri'l-ümemi

Fetemmim ilâhü'l-arşi mâ gad nerûmuhû /ve 'accil li-ehli 'ş-şirki mine'l-bü'si ve 'n-nikami

Çün Hâlid müşrikler sağına yakîn geldi. Cevalân urub, meydâna er taleb etdi. Râvî ider: Çün Cercîs, Hâlid havfından ider. Ne dönüb kaçdı, tâ kavmine gelince durmâdı gördüler ki ızdırâp ider. Noldun ki muzdâribsin? Dediler. İtdi: Ardımca bir oğlum vardır ki ânunle mukâbil olmâğa yarâmaz ve bir arslan vardır ki ânunla buluşmak olmaz ve ol Arab'ın begîdir ve kenduye nazar etdi ki bizim talebimizde ola. Her ne yere gidersevüz ve bizi katl etmeğe taksîr etmeyâ ve kendü nefsimî ândan halâs etmedim illâ gâyet cehd ile. Ânunle siz musâlaha etmek ardınca olun. Ashâbıyla bize hamle etmedin. Ânâ itdiler: Vây sana gelsun sen kaçduğun yetmez mi ki halkun dahi gönlüne korku vire. Kilûs'u esîr eyledi. Halk dönüb 'arziyla teveccüh etdiler ve etdiler ki: Bîl ki mülükun sâhibi esîr oldı ve aramızda kavl böyle cârî olmuşdur ki bir gün ol çıkâ, bir gün sen. İmdî ol gitdi, nöbet senundur. Sen dahi çık ve ol bedevî ile mukâtele eyle, 'İzril itdi: Ey kavm bilün ki eğer ben [vr.56a] meydâne girub evlâdı öldürürsem, ya'nî Hâlid Arab'dan bir âdem geru ânun yerine gele kâim-makâmı evvela ve eğer ben ölürsem sen çopânsız koyun gibi kalursın. Emmâ yekrek oldur ki bir kezden hamle edelim. İtdi: Biz bunu ellemeziz, zîrâ bizim hamlemizden nîçe erenler depelenür ve nîçe 'avratlar dul kalur. Bunlar bu sözde iken Kilûs yârânları ki beş bin er idi, gelib 'İzril'e çağırdılar, itdiler: Yâ 'İzril, Melîk katında sen bizim sâhibimizden âz değılsin. Seninle bizim ortâmızda şart dahi olmuşdur ve bizim sâhibimiz şarta vefa' etdi. Nöbet senundur, sen dahi hamle eyle, yoksa harbi senun üzerine tarh ederiz. İzril itdi: Vây size gelsun ben bu bedevîye evvel emrden çıkmâğa âciz değıldim, emmâ maksûdum sâhibunuzu ânun kıtâlınden âciz etmek idi. İş-bû sâ'at iki leşker nazar etsinler ki kankımız eşca' ve efras ve isbetdir. Ândan âtdan indi ve harb yarâğıyla yarâklandı ve çoban atası er oldı ki bir cevelâne yürüye ve Hâlid'in kıtâline çıkdı, çün ânâ yakîn vardı durdu ve itdi: Ey Arab kardâşı; bana yakîn gel sana sûâlîm var, dedi ve ol mel'ûn Arab dilin o kât bilurdu. Çün Hâlid ânun sözün işitdi, gazab etdi ve itdi: Ey Tengrî düşmanı sen bâşun üzerine yakîn gelsene, [vr.56b] dedi. Kasd etdi ki ânâ hamle ide. İtdi: Ey Arab kardâşı; sen yerinde dur, ben sana yakîn varayım, dedi ve Hâlid bildi ki ânâ karşı mütevellî oldu ve elin ândan çekdi. Tâ ki buna yakîn geldi ve itdi: Yâ Arab kardeşi nedendir bu ki sen kendü nefsinle hamle edersin, kavmin hamle etmez? Eğer sen ölürsen kavmin çobansız koyun gibi kalırlar. İtdi: Ey Tengrî 'adüvvisi tahkîk gördük ki ashâbumdan ol iki kişi ne etmişdir. Eğer ânları ben men' etmezsem size belâ ve kazâ ânlar yeterdi. Allah 'avniyle işiniz temâm ederlerdi, dedi ve bizde erenler vardır ki ölümü kendulere

ganîmet sayarlar ve dirliği garâmet ve itdi: Sen kimsin? İtdi: İşıtmedin mi ben fâris-i Şâm'ım, ben ebtâl-i Rûm'um ve şecâ'ım, ben kâtl-i fârisim, ben fâtik-i cüyûş terkim. Hâlid itdi: Âdın nedir? İtdi: Bebîm ki Melîkü'l-Mevt ismiyle müsemâyım. Benim 'İzril, dedi. Hâlid bu kelâmı işitdi ise geldi, itdi: Ey Tengrî düşmanı beni korkutma; Tahkîk sen ismiyle müsemâ olduğun kimesne sana müştâkdır ki ruh-u habîsini hâviye isâl ede. 'İzril itdi: Dînun hakkıçün esîrinu nîçe etdîn? İtdi: İşde bendle muhkem bırakınmışdır. İtdi: Niçin öldürmedin ki ol Rûm içinde mu'teber pehlivânlardandır. Hâlid itdi: Ânun çün öldürmedim ki ikinuzi [vr.57a] bir kezden öldürem. Pes 'İzril gelsin benden bin miskâl ve on pâre kemhâ bez ve on bâş ât alsun. Ânı öldürüp bâşın bana götürmen. Hâlid itdi: Ânın diyeti budur ve senin dînin için bana ne dersin? Dedi. Tengrî düşmanı kalkdı benden ne alırsın? Dedi. İtdi: Senden bâş harâcın alurum sâgir ve zelîl olduğun halde. İzrîl itdi: Nîçe ki biz senun ikrâmında ziyâde kaluruz, sen bizim ihânetimizde ziyâde edersin, dilleriniz bizim üzerimizde uzatdınız deyi. İmdî hâzır ol ki seni depelâyen benum dedi ve kâçın ki seni depeleyen halkın ta'nından berî alurum. Çün Hâlid bu kelâm-ı la'îninden istima' etdi. Od yâlkı gibi ânun üzerine hamle eyledi ve batrîk dahi bunu karşıladı ve ândan ihtirâz etdi ve meydânda ikisi dahi cevelân urdu ve İzrîl şunlardan idi ki Şâm'da şecâ'atle ve berâ'atle zikr olunurdu. Çün Hâlid bu la'înin şecâ'atin ve berâ'atin gördü, ta'accüb etdi ve İzrîl itdi: Yâ Hâlid; dînum hakkıçün eğer sana vâsıl olmak istesem kudretim yeterdi. Emmâ sana mühlet virürüm. Zîrâ maksûdum sizunle sulhdür. İmdî gel bana esîr ol, tâ ki halk bîleler ki sen benum esîrimisin. Ândan sonra seni koyuverem şol-i şart üzerine ki bizim üzerimizden [vr.57b] gidesin ve memleketden ve bilâdeden her ne aldınızse bize veresiz, dedi. Çün Hâlid, İzrîl'in kavlini işitdi. İtdi: Ey Tenkrî düşmanı; bize tama'ın düşdi ve şol-i cemâ'atle ki Tedmür'i ve Ereke-i ve Havrân'ı ve Basra'yı feth etdiler ki ânlar şunlardandır ki nefslerin Allah'a satmışlardır. Cennette dâr-ı bekâyı ve dâr-ı fenâ üzerine ihtiyât etmişlerdir. Üş bîlesin ki kangımız kangımıza mâlik olur ve kangımız kangımızı zelîl eder. Ândan Hâlid şecâ'atin ve berâ'atin izhâr eyledi ve gönün uyardı ve batrîke harbden bir nîçe fenn gösterdi. Râvî eder: La'în, Hâlid'e dediği kelâmda pişmân oldu itdi: Yâ Arab kardeşi, lâtife götürmez misin? Hâlid itdi: Benum lâtifem kılıc edib, Rabbimi ârz etmektir. Hâ vaktunde hâzır ol deyub üzerine yürüdü ve kılıc ile bir darb urdu kila'îni darbyla zelîl etdi ve kılıc geruye sıçrayub hiç eser etmedi ve Tengrî düşmanı, Hâlid'in savletinden iyn-i yakîn oldu ve hâtırı müşevveş oldu ve

bildi ki kendu Hâlid'in hariki değildir. Yüzün çevirib kuyruk küteh kısıb gidiverdi ve Hâlid ardına düşüb, kodı. Âmir ider: Ben ehl-i kalbden idim ve Hâlid'le, İzrîl arasında olan vak'ayı müşâhede ederdim. Çün la'în kaçub, Hâlid ardına düşdi, gördüm ki Tengrî [vr.58a] düşmanunun atı Hâlid'in âtına yetmekten kaldı. Çün 'İzrîl gördü ki Hâlid ardınca varmadı, tama'h düşdi ve itdi: Bedevî benden korkdı, bana ne oldu ki dönüb ânı esîr kılmazım, durayım tâ Hâlid gelsun, ola ki Mesih bana mu'în olub, ânâ nusret bulam, dedi. Çün bu nesne gönlüne düşdü. Durdı tâ ki Hâlid gelub yetişdi ve Hâlid'in atı dere gark olub, kart kalmışdı. Çün ânâ yakîn geldi, çağırdı. İtdi: Ey Arabî sanma ki ben korkup kaçtım, velâkin benim murâdım seni halkından ırâk etmekdi. Tâ ki halvet bulub ânı esîr edem. Hâlid itdi: Bunı Tengrî bilir. İtdi: Ey Arab kardeşi nefsinı esirge ve ânunle kendini helâk etme ve bana teslîm ol. Eğer ölüm istersen ben ânı sana getireyum. Ben kabz-ı ervâhım. Ben İzrîl-i melikü'l-mevtim, itdi: Ey Tengrî düşmanı; sen tama'a düşdin şol vakt ki âtum âtuna yetmekten kaldı. Ben sana ânla dahi mukâbil olurum, yayan dahi mukâbil olurum mâdâm ki sen dönüb kaçmayâsın. Ândan sıçrayub âtundan inüb kılıcın ditretti ve ânâ kağan-ı arslan gibi yürüdü. Çün İzrîl, Hâlid'in âtdan indiğin gördü. Tama'-i dahi ziyâde oldu, vakt-i gerges gibi dâiresine çevrindi ve kâtına [vr.58b] varub dedi ki kılıcın üzerine havâle ede ve Hâlid ândan meyl etdi ve ânı gâfil edub üzerine çağırdı ve âtunun seğrin çeldi ve la'în âtıyla yer üzerine yıkıldı ve deru gelib, gidiverdi ve Hâlid ardına düşüb, ider: Yâ la'în; ismiyle müsemma olduğun kimesne sana gazab etdi ve üşde geldi ki necs-i rûhunu kabz edub cehennem mâlikine teslîm ede, hâzır ol deyub, şiddetiyle yetişdi ve muhkem dutub yerden getürdi ve kasd etdi ki yire ura ve Rûmlar nazar edib, sâhiblerin Hâlid elinde gördüler, kasd etdiler ki bir kezden hamle edib, halâs edeler. Nâ-gâh bu tarafdan Müslümânlar leşkeri ve mûvahhidler ketâibî, Emîr-i Ümmet Ebû 'Ubeyde bin Cerrâh'la çıka geldiler ve bundan ön Hâlid'in resûli, Basra'dan Ebû 'Ubeyde'ye varmışdı ve ânı yolda bulmuşdı ki geliyordur diye, Dımaşk'a ânunle bîle geldi ve Hâlid ol sâ'atde İzrîl'i dutmuşdı. Çün Dımaşk halkı, Müslümânlar 'askeri geldüğün gördüler, gönüllerine korku düşdü ve hamle etmekden tavakkuf etdiler. Râvî ider: Çün Ebû 'Ubeyde'nin leşkeri geldi, Hâlid'den sordu. Haber verdiler ki Rûm'un batrîkin dutdu ve Ebû 'Ubeyde ol yana teveccüh etdi. Çün ânâ yakîn vardı ve kasd etdi ki âtdan ine ve Hâlid ânda varub, inmeğe komadı [vr.59a] ve Ebû 'Ubeyde ânı sürdü. Resûlullah (s.a.v.) sevdiğün birbirine karşı yürüdüler ve biririne selâm virdiler ve Ebû 'Ubeyde (r.a.) itdi: Yâ Ebâ Süleymân;

vâllah Ebû Bekr (r.a.) mektûbune ferih oldum ki seni bize mukaddem etdi ve üzerimize emîr etdi ve gönlüme hiç nesne hutûr etmedi. Zîrâ Arab'ın ve Rûm'un ve Fars'ın harbinde sabrunu ve tahammülün ve tevakkufunu benden eyû bilir yokdur. Hâlid itdi: Vâllah ben dahi meşveretsiz bir iş etmezim ve kavline muhâlefet etmeyim vâllah eğer imâmın kûlî tâ'at denilmezse ben bunu etmezdim. Zîrâ İslâm'da sen benden mukâddemsin ve sen Resûlullah'ın (s.a.v.) hâsısın. Ândan birbirine musâfaha etdiler ve Hâlid âtın getürdiler ve binub Ebû 'Ubeyde ile gitdiler ve ol iki batrîke niçe etduğun ve Hakk Teâlâ âtlarun üzerine buna nusret verduğun tâ deyre gelince söyleşu söyleşu geldiler ve ânda indiler. Müslümânlar gelib birbirleriyle selâmlaşdılar. Çün ertesi oldu, halk âtlandılar ve 'asker müretteb oldu ve Dımaşk ehli dahi kîtâle yer kılındılar ve üzerlerine Tûmâ âdlu bir batrîki ki Melik'un köyküsü idi. Emîr etdiler çün iki leşker birbirine yürüdi. Hâlid Ebû 'Ubeyde'ye itdi: Rûmlar tahkîk za'îf oldular ve İslâm'ın rağbi gönüllerine düşdi ve batrîkleri gitduğu sebebiyle [vr.59b] dahi begâyet süst oldılar, sen dahi benumle ânlarun üzerine hamle eyle, dedi. Ebû 'Ubeyde niçe edersen et. Biz dahi sana mütâba'at edelum, dedi ve Müslümânlar bir kezden Rûm üzerine hamle etdiler ve bir âğuzdan tekbîr etdiler. Tâ ki Dımaşk'un gûtesi ve ânın dâiresi ânunle yankılandı ve Rûm'da katl vâki' oldu ve Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbı bir cihâd etdiler ki ândan küffâr fâhil ve Rabb râzı oldu. Âmir bin Te'fil ider: Bizden birimiz Rûm'un önüne mukâbil olurdu ve bir sâ'at ânâ tevakkuf etmezlerdi. Ardlarına dönüb gidiverdilerdi ve Müslümânlar ardlarına düşüb deyrden bâb-ı şarkîyeye varınca katl ederlerdi. Çünki kal'a ehl-i leşkerlerinin sınduğun gördüler, kapuları yüzlerine yaptılar. Kays bin Hubeyre ider: Ol leşkerin kimin katl etdik ve kimin esîr etdik. Ândan sonra ânlardan rücû' etdik ve Hâlid, Ebû 'Ubeyde'ye itdi: Ben şöyle rây etdim ki ben bâb-ı şarkîyeye nüzûl idem. Sen bâb-ı Câbiye nüzûl idesin. Ebû 'Ubeyde ider: Tedbîr budur. Vâkîdî ider: Hicâz'dan ve Yemen'den ve Tâif'den ve Hadramût'dan ve Ummân Sâhili'nden ve Mekke'nin dâiresinden Ebû 'Ubeyde ile gelen, otuz yedi bin âdem idi ve Filistîn'de 'Amr bin Âsî ile dokuz bin âdem vardı ve şunlar ki 'Irâk'dan Hâlid ile gelmişlerdi [vr.60a] Lahm'dan ve Cüzâm'dan bin beş yüz idi. Pes mecmû' kırk yedi bin beş yüz idi. Ömer (r.a.) kendi vilâyetinde techîz etdiğinden gayrı, ânlar ye-dahi yerlu yerinde zikr edevüz in-şâ'âllah. Râvî ider: Hâlid, Müslümânlarun nısfıyla bâb-ı şarkîden nüzûl etdi ve Ebû 'Ubeyde nısf-ı ahvâle bâb-ı Câbiyede nüzûl etdi, Dımaşk ehli bu hâle nazar edib gönülleri ru'b ile doldı. Ândan sonra Hâlid iki batrîki ihzâr etdi ki, Kilûs

ile 'İzrîl'dir ve ânlara İslâm 'arz kıldı ve ibâ etdiler ve Dırâr bin Ezver'e boyunların urmâğa emr etdi. Dırâr dahi boyunların urdu. Râvî ider: Dırâr bin Ezver, İzrîl'i depeledi ve Rafî' bin 'Umeyr Kilûs'u depeledi. Çünkü ehl-i Dımaşk, Hâlid batrîklere etduğı hâle nazar etdiler. Herakl Melike mektûb yazub, İzrîl'in ve Kilûs'un ve kendulerin hâlin i'lâm etdiler ve bunı²⁹⁵ bildirdiler ki; Arab bizi muhâsara edib bâb-ı şarkîde ve bâb-ı Câbide nüzûl edib 'avratlatlarıyla yerlendiler ve Belkâ' ve Sevâd yolların kesdiler ve elden günden feth etdiklerini ânâ vasf etdiler. İmdî bize yetişasun, yoksâ biz dahi ânâ teslim oluruz ves-selâm, dediler. Ândan mektûbu kenduler cinsinden bir kişiye verdiler ve bolca hârçlık verdiler ve gıce içinde ipe burcdan sarkıtıb, gönderdiler ve Râvî ider: Şöyle [vr.60b] işitdim ki bu kişi Herakl'e geldi ve ol Antakiyye'de idi ve kâtına girmeğe destur taleb etdi. İzin verildi, çün içeri girdi beytî ânâ virdi, çün okudu elinden getirub yire urdu ve ağladı. Ândan sonra batrîklerin kâtına cem' etdi ve itdi: Ey Benî Asfar; ben sizi bu Arablardan korkurdum ve size haber verirdim ki her ne ki benum iş-bû tahdım tahtındadır, mâlik olsalar gerekdir derdim ve siz benum kelâmımı masharalığa âlurdunuz ve beni katl etmek isterdiniz ve bu Arab-ı kaht diyârından ve târu ve arpa yemekden gidib, bunun gibi ni'meti çok, ucuzluk yire ve çok ağaçlu, yemişli yîre geldiler ve bu diyâra muhabbet etdiler ve ânları bizden gidermez. İllâ 'azm-i kavî ve harb-i şedîd ve eğer bu bana âr değilmesse, Şâm'ı koyub Konstantiniyye'ye giderdim. Emmâ nâ-çâr dñim üzerine ve ehl-i beytüm üzerine mukâtele ederim. İtdiler: Ey Melik sana gerekmez ki Araplar çün kendu nefsunle kîtâle varasun ve sen etdiğün senün ârina ve nâmusuna yekrekdir, dediler. Herakl itdi: Pes ânlara kimi gönderelim. İtdiler: Ey Melik; senun üzerine olsun ki Hıms sâhibi Vardân'ı gönderesin zîrâ bizim içimizde harb kolayın bilmekde, kuvvetde ve hûbuyla uğraşmakda ânun misli yokdur ve ânun bahâdırlığı ve ebtâlliği senun önünde [vr.61a] zâhir olmuşdur Fars leşkeri gelincek. Pes Melik emr edub, Vardân'ı getürdiler ve Melik itdi: Ey Vardân; yarâklan ki Arab kîtâline gidesin, dedi. Vardân itdi: Ey Melik; eğer senin bana buğzun yokmussa ânların kîtâline beni göndermezdin. Zîrâ beni, cemî' beglerden ve batrîklerden sonra kodun. Melik ânâ itdi: Seni ânun için te'hîr ettim ki seyfim ve senedimsin. İş-bû vakt çık te'hîr etme ve seni on iki bin er üzerine emir kıldım. Pes Kaçın ki Ba'albeg'e varasın. Ecnâdeyn'de olanlara âdem gönder ki Belkâ'ye ve Cibâl-i Sevâde müfterik olalar ve orada duralar ve Arab'dan kimesne-i komayalar ki varub

²⁹⁵ Vr. 60a: + dahi.

ânlara mülhâk olalar. Ya'nî 'Amr bin el-Âs' iikomiyalarki gelib, Hâlid ile buluşa. Pes Vardân: "es-semu'-i ve tâ'atü" Yâ Emîr, dedi. Haberim sana tîzde yetişe, dedi ve ben sana 'avdet etmezim illâ Hâlid bâşıyla ve ânlarun bâşlarıyla ve ânlarun münhezîm etdiğimden sonra varam, Hicâz'a girem ve tâ Mekke-i ve Medine-i hedm etmeyince dönmeyim, dedi. Çün Melik bunun kelâmın işitdi. İtdi: İncîl hakkıçün eğer sen kavline vefa' edersen, benim memleketumden ânlar feth etdukları nesne-i 'öşr-ü ve harâcıyla sana vireyim ki benden sonra Melik sen olasın. Ândan sonra kolunda bilezik çıkarıb, bâşına tac örüb, beline kemer bağladı ve altundan bir salıb virdi²⁹⁶ [vr.61b] ki dört bucâğında dört yâkutu vardı ki sârraflar ânun kıymetin bilmekte âciz ve nâdân idi. Herakl itdi: Kaçın 'adüvviye mukâbil olasın. Bunı önünce getürt ki bu sana nâsır ola. Râvî ider: Çün salıb Vardân'a teslîm oldı. Ol vakt ve ol sâ'at deru gelib ulû kiliseyâ girdi ve sa'muriye suyuyla kenduyu yudurdu ve kilisâ nücûruyla nucûrlandılar. Ândan ânun üzerine namâz kıldılar ve ol-dem çıkub çâdırın fâris kapusuna kurdurdu ve Rûmlar göçmek için be-cidd kaydılarun gördüler çünkü mecmû' yarâklarun müretteb görüb leşkerleri mükemmel oldı. Pes Melik erbâb-ı devletiyle binub Vardân'ı gönder ve çıkdılar ve cîsr-i Hudey'de değin varub ânda vedâ' edub, geru döndüğü ve Vardân, Mu'arrât yolun dutub gitdi. Tâ Hamâ'ya geldi. Ânda gelduğı gibi ol-dem ve ol sâ'at Ecnâdeyn'de olanlara mektûb yâzub gönderdi ve ânlara emr etdi ki yollara tâğılalar ve yolları evkât bekleyeler ki 'Amr bin el-Âs ve ânun ile olan Müslümânlar gelüb, Hâlid ile buluşmıyalar. Çünkü mektûbu gönderdi. Batrîklerin ulûların cem' edub, ânlara itdi: Ben dilerim ki gafletle Dâres yolundan varam ki ol leşkeri ât ayağıyla basdıram ki kimesne kurtulmıyâ. Râvî eder: Bunun râyn sevâb gördüler. Çünkü gece geçdi [vr.62a] Selmiyye yoluna ve yılânlar deresine gitdi. Vâkıdî eder: Bana takârdız şöyle istimâ' olundu ki Hâlid çün batrîkleri depeletdi. Müslümânlara emr etdi ki Dımaşk'a yürüyüş edeler. Râvî ider: Biz dahi yürüyüş etdik ve önümüzde Arab'dan erenler vardı ki, kolları önlerince yürüyüb kalkân dutarlardı ki okdan tâşdan mahfûz olalar. Çün ehl-i Dımaşk gördü ki üzerlerine yürüdük, bize taşlar ve mancınıklar ve oklar âtdılar. Râvî eder: Âyn-ı Arab dahi Arabî oklarıyla atdılar ve Rûmlar içinde mencîc vâki' oldı, ya'nî cezâ-ü fezâ' ve 'acîc-i mürtefî' oldı ya'nî gâvga-i galebe ve ânları hisâr içinde bekletdik ve Rûmlar helâklarına müteyakkın oldular. Şeddâd bin Evs itdi ki: Hisârların üzerrine yıkdım, gîce yatdık çün bu mezkûr müddet geçdi. Bize haber olundu ki Sâviye bin Mürret'e

²⁹⁶ Vr. 61a'da Derkenar: Ve sana 'ibretin yazam, dedi sahh.

gelib Rûmlar Ecnâdeyn'de cem' oldukların bize bildirdi ve bize leşkerinin 'azîmetin ve 'adüvvünün kesretin vâf eyledi. Râvî ider: Hâlid âtlanub Câbiye Kapusu'ndan yana vardı. Ebû 'Ubeyde ile buluşdu ve ânunle meşveret edib, itdi: Ey Emîn-i Ümmet; ben bir tedbîr fikr etdim ki biz Ecnâdeyn tarafına müteveccih olub bu kal'a-i koyalum. Kaçın ki Tengrî Teâlâ 'adüvvümüz üzerine bize nusret [vr.62b] vire. Geru bu kavmin kîtâlîne 'avdet edevüz. Ebû 'Ubeyde ider: Bu tedbîr değıldir. Hâlid itdi: Niçün? İtdi: Ânunçün ki bunlar bizden belâ ve mihnet gördüler ve temâm bu geldiler ve bizden gönüllerine ru'b düşdi. Eğer biz üzerlerinden gidersevüz hisârdan çıkarlar. 'Azık ve yarâk ve yardım cem' edib kuvvetlenirler. Biz geru dönüb bunda gelecek iş-bû menzillerimizde belki konmayavüz, dedi. Pes Hâlid itdi: Vâllah ben sana hiç bir emirde asî olmazım. Ândan binüb hisârın dâiresinde olan beglerine haber gönderdi ki savâşa mülâzemet edeler, hiç kâfirin gözün açdırmıyalar. Ândan Hâlid kendu nefsiyle bâb-ı şarkîden yürüyüş etdi ve Müslümânlarla kîtâle tahrîz etdi ve bu ebyâtı ider;

*Femen mübliğün 'annâ 'atıgan biennenâ / nülâgî ceyşe 'r-rûmi mea müntesibihâ
Eballâhu illâ en üdemmira cem'ahum / ve ervî senâni min dimâi uyûnihâ
Fekem min gatîlin sevfê ülgî mücendelen / ve zâte garînin sevfê tebke garînehâ*

Râvî ider: Müslümânlar harb için gâyet ictihâd etdiler ve dünyâyı Rûmlar gözüne dâr etdiler. Temâm yigirmi bir gün bu sûretiyle, mukâtele etdiler ve Dımaşk ehli, âciz ve zelil olub azıkları kıtdı ve iş ânlardan üzerine üzdî ve Herakl tarafından çeri ve yardım görmediler. Kasd etdiler ki sulh edeler ve Hâlid'e elçi gönderüb itdi ki: Bin vukıyye [vr.63a] gümüş, beş yüz vukıyye altun, yüz kemhâ bez virelum ve bizim üzerimizden göç, dediler ve Hâlid bundan imtina' etdi. İtdi itdi: Ben bunların üzerinden gitmezim. İllâ cizye ile yâhûd Müslümân olalar veya kîtâl edem. Pes elçi geru geldi ve ânlarla bu haberi bildirdi ve bu iş bunlara güç geldi. 'Ereke bin Esîd ider: Ehl-i Dımaşk'ın meyli Hâlid'den ise, Ebû 'Ubeyde'de de ziyâde idi. Zirâ Hâlid kılıc ve katl eriydi ve Ebû 'Ubeyde şah-ı 'afîf idi. Ânlara sulh va'ad ederdi ve Hâlid kılıc ve katl va'ad ederdi. Bu halde iken Müslümânlarla emr iderdi ki kâfirin kîtâlîne teşdîd edeler. Nâ-gâh gördü ki ehl-i Dımaşk şâdlık edib raks ederler ve Müslümânlarla karşı kursarlar. Hâlid, ne hâldir deyu nazar etdi, gördü ki kal'a ehli tâğ tarafına ve Beyt-i Lâhiyâ'ya işaret etdiler, gördüler ki toz belurdi. Şöyle ki ol

tozdan hava karanlık olub, gökyüzü görülmez oldu. Hâlid bildi ki, Herakl tarafından bunlara meded geldi, erişdi ve Müslümânlara çağırıp binmeği emr etdi. Pes silâha mübâderet etdiler ve silâhlandılar ve âtlaruna bindiler ve her kabîle sâhibi katında cem' oldu ve 'ulaklar gelib Hâlid'e haber verdiler ki, Seniyye tarafında leşker-i cerâr gördük ya'nî ağır ve gece seyr eder leşker gördük ve hiç şekkimiz yokdur ki ol Rûm leşkeridir [vr.63b] dediler. Hâlid itdi: "lâ havle velâ kuvvete illâ billâhî'l-'aliyyi'l-'azîm." Ândan sonra halkı bâb-ı şarkîde kodı ve kendu yürüyüb bâb-ı câbiye vardı ve Ebû 'Ubeyde ile cem' oldu. İtdi: Ey emîn-i ümmet nîçe maslahat görürsün. Bir kezden cem'iyetimiz ile ânların üzerine yürüyelim mi ve ânlarınle mukâtele kılâlum mı? Ebû 'Ubeyde itdi: Bu tedbîr değıldir zîrâ bu korkudur ki biz birinizden bunların üzerinden gidecek, ânlar çıkâlar, bizim yerimize yerleneler ve sonra bu iş bize müşğül ola. Pes Hâlid'e itdi: Râ'y-u tedbîr nedir, nîçe etmek gerekdir? Dedi. Ebû 'Ubeyde itdi: Bu emir için bir çerî ve şecâ'a ve harb hâlin bilür kimesne ihtiyâr eyle varsun, ol kavmin üzerine baksun. Eğer ânlarla tama' edeceğın olursâ, ânlarınle yüzleşe eğer olmazsa bize âdem göndere ki ânâ yardım gönderevüz. Ânunle olmazsa dahi gönderevüz ve biz yerimizden zâ'il olmayavüz. Çün Hâlid bunu işitdi. Ebû 'Ubeyde'nun kavlinden itdi: Ey Emîr; ben bizâd bilirum ki Allah yolunda melâmet ed. Cenk melâmetinden korkumuz erenleriyle ve ebtâllerıyla nîçe buluşmak gerektiğın bilür. Ne mevtden korkkar ne fevtden, hazr edib ve ânun atası ve dedesi cihâdda gitmişdir. Ebû 'Ubeyde itdi: Kimdir Yâ Ebâ Süleymân? İtdi: Dırâr bin Ezver'dir itdi: [vr.64a] Tahkîk vasf etdik. Recl-i 'arîfi maslâhatdır öyle eyle, dedi. Pes Hâlid geru kapusuna rücû' etdi. Dırâr bin Ezver'i kağırttı. Dırâr dahi katına geldi ve ânâ selâm virdi. İtdi: Ey Ezver oğlu, ben dilerim ki seni beş bin er ile şol erenlerden ki nefslerini Allah'a sâtab cennet almışlardır ve dâr-u bekâ-i dâr-u fenâ üzerine ihtiyâr etmişlerdir ve âhireti dünyâ üzerine kabûl etmişlerdir. Şol gelen çerîye mukâbil gönderdim. Eğer şöyle ki bakub ânların üzerine kudretun yoğduğın tecessüs edersen geru bize dön, dedi. Dırâr itdi: Zihî ferih, zihî beşâret. Yâ Velid oğlu vâllah bundan yekrek meserret benim kalbime dühûl etmiş değıldir. Eğer beni korsan yapâyalmaz ânlarla varayım. Hâlid itdi: 'ömrüm için senun salâbetun zâhirdir. Emmâ Allah Teâlâ emr etmedi ki nefsinin tehlikeye bıragasın. Emmâ sana koşduğın halk ile var. Râvî ider: Dırâr itdi: Ulûk sâ'at hâzırlandı gitdi ve vardı beyt-i Lâhiyâ'ya girdi ve Beyt-i Lâyhâ ol yerdir ki ârz ânda butlar düzerdi ve ânda durdı. Tâ ki yoldâşları geldiler, erişdiler. Çünkü temâm müctemi' oldular. Dırâr nazar etdi,

gördü Rûm leşkeri Seniyye tarafından cem‘ olmuş, ke-enne cerâd-ı münteşirdir ve mecmû‘ yarâkların, cebelerin ve gönleklerin ve eşenlerin giymişlerdir ve gûş ol harb alâtı [vr.65b] üzerine şurûk etmiş gözde şöyle görünür ki sanasın şule-i nârdır. Çün Ashâb-ı Resûlullah (s.a.v.) ânlar nazar etdiler. Sonrada itdiler: Vâllah bu leşker ‘azîm leşkerdir. Sevâb oldur ki biz geru dönevüz. Dırâr itdi: Vâllah hiç vechile dönmezim ve kendümü ânların üzerine ururum ve Allah yolunda sa’y ederim. Vâllah ânâ bet edenlerin yoluna mutâba‘at ederim. Allah Teâlâ beni münhezim ve arduma döner görmeyi ebedâ. Zîrâ Allah Teâlâ kelâm-ı kadîminde buyurur: “*Felâ tüvelûhümü’l-edbâr.*”²⁹⁷ Eğer ben tevlî edersem Allah’a âsî olmuş olurum. Râvî ider: Râfî bin ‘Umeyretu’l-Tâyî söze geldi, itdi: Ey kavm bu bir cema‘ât-i ‘ulûcden ne bu denli korku çekersin. Allah Tebâreke ve Teâlâ niçe yerlerde size fethi nusret virmedi mi? Nazar sabra mukârrindir. Hemîşe bizim cemâ‘atimiz cem‘-i kalîle cem‘-i kesîre mülâkı olurlar. Siz dahi önündekülerin sünnetine ittiba‘ eylesen ve Rabbü’l-Âlemîn’e müsâra‘at eylesen ve ashâb-ı tâlût, calûtuyla mülâkı oldukları vakt, dediklerin edin ki: “*Rabbenâ efrîğ aleynâ sabran ve sebbit akdâmenâ ve’n-surnâ ale’l-kavmi’l-kâfirîn.*”²⁹⁸ Pes mü’minler Râfî sözünden yüreklendiler ve itdiler: Vâllah Allah bizi münhezim görmeyi ve Allah düşmanları kâfirleriyle mukâtele edelim. [vr.66a] Çün Dırâr bunların kelâmın işitdi. Bunlar dünyâ üzerinde âhireti ihtiyâr etmişlerdir. Beyt-Lâhîyâ’da bunları kemîn etdi ve kendü özin gizledi ve ol Müslümânların önünce idi. Yâlıncâk bir diz tonuyla, bir yâpıldak âta binerdi ve elinde bir temâm segûsı vardı ve halkın cânun halkuma getürdi. Râvî ider: Sikâtden şöyle işitdim: Ânlardan ki Dırâr ile ol vak‘ada Beyt Lâhyihâ’da bîle idiler ve Dırâr dedüğümüz saffet üzerine idi, Allah’dan murâdı şehâdet idi. Çün Rûm ânâ yakîn vardılar. Evvel çıkub tekbîr eden oldu ve Müslümânlar ânun tekbîrine cevâb etdiler ki ândan müşriklerin kulûbuna ru‘b düşdi ve ânları hamle ile süst etdiler. Râvî ider: Rûmlar çün Dırâr’ın sür‘atin gördüler ve kavminin önünce şol-i hâl üzerine ki vâsf etdik, ta‘accüb etdiler ve Rûm leşkerinin önünce Vardân idi ve sancaklar ve salîbler bâşı üzerinde idi ve dibâc ve harîr giyenler dâiresinde cem‘ olmuşlardı. Dırâr ândan gayrı kimseye kasd etmedi, zîrâ bildi ki, sâhib-i ‘asker oldur ve gönülden ânâ kasd edib, ânlardan hiç ihtiyât etmedi ve kalbe hamle etdi ve bir fârisî sokuldu ki sancak getürürdi ve segû boğazına uğradı. Fî’l-hâl âtdan yıkıdı ve ‘alem elinden düşdi. Ândan meymenede birine dahi

²⁹⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Enfâl Sûresi, Âyet 15, vr. 65b.

²⁹⁸ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, Âyet 250, vr. 6b.

meyl etdi, ânı dahi [vr.66b] segû ile urub yire bırakdı ve kalbi taleb edib hamle etdi ve Vardân'ı gördü ki salıb bâşı üzerinde bir yüz âtlı er getürdü. Cevâhir cevâbınından ildur ildur ider ve Dırâr ânâ mu'âriz olub hamlini segû ile bir muhkem darb urdu ki segû boğazın yarub ema'sına geçdi ve hâc elinden yüzü koyû yire düşdi. Çün Vardân salıibun bu sûretde düşdüğün gördü. Helâk olacağın yakîn bildi ve kasd etdi ki âtundan inüb âla ve ânâ yol bulamâdı. Zîrâ ki Müslümânlar ânı araya almışlardı ve salıb üzerine Müslümânlardan bir kaçı âtdan indiler ki âlalar ve Dırâr yoldâşlarıyla Rûm'a meşğûl olmuşlardı ve Dırâr salıbi âlmağa âtdan inenleri gördü ve itdi: Şol hâlde ki şiddet-i harb içinde idi. Ey Müslümânlar cemâ'ati salıb benumdur. Ben ânâ geru dönerim. Kaçın ki gelib Rûm'dan ferâğ olam, dedi. Râvî ider. Vardân bu kelâmı işitdi ve Arabî fehm ederdi ve kalbden meyl edib kaçmağa kasd etdi. Batrîkler ânâ itdi: Nireye gidersin? Dediler. İtdi: Bu şeytânın kıtâlınden kaçdım. Hiç bunun munzarından ednâ, yâ bunun hatrından ahvâl gördüğünüz var mıdır? Dedi. Râvî ider: Dırâr ânâ nazar etdi ki meyl etdi ki döne ve bildi ki kaçmağa kasd etdi. Pes halkına çağırđı. Ândan ardına [vr.67a] düşüb âtın mahmuzladı ve segûsun doğrultdı. Pes Rûmlar ânâ çağırđılar bölük bölük ânâ meyl edib mecmû' ânâ hamle kıldılar. Dırâr bu halde iken bunı itdi:

El-mevtü hakkun eyne lî minhu meferr

Ve cennetü'l-firdevsi hayrun min sakarr

Ândan kavmi yürüdü ve ânlarla hamle etdi ve halk dahi ânın ardınca hamle etdiler. Müşrikler leşkerin harekete getürüb sağdan soldan ortaya aldılar ve Dırâr'ı gördüler ki Hıms sâhibi Vardân ânâ kasd etdi ve ânâ segûsun uzatdı ve batrîkleri ve Rûmları ânı ortâya almışlardı ve Dırâr sağdan ve soldan kenduyu korur idi. Hiç kimesne segû ile urmazdı. İllâ âhterirdi ve hiç fârise yakîn olmazdı. İllâ yire urur deyu. Tâ şuna değin ki ânlardan çok âdem depeledi ve kavmine çağırp ider: "İnnallâhü yühıbbullezîne yükâtilüne fî sebîlihî saffen keennehüm bünyânün mersûs."²⁹⁹ Ve Rûm leşkeri ânları süst eyledi. Her taraftan bunların üzerine hücum etdiler ve harb ânların arasında yâlkılandı. Râvî ider: Vardân oğlu Humrân gelub, Dırâr'a yetişdi ve ânı okle atdı ve sol kolune dokundu ve Dırâr ândan süst oldu ve kenduye elem ihsâs etdi ve Humrân üzerine mecmû' kuvvetiyle hamle etdi. Rümhîyle ânâ kasd etdi ve

²⁹⁹ Kur'ân-ı Kerîm, Saf Sûresi, Âyet 4, vr. 67a.

âni dürttü ve segû [vr.67b] yüreğine erişub cân-ı cehenneme ismârladı ve segû demuri arkâsı kemiğine erişub ânda berketdi, Dırâr çene kırub eyilemedi, ol hûz kemük içinde bükülüb muhkem bir kendi demûr kaldı ve segû demûrsüz çıkdı. Çün Rûm halkı gördüler ki segû sâhiblerinden demûrsüz çıkdı. Dırâr'a tama' etdiler ve ânâ kasd edib etrâfından üzerine mübâderet etdiler ve dutub esîr etdiler. Çün Ashâb-ı Resûlullah (s.a.v.) Dırâr'ın esîr olduğun gördüler. İş bunlara kat'î geldi, haddan âşâ kıtâl etdiler ki bunu kurtaralar ve ânâ çâre bulamadılar ve dilediler ki kaçalar. Râfî bin 'Umeyr'e itdi: Ey dînun hufâzı ve humâtı nereye gidersen, bilmez misiz ki her kimesne ki zahîrin 'adüvviye döne Rabbî ânâ gazab eder. Bilmez misiz ki cennetun kapuları var. Ol kapular açılmaz illâ mücâhidler için, zinhâr sabr edin, zinhâr sabr edin ey dîn ehlî mü'minler, 'abede-i salbân üzerine hamle edin. Üşde ben önünüzce hamle edeyim. Eğer sâhibunuz esîr olduysa veyâ şehîd olduysa, Allah haydır ölmez ve gözüyle sizi görür. Râvî eder: Bunun sözüyle rücû' etdiler ve nîçe erenler depelediler ve nîçe ebtâller, ahterdîler ve haber Hâlid'e erişdi ki Dırâr, Rûmlar eline girub esîr oldı ve Müslümânlardan [vr.68a] ve küffârdan halk kesîr-i katl olundu ve bu iş Hâlid'e ğâyret ağır geldi ve itdi: Düşman ne mikdâr ola. İtdiler: On iki bin giyimli er var evlâ, dediler. Pes itdi: Vâllah düşmanı zann etdim, evvelâ âzz zann etdim. Tahkîk kavmime gadr eyledim. Ândan sordu ki mukaddemleri kimdir? İtdiler: Vardân, Hıms Sâhibî, dediler ve Dırâr ânun oğlun depeledi. Hâlid itdi: "*Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-'aliyyi'l-'azîm.*" Ândan âdem gönderip, Ebû 'Ubeyde ile meşveret itdi ki nîçe idelum? Ebû Ubeyde dahi şöyle haber gönderdi: Yerinde bâb-ı şarkîde i'timâd etduğun bir kimesne-i ko ve sen düşmana var, dedi. Zîrâ değirmende hîl öğüdü gibi ânları sen öğüdürsün, ânları sen helâk edib yire dökersen. Çün cevâb yetişdi ve Hâlid ânı işitdi: Vâllahi ben Allah yoluna nefsinî necl edenlerden değîlüm. Ândan sonra kendu yerine Meysere bin Mesrûk 'Absî'yi kodı bin fâris ile ve itdi ki: Sâkınun ki sizun tarafınızdan çıkub, Müslümânlara zarar etmesinler ve yerinden ayrılma ve Allah'dan isti'ânet taleb eyle ve ânâ tevekkül et. Meysere itdi: Hayyen ve kerâmetü ve ânadan sonra yerin bekledi ve Hâlid halka meyl edub, itdi: Dizgununuzu gegşedin ve segûnuz [vr.68b] berkedin ve kaçın ki 'adüvviye müşerref olasız bir kezden hamle edin, ola ki Dırâr'ı halâs edevüz eğer, didi. Korlar ise ve bîllahi eğer ânı şehîd etdilerse elbetde ânun râddin almayunca komayım in-şâ'âllah. Umârım ki Allah Teâlâ ânun için bizi âcıtmyâ. Ândan sonra halkun önüne düşüb, itdi:

El-yevmü yevmün fâze fîhi men sadak
Lâ erhebü'l-mevte ize 'l-mevtü tarak
Leerviyenne'r-rumha min demi'l-hadek
Leehtükenne'l-beyda hetken ve'd-derak
'Asâ enel ğaden menâle men sebak

Râvî ider: Hâlid ebyâtıyla tenaggum ederdi. Nâ-gâh bir fârise nazar etdi. Fâris kümeýt üzerine binmiş üzengusu uzun, dizgini kısa, elinde bir uzun segûsu vardır. Gözünden gayrı nesnesi zâhir değildir ve bahâdîrlık şemâilinden zâhir olmuş ve ât erliĝi if'âlinden mübeyyîn olmuş ve ânun dizginini koyu vermiş ve eyerde şöyle otururdu sanasın ki içinde düğmedir yâhûd orada mihlanmışdır ve üzerinde libâs'-ı sevâd vardı ve ânı dır'ı üzerine çekmişdi ve 'imâmesiyle bağlamışdı ve 'imâmesi kızıl idi ve 'imâmesin göğsünden omzuna bıragıb ardına bir gitmişdi ve mecmû' halkun önüne geçdi. Sanasın ki şule-i nârdır. Çün hâlin ânâ nazar etdi. İtdi: Şâ'irim buna eser [vr.69a] etdi. Vâllah bu fârisdir, şecâ'adır, dedi ve Hâlid halkla ânun ardına düşdiler ve ol fâris Allah'ın mahlûkundan müşriklere esbak idi. Vâkîdî ider: Râfî' mülhidlerin kîtâline idi ve ol ve ânunle olanlar, ânların kîtâline sabr etdiler. Nâ-gâh gördiler ki Hâlid mü'minler ve muvahhidler ketâ'ibi ve mevâkıbi ile gelib, erişdiler. Râvî ider: Gördüler ki bu vasf etdiğimiz fâris, Rûm 'askerine hamle etdi. Sanasın ki oddur ve sâfların harekete getirdi ve cema'âtlerin tâĝıtdı. Ândan Rûmların içine daldı ve bir cevelân urucu cevelân uracak kadar eylendi ve çıkâ geldi. Segûsu Rûmlar kanına bulaşmış. Ey nîçe erenler depeleyub, nîçe ebtâller âhterdi, bürünmüş sârinmişdi. Izdırab ve ihtirâk gösterdi ve nefsin tehlikeye bıragurdu. Ândan kenduyı kalbe urub ikiye ayırdı ve hiç derdi ve gussası olmadı ve kerâvîs-i hayle meyl etdi. Ya'nî cemâ'at-i kesîre içine düşdü ve halk gözünden gayb oldu. Ânun çün Müslümânların kalakı ziyâde oldu. Emmâ Râfî' bin 'Umeyr'e ve ânunle olanlar sânmadılar illâ Hâlid'i ve itdiler: Bu hamleler olmaz illâ Hâlid'den olur, dediler. Ânlar bu vâzîyetde iken nâ-gâh Hâlid bin cemâ'at-i mü'minlerle çıkâ geldi ve Râfî', Hâlid'e çağırđı, itdi: Ey Emîr, senden [vr.69b] ön gelib hamle eden fâris kimdir? Tahkîk sinânın ve demin Allah rızâsında bezl etdi ve Allah'ın düşmanların katl etdi. Hâlid itdi: Vâllah ben sizden beterim ânı bilmemekde, ânun şemâilinden zâhir olan beni müte'accib etdi. Râfî itdi: Ey Emîr; ol 'adüvv leşkerine dalmışdır ve sağlı sollu segû erişdirir. Hâlid itdi: Ey Müslümânlar; bir âĝurdan hamle eylen, vâllah dîninçün

sa'y edenlere mu'avenet edin, dedi. Râvî ider: Müslümânlar dizgin dizgine urub, segûların uzatdılar ve birbirine ulaşıdılar ve Hâlid önlerince hamle etmeğe hâzırlanmışdı ve gördüler ki ol fâris kalbden çıkdı. Sanasın od yâlkıdır ve âtlular ardına düşmüşler ve her kaçın ki Rûmlar ânâ yetişseler ol ânlarla dönerdi nîçesin âtdan yıkârdı. Bu esnâda Hâlid ve ânunle olan Müslümânlar hamle etdiler ve müşrikler sûretinden ânı halâs etdiler. Pes ol fâris geldi ve Müslümânların ceşşine vâsıl oldu ve ânı te'emmül etdiler. Sanasın ki gelincik çiçeği yapraklarından bir yaprakdır. Şöyle ki kanıyla boyanmışdır. Pes Hâlid ânâ çağırdı, itdi: Sen şol erenlerden misin ki demini Allah yolunda bezl etmişdir ve boğâzın Allah a'dâsına izhâr etmişdir, ağzından dülbendin gider kimsin görelim, dedi. Râvî ider: Ol hâlde hiç cevâb virmedi ve gidib halkı içine [vr.70a] talıb, belursuz oldu ve dört yâkadan Arablar çağırışdılar ve itdiler: Ey kerîm kişi Emîrin; sana hitâb eder ve sen ândan i'râz edersin, var emîrine âdın bildir. Tâ ki kadrin, merteben ziyâde ola, dediler. Bunlara dahi cavâb virmedi, çün Hâlid'den uzadı. Hâlid kendüsü ânâ vardı, itdi: Vây sana gelsun Müslümânların gönlü ve benum gönlüm senun fi'iline ki meşgûl oldu. Sen kimsin? Râvî ider: Çün Hâlid sözüyle ânâ ilhâh eyledi ve ol âtlu ağzı örtüsü altından Tâbenis diliyle söyledi, itdi: Ben sana söylemedüm, seni horladığımdan değüldür, bilin senden utanub söylemezim. Zîrâ ben perde ehlindenim, nâmahreme cevâb verenlerden değilüm. Bu işe beni mübtelâ iden, gönlüm hüznî ve gözüm yaşıdır, dedi. İtdi: Sen kimsin? İtdi: Ben Havleyem, Ezver kızı ve esîr olan kardeşim Dirâr'dır ve ben Müdhîc kızlarıyla ve Arab kızlarıyla idim ki bu kara haber bana yetişdi ki kardâşım esîr oldu. Ben dahi âtlandum ve ânlarla bu iş etdim. Râvî ider: Hâlid (r.a.) çün bunun kelâmın işitdi. Ânı esirgediğinden âğladı, ândan itdi: Üşde biz bir kezden hamle edelim ve Allah'dan umarız ki kardâşına yetişub esîrliğünden [vr.70b] kurtarâvüz. Havle itdi: Sizden önden ben hamle edeyim. Âmir bin Tufeyl ider: Ben Hâlid'in sağ yanında idim hamle etdiği vakit ve Havle ânun önünde hamle eyledi ve Müslümânlar dahi bir kezden hamle etdiler. Râvî ider: Havle cihetinden la'înlere gâyetde ta'ab yetişdi ve ânun hamlesinden kat'î bunaldılar. İtdiler: Eğer Arabın mecmû' kavmi bu fâris gibi olsaydı bizim bunlara tâkatimiz olmazdı, dediler. Râvî ider: Çün Hâlid ve ânunle olan mü'minlere hamle etdiler. Rûm leşkeri içinde ızdırâb ve kalak düşdü ve Vardân Rûm'un çalkandığun görünce itdi: Deprenmen muhkem durun çünkü bizi ve bizim sebâtımız göreler. Umâruz ki bu Medîne'nin ehli yâ'ni Dımaşk'un ehli çıkâlar ve bize mu'avenet edeler ve ânlarda kimesne halâs

olmaya. Râvî ider: Vardân böyle dediysa Rûm, Arab kıtâline sâbit oldu ve Hâlid mü'minlerle bir kezden hamle-i münkir kıldılar ve halkı yâkdı ve ânlarla sağa ve sola dağıtdı ve Hâlid sahibleri ve Vardân mevzi'-ine kasd etdi. Sancaklar karışub salıbler perân olıcak gördü. Yöresinde müddetce ve her kalbe ve ashâbı hadîd üzere cem' olmuş ve ânı orta yire âlmışdır. Hâlid bir münkir hamle etdi. Ol hamle ile [vr.71a] ol tâğye vusûl etdi ve ânâ vusûl bulmadı ve Müslümânlar, Rûm kıtâline müteferrik oldular. Her bölük mukâbelesinin kıtâline meşgûl olmuş ve Râfi' (r.a.) kıtâl-i şedîd etdi. Emmâ Dırâr kız kardâşı Havle, alâylar tâğıdır ve saflar hark eder ve sağ sol cevelânlar eder ve istemez illâ kardâşın bu yüce âvâzla çağırub, itdi:

Eyne Dırâru lâ erâhu yûmî
Ve lâ yerâhu ma'serî ve gavmî
Yâ vâhidî yâ ehî ibni ümmî
Kedderte 'ayşî ve ezelte nevmî

Râvî ider: Halk bunun kelâmından mübâlağa ağladılar. Mü'minlerin ciğerlerin tâğladılar, Havle bu halde zâil olmadı. Emmâ kardâşından eser görmedi ve Müslümânlar dahi bu işden zâil olmadılar. Zuhr vaktine değin ve ikî leşker biri birinden ayrıldılar ve Müslümânlara Hakk Teâlâ kâfir üzerine fırsât verib kâfirden mübâlağa katl etdiler ve her bölük yerlu yerine rücû' etdiler ve Rûmların gönlü Müslümânlardan gördükleri salâbetden ötürü mahzûn ve gamnâk oldu ve kasd etdiler ki kaçalar. Emmâ Vardân'dan korkdular, kaçamadılar. Çün halk yerlu yerine oturuşdu. Dırâr'ın kız kardâşı Havle, Müslümânlara geldi ve mecmû'asından bir bir kardâşın sordu ve bir kimesne bulunmadı ki haber vire ki ben ânı gördüm diye ve esir olduğun ve katl olduğun dahi kimesne görmedi. Çünki Havle'nin ümîdi munkati' [vr.71b] oldu. Râzı ve figân edib gâyetde ağladı ve itdi: Ey ânâm oğlı noldı bileydin ki seni iplerle mi bağladılar veyâhud demirlerle mi berg itdiler. Ey keşke bileyim ki seni yâbânlarda yazılarda mı bıraktılar. Yoksa gövdeni kanlar ile mi boyadılar. Ey keşke bileydin ki seni segûlariyle mı parâladılar, yoksa kılıclarla mı boğazladılar. Nolaydı kız kardâşın sana fedâ olaydı. Düşman elinden halâs olaydın. 'Acibâ bundan böyle bir dâhî senun mübârek yüzün görmeği bana müyesser ola mı? Vâllah yâ ânâm oğlı kız kardâşın yüreğine bir od verdin ki herkez ânun yâlkı eksilmez, gözi süyünmez. Atana ulaştın ki atan Hazreti Resûlullah'ın (s.a.v.) önünde şehîd oldu.

Benden sana selâm olsun ey kardâşcığım kıyâmete değin. Râvî ider: Hâlid Müslümânları bunun kelâmından gâyetde rikkat edib ağladılar ve kasd etdi, Hâlid ki cümle-i i'âde ide. Nâ-gâh gördi ki bir bölük âtlı meymene tarafından çıktılar. Âtlar dizginin koyuverib segûlarun doğrultmuşlar, 'ukâblar gibi geldiler. Râvî ider: Mü'minler dahi harbçün yüreklendiler. Hâlid ileru yürüdi ve önce Müslümânların ebtâlleri çün ol cemâ'ate yâkın vardılar. Segûların ve kılıçların, olukların, yâylarun ve mecmû'-u yarâklarun ellerinden bıraktılar ve âtdan inub [vr.72a] lüfven lüfven deyu çağırdılar. Ya'nî emân emân. Hâlid itdi: Emânlarun kabûl edin ve ânlaru bana getirin. Pes Müslümânlar ânlaru alıb Hâlid'e geturdiler. Hâlid itdi: Siz kimsiz? İtdiler: Biz Vardân'ın leşkerindenüz, makâmımız Hıms'dır ve tahkik bildik ki biz size tâ'kat getirmeziz ve harbinuzu duymazız. Pes bize ve ehlimize ve şehrimize emân verin ve bizi dahi sizunle musâlaha edin. Geru kâlan şehirler gibi edin. Tâ ki her yîl varub size ne kadar mal vire dersiniz, getüravüz. Her kimesne ki bizim şehrimiz Hıms'da vardır. Bizim sözümüzü kâbul ederler ve ânâ râzı olurlar ve enrimuze muhâlefet etmezler. Hâlid itdi: Şehrinuze varıncâk sulh edevüz, eğer sizun hâcetimuz varsa. Emmâ bunda sizunle musâlaha etmezum. Emmâ bizumle olan tâ şuna değin ki Allah hükmi ne ise öyle ola. Ândan sonra Hâlid ânları i'tikâl etmeği buyurdu. Ândan, ânlarun kâtına vardı ve itdi: Hiç bizim şol melikumuz oğlın depeleyen yoldâşımızdan haberiniz var mıdır? İtdiler: Şol yâlıncak savâş edeni mi dırsınız ki bizden nîçe erenleru, pehlivânlaru düşürdi ve sâhibimizin kalbîn acıttı ve oğlun depelemekle, dediler. Hâlid itdi: Ânı sordum. İtdiler: Sâhibimiz ânı ele götürdüğü keb'ir katıra bindirdi ve yüz âdeme ısmarlayub Hıms'a gönderdi [vr.72b] Tâ ki ândan Melik Herakl'e göndere. Râvî ider: Hâlid bunlarun sözüyle begâyet ferih oldı ve Râfî' bin 'Umeyr'e kağırdı ve itdi: Yâ Râfî' bu yolları senden yekrek bilur kimesne bilmezim ve semâvatü beriyyesin bize kat' idi veren sensin ve ol beriyye-i kat' etmekde hîle eden hem sensin ve bizden önden hiçbir leşker ol beriyye-i kat' etmemişdir. Tâ ki geldik er gibi çıktık ve hîlede ve tedbîrde yîryüzünde sen yekânesin. İmdi Müslümânlardan her kimi dilersen al ve ol Dırâr'ı alub gidenlerun ardına düş. Umârum ki ânlaru yetişâsın ve sâhibumuzu ânlarun elinden kurtarasın. Eğer bunı bâşarabilursan vâllah bu ferihe-i küberâdır. Râfî' bin 'Umeyr'e başum ve gözüm üzerüne, dedi. Ândan yüz âdem edunüldü ve kast etdi ki, gide ve Havle'ye muştucu varub Râfî' gitduğun muştiledi. Pes ferihinden âz kaldı ki helâk ola. Fi'l-hâl deru gelib bu dahi yarâğına girdi ve âtuna binüb Hâlid'e geldi (r.a.) ve bu halk dahi

gitmeğe müheyyâ olmuşlardı ki Havle itdi: Ey Emîr ol tâhir-i mutahhir-i hayrû'l-beşer Muhammed Mustafâ (s.a.v.) ruhî çün senden dilerim ki; Beni dahi ol gönderdiğün kavmla bile gönderesün. Ol ki birinüz kardeşim yüzün görem, dedi. Pes Hâlid, Râfî'e itdi: Sen bunun şecâ'atün bilursun, bunu dahi bile âl Râfî [vr.73a] katl itdi: "es-semu' ve tâ'atü" ândan yürüdiler ve Havle ânların ardına düştü ve varub ânlarla karışmadı ve halk be-cidd yürüdüler. Tâ ki Selâmiyye âdlu yire vardılar. Pes Râfî' nazar etdi. Önce giden halkun izin görmedi ve kavmine itdi: Beşâret olsun ki ol kavm dahi gelmediler. Ândan sonra bunları vâdî-i hıyâtda kemîn etdi ve ol esnâda ki bunlar kemînde idiler nâ-gâh toz belirdi. Pes Râfî' cemâ'atine itdi: Hâzır-ı vakt olun ki üş geldiler, dedi. Bu halk dahi hâzır oldılar ve 'adüvv gelmesine muntazır durdular. Ânlar dahi çıkâ geldiler ve Dırâr'ı ortaya almışlar ve Dırâr bu ebyâtı ider:

*Elâ mübliğün gavmî ve Havlete ennenî esîrun / rahînün müsegû'l-yedi bi'l-gaddi
Ve havlî ulücû's-Şâmi min külli kâfirin / ve mâ minhüm illâ muhassinun bi's-serdi
Fe yaâ kalbu müt ğammen ve hüznen ve hasreten / ve yâ dem'î cûdî bigeydın alâ
haddî*

Türâ hel erâ ehlî ve havlete merraten / fezkür mâ künnâ 'aleyhi mine'l-'ahd

Râvî ider: Havle ânâ kemînedden cevâb virdi ki Allah Teâlâ du'âyî icâbet etdi ve tazarru'nu ve necvânı kabûl etdi. Üşde ben kız kardâşun Havleim deyub tekbîr etdi ve müşrikler üzerine hamle etdi ve Râfî' dahi ashâbıyla tekbîr etdiler. Cemmîl bin Sâlem ider: Biz tekbîr edincek âtlarumuz bir kezden kişnediler. Allah tarafundan bir ilhâm erişmekte ve bizden herbirimuz Rûm'un birine kasd etdi ve bir sâ'atden ziyâde olmâdı ki her birumuz hasmın [vr.73b] katl etdi ve Allah Teâlâ Dırâr'a halâs verdi ve ol kavmin âtlarun ve silâhlarun aldık. Râfî' Bin Kâdem ider: Biz ol halkı depelemekde idik. Havle kardâşın kurtarub ânâ selâm virdi ve ânunle mesrûr oldı ve bir âta bindi ve eline segû alub ol dahi hamle etdi ve bu ebyâtı ider:

*Yâ Rabbü Hamden iz ecebte da'vetî
Ferracte 'annî ve ezelte kürbetî
A'tayteni'l-me'mûle gable meniyyetî
Cema'tenî yâ rabbü me'a ahibbetî
Fe'l-yevme eşfi min 'idâye ğilletî*

Vâkıdî ider: Bunlar bunda ganaîm ve selb-i cem' edib hayl-u şehâdi-i kabz etmekte ol tarafda Rûmlar sanub çıkâ geldiler ve ânı ardına bakmayub giderler ve Râfi' bunların hizmetlerin bilub yoldâşlarıyla birebir dermeğe başladılar. Râvî ider: Çün Hâlid, Râfi' bin 'Umeyr'e-i yüz fâris ile Dırâr'ın talebine ve halâsına gönderdi. Vardân'a bir darb urdu, şehâdet taleb edenlerin ve sa'âdet isteyenlerin darbı gibi ve Müslümânlar dahi Rûm'a darb etdiler ve Rûm bunların sadmesine doymâyub dönüb cân kurtarmak ardınca oldılar. Önlerince giden Vardân idi ve Müslümânlar ardlarına düşüb sâzların, selblerin ve emvâlin aldılar ve Rûmlar talebinden kesilmediler. Tâ vâdî-i hıyâta değîn ve vâdî-i hıyâte varıncak, Müslümânlar Râfi' ile ve Dırâr ile buluşdılar ve ânâ selâm virdiler. [vr.74a] kurtulduğuna şükr etdiler ve Hâlid, Râfi'e hayrla senâ etdi. Ândan sonra geru Dimaşk'a geldiler ve Müslümânlar bu nâsra ferih oldılar ve Ebû 'Ubeyde'ye feth-i beşâret etdiler ve Dimaşk ehli galîye ve kahra müteyakkın oldılar. Râvî ider: Haber Herakl'e yetişdi ki Vardân munhezim oldu ve oğlı depelendi. Pes mülk-ü Melikünün zevâlin müteyakkın oldu. Pes Vardân'a mektûb yazub itdi: Emmâ ba'de bana haber şöyle yetişdi ki karnı doymadık. Arkaları yalîn Arablar seni münhezim etdiler ve oğlun depelediler. Mesîh oğlı ki dahi sana dahi rahmet etmesun. Eğer ben senun seçâ'atuni, şiddet-i darbunı ve tasarruf senun elinde değil, âduni bîlmesem hışmıma mahal olurdun. Emmâ giden gitti ve ben Ecnâdeyn'den doksan bin fâris gönderdim ve seni ânların üzerine emîr kıldum ve ânlarla varun, Dimaşk ehline isti'ânet eyle. Ba'zı ashâbunı gönder ki varalar. Filistîn'de olan Arabî meşgûl edeler ve ânlar ve gele ile ashâbı arasında haîl olalar ve dînine ve sâhibine nusret eyle ve's-selâm ve mektûbu çâpar ulağuyla gönderdi. Çün geldi Vardân'a yetişdi açub mütâla'a kıldı. Bâ'zı mazmûniyle tesellî oldu. Ecnâdeyne'ye gitmeğe, yırâk etmeğe başladı ve çün melik mektûbi geldiğünden üç gün geçdi. Kenduyle olan cemâ'atiyle Ecnâdyn tarafına müteveccih oldu. Çün Ecnâdeyn'e gitmeğe yırâk etmeğe başladı ve çün Melik mektûbunu geldiğinden üç gün geçdi. Kenduyle olan cemâ'atiyle Ecnâdeyn tarafına müteveccih oldu. Çün Ecnâdeyn'e yetişdi. [vr.74b] Bu makâmda Rûmlardan mübâlağa leşker buldı ki cebeler, zırhlar, cevşenler, dûlgâlar giymişler, mecmû' yarâkları muheyyâ olmuş ve ânâ karşı çıkub, ânâ selâm virdiler ve önüne hizmet etdiler ve oğlı çün gazâ etdiler. Çün geldi çâdırunda mukarrinde müstakirr oldu. Melikun mektûbun bunlara okudu mecmû'sı "es-semu' ve tâ'atü" dediler. Pes itdi: Hâ hâzır olun ki Dimaşk ehline

mu'âvenet edevüz. Bunlar dahi hâzır oldılar. Râvî ider: Sikâtden işitdim şunlardan ki Hâlid ile bâb-ı şarkîde idiler. Şol vakt ki Vardân'ı hezimet etduğunden sonra rüçû' etdi ki, Ubbâd bin Sa'd hâzır mı? Şercîl bin Hasene, Resûlullah'ın (s.a.v.) Basra'dan, Hâlid'e gönderdi ve bildürdi ki Rûm leşkeri doksan bin âdem, Ecnâdeyn'den geldi erişdi. Sen dahi hâzırlığunle ve yarâğınle ol ki ânlarunle buluşasun, dedi. Çün Hâlid bunu işitdi, binub Ebû 'Ubeyde katına vardı ve itdi: Ey emîn-i ümmet üçde Ubbâd'ı Şercîl gönderdi. Şöyle haber verir ki tâğıyye-i Rûm Vardân'ı Ecnâdeyn'de olan leşker üzerine mütevellî kıldı ve ânlar doksan bin leşkerdir. Pes bunda ra'y nedir? Nîce mâslahat görürsün, Ey Resûlullah'ın (s.a.v.) sâhibi, dedi, itdi: Yâ Ebâ Süleymân bilinile ki Resûlullah'ın [vr.75a] (s.a.v.) ashâbı bizden ırak düşmüşlerdir. Şercîl gibi ki 'Arz-ı Basra'dadır. Muâd bin Cebel gibi ki Havrân'dadır ve Yezîd bin Ebî Süfyân gibi ki Belkâ'dedir ve Numân bin Makran gibi ki Tedmür'de ve Irâk'da ve 'Amr bin el-Âsî gibi ki Filistîn'dedir. Sevâb budur ki ânlara mektûb gönderesun ki geleler. Bizumle buluşalar. Ândan sonra 'adüvvüye kasd edesin ve Allah'dan nusret taleb ederüz. Pes Hâlid, 'Amr bin el-Âsî'ye mektûb yazub itdi: Bismillâhirrahmanirrahîm. Emmâ ba'd bîlesin ki Müslümânların kardeşlerin kasd etdiler ki Ecnâdeyn'e varalar ve Rûmlarlardan ânda doksan bin er cem' olmuşdur ve ânlar dilerler ki bize yürüyeler. *"Yürüdine li yutfiû nûrâllahi bi efvâhihim vallâhu mutimmu nûrihi ve lev kerihe'l-kâfirûn."*³⁰⁰ Kaçın ki sana iş-bû mektûbum vâsıl ola. Senunle olan Müslümânlarla bize gelâsın ve Tengrî'nun selâmı ve rahmeti sizun üzerinuze olsun, dedi. Mecmû'-u zikr olunan beglere bunun mazmûni yazub gönderdi ve halka göçün deyu emîr eyledi ve develer üzerinde kubbeler bağlandı ve koyunları sürüb, emvâlleri alub, gitdiler ve Hâlid, Ebû 'Ubeyde'ye (r.a.) itdi: Ben şöyle maslahat gördüm ki ben leşkerin ardında kalam. Ganâim ve nısvân ve veldanla. Sen leşkerle önce [vr.75b] yürüyâsın. Eğer Vardân ile Rûm leşkeri gelib sana ulaşırsa sen yarâğın öniyle ile olıcâk, ânlar senden kaçub harâmiye ve emvâle ve ganâime vüsûl bulmazlar. Ebû 'Ubeyde itdi: Leşkerle sen önce yürü, ânlar gelub bize ulaşmayalar. İllâ ben dahi hîle edub, kâfilenun ardınca deve ve yükle tavârı koyem. Eğer böyle olmazsa ben ve benumle olan Müslümânlar ânlara ganîmet oluruz, eğer önce biz yürürsâvüz, dedi. Pes Hâlid itdi: Ben sana muhalefet etmezim, her nedeğim dersin. Ândan Hâlid itdi: Ey mü'minler çok leşkere karşı gidersiz. Cem'-i gafîr ve 'asker-i kesîrdir. Gerekdir ki gönlü gözü uyarasuz, hâzırlıgunuz ile olasuz ve icâlinüz

³⁰⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Saf Süresi, Âyet 8, vr. 75a.

öndesiz ve Allah size va'ad ettiği nesne için 'amel edesuz. Zîrâ Hakk Teâlâ size nusret virmeğe va'ad etmiştir. Ândan bu âyeti okudu, "*Kem min fi'etin kaliletin galabet fi'eten kesireten bi iznillâhi vâllahü me'a's-sâbirîn.*"³⁰¹ Ândan Hâlid leşkeri olub önce yürüdü ve Ebû 'Ubeyde ile bin âtlı kaldı. Çün ehl-i Dimaşk bu hale nazar etdiler, Ebû 'Ubeyde üzerine haykırışdılar ve çağırub, gavgâ galebe etdiler ve yürüdüler ki ânlaru yağmâlayalar. Öyle zannetdiler ki bunlarun, ânlarun leşkeri geldiğün işidub kaçmak dilerler. Pes 'ukalâsı itdiler: Eğer Ba'albek yoluna giderlerse ânun fethine ve Hims [vr.76a] fethine giderler ve eğer Râht çâyırına ve Şahverâ tarîkine giderlersâ şekk değıdir ki kaçub Hicâz'a giderler ve bilâddan aldıklarun terk ederler. Vâkıdî ider: Ol günlerde Dimaşk'da bir batrîk vardı. Adına Malâkan oğlu Bâvlûs derlerdi ve Nasrânîler kâtında gâyet de ulû idi ve şöyle idi ki kaçın Melik Herakl'e elçi gelse ve cevâbından âciz olsalar âdem gönderib, bu zikir olan Bâvlûs'a getirürlerdi ve ânları müşkîllerinden halâs ederdi ve ok âtmakda kâmu atıcılardan yekdi ve şöyle idi ki, Dârayâ adlu yerde bir ulû ağac vardı ve ânı bir okle atdı ve ok ağaçda iligine değın gömüldü. Kavli muhkemlikden ve ânun üzerine kibrinden ve 'ucbundan bezdi ki her kim şecâ'at da'vasın edersa okum yânuna âtsun, deyu. Pes bu sebeple³⁰² zikir-i şâ' oldı ve bu Ashâb-ı Resûlullah ile (s.a.v.) Şâm'a dâhil olaldan beru herkez mukâtele etmememişdi. Çün ehl-i Dimaşk Müslümânlarun göçdüğün gördüler. Ânun kâtında cem' oldular. Ol itdi: Sizi bunda geturen nedir? Dedi. Pes Müslümânlarun gitduğün bildirdiler ve itdi ki: Eğer Melik kâtında ve Şâm ehli katında 'izzet-i ebed ve câh-ı kebîr dilersen, gel bizumle bunlarun ardınca çık. Ânlardan serpileni derelim, eğer kolây sanursânuz kıtâl dahi edelum. Bâvlûs ânlaru itdi: Ben şimdiye³⁰³ [vr.76b] senunle mukâtele kılmaduğum ve size nusret etmeduğum sizi 'adüvvünüz kıtâlinde kalîlü'l-ehemme gördüğüm için idi. Ben dahi sizden tahallüf ederdim. Şimdi dahi Arab'un kıtâlinde benim hâcetim yokdur. Pes bunlar itdiler: Mesîh hakkıçün ve ânâ İncîl hakkıçün eğer önümüze düşüb Arab'a çıkarsan, bizden birumuz herkez dönüb kaçmayavüz ve sâbit-kâdem olavüz. Seni hakem kıldık, her kim bizden kaçarsa boynun ur ve biz bu nesnede sana ta'arruz etmeyâvüz. Çünkü bunlarunle kavli bir keşîd, dedi. Menziline dâhil oldı. Yarâğın giydi. 'Avratı ânâ itdi: Bu işden geç ve ândan çıkmâ ve senun elunden gelmez nesneden geç. Zîrâ ben düşümde gördüm ki sanâsun sen âtun üzerinde oturursun ve

³⁰¹ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, Âyet 249, vr. 75b.

³⁰² Vr. 76a, + okun.

³⁰³ Vr. 75a, + değın.

havâda kuşlara ok âtarsun ve ol kuşlardan bir nîçe kuşlar yeryüzüne düşerler ve düşdüklerinden sonra geru kalkarlar. Ben bu halde ta'accüb edub durum. Nâ-gâh kuşlardan bir bölük kuş, bulut gibi geldiler. Senun üzerinde ve senunle olan cemâ'atun üzerine havada durdular ve havadan inub sizi bişire bişire, yüzere yüzere urdular. Ândan siz ânlardan dönüb kaçdunuz. Hiç kimesne-i urmazlardı, illâ her kimi urarlarsâ helâk ederlerdi ve ol düşden havfle uyanu [vr.77a] kıldım ve senun çün ağladum. İtdi: Beni urub helâk etdiklerin gördün mü? İder: Gördüm bir büyük kuş gelub minkârıyla senu urub helâk eyledi. Râvî ider: 'Avratından bu sözü işitdiysa yüzüne bir topatce urdu. İtdi: Hayırla sana beşâret olunmasun, vâý sana gelsun. Arabun korkusu gönlüne dâhil oldu. Şöyle oldu ki gördüğün nesne ânlarla hamle ederse kokma. Arab begin sana hâdim edeyim ve ashâbun koyununa, hınzırını ki çoban edeyim, dedi. Pes 'avratı nîçe edersen et, ben sana nasîhat ettim, dedi. Râvî ider: Bunun kelâmına 'itibâr etmedi ve yarâklarunub menzilinden çıkdı ve Dımaşk'da olanlar ânunle bîle bindiler ve tefûş etdi, gördü altı bin âtlunun bini yayadur ki her birisi pehlivânlar, şîr-i merdler idi. Pes kendu âtlı ile yürüdü ve kardâşı Batrûsî yaya ile yürütdi be-cidd gitdiler ve Hâlid önünce gidub, Ebû 'Ubeyde'den uğrakdan ve ehilden uzamışdı. Ebû 'Ubeyde deve ve koyun arduca yürüdü. Nâ-gâh halkından birisi Rûmlarun tevzîn gördü ve Ebû 'Ubeyde'ye buni bildirdi ve itdi: Bu bir tozdur. Öyle zann ederum ki 'adüvv toz ider. Ebû 'Ubeyde itdi: Ânlar değuldir, illâ ehl-i Dımaşk'dur. Bizi kolây sendılar, dedi. [vr.77b] Ândan durdı tâ ki azık ve koyun geldi erişdi. Tozutdukca terakkî etdi, esvât-ı mütezâyid oldu. Pes itdi: Ey Müslümânlar hâzurluğunuzle olun zîrâ 'adüvv üşde geldi, erişdi. Bu sözün temâm etmedun. Âtlular çıkâ geldiler. Sanâsun kat'ü'l-leyldir ve Bolis önlerinedir. Çün Ebû 'Ubeyde'ye nazar etdi ve ânâ kasd etdi ve ânunle altı bin âtlı vardı ve kardâşı Batrus yaya ile harâmiye kasd edib bir zîn buldular ve çevresine âlub orta yire aldılar ve dönüb Dımaşk'a müteveccih oldılar. Çün İstiryâk Nehri'ne erişdiler ki ol Kinseve Nehri'dir. Ânda oturub kardâşından göz kulâk dutub hâlin tefahhus iderdi. Emmâ Ebû 'Ubeyde çün gördü ki, Rûmlardan bunun bâşuna bunun gibi vâkıa oldu, itdi: Vâllah tedbîr, Hâlid tedbîriydi. Zîrâ ol didiydi ki ardda ben kalayım, dedi. Ben komadım bu hâlde iken Bolis üzerine havâle olub ânâ kasd etdi ve sancaklaru salîbler bâşı üzerinde bu yakâdan 'avratlar vaveylâ deyu figân ederler ve oğlâncıklar çağrışurlar ve Ebû 'Ubeyde ile olan Müslümânlardan bin fâris ânlarla istikbâl edib, kîtâl ederler ve Tengrî düşmanı Bolis, Ebû 'Ubeyde'ye kasd etdi ve

harb ânların ortasında karıştı ve Rûmlar ile [vr.78a] Müslümânlar ortasında katli vâki' oldu ve ânların üzerine toz mürtefî' oldu ve 'arz-ı şuhûd ede. Birbine ikbâl etdiler. Râvî ider: Bolis kîtâlinden Ebû 'Ubeyde'ye 'azîm belâ ve mihnet yetişdi ve gökcek sabr eyledi. Sehîl ibn Sabbâh ider: Altumde bir sekûl ât vardı. Yemen âtlarından vecyih ve lâhik neslinden. Bu halde ki, Ebû 'Ubeyde ile Bolis arasında şiddet-i mukâtele vardı. Hemân dizginin gegşetdim ve mahmuza urdum. Âltumdam yıldırım gibi çıktı. Âz vakitte Hâlid'e ve Müslümânlara yetişdim ve ânlara kat'î dutdum çağırdım. Hâlid ider: Sana noldı ey Sabbâh oğlu. Ben ettim: Ey Emîr, Ebû 'Ubeyde'ye ve harâmiye eriş. Zîrâ Dımaşk neferi ânlara erişdi ve 'avratlardan, oğlânlardan bir bölük buldılar ve Ebû 'Ubeyde tâ ki kat'î temiz belâyla mübtelâ olduğuçün, Hâlid sehîl kelâmundan bunu işitdi, itdi: *"İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi raci'ün."*³⁰⁴ Vâllahi ben Ebû 'Ubeyde'ye dedim idi ki ko, ben arda kalâyum, dedim ve komâdı. *"Lî yekdiyallâhu emren kâne mef'ûlen."*³⁰⁵ Ândan sonra Râfî' bin 'Umeyr'e emr etdi ki bin âtlu ile ağırgâ yetiş, dedi. Çün ol biraz uzâdı. Abdurrahman bin Ebû Bekr Sıddîk (r.a.) bin âtlu dahi koşub tîz düşmane eriş, dedi ve ânun 'akabince Dırâr'ı gönderdi bin âtlu ile [vr.78b] ve ânun ârdınca Kays bin Habîre-i bin âtlu ile gönderdi ve Hâlid kalân Müslümânlar ile ardlarınca gitdi. Bu esnâda Ebû 'Ubeyde, Bolis ile kîtâlde idi ki nâ-gâh Müslümânlar 'askeri çıkâ geldi ve 'adüvullah üzerine hamle kıldılar ve dört yakâdan âtları ortaya aldılar ve salîbler yire döküldü ve Rûmlar hevâne müteyakkîn oldular ve Dırâr bin Ezver şu'le-i nâr gibi geldi yetişdi ve Bolis'e kâsd etdi. Çün 'adüvullah ânı gördü hâtrı künd oldu ve 'azâsına süstlük 'arız oldu ve gönlüne kalak ve ızdırâb vâki' oldu ve Ebû Ubeyde'ye itdi: Yâ Arabî dînün hakkıçün bu şeytâne di, benden irâk olsun. Zîrâ Bolis la'îni, Dırâr'ın cengin Dımaşk kal'asından görmüşdü ve 'asker-i Rûm'a ve Kîlûs'a ve İzrîl'e ne etiğün müşâhede kılmışdu. Beyt-i Lahiyâ'da olan vak'asın işitdi, çün gördü ki ânâ karşı yürüdü, bildi ve Ebû 'Ubeyde'ye itdi: Dînün hakkıçün bu şeytâna emr eyle ki bana yakîn gelmeyâ ve Dırâr bunun kelâmın işidib, itdi: Şeytân olayım eğer senden ve senun tâlebunden kesilursem, dedi. Ândan sonra segûsun ânâ doğrultdu. Çün Bolis gördü ki segû geldi, kenduye erişdi, kenduyu âtdan âşağı bıraktı ve yoldâşlarından [vr.79a] yana kaçmak istedi ve Dırâr dahi âtından indi ve ârduna düşüb, itdi: Nereye varâsun ki şeytân senun tâlebindedir deyub ânâ yetişdi ve kâsd

³⁰⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, Âyet 156, vr. 78a.

³⁰⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Enfâl Sûresi, Âyet 44, vr. 78a.

etdi ki kılıcila iki pare ede. Bolis itdi: Yâ Bedevî; beni öldürme ki eğer ben ölmezsem sizun nisvânunuza zarar yokdur, dedi. Çün Dirâr bunu işitdi, elin çekdi dutub esîr eyledi ve Müslümânlar ‘adüvullah üzerine cür’et edub, mübâlağa katl etdiler. Vâkıdî ider: Şahverâ’da Müslümânlar ile olan sikâtden şöyle işitdum ki itdiler: Müslümânlar, Rûmlarun çevresin aldılar ve Rûmlar orta yirde kalub, kılıcların ânâ bezl eylediler ve Müslümânlar altı bölük idi. Her bölüğünde bin âtlı vardı. Refâ’at bin Kays ider: Vâllahi Dımaşk fethinde bize yakîn hâsıl oldu ki bunda gelen küffârdan yüz âdemdan yukâru bir âdem dönüb geru Dımaşk’a gelmedi. Râvî ider: Dırâr bildi ki kız kardâşı Havle esîr olan hâtunlarla esîr olmuşdur ve bu iş ânâ begâyet-i ‘azîm oldu. Mâhalde gelib bu kaziyye-i ânâ bildirdi. Pes Hâlid ânâ itdi: Kâyurma zîrâ biz ânlardan nîçe müşrikler esîr edib, beglerin dutub dururuz. Vakt ola ki değışirâvüz, haremîmiz taleb eder, bunda dutulânlardan virâvüz. Ândan Hâlid, Ebû ‘Ubeyde’ye emr etdi ki: [vr.79b] Halkla te’enniyle yürüye. Tâ ki Hâlid varub esîr olan harâmiyi tefîş ede. Ândan on bin yâr, er yiğit âlub gitdi ve geru kalanun Ebû ‘Ubeyde ile kodı, korkdu ki nâ-gâh Vardân gele bununla bulaşa. Pes Ebû ‘Ubeyde halkıyla yürüdi ve Hâlid kendu ile olanlarıyla esîr talebine müteveccih oldu. Râfî bin ‘Umeyr’i, Meyseretü bin Mesrûk’ı, Dırâr bin Ezver’i kendunden ileru gönderdi ve bunlar yürümekde gâyetde cedd etdiler ve Dırâr ider;

*Yâ Rabbü ferric mâ terâ min kürbeti
Ve lâ tümitni ‘acilen bi hasratı
Hattâ erâ binâzirî ehayyetı
Zâke münâye sümme zâke büğyetı
Sîrû binâ ile ‘l-‘idâ yâ suhbetı
‘Asâ enâlü büğyetı ve münyetı
În lem ügâtil fe ‘hligû lihyetı*

Râvî ider: Hâlid bunun sözünden geldi ve be-cidd yürüdiler. Tâ ki İstiryak Nehri’ne yâkın geldiler ki ol Kinseve’dir. Gördiler ki toz zâhir olmuş ve toz içinde segûlar ve kılıcları bir hâlde itdi: Bu ‘aceb hâldir. Kays bin Hubeyre itdi: Öyle zannederim ki Dımaşk’ta kalan âtludur geldiler erişdiler, dedi. Hâlid itdi: Segûlunuz muhkem dutun, görelum haber nedir? Dedî. Ânlar dahi segûlaların berk dutdular ve yürüdüler. Râvî ider: Saîd bin Ömer ve haber verdi. İtdi: Sinân bin Hâzim Yerbû’dan şöyle

işitdim ki itdi: Habîb bin Muz‘ab itdi: Çün Rûmlar gelub, Ebû ‘Ubeyde ile buluşub haremın birazın kat‘ edib. Bolis kardâşı [vr.80a] Batrus âlub dediğumuz yere varmışdı ve ânlar Batrus itdi: Ben bundan gitmezim, tâ kardâşımın hâli nîce olur bilmeyince, dedi. Ândan sonra ‘avratları birbir önüne getirüb gördü ve ‘avratlar içinde Ezver kızı Havle‘den gökcek görmedi. Pes Batrus itdi: Bu benumdur ve ben benum hiç kimesnenun bunda benumle mu‘ârizası yokdur, dedi. Ashâbı dahi itdiler: Ol senun, sen ânun dediler ve evvel la‘înler Müslümânların haremı içine yürüyüb, her birisi birini benumseduler câriye gibi bu benum, ol benum deyişdiler. Andan sonra ganâimi cem‘ etdiler ve durub Bolis‘in ve ashâbunun haline müntazır olmuşdur ve karılar içinde Himyerî‘den karılar vardır. ‘Amâlika ve Tebâb‘e neslinden ve ânlar âta binmege mu‘tâde olmuşlardı ve gîcelerde seyr etmek âdetleriydi ve kabâil-i Arab‘a hücum etmek san‘atlarıydı. Râvî ider: Bu ‘acâiz, bir yere cem‘ oldılar ve Havle bunlara itdi: Ey Himyer kızları ve teba‘betileri râzı olur musuz ki ‘ulûcu‘r-Rûm sizi vatâ‘ ideler ve ehl-i şirke ‘abîd olasız. Kat‘î sizun şecâ‘atüntüz ki ihyâ‘-i Arabla ve mecâlis-i huzurda söylenurdu. Şimdi ben sizi ol nesneden ma‘zûl göreyim ve ben sizun üzerinuze bu musîbetden [vr.80b] ve kâfire hizmet etmek ârından katli ehven gördüm. Pes Gaffâr Himyerîyye Kızı Gafire itdi: Ey Ezver kızı; vâllah şecâ‘atde ve berâ‘atde bizi vasf etduğun gibidur. Âta binmek, gîcelerde hücum etmek bize âdet olmuşdur. Emmâ bu kadar vardır ki yâyun işi okuyla râst olur ve segûnun fi‘ili dürtmekde ve kılıcun ‘amili darbiyle hoşdur. Eğer bu edevât olmasa silâhdan hiç nesne hâsıl olmaya ve hîlesi ne ola. Ol kimesnenun ki kılıca, rümhe mâlik olmıyâ ve ‘adüvv bizi gafletle ahz etmişdir ve bizde yarâk nesne yokdur ve şimdi biz obaya sâlnmış deve ve koyun gibiyiz, dediler. Havle itdi: Ey ‘Amâlika ve Tebâb‘i kızları; çâdır direklerine ve tınâb kazıklarına noldu? Bu la‘înler üzerine hamle koyulalum. Ola ki Hakk Teâlâ ânların üzerine bize nusret vire veyâ bizi katl edeler âht âlavüz ve nisâ-i Arab bizi ta‘yir etmeyeler. Pes Gafire itdi: Vâllahi beni bir nesneye da‘vet etmedin ki benum katumda ândan sevgiludan nesne ola, deyub herbiri bir hayme ‘amûdunu ele alub bir kezden sayha etdiler ve Rûm üzerine yürüdiler ve Ezver kızı Havle önlerince ve omzunda bir hayme ‘amûdun götürdi ve ardınca Gaffâr kızı [vr.81a] Gafire ve ‘Utbe kızı Ümmü Âbân ve Zâr‘ kızı Selmâ ve Sevled kızı Lebnâ ve ‘Amlûk kızı Merzûa ve Nu‘mân kızı Seleymâ ve bunlara benzer niçeler dahi her birinin elinde bir ‘amûd ve Havle bunlara nasihat edub, ider: Birbirinizden ayrılman ve bir halka gibi olun ve dağılman ki helâk olmayasuz ve segûlar pâralayub kılıclar

hûrd edin ve bâşlar tağıtub, beyinler dökün. Râvî ider: Havle böyle deyub yürüdi evvel kimseye ki urdı, ol kavmden bir kimesne idi ki bâşına bir ‘amûd urub ol kişi bir kızçağızdı ve yire düşüb cân-ı cehenneme ısmârladı ve ol kavm dönüb ne haldedir deyu nazar etdiler, gördüler ki ‘avratlar çıkâ geldiler ve her birinin elinde bir ‘amûd ve Batrus ânlar çağırub, vây size gelsun bu ne haldir? Dedi. Pes Gaffâr-ı Himyerîye kızı Gafire itdi: İş-bû bizim fi‘ilimizirdir ki nefsimizi ârdan berî ederiz ve Arabun serzenişinden münezzeh oluruz. Bugün bu ‘amûd ile sizin ile uralum ki beyinlerunuzu burnunuzdan getirevüz ve ‘ömürlerinizü kat‘ edevüz. Râvî ider: Batrus bunun sözünden güldü, ândan kavmine çağırub, itdi: Vây size üzerlerine tağılun. Emmâ sâkunun kılıc ‘amelin etmen ve dutub esîr eylen ve sizden her kim benum [vr.81b] yoldâşuma ya‘nî Havle’ye yetişursa olmasun ki ânâ bir noksan ve bir mekrûha erişdire. Râvî ider: Cemâ‘at bunların üzerine müfterik oldılar ve her taraftan bunları ihâta edib orta yire aldılar ve ânlar savl taleb etdiler ve ânâ yol bulmadılar ve Rûmlardan hiç kimesne bunların kâtına gelmezdi. İllâ ‘amûdle âtı ayağın urub düşerlerdi ve âtından âyrıldıktan sonra ‘amûdlarıyla üşüb depelerlerdi. Vâkıdî ider: Şöyle işitdim ki ‘avratlar Rûm’dan otuz fâris depelediler. Çün Batrus bu hale nazar eyledi, gâyetde gazab etdi ve âtından indi ve ashâbı dahi âtdan indiler ve ‘avratlar üzerine segûlar ve kılıçlarla yürüdüler. Ânlar dahi biribirin kandurub iderler. Yüzsuyuyla ve kerâmetiyle olun, yüz karasıyla ve leyimlikle olman, derlerdi. Râvî ider: Batrus ba’isen izhâr eyledi. ‘Avratlar fi‘ilin görüncek hazîn ve mütehessir oldı ve Dırâr kız kârdaşı Havle’ye nazar etdi ki, dişi arslan gibi ikrâr ve bu ebyâtı ider:

*Nahmu benâtu teb’in ve Himyer
Ve darabnâ fikum feleysen münker
Liennenâ fi’l-harbi nârun tes‘ar
El-yevme telgavne’l-garâbe münker*

Çün Bolis ândan ebyâtı işitdi. Hüsnüne, cemâline, kâmetine, i‘tidâline hayrân oldu, ânâ yakîn vardı. İtdi: Yâ Arabîye bu yarâmaz fi‘ili terk eyle, ben seni [vr.82a] mükerreme ve mu‘azzeze ve muhtereme kıluyım dahi değil misin ki, ben senun mevlân olam. Beni, mecmû‘ Nasrânîler severler. Benum ziyâ‘m ve ‘akârum ve emvâlîm ve mâşîm vardır ve Melik Herakl katında ‘azîm-i menzîlim vardır ve benum nem varsa senun yoluna fedâ olsun, elunle kendu nefsunu katl eyleme, dedi. Havle

itdi: Ey leyîm ve fâcir ve kâfir oğlu; vâllah ben râzî değılum ki senu deveme hizmet edib, koyunuma çopân olasin. Ol kande kaldı ki bana küfvv olasin dahi vâllah eğer sana fırsat bulursam iş-bû ‘amûdle kellen tağıdam ve beynin dökem. Râvî ider: Batrus çün Havle’den bu kelâmı işitdi: Halkına itdi: Niye durursuz ursânuz, ne deyu kandırdı ve itdi: Cemî’ ehl-i Şâm katında ve mütenassır-ı Arab katında size bundan ulû âr nolâ ki kılıcsız, bıçaksız bir bölük ‘avrat size galebe etdiler. Mesîh gazabundan ve Melik Herakl gazabundan gorkun, dedi. Râvî ider: Batrus’un bu kavlıyle hareket edib, hamle-i ‘azîme kıldılar ve ‘avratlar ânlarun hamlesine sabr etdiler ve bunlar bu cengden zâil olmadılar. Nâ-gâh Hâlid çıka geldi ve bunlarun tozun ve kılıclar yâlabduğun gördü, dönüb ashâbuna itdi: Bu kazıyyeden bizi kimdir ki âgâh ede, dedi. Râfi’ ibn-i ‘Umeyr itdi: Ben âgâh edeyim Yâ Emîr, deyub [vr.82b] âtinun bâşın koyuvirdi. Tâ cenk yerine geldi gördü ki ‘avratlar, la‘înlerle mukâtele ederler. Fî’l-hâl dönüb geldi, gördüğün hâlde bildirdi. Hâlid itdi: ‘Amâlîka kızlarundan ve Tebâb’ie neslinden bu ‘acep midir ki Teba’ bin İfran ve Teba’ bin Ebî Gerbuzî Zahîd ve ‘Abdü’l-Kel’al ve Teba’ bin Hasân bin Teba’ bunlardandır ki bu Teba’ Hazretî Resâletun (s.a.v.) hakkından hurûc etmeden, bunca kelâm etmişdir ve ânun nebûvvetine evânından ve önünden şehâdet etmişdir ve oldur ki işitmişdir.

Şehidtü ‘alâ Ahmede ennehû rasûlün / minellahi bârî kelli’n-ni ‘ami

Lehû ümmetün sümmiyet fi’z-zebûri / bi ümmet-i muhammedin hayru’l-ümemi

Felev müdde umrî ilâ ‘asrihi / leküntü vezîran lehû vebnü ‘ammi

Dahi bilinile yâ Râfi’ ki ol ‘avratlar nîçe yerlerde harbe sabr edub demişlerdir, nîçe yerlerde harbe sabr edub demişlerdir. Eğer bu dedüğün gibi etdilerse ebedü’l-ebed Arabın geru kalân kızları üzerine seyyidât oldılar ve kendulerden âr-ı izâlet etdiler. Râvî ider: Müslümânlar çün bu kelâmı istimâ’ etdiler. Yüzleri ferihden münevver oldı ve Dırâr sıçrayub üzerindeki eskicesin yabana atdı ve segûsun râst edub, âtı bâşın koyuverdi. Diledi ki erişub ‘avratlara nusret ide. Hâlid itdi: Sabr eyle yâ Dırâr ta’accül etme ki her kim işinde te’eni etdi, maksûdına [vr.83a] yetişdi ve her kim ta’accül eyledi ve maksûdundan geru kaldı, dedi. Dırâr itdi: Ey Emîr, atam, anam kızına nusret etmekden bana sabır yokdur, dedi. Hâlid itdi: İn-şâ‘allah tizde ferihe yetişasun deyub, halkın müretteb etdi ve âtlarun bâşın birbirine koşdu, beraber eyledi ve sancakları çözdü ve kalbde durdu ve itdi: Ey Müslümânlar kaçın ki kâfire varasuz.

Müteferrik olub ânlaru ortaya alun. Evvelâ Hakkı Subhâne ve Teâlâ kavmimizi halâs edib, sabîlerimizi esirgeye, dedi. İtdiler: Baş göz üzerine. Ândan Hâlid kavmiyle önce yürüdü ve Rûmlar ‘avratlarıyla kıtâlde idiler ki Müslümânların ketâibi ve mevâkıbi ve i‘lâmı ve râyâtı yetişdi. Bunu gördüysa Havle ref‘-i savtıyla çağırđı. İtdi: Beşâret olsun, Ey Tebâb‘e kızları size Rabbü’l-Alâ’dan ferc yetişdi ve Batrus muvahhidlerin ketâibine, mevâkıbine nazar etdi ki üzerlerine çıka geldi segûlar birbirine müştebiğe olub nistâne dönmüş ve kılîclar bıragub imân edib şu‘le-i nâra müştebih olmuş. Ol sebebden endâmenelerine düşüb, yüreği harekete gelmiş ve Rûmlar birbirine bakışmağa başlamış. Pes Batrus la‘îni, ‘avratlara çağırub, itdi: Gönlüme senun çün rahîm-u şefkat [vr.83b] düşdi. Zirâ bizim dahi kızlarımız, kız kardâşlarımız, analarımız, ‘ammelerimiz vardır. Tahkîk sizi sâlibe hibe etdim. Erlerinuz gelicek benum size şefkâtimi diyesiz, dedi. Ândan dönüb köstek uzamak taleb etdi. Nâ-gâh gördü ki, İslâm leşkerinden iki âtlu gelib yetişdi. Birisi gömgök dumûra gark olmuş ve birisi âri’l-cesed levnî mütegayyir olub, eski kırbaya dönmüş ve bir ırsûz âta binmiş ve elinde bir segûsu vardır. İki dahi ât bâşun koyu vermiş sanasın iki kağân arslanlardır ve birisi Hâlid, biri Dırâr’dır. Çün Havle kardâşı Dırâr’ı gördü, itdi: Eriş ey anâm oğlı ker-erş. Eğerçi ki Allah yolunda benum senun nusretine ve mu‘âvenetune ihtiyâcım dahi buğse. Pes Batrus, Havle’ye çağırđı var kardâşune git, ben seni kardâşına bağışladum.³⁰⁶ Eğerçi firâkun hoş dahi gelmezsa, dedi. Ândan dönüb geldi, virmek istedi. Pes Havle sakâlune gülüb, masharalığa alub, itdi: Bu fi‘il Arab Tâ’ifesi’nden gelmez ki sen bize takarrüb ve vefâ izhâr edesin. Biz senden tebâ‘üd edib, cefâ izhâr edevüz. Bilki biz senun taht-ı hevânda olalım ve seni maksûdına ve rızâne erişdirelüm deyub, ândan yana yürüdü. Pes Batrus ider: Vây sana benden râ‘iyyetunı [vr.84a] irâk eyle. Zirâ senun muhabbetunden bildüğüm lezzet benden zâil oldu, dedi. Havle itdi: Her hâlde bana seni gerekdir deyub ândan yana segirtti ve Dırârle Hâlid ve ketâib dahi bir kezden ânâ kasd etdiler. Çün Batrus, Dırâr’e nazar etdi. Çağırđı itdi: Yâ Arabî; âl kız kârdaşını sana mübârek olsun ve benden sana hediye olsun, dedi. Dırâr itdi: Hediyeni kabul edub sana minnetdâr oldum ve ânun ivâzı benden sana segûdan gâyrı nesne görmezim, âl benden dahi sana hediye olsun deyub, üzerine hamle etdi ve bu âyeti okudı: “*Ve izâ huyyîtum bi tahiyyetin fe hayyû bi ahsene minhâ ev ruddûhâ.*”³⁰⁷ Ândan, ânâ dürtmeği kasd etdi

³⁰⁶ Vr. 83b, + bana.

³⁰⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Nisâ Sûresi, Âyet 86, vr. 84a.

ve Havle ânâ yetişüb âtunun ayakların urdu ve ât sürçüb ‘adüvullah yire düşdi ve yire düşmeden Dırâr erişüb böğrüne bir segû ile urdu ki öte yânuna çıkdı ve düşüb cân-ı cehenneme ismârladı ve Hâlid çağırub; koluna kuvvet Yâ Dırâr, bu tâ’anın kolı süst olmasun ve bâşı âğırmasun, dedi. Ândan sonra geru kalan Rûmlar üzerine hamle etdi ve Hâlid ve ânlarunla olan iki bin Müslümânlar hamle etdiler ve bir cevelân edicinin, cevelâne mikdârı olmadı ki, Rûmlarun yayasundan üç bin [vr.84b] âdem katl olundu. Hâmid bin ‘Avn ider: Dırâr katl etdiğunu sâydım. Temâm otuz âdem katl etdi. Kız kardâşı Havle elindeki ‘amûdiyle niçe âdemler dildi. Gaffâr kızı Gafire-i Himyerî gördüm ki ‘azîm-i kîtâl etdi ve ‘avratlarından ânun kîtâlinun mislîn kimesne görmemişti. Ândan sonra dedi; kalân küffâr münhezim oldılar ve Müslümânlar Dımaşk’a değin kovdılar ve Dımaşk ehlinen kimesne ânlarâ çıkmadı. Bilin Dımaşk ehlinun fezâ’-ı ziyâde olub sal’ı şedîd oldı ve Müslümânlar dönüb ganâimi ve hâyli-i ve silâhı ve emvâli cem’ etdiler. Ândan Hâlid itdi: Ey Müslümânlar; Ebû ‘Ubeyde’nun arduca giden olmasun ki, Vardân leşkeri ile gelub ânunle buluşmasun ve Müslümânlar yürüdüler ve Dırâr, Batrus’un bâşun segûsu ucuna alub, geldiler. Ebû ‘Ubeyde’ye merc-i râhtda yetişdiler ve Ebû ‘Ubeyde Müslümânlar gelmeyince yerinden deprenmedi. Çün Müslümânlar gelib erişdiler ve tekbîr etdiler. Pes Hâlid ve ânunle olan Müslümânlar, ânlarâ cevâb verdiler. Çün halâik cem’ oldılar. Birbirune selâm verdiler ve esîr olan Müslümânlar halâs olduğun görüb, ferih oldılar ve cenkde hâzır olanlar ‘avratların etdiğî işi haber verdiler. Vâllah nusret virdüğune beşâret etdiler ve bildilerki Şâm ânlarındır. Ândan Hâlid, Bolis’e okuyub [vr.85a] okuyub itdi: “Allah ya‘lem”³⁰⁸ gel Müslümân ol, yok dersen kardâşına etdiğüm ederim didi, itdi: Kardâşuma netdin? İtdi: Kardâşunu depeledim ve bâşun âlup geldim deyu. Dırâr bâşı getirüb önüne asdı. Çün kardâşı bâşun görüb ağladı ve itdi: Ândan sonra bana dirlik gerekmez, beni dahi ânâ ulaştırın, dedi ve Hâlid emriyle Müseyyeb bin Neciyye deru gelub boynun urdu. Ândan Müslümânlar göçdüler. Râvî ider: Çün Hâlid, Şercîl bin Hasene’ye ve Mu‘ad bin Cebel’e ve Yezîd bin Ebî Süfyân ve ‘Amr bin Âs’a mektûblar gönderdi ve ol beglerden herbirisi mektûbun okudı, bir kezden çıkub, Ecnâdeyn’e kardâşları mu‘âvenetine müteveccih oldular. ‘Adüvleri ve ‘adetleriyle varub yetişdiler. Resûlullah’ın (s.a.v.) kûlı Sefîne ider: Ben Mu‘ad bin Cebel halkında idim ve mecmû’mız bir kezden Ecnâdeyn’e geldi. Sanasın ki kavlimiz vardı ve ânda geldiğimiz Cemâziye’l-Evvel’in evâilinde idi Hicretin on

³⁰⁸ “Allah bilir.”, vr. 85a.

ikinci yılında ve Müslümânlar yürüyüb birbiriyle selâmlaşdılar ve itdiler: Cüyüş-u Rûmu şöyle gördük ki hesâbe gelmez ve çün biz ânların üzerine çıkâ geldik. Bize zînetlerin, yarâklarun ve cemâ'atların izhâr etdiler ve saf saf olub, safların medd etdiler [vr.85b] ve ânlar doksan saf idi. Her safında bin er vardı. Dehhâk bin Erva-i sanasın ider; Vâllahi tahkîk Irâk'a dâhil oldum ve kesr-i leşkerin gördüm ve Cerâmaka cünûdun müşâhede kıldım. Rûm leşkerinden a'zâm ve ânun 'adedinden ve silâhından ekser görmedim ve ânların mukâbelesinde konduk. Çün ertesi oldu. Rûm bizim üzerimize yürüdüler. Dehhâk ider: Çün ânları gördük ki âtına binub bize yürüdüler. Biz dahi hâzırlığımızda olub, yarâklandık ve Hâlid binub saflar içinde yürüyüb iderdi ki: Bilun ki siz Rûm leşkerinde bundan 'azîm leşker görmediniz ve bundan sonra ânların bir leşkeri dahi yokdur. Eğer Allah Tebâreke ve Teâlâ bunları sizun elinizden hezimet iderse ândan sonra herkez ânların yerine bırakayum, makâm dahi durmak mümkün değildir. İmdî cihâdde er gibi olun ve dînunuzden nusretin edin ve zinhâr ki dönüb kaçmayâsuz ki cehenneme girmekle mu'âkıb olasız ve dizginünüz birbirine beraber eylesen. Ba'zunuz ileri, ba'zunuz gerü olman ve harbinuz âletin ditretin ve hamle etmen tâ ben size emr edince ve himmetiniz uyârun ve 'azminuz takdîm edin. Vâkîdî ider: Şöyle işitdim ki çün Vardân [vr.86a] Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbunun cem' olduğun ve ânlara hamle etmeğe kâsd ettiğün gördü. Batrîklerini ve beglerini katına cem' edub, itdi: Ey Benî Asfar bilun ki Melik Herakl size i'timâd etmişdir. Eğer bundan dahi münkesir olursânuz bundan sonra herkez bir kimesne dahi sizun kâim-makâmınız olmaz ve 'adüvv bilâdünüze mâlik olub, ricâlinuze katl edib, hareminuzi sebî ider. Pes zinhâr gerekdir ki sabr edesiz bir kezden hamle edesiz dağılmıyâsuz ve bilun ki, sizun her üçünüz ânların birine mukâbil gelir. Pes salîbden isti'ânet taleb edin ki ol size nusret ede. Vâkîdî ider: Hâlid dahi Müslümânlara nazar etdi. İtdi: Ey cemâ'at size kimesne varmıdır ki, ol kavimden bizi haberdâr eyleya ve ânların hallerin bize tecessüs edivire. Dırâr itdi: Ben, Ey Emîr. Hâlid itdi: Vâllahi senun elinden gelir. Emmâ Yâ Dırâr; kaçın sen ânların üzerine müşerref olasun. Zinhâr nefsunu gaddar etme, ânlara hamle etmekle. Zîrâ Allah sana bu nesne-i emr etmemişdir ve Allah Teâlâ kelâm-ı kâdiminde etmişdir: *"Velâ tülkü bî eydiküm ile't-tehlüketi"*³⁰⁹ Râvî ider: Dırâr âtunun bâşın koyurdu. Tâ ki geldi Rûm çerisine müşerref oldu ve ânlar zînetlerinde ve yarâklarında [vr.86b] ve ibrişim çâdırlarında müheyyâ olmuşlar ve ışıkların şua'-ı şua'-le-i nâr gibi

³⁰⁹ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, Âyet 195, vr. 86a.

ve ‘alemlerun hareketi kuşlar kanâdı gibi olmuş ve Vardân Müslümânlar ceşşininun tarafına ve tarîklerine nazar ede dururken, nâ-gâh nazarı Dırâr’e tûş olub, batrîklerine itdi: Ben bir âtlu gördüm ki geliverdi ve şekkim yokdur ki ol kavmin gözcüsüdür. Sizden kimdir ki ânu bana getire, dedi. Pes ol cemâ’atden otuz fâris çıkub Dırâr’ın talebine müteveccih oldılar. Çün Dırâr ânlarla nazar etdi, önlerince gidiverdi ve ânlar, ânı kaçar sânuv ardına düşdüler. Ânun hûd maksûdu ânlaru cemâ’atlerinden ırâk etmekdi. Çün cemâ’atlerinden ırâk oldılar. Dırâr, âtı bâşın önüne çevirib, segûsun ânlardan yana râst etdi, evvel birin segû ile dürdüp, helâk etdi. Ardınca birin dahi urub, depeledi ve ânların içinde dört yana sıçrâyub haykırdı ve bunun heybeti ol halkun gönlüne düşdi. Pes münhezim oldılar ve Dırâr ârdlarına düşüb bir bir arddakini depeledi. Tâ ki yigirmi yedisin helâk etdi. Çün Rûm leşkerine yakîn geldi âtun dönderub, Hâlid’e geldi gördüğün ve işlediğin ânâ bildirdi. Hâlid itdi: Sana dimedum mu ki nefsinu gaddar etme [vr.87a] ve hamle eyleme. İtdi: Ol cemâ’at bana geldiler ve korkdum ki, Allah Teâlâ ânların üzerine bana nusret virdi ve vâllahi eğer senun melâmetunden korkmasam mecmû’ ‘askere hamle etmeyince dönmezdim ve dahi bilinile Yâ Emîr ki, ol kavim bize ganîmetdir. Râvî ider: Pes Hâlid leşkerinin meymenesinden ve meyseresinden ve kalbin ve cenâhının müretteb eyledi ve meymeneye Mu’ad bin Cebelî kodı ve meyserede Saîd bin Âmir’i ve cenâh-ı eyemde Nu’mân bin Mu’adîn’i ve cenâh-ı eyserde Şercîl bin Hasene-i, sâkasında harîm-u benât ve ivâd-ı havlînde Yezîd bin Ebî Süfyân’ı kodı. Ândan ‘avratlara geldi ki ânlar Gaffâr-ı Himyerîyye kızı Gafîre idi. Atebetü bin Saîd bin Rabî’a kızı Ümmü Âbân’dı ve ol yalınca idi. Âbân bin Sa’îd bin Âsî ânı ol gün tezevvüc etmişdi ve eli kınâlu ve bâşı ‘ıtrlı idi ve Ezver kızı Havle ve ‘Amâlika kızı Mezrû’a idi ve bunlara benzer şecâ’atiyle meşhûrelerden dahi nîçe ‘avratlar vardı ve ânlarla itdi: Ey ‘Amâlika’nun benâtı ve Anâsîrâ’nun sâdâtı; tahkîk bir fî’il etduğuz ki ânunle Allah ve Müslümânlaru irzâ etdügüz ve ol fî’ille sizun zikri cemîliniz bâkî kâldı ve ânunle size uçmak kapuları açılıb ‘adüvvünüze tâmû kapuları açıldı ve şöyle bilin ki ben size i’timâd³¹⁰ [vr.87b] ederim eğer Rûm’dan bir tâ’ifesine hamle edersâ, kendu nefsunuz için ânlarınle mukâtele edin ve eğer Müslümânlardan kimesne-i dönüb kaçar göresiz hâ zinhâr mecâl virmen ‘amûdlarınuzla urun ve oğlâncıkların ânâ gösterib idin ki, ehlûnî, evlâdın her kimi koyub kande gidersen? Dîn. Zinhâr ânları kitâle tahrîz edin, dedi. Pes Gaffâr kızı Gafîre itdi: Ey Emîr, vâllahi bizi ferih etmez.

³¹⁰ Vr. 87a’da Derkenar: Benî Kahr-a göre ve ihlâsla hûr serâ, lâ-cürm, Allah Te’alâ sahh.

İllâ önünde olmak bizi ferih ider. Elbette Rûmlar durub mukâtele edib, olmazdan geldikçe, bâşlarun, yüzlerin döğelim. Mâdâm ki gözümüzden yaş gele. Havle dahi itdi: Emîr üzerimuz gelan ‘adüvvünün ‘adedinden hiç kayurmazuz. Kim gerekse olsun, dedi. Öyle dedilersâ Hâlid bunlara hayr du‘â kıldı. Ândan saflara geldi ve âtıyla bunları devr etdi ve halkı harbe tahrîz etdi ve yüce âvâzla çağırub itdi: Ey Müslümânlar, Allah’a nusret edin ki, Allah dahi size nusret ede ve Allah yolunda kâfirlerle mukâtele edin ve Allah yolunda nefsiniz habs edin ve ‘adüvvullah üzerine sabr edin ve hareminuz ve evlâdınuz için kıtâl edin ve size bir melce‘ yokdur ki ânâ ilticâ edesiz ve bir mekmen yokdur ki mütekemmin olasız. İmdî omûz omûza idun ve diz dize beraber [vr.88a] edib mezâribunuz takdîm edin ve ben emr etmeyince hamle etmen ve oklarunuz yâylarunuzdan çıkacak bir yâydan çıkar gibi çıksun. “*İsbirû ve sâbirû ve râbitû vetteküllâhe le‘allekûm tüflihûne*”³¹¹ Ve şöyle bilun ki bunun gibi leşkere satâşmadunuz ki içinde bunun gibi begleri, ebtâlleri, şecâ‘aları ola, dedi. Râvî ider: Müslümânlar ânun kavliyle ferih oldılar ve harb etmeğe birbirin könderdi ve darb etmek için neşât etdiler ve yâylarun kırub, kılıclarun sıyırdular ve segûlarun muhkem etdiler ve Hâlid gelib, ‘Amr bin Âsî ile Abdurrahmân bin Ebî Bekr ile Kâys bin Hâbire ve Râfi‘ bin ‘Umeyr’e ve Müseyyeb bin Neciyye ve Zü’l- Kel‘â-i Himyerî ve bunlarun emsâliyle kalbe tevâkkuf etdi. Ândan yürüdüler ve Vardân dahi ‘askeriyle yürüdü ve çokluklarından yerun, tûlun ve ‘arzin toldurdular ve iki leşker birbirini gördü, iki cem‘de izdihâm hâsıl oldu ve ‘adüvvullah leşkerinde salîbleru i‘lâm-ı izhâr etdi ve tehlîl ile ve küffârla esvâdlerden ref‘ etdiler. Çün iki leşker birbirine yakîn geldi. Rûm saflarından bir ulû koca çıkdı ve yüzün gözün kara mendille sarmışdı ve önünce iki ‘alıc vardı, çün Müslümânlara yakîn geldi. Arabî diliyle nidâ edib, itdi: Mukaddem kangınuzdur gelsun, bana çıksun ve benum ile söyleşsun, dedi. Râvî ider: Böyle derisâ Hâlid çıkdı. Pes bu keşîş, itdi: Bu kavmin [vr.88b] emîri sen misin? Dedi. Hâlid itdi: Öyle za‘m iderler. Mâdâm ki biz Allah tâ‘ati üzerine ve Resûlullah’ın (s.a.v.) sünneti üzerine olam ve eğer tagayyür veyâ tebdîl etsenuz bizum üzerimüze nîçe mansûr olaydınız. Ândan itdi: Bilin siz geldiğüz bilâdinuze tavassut ettiğün ve mülükden bir melik cür‘et edib, bizim memleketumuz ta‘arruz etmedi ve ânâ dâhil olmadı, Fars dâhil oldı. Ziyânle geru rücû‘ etdiler ve Cerâmık’a geldiler ve nefislerun bundan efnâ etdiler ve maksûdlaruna erişmediler. Şimdi siz bizim üzerimuz mansûr oldunuz ve emmâ nasr

³¹¹ Kur‘ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Sûresi, Âyet 200, vr. 88a.

dâim olmaz ve sâhibim Vardân size şefkat itdi ve beni size gönderdi. İder ki: Sizden her birünüze bir bez ve bir dülbent ve bir dinâr ve sana yüz dinâr ve yüz bez ve sâhibune ya'nî Ebû Bekr Sıddîk'a (r.a.) bin dinâr ve yüz sevb vireyim ve çerînuz ile bizden dönün gidun ve biz karınca sâğaçıncayüz ve böyle sanma ki bu leşker bundan önünden buluşduğın leşkere benzer. Zîrâ Melikumuz bu leşkeri göndermedi. İllâ batrîklerin ulûların, eşcâ'alerun gönderdi, dedi. Pes Hâlid itdi: Emmâ vâllah biz sizden dönmezüz, illâ için birisiyle. Emmâ dînimuze dâhil olasuz ve emmâ edâ-ı cizye edesiz ve kîtâl edevüz ve emmâ evvelen dedun ki biz karınca sâğaçuncayüz³¹² [vr.89a] ândan bizim derdumuz yokdur. Zîrâ Allah Tebâreke ve Teâlâ peygamberumuz dili üzere bize nasr va'ad etmişdir ve kitâbımızda dahi inzâl etmiştir. Emmâ evvelen dedin ki sâhibiniz bizden her birinize bir sevb ve bir 'imâme ve bir dinâr vire. Yakîn zamânda siyâbunuz üzerimizde göresiz ve ni'metlerinizi kâtımızda müşâhede edesiz ve bilâdınızı mülkümüz göresiz, dedi. Pes râhib itdi: Varayum haberunu sâhibuma diyeyim, dedi. Ândan keşîş dönüb vardı Hâlid'den işitdiğin Vardân'a haber virdi. Pes Vardân itdi: Beni dün mülâkî olduğunun misâlin zann ider. Mâdâm ki biz bunların kîtâlından mukassır olavüz ânların tam'ağı bizim üzerimize ziyâde olur. Melikûn ömrü uzun olsun, mecmû' kendu katında olan bâtrîklerden ve hâsekilerden ve melikûn ve ebtâllerun bunda göndermişlerdir. Bizim ile ânların ortâsında yokdur. İllâ câflun cevlesi kadar ki biz ânları mecmû'-u helâk ideriz, dedi. Ândan sonra ashâbun müretteb edib yürüdü ve yayasın bir saf edub, âtlı önce yürütdi ve her biri elinde yâyını ve okun dutar. Pes Mu'ad bin Cebel çağırub, itdi: Ey Müslümânlar tahkîk cennet bezendi ve nâr sevindi ve melâike hâzır oldı ve hûrmezin oldı. [vr.89b] Pes hayk-u sermedîye ile beşâret edun deyub bu âyeti okudı. "*İnnallâheşterâ mine'l-mi'minûne enfüsehüm ve emvâlehüm bi enne lehümü'l-cennete.*"³¹³ Bârekullah-ı fikem hamle edin, dedi. Pes Hâlid itdi: Sabr eyle Yâ Mu'ad tâ ki halka vasiyyet edem, dedi. Ândan safların müretteb edib, itdi: Omuz omuza ulaştırın ve bilun ki ânlar sizin iz'âfinuzdur ve 'usr evkâtına değin ânları uzâdın, zîrâ ol evkâtda bir sâ'at vardır ki size ânda nasr rızk olur a'dâ üzerine ve zinhâr ki arduunuz dönmeyâsız zîrâ Tengrî sizi götür, yarûn Allah berakâtıyla ve 'avniyle. Râvi ider: Hâlid böyle dediyse Müslümânlar yürüdiler. Çünkü iki cem' birbirine yakîn geldiler. Ermen cemâ'ati bir kezden mü'minler

³¹² Vr. 88b'de Derkenâr: Edersem benim ândan üzerine tâ'atim ve emâretim yokdur, dedi. Keşîş itdi: Bizim üzerimizde benümle mânsür olduğuz eğer tegayyir bâbından sahlı.

³¹³ Kur'ân-ı Kerîm, Tevbe Sûresi, Âyet 111, vr. 89b.

üzerine ok yağdırdılar. Niçe erenler katl edib niçelerin mecrûh etdiler ve Hâlid halâiki hamleden men' ider. Dırâr itdi: Bize ne geldi ki dururuz? Hâl budur ki, Allah tecelli etmişdir dahi, vâllahi 'adûvvullah bizde zann etmez. İllâ za'f-ı cebîn ve cüz'î zann ider. Bize emr eyle hamle idelum, dedi. Hâlid itdi: Meydân senundur Yâ Dırâr. Pes Dırâr bin Ezver çıkıb itdi: Vâllah bu nesneden gayrı bir nesne dahi benum kalbimde eşhâ yokdur deyub, Bolis kardeşi Batrus'un dır'ın giyub [vr.90a] yüzü üzerine zerre bıraktı ve âtına fil derisinden bir gecîm gecîmledi ki ol dahi Batrus'un idi ve böyle etduğunden murâdı oldu ki Rûmlar ânı bilmeyeler ve âtı üzerine süvâr olub, âtı bâşın koyu verib, segûsun doğrultub Rûm safları içine hamle etdi ve Rûmlar ânâ oklar âtub taşlar yağdırdular. Emmâ ânâ hiç vechile elem erişdiremediler ve ol saflar tâğidub niçe ebtâller yire düşdi. Bir sehlice vakt geçmeden yigirmi fâris katl eyledi ve bir niçe râcil dahi katl itdi ve mecmû' ol hamlesunde katl etduğu otuz fâris idi. Sikâtden böylece nakl olundu. Râvî ider: Her-gâh ki segûsun râst edib bir kimesne üzerine hamlede idi. Yolundan sâvulurdu, ândan sonra eşegîn bâşundan ve zırhın yüzünden getirüb yabana atdı ve itdi: Ey Benî Asfar; benim Dırâr bin Ezver, dünki sâhibunuz ve bugünkü 'azîmkâr benum. Hemdân bin Vardân'ın katîli benum, bilâ' musallat rahmâna şirk getirün üzerine benum sizin müfnîgiz her mekânda, dedi. Çün kelâmın işidib, kenduyu anlayalar kaçın kaçın geriye gıtdiler. Râvî ider: Dırâr bunlara tama' edub, ardlarundan hamle etdi. Böyle olduysâ her kalbe ve Merbîce ve Arâciyene üzerine kat kat oldılar. Dırâr dahi kaçın kaçın [vr.90b] geruye gıtdi. Vardân itdi: Bu bedevî kimdir? İtdiler: Yâ Emîr; bu oldır ki, kâh yâlıncak hamle ider, kâh segûsun ve kâh ok atar, deduler. Çün Vardân, Dırâr bin Ezver'in zikrini işıtdi, kat'î âhh edub, itdi: Vâlahi budur, oğlumun kâtîli budur. 'Adedimun mukalli ben bir kimesne isterim ki ândan benum dârım ala ve ol benden ne dilerse, ândan benum ala. Pes Arâciyye'den bir batrîk ânâ teveccüh etdi. Râvî ider: Öyle zannederim ki Taberiyye sâhibi idi. Hilâl bin Mirat ider: Ben meymenede idum. Basra sâhibi Rûmâs, Yesârihe'de idi. Ândan işıtdim. İmdî bu er Yuhân'ın mukatî'idir, dedi ve ismi nedir bilmeziz. Pes bu itdi: Ey sâhib, dârını bundan ben alıvereyim deyub, âtı bâşın koyu virdi ve Dırâr'a hamle etdi. Üç sâ'atden zîyâde cevelân etmediler ki Dırâr, ânâ sâdikâne segû edub, zırhın söküb bir yânına çıkıdı ve âtından yıkulub, cân-ı cehenneme ismârladı. Pes Vardân itdi: Ne'am ne hoş getirüverdin. Eğer ânu bana getürdüklerun gözümle dahi görürsem inâneyim insân-ı cinnî kıtâline niçe tâkat geture. Ol leyime benden gayrî garîm görmezim deyub, bârgirinden inub, giyimim

giydi ve dir'ı üzerine lûlûden bir yedne bıraktı ve bâşı [vr.91a] üzerine tâc urandı ve bunule Dırâr'ın gönline korku ve heybet bırakmak taleb etdi. Ândan Arabî âtlardan bir âta bindi ve kasd etdi ki Dırâr'e çıkâ. Pes Dernihân, Edreciyye'den bir ebtâl getürdi. Adı İstifyâk idi ve 'Ummân'ın sâhibiydi ve Vardân'ın rikâbın takabbül etdi ve itdi: Yâ sâhib; bu leyimeden dârın ben alayım, dedi. Ânı katl edersem veyâ esîr edersem kızını bana verir misin? Dedi. Vardân itdi: Öyle idersen kızım senun olsun. Ben eşhâd ederim Şâm begleri huzûrunda ve melik havâsı katında bu nesne üzerine, dedi. Çün İstifyâk bunu işitdi; burak varî âtını meydâne sürdü ve Dırâr üzerine hamle etdi ve itdi: Vây sana kudretin yetmeduğu nesneye niçun ikdâm edersin, dedi. Emmâ Dırâr bunun Rûmca söyleduğu kelâmın anlamadı. Emmâ bu kadar var ki Dırâr ândan hâzırlığıyla oldu ve üzerine hamle itdi ve İstifyâk zehebden bir salîb çıkarub, gümüşden bir zincîrle boynuna dökdü ve çevirib ol yânına bu yânına nazar ider ve Dırâr bildi ki bunun üzerine salîbden nusret taleb ider. Pes Dırâr itdi: Eğer sen benum üzerime sâlible isti'ânat taleb idersen ben senun üzerine karîb-i mucîble istî'ânat taleb ederim. Ândan [vr.91b] hamle itdi ve ikisi dahi harbden niçe bâblar gösterdiler. Tâ şuna değin ki, bunların kıtâlinden, nezâlinden halkun gönlü dâraldı. Pes Hâlid çağırub, itdi: Yâ Ezver oğlu; bu tebellüd-ü tetâvül nedir, hâl budur ki cennet sana meftûh oldu ve nâr-ı 'adüvvünçün yâlkılandı. Zinhâr ki süstlük etmeyâsun ki Allah'ın nazarına karşusun. Râvî ider: Dırâr hâtrın uyârdı, sercinde müteharrik oldu ve hasmına hamle etdi. Râvî ider: Ol taraftan Rûmlar dahi sâhiblerine çağırub kandırdılar ve ikisunun arâsında harb-i 'azîm oldu. Tâ gün kızınca ve ikisinden dahi 'ırk-ı cârî oldu ve âtları dahi kart kaldı ve batrîk Hirâr'e işâret etdi ki âtdan inüb, yayan savâş edeler. Pes Dırâr kasd etdi ki âtdan ine, âtin esirgeduğun nâ-gâh gördi ki sufûf-ı Rûm'dan bir kimesne çıkdı. Elinde bir ât yeddir ve ol batrîkin gulâmıydı. Çün Dırâr ânâ nazar etdi, âtına çağırdı. Şöyle ki cemî' halk işitdiler. İtdi: Yâ Hutâl benumle bir sâ'at tecellüt eyle ve illâ Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrinde senden şikâyet iderim, dedi. Pes âtı tehmehim etdi. Ya'nî okurdu ve cerînun ecnihasın neşr etdi ve Dırâr uluk sâ'at Derihân'ın gulâmına yetişdi [vr.92a] bir ta'ne sâdıkâ ile ânı katl eyledi. Ândan âtı elinden alub, üzerine bindi ve kendu atın koyu verdi. Ol dahi varub Müslümânlar ceşşine mülhâk oldu. Ândan Dırâr batrîkin yânına yürüdü. Çün batrîk gördi, oğlanun katl itdi ve âtun aldı, 'adüvvullah helâkına muttakîn oldu ve bildi ki eğer dönüb kaçarsa bilâ mahâl öldürür ve eğer durursa dâhi depeler. Çün Dırâr 'adüvvullahın tebellüdüne nazar etdi. Ke-enne zamîrin bildi ve üzerine hücûm

etmeğe himmetin cem' etdi. Nâ-gâh gördü ki Rûmlar tarafından bir bölük âtlü çıkâ geldi ve bunlar geldüğüne sebep buydu ki, çün Vardân gördü ki; Dırâr, batrîkin gulâmın depeleyüb nîcesin elinden aldı ve sâhib-i mevt üzerine müşerref oldu. Bildi ki eğer meded erişmezâ, elbette helâk olur. Pes kavmine itdi: Ey kavm, iş-bû şeytân benim etimden bir pâre et almışdır. Eğer bugün ben ânı öldürmezsem kendümü helâk ederim ve elbette ben ânâ çıkmayınca olmaz, dedi. İtdiler ki: Sen elbette varasın, bizi dahi ko ki senunle bîle varâvüz deyub, batârikleri ve müdebbicileri ve Melîkun havâsı kâtına cem' oldular ve salîbe ând içdi ki elbetde çıkâ. Pes Dırâr'a müteveccih oldu ve ânunle müdebbice on âdem bîle çıkdılar ki, dibden dırnağa değin göm-gök [vr.92b] demüre gark olmuşlardı ve Vardân dahi mecmû' yarâğın koyub bâşına tâc örđi ve Dırâr'dan yana yürüdiler. Sanâsun şu'le-i nârdır. Çün İstifyâk bunlara nazar etdi, helâklığıne yakîn olmuşken yüreklendi ve süst olmuşken harb etmeğe neşât etdi ve Dırâr'ın üzerine çağırđı; gel meydâne, dedi ve Dırâr ânâ ittifâk etmedi ve çıkânlara dahi nazar etmedi emmâ ânlarınçün hâzırlanurdu. Nâ-gâh bu tarafdán Hâlid'i gördü ki Rûmlar, Dırâr üzerine hüçüm etdiler ve gördü ki tâc Vardân'ın bâşında yelâber etdi. Tâc olmaz illâ Melik bâşında olur ve şekk değıldir ki ol Rûm'un sâhibudur ve ben görürüm ki, ol bizum sâhibumuz üzerene hürüc etdi. Pes bizi ânun nusretinden ib'âd eden nedir? Dedi. Ândan âşhabuna itdi: Sizden dahi on kişi benimle gelun. Tâ ki biz dahi ânlarla müsâvî olalum, dedi. Ândan sonra Hâlid, on ulû sâhibuyle hurüc etdi ve ât bâşın ânlardan yana koyu verdiler ve Rûmlar dahi gelub Dırâr'a vâsıl oldular ve ânlarla sabr eyledi. Tâ Hâlid ashâbuyla gelüb yetişince ve çağırub itdi: Yâ Dırâr; beşâret olsun ki Cabbâr'dan sana sa'âdet yetişdi ve küffârdan kaydiye, dedi. Pes Dırâr itdi: Allah nâsır olduğı [vr.93a] yeter, dedi. Râvî ider: Hâlid yârânlarıyla küffârı ortaya aldı ve her bir Müslümân bir kâfire mukâbil oldu ve Hâlid dahi sâhiblerin kâydıları Vardân'a tâlib oldu ve Dırâr dâhi hasmıyla zâil olmadı ve Dernihân'ın tahkîk kolu kelâl buldu ve ferâyisî mürte'id oldu. Ya'nî boynu tomarı muzdarîb oldu. Gâyet feza'nden ve ferh-i terhe 'avdet etdi. Şol vakt ki Hâlid'e ve ânunle gelen mü'minlere nazar etdi ve dört yânına nazar edib, kaçıcâk yer taleb etdi. Emmâ âtinun tâkati ve mecâli yoğdu. Çün Dırâr bunun hâlin bildi. Segûsuyle ânâ hüçüm etdi. Çün ânı gördü, nefsinun helâkına müttakîn oldu ve kenduye getirub âtdan aşâğa atdı ve gidivirdi. Dırâr dahi ileru yürüyüb, ol dahi kenduyu âtdan pertâb edib hasmın taleb etdi. Tâ ki varub, itdi: Yetduğı vakt, Dırâr segûsun elinden atub iki eliyle muhkem dutub, ânâ sıırmaşdı ve ikisi dahi yire düşdüler ve birbirinin omuzun

duvdu ve çekişdi ve ‘adüvullah kat’î taş gibi idi ve Dırâr nahîf-ü beden idi. Emmâ Hakk Teâlâ kuvvet virmişdi. Çün bunların çekişmesi uzadı. Dırâr ‘adüvullahın serâvîli mahremine el urdu. Ya’nî tonı bâğına yapışdı ve yerden getirüb yire urdu ve ‘adüvullah [vr.93b] ve ‘adüvullahı çağırdı ve Vardân’dan meded taleb etdi ve Rûmca ânâ itdi: Ey seyyid; beni bu belâdan kurtar, tahkîk helâk oldum, dedi. Vardân ânâ çağırub, itdi: Vây sana gelsun bu sibâ’dan beni kim kurtarır? Dedi ve Hâlid ânun savtın işitdi ki birbiriyle söyleşirlerdu ve ânı kolay sanûb ânâ hamle etdi ve Dırâr dahi kendu garîmine müşgûl idi ki nâ-gâh iki taraftan bunların haline muttali’ olub üzerlerine yürüdüler ve Rûmlar gavgâ galebe etdiler ve mü’minler tekbîr etdiler ve Dırâr garîmine mecâl vermeyub, göğsü üzerine çıkdı ve ol altında durmâyub devâcinur ve deve begi bağırur ve ol kavmin her biri garîmil-u garîmune meşgûl olmuş, sâhibunun nusretunden berî olmuş ve Dırâr fi’l-hâl kılıcın çekub ‘adüvvesi narhına tâyadı ve muhakkem dürtü ve kılıcın boğâzının bir yânuna geçdi. Hâl böyle olduysa ‘adüvullah, bir yüce âvâzla öyle çağırdı ki iki ‘asker dahi âvâzın istimâ’ etdiler ve Rûmlar ânun âvâzın işidicek bir kezden hamle etdiler ve ‘asâkir-i müteharrif olub, geldiler. Çün Dırâr gördü ki bi-‘aded ‘asker üzerine cem’ oldı. İtidi: Bana noldı ki oturdum ki ât ayağı altında kalam. Pes ‘adüvullahı bâşın bedeninden âyırub, göğsünden deru geldi ve kızıl kâna gark olmuşdı. Ândan tekbîr [vr.94a] edib mecmû’ Müslümânlar bir kezden tekbîr etdiler ve yerlu yerinden hamle etdiler ve dediğumuz gibi Rûmlar dahi hamle etdiler. Meymeneleri tarafından, Mu’ad bin Cebel üzerine ve meysereleri cihetinden Hâşim bin ‘Atebe bin Ebî Vakkâs üzerine hamle etdiler ve Ermen uzun okuyle ve Arab-ı kureyş okuyle şöyle âtışdılar ki, kesret-i sihâmıdan ‘ayn-ı şemsî müstetir etdiler ve Saîd bin Zeyd, nidâ edib, itdi: Ey cemâ’at; Cabbâr önünde vakfiye duracağız ânun ve zinhâr ârdunuza dönmeği gönülden çıkârun. Tâ mevâ odundan kendunuzu kurtarun, sabr edin yâ ehl-i huffâz ve yâ hamâh ve dîni veyâ kurrâ’-i Kurân sabr edin, dedi. Böyle der ise Müslümânlardan neşâtı ve cür’eti ve ikdâmı ziyâde oldı. Râvî ider: İki leşker birbirunden ayrılmadı. Tâ ‘asar vaktine değin. Pes birbirunden ayrıldılar ve iki cemâ’atden dahi hayli âdem katl oldı. Emmâ bu kadar vardır ki müşriklerden ekser ve ‘azm katl olundu ve Ecnâdeyn’un ol cengde, Müslümânlardan katl olan; Salîm bin Hâşim Mâhzumî adı ve Na’im bin adı, Âs Sehimî ve Hamr bin Süfyân ve Abdullah bin Ömerû Dûsî ve Zer bin ‘Afv Nümetrî ve Râgıb bin Yesâr Temîmî ve Harâm bin Sâlem Ganevî ve Saîd bin ‘Asım Kilâbî ve Hâzim bin Beşr Senâ Sekî ve Ümmiye bin Lîsâr ve

Hamiyyel bin Râfi³¹⁴ [vr.94b] Sülemî ve Mûrhef bin Vâsık Yerbû' ve Meclî bin Hantal-ie Sakıfî ve 'Adî bin Yesâr Sendî ve Mâlik bin Nu'mân Tâ'ifî ve Selâm bin Tuleyhâ Gaffârî adı ve on iki âdem dahi geru kalân halkdan şehîd oldılar. Vâkıdî ider: Ânların ismine vâkıf olamadık ve fi'l-cümle Müslümânlardan şehîd olan otuz âdem idi. Emmâ Rûmlardan şehîd olan üç binden ziyâde idi. Onu, beglerinden idi. Biri 'Ummân sâhibi Marsan bin Yenâk adı ve Sanmîn sâhibi Marks bin Salîbâ ve Cevalân sâhibu Lûvad Demezd ve Cebel-i Sevâd sâhibi Lâvan bin Hene ve Gazze sâhibu Mezda'ven bin Rûmâs ve Celcelûl sâhibi Yuhnân bin 'Abdu'l-Seyh ve Ramle sâhibu Cerfnâs bin Hayrûn ve Belkâ sâhibu Meryânus ve Nâblus Sâhibi Kevrân ve 'Avâsım sâhibi ki adın vâkıf olamadık, ândan sonra iki cem' müfterik oldılar ve Vardân mekânına rücû' etdi. Emmâ gönül Müslümânlardan gördüğü şiddet-ü darbden ve kıtâlden ru'ble memlû olmuş. Pes adı bir batirikleri cem' etdi ve itdi: Ey bu dînun ehli; bu Arab'un emrinde ne idersiz? Ben ânları bizim üzerimize gâlib görürüm, mağlûb görmezim ve ben sizun suyûfkâr-ı künd, ânların kât', sizun hayûlunuz kehl ve ânların cerî ve ânların sâ'adlerin muhkem ve sizun süst [vr.95a] görürüm ve ânları Rabblerine sizden atva' ve lehcelerin sizden esdak görürüm ve siz mahzûl olmaduğunuz illâ cevle ve 'özle ve zulmle ve sizunçün ânların üzerine devlet görmezim. Meğer gönlünüzde olan isyânı gasl edersiz ve kesret-i isâmdan dînuze tevbe edersiz. Eğer bunu ederseniz umarım ki size 'adüvvünüz üzerine nasr verile ve eğer bundan ibâ' ederseniz helâkı müteyakkîn olun ve Allah Teâlâ sizi eşedd-i 'ukûbetiyle ikâb etmişdir ki sizun üzerinize bir kavm musallat etmişdir ki biz ânları hiç hesâba âlmazdık ve ânların hakkında fikr etmezdik ve bizim hâtrımızdan ânlar herkez huzûr etmişdir. Zîrâ ânların ekseri çobandır, kûldur, âcdır, yâlındır, miskîndir. Hicâz kâhtı ânları bize çıkarmışdır. Şimdi geldiler, yerlerinizin hayrâtundan ve bilâdınızın fevâkihinden ekl etmişlerdir ve ârpâ ve târu ve etmegi yerine, ârû buğdayun etmegin ve sirke ve zeyt yerine bâl, yâğ, ezm incir ekl etmişlerdir ve dahi nîce tarflar ve tuhfeler yemişlerdir ve bundan ulû musîbet oldır ki, 'avratlarınız ve âtlarınız ve oğlâncıklarınız sebî etmişlerdir. Siz nîce sabr edersiniz ki hareminuz perdesin hetk edeler ve belâ-yı 'azîme giriftâr edeler, dedi. Râvî ider: Rûm'da kimesne kalmadı. İllâ âvâzların ref' ider. Şiddetle ağladılar ve birinüzden birünün [vr.95b] elin âldılar ve gönüllü kavlı etdiler ki tâ mecmû'mız helâk olmayunca ânlardan yüz döndürmeyâvüz ve ol cemâ'at bizden ol murâda ermeyâ ve

³¹⁴ Vr. 94a, + Habîb bin.

kılıc ile segû ile ve âtlarunle kitâl edevûz ve ok ile ânları helâk edevûz ve ânlar ol dedüğün maksûde erişmeyelar. Çün Vardân ânlarun bu kelâmın işitdi, gâyet ferih oldı ve bunlarda dönüb mecmû' beglerin, ebtâllerun, hâsekîlerun cem' idub bu bâbda ânlarunle meşveret eyledi ve itdi ki: İşitdiğuz ki Melîk Ceyşî ne dediler? Dedi. Pes ol cemâ'atde birisi itdi: Yâ Vardân; ânlarun sözüne i'timâd etme ve bil ki sen bir kavmlle mübtelâ oldın ki, ânlarunle mukâvemet edemezsin ve bunu dahi mu'âyyine gördük ki ânlarun birisi bizim mecmû'muza hamle ider ve bizim kesretimizden hiç kayurmaz ve bir nîçemizi katl etmeyince rücû' etmez ve ânlarun gönlü, nebîleru sözüne dolanmışdır ki deyûb, der: Bizden olan nâra varır ve ânlardan olan cennete girer ve katl-i hayf katında berâberdir ve bizden mübâlağa kimesneler katl olmuşdur, emmâ ânlardan âz katl olmuştur ve ben seni ol kavmi kolây sanâcağun bilmezim. Meger ki cehd edib, beglerun katl edesun. Eğer böyle olursâ şekksiz ânlar birünüzden münhezim olurlar. Emmâ sen ânlarun sâhibune vâsıl olmâzsın [vr.96a] meğer bir hîle ile ki ânı ol hîleye bıragasun, dedi. Vardân, ânâ ben nîce hîle edeyim ki hîle ve hıdâ' etmek ânlara gelmişdir, dedi. Batrîk ânâ itdi: Nîce edeyim dersin? İtdi: Ânı kağır ki ânunle münâzara ve mesâ'ile edesiz, kaçın ki ânunle halvet kılâvûz. Üzerine hücûm edib, boğâzun muhkem dut ve halkunı çağır ve halkundan bir nîçesi kemînde olsun ki çıkub dutalar, dedi. Vardân itdi: Ben ânlarun sâhibune yol bilmezim. Zirâ ol sa'bu'l-makye'dedir ve ânâ vusûl ba'iddir ve ben ânâ hitâb edenlerden değılum ve ol eve gelur değıldir, dedi. Pes batrîk itdi: Ben sana bir nesne deyim. Eğer idersen şekksüz, ânâ vâsıl olursun şol-i hîleyle ki ol sana vâsıl olmyâ ve evvel oldur ki halkından on kişi erun develeyasun ve sen ânâ çıkmazdan önünden ânları leşkerun bir tarafından kemînede koyasun. Kaçın ki, ânı da'vet edesin ki gele senunle mukâmele ede. İkinuz bîle yürüyerek ol kemîne yerine gelâsız ve ânda oturub ânu söze meşğûl edesin. Tâ ki sana mutma'in ola. Ândan sonra üzerine hücûm edib, kavmine çağırasun. Tâ ki kemîneden sana mübâderet edeler ve ânı pâre pâre edeler ve işin bitüreler ve ashâb-ı müteferrik [vr.96b] olub ikisi bir arada kalmayâ. Çün Vardân ânun ağzundan bunu işitdi. Ferihden yüzi münevver oldı. İtdi: Bu nesne benzer, dedi. Tahkîk bu dedüğün nesneye gönlüm dolandı. Emmâ bu kadar vardır ki bu iş, gîce içinde sabâh olmadan etmek gerekdir ki sabâh ândan fâriğ olmuş olavüz, deyub Şâm Nasrânîlerinden birin da'vet etdi ki meskeni Hıms idi ve adı Dâvud idi ve ânâ itdi: Yâ Dâvud; ben bilirum ki sen fâsihu'l-lisân ve cerî'ül-canânsın ve benum diledüğüm senden oldur ki, bu Arab Tâ'ifesine çıkâsın ve ânlardan dilek edesun ki

bugün bizum ile ânların ortâsında harbî kat' edeler ve yârün tanla emîrleri bana çıkâ. Tâ ki ben dahi nefsumle ânâ çıkam. Ola ki aramızda sulh olub, mâldan ne dilersâ viravüz, dedi. Pes Dâvud ânâ itdi: Vây sana gelsun, Melike muhâlefet mi edersin ki ol sana harbi emr etmişdir ve sen Arab ile sulh etmek dilersin ve kendune cezâ'-ü fezâ' nisbet etmek dilersin ve ben Arab'a herkez bu bâbda hitâb etmezim. Nâ-gâh ve bu haber Melike yetişse ki ben vâsita oldum, beni katl ede, dedi. Vardân itdi: Ey Vây sana gelsun, biz bunu hîle için ederiz. Ola ki Arabun begine fırsat bulub katl edem ve bu Arab [vr.97a] bizim üzerimizden tâğılıb gideler deyub, Hâlid hakkında etdikleru tedbîri ve hîle-i buna diyuverdi. Pes Dâvud itdi: Yâ Vardân, hilebâz ve bâğî ve gâdr mahzûldür. Her fî'ilde ve cem'-i cümle-i def' eyle ve kâsd etduğun hîle-i terk eyle, dedi. Vardân bunun kavlından gâzab etdi ve itdi: Bu bâbda ben senunle meşveret etmezim ve ben sana emr ederim ki resâletini ânâ erişdüresun ve sana emr etduğumi işle ve kendu nigî'luğumı terk eyle. Dâvud itdi: Hubtân ve kerâmetun ândan dönüb sâhibunden işitduğu nesneye münker oldı ve kendu kenduye itdi: Vardân oğluna mülhâk olmak ister. Ândan yürüdü, tâ ki Müslümânlar 'askerine yakîn geldi. Yüca âvâzla çağırub, itdi: Yâ cemâ'at-i Arab; katlden ve sefk-i dimâden yeğlenun. Zîrâ Allah Teâlâ ihrâk-ı demden sizi sûâl ider ve biz bir iş üzerine cem' olub sizunle sulh dileruz. Pes emirunuz bana gelsun, tâ ki ben gönderdikleri maslahatı ânunle söyleşeyum. Eğer ol gelmezâ bir âdem göndersun haberim olsun. Ânâ teblîğ etsun, dedi. Bu henüz sözün temâm etmedi. Hâlid ânâ vardı, ke-ennehu şu'le-i nâr gibi ol mükemmel bir yarâklu idi ve elinde rümhu vardı ve ânu âtunun iki kulağı arasına komuşdı. Çünkü pîr [vr.97b] Dâvud-ı Nasrânî ânı gördü, itdi: Yâ Arabî levâkî kendunde dut. Ben senin harbune gelmedim ve ben harb-u ricâlden değilim ve darb-u kitâl taleb edenlerden değilum. Bilin ben sana resûlum ve dilerim ki sana teblîğ-i resâlet ederim ve dinle ki ne derim. Segûnu benden ib'âd eyle, tâ ki senunle muhâttab kalam, dedi. Öyle dediyse Hâlid, segûsun dönderub eyeri kâşına bıraktı ve pîre yakîn vardı ve itdi: İt ve teblîği resâlet eyle ve sıdkî isti'mâl edib ânunle mahfûz ol ve her kim Allah için gerçek söyledi, kurtuldu ve her kim yalân söyledi helâk oldı, dedi, itdi: Gerçek etdin yâ Arabî, tahkîk bizum emîrimuz ve sâhibumuz Vardân sefk-i dimâ'yı kerh gördü ve sizunle harb etmek istemez ve bizden ve sizden katl olanlara nazar etdi ve bu nesneye begâyet mahzûn oldı ve böyle tedbîr etdi ki halkun dimâsin malla hıfz ede ve ol mâlı size vire. Emmâ şol şartla ki sizunle, bizim ortamızda sulh bitîsin yazasın ve o mektûbda kendu üzerine ki emr iki şâhid dutasun ki ânun

beldesine ta'arruz etmeyâsın ve senun ashâbundan bir âhd dahi ânun beldelerine oturmayâsun ve hisârlarundan bir hisârına ta'ârruz etmeyâsın ve eğer böyle edersen sana i'timâd eder [vr.98a] ve kavline ve fî'iline râzî olur ve sende dilek eder ki bugün harbî kat' edesin ve sabâh olicak, Vardân yalnûz sana gele ve sen dahi yalnûz Vardân'a varasun ve sizunle hiç ehadd olmıyâ. Pes görâvüz ki nîce ittifak edub, neye işâret edersiz ve biribirunuzle müsâmaha idersiz. Umâruz ki Allah Teâlâ ortânuzda tevkîf ede. Çün Hâlid bunu işitdi, bir zemân fikr etdi, ândan itdi: Eğer fikr edub seni gönderdiğün nesneden murâdı hîle-u mükeyyide isâ vâllah biz hîlenun toğuracağı ve mekrin ma'denîyüz. Hîle ve mekîde etmekte bizim mislimiz yokdur. Eğer zamîri ve i'tikadi bu isâ bu değıldir. İllâ eceli yakîn ve âmeli munkatı' ve cemî' helâk olmağıçündür ve eğer bu sözü gerçek deduyse, ben ânun ile müsâlaha etmezim. İllâ cemâ'atünüzden ve re'ûsunuzdan ve evlâdunuzdan edâ-ı cizye ile iderim. Emmâ malnuze rağbetim yokdur, dedi. Râvî ider: Hâlid'in kelâmı Dâvud'a eğerçi güç dahi geldiyse, itdi: Olmıyâ illâ senun murâdın. Kaçın ki biribirunuze muvâfakat etsenuz. Ortânuzda infisâl ola ve ben üşde döndüm ki, varam haberin ânâ duyuram deyub döndü gitdi. Emmâ gönlü feza' ve ru'ble mümtelî oldı. Hâlid'in kelâmından ândan kendu kenduye itdi: Vâllahi Arabî gerçektir ve buna noldı ki [vr.98b] benum için ve ehlim için bundan emân almazım, deyub Hâlid'e iltifât itdi: Ey Arab kardâşı; ben bir nesne unuttum. Hâlid itdi: Nedir? İtdi: Kendu hâzurluğunda ol ve gönlün uyâr ki, Vardân sana hîle etmişdir deyub, kazıyye-i evvel ahz-ı takrîr eyledi ve şimdi ben senden benum için ve İslâm için emân dilerim. Hâlid itdi: Sana emân olsun, mâlın ve ehlin ve evlâdın üzerine. Eğer sen ânlara haber etmeyub gadr etmezsen, dedi. Dâvud itdi: Eğer gadr etmek istesem sana kazıyye-i deyuvermezdim, dedi. Ol halkı nirde kemîn ider? İtdi: Kavm depecûği katında sizun 'askerinuzun yânında dönüb dönüb gitdi ve varub Vardân'a haber verib, Vardân ferih olub, itdi: Şimdi salîbden umârım ki bana mu'în olub zafer vire, deyüb ebtâllerinden ve şecâ'alarından on âdem kağırdı. Râvî ider: Yayân varub ol yirde ânları kemîn etdiler ve Hâlid dönüb, Ebû 'Ubeyde'ye ânâ mülâkî oldı ve ânı sinâhın gördü, itdi: Yâ Ebâ Süleymân, Tengrî seni güldürsün haberin nedir? Dedi ve 'acele deduğu haber ânâ bildirdi. Pes Ebû 'Ubeyde itdi: Bu bâbda nîçe tedbîr etdin? Dedi. İtdi: Şöyle tedbîr etdim ki yalnuz ol cemâ'ate varam, dedi. Ebû 'Ubeyde itdi: Ömrüm için sen ânlara küfüvsün. Emmâ Allah Teâlâ seni [vr.99a] tehlikeye emr etmedi ve Allah Teâlâ kelâmı kadîminde itmişdir: *"Ve e'iddû lehüm mâsteta'tüm min kuvvetin ve min ribâti'l-hayli türhibûne*

bihi"³¹⁵ ‘adüvvâllahı ve ol sizunçün on yer kalmışdır. On birinci kendudur ve la‘inden gerçi sana havf yokdur. Emmâ nitekî ol on âdem hâzır etmişdir. Sen dahi öyle eyle ve sen dahi ânlaru ânlaru ânda yâkın kemîn eyle. Eğer sana haber viren ânlarun kemîn-gâhından haber virdiysâ, dedi. Hâlid itdi: Ne‘am, haber verdi, dedi. Pes Ebû ‘Ubeyde itdi: Emr eyle halkuna ki ânlaru yakîn olalar. Kaçın ki la‘în halkına çağıra. Sen dahi kavmine çağır ve bize hamle etmekte yırâkda ola ve benden kaçın ki ‘adüvvullahdan fâriğ olasun. Biz bir kezden ânlarun üzerine hamle edevüz ve Allah Tebâreke ve Teâlâ’dan nasr ricâ ederiz. Hâlid ben senun bu kavline muhâlefet etmezim. Ândan sonra Hâlid halkundan on kişi kağırdır. Biri Râfi‘ bin ‘Umeyr ve Müseyyib ve Mu‘ad ve Dırâr bin Ezver ve Sa‘îd bin Zeyd ve Âbân bin Sa‘îd ve Sa‘îd bin Âmir ve Kays bin Hubeyre ve Zefer bin Sa‘d ve ‘Adî bin Hâtem idi. Çün bunlar Hâlid katında cem‘oldular. Rûmlar kasdın ve hîlelerin bunlara bildirdi ve itdi ki: Mecmû‘nız çıkun ve kesîbun ya‘nî kavm-i depecuğun sağ tarafında alçak yerde gizlenun ve kaçın ki ben size [vr.99b] çağırırım, segirun gelun herbiriniz bir kâfire yapışun ve ‘adüvvullah ile beni kon ki, ben ânâ küfüvvüm in-şâ‘âllah, dedi. Pes Dırâr itdi: Ey Emîr; böyle olursa şer-i kesîr ve emr-i ‘azîm olur. Korkâruz ki Rûm bir kezden hamle edib, sâhiblerin elden alalar ve bir kezden la‘înler sana hamle edecek. Nâ-gâh bizim sana mededimiz erişmayâ ve sana bir ma‘zarrat edeler. Emmâ bir tedbîr etdim ki şimdiden biz ol halkun kemîn-gâhına varavüz. Eğer ânlaru uyumuş bulursâvüz, sabâh olmadan biz ânlarun işinden fâriğ olavüz. Biz ânlarun kemîn-gâhında gizlenavüz. Kaçın ki sen hasmûnle halvet olasun. Biz ânâ mu‘ânedusuz ve mazâredusuz çıkâvüz, dedi. Pes Hâlid bunun sözünden güldü ve itdi: Dediğün işde eğer başarabilursan ve al bu on yaldâşı ki senunçün da‘vet etdim ve sen bunlarun sâhibu ve emîrisin ve Allah’dan umârum ki seni me‘mûlüne erişdüre ve eğer ânlaru fırsat bulursan bu ferihe kâmilidir, dedi. Pes Dırâr itdi: Allah’dan umârum ki ânlaru fırsat bulam in-şâ‘âllah teâlâ, dedi. Ândan sonra dır‘larun giyub şebr-i libâsın giydiler. Ke-enne bunlar dahi kat‘-i mine‘l-leyldir ve kılıçları elinde yayan gitdiler ve Müslümânlar ile selâmlaşub ânlardan du‘â şeyilâh itdiler ve çıkdıklarunda selüs-ü leyl geçmişdi ve Dırâr önlerince [vr.100a] yürüyüb iş-bû ebyâtı itdi:

³¹⁵ Kur‘ân-ı Kerîm, Enfâl Sûresi, Âyet 60, vr. 99a.

El-cennü tefzü uyûme 'l-harbi min feze 'i / izâ eteytü 'l-heycâ bilâ ceze 'i
Yâ veyha men veda 'a 'l-ersâde yahde 'unâ / ve nahnü cersûmetü 'l-emkâri ve 'l-hude 'i
Le erdiyenne ilâhî fî cihâdihim / leyse 'l-cesûrû 'ale 'ehvâli ke 'l-ceze 'i

Ândan sonra yoldâşlarıyla gitdiler, tâ ki Kesîb'e geldiler. Ândan yârânların durgûrdı ve itdi: Siz buradan hareket etmen tâ ki ben size ol kavmin haberin getirünce, ândan dır'ın giyub kılıcın eline aldı. Te'ennî ile depecukden yana yürüdi. Tâ ki ol kavme yakîn geldi. Çünkü irâkdan ânları değildi. İştîdi ki mecmû'sı uykuya varub horlarlar ve ânlara yetişân ta'abbüdden ve nasbdan sekrân gibi olmuşlar ve bunlar ferâgatle yatub uyumuşlar. Kimesne gele bunlara tâ'arruz eder. Herkez fikr etmemişler. Râvî ider: Dırâr kasd etdi ki varub ânları mecmû'sın yatdukları yerde katl ede. Korkdı ki katl etdiği vakit ızdırâblarından birbirini uyaralar ve yârânlarına vardı, itdi: Beşâret olsun ki dileğunuz hâsıl oldu ve korkduğunuz sizden zâil oldu. İmdî kılıçlarınız çekün ve yürün ol cemâ'ati nîce dilersenüz katl edin ve sizin herbiriniz ânların her birine beraberdir ve darbınız dahi birinizden. Pes beraber olmak gerekdir ve kudretiniz yetdikçe kelâm etmen, itdiler: Baş ve göz üzerine deyub [vr.100b] gönüllüklerinden muhaffef oldılar ve kılıçlardan mücerred etdiler ve Dırâr önlerince yürüyüb yoldâşları ardınca gitdiler. Tâ ki gelib ol kavme yetişdiler, gördüler ki her birinin silâhı bâşı ucunda durur ve mü'minler ânların üzerine müteferrik olub, her birinin yânına varub bir kezden birer kılıc havâle edib, kiminin boynuna ve kiminin yüzüne ve kimunun beline dokundu ve hiç biri kılıc dokunmadan uyanmadı. Fî'l-cümle biri yerinden doğrulmadı ve mecmû'sın pâre pâre etdiler. Ândan silâhların alub kendulere ne varsa cem' etdiler. Ândan Dırâr itdi: Beşâret olsun ki bu evvel fetihdir in-şâ'âllah, Allah'dan umarız ki va'adesin temâm edib, emrîn incâz ede, dedi. Râvî ider: Bunlar Rablerine bu nusret üzerine hamd etdiler ve ol gîce hiç birisi ferihinden uyumadı. Erteye değin Rabblerüne şükür için namâz kıldılar ve ândan nasr istediler ve bu nesneden zâil olmadılar. Tâ tan yeri ağarunca ve ol vakt cem' olub kendulerun giyeceklerin çıkârub katl etdikleri Rûmların giysilerin giydiler ve yüzlerin gözlerin sârub sarmalayub kendulerun bellisuz etdiler. Şol korkudan ki nâ-gâh, Vardân ânlara âdem göndere ve bunları ânliya ve etdikleri 'amelleri bâtıl evvela. Pes katlâğı depecük altında bir alçak yire iledub üzerlerine [vr.101a] toprak dökdiler ve silâhlanub ferc taleb edib, oturdular. Vâkıdî Rahimullah ider: Çün sabâh oldu ve Hâlid ashâhabıyla namâz kıldılar ve

ânları harb he'yâtı üzerine müretteb eyledi ve kendu 'imâme'-i safrâ ile harîr-i safrâ ile mütelebbis oldu. Önceleyn Rûm dahi saf bağladılar ve silâhların izhâr eylediler ve a'lâmların ve salîblerun ref' etdiler, hâl böyle hâl böyle iken, nâ-gâh Rûm tarafundan kalbden bir fâris hurûc edib, itdi. Yâ Ma'âşire'l-Arab dün bizumle sizun ortânuzda olan kûla gadr etdiniz mi? Dedi. Hâlid itdi: Gadr etmek bizum 'adetimizden değildir. Pes ol fâris itdi: Tahkîk Vardân sizden diiler ki: Siz çıkub ânunle buluşasun, tâ ki söyleşilub nazar olunâ ki neyun üzerine ittifâk olunur, dedi. Hâlid (r.a.) itdi: Var ânâ it: İşde ben çıkdım ol dahi gelursa gelsun, dedi. Ândan batrîk rücû' edub, sâhibune Hâlid'in haberin i'lâm eyledi. Böyle olduysâ 'adüvvullah dahi yarâklanub, cebelenub hurûc etdi ve cevherden kalâ-yıdını ve 'usâbesini ve tâcını izhâr eyledi. Çün Hâlid ânâ nazar etdi, itdi: Bu Müslümânlara ganîmetdir in-şâ'âllah, dedi. Ândan Ebû 'Ubeyde'ye itdi: Şöyle zann ederim ki Dırâr ashâbı 'adüvvullah üzerine vusûl [vr.101b] buldular. Pes kaçın göresiz ki ben hamle edem, dedi. Müslümânlarla hamle edesin, dedi. Ândan Müslümânlara selâm verub çıkdı ve buni iderdî:

*'Aleyke rabbi fi 'l-umûri 'l-müttekel / feğfir ilâhî in denâ minni 'l-eceli
 Ve veffignî rabbî ilâ hayri 'l-'amel / veğfir ilâhî mâ tehammeltü mâ zeleli
 Vegma' bi-seyfî eş-şirke hatta yadmehille / mâlî sivâke fi 'l-umuri min emeli*

Vâkîdî Rahimullah ider: Râvî itdi: Ben kalbde idum işitdim ki Hâlid ebyâtî inşâ etdi. Bî-'aynihâ için 'adüvvullah Hâlid ve zeyyine nazar etdi ki, ândan murâdın hâsil edecektir ve Hâlid durmâdı tâ ânâ yâkın olunca³¹⁶ ol vakt 'adüvvullah kesîbe yakîn urdu. Çün Hâlid ânâ yakîn urdu. Hâlid için la'în âtından indi. Ândan Hâlid dahi âtından indi ve oturdular ve 'adüvvullah, Hâlid korkusundan kılıcın önüne kodı. Hâlid itdi: İt, ne dersin ve sîdkî isti'mâl eyle ve tarîk-i hakka mülâzemet eyle ve bilinile ki: Sen bir erin önünde oturursan ki hîdâ'dan hiç gussası yokdur ve hîl ânâ yetiştiridiği vakt ândan kaydımız zîrâ³¹⁷ Ol ânun menbâğı, dedi. Pes ne dilersen söyle. Pes Vardân itdi: Yâ Hâlid, evvel sen deki ne dilersen? Benumle senun ortanda işi yakîn eyle ve halkûn kânın dökmekden vâz gel ve bil gel ki bu ifâ'linden[vr.102a] ve kîtâlinden mes'ûl ve metâlibsiz, eğer bizim dünyamızdan nesne tâleb isen, ben ânı

³¹⁶ Vr. 101b'de Derkenar: Ta'accüb etdi ve öyle zann etdi sahh.

³¹⁷ Vr. 101b, + ve mu'addindir.

sizden necl etmezim. Size sıdk ederim. Zirâ bizim kahtımızda sizden iz'âf ümmet yokdur ve şunu bildik ki siz belde-i kâhtdasız, ândan sabırlı olursuz. Pes sana ne lâyıık isâ söyle, bizden âz nesneye kâni' ol, dedi. Çün Hâlid ol kelâmı işitdi, itdi: Ey Nasrânîyenin kelbî, Hakk-ı Subhâne ve Teâlâ bizi sizun sadakâtinuzden ganî kıldı ve emvâlinuz bizi helâk etdi. Ortamızda kısmet ederiz ve nesânûzu ve evlâdınuzu dahi bize helâk etmişdir. Meğerki "*Lâ ilahe illallah muhammeden rasûllullah*" diyâsınız ve eğer bunu dimekden ibâ' edersenuz, cizye veresiz, elinizle sâgîr oldıgınız halde ve eğer bundan dahi ibâ edersenuz, sizunle bizum aramızda kılîc fasl ider ve Allah bizden kime dilersâ nusret virir ve bizim katumuzde şol dediğimden gayrı nesne yokdur. Eğer ibâ edersenuz harbden artık çâre yokdur ve vâllah harb bize sulhden eşhâdır ve emmâ evvelin dedin ki, bizden iz'âf-ı kavm sizun katunuzda yokdur. Siz dahi bizim katumuzda kilâb-ı menzelesindesiz ve bizum birimiz sizun beginuzu za'if eder ve senun hitâbın sulh etmek isteyenun hitâbı değildir ve eğer [vr.102b] böyle etduğün bir tama'dan isâ ki dilersin ki bana fırsat bulasın. Ya'nî beni cemâ'atimden âyrû gördüğün için bu temennî senden ırâkdir ve eğer kıtâl dilersen hâ üşde ben ve sen cemâ'atlü cemâ'atimüzden ayır ve gel meydâne girelum ki ben sana küfüvvüm in-şâ'allhu teâlâ. Vâkîdî ider: Çün Vardân Hâlid'in kelâmın işitdi; yerinden sıçradı, kılıcın sıyırmadan yârânlarına i'timâd etduğuçün ki kemîneden çıkub buna yardım edeler. Ol sıçramasıyla Hâlid'e yetişdi (r.a.) ve ânı dutub muhkem sarmışdı. Hâlid dahi ânâ yapışub iki eliyle iki kolun muhkem dutdu ve birbirine dolaşdı ve 'adüvullah Hâlid'e sârmaşıcak kavmine çağırdı ve ânlarla itdi: Tîz erişin ki salîb Emîr-i Araba fırsat virdi ve la'în kelâmın temâm etmeden, kemînde olanlar kavlin işitdiler ve Ashâb-ı Resûlullah kesîb-i ederinden 'ukâb gibi mübâderet etdiler ve üzerlerinde olan libâsları âtdılar ve ta'cille çıkıldılar ve kılıcların sıyırdılar ve evvel mübâderet iden Dırâr idi ve ol ârfü'l-cesed idi, bir diz tonu vardı. Ancak bir kılıc kabzası elinde ve arslan gibi ögürürdü ve halk ânun ardınca ânâ mütâba'at etdiler ve 'adüvullaha iltifât edub, ol kavmi [vr.103a] gördü ki birbirin geçub ânâ segirdirler ve ol şekk etmedi. İllâ kendu kavmin sandı. Tâ ki geldiler ânâ yetişdiler. Gördü ki önlerince Dırâr kurd gibi kalkayu kalkayu gelir ve kılıcın ditretir, çünkü Vardân buna nazar etdi, tâkati tâk oldu ve gücü kurudu ve a'tâ-ı sînelerine düşdi ve nidâ edib, itdi: Yâ Hâlid senden dilerim ki ma'bûdun hakkıçün beni katl etmeyasın. Hâlid itdi: Seni katl eden oldır bilâ-mahal, dedi. Bunlar bu kelâmıda iken Dırâr dahi bunlara geldi yetişdi ve bunu ider:

Seülhıgu Vardân humrâne
Ve ba‘dehu li ‘usbeti’s-sulbâni
Urdî bizâlike’l-melike’d-deyyâne

Ândan kılıcın dürttü ve sıçrayub yetişdi ve ânâ çağırub itdi: Vây sana yâ Dırâr olmâsun ki, kılıcun ânâ erişdiresun, tâ ben sana emretmeyince, dedi ve Ashâb-ı Resûlullah (s.a.v.) dahi geldiler erişdiler ve ânlar dahi kılıclarun ditrettiler. Herbiri la‘îni katl etmeğe iver. Hâlid itdi: Yerlu yerunuzde durun sabr edun, tâ ben katline emr edinceye, dedi ve Vardân gelib üzerine cem‘ olan mü‘minlere nazar etdi ve kalbune hel‘-u cez‘ dâhil oldı ve boynı tamarları harekete geldi ve yire düşdi ve barmağıyla işâret edib, emân emân³¹⁸ [vr.103b] deyû nidâ eder. Pes Hâlid itdi: Yâ ‘adüvullah, emân ehl-i imâne vîrilur ve sen bir kimesnesin ki bize silm ya‘nî sulh gösteresin ve bize meğer hedî‘a ızhâr edersiz “*Vâllahû hayru’l-makirîn.*”³¹⁹ Pes çün Dırâr, Hâlid’in bu kelâmın istimâ‘ etdi. Hiç emân virmeyub boynuna bir kılıc urdu ve bâşından tâcın kapdî ve itdi: Her kim bir nesneye ol erişse ol ânâ ulûdur, dedi. Râvî ider: Mücâhidlerin kılıcları yetişüb, ânı ‘uzv ‘uzv-u kat‘ etdiler ve selbine sür‘at edib aldılar. Ândan Hâlid ashâbuna ikbâl etdi ve ânlara itdi: Yâ kavm; ben ol kavmden sizden ötürü emîn değılüm ki nâ-gâh size hamle ideler. Zîrâ ânlar elbette beglerine gelseler ve hâlî noldığun tefahhus etseler gerekdir. Pes la‘înun bâşın kesin ve ol katlânun libâsun giyin ve ânlardan yana teveccüh edin. Kaçın ki ânlara yakîn varâsız. Hamle edin ve tekbîr edin ve siz tekbîr edincek Müslümânlar dahi hamle edeler. Râvî ider: Pes bunlarun her biri öldürdüğü kâfirin kâtına geldi ve cebesin ve pırâğın alıb giydiler. Ândan Rûmlardan yana teveccüh etdiler ve Hâlid ve Dırâr önlerince ve Vardân’ın bâşı Hâlid’in kılıcı ucunda çünkü kemîneden çıkdılar ve iki leşkere göründüler. Rûm leşkerine meyl etdiler ve küffar saçlarınınun bâşın [vr.104a] nazar etdiler ki kılıc ucunda idi ve şekk etmediler ki Hâlid’in bâşındır ve gelenler ânlarun halkıdır. Kumurdaşub harekete geldiler ve salîblerun ızhâr etdiler ve ‘acîcleri ya‘nî gavgâları galebeleri kesîr oldı ve³²⁰ Müslümânlar nazar etdiler ve gönüllerine feza‘ düşüb korkdılar, sandılar ki sâhiblerine isâbet etdiler ve bunlardan buna havf zâhir

³¹⁸ Vr. 103a’da Derkenâr: Yâ ‘adüvullah senun halkun Ashâb-ı Resûlullah hadîsâtına benzerdi, dedi.

Ândan kılıcın ânâ yalâb etdi. Pes Hâlid ânâ çağırub itdi sahh.

³¹⁹ Kur’ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Sûresi, Âyet 54, vr. 103a.

³²⁰ Vr. 104a, + sahibleri.

oldı. Çün Hâlid, Rûm sufûfuna karîb oldu. Bâşı alıb, tagayyür eyledi ve nidâ idub, itdi: Yâ ‘adüvvullah üşde sâhibunuzun bâşı ve ben Hâlid bin Velid’im. Resûlullah (s.a.v.) sâhibi, dedi ve ânlardan yana atdı ve üzerlerine hamle etdi ve Dırâr ânun ardınca hamle etdi ve Müslümânlar dahi tekbîr edub hamle etiler ve Ebû ‘Ubeyde (r.a.) nidâ edib: Yâ ehl-i Huffâz ve Hamâhü’l-dîn hamle eylen, dedi. Ândan Müslümânlar hamle etdiler, çün Rûmlar sâhiblerin bâşların gördüler ve ashâbları katl olduklarına müteyakkın oldılar, gerüye dönüb kaçdılar ve Müslümânlar her tarafdán içlerine kılıc koydular ve her hacér-u meder altında mübâlağa katl etdiler ve genç kuşlukdan vakt-i ‘asra değın kılıc ‘ameli bunlardan zâil olmadı, müteferrik oldılar. Âmir bin Te‘fil ider: Ben Ebî Hureyre ile bir haylde idim ve bizimle Dımaşk’dan bir hayl dahi vardı ve biz [vr.104b] münhezim olanlara ittibâ’ etdik Ze‘râ yoluna değın nâ-gâh bize bir toz zâhir oldu ve biz öyle zann etdik ki ol Rûm tozıdır ki Herakl’den bunlara yardıma göndermişdir ve Rûm’dan hiç kimseye mülâkî olmadılar. İllâ kâtl ettiler ve neleri varsâ nehb etdiler ve Abdullah bin Erkam Sellemî şöyle haber virdi ki; Şered bin Âzm Sekâfî şöyle dedi ki; ol ‘askerine Müslümânlarla Ecnâdeyn’de mu‘âvenete geldiler müşriklerin hezîmeti yönünde idi.³²¹ Vâkıdî ider: Rûm’un ‘askerî Ecnâdeyn’de doksan bin idi ve ol gün ânlardan elli bin katl olundu bilin dahi ziyâde ve toz altında birbirini öldürdüler ve geru kalanı tağıldı ba‘zısı Kaysâriye ve ba‘zısı Dımaşk’a vardı ve Müslümânlar bir ganîmet etdiler ki ânın gibi ganîmet herkez etdikleri yoğdı ve altun ve gümüş hâcları ve altun ve rincîrleri şol kadar aldılar ki haddi ve hasrı yokdur. Pes Hâlid bunların mecmû‘sın cem’ etdi. Şol tâcla ki Vardân’dan ganîmet etdilerdi ve Hâlid itdi: Ben bunu size kısmet etmezim, illâ Dımaşk fethinde kısmet iderim, in-şâ‘allah, dedi. Vâkıdî ider: Ecnâdeyn’de savâş, sebt günü hicretin on üçüncü yılının Cemâziye’l-Evvel ayınun ikisi kala idi ve Ebû Bekr’in (r.a.) vefâtından yiğirmi üç gün önünden³²² [vr.105a] idi, ândan Hâlid bin Velid’e (r.a.) Ebû Bekr Sıddık (r.a.) mektûb yazıb bu fethi i‘lâm etdi ve itdi: Bismillâhirramanirrahim, Hâlid bin Velid’dan Resûlullah’ın Halîfesi Ebû Bekr Sıddık’a, selâm senun üzerine olsun ve ben Allah’a hamd ederim ki ândan artık ilâh yokdur ve Nebîsine salavât ederim. Ândan sonra hamdın ve şükrün ziyâde ederim. Müslümânların selâmetlikleri ve müşriklerin helâkları ve evüdderi süğülmesi

³²¹ Vr. 104b, + ‘Amr bin Âsî bin el-Vâil Sehmî-i Levî ve ol ânunle olanlar ta‘yîn etmişler tetbîr-i ve karûm-uRûmun menzîlini gönder.

³²² Vr. 104b’de Derkenar: Kılmışlardır ve kendu yarağımızla oldık tâ ki toz bize yakın geldi gördük ki ol bir ‘askerdir ki Sıddık (r.a.) bize yâr diye sahh.

üzerine ve biz Rûm kavmiyle ve Hıms sâhibi Vardân'la Ecnâdeyn'de buluştuk. Şol hâldeki sancakların neşr etdiler ve salîblerin ref' etdiler ve dînlerine kâsem etdiler, kaçmıyalar ve münhezim olmıyalar ve biz Allah'a sığınub ve ânâ i'timâd ve tevekkül edib, ânlarla hurûc etdik. Pes Rabbimiz gönlümüzde izhâr etdiğimize muttali' oldı ve bize sabrı rızık eyledi ve bizi nusretiyle mü'eyyid kıldı ve a'dâmızı kahrla helâk eyledi ve ânları her fecrde ve her şû'bede ve her vâdîde katl etdik ve cem'-i sayâbildiğimiz, katl etdiğimizden elli bindir ve Müslümânlardan evvelki günde ve ikinci günde dört yüz elli dokuz âdem katl olundu. Allah Teâlâ ânları şehâdetle hatem eyleya. Ânların iki misli Ensârdandır ve ânlar Selmete bin Ömerû ve 'Avf bin Mâzen ve Şakir bin Merzû ve Vâkıd bin Hasân ve Merre bin 'Aclân ve Mükna' bin Neciyye ve Sufvân bin [vr.105b] Hazrece ve Evs bin Harîse ve Ya'mur bin Kâtar ve Abdullah bin Beşr ve Selûl bin Karem ve Hâmid bin Atâ ve Sefyân bin Rabî'a ve Ekva' bin Murre ve Seyf bin Câbir ve Samet bin Hameyl idi. Râvî itdi: İbn-i Bakî' ve Meysere bin Mâcid ve Kamîl bin Müzeyyene ve el-Akâr bin Akeldem idi ve ehl-i Mekke'den üç katl olundu ve ânlar Kays bin Ömer ve Na'im bin Safvân ve Haşim bin Hermlle idi. Benî Abdü'l-Dardan ve Himyer'den yigirmi katl olundu ve ânlar Fâ'atü bin Merhûb ve İnân bin Mesâlik ve Saîd bin Râfi' ve Mâcid bin Esla' Kâtır bin Ya'reb ve Halhâl bin Avf ve Merîr bin Abdullah ve Sak bin Nafi ve Umâd bin Evs ve Gelgel bin Rakâba ve Mâkıd bin es-Seyyîd ve Enes bin Dârem ve Kâmil bin Harem ve Mezîd bin Tâlib ve Ahâza bin Yerbû' ve İmlûk ibn Sinân ve Zü'l-Merâbî' bin Vâip ve Numel bin Zuhreş ve Nesmâd bin Avn ve Cendel bin Rabî'a idi ve Süleyme'den altı katl olundu. Selem bin Menzer ve Nu'mân bin Merre ve Feyyâz bin Hâmel ve Naf bin Na'im ve Yâsir bin Mukdâm idi ve geru kalânı ahlât-ı nâsdan idi ve mektûbı kasd etdiğum gün Dımâşk'a rücû' etdik ve Allah'dan bizim çün nasr istid'a' ile. Selâm senun üzerine ki ve cem'-i Müslümânların üzerine [vr.106a] olsun. Ândan mektûbı dürdi ve mühürledi ve Abdurrahman bin Cemil Cemhî'ye teslîm eyledi ve buyurdu ki Medîne'ye ilede ve ol sâ'at deru gelib yola girdi ve ândan sonra, Hâlid dahi Dımâşk'a göçdü. Vâkıdî ider: Bana şöyle yetişdi ki Ebû Bekr (r.a.) her gün Medîne kapusundan taşra çıkardı ve haber dinlerdi ki meğer bir gün geru Medîne'den taşra çıkmıştı ki; Abdurrahman çıka geldi. Çün ânı irâkdan gördüler sâhabe ândan yana segirdişdiler ve itdiler ki: Kandan gelürsün? İtdi: Şâm'dan gelirüm ve Sıddîk'a bununle beşâret etdiler ve Allah Teâlâ Müslümânlara nusret verdiğin bildirdiler. Pes Sıddîk (r.a.) Allah'a secde-i şükr eyledi. Pes

Abdurrahman ileri gelub itdi: Ey Resûlullah'ın Halîfesi; başını kaldır çün Allah Teâlâ gözlerini aydın eyledi ve Ebû Bekr (r.a.) başın kaldırdı ve beyti ânâ sundu ve mektûbu Ebû 'Ubeyde hattıyla yazılmış ve Ebû Bekr (r.a.) ânı serrle okudu. Çün fehevâsına muttali' oldı. Müslümânlar cehr ile okuyuvirdi. Râvî ider: Bu haberi Müslümânlar tesâmu' etdiler. Ehl-i Mekke'den ve Hicâz'dan ve Yemen'de ki Hakk Teâlâ, Müslümânlar feth nusret virüb, mâllara mâlik oldılar ve gazâyâ³²³ [vr.106b] çıkmğa üşdüler, sevâb ârzu etdiler. Çün ganîmete yetişmek çün ve Şâm'da sâkin olmağçün ve ehl-i Mekke'den ânâ berî ve 'uzmâsı Medîne'ye ikbâl etdiler. Hadd-u hadîdle ve bâs-ı şedîdle önlerince Ebû Süfyân Sabr bin Harb ve Gaydâk bin Hişâm ve ânların nazârı ve gelib Şâm'a gitmek için Ebû Bekir'e istizân etdiler ve bunların Şâm'a çıkmasına Ömer geru gördü ve Ebû Bekr'e (r.a.) itdi: İş-bû kavm bizim kavmimizdur. Gönüllerimizde hakâid vardır. Emmâ elhamdülillah ki Allah'ın kelimesi 'ulyâ oldu ve ânların kelimesi süflî oldı ve ânlar küffârları ezrinde dilerler ki: "Yürîdüne en yutfiû nûrallâhi bi efvâhihim ve ye'ballâhu illâ en yutimme nûrahu ve lev kerihel-kâfirîn."³²⁴ Ve biz ideriz ki Allah ile bir ilâh yok ve ânlar iderler ki: Allah ile bir ilâh dahi vardır. Pes çünkü Allah Teâlâ bizim dînimuzi 'azîz eyledi ve şerî'atımıza nasr virdi. Kılıc korkusundan Müslümân oldılar ve istediler ki; cündüllâh ve 'azze ve celle Rûm üzerine mansûr oldılar. Geldiler ki bunları a'dâya gönderavüz. Tâ ki Muhâcirlerden ve Ensârlardan sâbıklara mukâseme edeler ve sevâb oldır bunları, ânlar göndermeyavüz. Pes Ebû Bekr (r.a.) itdi: Ben senun bu kavline muhâlefet etmezim ve bir emir ki âsî olmazım, dedi. Râvî ider: Ehl-i Mekke'ye [vr.107a] Ömer'un söylediği söz yetişdi ve bir kezden Ebû Bekr (r.a.) mescitte ikbâl etdiler. Pes ânı buldular ve yöresinde bir cemâ'at, Müslümânlardan oturub, Müslümânlar Hakk Teâlâ virduğu fethi müzâkere ederler ve Ömer (r.a.) sol yanında oturdular. Feriş Ebû Bekr'e intikâl edub, ânâ selâm virdiler ve önünde oturdular ve birbirlerine nazar etdiler ki evvel söze kim başlıya ve evvel söze gelen Ebû Süfyân Mâhir bin Harb idi ve Ömer'e ikbâl edib, itdi: Yâ Ömer; câhiliyyetde bize mebguz idin ve sen bizum üzerimize cedd iderdin. Biz dahi senun üzerine cedd ederdik. Çün Tengrî Teâlâ bize İslâm ile hidâyet etdi ve biz dahi nesebde sizun atanuz oğlânlarıyuz. Bizim gönlimüzde senun hakkında ne varsa heder oldı, ya'nî bâtil. Zîrâ İslâm, şirki ve âvatı ve buğzu ve kibri heder eder ve sen ol vakdden tâ

³²³ Vr. 106'da Derkenâr: Ve halk arasınada izdihâm oldı ve haber Medîne'de meşâ' oldı ve halâiki mescîdde derlediler ve mektûbu Ebû Bekr (r.a.) sâlise okuyu virdi sahh.

³²⁴ Kur'ân-ı Kerim, Tevbe Sûresi, Âyet 32, vr. 106b.

bugünkü güne değin bize dūşnâm virirsin ve buđz edersin. Biz İslâm'da senun kardâşların değilmiyüz? Senin evvel ve âhir bu 'adâvetün bize nedir? Yâ Hattâb oğlı nola? Eđer kalbunde bizim hakkımızda olan 'adâveti ve hıkdı gasl etsen, gidersen. Biz bilürüz ki siz, bizden efdalsiz ve imânda [vr.107b] ve cihâdda esbaksız. Biz bunu bilmez değiliz ve bu nesne-i inkâr eder değiliz, dediler. Pes Ömer sâkit olub, istihyâ etdi ve 'ırk ânı tecellül etdi, ya'nî a'zâsını 'ırk-ı ihâta etdi. Ândan itdi: Vâllah ben öyle dediğimden murâdım sizi basmak ve kân dökmeği men' etmektir. Zîrâ cemiyet-i câhiliyyet, sizun rü'esânuzda vardır ve İslâm'da sizi sıbkat edenler üzerine nesebunuzle tetâvül etmek dilersiz, dedi. Pes Ebû Süfyân itdi: Ben seni tânik dutdum, Resûlullah'ın Halîfesin tânik dutdum ki, ben nefsimi Allah yolunda habs etdim, dedi ve geru kalan sâdât-ı Mekke dahi böyle dediler. Pes Ebû Bekr (r.a.) itdi: Ey benim Rabbim; bunları umduklarının efdaline teblîğ eyle ve 'amellerinin ihsânıyla cezâlandır ve 'adüvleri üzerine nasr-ı rûzî eyle ve nevâsilerinden ânlarâ temkîn virme. Râvî ider: Âz gündenden sonra Yemen'den cemî' kesîr ki üzerlerinde Mu'adî Kerb Zebîdî idi. 'Avratlarıyla, oğlâncıklarıyla, kûllarıyla geldiler. Bunlar dahi Şâm'a gitmek isterler. Bunlar, Harlı Atarşim'den Mâlik Eşter Nah'î geldi ve 'Alî kâtında Keremullah vech-i nüzûl itdi ve 'Alî'yi sevmekden hâris idi ve ânunle nîce vak'ialarda bîle bulunduydu ve kasetdi, halkla [vr.108a] hürûc ede ve Medîne'de ceş-i 'azîm cem' oldı. Yedi binden ziyâde idi ve ânlarunle Cerâhim'den cemâ'at vardı. Çün işleri bitdi. Ebû Bekr (r.a.) Hâlid'e mektûb yazub itdi: Bismillâhirrahmanirrahîm, Ebû Bekr Sıddîk'dan, Resûlullah'ın (s.a.v.) Halîfesi'nden Hâlid'e ve ânunle olan Müslümânlarâ. Emmâ ba'd ben, Allah sana hamd ederim. Şunun gibi Allah ki ândan gayrı ilâh yokdur ve sana emr ederim ki zâhirde ve bâtında Allah'dan korkasin ve Müslümânlarâ refik edesin ve za'iflerin haml edesin ve müsîlerinden tecâvüz edesin ve ânlarınçün meşveret edesun ve tahkîk-i Hakkı Subhâne ve Teâlâ nasr verib küffârı münhezim olduğuna ferih oldum ve seyrekde kasdın öyle olsun ki küffârın aksi arâzilerine varasin ve Cennet-i Şâm'da nüzûl eyle. Tâ Allah Teâlâ ânın fethin senun elinde müyesser ede. Kaçın ki bu temâm olan Hims'a ve Mu'arâte yürü ve Antâkiyye-i taleb eyle ve sana ve senunle olanlarâ selâm olsun ve Allah'ın rahmeti ve berakâti olsun. Tahkîk Yemen ebtâllerin ve Nah'î arslanlarun ve Mekke fillerini sana gönderdim ve Ömeru bin Mu'adı Kerb ve Mâlik-i Nah'î sana kâfidir. Eđer medîne-i 'uzmâ-i zât-ı cebel Antâkiyye'e nüzûl edersen ki [vr.108b] melikleri ândadır. Eđer senunle musâlahe ederse sen dahi musâlahe eyle.

Eğer muhârebe ederse sen dahi muhârebe eyle emmâ derbendeler lâ. Ândan mektûbu dürüb, Resûlullah (s.a.v.) yüzüğüyle mühürledi, Abdurrahman Hacı Cemhîye teslîm etdi ve itdi ki: Beşâretin resûlu sen idin ve cevâbı dahi sen redd eyle ve Abdurrahman mektûbu alıb, binidiyle yürüyüvirdi ve Beriyye yolun dutdu ve menâzil ve menâhil kat' ve tayy edub ve gelib Dımaşk'a vâsıl oldı. Râvî ider: Çün Hâlid mektûbu Medîne'ye gönderdi. Göçüb Dımaşk'a müteveccih oldı. Râvî ider: Dımaşk ehl-i ebtâllerinin katlin ve meliklerinin ceysi münhezim olduğun işitdiler ve gâyetde havf edib ıztırâb etdiler ve Karâyâ ve Restâk ehl-i cem' olub, Dımaşk'ı tahassun etdiler ve hisârı yarâğın hâzır etdiler ve süyûfu ve rümâhı ve tavârikı ve mancınıkları ve garâtları burcun üzerine çıkardılar ve i'lâmı râyâtı neşr etdiler. Çünki bunlar temâm yarâklarun gördüler, Hâlid ceysiyle bunların üzerine müşerref oldı ve 'Amr bin el-Âsî'nun 'askerin bunlarda ziyâde oldı ki dokuz bindi ve Yezîd bin Ebî Süfyân'nın ki iki bindi ve Şercil ve 'Amr bin Rabî'a'nın ki on bindi ve ardlarından Mu'az bin Cebel³²⁵ [vr.109a] iki bin fârisle, sevâdle münbasit oldı. Çün Dımaşk ehli ânları gördü, helâklıklarına müteyâkkın oldılar ve Hâlid bin Velîd ileru gelub kenduye mansûr olan deyre nüzûl etdi ve ânunle kal'a ortasında bir mîlden ekl idi. Çün bunda nüzûl etdi, ümerâ-i kağırdub ihzâr etdi. Pes Ebû 'Ubeyde'ye itdi: Sen bilursun ki; bunlardan munsarif olacak bu kavmin gadrından bize ne oldı ki ârdumuzdan gelib, şunun gibi iş etdiler. İmdî yürü sen halkunla var, Câbiye kapusunun yanında nüzûl eyle ve mekânundan zâil olma ve ânlarla emânla müsâmaha eyle ki sana hıdâ' edeler. Kapudan ırâk ol ve ânlarla halkını bölük bölük gönder ve halkı nöbetle sâvaşdır ve kesîre-i makâmdan zıyyıku's-sadr olmâ. Zîrâ sabr edince zafer vardır. Ebû Ubeyde (r.a.) itdi: Hayyen ve kerâmetü, ândan rub'-u ceş ile hürûc etdi. Tâ ki gelib Câbiye'de nüzûl etdi ve ırâkda ânâ kıldan bir ev nasb etdiler. Râvî ider: Ebû 'Ubeyde'nin haylinde olanın ba'zısına sûâl etdim ki ne men' etdi Ebû 'Ubeyde ki Ecnâdeyn'den ve gayrından hâsıl olan kubbelerun birun kendu için nasb etmedi ve ânun katında ol kubbelerden binler vardı, Musavvel itdi: [vr.109b] Tevâzu'-u men' etdi. Dahi zînet-u dünyâya ve mülk-ü dünyâya mağrûr olmıyalar. Dahi Rûmlar göreler ki ânların mukâtele kıldıkları mülk için değildir ve mukâtele kıldıkları Allah Tebâreke ve Teâlâ'nun sevâbun ve âhireti umub iderler ve biz nîce yerlerde ânların bilâdında nüzûl edib hamîlerin ve sevâdıklarun ırâkdan nasb edib, önlerince

³²⁵ Vr. 106b'de Derkenar: Dahil olma. Meğer bana bildiresin şununla ki zann ederim ki ecelim yakın geldi. Ândan Yezîd ki: Külli nefsun zâ'iketü'l-mevt ve's-selâm sahh.

bârgirlerin dûrgûb silâhları ve dır'ları, segûları, kılçları, 'alemleri asa koduk ve bizden birimiz ânlarâ yakîn olmadık. Vakt oldu ki ekserimize yağmur yetişdi ve kimsemuz varub ânlarâ sığınmadı. Zîrâ ol haymelerde ne de ism-i Allah zikr olmadı. Meğer Allah'a şirk zikr oldu ve ba'zımız silâhdan ârî savâş ederdik ve ba'zımız hurma çekirdeğın ipe dizdik ve birbirine biriktirdik ve dır' yerine savâşda ânı telebbüs ederdik. Vâkıdî ider: Çün Ebû 'Ubeyde bâb-ı Câbiye'de nüzûl etdi. Halkına yürüyüb kıtâl etmeğe emr etdi. Ândan Hâlid, Yezîd bin Ebî Süfân'ı da'vet etdi ve itdi: Yâ Yezîd; cemâ'atin âl ve Küçük Kapu'ya var, kavmini ve seni gönderdiğim ciheti hıfz eyle ve seni gönderdiğim kapunun kavmiyle mukâtele eyle ve eğer kapudan sana kimesne çıkârsa ki senun ânlarâ [vr.110a] tâkatun olmya, bana bildiresin ki sana yardım gönderim in-şâ'âllah teâlâ, dedi. Ândan Şercîl bin Hasene-i da'vet etdi, Resûlullah'ın kâtibini ve itdi: Kavmunle Tûmâ kapusuna var ve sakın ki sâhibi Tûmâ suna çıkmaya ve bana şöyle yetişdi ki, ol dâhiyetü'l-harbdır. Ya'nî 'azîmü'l-harbdır ve ol da'vâ-yı imâdet eder. Melik Herakl ânâ muhibdir ve ânâ rağbet etmez. İllâ şecâ'atin bildiğün ider. Lâ-cürm ânâ kızın tezvîc etmişdir, dedi. Pes Şercîl itdi: Bizden kimesne yokdur ki, ânâ hîle oluna in-şâ'âllah, dedi. Ândan kavmiyle teveccüh etdi ki, ânlar iki bin idi. Ândan sonra 'Amr bin el-Âsî'yi da'vet etdi ve itdi: Yâ 'Amrû halkunla bâb-ı Ferâdise var ve ol tarafa mülâzemet eyle. Emmâ ben şöyle işitdim ki; ânda ebtâller ve erenler vardır. Pes 'Amr: "es-semu' ve tâ'atü" deyub, gitdi. Ândan Kays bin Hubeyre-i da'vet etdi ve ceşşden ânâ bir bölük teslîm etdi ve itdi ki: Vâr bâb-ı Keysân'e mülâzım ol. Bu dahi gitdi: Vâkıdî ider: Emmâ bâb-ı Marks mağlûk idi. Ânun üzerine kıtâl yoğdu. Ol sebebden ânâ garb-ıbâb-ı selâmet deyu, tesmiye itdi. Ândan sonra Hâlid (r.a.) Bâb-ı Şarkî üzerine nüzûl etdi [vr.110b] ve Dırâr bin Ezver'i da'vet edib, ânâ on bin fâris zemm etdi ve itdi: Sen karâvul ol ve hisârın dört yanında yürü. Eğer sana bir emr vâki' olursa bana bildiresin ki ânâ göre 'amel edem, dedi. Dırâr itdi: Harb-i kîtâli terk edeyim ve Ensâra meşğûl olayım. Sen dediğın nesneye benum rağbetum yokdur, dedi. Hâlid itdi: Kudretun yetdiğince kîtâl eyle, dedi. Dırâr itdi: Bu olursa hoş ola deyub, halkıyla yürüdü ve bunu ider:

Dimeşgu gad etâki Dirâru yüdmî / men ye'viki bi'l-veyli't-tavîli

Seedribü'l- 'ulûce bihaddi 'adbin / gatû'i bâtirin 'adbin sagîlin

Seüdrübü fi'l-cevânibi minke nâran / ve ermi'l-kavme bi'l-hatbi'l-celîlin

Râvî ider: Böyle dedi dahi gitdi ve halkı ardınca gitdiler ve Hâlid bâb-ı şarkîde kaldı ve ânda döndüler. Çün sabâh oldu ki kîtâl için yürüdüler ve ehl-i Dımaşk el alışub kavlı etdiler ki bir kezden karılar ve haremelerin ve evlâdın teslim etmeyeler. Sihâmle ve cenâdille ve makâlîa' ile ya'nî okle, taşla, sapânle şol kadar âtişdılar ki iki ferikten dahi çok âdem mecrûh oldu. Pes Abdurrahman bin Hâmid Ebû Bekr Sıddîk'un (r.a.) mektûbuyla Medîne'den geldi ve deyr tarafına müteveccih oldu ve âni bâb-ı şarkîde buldı ve ol oraye kîtâl³²⁶ [vr.111a] için ashâbından Râfî' bin 'Umeyr'e ile bir tâ'ife gelmişdi. Mektûbı ânâ ref' etdi. Pes âni okudu mazmûnuyla ferih oldu. Ebû Süfyân, Sahr bin Harb ve 'Umeyru bin Mu'adi Kerb ile (r.a.)'ümâ ceşş geldiğın ashâbuna beşâret etdi ve haber cemî' Müslümânlara şa' oldu ve Müslümânlar ol gün harbden zâil olmadılar. Tâ gıce gelib karânluk olunca ve halk kîtâlden müteferrik oldılar ve her emîr konulduğı kapuda kaldı ve Hâlid, Ebû Bekr'in mektûbun her bâba gönderdi ve halk üzerine okundu ve Müslümânlara yardım geldiğune gâyetde ferih oldılar ve Müslümânlar yarâklarıyla döndüler ve nöbetle hirâset etdiler ve Dırâr ânların dâiresune devr ider ve müşrikler kal'adan nâ-gâh Müslümânlar üzerine hürûc edeler veyâ Herakl tarafundan ceşş gelib bunları kebs ede. Ya'nî ihâta ede deyu, bir yerde tevakkuf etmedi. Râvî ider: Bana şöyle istimâ' olundu ki ehl-i Dımaşk ulûları katına cem' oldular ve kazıyyelerinde meşveret etdiler. Ba'zı etdiler ki: Biz görmeziz, illâ Arab ile müsâlaha edib, dileklerin vermekden gayrı çâre yokdur. Zîrâ bizim ânlarla tâkatimiz yokdur. Ecnâdeyn'de cem' olanlardan biz eşca' değilizki ânları ekin gibi biçib, öğütdüler ve ba'zıları itdiler: Melikun kaykusun [vr.111b] istayalum ki ol Tûmâ'dır ve ânunle bu emrde meşveret edelim ve işidelim ki ne der ve ândan taleb edelum ki bizim bu müşğûlümüzü hâlleder. Yâ budur ki müsâlaha ede veyâhud çıkub bizi hıfz ede, dediler. Râvî ider: Deru gelib Tûmâ'ya teveccüh etdiler ve kapusuna geldiler ve ânda müvekkil erenler buldılar ki silâhla durub beklerlerdi. Gelenlere itdiler: Nestersiz? Dediler. İtdiler: Mihr-i Melîki dileriz, dediler. Pes birisi içeru girub, bunlara düstûr âlîvirdi. İçeru girdiler ve önde yer öpdüler ve ânlarla oturmağı emr etdi. Pes oturdular ve ol gâyetde hemm-i 'azîmde idi ki ânın üzerine vârid olmuşdu. Ândan sonra ânların üzerine ikbâl etdi ve itdi: Bu gıce karânlüğunda buna niya geldiniz? Dedi. İtdiler: Sana sığınmağa ve bize yetişan ta'abbüdün ve medînemize ihâta edenden feryâd taleb etmeğe geldik. Bize tâkatimiz yetmez nesne

³²⁶ Vr. 110b'de Derkenâr: Ve hisârdan sana oyun zâhir olursa sahh.

yetişdi. Yâ budur ki bu cemâ'atin murâdı üzerine müsâlaha edesin veyâ Melike mektûb yazub bize yardım taleb edesin ki biz helâka yakîn olduk, dediler. Çün Tûmâ bunların kavlin işitdi geldi ve itdi: Vây size düşmanınızı üzerine tama'sındurdunuz. Ânları dahi size tama' etdiler. Melikun bâşı hakkıçün [vr.112a] ben ol kavmi kıtâl ehli görmezim. Eğer ânlar benimle kıtâl etseler, ânları bir kezden helâk edib, halkumun dârin ânlardan alaydım. İmdî siz kal'anuzdan fâriğ olun, eğer ben ânlara kapu açarsam girmeğe cür'et edemiyalar, dedi. Pes itdiler: Ey Seyyîd; ânlardan bizim yarâğımızdan ve silâhımızdan çok vardır ki, Filistîn'de Rûbis cündünden almışlardır ve Şehverâ cenginde Bolîs'den ve kardâşı Batrus'dan ahz etmişlerdir ve Ecnâdeyn'de kabz etmişlerdir ve tahkîk yarâğımız ol kavim almışlardır. Emmâ bizim silâhımızla, bizden mütehasın olmazlar, bizden derdleri olmadığıçün ve ol kavim itdiler: Ey Seyyîd; ol cemâ'ati sen vasf etduğundan ekser ve za'm etdiğünden ecludir ve ânların küçücüğü ve azcûğı büyüklerle ve onle ve yüzle mukâtele ederler. Emmâ begleri bir emr-i 'azîmdir ki ânâ kimesne tâkat getürmez. Eğer beldemize emîr ve emvâlimize ve bize hâmi ve hâris isen nefsinle ve kavminle. Pes ânlarınle müsâlaha eyle, yâhud bizim ile ânların kıtâline hürûc eyle. Tûmâ itdi: Ey kavim siz ânlardan eksersiz ve arduzda bunun gibi kal'a vardır. Noldunuz? Dedi. İtdiler: Ey Seyyîd; bilinile ki bunları gayr [vr.112b] âdemlere kıyâs etmek olmaz. Zîrâ bunlar iderler ki; Nebîleri Rabbinden haber virmişdir, her kim bizden kâtl olsa cehenneme gider ve her kim ânlardan katl olsa cennete, hayr-u sermedîye dâhil oldılar. Ol sebebden bizimle 'uryânle mülâkî olurlar. Tâ ki Nebîleri dediğuna vâsıl olalar. Pes Tûmâ bunların kavlinden güldi ve itdi ki: Bunun gibi nesne gönlünüze dâhil olduğu çün bu zeliller ve bu kûllar size tama' ederler. Eğer ânlarınle harbi tasdik etseniz, siz elbetde ânlara galebe ederdiniz. Zîrâ sizden nîçe kere ânlarcasız. İtdiler: Ey bizim Seyyîdimuz; ânların maslâhatun ne vechile olursa bize kayuru virir ve bilinile ki eğer sen ânları bizden men' etmezsen kapuları ânlara açub, ânlarınle müsâlaha ideruz. Ne dilerlerse ve viriruz, didiler. Çün Tûmâ bunların kelâmun işitdi. Çok zamân tefekkür etdi ve korkdu ki dedikleri gibi edeler ve itdi: Ben Arabu sizun üzerinizden men' edeyim ve ol emîrlerin katl edeyim. Emmâ bu kadar vardır ki siz dahi bana yardım edesiz ve önümde bir kıtâl edesizki ben ânunle sizden râzı olam. Siz dahi ânunle murâdunuza yetişesiz, dedi. İtdiler: Biz senunleyuz [vr.113a] ve senun önüneyuz. Kıtâl edelum, yâ fırsât bulavüz, yâ bir kezden helâk olavüz, dediler. Râvî ider: Bu söz üzere ol halk döndiler, gitdiler ve ânâ du'â edib, emrine müntazır oldular ve ol gîce sabâha değin

hırâsetden hâlli olmadılar ve kapular üzerinde burçlarda odlar yakdılar ve Resûlullah'ın (s.a.v.) ashâbı yerlu yerlu yerinde makâmlu makâmunda tehlik ve tedbir edib gavgâ galebe iderlerdi ve Hâlid deyrde 'avratları harîm ve ganâim kâtında³²⁷ idi ve Râfi' bin 'Umeyr bâb-ı şarkî üzerine zahf-ı 'askeriyle ve gayriyle durmuşdu ve halk hırâsetinden hâlli olmadılar. Tâ zıyâ-ı fecr bârik olunca her emîr kendu ile olan kavmiyle namâz kıldı ve Ebû 'Ubeyde kendu ile olan kavmiyle bâb-ı Câbide namâz kıldı. Ândan ashâbuna yürümeği emr eyledi. Ândan itdi: Kıtâlden melûl olman ve size kelâl yetişmesun. Zîrâ her ne bugün ta'ab göre yarın râhat olur ki râhat kibri öldürür ki, ândan sonra herkez ta'ab ve nasb yokdur. Emmâ okdan sakınun ve âtla savâşa varman ki 'adüvullah sizun üzerinizde deru ok atmakta, sizden ânlara yeğizdir ve birbirinize perde edin ve sabr edin ki me'cûr olasız [vr.113b] dedi. Râvî ider: Müslümânlar bir kezden yayan yürüdiler. Dark ile ya'nî kalkanlarla müstetir oldılar ve Yezîd bin Ebî Süfyân dahi bâb-ı sagîrden yürüdü ve Kays bin Hubeyre bâb-ı Keysândan ve Râfi' bin 'Umeyr'e bâb-ı şarkîde ve Şercîl bâb-ı Tûmâ'dan, 'Amr bin el-Âsî bâb-ı Ferâdis'den yürüdiler. Râvî ider: Ba'zı sikâtden ki bu fütûhâtun hadîsin nakl etmişlerdir. Sûâl etdim. İtdim: Dımaşkı hisâr edincek, âtla mı kıtâl ederiniz, yoksa yayan mı kıtâl ederiniz, dedim. İtdiler: Bizden birimiz âtla kıtâl etmedi. Meğer on bin âdemdan ziyâde ki Dırâr bin Ezver ile hisârın dört yanına çeğrinurdu ve her-gâh ki kal'a kapularından bir kapuya geldi. Ânda durdı ve Müslümânları kîtâle tahrîz ederdi ve iderdi ki 'adüvullah üzerine sabr edin tâ ki yârin ki Allah cevâdı size hâsıl ola ve eğerçi ki 'adüvullah kal'a ardından bizim ile kîtâl ederler. Emmâ bunu yakîn bilimiz ki Allah bizim üzerimize ba'îd-ikarîb eder. Şunun birle ki ol kadardır ki fevklerinden veyâ taht-ı ercillerinden üzerlerine 'azâb irsâl ede ve biz sizunçün feth ve nasr ricâ ederdim in-şâ'allahu teâlâ ,derdi. Râvî ider: Halk birbirini kîtâle da'vet [vr.114a] iderdi ve atıcılar oklar ile atışurlardu ve hisârdan Müslümânlar üzerine tâşlar yağub mancınıklar, 'arâtlar atulurdu ve Müslümânlar ânâ sabr ederlerdi ve Melik Kayâkusu Tûmâ şol kapuya geldi ki bugün ânun ismiyle müsemmâdır ve ânların kâtunda bir zâhid-i âbid nâsın kişi vardır. Şunun birle ki ânda şecâ'at ve berâ'at vardı ve müşriklerin şehrinde ândan âbid ve dînlerinde ândan ezhed yoğdu ve halk kâtında gâyetde mu'azzam idi ve bu vakitte kasrından hürûc etdi ve salîb-i a'zam bâşı üzerinde a'lâ burc kapusu üzerine ânı merkûz etdi ve bâtarîke-i ve arrâc-ı ve 'uzemâ-i Nasrânîye ânun havlinde

³²⁷ Vr. 113a, + a'rık idi.

tevakkuf etdiler ve İncîl'i Nasrânîye'nun ehl-i ma'arifetleri getirub geturdiler ve sâlib-i kabrinde nasb etdiler ve ol kavm esvâtın ref' etdiler ve gavgaları şedîd oldı ve Tûmâ ileru gelub elinu İncîl'in bir satırı üzerine kodu ve itdi: Yâ Rabb; sen bize nusret vir eğer biz hakk üzerine isavüz ve bizi selâmet eyle ve zâlimî mahzûl eyle. Bedrestî-i zâlimi bilen pâdişah sensin. Yâ Rabb; biz sana takarrüb ederiz. Salavâtıyle ve salîbiyle ve ânun üzerine maslûb olunula ve âyât-ı Rabbanîye-i ve emvâl-i lâ-hüviyet-i izhâr eyle ki ol kadimdir [vr.114b] ve herkez senden zâil olmaz ve sana âiddir ve sana mahall olduğıyla bize nusret vir bu zâlimler üzerine ve nusret vire ve ol kimseye ki sırât-ı müstakim üzerinedir. Râvî ider: Halk bunun du'âsı üzerine amîn dediler. Rıfâ't bin Kays ider: İş-bû böyle tahaddüs etdi bize Şercîl bin Hasene Resûlullah'ın kâtibi (s.a.v.) emmâ Arabîye tefsîr eden Rumâs idi. Sâhib-i Basra Rahimullah ve ol Şercîl'in haylinde Tûmâ bâbı üzerine idi ve her-gâh ki Rûmlar lügatleriyle nesne diseler, Şercîl bize ândan haber virirdi ve küfürleriyle ve kizbleriyle Mesîh'den Müslümânlar için isti'âd etdiler ve Şercîl ve ânunle olan Müslümânlar yüridiler ve hamleleriyle kapuya kasd etdiler ve ânlarun üzerine la'înun kavli 'azîm kıldı ve itdiler: Yâ la'în tahkîk yalan söyledin. "*İnne mesele 'isa indallâhi kemeseli âdeme halakahû min türâbin*"³²⁸ der. Gördü ânı dileduğı vakt ve dilediğı vakt geru Râfî' itdi: Dedi, ândan kıtâle ikdâm etdiler ve mel'un ol gün gâyetde mukâtele etdi ve halkı taşla kakladılar ve okle niçeleri mecrûh etdiler ve cümle-i mecrûhlardan biri; Âbân bin Saîd bin el-Âsî idi. Ânâ bir ok dokundu ve oku çekip [vr.115a] cerâhatin 'imâmesiyle bağladı ve ok mesmûm idi ve semm bedenine hareket edib sirâyet etdiğün ihsân etdi ve 'amelden müte'ahhir oldı ve kardeşleri getirub mu'asker getirdiler ve dilediler ki 'imâme-i hall edeler, tâ ki cerâhatine müdâvâ ideler ve ol itdi ki: 'imâme-i cerâhatimden hall etmen. Zîrâ hall edersenüz nefsum müt'ib olur. Emmâ vâllahi Allah Tebâreke ve Teâlâ umduğumu ve arzûladığumu bana rızık eyledi, dedi. Râvî ider: Sözüñ işitmediler ve 'imâme-i nez' etdiler çünkü 'imâme-i nez' etdiler gözün kanâduğün bârmağıyla işâret edib, itdi: "*Eşhedu enlâ ilahe illallah vahdehu lâ şerikeleh ve enne muhammeden 'abdühû ve rasûluh*"³²⁹ "*hazâ mâ va'ade'r-rahmânu ve sadaka'l-mürselûn.*"³³⁰ Deyüb, sözüñ henüz temâm etmeden teslim oldı. Rahimullah 'avratı 'Atebe kızı Ümmü Âbân

³²⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Sûresi, Âyet 59, vr. 114b.

³²⁹ "*Şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, O'nun hiçbir ortağı yoktur ve Muhammed O'nun kulu ve elçisidir.*", vr. 115a.

³³⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Yâsîn Sûresi, Âyet 52, vr. 115a.

bunun vefâtın işitdi ve ânı Ecnâdeyn'de tezevvüc etmişdi ve henüz ki gelin idi. Ellerinun hasnâ-yı ve bâşınun itrî zâil olmamışdı. Ehl-i beyt şecâ'atinden idi. Çün erininun vefâtın işitdi ve ânâ müteveccih olub eteğine dolaşdı dolaşdı. Sürçe süme üzerine geldi, çün ânı o hâl üzerine gördü, [vr.115b] sabr eyledi cezâ'-ü fezâ' etmedi ve bu sözden gayrı kelâm ândan işitmedi ki itdi: "*Heni'te bimâ u'tiyyet ve madiyte ilâ cevâdi Rabbikum.*" Ya'nî sana i'tâ olan nesne-i sekrden ve Rabbu'nun cevâdına vardın ve ânun hakkıçün ki ortamızda cem' etdi. Ândan sonra tefrîk etdi. Elbette cehd edem ki sana vâsıl olam. Zîrâ benum sana şevkum vardır. Ben senden toymadım ve sen dahi benden toymadın senden sonra bana bir ahad değmek harâmıdır. Tahkîk nefsimi Allah yolunda habs etdim. Ola ki sana vâsıl oldum ve umarım ki bu nesne tîzde ola, dedi. Râvi ider: Halâik bunun sabrından âhsen sabr görmediler. Ândan kâzdılar ve yerinde defn etdiler ve kabri ma'rûfdur ve Hâlid ânun üzerine namâz kıldı. Çünkü toprakda medfûn oldu. Ümmü Âbân buna etmedi ve ânâ mersîye dahi etmedi ve kabr-i katında dahi durmadı. Fî'l-hâl silâhın getirdüb üzerine muhkem etdi ve kılıcın bağlanub, kalkânun eline aldı ve kenduye bellisuz edib, tılsım etdi. Ya'nî dülbendi ucuyla ağzın yüzün sardı ve gelib ceşşine mülhak oldu. Bu nesne-i Hâlid'e bildiremeden ve itdi ki: âdem kankı [vr.116a] bâbda katl oldu ve itdiler ki: Bâb-ı Tûmâ'da Melik Sahri katl etdiler ve Şercîl bin Hasene ashâbuna vardı ve ânlara ihtilât edib, halk ile kıtâl-i şedîd itdi ki, kimesne ânun mislîn görmemişdi ve la'înlere durmayub ok atardı. Şercîl ider: Dimaşk'ın fethi gününde bâb-ı Tûmâ üzerinde bir eri gördüm ki Tûmâ önünde salîb götürdü ve bizden yana işâret edib, nidâ ederdi ki: Yâ Rabb buna nusret vir ve bunu irzâ' edene nusret vir yâ Rabb, bunu mahzûl eyleme ve buna 'ibâdet edeni mahzûl etme ve şecere-i keferenun mu'înetin bize kifâyet eyle. Yâ Rabb ânlara nusretin izhâr eyle ve derecesin a'lâ eyle, derdi. Şercîl ider: Ben dâim ânâ nazar ederdim, nâ-gâh Ümmü Âbân ânâ bir ok atdı ve ol la'îne yetişdi ve salîb elinden düşdi ve bizden yana perân oldu, sanasın ki cevâhirenun lem'ânına nazar iderim. Bizden kimesne kalmadı. İllâ ânâ mübâderet etdiler ki ânı alalar ve kalkânlar yâpındık ve üzerimize taş yağdı ve halk birbiri üzerine yumuldu ve mecmû'muz ânâ segirdişdik ve 'adüvullah Tûmâ buna nazar etdi ki salîb müntekis oldu ve Müslümânlar perân [vr.116b] oldu. Pes belâya uğrayub kefr oldu ve emr ânâ 'azîm oldu ve itdi: Bizden melike haber yetişe ki salîb-i a'zam nerden alındı ve Arab ânâ mâlik oldu ve bu şerm-sârlık bizim üzerimize bâkî kala deyub, deru geldi ve bilin bağladı ve kılıcın kuşandı ve itdi ki: Sizden her kim dilersa

bana uysun ve her kim dilersa yerinde otursun. Bugün elbetde gerekdir ki bu kilâbe bir iş işleyeyim ki yüreğim soğuya, ândan ‘acele ile aşağı indi ve emr etdi ki feth-i bâb ideler ve evvel mübâderet eden ol idi. Çün ol kavm ânâ nazar etdiler. Ânlarda kimesne kalmadı. İllâ mecmû‘ası ardınca indiler hazmîn ve ‘azmîn bildikleri çün. Pes ânlarun ba‘zısı oklâ, yâyla ve ba‘zısı kılıcla cebe ile idiler ve cerâd-ı menteşir gibi hürûc etdiler. Râvî ider: Müslümânlar salîbi cezb ede yürürlerdi. Çün Rûm hürûc etdi ve gavgâları mürtefi’ oldu. Halk birbirin tahzîr etmeğe başladı. Çün kendulere yetişen gavgâyâ nazar etdiler. Salîbi, Şercîl’e teslim etdiler ve kalanı ‘adüvviye mukâbil oldılar ve ânlarla meyl etdiler ve burc üzerine hücum etdiler ve burc üzerinden okle taşle dört yakadan ânları [vr.117a] ihâta etdiler ve Şercîl çağırub itdi: Yâ ma‘âşire’l-müslimîn kaçın kaçın geriye gidin. Tâ ki burc üzerinde olan ‘adüvullahın okundan taşından emîn olasın, dedi. Râvî ider: Bunlar dahi kaçın kaçın gıtdiler. Tâ ki ‘adüvleri şerrinden emîn oldılar. Tengrî düşmanı Tûmâ ardlarına düşdi. Kenduyu sağa sola urur ve önünce ve dört yanında kavminun ebtâlin görmüş ve deve gibi kükrer ve çün Şercîl müşriklerin kesretin gördi. Halkına çağırub kıtâle tahrîz etdi ve itdi: Ey Müslümânlar ecellerinuzu unudun Rabbinuz cennetin tâlib olun ve fî‘ilinuzle halkınıza ırzâ edin. Zîrâ ol sizden firâr ile ve ardunuzu dönmeğe râzı olmaz. Üzerlerine hamle edin ve ânlarla yakîn olun. Tengrî size berekât virsun, dedi. Râvî ider: Müslümânları hamle-i ‘azîme etdiler ve kavm birbirine ihtilât etdi ve kılıc-ı ‘amel etdi³³¹ ve salîb-i a‘zam sâhibleri küfvünden ânlarla sükût etdi. Pes her taraftan segirdişüb çıkdılar. Tâ şuna değin ki emirleri ziyâde olub ve cem‘leri kat kat oldu ve ‘adüvullah Tûmâ başladı, dört yana nazar edib, halkın kıtâle tahrîz iderler ki salîbine nazar ede. [vr.117b] Nâ-gâh çıkacak gözi taş olub nazar etdi, gördü ki Şercîl çün ânâ nazar etdi. Ândan yana meyl edib ânâ kâsd edib üzerine hücum etdi ve ânâ çağırub salîbi bırak ânlarun olmasun tahkîk ânın sözü ve zulmü sana yetişdi, dedi. Râvî ider: Şercîl bunun üzerine hücum etdiğin görüb, salîbi elinden bıraktı ve kalkânun yaptı ve kılıcın çekub karşıladı ve adüvullah çün salîbi bırakılmış gördü. Gâyetde ‘azîm hamle etdi ve ashâbına bir haîl âvâzla çağırdu geldiler, yetişüb ânâ yardım etdiler ve ‘Atebe-i kızı Ümmü Âbân, ‘adüvullahın Şercîl üzerine etdiğü hamlesine nazar etdi ve itdi: Bu kimdir? Bu heybetlu ve bu salâbatlü, dedi. İtdiler: Bu Tûmâ’dır. Melikun mihrî, erinun kâtili, dediler. Çün ânlarun bu haberi işitdi,

³³¹ Vr. 117a, + oklar âtişdılar ve kalkânları yapınub taşları ve ateşleri olmadan Dimaşk’a konan zâil oldu, Tûmâ Müslümânlara darb itdi.

üzerine bir ‘azîm hamle etdi. Tâ ki ol hamle ile ânâ yakîn vardı. Ândan yayı kirişine bir ok bıraktı ve la‘îne rast eyledi ve ‘alûcları dört yakâdan ânâ segürdüb çağırdılar ki ânı korkudalar ve hiç kimseye meyl etmedi ve okun sâhiblerinde irmedi ve nidâ edib itdi: “*Bismillâh ve billâh ve alâ millete rasûlullah*”³³² deyub oku koyuvirdi. Şol halde ki ‘adüvvullah Şercîl’e yetişdi idi ve âz kaldıydı ki [vr.118a] salîb üzerinde buna gâlebe ide ki ok geldi la‘înin sağ gözüne dokundu ve ok ânda eser eyledi ve mel‘ûn çağırub kaçın kaçın geruye gitdi ve kasd etdi ki, bir ok dahi ata ve halkı ândan yana segürdüb ‘adüvvullaha tavârik setr etdiler ve emmâ Ümmü Âbân’ın halkı dahi ânâ segirdiler ki ânı hıfz edeler. Çünkü a‘dâ-ı şerrinden emîn oldu. Başladı oklar âtub, ider:

Ümmü Âbân fâtlubî sebârîki
Sûlî aleyhim ve sûleti’l-mirâki
Cem‘u’r-rûmi min benâliki kad feteha
Eksemet mâlâ heddet ‘ani’l-me‘ârîki
Ve kuntu mâ‘iştu lehum tebâreki

Ândan bir ‘ulce ok âtdı ve göğsüne dokunub öte yanına geçdi ve yire düşüb cân-ı cehenneme ısmârladı ve bir ne dahi itdi: Boğazına dokunub yüzü üstüne düşüb, ruhunu mâlik-i hâviye idhâl eyledi ve ol kaçın kaçın giden ok hararetinden kaçub ‘adüvvullah idi. Kapuya varınca deve gibi böğürür idi ve Şercîl buna nazar edib, ashâbuna çağırub, itdi: Vây size vukûfunuz nedir ki gelib Rûm’a tahallüs ettiğünüz kilâb üzerine hamle eylen. Ola ki ‘adüvvullahı idrâk edesiz. Müslümânlar bir kezden ki kova iledib kapuya erişdirdiler ve ol oraya varınca [vr.118b] ânlardan mübâlağa kâfir katl oldı. Çün kapuya yetişdiler, kavmleri yukârudan bunları himâyet edib, Müslümânlara ok ve taş yağdırdılar. Bunlar dahi yerlu yerine rücû’ etdiler ve Rûm’dan üç yüz âdem katl olundu ve Müslümânlar ânların sâzın, selbîn, salîblerin âldılar ve ‘adüvvullah Tûmâ, kal’a-ya girdi ve ok gözünde saplanub durdı. Gözünden çıkarmamış idi. Çün halk kal’aya girdiler ve kapuyı yapıdılar ve Nasrâniyye’nun ve Asâkûfe’nun ve Erâciye’nun ‘uzemâsı ve ekâbirininun kâtına cem’ oldılar ve gözünden okın çıkarmağa ikdâm etdiler ve çıkaramadılar ve yerinden zâil olmadı ve çok zahmetle çekdiler. Emmâ çıkmadı ve la‘în zahmetden beraber yukaru vardı. Çün

³³² “*Allah’ın adı ve Allah ile ve Rasûlullah’ın milleti üzerine.*”, vr. 117b.

kavmî üzerine bu hâl uzadı. Oku çıkarmağa hiçbir hîle bulmadılar ve demirini gözünde kodular ve bağladılar ve menziline varmağı dilek etdiler ve varamadı ve kapunun iç yanında oturdu. Tâ gözi zahmete sâkin olunca bir zâ-yı tahfîf olundu ve ânâ itdiler ki; menzilune var tahkîk bugün bize iki nikbet yetişdi. Bir salîb-i a'zamımız gitdiğuyile ve bir senun hâlin böyle olmağla ve biz bunu bilürdük ki ol kavme mukâvemet edemeziz ve ânların oduna çunâmazuz ve biz senden dilek etdik ki bizumle [vr.119a] ânların ortasında diledikleri nesne üzerine sulh edesin. Zîrâ biz ânları gördük ve ihtiyâr etdik ve sulhden gayrı nesne ile ânlardan halâs görmezuz ki bizim üzerimizden gideler, dediler. Bunların kavlin işitdiyse gazab etdi ve itdi: Vây size bizim salîb-i a'zamımız âlındı ve gözüm ok dokundu, hâşyetim katl olundu ve bu 'abîdden biz mağlûb olduk ve mülke bu nesne benden yetişe ve Melik katında benum için vehn ve 'acz şahâdet oluna. Elbette ben ânları talep ederim. Herhalde ve salîbimi dahi talep ederim ve benim bir gözüm yerine ânlardan bin göz alsam gerekdir. Tâ ki Melik bile ki ben ânlardan dârımı aldım ve ben âtlara bir hîle edeyim ki ânunle emîrlere zafer bulam. Sâhiblerine mâlik olam ve cem'lerin tefrîk edem ve mâlların ve bizden ganîmet etdiklerin alam ve mecmû'sun Melik'e gönderem. Ândan ben ânlardan bununle râzı olmayım. Tâ ki techîz-i ceş edib, zâdumâ haml edib ve sâhibleri Ebû Bekr'e varmayınca ki ol Hicâz'dadır. Pes âsârın helâk etmeyince ve diyârın harâb etmeyince ve mescîdlerin hedm etmeyince ve beldelerin zâ'i [vr.119b] ve hevâmme ve vuhûşe mesken etmayınca kavmin, dedi. Ândan la'în kapu üzerine çıkdı ve gözü bağlıydı. Emmâ halkı tahrîz ederdi ki, kalblerinden ru'b zâil olsun deyu, ileri yürüyüb ânları iderdî ki: Bugün size yetişen ta'abbüdün cez' etmen. Elbetde salîb gerekdir ki, şerlerin üzerlerine birağla ve bu nesneye ben size zâminim, dirdi. Râvî ider: Ol kavim bunun kelâmıyla dolandılar ve Müslümânlarla kîtâl-i şedîd etdiler ve Müslümânlar ânların kîtâline sabr etdiler ve Şercîl (r.a.) Hâlid'e âdem gönderdi. Ol kavim itdiğü işi ânâ bildirdi ve Resul'e itdi ki: Şöyle haber viresun ki 'adüvullah Melik'un mîhr-i Tûmâ'dan bize barış zâhir oldu ki hesâbe gelmez. Emmâ bize yârdım gönderesun. Zîrâ bizum kâtımızda harb-i kesîrdir. Geru kalân kapular hilâfetce çün haber Hâlid'e yetişdi ferih oldu ve Allah'a çok hamd etdi ve itdi: Salîbi ol kavimden nîce aldınız? Dedi. Şercîl resûli itdi: Rûm'dan bir kimesne ol salîbi melikun sıhrı önünde götürdü. Ümmü Âbân, salîb götüreni okle urdu. Salîb bizim tarafa [vr.120a] düşdi ve Tûmâ ânı almağa çıkdı ve ânun kavminde katl-i şedîd vâki' oldu ve Ümmü Âbân ânı okle urub gözün çıkardı, dedi. Pes Hâlid itdi:

Tûmâ kavmi katında ‘azîm-i mu‘teberdir ve sulhden ânları men‘ eden oldur ve Allah’dan ricâ iderim ki ânun emrin bize temâm edivire ve şerrin üzerimuzden def‘ idivire, dedi. Ândan resûle itdi ki: Geru ânâ var ve it ki: Sana emrettiğim gibi hâfız ol ve her bir bölük işlu işine meşgûldur ve ben sana yakınım ve sâhibimiz Dırâr bin Ezver, medîne dâiresine deru ider ve her vakt senun kâtuna varır ve ol taraftan sana kimesne gelmeye in-şâ‘âllah teâlâ, dedi. Râvî ider: Resûl rücû‘ edib ânâ Hâlîd haberin i‘lâm etdi. Ol dahi sabr edib, ol gün ahşâmına değin kıtâl etdi ve Müslümânlar dahi yerlu yerinde sabr etdiler ve umerâ‘-i müslimîne, Tûmâ-i la‘înden Şercîl’e yetişân vak‘a-i Şercîl ânın salîbine mâlik olduğu haberi münteşir oldu ve bununla ferih-i küllî ve sürûr-u ‘azîm hâsıl oldu ve Müslümânlar ol gün zöhr-ı vakt geçub, karîb-i vakt-i ‘asra değin kıtâl etdiler ve harbi kat‘ edib her bölük yerlu yerine [vr.120b] rücû‘ etdiler ve ahşâma değin sâkin oldılar ve halk birbirin beklediler ve odlar yakdılar ve Kurân okudılar ve mü‘ezzinler ezân okudılar ve her emîr kavmiyle ahşâmı, yatsûyu edâ etdiler. Vâkıdî ider: Çün gîce karanlık oldu. Tûmâ Dımaşk’ın ekâbirine ve ebtâline âdem gönderib kağırtı ve ânlara müteveccih olub, itdi: Ey bu dînun ehlî, tahkîk size bir kavim geldi ki ânlarun ne nasîbî, ne dînî ve ne imânî ve ne de ‘ahdî vardır. Eğer ânlarunle müsâlahe edib, size emân verirlersa ‘ahdlerine vefâ etmezler. Hâl budur ki sizunle müsâlahe dahi etmez. Üşde görürsüz ki ‘avratlarıyla, oğlânlarıyla mecmû‘ ta‘allukâtıyla geldiler ki, beldenizde sâkin olalar. Dilerseniz, dilâmezsanüz perdeleriniz hetk olduğuna ve evlâdınız sebî olub, vatanlarunuzdan çıkdığınızna ve ‘avratlarınız ânlara ‘abîd olduğuna nîçe sabr edesiz ve salîbinuz bugün ânlara vâkı‘ olmadı. İllâ size gazab ettiğünden siz dînunuz hedmini ızmâr etduğuz ve Müslümânlar ile müsâlaha itmeği salîbinuzu zelîl etmeği revâ gördüğüz ve ben ânlara ki çıkdım, eğer gözüme zahm irmesâ ânlardan [vr.121a] ben temâm fâriğ olmayınca rücû‘ etmezdim ve Melik-i rahîmin gayretiçün elbette ben dârımı taleb etsem gerekdir ve Arabdan bin göz çıkarub Melike göndersem gerekdir. Ândan sonra salîbi dahi ânlardan taleb etsem gerekdir ve ânâ vâsıl olub alsam, gerekdir. Eğer süst ve gâfil olursam, Melikün serzenişinden emîn olmazım, dedi. Çün Tûmâ’nın kelâmından bunu işitdiler ve itdiler: Ey Seyyîd ol cemâ‘at çok cemâ‘atdır ve bundan gayr olmıya ki, biz ânların ber-tarafına kasd edevüz ve ânlar sana geru kalân etraftan meyl edib geleler ve ulû begleri üzerine yürüye ve bâb-ı şarkîden ve biri dahi bâb-ı câbîden gele ve iş ‘azîm ola ve tâkatün yetmediği nesneye uğrayasın ve biz senun emrindeyüz ve sen kendu nefsine râzı olduğun nesneye biz dahi, kendu

nefsîmuze râzı olduk. Eğer ânların üzerine çıkmaya emr edersen çıkarız ve eğer kitâle emr edersen sûr üzerinde kitâl edevüz, dediler. Tûmâ itdi: Ben size harb ahvâlin bilenler tedbîrin edeyim deyub, emr etdi ki hâstan ve âmmdan her kim varsa hâzır olalar. Pes mecmû' kal'a ehli katında cem' oldular. Meğer âzı ki kapular üzerinde idi. Müslümânlardan havf edüb [vr.121b] gelmediler. Çünkü cem' olub geldiler. İtdi: Ben şöyle 'azm etdim ki bu gece bu kavm üzerine hücum edem ve ânları yerli yerinde basâm. Zîrâ gece mehûbdur ve yerinuzu gayrunuzdan siz yekrek bilirsuz. İmdî bu gîce sizden bir ehadd kalmasın. İllâ ırâklanub düşündüğü kapudan çıksun ve ol kavm gafletde iken basâdüşsün ve ben dahi halkum ile kapudan çıkam ve umârum ki ferihle dönem ve meserrete vâsıl olam. Kaçın ki ben ol kavmin işin bitirem, ânlardan fâriğ olam, sizden yana teveccüh edem ve her kime yetişirsem birbir hakkından gelem. Tâ emîrlere vâsıl olunca ve ânâ vâsıl olduğum vakit ânı dutam ve esîr edem ve melike gönderem ki melik nice dilerse öyle ede. Pes sizden her kim ki bir cihete hürûc ede, yerinden deprenmesun tâ ben ânâ vâsıl olunca, dedi. İtdiler: Başımız ve gözümüz üzerine böyle olduysa, bu halkı bölük bölük edib, bir fırkasın bâb-ı şarkîyeye ve bir fırkasın bâb-ı câbîyeye gönderdi ve ânlara itdi ki: Hiç kaydimen ki emîr-i a'zamları ki Hâlid bin Velid'dir. Sizden ırâkdir ve bunda erâzilden ve mevâliden gayrı kimesne yokdur ve ânları ekin biçer gibi biçin ve un öğüdür gibi öğüdün [vr.122a] ve mecal vormeyub ekl edin, dedi. Ândan bunlar yürüdüler ve bir bölüğün dahi Keysân kapusuna gönderdi ve her bir bölük emr olunan yerlere girdiler ve Tûmâ kendu bâbına kavminun sâdâtını ve ebtâllerinu cem' etdi ve bir şecâ' kavmdı ki şecâ'atiyle zikr olunur. İllâ kendu ile da'vet eyledi. Ândan sonra ol kavme teveccüh edib, göndermezden öğüdün etdi: Size bir 'alâmet ızhâr edeyim. Bir eri kapunun üzerinde koyayım. Elinde bir çâkı ola ve ânı çele kaçın ki çân âvâzın işide. Siz bizum ile sizun aranızda ol 'alâmet ola. Hemân kapuları açasız ve fî'l-hâl çıkasız ve 'adüvvünüze hücum edesiz ve şekk yokdur ki siz ânları eyu bilirsunuz. Pes silâhlarına yetişmeden ve üzerlerine urun ve ânlara muhkem darb urub katl edin. Eğer bu gîce ben dediğim gibi edersenuz ol kavme zafer bulursuz ve ânları bir vechîle kesr edersiz ki ânların biri halâs bulmaz ve ândan sonra ânlara herkez cebr olmazlar. Pes ol kavm ol kelâmıla ferih oldılar ve emr olundukları gibi hürûc etdiler ve her fırka ebvâbdan bir bâba kasd etdi ve ânda durub [vr.122b] çân üzerine müntazır oldular ki çâline ve ândan Müslümânlar üzerine segirdim edeler. Râvî ider: Pes Tûmâ nasâradan bir reclî da'vet etdi ve ânâ itdi: Bir çân getir ve kapu üzerine

çıkar ve kaçun ki göresin ki biz kapuyu açavüz, ol çânı öyle çal ki mecmû‘ halkımız ânı işideler, dedi. İtdi: Yüzüm gözüm üstüne deyub segirdi ve vardı. Bir büyük çân getürdü ve kapu üzerine çıkardı ve Tûmâ biraz leşkeriyle yürüdü ve ânlar cebelu, tolgâlu idiler ve ellerinde ‘amûd ve süyûf vardı ve kendu önlerunce idi ve elinde bir hend ve kılıc ve cermekî gönleği vardı ve kolunda demur bîlekçen ve bâşında bez âdiyye vardı ki Herakl ânâ i‘tâ‘ etmişdi ve altun kökenlu ve gümüş yıldızlama idi. Hiç kılıc ânâ eser etmezdi ve önlerince yürüdü. Tâ kaçın ki kapu size açıla adüvvünüze segirdin ve gâyetde cehd edin. Tâ ki ânlarla vâsıl olasız, kaçın ki vâsıl olasız. Pes hüçüm edin ve içlerine kılıc koyun ve sizden emân dileyene emân virmen. Meğer emîr kavm ola ve sizden kankınız³³³ [vr.123a] salîbe nazar erişdire çâre edib, kabz etsun. Eğer bâşaramazsa bize çağırısın ki varub yardum idevüz, dedi. İtdiler: Yüzümüz üzerine. Ândan bir kişiye emr etdi ki varub çân kâtında zurnâ çal deyu emr ide. Ândan biride kapuyu açdılar ve bir kişi çâncıya vardı ve çâl deyu emr etdi ve ol dahi çaldı. Pes kapularu açdılar ve Müslümânlar üzerine segirdiler. Tûmâ la‘îni dahi hürüc etdi ve Müslümânlar gavgâ-ı galebe işidib yerlu yerinden deru gelub Ashâb-ı Resûlullah’a müteveccih oldılar ve ânlar, ol kavmin tedbîrlerinden gâfil idiler. Emmâ bu kadar vardır ki, ihtiyâtlarıyla ve ihtirâzlarıyla idiler. Çün gavgâ-ı galebe zâhir oldı. Birbirini uyardı ve bunlardan dahi ve çıklık ve gûş-ı gâlebe zâhir oldı ve ânlar sıçrayub ânlarla teveccüh etdiler. Emmâ düzenlikde³³⁴ ve gîce karânluğunda mukâtele etdiler ve kılıc-ı ‘amel etdi ve Hâlid bunu işitdi serâsime olub, yerinden deru gelib ve çağırub itdi: Ve Agvâsâh ve İslâmâh ve Muhammedâh, Ka‘be Tengrîsi hakkıçün ol kavm bize mekîde etdiler. Yâ Rabb ânlarla nazar eyle. Şol gözünle ki eyumuzsun ve ânlarla nusret vir ve ânları şerâra halkına [vr.123b] teslîm eyleme dedü ve ândan Felhân’ı okudu ki ol ‘Adî bin Hâtem kardeşidir ve itdi ki: Bu kavminun içinde halîfem ol benum sabrum kalmadı. Emmâ sakınağım eksüzde sana dahi bir taraftan geleler, dedi ve ânunle çerî koyub Hâlid dört yüz âdemden ziyâde ile gitdi ve ol zerre giymedi ve üzerinde yoğdu. İllâ Arâk bezlerden bir kaftân vardı. Bâşı açık, tolgâsuz Müslümânlarla erişem deyu ivdiğünden yarâğa girmedi ve âtı bâşın koyuvirdi ve yoldâşları dahi ardından dizginlerin koyu virdiler ve ol ânların önünce ve gözü yaşı yanâğı üzerine revân olmuş Müslümânlarla acunduğundan ötürü ve uydurdu ki:

³³³ Vr. 122b’de Derkenâr: kapuya gelince ve ânda durdı ki cem‘ gelecek kişiler cem‘ ânlar çün gelib cem‘ oldılar. Ânlarla itdi: Ey cemâ‘at.

³³⁴ Vr. 123a, + yürümediler.

Gad fâda dem'î ve 'terâni huznî
Ve dâga sadrî ve berâni şecenî
Yâ rabbi sellim min nüzûli 'l-mihani
Vehrisi 'l-İslâmi yâ ze 'l-mineni

Ândan yürümekde cedd-i beliğ itdiler. Tâ ki gelib bâb-ı şarkîye erişdiler ve ol bölük ki bunda idi. Sâhibleri, Râfî' bin 'Umeyr'e hüçüm etdi ve ol kavm ânlar zafer buldılar ve ânlar kîtâlde idi ve kılıçlar dark üzerine ya'nî kalkanlar üzerine 'amel etdiler ve geru kalân kapulardan dahi çağırmaqlar ve gavgâlar zâhir olmuş ve Müslümânlar tekbîr ve tehîlle ref'-i savt [vr.124a] etdiler. Rûmlar burclar üzerinden taraklar çatladıb, kaşıklarıyla idib çağırşurlar ve Hâlid ol kavme hamle idüb, ref'-i savtle nidâ idib, beşâret idin Ey Müslümânlar tahkik Rabbü'l-'Alemîn'den size feryâd erişdi. Ben fâris-ı mübîdim, ben Hâlid bin Velid'im, deyub mecmû'asunun ortasında hamle etdi. Ey nîçe erenler, katl edib nîçe ebtâller ahterdi ve ol bu halde iken gönlü Ebû 'Ubeyde'ye ve geru kalân Müslümânlarla meşgûldü. Emmâ ânlarun esvâtun ve gavgâlarun işidib durdu ve Rûm-u Nasâra veyâhud gavgâlar iderler. Râvî ider: Sûâl etdim, yâhûd denki sizunle mukâtele iderlermiydi deyu, itdi: Ne'am burc üzerinden bizimle mukâtele edib bize oklaru, taşlarıyla atarlardı, dedi. Râvî ider: Hâlid (r.a.) Şercîl'den havf etdi ve 'adüvullahdan ânâ yetişan ve ta'abdan ve mihnetden ve zîrâ ol bu bâba mülâzım idi ve Şercîl'den havf etdiği Tûmâ'nın şecâ'atinden ötürü idi. Râvî ider: Şercîl, 'adüvullahdan bir emr-i 'azîm yetişdi ki ânun misli bir ehadd yetişmedi ve ol emr olundu ki Tûmâ ânâ hüçüm eyledi. Kendu ile olan cemâ'atiyle ve Rûm'dan evveli hürüc iden ve Müslümânlar evvel vâsıl [vr.124b] olan Tûmâ idi. La'înullah ve Şercîl ânlar kerîmler sabrın etdi ve kîtâl üzerine sâbit oldular ve 'adüvullah kîtâl-i 'azîm itdi ve sağlı sollu safları hark edib, nidâ iderdi ki kânı emr-i zımmınız ki bana ok âtub şöyle eyledi. Ben Melik-i rahîmin rüknüyüm, ben nâsır-ı salîbim, tîz dutun ânı bana getirün, sizden vaz geleyim, sizi üşendirmeyayım, dedi. Böyle dediğün Şercîl işitdi: Pes ândan yana teveccüh eyledi ve ol la'în nîçe Müslümânları mecrûh edib durdı ve ânâ itdi ki: Üşde ben senun sâhibun ve garîmin ve ben bu kavmin emîriyim. Cem'imiz tefrîk edib salîbunuz ahz edun. Benum ben kâtib-i Resûlullah (s.a.v.) dedi. Tûmâ ânâ arslan avına sıçrar gibi sıçradı ve itdi ki: Ben dahi seni isterim deyub üzerine hüçüm eyledi. Müslümânlar bunca günlerden ki kal'a üzerinde cenk olurdu. Ânlarun ol gîceki cenkleri gibi cenk

görmemişlerdi ve Şercîl'e ândan çok ta'ab-u fez' yetişdi ve ânlar ol cengden hâlî-i olmadılar. Tâ gîcenun bir şatrı geçince her bir bölük mukâbelesindekiyle ol, hâl üzerine idi ve Ümmü [vr.125a] Âbân olunca Şercîl'den ayrılmadı ve Şercîl ânun sabrundan ahsen görmedi ve ol gîce durmadan oklar atdı, tâ ki oku dükendi ve bir okdan artuk okı kalmadı. Ol okle sağına soluna işâret ederdi ve halk ânun okundan ihtirâz ederlerdi. Zîrâ Herakl ki itdi: Biri yire düşmedi, kime dokunduysa bî-cân etdi. Nâ-gâh Rûmlardan birisi ânâ hüçüm etdi. Ol dahi oku ânâ rast edib, koyu virdi ve boğazına dokundu. Çünkü ölümün ihsâs etdi. Ümmü Âbân'ın üzerine hüçüm etdi ve kavmine çağırdı ve geldiler ki ânâ mu'âvenet eylediler ve üzerlerine hüçüm etdiler ve dutub esîr etdiler ve okle urduğu la'în cân-ı cehenneme ısmarladı ve emmâ Şercîl, Tengrî düşmanı Tûmâ'dan şol-i muhanna gördi ki hiç ehadd kimesneden görmedi velâkin sabr etdi ve adüvullah ile 'azîm-i kîtal etdi ve ânâ bir darb-ı hayl urdı ve la'în kalkânı ile beraber getirdi ve Şercîl'in kılıcı münkesîr oldu ve 'adüvullah elleri ânâ tama' etdi ve üzerine hamle etdi ve öyle sandı ki elinde esîrdir. Nâ-gâh iki fâris çıka geldiler ve ardlarında bir bölük dahi gelib, Rûm üzerine hüçüm etdiler ve nazar edib Ümmü Âbân'ı gördüler ki iki Rûm, iki elinden muhkem dönüb [vr.125b] alıb giderler ve ol feryâd edib çağırır. Pes ol iki fâris ânlara yetişdi ve ânların biri Abdurrahmân bin Ebî Bekr Sıddîk (r.a.)'â ve birisi Âbân bin Osmân idi (r.a.)'ümâ ve ol iki idi, depeleyub Ümmü Âbân'ı ve Şercîl'i halâs eylediler ve 'adüvullah kal'aya rüçû' etdi. Râvî ider: Emr eden Ebû 'Ubeyde'den ve ashâbından eşşed-i kîtal itmîş kimesne yoğ idi. Zîrâ Ebû Ubeyde'nin ciheti bâb-ı Câbîye'ye yakîn idi ve ol durub namâz kılurdu ve ashâbı kapuya yakın ileru varmışlardı ve ol ânlardan ırâk düşmüşdü. Nâ-gâh işitdiği savt-ı vâkî' oldu ve kapu feth oldu ve Rûmlar, Müslümânlar üzerine mübâderet etdiler. Çün bu nesneye nazar etdi. Salâtında ihtisâr etdi ve itdi ki: "*Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-'aliyyi'l-'azîm.*" Ândan silâhın giydi ve kavmî sağa sıçrayub, silâhlandı ve halkına yakîn vardı ve ânlara nazar edib ânları mu'ammâda ve harbde gördü ve ânlardan sağa ve sola dönüb cehdle ânlardan tecâvüz etdi. Ândan kapudan yana segirdi ve ânâ yetişdi ve halk kîtalde idi. Pes tekbîr etdi ve halk dahi verâ'sından tekbîr etdiler. Çün mülhîdler tehîl âvâzın işitdiler. Öyle zann etdiler ki [vr.126a] Müslümânlar ânların ardına geçüb ihâta etdiler. Pes geruye meyl edib döndüler ve önlerince emîr-i bâb idi ve adı Cercîs bin Kellâ' idi yâhûd Cercîs bin Kelâ idi ve Allah-ı Â'lem ve Müslümânlar ândan ardlarına düşdüler ve ânlara kılıc koydular. Tâ kapuya gelince kırdılar ve Ebû

‘Ubeyde ve yoldâşları hamle etdiler ve ol kaçın halka mülâkî olub, geçecek yerlerin aldılar. Emmâ kapu üzerinden bunların üzerine ok ve taş yağdırdılar ve ânlar ândan dönmediler. Çünkü ânlarınle bu sûrette mukâtele etdiler. Ol kavm korkdular ki ol okdan, taşdan ashâbuna hasârat yetişä. Pes ellerin çekdiler. Ebû ‘Ubeyde bunu görücek ânlar kılıc koydu. Vâkıdî Rahimullah ider: Bana şöyle haber verildi ki ol kavmin ulûsundan gecîsinden bir kimesne kurtulmadı. Bir kezden katl olundular ve Cercîs bin Kâlâ dahi katl oldu ve Hâlid bin Velid’e (r.a.) bir kıtâl etdi ki ânun mislî görülmedi ve Hâlid kıtâlde idi ki: Dırâr bin Ezver kânlara bulaşmış olub, geldi. Hâlid itdi: Noldı sana yâ Dırâr? İtdi: Beşâret olsun Ey Emîr ki ben bu gîce yüz elli âdem katl edib, sayamayınca sana geldim ve benumle olan Müslümânlar dahi [vr.126b] ânlardan hesâpsız sâğasuz âdem katletdiler ve küçük kapudan, Yezîd bin Ebî Süfyân üzerine çıkânlar temâm etdim. Ândan geru kalan kapulara vardık, ânlar dahi mübâlağa katl etdik, dedi. Râvî ider: Hâlid bu sözüyle gâyetde ferih oldu. Ândan ikisi gitdiler, tâ Şercîl’e geldiler ve ânâ alkışlar etdiler. Vâkıdî ider: Ol gîce idi, Müslümânlar ânın mislîn görmemişlerdi ve Allah Teâlâ Müslümânlar a‘dâsı üzerine nasr virdi ve ol gîce Rûm’dan nice bin âdem katl eylediler. Râvî ider: Şehr ehlinun ekâbirî cem‘ olub Tûmâ’ya geldiler. İtdiler ki: Ey ulû biz sana nasîhat etdik ve bizim nasîhatimiz kabul etmedin ve bizim kavlimiz sana nef‘ etmedi. Sana bunun gibi vâkî‘ yetişdi ve bizim ekserimiz katl olundu ve bu bir emrdir ki buna tâkat getirilmez. Gel ol kavmla musâlaha eyle, biz dahi sana mutî‘ olalım. Eğer sözüümüz dutmazsan, biz kendu nefsimuz için ânlarınle müsâlaha ederiz ve seni senunle terk ederüz, dediler. Tûmâ itdi: Ey kavm bana mühlet verin ki melike mektûb yazıb kazîyye-i bildirem. Eğer işidib bize mu‘âvenet idersâ ve yardım gönderirse febîhâ ve illâ sulh kolaydır, dedi. Râvî [vr.127a] Râvî ider: İlûk sâ‘at ve ilûk demm mektûb yazıb, itdi: Melik-i rahîme mihr-i Tûmâ’dan emmâ ba‘d bilâsın ki Arab bizi ortaya almışlardır. Niteki gözün ağı karâsın ihâta etmişdir ve tahkîk Ecnâdeyn leşkerin katl edib, bize rücû‘ etdiler ve bizden dahi mübâlağa katl etdiler ve ben kal‘adan çıkub ânlarınle buluşdum ve mukâtele-i ‘azîme etdim ve bir gözüm dahi gitdi. Emmâ kavmin ve Şâm ehli seni terk edib, ânlar teslîm edib, sulh edib cizye virmeğe kâsd etdiler. İmdî, yâ budur nefsinle leşker çıkub gelâsın ve ‘adüvviye üzerimizden def‘ idesin veyâhud leşker gönderib bize mu‘âvenet edesin. Yâ bize emr edesin ki ânlarınle müsâlaha edevüz. Tahkîk şöyle bilâsın ki ehl-i Dımaşk üzerine emri müşkîl ve ziyâde oldu ve’s-selâm deyüb, mektûbu dürüb hatmîyle hatem etdi ve sabâh olmadan

Melike gönderdi. Çün sabâh oldu, Müslümânlar kıtâl etmeğe ikdâm etdiler ve Hâlid, her bâba emr gönderdiği tûşlû tûşundan yürüyeler ve Ebû ‘Ubeyde âatlanub kıtâl-i agâz etdiler ve ehl-i Dimaşk’a emr-i şedîd oldu. Pes Hâlid’e âdem gönderdiler ve itdiler ki: Bize mühlet vir, tanışalım görelim nîçe maslahat isâ³³⁵ [vr.127b] öyle idelim, dediler. Hâlid buna râzî olmadı ve kıtâli te’hîr etmedi ve ânlardan fâriğ olmadı. Tâ ki hisâr bunlara târ oldu ve ânlar bu hale sabr edib, melikleri cevâbına müntazırdır, dediler ve kal’a ehlinun ba’zı ba’zısınun katına cem’ oldılar ve itdiler: Yâ kavm bu belâya, bu mihnete ki Arabdan bize yetişdi, bundan ziyâde sabr etmeğe tâkatimiz yokdur. Eğer biz ânlarunle kıtâl idersevüz bizim ardımıza galebe edib mansûr olurlar. Eğer kıtâl etmeyub kal’amuzda isem oturursavüz bize ziyâde olur. Gelun lecâcı terk edun ve ânlardan emân dilen ve diledikleri üzerine sulh edin, dediler. Pes ânlarun içinden bir pîr-i kebîr ki ketb-i sâlife-i okumuşdu ve ânlaru tedbîr etmişdi ve itdi: Vâllahi ben bilirüm ki eğer siz ânlarun iz’âf-ı muzâ’fî olursenuz, ânlaru üzerinuzden def’ edemezsinuz. Zîrâ ben ketbde okumuşdum ki ânlarun sâhibi Muhammed hâtemü’n- nebîyyin ve seyyide’l-murselîn der ve elbette ânın dîn-i cem’-i edyân üzerine zâhir olsa gerekdir. Pes gavgâ-yı galebe-i ve olmaz kelâmı kon ve sizden ne dilerse virin ki size muvafıkrak oldılar. Çün cemâ’at ol ânun kelâmında bunu işitdiler ânâ mutf’ oldılar. Zîrâ ânun [vr.128a] hürmetîn ve ‘ilmîn ve ma’rifetin bilurlardı. Pes ânâ itdiler ki senin kâtunda tedbîr nîcedir? İtdi: Vâcibdir ki ‘amel edesiz ve bîlesiz ki şol-i kimesne bâb-ı şarkîdedir fazzdır, seffâkü’d-demdir. Eğer dilersenuz ki emrinuz kolay ola, bâb-ı câbide olana varın. Ya’nî Ebû ‘Ubeyde’ye (r.a.) Râvî ider: Bunun râbîn sevâb gördüler. Çünkü gîce oldu, bir kezden bâb-ı câbiye geldiler ve ânlardan bir kimesne ki Arabı dilin bilürdi. Ref’-i savtle nidâ edib, ey ma’âşire’l-Arab sizden bize emân ola mı ki sizun kâtunuze anavüz ve emrinuz ile söyleşub sizinle bizum arâmızda sulh oluna, dedi. Ebû Hureyre (r.a.) ider: Ebû ‘Ubeyde kapu kıyına âdemlar gönder didi ki bekleyeler, gâfil olmayalar. Me-bâdâ geçen gîce itdikleri gibi geru eksüzde çıkub hücûm edeler deyu ve nöbet bizim üzerimize emr olan Âmir bin Tefîk idi (r.a.) ve bizde bu halde yerlu yerimizde oturmuşduk. Kapuya yakîn yerde ki âsl ol nidâ idenin savtın işitdik. Ebû Hureyre (r.a.) ider: Çün ânlarun kavlîn işitdim. Ebû ‘Ubeyde’ye segirtdim ve ânâ bunu beşâret etdim. Ola ki Allah Teâlâ Müslümânları ta‘abbüdün halâs ede, deyu. Râvî ider: Benum kavlîmde ferih olundu ve itdi: Var ol [vr.128b] kavmla söyleş ve

³³⁵ Vr. 127a’da Derkenâr: Kal’aya sahh.

emmâ nedir, değil. Tâ geru bu kal‘anuze sağ selâmet rücû‘ edince değil, dedi. Varub derise ânlar itdiler: Sen kimesnesin ki bize emân virirsen ki sana nüzûl edevüz. Muhammed’in (s.a.v.) ashâbundan sen kimsen? Sana biz sana inânâvüz, dediler. İtdim: Ben Ebû Hureyre, Resûlullah’ın (s.a.v.) sâhibî, vay size vâllah bizden bir ‘abd size emân virurse, biz ânı icrâ‘ ve teffîd ideriz. Zîrâ Allah Teâlâ kitâbunda ider: “*Ve evfû bi’l-ahd inne’l-ahde kâne mes‘ûlen.*”³³⁶ Ve Arab’dan câhiliyyetde zemâimden artuk nesne ma‘rûf değildir. Şimdi kande kaldı ki, Allah Teâlâ bizi Muhâmmedle hidâyet eyledi. Pes ol kavm nüzûl edib, feth-i bâb etdiler ve çıkdılar ve ânlar yüz âdem idi. Kibârından ve keşîşlerinden ve ‘ulemâsından. Râvî ider: Çün Ebû ‘Ubeyde’nun haymesine getürdiler. Pes Ebû ‘Ubeyde ânlara merhabâ deyub, ayak üzerine durdı ve ânları ikrâmıla oturtdı ve itdi ki: Muhammed (s.a.v.) bize itdi ki: Kaçın size bir kavmin kerîmî gelse siz ânâ ikrâm edin, dedi didi. Pes sulh bâbında söyleştiler ve itdiler ki: Biz sizden dileriz ki: Kilisâlerimiz koyasız ve ânları bizden gasb etmiyasız ve ânların biri Kenîse-i Yehnâd’dır ki ol bugün câmi’dir. [vr.129a] ve biri Kenîse-i Meryem’dır ve Hanînadır ve Kenise-i Muğselât ve Kenise-i Savku’l-leyl ve Kenise-i Anderyâ ve Kenise-i Kayrbârdır ki ol Hâmid bin Der‘a’nın evi katında idi. Pes Ebû ‘Ubeyde bu nesneye herne ki taleb etdilersa kabul etdi ve ânun üzerine şart etdiler ve ânlara emân ve sulh bitîsin yazdı. Emmâ kendu nefsin mektûbda tesmîye etmedi ve şehûd-u isbât etmedi. Râvî ider: Çün Ebû ‘Ubeyde bunlara mektûb yazdı ve ândan ânı aldılar. Ânâ itdiler: İmdî, şimdi gel bizimle gidelum, dediler. Pes deru gelib âta bindi ve ânunle Ebû Hureyre ve Mu‘âd bin Cebel ve Selmetü bin Hişâm ve Na‘îm bin ‘Adî ve Hişâm bin el-Âs ve Hebâr bin Süfyân ve Abdullah bin Ömer bin Nu‘mân ve Harîr bin Nevfel ve Sâlem bin Ferkad ve Seyf bin Selm ve Ma‘mur bin Huyled ve Sinan bin Evs. Fî’l-cümle otuz beş kişi sâhâbeden ve altmış beş ahlât-ı nâsdan ânunle bîle bindiler. Çün atlanub kapudan yana yürüdüler. Ebû ‘Ubeyde ânlara itdi: Sizden rehn etdim ki, kal‘aya girem, dedi. Ânlar dahi rehnlere getirdiler ve ba‘zıları itdiler ki: Ebû ‘Ubeyde ânlardan rehn almadığına [vr.129b] sebab budur ki, ol gîce ki sulh olduğu gîce idi. Farîza kılıb uyuduğundan sonra Hazreti Resûlullah (s.a.v.) düşünde gördü ve ânâ itdi ki: Bu gîce bu kal‘a size feth olur in-şâ‘âllah teâlâ, dedi. Ebû ‘Ubeyde itdi: (r.a.) Ke-enne Resûlullah’ı gördüm. isti‘câl ider. Pes itdim: Yâ Resûlullah, seni ‘acl görürem, dedim. İtdi. Geldim ki, Ebû Bekr’in (r.a.) cenâzesinde hâzır olam, dedi. Ebû ‘Ubeyde uyandı ve Ebû

³³⁶ Kur‘ân-ı Kerîm, İsrâ Sûresi, Âyet 34, vr 128b.

Hureyre ânâ gelüb sulhu beşâret eyledi ve ânlardan rehn almadan Hazreti Resûlullah'ın (s.a.v.) i'timâd edib. Vâkıdî ider Rahimullah: Şöyle işitdim ki çün, Ebû 'Ubeyde ashâbıyla kal'aya dâhil oldu. Keşîşler önünce yürüdüler ve ruhbânlar ve ânlarun üzerinde sa'îr esvedden Mesûh vardı ya'nî Pelvan ve İncîlleri ve mebâhzî önünce getürdüler ve ûd ve gayr-ı nesnelere nucûr eylediler ve ol Hicretun On Üçüncü Yılı'nun Cemâziye'l-Âhir'unun yigirmi birinci İsneyn Günü'nde idi ehl-i seyreden şunlar ki Fütûhu'ş-Şâm'ı rivâyet etdiler. Esâmîleri ve zikreri geçmiştir. Evvel haberde itdiler. Vâkıdî ider: Şol-i kimesne ki ânâ i'timâd etdim. Bana şöyle [vr.130a] haber virdi ki, Ebû 'Ubeyde Dımaşk'a dâhil oldu bâb-ı Câbiye'den ve Hâlid'in bundan agâhı yoğdu. Zîrâ ol bâb-ı şarkîde kâtâlî muhkem etmişdi ve ânlarla Hâşimî kâtıydı. Zîrâ ânlar Hâlid bin Saîdî oğlu okla urub şehîd etmişlerdi ve ol 'Amr bin el-Âsî'nun ana bir kardâşıydı ve Hâlid ânun namâzın kılıb bâb-ı şarkî ile bâb-ı Tûmâ arasında defn etmişdi ve dahi Rûm keşîşlerinden bir keşîşi vardı. Adı Nûşâ bin Markıs idi. Evi bâb-ı şarkî ke-ennede burca muttasıl idi ve ânun katına Dânyal'in ve gayrının melhemeleri vardı ve ânda Hakk Teâlâ Dımaşk'ın fethin Ashâb-ı Muhammed'in (s.a.v.) elinde zâhir olacağı ve ânlarun dîni geru kalân edyân üzerine a'lâ olacağı mezkûrdı. Çünkü İsneyn Gîcesi oldu ki ol Cemâziye'l-Âhir'un Yigirmi Birinci Gîcesiydi. Önden burûcu nakb edib, ehlinden, evlâdından uğurlayın, hürûc edib Hâlid'e kâsd etdi ve ânâ varıb önden delik delüb ândan çıkub geldiğün haber virdi ve kendü içün ve ehl-i çün emân taleb etdi ve bunun üzerine ânâ elin virdi ve ânunle yüz mükemmel yarâklu âdem gönderdi. Ekserî Himyer'den idi ve ânlarla itdi ki: [vr.130b] Kaçın kal'aya giresiz. Bir kezden ref'-i esvât edib kapuya kâsd edin. Kilidin sayub, zincîrin zâil edin. Tâ ki biz dahi giravüz in-şâ'allah, dedi. Ânlarun üzerine Ku'b bin Zammîre zamîrini beg kodı. Yâhûd Mes'ud bin 'Avn vâllahi â'lim kankısı idiğün. Pes bunlar girdiler ve önlerince Nûşâ bin Markıs idi ve varub hürûc etdiğü yerden duhûl etdi. Çünkü ânun evine girdiler ve cebelenub yarâklandılar. Ândan çıkub kapuya kâsd etdiler ve tehlîl ve tekbîri i'lân etdiler. Râvî ider: Halk burc üzerinde kâtâlde idi. Çün tekbîri ve tehlîli işitdiler ve bildiler ki Müslümânlar kal'aya girdiler. Elleri olan yarâklarun ellerinde sâkıt oldu ve Ku'b bin Zamirre kapuya kâsd etdi ve geldiklerin kesr edib selâsilin kat' etdi ve Hâlid ve ânunle olanlar içeru girdiler ve Rûm'un içine kılıc koydu ve önünce kalkân dutub açdılar. Tâ Kenîse-i Meryem'e gelince ve Hâlid sebî-u katl iderdi. Vâkıdî ider: Rahimullah, iki ceş Kenise-i Meryem katında mülteka oldılar. Hâlid'in ceş-i ve Ebû 'Ubeyde'nun

ceyş-i çünkü biri birine mülâki oldılar. Hâlid Ebû ‘Ubeyde’ye ve ashâbuna nazar etdi ki yürüyüb gelüvirirlerdi ve keşîşler ruhbanlar önünce ve Ebû Ubeyde’nun ashâbundan [vr.131a] kimesne kılıc çıkarmamış. Çünkü ânları Hâlid gördü ki ânlardan kimesne kıtâl etmez, hayrân oldu ve ânlara ta’accüble nazar etdi ve Ebû ‘Ubeyde (r.a.) Hâlid’e nazar etdi ve yüzünde inkâr esrîn anladı ve itdi ki: Yâ Ebâ Süleymân, tahkik Hakk Teâlâ bu medîne-i benum elumde sulhle feth etdi “*Ve kefallâhü’l-mü’minîne’l-kıtâl*”³³⁷ Vâkıdî ider: Ebû ‘Ubeyde, Hâlid’e (r.a.)’â feth gününde emâretle hitâp etdi ve itdi ki: Eyyuhâ el-Emîr sulh temâm oldu. Hâlid itdi: Sulh nedir? Allah ânların ahvâlin ıslâh eylesun. Ânlarda sulh neyler ki, ben seyf ile feth etdim ve Müslümânların kılıcın ânların kânıyla boyandı ve mâlların ve evlâdın aldım, kul edindim, dedi. Ebû ‘Ubeyde itdi: Yâ Emîr; ben bu kal’aya girdim illâ sulhle. Hâlid itdi: Sen dâim gafletden hallî değilsun ve sen bundan gâfilsin ki ben gördüm, illâ seyfle ve güçle ânlara bir hâmiye kılmadı. Pes ben ânlarınle nîce müsâlâha edem. Ebû ‘Ubeyde itdi: Allah’dan kork Yâ Emîr! Vâllah ben bunlarınle sulh etdim ve ok ‘amelin etdi: Ya’nî ok atıldı, yây yasladi. İş temâm oldu ve ben bunlara kitâb yazdım ve üşde bunların elindedir. Hâlid itdi: Benum emrimsiz bunlarınle nîce sulh ettin ve bana [vr.131b] bildirmedi ki ben senin râ’iyyetinun sâhibiyum ve senun üzerine emîrim. Ben senun sözün kabûl etmezim, kılıcı bunların üzerine ref’ etmezim. Yâhûd bir kezden kırarım, dedi. Ebû ‘Ubeyde itdi: Vâllah ben sandım ki sen bana ‘akdimde ve tedbîrimde muhâlefet edesin. Vâllah ben bunların mecmû’una ‘ahd-u emân virdim. Allah tarafından ve Hazreti Resûlullah’ın emânetin virdim ve benumle olan mü’minler bu nesneye râzı oldılar ve gadr bizim ‘adetimuz değildir. Tengrî sana rahmet etsun, dedi. Vâkıdî ider: Bunların ortasında gavgâ mürtefi’ oldu ve halk bunlara nazar eylediler. Râvî ider: Hâlid, Ebû ‘Ubeyde’nun sözüyle murâdından rücû’ etmedi ve Ebû ‘Ubeyde, Hâlid’un ashâbuna nazar etdi ki ânlar zahf-ı leşker idi ve bâriyye-i Arabî’den ki kâfiri katl edib, emvâlîn nehb edib, zerârîsin sebî etmeğe hâzırlanmışlar ve kılıcların hiçbir ehadden redd etmezler. Pes Ebû ‘Ubeyde nidâ edib, çağırdı. İtdi ki: Vây size gelsun vâllahi ‘ahdimi saddınız ve âtını sağa ve sola dönderib Arab’a işâret eder ve ref’-i savtla nidâ edib, ider: Yâ ma’âşire’l-müslimîn sizun üzerinize Resûlullah’a and virdum ki, ben geldiğim yoldan yana eliniz uzatmıyasız. Tâ benumle Hâlid arasında ittifâk [vr.132a] olunca, dedi. Çünkü Ebû ‘Ubeyde’den bu kelâmı işitdiler: Kıtâlden ve nehbden ellerin

³³⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Ahzâb Sûresi, Âyet 25, vr. 131a.

çekdiler ve Müslümânların fârisleri ve râyâtı sâhibleri ve sahâbenun kibârı Mu'ad bin Cebel gibi ve Yezîd bin Ebî Süfyân ve Saîd bin Zeyd ve 'Amr bin el-Âsî ve Şercîl bin Hasene ve Rabî'atü bin 'Amir ve Kays ibn-i Hureyre ve Abdurrahman bin Ebî Bekr es-Sıddîk ve Abdullah bin Ömer bin el-Hattâb ve Âbân bin Osmân gibi ve bunların nazırları radıyâllahu 'anhum ecma'în bunların katında cem' oldılar şol-i kenîsede ki birbiriyle ânda multakî oldılar. Tâ ki meşveret ve münâzara edeler. Pes Tâ'ife-i Müslümânlardan ki Mu'ad bin Cebel ve Yezîd bin Ebî Süfyân ânlarınle idi. İtdiler: Tedbîr oldur ki, Ebû 'Ubeyde'nun kavlı etdiği üzerine olalum ve Rûm'dan elimuz çekelim. Zîrâ Şâm'ın kal'aları mecmû'-ı feth olmadı ve Herakl dahi Antâkiyye'dedir. Bilirsuz eğer geru kalan kal'a ehline dahi haber yetişursa ki siz sulh etdiğinizuz ve sulhunuze durmadınız. Sulhle size hiçbir kal'a açılmazle ve ikînci budur ki bu 'ulûcları sulhunuzde etmek yekrekdir ânları katl etmekden, ândan Hâlid'e itdiler: Âl sen kılıcunle feth etdiğünü kendine âl ve Ebû 'Ubeyde dahi kendu sulh etdiğün alsun ve Halife'ye mektûb yazub bildirun nîce emr ederse [vr.132b] öyle edin, dediler. Hâlid itdi: (r.a.) Ben bu nesne-i kabul etdim ve meşveretunuze uydum. Emmâ ehl-i Dımaşk'a ve her kim Dımaşk'da varsa mecmû'una emân virdum. İllâ ol iki mel'unlar Tûmâ ve Herbîs ve ânların ceşine emân yokdur, dedi. Vâkıdî ider: Herbîs ehl-i Dımaşk'ın ve kal'alarının nısfî üzerine emîr konulmuşdu. Tûmâ ânı vâli kılmışdı. Emir ânâ rücû' etdiği vakt Ebû 'Ubeyde itdi: Ol sulhe dâhil olan ol ikisidir. 'Ahdimi nakz etme Tenkrî sana rahmet kılsun. Eğer sen kimseye emân vîrsen, ben senun emânunu nakz edemedim. Yoksa cânibune ri'âyet edemedim. Tûmâ ve Herbîs kal'adan hâric değildir. Pes ânlar dahi emânde böyledir, dedi. Pes Hâlid (r.a.) Eğer senun zimâmun denilmese, vâllahi ikisin dahi katl ederdim. Emmâ ikisi dahî kal'adan çıksunlar kande dilerlarse gitsunler. Tengrî'nun la'neti ânların üzerine olsun, dedi. Ebû 'Ubeyde itdi: Ben dahi ânlara ve halkına böyle 'ahd etdim ve Tûmâ ve Herbîs, Hâlid'e nazar etdiler ki, Ebû 'Ubeyde ile münâza' ider ve helâkdan korkdular ve Tûmâ, Ebû 'Ubeyde'ye teveccüh etdi ve ânlarınle Müslümânlar arasında tercümânlar ederdî. Pes bu tercümân [vr.133a] Ebû 'Ubeyde'ye itdi: Bu batrîk sana ider ki sâlibunle mübâhasenuz nedir? Eğer ânun maksûdî bize gadr etmek isa, biz ve kal'a ehli berâberuz ve biz dahi sizun 'ahdinuzde dahiluz, dedi. Ebû 'Ubeyde itdi: Dedüğün gibidir, ben ânunle söylediğüm bâb-ı şarkîden girduğu vakt, katl etdiğü halk için söyledum, dedi. Tûmâ itdi: Katl olanların kâtından ben geçdim, size helâl etdim ve sizden şunu dilerim ki bizi

koyasız ki ben ve bana ta'alluk halk bu kal'adan çıkavüz ve kangı yola dilarsavüz gidevüz, dedi. Hâlid itdi: Sen bizim zimmetimizdesin, çık gidersen git. Kaçın ki bizim dâr-ı harbimize giresun. Ya'nî siz mâlik olduğuz yire varasunuz. Sen ve senunle olanlar bizim zimmetimizden ve 'ahdimizden çıkarsız. Pes Tûmâ ve Herbîs itdi: Biz üç güne değin sizun civârınızda ve zimmetinizde olalım. Kankı yola gidersavüz ardımızca gelmeyasız. Kaçın ki üç gün gece, her kim bize zafer bula kavli edeni dilerlersa ala gide, dilersa katl ede, dediler. Hâlid itdi: (r.a.) Bu sözüñüze icâbet etdim. Şol-i şartla ki bu kal'adan zâddan gayrı nesne getirmeyasız, dedi. Ebû 'Ubeyde Hâlid'e itdi: (r.a.)'ümâ, Ey Sübhânallah bu kelâm-ı nakz-ı sulhle ve tarh-ı 'akde dâ'idir. 'Ahd-ü zemmâm ki bizim ortamuzda vâki' olmuşdur [vr.133b] oldur ki ânlar mâllarıyla, tavârlarıyla çıkalar gideler ve 'ahd bununle temâm olur, dedi. Hâlid itdi: Bunu dahi kabul etdim, meğer silâhı ki ben size silâhdan nesne virmezim. Herbîs itdi: Elbette bize³³⁸ silâh gerekdir ki, yolda bize kimesne gelirse koruyavüz. Tâ ki yerumuze varavüz. Yoksa üşde elinizdeyüz, nîçe dilarsunuz edin. Pes Ebû 'Ubeyde, Hâlid'e itdi: Her birine silâhdan bir nesne vir. Her kim segû alsa, kılıc âlmasun ve her kim yây alsa bıçak almasun. Tûmâ ider: Biz bu nesneye râzı olduk. Bizden hiçbirimiz dilemezuz. İllâ bir pâre silâh diler. Ândan Tûmâ, Ebû 'Ubeyde'ye itdi: Ben bu erden korkarum, ya'nî Hâlid'den. Bana bunun üzerine 'ahd bitisin yaz ve ânun üzerine tâniklar dut. Ebû 'Ubeyde (r.a.) itdi: Sakîn ol, ânın seni yetersun. Biz Arab cemâ'atıyuz ne gadr edevüz ve ne yalân söyleruz ve emîrimuze ibâ söylemiyanun kavli kavldir ve 'ahdi 'ahddir söylemez. İllâ hakkı ve te'lîf eylemez, illâ sıdkî. Râvî ider: Tûmâ ile Herbîs kenduleri ve kavmlerin cem' etdiler ve ânlara emr etdiler ki yüklerin kal'adan çıkaralar. Râvî ider: Melikun bir dibâc hazinesi vardı ki içinde üç yüz yük dibâcdan ve hulelden ve zehebden ziyâde vardı. Pes kasd [vr.133a] etdiler ki ânı ihrâc edeler. Emmâ Tûmâ için Dımaşk'ın tâşra, bezden, ibrişîmden bir çadır kurdular ve Rûmlar başladılar yüklerin, yâplarun, mâllarun, metâ'alarun çıkardılar. Gâyetde mübâlağa nesne çıkardılar. Hâlid (r.a.) ânlarun kesret-i sevâdına ve 'izem-i rihâline nazar etdi ve itdi ki: Sevâdleri ne 'azîm ve rihâlleri ne kesîrdir deyub, iş-bû âyeti okudu ki: *"Ve lev lâ en yekûne'n-nâsu ümmeten vâhideten le ce'alnâ limen yekfûru bi rahmâni li buyûtihim."*³³⁹ Ândan sonra ol kavme nazar etdi. Ke-ennehum biri birine ve yoldâş yoldâşına herkez nazar

³³⁸ Vr. 133b, + kendumuze.

³³⁹ Kur'ân-ı Kerîm, Zuhuf Sûresi, Âyet 33, vr. 133a.

etmezdi gâyet ‘acelelerinden. Çün Hâlid ol nesneye nazar eyledi, elin göğe dutub itdi: Yâ Rabb ol nesneleri bize nasîb eyle ve ânları bize temlîk eyle ve bu metâ‘aları Müslümânlara mülk eyle, du‘âyı işidir padişâh sensin, dedi. Ândan ashâbuna ve yayasına dönüb, itdi. Ben bir tedbîr etdim. Siz dahi ol tedbîrde bana mutâba‘at eder misiz? Dedi. İtdiler: Sana uyarız ve herkez sana muhâlefet etmezüz, dediler. Pes Hâlid itdi: Dedük, atlu atunuza binun ve yarâkdan hâcetinuz ne isa hâzır edun ve azık getirün. Ben dilerim ki üç günden sonra bunların ardına düşem ve bunların talebinde olam ve Allah Teâlâ’dan umarım ki bu gördüğüm emvâli bize [vr.133b] ganîmet edivire. Benum gönlüm şöyle tanıklık virür ki bu kavm Dımaşk’da meta‘-ı fâhir, sevb-i hüsn kavmdiler. İllâ mecmû‘asun bîle aldılar, dedi. İtdiler: Nîce dilersen et, bizden sana muhâlefet ider yokdur, dediler. Ândan yarâklanmağa başlayub ve harb âlâtın ve azıkların ve âtları ‘alef-i kaydın gördüler ve köylü halk ve Tûmâ’nun ve Herbîs’un kâtına cem‘ oldılar ve Ebû ‘Ubeyde’ye va‘ad etdikleri mâli cem‘ etdiler ve Ebû ‘Ubeyde kâtında ihzâr etdiler ve ânunle ferih oldı ve itdi: Üzerünüzde olan nesneye vefâ etdinuz. İmdî kande dilersenuz gidin, dedi ve bizden size üç gün emândır. Üç günden sonra Müslümânlardan size kim zafer bilursa ayırık bizim üzerimizde melâmet yokdur. Zeyd bin Tarîk ider: Çün mâli ânâ teslîm etdiler, göçdüler gitdiler, sanasın bir karâ bevsdir ve Dımaşk halkundan çok kişi dahi çıkub ânlara uyub, böyle gitdi Müslümânlar civârunda kalmağı kerih gördükleri için. Râvî ider: Hâlid ânların ardınca gitmekden meşgûl oldı. Şol-i muhâlefetden oturdu ki Müslümânlarla ehl-i Dımaşk arâsında vâki‘ oldı, buğday ve arpa için ki Dımaşk’da bulunmuşdu ve gâyetde mübâlağa idi ve Müslümânlar itdiler: Bizimdir ve ehl-i Dımaşk itdiler: Bizimdir ve Ebû ‘Ubeyde itdi: Ol [vr.134a] kavmindir. Sulhlerine dâhildir, dedi. Hâlid ashâbuyla, Ebû ‘Ubeyde ashâbı arasında az kaldı ki, fitne düşe. Emmâ reyleri bunun üzerine müttefik oldı ki: Ebû Bekr Sıddîk (r.a.)’a bildireler ve ânların haberi yoğdu ki Ebû Bekr Sıddîk (r.a.) Dımaşk’a girulduğı gün vefât etdi. ‘Atîh ider: Ben câbîye kapusunun üzerinde durmuşdum. O gün Tûmâ ve Herbîs göçdüler ve Melik Herakl kızı dahi ânlarınle bîle idi. İder: Dırâr’e nazar etdim, gördüm ki ol halka eğeri yıkub, dişlerin kırılardurdu. Ke-enne ândan bir nesne-i kuvvet almış gibi tahassür ider, itdim: Yâ Dırâr noldı bana ki seni mütehassır gibi gördüm. Allah katında olan bunlardan ekserdir, dedim. İtdi: Vâllah murâdım ganîmet değildir, te‘essüfüm ânlar sağ isen çıkub gitdikleridir ve bizden kuvvet olduklarıdır. Tahkîk Ebû ‘Ubeyde Müslümânlara itdiğı fi‘ilde es’et et, itdi, dedi. Atiyye bin Âmir

ider: Ben etdim Yâ Ezver oğlu, emîn-i alâmetun murâdı Müslümânlar hakkında hayrdan gayr değildir. Zîrâ cânlarına, bedenlerine kâtâlden ta‘ab yetişdi ve Müslümânların hürmeti Allah Teâlâ’nun katında efdâldir. Şol nesneden ki üzerine güneş tûlû‘ ider ve Allah Teâlâ rahmeti mü‘minler gönlüne iskân etmiştir ve kâfirlerin [vr.134b] kalbinden izâlet etmiştir ve Allah Teâlâ ba‘zı ketb-i menzelerde ider: “*İnna Rabbü’l-Rahim lâ ehram men lâ yerham.*” Ya‘nî ben Rabb-i rahîmim rahm etmezim, rahm etmeyene ve Allah Teâlâ ider: “*Ve’s-sulhu hayrun*”³⁴⁰ Dirâr ider: Ömrüm için sen gerçeksen, emmâ ben seni şâhid duttum ki ben rahm etmezim şol kimesneye ki Tengrî’ye ‘avdet-i oğlan isbât ider, dedi. İder: Hâlid kasd etdi: ânların tetebbu‘undan vaz gele ve bunun üzerine Hâlid’i tahrîz etmedi. İllâ Dımaşk’dan bir er ki ânların elinde esîr idi ve ol kavmin fûrsânundan idi. Vâkıdî ider: Rahimullah, işitdim şol kimesnelerden ki, Dımaşk’da Hâlid’in ceşşinde idi ki Hâlid ânı Dirâr’le kal‘anın dâiresin devr etmeğe komuşdu ve bu Dımaşk fethinden ön idi. İder: Gecelerden bir gece aydın idi. Tavâf ederken Keysân kapusuna yakîn vardık. Nâ-gâh kapu çaddeldesun işitdik ve durduk dinledik. İşitdik ki açıldı ve ândan bir atlu çıkıdı ve bizden yana yürüdü ve ânı kodık. Tâ ki bize yakîn kaldı. Fî’l-hâl geldiği gibi muhkem duttuk ve itdik: Eğer söylersen boynun ururuz, dedik. Ol dahi sükût etdi. Ardunca iki fâris dahi çıkub, kapu katında durdılar ve başlayub biz dutduğumuza ismiyle nidâ etdiler. [vr.135a] biz ânâ itdik: Ânlara di ki sana gelsinler, dedik. Ol dahi Rûmca ânlara söyleyub kuş âğâ düşdü, dedi. Ânlara dahi bildiler ki bu esîr oldı ve fî’l-hâl döndüler, içeru girub kapuyu yaptılar. İder: Biz biz diledik ki ânı öldürävüz. Biri birimize itdik: Öldürmen, ânı emîre iledelüm, tedbîri ne isâl etsun, dedik. Çün Hâlid ânâ nazar etdi. İtdi: Sen kimsin? İtdi: Ben Rûm’un batârikesinden ve melikundenim ve ben kavmimden bir câriye-i tezevvüc etdim. Siz bizum üzerimuzden gelmezden önîden ve ânı ve gâyetde severdim. Çünkü siz bizi hasâr etdiğuz Evzâdî ehlinden taleb etdim ki bana vireler. Virmediler ve itdiler: Bizim bir şuglumuz vardır ki senun zifâfindan meşgûl etmiştir ve ben ânâ mülâkî olmağı severdim ve kal‘ada bir yer vardı ki ânda oynardık ve ânunle va‘ad etdim ki ânda çıka ve geldi bana çıkıdı ve benumle söyleşdi ve benden dilek etdi ki ânı kal‘a kapusundan çıkaram ki sizun ‘askerinuze nazar ede ve ikimuz kapuya gelib, kapuyu açdık ve ben tâşra çıkdım ki sizi tecessüs idem ve ashâbun beni ahz etdi ve câriyeye gâyetde acıdım ve nidâ edib, itdim: Yâranlar kuş duzağa düşdü, dedim. Ânları sizden

³⁴⁰ Kur‘ân-ı Kerîm, Nisâ Sûresi, Âyet 128, vr. 134b.

korkutdum, ol câriyeden havf etdim ki sebî edesiz ve eğer ândan [vr.135b] gayrı kimesne olsa ne kaydım vardı, dedi. Pes Hâlid ânâ itdi: İslâm bâbında ne dirsən eğer ben kal'aya girürsem ânı sana alıvirem. Eğer abâ edersen seni katl ederim, dedi. Bu dahi İslâm'ı ihtiyâr edib itdi: *"İnnâ eşhedu enlâ ilahe illallahu vahdehu lâ şerikeleh ve enne muhammeden 'abdühû ve rasûluh."* ider: Bizimle gâyetde mukâtele ederdi. Çünkü sulhle medîneye girdik, ileru yürüyüb 'avratın istedi ve itdiler: Ol ruhbân libâsın telebbüs edib, senun gussandan ruhbâne oldu, dediler. İder: Kiliseya geldi ve ânı buldu, üzerinde ruhbân siyâbı vardı ve ândan yana yürüdü ve ol bunu bilmez ve ânâ itdi ki: Seni ruhbâniyye bıragan nesne nedir? Dedi. İtdi: Beni nesneye bıragan oldır ki, Uruma gadr etdim ve Arab ânı esîr itdi ve ânun gussasundan terehhüb etdim, dedi. İtdim: Erun üçde benim, Arab dinune girdum ve sen benum zimâmumdasın, dedi. Çün ânun kavlin işitdi. İtdi: Yok salîb hakkıçün bu iş herkez ol mesîr ve senun bana yolun yokdur deyub Tûmâ ile ve Herbîs ile çıkıdı. Kendü çün ânun imtinâ'ına nazar etdi. Hâlid'e varıb ânâ şikâyet eyledi. Hâlid itdi: Ebû 'Ubeyde kal'a-i sulhle feth etdi. Senun ânâ yolun yokdur, dedi. Râvi ider: Bu bildi ki, Hâlid bunların ardınca gitse [vr.136a] gerekdir. İtdi: Ben dahi senunle bile giderim. Ola ki ol mahbûbum alma nire, dedi ve Hâlid dördüncü güne değin Dımaşk'da ikâmet etdi ve ardlarınca gitmedi ve niyetine fütûr erişdi. Pes âcc Dımaşkî ileru gelub itdi: Ey Emîr; ol iki la'înun talebine ve ânlarunle olan nesne-i ahzına kasd etdi ki. İtdi: Belli itdi: Pes neye oturursun? İtdi: Bizimle ânlarun arasında bu'd vâki' oldu. Bugün dört gündür gîceleriyle ki ânlar gîtdiler ve ânlar korkub gâyetde be-cidd giderler ve ânlara erişmeğe bize sebîl yokdur, dedi. Yûnas itdi: Ey Emîr; oturduğun senunle ânlarun arasında bu'd ve mesâfet olduğuçün isâ, ben bir yer bilirum ki seni ol yola çekem, ânlara yetişâsın in-şâ'âllah-u teâlâ ve bundan maksûdum oldur ki: Ben dahi zevceme mâlik olam, dedi. Râvi ider: Hâlid bunun sözüyle geru kasd etdi ki, ardlarınca gide ve itdi: Yâ Yuânes yolu bilir musun ve bize kılâvuz olur musun? İtdi: Belî emmâ Cüzâm ziyyi telebbüs edin ki Arab-ı mütenassiredir ve azık götürün ve gidin, dedi. Ândan dahi bu dilediği gibi atlaru Hâlid'e za'hf-ı leşkerin aldı ki, ânlar dört bin fâris idi ve emr etdi ki yürüyeler ve âtlarunun yürüğünenlerun bineler ve azıkı tahfif edeler. Ânlar dahi öyle etdiler ve Hâlid ile Yûnas yürüler ve Ebû 'Ubeyde'ye [vr.136b] kal'a-i vasiyyet eyledi. Râvi ider: Yûnas halkın önünce ve halk ânun ardınca gîtdiler ve önümüzce gidenlerin âtları izin ve katırları izin görürüz ve tâvarlarundan birisi yorulursa fî'l-hâl yükün âlub gayrına varalar ve ardlarına bakmayub gideler. Biz dahi

bir gün bir gîce gıtdık ki, hiç âtdan inmedik. Meğer salvet için inerdik ve şol kadar gıtdık ki, ânların izi munkatı' oldu ve ânların hâli bize güç geldi. Hâlid itdi: Yâ Yûnas hâlin ne? İtdi: Allah'a tevekkül edib, yürün. Zîrâ ânlar sizun havfunuzdan yirler kesdiler ve yoldan sapdılar ve tâğa tepeye dutdular. Umarım ki ânlara yetişavüz in-şâ'allah teâlâ, dedi. Ândan Müslümânları bir tâşı çok yola sâbitdi. Her kişi nefsinin ol tâşdan zahmetle halâs iderdi ve ol tâşlu yola tâvarımız sürdük ve kânlar atlarımızın ayaklarından revân oldı ve na'lları ayaklarından döküldü ve ayağımız kâpları pâre pâre oldı ve ayak kabından koncedan artuk nesne kalmadı. 'Ubbâd bin Saîd Hazarmî ider: Ben ol gün Hâlid ile seyrde bile idim, ol dahi bizimle giderdi. Vâllah benum iki âdağım vardı ki, ânların altun yemânî na'lca ile na'lcalattum idi ve ânun muhkemliğine ferihlenirdum [vr.137a] ve tasavvurum buydu ki yollara ben ânı giyem ve vâllah o gîce idik hemân koncı kaldı ve ne na'lcesi kaldı ve ne altı. Râvî ider: Ol gîce geçmeden şiddet-i tarîk-i kat' etdik bir câde yola çıkdık. Bunca meşkdan sonra bizim ayaklarımız ve âtlarımız ve âtlarımızın ayakları pâre pâre oldı. Delîlun zannî budur ki kavme yetişilir. Çün yola çıkdı, geru izlerun buldu ki bizden ayurtmuşlar sanasın kaçdılar. Pes Hâlid bu nesne-i itdi: Nîçe görürsün nefslerin bizden kurtardılar mı? Dedi. İtdi: Allah'dan umarım ki, ânları habs ede tâ biz yetişince ve be-cidd yürü, dedi. Hâlid dahi be-cidd yürüdü ve halkına dahi be-cidd yürün, Tengrî size rahmet itsun, dedi. Müslümânlar itdiler: Et emîr tahkîk-i şiddet-i seyr ve suûbet-i tayr bize mazarrat etmişdir ve bizi bir lâhza dinlendir. Tâ ki âtlarımız râhat olalar ve ânları yemliyavüz, dediler. İtdi: Allah ismiyle seyr edin. Zîrâ müyesser Allah'dır ve 'adüvünüz talebinde cedd edin. Râvî ider: Yürüdüler ve delîl önlerince ve bu vechile yürüdüler ve delîl tercümânımızdu. Bir karyeye, yâ beldeye dâhil olmadık. İllâ öyle zann ederlerdi ki, ânlar Arab-ı mütenassırdandır Gassân'dan ve Lahm'dan ve Cüzâm'dan tâ ki bizumle cebel ve el-lâd-ı kıyye-i kat' etdi ve sâhil-i bahre [vr.137b] erişdi ve ol halkun izin taleb etdi. Gördü ki Antâkiyye yolundan sapmışlar, ânâ gitmemişler, Melik Herakl'den havf etdikleri için. Delîl bunu gördüyse hayrân olub durdu ve ol yerde de bir köy vardı. Ânda varıb ba'zı halkına sordu ve ânâ haber verdiler ki; haber Melike yetişdi ki, Tûmâ ve Herbîs Dımaşk'ı Arab'a teslîm etdiler ve ânlara âdem gönderdi, komadı ki katına varalar. Zîrâ Yermük'de çeri cem' ide. Yürüdü ve korkdu ki, Dımaşk'dan gelenler, Arab'ın şecâ'atin söyleyeler ve işidenlerin kalbine havf düşe ve ânlara emr etdi ki cemâ'atleriyle Kostatiniyye'ye varalar ve Antâkiyye'den dönüb

Kostantiniyye'ye teveccüh etdiler, dediler. Çün Yûnas Dımaşkî bunu bildi ki ol cemâ'at, Antâkiyye'den udûl etdiler ve deniz talebinde oldılar. Buna güç geldi ve Müslümânlar üzerine havf etdi. Durub bu işde hayrât oldu ve bu kazıyyesi şenbe günü sabâh vaktinde Receb'un 'aşeri evvelinde idi. Râvi ider: Hâlid Müslümânlara sabâh namazın kılıvirdi ve diledi ki: Bene nâ-gâh Yûnas'a nazar etdi ve ânâ itdi ki: Üzerine bakârım ve sende eser-i inkisâr ve vücûhunda kerâhiyyet gördüm, dedi. İtdi: Ey Emîr; vâllah ben sizi mağrûr eyledim ve talebde gâyet cedd etdim ve bu seriyyede taleb etdiğunuze [vr.138a] yetişmediğuz ve a'dâullahı ve ânlarunle olan emvâli sizden fevt oldu. Hâlid itdi: Bunu neden bildin? İtdi: Ey Emîr; ben ânlarun izine düşdüm, tâ buraya gelince gözettim, umarım ki ânlar Suriyye'de yetişävüz. Çün gördüm ki ânlar sapdılar, bildim ki ânlar kenduleri ve mâllarun kurtardılar ve bu köyün halkından biri bana öyle haber virdi ki, Melik ânlar Antâkiyye'ye dühûl etmekden men' etdi. Tâ ki leşkeri gönlüne ru'b bırakmıyalar ve ânlar emretti ki Kostantiyye'ye varalar ve ânlarunle sizün aranızda bu cebel-i 'azîm kat' etdiler ve siz Herakl'in beledindesiz ve ol 'asker cem' ider ki, ânunle sizun harbunuze vara ve ben sizden havf ederim ki bu cebeli arduzda koyasız ve bundan sonra emîr senindir, bana ne emredersen öyle ederim, dedi. Dırâr bin Ezver ider: Hâlid'i gördüm. Levnî-i za'frâna döndü ve ben öyle sandım ki hel'den ve cez'dendir ve ânâ bunu bildirmedum ve itdim: Ey Emîr; Şimdi kasdın ve 'azmin nedir? Ben seni emrinde mütereddid gördüm, dedi. İtdi: Yâ Dırâr, vâllah ölümden veyâ katlden korkmazım. Emmâ korkarım ki, Müslümânlara bir emr-i 'azîm yetişe benum cihetinden ve ben Dımaşk fethinden önden bir düş gördüm ve ândan korkdum ve ben ânın te'viline müntazırım ve Allah'dan umarım ki [vr.138b] hayr ola ve bize a'dâmız üzerine nasr vire, dedi. İtdiler: Gördüğün hayrdır ve hayr ola gördüğün nedir? Dediler. İtdi: Gördüm ki ben ve Müslümânlar bir kağırdâyüz. Ya'nî bir yerde ki ânda mâden ve nebâtden nesne yokdur ve ol yirde seyr ederiz. Bu halle seyr ederken nâ-gâh gördük ki bir bölük kulân yürüyüb otlarlar ve bize çifte sallarlar ve biz durmayub âtlarun dört yanına cevelân ururuz ve ânları segû ile dürteriz ve kılıçla çalarız ve ânlarun ândan herkezde incinmeleri yokdur ve bunlar bizim ifa'alimizden cüz' etmezler ve bu halde dönmedik, gereği gibi cehd etdik. Âtlarumuz cehd etdiler ve ben ashâbuma ikbâl edib ol beriyyenun dört cânibine tefrîk etdim ve her cânibden, ânlarun üzerine hamle etdik ve önümüzden ürküb tâğıldılar. Târ yerlere ve depeler üzerine ve sarb derelere ve taşlu haşîn yerlere vardılar ve ânlar zafer bulamaduk.

İllâ azına ve ânların âtların eyusunden, ba'zısın yahni etdik, ba'zısın ber-pâze etdik, dururken nâ-gâh geru bize rücû' edib bizden meydâne taleb etdiler. Çünkü ben ânlara nazar etdim ki mezâyıkdan ve âcâmdan hürûc etdiler. Müslümânlarla bunun ardlarına düşün Tengrî size rahmet etsun deyu çağırdım. Pes Müslümânlar âtlarına bindiler ve ben dahi [vr.139a] ânlarla bile bindim ve ârdlaruna düşdük. Tâ ki içlerine girdik ve ben ânların önünce giden büyük erinun eşkine kasd etdim ve ânı katl etdim ve Müslümânlar dahi katl edib sayd etdiler ve ânlardan kurtulmadı. İllâ azı ve biz bu hale ve bunları sayd ettiğimize ferih olduk ve diledim ki Müslümânları vatanlarına dönderem. Nâ-gâh âtum benumle yıkıldı ve 'imâmem başımdan sıçradı ve elum uzatdım ki alam ve bundan bana az za'f yetişdi. Nâ-gâh uyandım ve gönlüme ru'b vâkı' oldu ve sizden kimesne var mıdır ki, bunu ta'bîr ede. Zîrâ ben iderdum ki benum düşüm iş-bû, biz taleb ettiğumuz nesneye delâlet ederdi ve ol kavim dinlenmediler ve Hâlid kendü nefsiyle tasavvur ider ki rücû' ede. Pes Abdurrahmân bin Ebî Bekr Sıddîk (r.a.) ider: Bilur musun ki rüyân neye delalet eder? İtdi: Yok. Abdurrahman itdi: Emmâ hamd-ı hûş onlardır ki, biz ânların talebindeyiz, bize ânlardan ta'ab ve nasb yetişecektir. Emmâ âtundan yire düşdüğün ol emrdir ki ânun sebepyle rif'atden düşersin. Emmâ 'imâme başundan sükût ettiği imâmeler Arabların tâcıdur ve ol mu'arradır, ya'nî cinâyettir ki sana yetişecektir, dedi. Hâlid itdi: Tengri'den [vr.139b] dilerim ki düşümün ta'bîri bu ola ve Hakk Teâlâ ânı emr-i dünyâdan kalıvire ve ânı emr-i dînden kılmaya. Vâllah isti'ânet ederim ve ânâ tevekkül ederim cemî' emurde. Ândan Hâlid itdi: Ey Müslümânlar fursânı; Hâlid mâlik değildir illâ kendü nefsunu ve ânı Allah yoluna habs etdi. Ne dersiz ol cemâ'atun ardınca gidelum mı? Yâ budur zafer ve ganâim ola. Yâhûd va'de-gâhımız cennet ola. Müslümânlar itdiler: Ne dilersen işle, biz senun emrindeyiz. Emmâ bu kadar vardır ki, Müslümânların ba'zı kalîline ta'ab yetişmiştir. Ânlar nesne-i istemezler. Ândan Hâlid, delîl-i Yûnas'a döndü ve ânı necîb ile tesmiye etmişdi. İtdi: Yâ Necîb; biz ol cemâ'ate yetişebiliriz mi? Dedi. İtdi: Yetişmek için dersen yetişirsin ve ben sizun üzerinize korkmazım. İllâ senin için korkarım ki Rûm sizi bileler ve dört yandan üzerinize cem' olalar. Hâlid (r.a.) İtdi: Yürü bizimle Yâ Yûnas ve Allah'a tevekkül eyle ve Resûlullah'ın bî'atı hakkıçün Ebû Bekr Sıddîk'ın bî'atı hakkıçün, Hâlid ânları taleb etmekden fâriğ olmaz, dedi. Ândan âtına bindi ve Müslümânlar dahi bindiler ve delîl önlerince yürüdü. Tâ tâğ başına çıkınca ve bizimle cebel ânâ mı kat' etdi ve ol kavmin izlerine nazar iderdi ve dâbbelerinun

izine bakardı. Çünkü şol gıce yetişdi ki, diledik ol [vr.140a] kavm için ânda erteleyävüz, bir yağmur yağdı sanasın ki kırba ağzından çıkardı ve böyle olduğu, Allah bize ‘inâyet ettiğunden idi ki ol kavm gitmekden mahbûs oldılar. Ravh bin Tarîf ider: Ol gece dún-ı dolabî yürüdük ve ol yağmur üzerimizden erteye değin sel gibi akardı. Çünkü erte yeri ağardı, bulut açıldı ve güneş doğdu. Pes Yûnas itdi: Ey Emîr dur, tâ ki ol kavmin haberin sana teccessüs ederim. Zîrâ şekksiz bilirim ki, ânlar bize yakındır ve ben ânların gavgâların galebelerin işitdim. Hâlid (r.a.) İtdi: Ben dahi âvâzların işitdim, dedi. Yûnas itdi: Gerçeksen Ey Emîr ve ben dilerim ki; bana izin viresin ki varam ânların haberin sana getirürüm in-şâ‘âllah teâlâ, dedi. Vâkıdı ider Rahimullah: Hâlid (r.a.) hîlede ve hıdâ‘da gâyetde basîr idi. Pes Müslümânlardan bir er ki adına Mutarîf bin Ca‘de dirlerdi. Nazar etdi, itdi: Yâ Mutarîf sen dahi necîble bile var ânâ mûnis ol ve la‘înlerin haberin bilmeğe harîs olun, dedi. Mutarîf itdi: “*es-semu‘ ve tâ‘atü*” Ândan gitdiler. Tâ ki gelib bir tâğa çıkdılar ki, ânâ İbreş dirlerdi ve Rûm ânâ cebel-i bârun dirlerdi. Mutarîf bin Ca‘de ider: Çünkü tâğun üzerine çıkdık, öte yanında bir yâşil ova gördük. Dört yanı genişlik [vr.140b] otu bol ve bize şöyle lâyıh oldu ki ol kavmin cem‘î ânun ortasındadır ve ânlara matar isâbet etmişdir ve yükleri metâ‘aları ıslanmışdı ve ânın ‘akabince rüzgâr açıldı ve güneş kızdı ve ol cemâ‘at havf etdiler ki dibâcları ve metâ‘aları telef ola ve yükden çıkarub ol yazıda sere kodılar ve şiddetü ta‘abdan ve seyrdan ve matardan ki gıce yetişmişdi, ekseri uyumuşdu ve Mufirat ider: Çün ol hâli öyle gördüm, gâyetde ferih oldum ve kıllenden indim ve be-cidd yürüdüm ki, Hâlid’e ganîmeti beşâret edem ve sâhibim Yûnas’ı orda kodum ki ol halka nazar ederdi. Çün Hâlid beni yalnız gördü, benden yana segirtti. Sandı ki yoldâşım bana hîle etdi. İtdi: Hâl nedir Yâ Ca‘detü oğlı? İtdim: Hayru ganîmetdir in-şâ‘âllah teâlâ ve ol cemâ‘at bu tâğı geçdiler ve ânlara matar yetişub kaldılar, dedim. Ândan sonra Hâlid’in vechinde bana ferih zâhir oldu. Bu sözde iken Yûnas geldi. Hâlid itdi: Hayr mıdır Yâ Necîb? İtdi: Beşâret olsun Ey Emîr ki ol kavm kendü nefislerine ve emvâline ve kendulerle olan emîn oldılar. Zîrâ Antâkiyye-i ardlarında kodılar. Metâ‘aların serdiler, öyle zannetdiler ki bu yire değin ânların ardınca gelmezsis, velâkin cemâ‘atune vasiyyet eyle ki; her kim benim zevceme [vr.141a] tûş gelirse benim için hıfz etsun, ben ganîmetden ândan âz nesne taleb değilum, dedi. Hâlid itdi: Ol senundur in-şâ‘âllah teâlâ, dedi. Ândan Hâlid ashâbunu dört bölük taksîm etdi ve bin fâris üzerine Dirâr bin Ezver’i emîr kıldı ve bir fırkaye Râfi‘ bin ‘Umeyr’-i ve bir

fırkaye Abdurrahman bin Ebî Bekr Sıddîk'ı emîr kıldı ve kendu fırka-i râbî'de kaldı ve itdi: Yürün Allah'ın berakâti ve 'avniyle ve zinhâr bir kezden çıkmayasuz. Bilin sizden her emîr ayru ayru çikasız ve biriniz çıktığı gibi fi'l-hâl ardınca biriniz dahi çıkmaya. Bilin te'enni ile çikasız. Ândan ol halkun üzerine müteferrik olasız ve ben hamle etmeyince siz hamle etmeyasız. Râvî ider: Pes Dırâr bin Ezver ileru yürüdü³⁴¹ ânın ardınca Abdurrahmân yürüdü, ândan Hâlid mecmû'ndan sonra yürüdü. Tâ ki gelib Merc ucuna yetişdiler. Râvî ider: Çünkü Merc tarafına yetişdik, izhârın hüsnü ve nazârati ve sularının çağuldusu bize layih oldu ve dibâcen elvânı âhmerden ve âhzardan ve âsferden müzehher olub, gözler nurun giydirib, kamaştırdı. Pes Temîm'den bir er ider: Allah Teâlâ dünyayı kabîh eylesun, denâ'eti ve inkılâbı ne serî'dir. Zinhâr ki ânâ mütemmîn olmiyasız. Zîrâ ol [vr.141b] gaddâredır, mekkâredır, dedi. Râvî ider: Hâlid ânun kelâmından ağladı. İtdi: Vâlah Temîmî gerçek ider, dedi. Ândan Müslümânlara çağırdı. İtdi: Tengrî düşmanların taleb idin ve ânların katline ve helâklığına rağbet idin ve ganâime meşgûl olman, zîrâ ol sizindir, in-şâ'âllah teâlâ, "*Velâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-'aliyyi'l-'azîm.*" dedi. Ândan Hâlid kendu halkıyla öyle sıçradu ki arslan âvına sıçrar gibi ve Rûm nazar edib, gördüler ki âtlular çıka geldiler ve Hâlid önlerince ve 'alem elinde ve bildiler ki ol Müslümânlar leşkeri di. Pes vâ-veyla ve sabûrla nidâ etdiler ve Tûmâ yayasına çağırdı ve Herbîs batrîklerine çağırdı ve silâha segirttüler ve âta bindiler ve birbirine itdiler: Bunlar âzcık âtludur, Mesih ânları size getürdü ve ânları size ganîmet etdi ve ânların üzerine yürün ve salîbun nusretine tevekkül edin ve Rûmlar kendulerle bulunan silâhıyla yürüdüler ve emvâlinun ardında durdular ki, Müslümânları ândan men' ideler ve öyle zannetdiler ki, Hâlid öte yanında ayrık bir ehadd yokdur. Nâ-gâh gördüler ki Dırâr, bin fârisle çıka geldi ve ânların [vr.142a] ardınca Abdurrahman göründü ve bunun her bölüğü Rûm'un bir bölüğüne mukâbil olub, 'ac 'ukâb gibi dört yanlarına müteferrik olub ellerinde bulunanı almak talebinde oldılar. "*Velâ ilahe illallahu muhammedü'r-rasûlullah*" ile ref'-i esvât etdiler. Râvî ider: Müslümânların hayûlî Rûmlar üzerine sel gibi akdı ve Herbîs, mel'ûn halkına nidâ edib, kendu ni'metiniz için kıtâl edin ki bu kavmin size hîleleri yokdur ve bu mekândan herkez halâs bulmazlar. Râvî ider: Rûm iki bölük oldu, bir bölük Tûmâ ile ve bir bölük Herbîs ile ve evvel Hâlid'i ve Hâlid'in kıtâlin taleb olan Tûmâ idi ve ânın dâiresinde beş bin fâris ve râcil vardı ve önünce cevherden ve salîb

³⁴¹ Vr. 141a, + ânın ardınca Râfî'.

getürdülerdi ve Hâlid ânâ teveccüh edib, üzerine hamle eyledi ve adın ızhâr edib, itdi: Ey Adüvvullah; Sanârduğuz, ola ki bizim elimizden halâs olasız. Allah Teâlâ bize bilâdı tayy ider. Ândan Tûmâ'ya kasd etdi ki, ol bir gözlü idi ki, gözün Ümmü Âbân çıkarmışdı ve Hâlid ânun üzerine hamle eyledi ve bir gözünü dahi segû ile dürtdü ve çıkardı ve âtından yıkdı ve ashâb-ı Tûmâ'nın ricâline hamle etdiler ve salîb yîre düşdi ve ânlar [vr.142b] gâyetde korkdular, yüzünüz Abdurrahman'dan ırâk olsun, zîrâ ol Tûmâ'dan gayrına meşgûl olmadı ve ânın sebebi oldu ki, gördü ki âtından yığıldı. Fî'l-hâl bu dahi sıçrayub âtından indi ve göğsü üzerine bindi ve başını gövdesinden ayırdı ve segûsu ucuyla getürdü ve Müslümânlara nidâ edib, vâllahi Tûmâ la'îni kîtâl olundu, Herbîs taleb etmek ardınca olun, dedi ve Müslümânlar andan begâyet ferih oldılar. Râfi' bin 'Umeyr'e ider: Ben Hâlid'in meymenesinde idim ve bununle olan Müslümânlara hürûc edib, Rûm'un sevâdına ve zerâdîsine vâki' olduk ve Rûm'un sebîne nazar etdim ki durmuşlar kenduleri korurlar ve gâyetde cenk ederler ve bir fârîse nazar ettim ki ânun ziyyî ânların ziyyîne benzerdi ve atından inib, Rûm 'avratlarından bir 'avratla mukâtele ederdi. Gâh 'avrat bunun üzerine gâlib gelirdi, gâh bu 'avrat üzerine galib olurdu ve yakın vardım ki, ileru varub ânâ mu'avenet edem ve on 'avrat bana kasd edip üzerine tâşla havâle oldılar. Taşle döğe döğe beni süst eylediler ve mahbûb dibâce giyer 'avrat elinden bir taş çekub âtumun alnına dokundu ve alnı yarılıb yire düşdü, helâk oldu.³⁴² [vr.143a] ve ol ât gâyetde eyü idi. Yemâme'ye ânunle hâzır oldum. Levnî ve üzerinden deru gelub, ol 'avrata gâyetde kakdem ve ardınca segirttim ve önümce kaçdı âvcıdan kaçar geyik gibi ve geru kalân 'avratlar dahi ardınca segirttiler ve ben dahi ardlarınca segirttim ve ânlarla yetdim ve kasd etdim ki, ânları katl edem, geru rücû' etdim ve ânlarla haykırub serâsime eyledim ve benum kasdım etdüm oldur neden gayrına değil ve ânâ yakîn varıb kılıcı kellesi üzerine havâle etdim ve iki elin bâşı üzerine çâtub oturdu. Rûmca bir 'aceb nesne söyler, işitdim ider ki: Lüfven lüfven ve ânı katl etmekden vaz geldim ve ânâ yürüyüb dutdum ve üzerinde ağır kemhâlar vardı ve bâşında dizulu inculer vardı. Pes ânı ve ânunle olan 'avratları dutub esîr etdim ve ellerin ardlarına bağladım ve geruye döndüm ve Rûm bârgirlerinden bir bârgir gördüm ki, essî yok ve ânâ bindim ve dilerim ki geru kîtâle dönem ve itdim: Vâllahi varmazım tâ ki Yûnas'un hâlin bilmeyince ve varub Yûnas'ı ol koduğum

³⁴² Vr. 142b'de Derkenâr: Görem ki kimdir, gördüm ki Yûnas delil idi ve 'avrat ile mukâtele ederdi ve erkin arslan düşesine çâ binduğu. Râfi' ider: Kasd etdim ki.

yirde buldum, oturmuş ağlar ve ‘avratı önünde kâna bulaşmış yatar ve ânâ çağırub itdim: Hâlin nedir Yâ Yûnas, dedim. İtdi: İşde bu yatan ‘avratımdır ki ânı talep etmeğe bunda gelmişdim ve bundan gayru nesne istemezim. Zîrâ vâllahi ben ânı [vr.143b] gâyetde severdim. Çünkü ânı gördüm. İtdim: Üşde sana yetişdim, elimden kande kurtulasun, dedim. İtdi: Salîb hakkıçün ben senunle herkez cem’ olmazım, sen dînunu terk etdin ve Muhammed dînine girdin ve ben nefsimi Mesîh’e hibe etdim ve ben Kostantiniyye’ye varub ânda râhibe olurum, dedi. Ândan benum ile kîtâle meşgûl oldu. Ben dahi ânunle gâyetde mukâtele kıldum ve kendumu ânun kîtâlinde za’îf etdim, âkıbet ile getirdüm ve ânâ mâlik olub, esîr etdim. Çün gördü ki ben ânâ mâlik olub, esîr ettim bir bıçâğı vardı çıkardı ve kendü göğsüne öyle urdu ki helâk oldu ve ânâ gâyet ve ânâ gâyetde muhabbetimden oturub, üzerine ağlarım. Râfî’ ider: Ben dahi ânun sözüyle ağladım ve itdim ki: Allah Subhâne ve Teâlâ ânı ândan iki tebdîl ediverdi ki, ânun üzerinde dibâce ve bâşında müşebbek incu ve kolunda altun bilezik vardır ve kamer ânun vechinden tûlû’ ider: Ol senun ‘avratın yerine ‘ivâz olsun, dedim. İtdi: Ol kandedir? Üşde benumle dedum. Çünkü ânâ nazar etdi ve üzerinde olan hallîsine nazar etdi ve hüsnün ve cemâlin müşâhede kıldı. Rûmca ânunle söyleşdi ve ânun hâlin ve emrîn istifsâr [vr.144a] itdi. Ol dahi ânâ tezettin etdi ya’nî kendü dili ile söyledi ve biraz ağladı. Ândan Yunâs benden yana dönüp itdi: Bilür müsün kimdir? Dedi. İtdim: Yok. İtdi: Bu Melik Herakl kızı Tûmâ zevcesidir. Benum mislüm buna lâyıık değildir ve elbette Herakl bunu talep etse gerekdir, dedi. İtdim: Ol senun olsun, sen ânun ol dedim. Râfî’ ider: Yunâs ânı aldı ve Müslümânlar katlde idi ve ba’zıları siyâb ve dibâc ve emti’â ve emvâl cem’ iderlerdi. Vâkıdî Rahimullah ider: Ol yazının adı Merc-i Dibâce deyu tesmîye olundu ve bu zamâne değin ânunle ma’rûfdur ve bununla ma’rûf olduğuna sebep buydu ki, Arab kaçın bir kimesne-i görseler ki üzerinde sevb-i dibâc vardır. İderlerdi: Bu sana ne yerdendir dilerdi. Ol dahi iderdi: Merc-i Dibâc ganîmetindendir der idi. Pes ol sebeble ânunle ma’rûf oldu. Râvî ider: Müslümânlar emîrleri Hâlid’i yitirdiler ve ânun esrîn görmediler. Anunçün gâyetde târıldılar. Râvî ider: Vâka’-i ‘azîm idi. Hâlid kendü nefesine mağrûr oldu. Şol vakt ki, ganîmet talebinde Rûm memleketunun vastına dâhil oldu. Pes ânâ Benî Mâzen’den bir kimesne itdi ki: Hâlid Müslümânlarla Merc-i Dibâce gitdiler. Dimaşk’ın ganîmeti talep etmeğe şol vakt ki emvâline nazar etdi [vr.144b] ve ânlara dört bin âdemiyla yürüdüler ve Tûmâ’yı katl etdi ve batrîklerini esîr etdi ve mübâlağa ni’met-i ganîmet eyledi ve Herbîs elinden halâs

oldu ve Hâlid, Herbîs'i cenkde talep etdi ve ânı göremedi ve ânun katında oldu. Zîrâ ki lecâcı vardı. Pes Hâlid 'asker-i Rûm'un etrafında yürüyüb katl-i ricâl ve cedel-i ebtâl iderdi ki, nâ-gâh ebtâl-i Rûm'dan bir âcc gözî tûş oldu. 'Azîmü'l-halk, hâ'ilü'l-cüsse, ahmerü'l-levn idi ve ânun bir kabâ sakâlı vardı ve üzerinde siyâb-ı dibâc fâhire ve üzerinde demür vardı ve Hâlid öyle zann etdi ki Herbîs la'înidir. Müşâhede etdi, önünce gidiriverdi ve Hâlid ardına düşüb kodı ve la'în Hâlid'den âciz oldu ve Hâlid segû ardi ile bir kez kâkdı ve atından bâşı üzerine yîre düşürdü, üzerine kâkmış arslan gibi gibi öğürürdü ve ânâ itdi: Vây sana Yâ Herbîs; Öyle mi sanursun ki benden fevt olasın ve elümden halâs bulasın, dedi. Râvî ider: Bu âcc, Arabî o kat bilürdi ve ânâ nidâ edib itdi: Yâ Arabî; ben Herbîs değilim beni ko, katl etme hâtrın ne dilerse benum için sana fîdye verem, dedi. Hâlid itdi: Vây sana benden sana halâs yokdur ve senden nesne kabûl etmezim. Meğer [vr.145a] beni, Herbîs'e delâlet edesin ki benum ândan gayrı maksûdum yokdur ve Allah Teâlâ, Tûmâ'nın katlîn benum elümden müyesser eyledi ve ben umârım ki Herbîs'i ânâ illhâk edem ve beni ânâ delâlet idersen bâğûşlarım ve senden mâl ve fîdye talep etmezim, dedi. Pes bu âcc itdi: Beşâret olsun Yâ Arab kardâşı ki tahkîk talebûne vâsıl oldum. Emmâ ben senden 'ahd-u emân dilerim ki ben seni ânâ delâlet ettiğim vakt, beni koyuviresin. Hâlid itdi: Öyle olsun eğer ben Herbîs'e delâlet idersen ol benum elüme girerse, dedi. Pes âcc itdi: Yâ Arabî bu dahi sizun gadrunuzdandır. Zîrâ siz bize emân virdinuz ve bize koyuvirdünüz. Ândan bizim ardımızdan geldinüz. Bir yîrde bize yetişdinüz, zann etmezdik ki Arabdan bir chadd bunda gele ve siz bize mütâba'at ettiğunuzden maksûdunuz oldır ki Dımaşk'dan ihrâc ettiğimiz nesne-i elimizden alasız. Zîrâ gözünüz ânâda kaldı ve şimdi idersin ki; eğer Herbîs'e galebe idersem seni koyuvirem dersin ve ben nîce zamân olam ki sen Herbîs'ı ahz edesin ki ol zamânun eridir akrânuna muktedîrdir ve bu sözden dahi 'özl eklenur. Râvî ider: Hâlid bunun kelâmundan gazab etdi ve itdi ki: İnân olmasun bizi gadra mı, nakz-ı 'ahde mi³⁴³ [vr.145b] nisbet edersin, nakz-ı 'ahd bizim 'âdetimiz değildir. Zîrâ biz ashâb-ı benî rahmetden ve şefî'-i ümmetdenüz ve biz her-gâh ki bir kelâm edevüz vefâ iderüz ve her vakt ki 'ahd ideriz, nakz etmeziz ve ben vâllah sizun ardınızca çıkmadım. İllâ dördüncü günde ve Allah Subhâne ve Teâlâ bize ba'îd-i sehl etmişdir ve her sa'bî-i tayy etmişdir. Beni Herbîs'e delâlet eyle dediğim değildir. İllâ kaçın ki

³⁴³ Vr. 145a'da Derkenâr: Ve ândan yâna bâşın koyuvirdi ve ânâ cedâsın rast edib üzerine yürüdü ve dediği ânı katl ede. Çün âcc ânâ nazar etdi ve hamlesin sahh.

gözüm ânâ tûş olsa Allah'ın nasrı ile ânı ahz iderdim ve Ebû Bekr'in bî'atı hakkıçün eğer beni Herbîs'e delâlet idersen seni koyuvirem. Ferîk ve mâlik olmayım. Çün âcc, Hâlid'in kelâmın işitdi. İtdi: Ey Arab fetâsı göğsüm üzerinde dur ki ânı sana gösterem, dedi. Pes Hâlid dahi göğsünden deru geldi ve âcc sıçrayub deru geldi ve sağa sola nazar etdi. Ândan Hâlid'e itdi: Şol-ı 'ukbâya çıkan hayle nazar etdun mi? İtdi: Ne'am. İtdi: Di imdî ol cemâ'atde kasd eyledi ki, Herbîs ânların mukaddemindedir ve yarâkları ânun bâşı üzerindedir ve bâşı üzerinde cevherden bir salîb vardır. Râvi ider: Hâlid bunu cerâhimden yâhud zubiyyeden bir kimesneye ısmarladı ki adına Esed bin Câbir dirlerdi ve ânâ itdi: Yâ Esed; sen buna müvekkil ol, eğer beni Herbîs'e delâlet etdiysa [vr.146a] koyuvir. Eğer yalan söylediyse boynun ur, dedi. Pes Esed dahi ânâ müvekkil oldu. Ândan Hâlid âtı bâşın koyuvirdi ve sinânın rast eyledi ve Rûm'a yetişdi ve ânda sayha edib çağırđı. İtdi: Vây size benden kande kurtulasız. Çün Herbîs ânun kelâmın ve sayâhın işitdi. Ânı ba'zı Arab'dan tasavvur etdi ki geldi bunlara kasd eyledi. Pes durdı ve batrîkler dahi dört yanında silâhle ve süyûfle 'amûd ile durdurdular ve mecmû' ehl-i şiddet ve ehl-i berâ'at idiler ve Hâlid hamlesiyle ânlara teşdîd eyledi ve itdi: Vây size öyle mi zann idersiz ki Allah Tebâreke ve Teâlâ sizun üzerinize bize nasr virmez veyâhud biz sizin metrûk mâlinunuzu ganîmet etmeziz. Bilin ben fâris-i şedîdim, ben battal-ı sındîdim, ben Hâlid bin Velîd'im deyub, bir fâris'i ta'ne edüb, katl eyledi. Ardınca birin dahi yire bıraktı. Vâkıdî ider: Rahimullah, çün Herbîs, Hâlid kelâmın işitdi (r.a.) ve işitdiği kenduye adıyla kağırdı, eyeri üzerine düşüb kavmine nidâ itdi: Vây size budur ki, ashâbıyla Şâm'a mâlik oldu, budur Ereke, Tedmür ve Havrân ve Basra sâhibî, budur Dimaşk ve Ecnâdeyn sâhibî. Sizun üzerinize olsun ki, üzerine hamle edesiz. Eğer ele getirebilecek olursunuz ve ânâ mâlik olacak [vr.146b] olursunuz 'izninuz ve bilâdinuz geru bayâğı gibi size 'avdet ider ve sizden katl olanların dârın olursunuz. Râvî ider: Bunun sözü ile ol kavm Hâlid'e tama' eylediler. Yâlnuz halkından ayru gördükleri için ve Müslümânlar Rûm'un kıtâlinde idi ve emvâlinin nehbinde idi ve her biri kendi nefsiyle meşgûldü ve batrîkler yayan olub, Hâlid'den yana teveccüh etdiler. Zîrâ ânlar tâğa erişmişlerdi ki ağaçları ve taşı çoğdu ve Hâlid'in dâiresine şol kadar üşdüler ki Hâlid'in ânlara tâkati yoğdu. Pes Hâlid dahi âtundan indi ve kılıcın kalkanun eline aldı ve kîtâle sabr eyledi. Vâkıdî ider: Rahimullah, bana şöyle yetişdi. Şol kimselerden ki kelâmınca i'timâd etmelidir ki: Ol vak'ada Merci-i Dibâce'de bile idiler. İtdi: Hâlid âtundan indi ve ol hâlî görececek itdi: Rüyân sahîh oldu Yâ Hâlid,

dedi ve bu taleb etduğundur ve bildi ki, hatâ etdi. Bu değildir ki kendu olduğundan kayura. Emmâ Müslümânlar ânun hükmü altında telef olalar deyu gussâlandı ve ‘ulema şöyle zikr etmişlerdi ki: Hâlid, Hazreti Resûlullah’ın (s.a.v.) vefâtından sonra otuz iki cenge hâzır oldu, cemî‘sinde şehâdet talebi ederdı, emmâ nasîb olmadı. Çün âtundan [vr.147a] indi yayan ol kavme yürüyüb kıtâl etdi ve Rûm’dan hiç kimesne kâtına gelmezdi. İllâ rûhun bedeninden içerurdu. Tâ ki dâiresinde yığirmi âcc katlı etdi ve Herbîs ânâ yürüdü ve Hâlid korkdu ki ardına iltifât ede. Bâşı üzerine bir darb havâle itdi ve Hâlid kıtâlde meşgûl idi ve la‘în ardından gelmişdi ve darb üzerine indı ve kılıc aşkîna dokundu ve aşkîn giderub ‘imâmesin hetk etdi ve kılıc Herbîs elinden sıçradı ve Hâlid korkdu ki ardına döne ve âlıclar üzerine hücum etdiler ve Hâlid havf etdi ki, Herbîs elinden kurtula yâhûd üzerine hamle edib katlı ede ve Hâlid herkez sağına soluna iltifât etmezdi. Ândan Hâlid çağırıp tehlille ve tekbîrle ref‘-i savt etdi. Ke-enne bir nesnedir beşâret eder gibi ve bu hâlden hadî‘ası ve mekîdesi idi. Dilerdi ki bununla ‘ulûclara hîle ide. Bunlar bu hâlde iken, nâ-gâh Hâlid Arab’un gavgâsın gâlebesin işitdi, gördü ki geldiler ve Rûmlar önünden, ardından, sağından, solundan ihâta etdiler ve tekbîrle ve tehlille gavgâlar etdiler ve biri itdi ki: “*Lâ ilahe illallahu vahdehu lâ şerîkeleh ve enne muhammeden abdühû ve rasûluhu.*” Yâ Ebâ Süleymân; Rabbü’l-Âlemîn’den sana gavs yetişdi, dedi. [vr.147b] Ben Abdurrahman bin Ebî Bekr Sıddîk’ım. Çün Hâlid ânun savtın işitdi. Abdurrahman ve ânunle olan halka iltifât eyledi. Tâ ki âccları sağlı sollu tâğıtmayunca. Çün Herbîs, Müslümânların savtını işitdi ve hücum etdiklerin gördü. Dönüb kaçmağa yüz dutdu. Hâlid ardından yetub, bir darb urdu ve depeledi ve Abdurrahman’nın ashâbı, Herbîs’in ashâbu üzerine gâlebe kılub, içlerine kılıc koyub bir kezden kırdılar ve Rûm’da Dırâr bin Ezver’den ziyâde âdem öldürmüş yoğdu. Çün Hâlid’den kurbete keşf oldu ve Dırâr’ın sın‘una nazar etdi. İtdi: Yüzün âğ olsun Ey Ezver oğlı; Dâimsin, mübâreksin mecmû‘ if‘âline, dedi. Ândan Abdurrahman’a ve geru Müslümânlara selâm virdi ve itdi ki: Beni neden bildiğuz? Abdurrahman itdi: Ey Emîr; biz bu esnâda Rûm kıtâlinde idik ve Allah Teâlâ bize ânların üzerine muzaffer kıldı ve ânlar bir kezden kimi katlı³⁴⁴ oldu ve Müslümânlar cem‘-i ganâim ardınca oldular. Nâ-gâh hevâda hatîf âvâzın işitdik. İtdi ki: Hâlid’den cem‘-i ganâime meşgûl olduğuz ve ânı a‘dâ-i ihâta eyledi, dedi. Çünkü ol âvâzı işitdik ve seni kangî mekânda olduğun bilmezdik ve seni yitürdük. Müslümânlar senin çün begâyet gussâlandılar. Pes senin ashâbunun birinde

³⁴⁴ Vr. 147b, + ve kimi esîr oldu.

olan bir âcc sana [vr.148a] bizi delâlet eyledi ve itdi ki: Sâhibunuzu Herbîs'e biz delâlet eyledim ve ol Herbîs'le iş-bû tâğdadır, dedi. Böyle der isâ sizden yana segirdişdik, dedi. Hâlid itdi: 'Adüvvümüz bize delâlet itdi ve bizim nusrettimize Müslümânları delâlet eyledi ve ânun bizim üzerimizde hakkı vâcib oldu, dedi ve Hâlid Müslümânlara döndü ve geldi gördü ki, ânlar 'azîm-i kalaka düşmüşler, ol bunlardan gâyb olduğu sebîle. Çünkü ânâ nazar etdiler, ferih oldılar ve ileru yürüyüb ânunle selâmlaşdılar ve ânların if'âlîne şâkir oldu. Ândan sonra bunu Herbîs'e delâlet iden âccı da'vet etdi ve ânâ itdi ki: Sen bize vefâ eyledin. Biz dahi dileriz ki sana va'ad etdiğimiz nesne ile vefâ edevüz. Zîrâ sana nasîhat etmek bize vâcibdir. Diler misiz ki, salavât ve sıyâm dînunun ehlinden ve Muhammed'in 'Aleyhisselâm milletinden olasın ve ehl-i cennetden olasın. İtdi: Dînimden dönmek istemezim, dedi. Râvî ider: Hâlid ol âccı koyu virdi. Nevfel itdi: Ben ânı gördüm ki âtına binüb, Rûm yolun dutdu gitdi. Ândan Hâlid, Müslümânlara emîr eyledi ki, ganâimi ve esrâyı cem' edeler ve cem' eylediler. Çün ânların kesretine nazar etdi. Allah Teâlâ Hazretine hamd-u şükür edib, senâ eyledi ve delîl-i Yûnas'ı da'vet etdi ve itdi ki: Sen Yûnas-ı necîbbsin. [vr.148b] Ândan itdi: 'Avratunu netdin ve ânun hikâyetin Hâlid'e deyü virdi ve Hâlid ta'accüb etdi. Râfî' itdi: Ey Emîr; ben Herakl'in kızın dutdum 'avratının bedeli buna virdüm, dedi. Hâlid itdi: Kânı Herakl kızı? Dedi. Pes vardılar götürdüler ve önünde durgurdular ve hüsnüne ve cemâline nazar etdi ve Allah Teâlâ ânı ol vechile ki mahbûbe kıldı. Çün müşâhede kıldı. Fî'l-hâl yüzün ândan döndürdü ve itdi ki: "*Sübhâneke allâhümme ve bihamdike*"³⁴⁵ hâk idersin şunu ki dilersin ve ihtiyâr edersin. Ândan okudu ki: "*Ve rabbüke yahkuku mâ yeşâû ve yehtâru*"³⁴⁶ ândan itdi: Yâ Yunâs bunu zevcenden bedel ister misin? Dedi. İtdi: Dilerim, emmâ bilinile ki Herakl bunu koman, mâlla yâ kıtâlle elbette taleb ider, dedi. Hâlid itdi: Âl senun olsun, eğer istemezsa, eğer istersa Allah Teâlâ ândan yekîn 'ivâz vire, dedi. Pes Yûnas itdi: Ey³⁴⁷ Emîr; sen târiddesin ve sa'b-ı Rûm leşkerî sana ulaşmadan çıkmak ardınca ol, dedi. Hâlid itdi: Allah bizimdir, bizimledur ve geruye dönüb be-cidd gitdi ve ganâim önünce ve Müslümânlar ardınca ganîmetle ve selâmetle ferih olmuşlar. Hurûc bin 'Atiye ider: Mecmû' yolu kat' etdik ve Rûm'dan bir kimesne bizimle mu'âraza kılmadı ve biz ânların memleketlerinin ortasına tâldık ve Şegâr ovâsına [vr.149a] yetişdik. Ümmü hekîmin kantarası katında nâ-gâh gördük ki,

³⁴⁵ "Allah'im, Sen eksik sıfatlardan pak ve uzaksın." Subhâneke Duası, vr. 148b.

³⁴⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Kasas Sûresi, Âyet 68, vr. 148b.

³⁴⁷ Vr. 148b, + Arab-ı serr.

ardımızdan toz belürdi. Çün ânı gördük, bize hoş gelmedi ve Müslümânlardan bir nice âdem Hâlid'den yana segirdiler ve toz haberin ânâ verdiler. Hâlid itdi: Kimdir sizden ki bize ânun haberin getüre, dedi ve Gaffâre'den bir er ki ânâ Sa'za' bin Beradü'l-Gaffârî dirlerdi. İcâbete sür'at etdi. İtdi ki: Ben getürdüm, dedi. Ândan âtundan indi ve yükrekliğine inânurdu ve şöyle segirdirdi ki âtdan geçirdi. Pes toza geldi ve haberin teftîş idib, bildi ve ardına dönüb nidâ etdi ki; Ey Emîr, salîbler geldiler yetişdiler ve ânların ardınca Rûmlar ki depeleründen dırnaklarına değin demûre gark olmuşlar, gözlerinden gayrı nesnelere görünmez, dedi. Pes Hâlid, Yûnas Delîl'i da'vet etdi. Şol vakt ki, Rûm ânâ yakîn geldiler. İtdi: Yâ Yûnas gelenlerin kâtına var, görki ne isterler? İtdi: "es-semu' ve tâ'atü" deyub ânlara yakîn vardı. Ândan Hâlid'e döndü ve itdi: Ey Emîr; Ben sana dimedim mi ki Herakl elbette kızın talebi ider ve bunları gönderdi ki, gelib ganîmeti Müslümânlar elinden alalar. Çünkü sana bu yerdeki Dımaşk'a yakındır, erişdiler, sana Resûl gönderdiler, kızın talebi iderler. Yâ bey'le, yâ hediye ile ve Hâlid Yunâs'la bu sözde iken nâ-gâh bir pîr çıka geldi, üzerinde [vr.149b] keşîşler tonî ve ileru yürüdü, tâ ki Müslümânlara yakîn geldi ve itdi ki: Ben Resûl'um eliniz kânî? Dedi ve Müslümânlardan ba'zısı elin âldılar ve iledib, Hâlid önünde durgurdular. Hâlid itdi: Niye geldin söyle, dedi. Pîr itdi: Ben melîkun resûluyum sana gönderdi ve ider ki: Halkuma itdiğün işi işitdim ve kızım olub, erin öldürdün ve imdî senden dilediğim oldur ki kızımı bana satâsın veyâ hediye viresin. Görem sizin âdetiniz derû ve sizün vasfûnuzdur, esirgemiyan esirgenmez ve ben umârım ki sizunle bizum aramızda sulh ola. Çün Hâlid bunu işitdi. Pîre itdi ki: Sâhibine diyâsın ki, vâllah ben bu memleketden gider değilim. Tâ senun taht-ı hükûmetinde olan nesneye mâlik olmayınca, niteki ilminuzde bulursuz. Yâhud sen bizum üzerimize zafer bulasın ve eğer sen bize zafer bulasın mecâl virmezsen. Emmâ kızın bizden sana hediye olsun ve umârım ki sen dahi ânun yerinde olasın. Ândan Hâlid kızın ânlardan yana koyu virdi ve ânun için fidye almadı. Çün Resûl, kızla Melîke rücû' etdi. Rûm'un ulûlarına ve beglerine itdi: Size didiğim bu idi ve siz işidib, kabûl etmezsiniz ve beni katl etmek isterdiniz ve bundan dahi ulû iş olacaktır ve bu nesne sizden [vr.150a] değildir, bilin semâdandır. Râvi ider: Böyle der isâ Rûm kat'î ağladı ve Hâlid gitdi, nâ-gâh Dımaşk'a geldi ve Müslümânlar ve Ebû 'Ubeyde, Hâlid'den ve ânunle olanlardan ümîd kesmişlerdi. Ânlar ulû nevmîdlikde idiler ki nâ-gâh Hâlid Müslümânlarla çıka geldi ve bunda olan Müslümânlar Ebû 'Ubeyde ile ânâ karşı çıkdılar ve selâmıyla ânâ tehniye etdiler ve

Müslümânlar birbiriyle selâmlaşdılar ve Hâlid, Umeyr bin Mu'ad'ı Kerbî ve Mâlik Âşter Nah'iyi ve ânlarunle olanları Dımaşk'da buldu ve Hâlid, Ebû 'Ubeyde cânibine ikbâl edib, ol yolda olan vâk'aları ânâ haber virdi ve Ebû 'Ubeyde ânun şecâ'atine ve yürekliliğune ta'accüb etdi. Çün Hâlid mekânına varıb karârlandı. Hamsı çıkarub, bâkîyi Müslümânlara tefrik etdi. Ândan Hâlid, Yûnas delîle kendu mâlında i'tâ etdi ve itdi: Âl bu mâl ve bununle dilersen tezevvüc et, dilersen Rûm kızlarından câriye satun al. İtdi: Vâllahi bu dünyâda herkez tezevvüc etmezim ve dilemezim. İllâ âhirete zevcemî ya'nî hûriden. Râfî' bin 'Umeyr'e ider: Yûnas mecmû' kıtâllerde bizumle bile idi. Yermük gününe değın ve ânı bir harbde görmezdim. İllâ gâyetde 'aşkla kıtâl ederdi. Çün Yermük günü oldı gördüm ânı ki Rûm'un bâşına 'azîm belâ getirdi. Nâ-gâh bir ok³⁴⁸ [vr.150b] irüşüb böğrüne dokundu ve yire düşüb şehîd oldı. Rahimullah Râfî' ider: Ânunçün gâyetde mahzûn oldum ve gâyetde terahhüm etdi ve ânı düşümde gördüm. Üzerinde hülleler yıldırur ve ayağında zehbden na'l vardı ve bir hazrâ yirde cevelân ider ve itdim ki: Allah senunle netdi? İtdi: Beni yerlâğdı ve yetmiş hûri zevcemden bedel virdi ki, eğer ânlarun biri dünyâda görünsâ ânun yüzü nûrundan güneş ve ay nûru datluydu. Tengrî size hayr-u cezâ virsun, dedi. Düşümü Hâlid'e takrîr eyledi. Hâlid itdi: Vâllahi şehâdetden gayrı yokdur sa'âdet ki ânâ yetişe, dedi. Vâkîdî ider: Şöyle işitdim ki Hâlid çün seriyyesinden sâlim rücû' etdi. Sandı ki Hâlife Ebû Bekr Sıddîk (r.a.) hayâtdadır, kabz olunmadı ve kask etdi ki feth bâbında mektûb yazub beşâret ede ve Rûm'dan olan ganâimi bildire ve Ebû 'Ubeyde ânâ bu nesneden haber virmede ve ânâ Ömer Halife olduğun bildirmedi ve Hâlid devât istedi ve yazdı ki; Bismillâhirramanirrahim, Abdullah ve Resûlullah'ın Halife'si (s.a.v.) Ebû Bekr Sıddîk'a, Şâm'daki 'Alî Hâlid bin Velîd'den emmâ ba'd selâm senun üzerinde olsun. Ben Allah'a hamd ederim, ânın gibi Allah ki ândan gayrı ilah yokdur ve nebîsine sâlavât ederim ve bilâsız ki adüvviye mekîde etmekden zâil olmadık. Dımaşk [vr.151a] harbinde tâ şûna değın ki; Allah Teâlâ bize nusret virub, adüvviyi kahr eyledi ve Dımaşk güçle feth oldı bâb-ı şârkiden ve Ebû 'Ubeyde bâb-ı câbîde idi. Rûm ânâ hıdâ' etdiler ve bâb-ı âhirde ânunle musâlahe etdiler ve beni sebîden ve katlden men' eyledi ve ânunle Meryem Kenîsesi dimekle meşhûr kenîsede buluşduk ve ânun önünce keşîşler, ruhbânlar ellerinde sulh bitîsi ve melikün mihr-i Tûmâ ve Herbîs adlu bir beg dahi şehrden mâl-ı 'azîmle ve hâll-i cesîmle çıkdılar gitdiler. Ben dahi dört gündün sonra zahf-ı leşker ile ardlarınca gitdim.

³⁴⁸ vr. 150a' Derkenâr: Semâ-i Rabb'dandır.

Ganîmeti ellerinden kopardım ve la'în Tûmâ'yı ve Herbîs'i katl etdim ve Melik Herakl kızın esîr eyledim. Ândan sonra geru kenduye hediyeye virdim ve sağ selâmet geru 'avdet etdim ve emrine muntazırım ve's-selâm, dedi. Ândan mektûbu dürüb yüzüğüyle mühürledi ve Arab'dan bir kimesne-i okutdu ki ânun adına Abdullah bin Karat dirlerdi ve mektûbu ânâ virdi ve emr itdi ki Medîne'ye vedâ eyledi ve beytî aldı gitdi ve gördü ki Hâlifeye Ömer'dir ve mektûbu ânâ teslîm eyledi ve Ömer ânun ünvanın okudu ki, Hâlid'den Resûlullah'ın Hâlifesi Ebû Bekr Sıddîk'a deyu yazılmışdı. İtdi: Ebû Bekir vefâtı haberin bilmezler mi? Dedi. İtdi: Yâ Emirü'l-Mü'mînun bilmezler, [vr.151b] dedi. İtdi: Ben Ebû 'Ubeyde'ye mektûb gönderdim ve bu kaziyeye-i bildirdim ve ânı Müslümânlar üzerine emir kıldım ve Hâlid'i 'azl etdim ve şöyle zann ederdim ki, Ebû 'Ubeyde beglik istemez, dedi. Dahi sâkıt oldu ve kitâb-ı serrle okudu. Ashâb seyr iderler ki çün Ebû Bekir Sıddîk (r.a.) kabz olundu, ândan sonra emîre Ömer mütevellî oldu. Ânın seniyye-i elli ikiye ermişdi ve Müslümânlar Resûlullah Mescidinde ânunle bî'at-ı âmme etdiler ki ol bi'atdan bir 'ahd-ı tahallüf etmiya. Ne ulû ve ne çekî ve ânun eyyâmında şikâk ve nifâk munkatî' oldu ve bâtil mahv oldu ve hakk kâim oldu ve sultân kavî olub kimi şeytân za'îf oldu "*Ve zahere emrullâhi vehüm kârihûn*"³⁴⁹ Ve emâretinde za'îf ile otururdu ve mesâkinle taltîf iderdi ve sagîre terehhüm edib, kebîre-i hürmet ve vakâr-ı izhâr ederdi ve yetime sefkât edüb mazlûma dâr ederdi. Tâ ki hakk yirine gelurdu ve emâretinde medînenin esvâkın dûr iderdi. Önünde murakkî' ve elinde dürresî ve her gün kuvveti arpa etmeği ve katığı tuz idi. Kâh olurdu ki etmeğin tuzsuz yirdi. Zühd ve ihtiyât cihetinden ve Müslümânlara rahmet ve râfet ve terfî' için bundan dilemezdi. İllâ Allah'dan sevâb dilerdi. Ferâizin vâllah ânâ vâcib etdiği hukukundan edâ [vr.152a] nesne müşgûl etmezdi. Nebîsun sünnetine mutâba'at iderdi ve arpa ile tuz yimek ânı yakmışdı ve zeytle kuru hurma yimek ânı incitmişdi. Nâ-gâh alurdu ki, biraz yağ âlurdu ve iderdi ki, arpa ile tuz yimek dahi âc olmak yeğizdir. Yârın nârdan kim ki ânâ havl etse olmaz ve içinde herkez rahat dahi bulmaz. Ka'r-ı ba'îd ve 'azâb-ı şedîd ve serâb-ı sadîddir. "*Lâ yu'zenu lehüm fe ya'tezirûn.*"³⁵⁰ Emâretinde leşkerini cem' etdi ve dört yana gönderüb fetihler etdi ve şehirlere aldı ve 'azâb-ı nârdan havl iderdi. Vâkîdî ider: Bana şöyle yetişdi ki; çün Herakl'e, Ömer hilâfete mütevellî olduğu haberi yetişdi. Beglerin ve batrîklerin ve erbâb-ı devletini ve ekâbirini cem'

³⁴⁹ Kur'ân-ı Kerîm, Tevbe Sûresi, Âyet 48, vr. 151b.

³⁵⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Mürselât Sûresi, Âyet 36, vr. 152a.

eyledi ve deru gelib, ol meclisde Kays'a Kilisâsında minbere çıkdı ve halka hutbe okuyub nasîhat etdi ve itdi ki: Ey Benî Asfar; ben sizi bu nesneden korkudurdum ve siz beni eslemezdiniz ve sizin üzerinizde emr-i şedîd oldu. Recl-i esmer velâyeti sebebîyle tahkîk yakîn oldu, şol-i nesne ki irâğdı. Sâhib-i fütûhûn nevha-i müştebîh olanun velâyetiyle, vâllahi sümme, vâllahi lâ-büdd ol, benum tahtım tahtında olan mâlik olsa gerekdir. Zinhâr ve zinhâr ândan gâfil olmayasız, hâzır edesiz. Emr-i nâzil [vr.152b] olub kusûr-u hedm olmadan ve kusûs-u katl olub nâkûs-u bâtil olmadan. Ol sâhib-i harbdir ve Rûm'un ve Fars'ın bâşına dürlü belâ ve mihnet getürendir. Ol dînininde zâhiddir, ol galîzdir. Sâhibunun milletinden gayrına ittibâ' edene ve ben umârum ki siz mansûr olasız, eğer emîr-i ma'rûf idib, nehy-i münker idersenüz ve zulmû terk edib, Mesîh emretdiğine mütâba'at idersenüz, farîzeler edâ edib, tâ'âte mülâzemet etmek gibi ve zinâyı terk edib, kendu helâllerinuze mukayyed olmak gibi, eğer bu nesnelerden ibâ edib 'inâd-u fisk ve 'isyân edib, dünyâ şehvetlerine binersenüz 'adüvvünüzü size musallat kıla ve sizi tâkatinuz yetmediğı belâ ile mübtelâ kıla. Tahkîk bilirum ki bu kavmin dînu geru kalân edyân üzerine zâhir olsa gerekdir ve ânun ehl-i hayrden hâlî olmazlar. Mâdâm ki ânı tagyîr, yâ tebdîl etmeyaler. Pes siz dahi ya ol dîne dönesiz veyâhud ol kavmlle müsâlaha edesiz, cizye virmekle. Çün kavmi ândan bu kelâmı işitdiler, ânâ yürüyüb katl etmeğe kasd etdiler. Bu dahi ânlara yumuşâk söyleyub, mülâtafa etmekle gazabların teskîn etdi ve ânlara itdi ki: Ben sizi döğerdum, dînunuzde himmetünüz nîcedir ve Arab'ın havfî sizin [vr.153a] kalbinuzde mütemekkîn oldu mu, olmadı mı? Dedi. Ândan Arab-ı mütenassireden birin ki âdına Mutta'lia bin Mâzene dirledi. Da'vet etdi ve ânâ mâl adadı ve itdi ki: İş-bû sâ'at çık Yesribe vâr hâ göreyim seni ki Ömer'i nîce katl edersin, dedi. Tali'a itdi: Ey Emîr, "es-semu' ve tâ'atü" deyub, elûk sâ'at yarâklandı ve gidib Yesrib'e geldi ve dâiresunde gizlendi. Gördü ki Ömer dahi şehirden çıkub yetmiyaler ve düveller mâlına teveccüh edib, bostânların ve davârların tefahhus eder, mütenassır dahi budâkları birbirine ulaşmış bir ağaca çıkdı ve yaprâklarıyla müstetîr oldu ve Ömer dahi ol ağacın kurbuna geldi ve yatub uyudu ve bir dâşî yastuk edindi. Çünkü uykuya vardı, mütenassır kasd etdi ki inub katl ede. Nâ-gâh gördü ki bir arslan geldi, ânun etrafın dur atdı ve varub ayağı ucunda durdu ve hâtifden âvâz geldi. İtdi ki: Yâ Ömer; 'adl eyledin ve emîr oldun. Ândan uyudun ve emîn oldun. Çün Ömer uyândı, arslan gitdi ve mütenassır ağacdan inüb, Ömer'un ayağına düşüb, elin öpdü. İtdi: Âtam, anam sana fedâ olsun, sen sevenlerdensin ki kâinât hıfz eder ve

sabâ' ânâ hâris [vr.153b] olur ve melâike ânı tavsîf eder ve cân-ı ânı ta'rîf ider, dedi. Ândan kazıyye-i ânâ takrîr edib, önünde imân getirüb Müslümân oldu. Vâkıdî ider: Ândan sonra Ömer, Ebû 'Ubeyde'ye mektûb yazıb kitâbunda öyle dedi ki: Tahkîk seni Şâm'a vâlî kıldım ve Müslümânların cüyûşuna emîr eyledim ve Hâlid'i 'azl eyledim ve's-selâm. Ândan kitâbı Abdullah bin Karta teslîm eyledi. Vâkıdî ider: Meşâyih-i sikâtden bana şöyle yetişdi ki itdiler: Çün Ebû Bekr Sıddîk (r.a.) Öldüğü gîce oldu. Abdurrahmân bin 'Avf zahîrî düş gördü ve Ömer'e bî'at olduğu gün ânı takrîr eyledi ve ol gördüğü rüyâyı bî'aynihî hemân ol gîcede Ömer dahi gördü ve ider ki: Gözümle Dımaşk'ı gördüm ve Müslümânları ânun havlinde gördüm ve ânların tekbîrin kulağında işitdim. Dımaşk üzerine savâş yürüdecek ve gördüm ki kal'a yire döküldü, şöyle ki ândan eser görünmedi ve Hâlid gördüm ki seyfle dâhil oldu ve okunda nâr vardı. Ândan sonra gördüm ki su geldi ve urdu suyûndurdu. Âlî (r.a.) İtdi: Beşâret olsun, tahkîk bugün Dımaşk feth oldu in-şâ'âllahu teâlâ, dedi ve birkaç günden sonra 'Ukbe bin Âmir Cühenî, Resûlullah'ın (s.a.v.) [vr.154a] sâhibi geldi ve feth bitîsin getürdi. Çün Ömer (r.a.) ânı gördü, itdi: Dımaşk'dan gideli nekadardır? İtdim: Cum'a gün gıtdim ve çıkalden beri hiç oturmam. İtdi: Sünnete icâbet etdîn, haber nedir? Dedi. İtdim: Hayr ve selâmet ve beşâretdir ve Sıddîk katında sana haber virem, dedi. Ömer itdi: Vâllahi kabz oldu. Hâmid olduğ hâlde ve Rabb görmeye vâsıl oldu ve Ömer za'îf-i taklîd olundu. Eğer 'adl etdiysa kurtuldu, eğer terk edersa helâk oldu, 'Ukbe ider: Ebû Bekr'e terahhum edib, ağladım ve mektûbu çıkarub Ömer'e virdum. Çün ânı serrle okudu. Cum'a salavatının vaktine değin ânı ketm etdi. Çün Cum'a-ı kıldı, minbere suûd etdi ve Müslümânlar katında cem' oldular ve feth-i Dımaşk'ı ânların üzerine okudu ve Müslümânlar tekbîr edib çağrışdılar ve gâyetde ferih oldular. Ândan Ömer minberden indi. 'Ukbe ider: Çün indi, hemân Ebû 'Ubeyde'ye mektûb yazub ânı vâlî kıldı ve Hâlid'i 'azl eyledi. Ândan mektûbu bana virub rücû'u emr etdi, ben dahi Dımaşk'a rücû' etdim ve Hâlid'i buldum ki Tûmâ ve Herbîs ardınca gitmiş ve mektûbu serrle Ebû 'Ubeyde'ye teslîm etdim ve Ebû Bekr'in mektûbun bir ehadd haber virmedi ve Hâlid'in 'azlin ve kendu tevliyetin Müslümânlardan [vr.154b] ketm etdi, tâ ki Hâlid, seriyyeden geldi ve Müslümânların fethi için mektûb yazdı, 'adüvvlerine mansûr olub ve Merc-i Dibâc'dan ellerine girduğun bildirdi ve mektûbu Abdullah bin Kart'a teslîm eyledi. Çün Ömer'e geldi ve mektûbun 'üvânun okudu ki; Hâlid bin Velid'den, Ebû Bekr'e deyu yazılmışdı. Emr-i münker oldu ve sümreti beyâza döndü, itdi: Ey İbn-i Kart

halâik, Ebû Bekr'in mevtîn ve ben Ebû 'Ubeyde-i ânlarun üzerine vâlî kıldığım işitmediler mi? İtdim: Yok. Pes kâkdı ve halkı katına cem' etdi ve minbere çıkdı ve Müslümânlara olan fethi bildirdi ve Merc-i Dibâc'dan ellerine giren ganîmeti i'lâm etdi ve Müslümânlar ferih olub, gül-bâng etdiler ve kardâşlarına du'â etdiler. Ândan itdi: Ey Müslümânlar; Ben Ebû 'Ubeyde-i emîr kıldım ki recl-i emîndir ve ol işe ânı ehl gördüm ve Hâlid'i imâretinden 'azl etdim, dedi. Pes Benî Mahzûm'dan bir ricidir ve geldi itdi: 'Azl ider misin, bir reclü ki Allah Teâlâ seyfî anın elinde meşhûr kıldı ve ânı müşriklerin depesin hurd edici eyledi ve bundan önden, Ebû Bekr dahi 'azl eyle, dediler. İtdi: Allah meşhûr kıldığı ve dînini ânunle mansûr kıldığı seyfî 'azl etmezim, [vr.155a] dedi ve Allah Teâlâ seni ve Müslümânları bu nesne üzerine ma'zûr dutmaz, eğer sen sefullah ve Allah emîr kıldığı emri 'azl edersen. Tahkîk kat'-ı rahm etdik ve hased etdik, Ey ibn-i 'amm, dedi. Ândan sâkıt oldu ve Ömer (r.a.) Mahzumî'ye nazar etdi, gördü ki birinci yiğiddir. İtdi: Genç yiğid ibn-i 'ammına gazab etdi, dedi. Ândan minberden nüzûl etdi ve ol gece mektûbu âldı ve firâşî altında vaz' etdi ve kendu ile Hâlid'in 'azlîn tefekkür etdi. Çünkü ertesi oldu. Halâike fecrî kılıvirdi. Ândan durub minbere çıkdı ve hutbe idib, Allah'a hamd-u senâ etdi ve Resûlullah'ı zikr edib, salâvat getirdi ve Ebû Bekr (r.a.) terahhum etdi. Ândan itdi: Ey Müslümânlar; ben emânet-i haml etdim ve emânet ulû nesnedir ve ben size dâ'im ve her dâ'i ra'îyyetinden mes'ûldü ve Allah Teâlâ bana sizun silâhınız ve mu'âşkuzda size nazar etmeği ve Rabbunuze sizi karîb iden nesne-i ânâ kıyâmet gününde şehîd veyahud şefî' olurum, dedi ve bilâdınızda ne zer' vardır ve ne zar', illâ şol-ı nesne ki deve ile bir aylık yoldan gelir ve Allah Teâlâ size ganâim-i kesîre va'ad etmişdir ve ben âmme ve hâssa nush etmek dilerim ve ben emânetimi ehl olmayan kişiye kılmazım. Velâkin şol-i kimesne kalırum ki, rağbeti³⁵¹ [vr.155b] Müslümânların tevfirin edâ etmekte ola ve ben Hâlid'in Müslümânlar üzerinde velâyetin dilemezim. Zîrâ Hâlid bir kimesnedir ki mâlî tebzîr ider ve şâ'ir ânı medh etse 'atâ ider ve fâris önünde cenk etse, istihkâkından ziyâde virir ve bunu fukarâ-ı müslümîne ve zu'afâsına komaz ve ben ânı nez' etdim ve Ebû 'Ubeyde-i yerine vâlî kıldım ve Allah bilur ki ben emîni vâlî kıldım ve sizden kimesne demesun ki, ricl-i şedîdî 'azl etdi ve ricl-i leyyin selîsü alıkoydu vâlî kıldı ve Allah ânunle kutlandıra ve mu'âvnet ede. Ândan minber üzerinden indi ve bir deri aldı ve ânda yazdı ki:

³⁵¹ Vr. 155a'da Derkânar: Sever dedi ve ben ve siz ve beldede hâzır olanlar hakkında işitdim ki: Resûlullah (s.a.v.) ider: Her kim bunun belâsına ve şiddetine sabr eylese binte sahh.

Bismillâhirrahmanirrahîm, Abdullah Emîrû'l-Mü'minûn ve Ecîri'l-Müslimîn Ömer'den, Ebû 'Ubeyde'ye selâm senun üzerine olsun. Ben şol Allah'a hamd ederim ki ândan gayrı ilâh yokdur ve umûr-u müslümîni sana tevliyet kıldı ve istihyâ etmeğe, zîrâ Hakk Teâlâ hakdan istihyâ etme zîrâ Hakk Teâlâ hakdan istihyâ etmez ve ben seni şol-ı Allah takvâsına vasiyyet ederim ki ol bâkîdir ve ândan gayr-ı fânîdir ve seni küfrden imâna çıkardı ve delâletden hidâyete ve seni Hâlid cendi üzerine müsta'mil kıldım ve cendini ândan kabz eyle ve ânı imâretinden zâil eyle ve Müslümânları ganîmet için tehlike yerine gönderme ve çok cemâ'ate âz çerî gönderme ve etme ki ben, Allah'dan sizünçün nasr [vr.156a] umârim, zîrâ nasr olmaz illâ yakînle, vâllah inânmağla ve zinhâr ki mağrûr olmıyasın ve Müslümânları tehlike yerine ilkâ' etmiyasın ve dünyadan gözlerin yum ve kalbinu ândan döndür ve zinhâr ki helâk olmıyasın. Niteki senden öndekiler helâk oldu. Tahkîk sen ânların muzâri'in gördün ve serâ'irin ahbâr olundun ve senunle âhîret ortasında humâr gibi bir setr vardur ve selefîn ânâ takdîm etdi ve sen dahi sefere muntazırsın ve bir dârdan ki, nezâreti geçmiştir ve zehreti gitmiştir. Sen dahi küçücüksün ve ânun zâdî-i takvâdir ve Müslümânları elunden geldikçe ri'âyet eyle ve emmâ ol hinta ve şâir ki Dimaşk'da bulduğunuz ve ânunle müşâcerâtınız çok oldu. Ol Müslümânlar gider. Emmâ zehebde ve fiddada hams vardır ve emmâ fethde Hâlid ile muhâseme ettiğünüz feth sulhledir, kîtâlle değildir. Zîrâ vâlî ve sâhib-i emr sen idin ve eğer sulhun hinta üzerine cârî olduysa ol Rûmundur, ânlarla teslîm edesin. Selâm senun üzerine ve cemî' Müslümânlar üzerine olsun ve emmâ Hâlid, Merc-i Dibâce değin 'adüv arduca gitdiği Müslümânların demâsına gurûr etdi ve ânâ sehî idi ve emmâ Herakl kızı ve atasına hediye kıldığı bu tefrîtdir. Ânunle mübâlağa mâl almak olurdu ki, Müslümânların [vr.156b] zu'âfasınca meded olaydı. Selâm senun üzerine olsun ve Allah'ın rahmeti ve bereketi. Ândan mektûbî dürdü ve mühürledi. Âmir bin Ebî Vakkâs'ı da'vet etdi ve ânâ virdi ve itdi ki: Bunu Dimaşk'a ilet ve Ebû 'Ubeyde'ye vir ve ânâ emr eyle ki; Müslümânları kaîne cem' ede ve Ebû Bekr'in mevtîn ânâ haber vir ve ânâ it ki: Mektûbu halka okuyu vire. Ândan Şeddâd bin Evs'i da'vet etdi ki, sen dahi Âmir'le, Şâm'a bile git. Kaçın ki Âmir mektûbu okuya. Halka emret ki senunle bî'at edeler ki, senun bî'atun benim bî'atum ola. Râvi ider: Ömer'un sâhibleri çikub be-cidd gitdiler. Tâ ki Dimaşk'a geldiler ve halk ânda mukîm olmuşdur. Müntazırlar ki, Ebû Bekr'den bunlara haber gele. Nîce emr olunursa ânunle 'amel iderler. Pes Ömer'un yâranleri gelib, erişdiler ve Müslümânların

boyunları uzâmışdı ki, Ebû Bekr'den bir haber işideler. Bunları görüncek ânlardan yana segirttiler ve bunların geldiklerine gâyetde ferih oldular ve gelib Hâlid'in hamîyesinde nüzûl etdiler ve ânlar Hâlid'e ve Hâlid ânlara selâm virdiler ve itdi ki; Halîfe Ebû Bekr Sıddîk'ı nîce kodunuz, dedi. Âmir bin Ebî Vakkâs itdi: Hayrla koduk ya'nî Ömer'i ve bizumle mektûbu vardır ve bana [vr.157a] emr etdi ki: Halka okuyam, buyur ki cem' olalar, dedi ve Hâlid'e bu nesne hoş gelmedi ve Müslümânları katına cem' etdi ve İbn-i Ebî Vâkkas deru gelib, mektûbu okudu. Çünkü evvelinde Ebû Bekr'in vefâtun zikr etdi. Müslümânlardan garî ve ağlamak kopdu ve Hâlid itdi ki: Ebû Bekr kabz olduysa Ömer Halîfe oldu, ânâ dahi mutî' ve fermân ber-dâriz, vâllahi yeryüzünde Ebû Bekr velâyetinden bana soylu kimesne yoğdu. Emmâ şimdi mutî' oldum, Allah ve Ömer'e ve Ömer'in emrine, dedi ve Âmir mektûbu âhirine değın okudu. Pes Müslümânlar deru gelib ve Şeddâd bin Evs ile bî'at etdiler ve Dımaşk'da ânun bî'atı Şa'bânın üçü kala Hicretin On Üçüncü Yılı'nda idi. Vâkıdî ider: Ebû 'Ubeyde leşkeri ve emvâli kabz etdi. Ömer ânı ânlara vâlî kıldığın haber virdi. İder: Bana şöyle yetişdi ki 'azl oldukdan sonra cihâda vas'î etmeğe dahi ziyâde oldu husûsâ Ebû'l-Fars hısınında. Râvî ider: Ebû'l-Fars hısınında sûâl etdim ki; Şâm'ın kankî tarafındandır deyu. İdildi ki: Arakâ ile Trablus ve Merc arasındadır ki, ânâ Merc-i Selsele dirler ve ânun arasında bir deyr vardır. İçinde bir savma'a vardır ve savma'ada bir râhib vardır Dîn-i Nasrânîye³⁵² [vr.157b] âlimidir ve ketb-i sâlife-i ve âhbâr-ü ümem-i mutea'ddime-i okumuşdur ve ânâ kasd edib, 'ilminden iktibâs iderlerdi ve Ömer buna yakîn erişmişdi ve Heryîl Deyri katında Rûm'un sıyâmından sonra bî-dâm dururdu ve her taraftan Rûm ve Nasârâ cem' olurlardı ve ânun katında cem' olub, cemî' nevâhiden ve sevâhilden ihâta ederlerdi ve savma'asında ânlara çıkardı ve ânlara ta'lîm idib, İncîl'den vasiyyet iderdi ve Heryîl Deyri katında yedi gün ulû bâzâr dururdu ve ânda dürlü dürlü kumâşlar ve altun, gümüş iledürlerdi ve âlurlar satârlardı ve Müslümânlar ol sûku bilmezlerdi. Çün Ebû 'Ubeyde emr-i müslimîne vâlî oldu. Ânun kâtında bir mu'âhidi vardı ki, Ebû 'Ubeyde ânâ ve ehline emân virmişdi ve hoşca gördü, diledi ki bununle Ebû 'Ubeyde katında takarrub bulavire. Ebû 'Ubeyde elinde feth ola. Pes Ebû 'Ubeyde'ye vardı, şol vakt ki Ebû 'Ubeyde fikre dâlmışdı ki, neyleya ve kânkı tarafa teveccüh ede, kâh ider ki leşkeri çıkıb Beytü'l-Mukaddes'e varayım ki, ol ânların eşref beltedir ve

³⁵² Vr. 157a'da Derkenâr: Ebû Ubeyde öyle zann etdi ki, bu iş zâldır, güç gele ve 'adüvv talebinden maksad olâ ve bu sebeble süst-ü zâif ola ve okudu sahh.

mülklerinin kürsüsüdür ve dînleri ânunle kâimdir. Kâh ider ki: Antâkıyye'ye varayım ve Herakl'e kâd edib ândan fâriğ olayım [vr.158a] emrinde mütefekkir idi ve Müslümânları meşveret için cem' etdi. Öyle oluncak ol mu'âhidî ileru geldi ve Şâm'ın mütenassiresinden idi ve itdi ki: Ey Emîr; Sen, bana ihsân eyledin, bana ve ehlime ve evlâdîma emân virmekle. Ben dahi geldim ki, sana beşâret edem ve bir beşâretle ve bir ganîmetle ki Müslümânlar ânı ganîmet edeler. Allah ol ganîmeti Müslümânlara nasb eyleya. Eğer Allah Teâlâ size ânı nasîb eyleya. Eğer Allah Teâlâ size ânı nasîb idersâ, siz bir ganâyâ yetişirsiniz ki, ândan sonra fikr yokdur. Ebû 'Ubeyde itdi: Haber vir bize ol ne ganîmetdir ve kandedur ve ben, seni bilmezim ilâ nâsih itdi: Ey Emîr; Senin berâberinde bahr sâhilinde bir hısn vardır ki, hısn Ebû'l-Fars'le ma'rûfdur ve ânun beraberinde bir deyr vardır, içinde bir râhib vardır ki Nasrânîye Dîni'nun ehli ânâ ta'zîm iderler ve ânunle ve du'âsıyla mübâreklenirler ve 'ilminden nesne iktibâs iderler ve ânun Heryîl'de bir 'abdi vardır ki cemî'-i nevâhîden ve karâdan ânda cem' olurlar ve ânın katında bir sûk-ı 'azîm durur. Ne kadar fâhir-i siyâb varsa dibâcdan ve zehebden, fiddadan, ânda ızhâr ederler ve ânda yedi gün ikâmet edib, ândan müfterik olurlar ve sûkun kıyâmı vakt-i karîb oldu. [vr.158b] Eğer ânlara bir seriye gönderirsen ki, ândan Arab'dan ricâl ola ve ol sûku basâlar, yağmâlayalar. Zîrâ ânun halk-ı emînlerdir, ânda kimse vara deyu kaydalanmazlar. Pes mecmû' erkeklerin kırılar ve 'avratların, oğlâncıkların sebî edeler, gâyetde ulû ganîmetdir. Müslümânlar ânunle ferih olub, 'adüvleri süst olurlar, dedi. Çün Ebû 'Ubeyde bunu işitdi. Be-gâyet ferih oldı. Müslümânlar ganîmet evlâ deyi, ândan mu'âhedeye itdi: Bizim ile ol yerin aralığı ne kadardır? Dedi. İtdi: On fersah yoldur, be-cidd giden atlu, bir günde varır, dedi. İtdi: Sûk kıyâmına ne kadar kaldı? Dedi. İtdi: Birkaç gün kaldı, dedi. Ebû 'Ubeyde itdi: Ânların Rûm'dan bekçileri yâ şıhneleri var mıdır ki, Müslümânları ânlardan döndere? Dedi. İtdi: Bizim bilâdımızda bu nesne-i bilmeziz, Melik Herakl heybetinden kimse kimseye gazab etmez, dedi. Ebû 'Ubeyde itdi: Ânların kurbunda şehir var mıdır? İtdi: Ne'am, ânların kurbunda Trablus Şehri vardır ve ol Şâm'ın kursasıdır ve her mekândan ol yire gelürler ve ânda bir batrîk-i 'azîm vardır. Çok cebr edicidir ve tecebbüründen sûka hâzır olur ve ben sezmezim ki, Rûm'dan ândan azına hâmiye ola. Meğer şimdi [vr.159a] sizun havfınız için ola. Eğer deyre ve sûke varursan umarım ki Allah'dan feth ola in-şâ'allah teâlâ, dedi. Ebû 'Ubeyde itdi: Ey Müslümânlar; kankınız nefsinuzu Allah için hibe eder ve ben ânunle gönderdiğim

leşkeriyle ol sûke varır. Evlâ ki Allah Teâlâ nusret ve zafer vire ve ol metâ'ları Müslümânların ola, dedi. Halk sâkıt olub bir ehadd söylemedi. Ebû 'Ubeyde bir dahi münâdi kılıb, böyle ve böyle dediğinden murâdı Hâlid idi. Emmâ utânurdu ki ânâ muvâcehe deyu. Pes Hâlid dahi sâkıt oldu, söylemedi ve halk ortasından bir yiğit deru, geldi ki sakalu derleyub, bıyığı kararmışdı ve ol yiğit Abdullah ibni Ca'fer Tayyâr'dı ve anası 'Ümeys Has'amîye kızı Esmâ idi ve Ca'fer, Tebûk gazâsında vefat etmişdi. Rahimullah ve oğlu Abdullah geçi komuşdı ve anasın Ebû Bekr Sıddîk'a tezevvüc etmişdi ve Abdullah tekeffül etdi çünkü büyücek oldu, anasına iderdi: Yâ ana; babam noldı? Dirdi. İderdi: Ey oğul; Rûm katlı etdi, dirdi. Bu dahi iderdi ki: Vâllahi eğer ölmez isem atamın dârın alam, dirdi. Çün Ebû Bekr (r.a.) vefât edib, Ömer (r.a.) vâlî oldu, Abdullah Şâm'a geldi, Abdullah bin Enis Cühenî ile [vr.159b] ve ânâ Resûlullah'ın müşâbihe vardı halkında ve ol hulkunda ve ol eshyâ'nın biriydi. Çün Ebû 'Ubeyde ol deyrin sükune kankunuz varır? Dedi. Abdullah bin Ca'fer yerinden sıçrayub, itdi: Evvel giden benim, kimunle gönderirsin? Dedi ve Ebû 'Ubeyde bunun kıyâmıyla ferih oldu ve başladı. Müslümânlardan er sıçradı ve itdi: Emîr sen ol ânların üzerine Ey Resûlullah'ın emmüsi oğlu ve ânâ bir sûd-u a'lem 'akd etdi ve ânâ teslim eyledi ve seriyyesi, beş yüz fârisdi. Ânların içinde ehl-i Bedr'den erenler vardı ve Abdullah bin Ca'fer ile müteveccih olanların cümlesinden Ebûzer Gaffârî ve Enes bin Ebî Evfâ ve Âmir bin Rabî'a ve Abdullah bin Enis Cühenî ve Abdullah bin Sa'libe ve bunların emsâliydi. Vâkıdî ider Rahimullah: Çün beş yüz fâris Abdullah'ın râyeti tahtında cem' oldu. Ânlardan hiç biri yoğdı ki bir niçe vâki'ye uğramamış olaydı, ardlarına dönmezlerdi ve kaçmağa niyet etmezlerdi. Pes yürüdiler, Vâiletü ider: Hurûcumuz Şa'banun nısfî gecesinde idi ve ayın nûru ziyâde idi ve sabâha değın gitdik ve delîlimiz delâlet iden Mu'âhede idi ve bir yüce dâğda sabâhladık ve biz durmadan gitdik. Tâ ki geldik râhibun savma'asına erişdik ve ol bizim sağımızda [vr.160a] idi ve Abdullah deyrden yana 'udül etdi ve biz dahi ânunla bile 'udül etdik ve râhib savma'asından bize çıkdı. İtdi: Siz kimsiz? İtdik: Arabız. İtdi: Muhammedî misiz? İtdik: Ne'am. Döndü bizi te'emmül etdi ve bir bir bizi tefahhus etdi. Ândan Abdullah'ın vechine aydı, bakdı itdi: Bu yiğit nebînuzun oğlu mudur? İtdik: Yok. İtdi: Nübüvvet nûrî iki gözü arasından lâyıh olur. Hiç ânâ ta'alluku var mıdır? İtdik: Emmüsî oğludur. İtdi: Yaprak ağacdandır. Abdullah ânâ itdi: Niçe bilmezim ki ânun adına Tevrât'da ve İncîl'de ve Zebûr'da mektûbdur. Abdullah ânâ itdi: Ânâ Yâ niçün imân getürmezsin

ve ellerin göğe kaldurub itdi: Gök Tengrîsi dilince ve ândan gıtdık, delîlimiz önümüzce ve birçok ağaçlu dereye geldik ve bize emr etdi ki ânda besûye girâvüz ve Abdullah itdi: Bize be-cidd haber getürdi. Vâiletü itdi: Delîl eğlendi ve biz sabâha değin yatdık delîl gelmedi. Halk korkdu ki mekr oluna ve delîl hakkında yerimiz zann olundu ve ânlardan kimesne yoğdu ki Mu'ahedeye şerr zann etmedi. Meğer Ebâzer Gaffari (r.a.) ol iderdi: Sulhunuze hayr sanun ve ândan gider ve mekr ola deyu havf etmen vakt ola ki, ânâ bir iş düşdi olabilesiz, dedi. Râvî ider: Halk bunun [vr.160b] kelâmıyla sâkin oldular, gördüler ki sâhibleri çıka geldi. Vâiletü bin Esk' itdi: Çünkü ânı gördük ânunle ferih olduk ve öyle zann etdik ki, 'adüvviye bizi ta'ciller ve şol kadar geldi ki, Müslümânların vasatında tevakkuf etdi ve itdi ki: Yâ Ashâb-ı Muhammed, Mesîh hakkıçün biz, size dediğim nesne-i yalân değildüm ve ben sizinçün ganîmet ricâ ederdim. Emmâ sizunle talebinuz arasına hâil vâki' oldı. Şol sebebden ki ben ol sûka vardım, gördüm ki almak, satmak vardır ve ânda Nasrâniyye Dîni'nun ehl-i cem' oldı ve ekserî Ebû'l-Fars deyrin ihâta edib, ortaya aldılar ve keşîşler ve ruhbânlar ve melûk ve batârîka cem' oldı. Çün bu hâle nazar etdim, rücû' etmedim. Tâ ki ânun sebebin istihbâr idem ve varub ânların cem'ine karışdım. Görmedim ki, Trablus Sâhibi, kızını melûklerinden bir melûke tezevvüc etmiş ve ol kızı Ebû'l-Fars 'ıydına götürdüler ki, ânun çün ândan bâğûş alalar. Ya'nî kurbân ve ânun etrafına Rûm fârisleri ve mütenassıra cem' oldılar gömgök demir gark olmuşlar ve hadden Tengrî bilür, bu kamû sizun havfinuzdan ey cemâ'at-i Arab ve ben sevâb görmezim ki siz, ânlara varasız. Zîrâ anlar enbûh cemâ'attir. Abdullah itdi: Ne kadar olalar, niçe kıyâsladın? Dedi. [vr.161a] İtdi: 'Avâmdan cem' olan yiğirmi binden ziyâde ola. Emmâ kıtâl için yarâklı batrîkler beş bindir. Ânlara sizun tâkatinuz yetmez. Eğer hây dirlersa bir ol kadar dahi cem' olur, dedi. Râvî ider: Halka bu iş sarb geldi ve dönmeğe kasd etdiler. Abdullah Ca'fer (r.a.)'â itdi: Ey Müslümânlar bu işde ne dirsunuz? İtdiler ki: Biz ideruz ki, kendumuzu tehlikeye bırakmayalum. Niteki Rabbimiz kelâm-ı 'azîzde bize emr etmişdir ve Emîr 'Ebû Ubeyde'ye rücû' idelim. Allah bizim ecrimizi zâyi' etmeye, dediler. Çün Abdullah ânların kavlin işitdi. Ânlara itdi: Ben bunu etmekden havf ederim ki Allah beni kaçanlerde yüze ben dönmezim. Meğer bir 'özü zâhir ola. Her kim bana müsâ'ade idersa, ecrî Allah üzerine ve her kim dönersa üzerine 'itâb yok. Çün Müslümânlar Abdullah'dan bu kelâmı işitdiler ki; sagir seninde nefsin Allah yoluna bezl eder. Ândan utandılar ve bir kezden ânun kelâmın icâbet etdiler. İtdiler ki: Nîce dilersen

et, kaderden hâzır nef' inmez, dediler. Abdullah ânların icâbetiyle ferih oldu ve dır'ına kâs edib, üzerine çıkardı ve bâşına bir beyzâ teb'îye terkîb etdi ve belîn mintaka ile şedd eyledi ve atasu Ca'fer kılıcın dakındı ve âtı arkâsı üzerine [vr.161b] müstevî oldu. Râyeti eline aldı ve Müslümânlara emr etdi ki yarâğa gireler. Ânlar dahi dır'ların telebbüs etdiler ve silâhların aldılar ve hayûline râkib oldular ve delîl itdi ki: Bizi ol kavme delâlet eyle ve Ashâb-ı Resûlullah'dan seni mesrûr ider nesne göresin in-şâ'âllah teâlâ, dedi. Vâsile ider: Delîli gördüm ki levnî sarardı ve günü mütegayyir oldu. İtdi: Siz varın, bana sizün çün harc yokdur, dedi. Ebûzer ider: Abdullah bin Ca'fer gördüm ki ânâ şol kadar telâttuf etdi ki: Çâr-nâ-çâr önümüze düşdü ve ol kavme bir sâ'at delâlet eyledi. Ândan durdu itdi: Kuvvetunuze hâzır olun ki ânlara yakîn geldiniz, yerlu yerinizde busuda durun, seher vaktine değın, dedi. Vâsile itdi: Biz dahi bize emr etdiğuz etdik ve Allah Teâlâ'dan a'dâ üzerine nasr talebi ideriz. Çün seher vakti oldu, Abdullah Müslümânlara fecrî kılıvirdi. Çün salavâtın fâriğ oldu. itdi: Ne dersiz, nîce etmek gerekdir? Dedi. Âmir bin Rabî'a itdi: Sizi bir nesneye delâlet ideyim, ider misiz? Dedi. İtdiler: İt idelim, dediler. İtdi: Kon ol halkı, metâ'aların çıkarsunlar, yâ yesunler bî'a şarâba meşğûl olsunlar. Ânda gafletde üzerine varın ve Allah'dan nasr taleb edin, dedi. Pes Müslümânlar bunun râyın sevâb gördüler ve bâzâr durunca [vr.162a] sabr eylediler. Ândan sonra kılıcıların kınlarından çıkarub yâyların kurdular ve segûlârun râst etdiler. Abdullah bin Ca'fer önünce ve râyet elinde çün güneş tulû' etdi. Abdullah Müslümânlara varub, beş bölük eyledi. Her bölükde yüz fâris kodu ve her bölük üzerine nakîb kodu ve itdi: Her biriniz sûkun aktârından bir fatrın âlun ve nehb-i gârete meşğûl olman. Velâkin kılıcılarını mefârik üzerine ve âtik üzerine vaz' idin. Ya'nî depe ve boyun üzerine kon ve Abdullah 'alemîyle ilerü vardı ve ol kavme muttali' oldu ve Rûm'a nazar etdi. Yir üzerinde neml gibi döşenmiş ve râhibun deyrini çok halk ihâta etmişdir ve râhib deyrden bâşın çıkarub halka va'az edib, vasiyyet iderdi ve ânlara ma'âlim helâkı ta'lîm iderdi. Ânlar dahi gözlerin dikîb dikîlirlerdi ve batrîkin kızı dahi deyrde idi ve batrîkler ve ânların ebnâ'sı mülk-ü zeheble müsakkal dibâc giyub, üzerinde dürû' cevâşın yalab yalab yanardı ve ışıkları şu'le virirdi. Hurûclarına müntazır olmuşlar ve mecmû' yarâkların râst etmişler. Sanasın bir nesneye müntazırdılar ve Abdullah deyre ve havlinde olan halka ve râhibe ve savma'asının dâiresindekiye nazar eyledi ve ta'accüb etdi ve ânlara hamle etmeden çağırdı [vr.162b] ve itdi: Ey Ashâb-ı Resûlullah; (s.a.v.) hamle idin, Allah size bereket

virsun. Eğer ganîmet ve server olursa fetihle selâmetdir. İctimâ'mız râhibun savma'ası tahtında olsun. Eğer bundan gayrı olursa ne'üzü-billâh va'de-gâhumuz cennet ve buluşacağımız 'amm-ı Muhammed'in (s.a.v.) hûzî katı ola, dedi. Ândan râyeti ditretti ve ânunle müşriklerden yana hamle eyledi ve ol yüz fâris bunu ortaya almışdır. Ol hamle etdikçe bunlar dahi bile hamle iderler. Râvî ider: Abdullah cem'-i 'azîm olan mekânı taleb eyledi ve ânlara tâldı ve ânlara kâh kılıc urdu kâh segû ile dürter ve Müslümânlar dahi ânun ardından hamle etdiler ve Rûm Müslümânların savtın işitdiler. Tehlille, tekbîrle ref' etmişlerdi ve yakîn bildiler ki Müslümânların cüyûşu bunlara yetişdi. Ânlar dahi bunlara muntazırlardı ve hâzırlıklarıyla edeler. Emmâ ehl-i sûk silâhlarına segirttiler ve nefslerin ve mâllarun men' etmeğe ikdâm etdiler ve ele kılıc ve gürz aldılar ve Müslümânların kitâline arslan gibi durdular ve Müslümânların 'alemî sâhibun taleb etdiler ve Müslümânlarda ânadan gayrı 'alem yoğdu ve her cânibinden ve nâhiyetden ânı ortaya aldılar ve savâş ayağa bindi ve yerden toz kalkub havâya çıkdı ve bevs olub durdu ve Müslümânları ortaya [vr.163a] aldılar ve Müslümânlar ânların ortâsında bir kara beg gibi idi ve âk devenin üzerinde ve Abdullah'ın halkı biri birini bilmez oldılar meğer tehlilden ve tekbîrden ve ânlardan her biri kendu nefesine meşgûldü, gayrından fâriğ idi. Ebû Seyyire bin İbrahîm itdi ki: Ol sâbikin mütekaddiminden idi İslâm'da ve sâhib-i hicretin idi ki, Habeşe kitâlin müşâhede itdim. Ca'fer bin Ebî Tâlib'e ve nîçe müşâhede hazır oldum ve Hazreti Resûlullah (s.a.v.) Bedir'de ve Uhud'da ve Hanîn'de ve ben itdim ki, bunun gibi vak'a müşâhede etmedim, dedim. Çünkü Nebî (s.a.v.) kabz olundu. Ânâ acıdım ve ol gitdikden sonra Medîne'de durmadım ve Mekke'ye vardım. Sehl-i vakd durmadan seyride 'itâb olundum. Cihâddan kalduğum için Şâm'a hurûc etdim ve 'avratım Ümmü Gülsûm, Sehl kızı benumle bile idi ve Şâm'a varub, Ecnâdeyn'de hâzır oldum ve Hâlid'in seriyyesinde hâzır olduğum Tûmâ ile Herbîs ardınca gidecek ve Abdullah bin Ca'fer seriyyesinde hâzır oldum ve Ebû'l-Fars deyrinde ânunle bile idim ve bundan önünden gördüğüm vak'ayı bana unuttırdı ve şöyle idi ki, ben Rûm'a nazar etdim ve kesret-i sevâdına ve mededine bakıb, öyle zann etdim ki [vr.163b] ânlardan gayrı yokdur ve ânların kemîni yokdur ki, nâ-gâh basuvları çıkdı ki ecsâdları hâ'ile ve cüsseleri 'azîme büyük ve korkunc gövdeleri vardı ve üzerlerinde dürû'ları vardır ve bize hamle edecek kımırdaşlırdı. İtdim: Eyvâh Müslümânlar helâk oldular. Nâ-gâh gördüm ki, râyeti Abdullah elinde ref' olunmuş ve bununle ferih oldum ve Abdullah râyetiyle mukâtele iderdi ve bir

urduğunu bir dâha urmazdı ve harb zâil olmadı. Meksî tavîl oldukça, yalkı yenilendi vaktâmı götürüldü ve evüddi yâlkılandı ve Abdullah, Rûm'un vasatında kaldı ve Rûm ânun ve ashâbun havlinde bir dûr etmişdi, halk gibi idi ve her gâh ki, Abdullah yemîne hamle etse ben dahi yemîne hamle ederdim. Eğer şimâle hamle itsa ben dahi şimâle hamle ederdim ve harbden zâil olmadık. Tâ ki kollarımız süst olub, omuzlarımızda kuvvet kalmadı. Ânların üzerine emr-i 'azîm oldu gün dahi döndü ve Ca'fer oğlunun kılıcı dutuldu. Az kaldı ki altında âtı dahi dura. Pes ashâbuyla va'ad olunan yire ilticâ etdi. Tâ ki ashâbın katına cem' ede ve Müslümânlar dahi ânun râyetine nazar etdiler ve her tarafda ânâ teveccüh etdiler ve ânların içinde kâfirler elinden yer alınmamış kimesne yoğdu [vr.164a] ve bununle gâyetde târıldı ve kenduye gussalandı. Öyle ki Müslümânlar hakkında gussalandı ve ömrün Allah'a ısmarladı ve hâlini sâhib-i serâyire tevîz etdi ve ellerin göğge kaldırub du'âsında dedi ki: Ey şol ki halkını halk etdi ve halklarını ihsân etdi ve ba'zın ba'zıyla iblâ etdi ve bunu ânlara mihnet etdi. Muhammed'in câhı hakkıçün senden dilerim ki bize ömrümüzden ferc-ü mahrec ediveresin deyüb, geru kitâle 'avdet etdiler ve Resûlullah'ın (s.a.v) ashâbı dahi ânunle râyeti tahtında mukâtele ederler. Ebûzer Gaffâr bunun yüzü âğ olsun ki, ol gün Resûlullah'ın emmüsi oğluna nusret etdi ve ol günde gâyetde mücâhede kıldı. Ömer bin Sâ'id ider: Gördüm ânı pirligiyle ki, Rûm'a kılıc urub geru kavmine döner ve her hamle etdiğünce ismin zikr edib, ider: Ânâ Cündeb bin Cenâde, ânâ Ebûzer Müslümânlar dahi ânın gibi iderlerdi. Tâ şuna değin ki, cânlarına geçdi ve tâkatleri tâk oldu ve öyle zann etdiler ki kabirleri ol mevzi'de olsa gerekdir ve ânlar gâyet bilâ-'azîm içinde idiler ki, ba'zı tarafdán üzerlerine hayli hurûc etdi. Şol-i vechile cüdde-i seyrleri vardır. Sanasın ki tuyûrdur ve üzerlerinde ricâl vardır. Sanasın 'ukbân-ı [vr.164b] kâsire ve layûs-u dâryedir ve ânlar demure gark olmuşlardır. Ânlardan zacîc ve hayûlinden 'acîc mürtefi' olmuş. Çün Müslümânlar bu nesneye nazar etdiler, fenâlarına müteyakkın oldular ve göz diküb ol gelen âtlara nazar etdiler, gördüler ki kendulere müteveccih oldular. Pes cezâ'-ü fezâ' eylediler. Gördüler ki önlerince bir fâris gelür, arslana benzer ve elinde bir râyet vardır ki nûru ay nûru gibi yaldırır ve ol fâris-i a'lâ savtıyla nidâ edib, itdi: Beşâret olsun Ey Mü'minler nasr Sa'id ile benim Hâlid bin el-Velid, dedi. Çün Müslümânlar savtın işitdiler ve râyete nazar etdiler. Sanasın ki, denizde idiler. Pes tekbirle, tehlille cevâb viriler. Vâkıdî ider: Buna sebep olan Abdullah bin Enîs Cühenî idi. Abdullah ider: Ben Ca'fer Tayyâr'ı sordum ve oğlânlarından Abdullah'ı

sordum. Çünkü Ebû Bekr Sıddîk kabz olundu. Anâsı, emmüsi kızı Esmâ'yı mahzûne gördü ve ânı ol hüznle görmeğe tâkat getiremedi ve Ebû Bekr Sıddîk (r.a.) dahi atası Ca'fer yerinde idi. Pes Ömer'den Şâm'a gitmeği düstûr diledi ve itdi: Yâ Enis; dilerim ki Şâm'a varam ve ânda mücâhede edem bana yoldaş olur musun? Dedi. İtdi: Olurum. İder: Emmüsi 'Alî bin Ebî Tâlib'e ve Ömer'le ve geru kalan Müslümânlarla vedâ'laşdı [vr.165a] ve çıkub Şâm'a tevcîh etdik ve bizimle yigirmi âtlı dahi vardı. Yemen'den tâ ki, Tebük'e geldik. İtdi: Ey ibn-i Enîs; Bilür müsün ki atam nirde katl olundu? İtdim: Ne'am. İtdi: Dilerim ki ol yeri görem. Çünkü ol yere geldik. Atası düşdüğü yeri ve cenk yerin ve atası kabrin gösterdim ve gelib cemâ'atinden ba'zısının kabri tebrîk için taş komuşlar. Çün Abdullah atası kabrine nazar etdi. Kenduyu üzerine âtub, ağladı ve ânâ terahhum etdi ve ol gün ol gîce ânda durduk. Çünkü göçdük gördüm, Abdullah ki ağlar ve yüzü za'frân gibi olmuş ve bu halden ânâ sûâl etdim. İtdi: Gîce atam Ca'fer'i düşümde gördüm iki yâşil hülle giymiş ve iki kanâdı vardı ve elinde bir seyf-i meşhûr âhzar vardı. Benum elume sunûvirdi ve bana itdi ki: Ey oğlâncıgum; A'dânı bununle katl eyle ve bu gördüğün nesneye yetişemedim illâ cihâdla, didi. Sanasın ki ben dahi ol kılıcla şol kadar kıtâl etdim ki elumde gidildi. Abdullah bin Enîs ider: Ândan gitdik, tâ ki geldik Dımaşk'da Ebû 'Ubeyde leşkerine vâsıl olduk ve Abdullah bin Ca'fer'i bu seriyye Ebû'l-Fars deyrine emîr gönderdi. İbn-i Enis ider: Çünkü ânunle Rûm arasında olan vak'a-ı gördüm. İtdi: Vakt ola ki Abdullah bir emr-i âriz ola ve rüyâyı [vr.165b] dahi tezekkür etdim ve burak gibi segürdüp, Ebû 'Ubeyde askerine geldim. Çün Ebû 'Ubeyde beni gördü, beşâret midir Yâ Enis oğlu; Yoksa yok mu? Dedi. itdi: Abdullah nusretine mü'minleri gönderdim ve kazıyye-i ânâ 'arz etdim. Ebû 'Ubeyde itdi: "*İnnâ lillâhi ve innâ ileyhe râci'ün.*"³⁵³ Abdullah ve ânunle bîle olanlar, benum taht-ı ra'îyyetimde helâk oldılar ve bu emâretimin evvelidir, dedi. Ândan Hâlid'e iltifât etdi. İtdi: Yâ Ebâ Süleymân; senden dilerim ki Abdullah'a mülhâk olasın ki ol senin eşindir, dedi. Hâlid itdi: Vâllahi benim eşimdir, in-şâ'allah-u teâlâ ve benum intizârım oldu ki; bana emr edesin, dedi. Ebû 'Ubeyde itdi: Senden istihyâ etdim, Yâ Ebâ Süleymân. İtdi: Vâllahi eğer Ömer benum üzerime bir tıfılı emîr kılsa, ben ânı beklerdim. Ol kande kıldı ki, ben sana muhâlefet edem ve imânda sen benden âkdemsin ve İslâm'da esbak-ı İslâmunle sâbıklarla sıbkat etdik ve imânunle sür'at edicilerle sür'at etdik ve Resûlullah (s.a.v.) sana emîn deyu tesmiye etmişdir. Ben

³⁵³ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, Âyet 156, vr. 165b.

senden nîce sıbkat idem. Yâ derecene kande yetişâm dahi ve Allah nîce zamân Müslümânların yüzün kılıcıla dökerim. Murâdın ânların ‘adâvetinden ‘unf etdim. Şimdi seni üzerime şâhid dutardım ki [vr.166a] ben nefsimi Allah yoluna habs etdim ve ben Emîrû’l-Mü’minine muhâlefet etmezim ki. İtdi: Ben senun imâretunu dilemezum, dedi. Dahi vâllah senden sonra herkezin vâlî-i olmaya, dedi. Pes Müslümânlar, bunun kelâmın istihsân etdiler ve Ebû ‘Ubeyde itdi: Yâ Ebâ Süleymân; kardâşlarına mülhak ol Tengrî sana rahmet itsun, dedi. İder: Sıçradı sanasın ki arslandır ve odasına vardı ve Müseylime-i Kezzâb’ın dir‘ain ki, Yemâme’de ândan aldıydı, üzerine aldı ve başına uşak bıraktı ve üzerine tâkyâ geçirdi ve kılıcın kuşanub, âtına bindi ve itdi: Ey zahf ‘askeri gelun kılıc urmağa, dedi. Ânlar dahi sür‘atle cevâb verdiler ‘ukablar gibi ve Allah’ın tâ‘atine mübâderet etdiler ve Hâlid râyeti eline alıb ditrettdi ve zahf-ı ‘askerin devr etdi ve Müslümânlar biribiri ile vedâ’laşdılar ve Hâlid, ânlarla selâm virdi ve kendi ve Abdullah bin Enîs (r.a.) ânlarla delâlet ider. Râfî’ bin ‘Umeyr itdi: Ben ol gün Hâlid’in ashâbundan idim ve durmadan be-cidd yürüdük ve Allah Teâlâ bize ba‘ide durdu. Çünkü gün talûnduğu vakt oldu. Ol halkın üzerine çıka geldik. Gördük ki Rûm, cerâd-ı munteşire gibi Müslümânânların içinde gark olmuşlar. Hâlid itdi: Ey Enîs oğlu, Resûlullah’ın emmüsî oğlun kande taleb ideyim, dedi. [vr.166b] İtdim: Ashâbıyla şöyle kavl etdiler ki; deyri râhibde buluşurlar, yâhud va‘degâhları cennet ola, dedim. İder: Hâlid, deyri tarafına nazar etdi ve râyeti-i İslâmiyye-i ânda gördü ki ol Abdullah elinde idi ve gönlegi, giyecegi gelincik çiçeğine dönmüş ve Müslümânlardan bir, yâ iki, yâ üç esved-i âdem yokdur. Hayve-i fânîyeden nevmîd olub, hayve-i sermediyye tama‘ olmuşlar ve Rûm durmayub ânlarla hab-u darb ederdi ve Abdullah ashâbına iderdi: Müşrikleri koman ve kıtâllerine sabr edin ve bilün ki, “*Erhamü’r-râhimîn*”³⁵⁴ size tecellî etmişdir. Ândan bu âyeti okudu ki: “*Kem min fi’etin kaliletin gâlabet fi’eten kesiraten bi iznillâh vallâhu me’a’s-sâbirin*”³⁵⁵ Çün Hâlid bunların sabrın ve a’dâların üzerine bahâdîrlıkların gördü. Sabr-ı kalmadı ve râyeti ditredib çağırdı ki, kavm-i kabîhi koman ve kılıclarınız ve segûlarnuz kanlaruyle süvârın ve necâte beşâret edin, deyub hamle etdi ve zahf-ı leşkeri dahi ki herkezi ândan ayrılmazlardı bile hamle etdiler ve Rûm’a kılıc koydular ve Âmir bin Sürâke ider: Rûm’a hamlesin tesnîye etmedim. İllâ arslan koyuna hamle etdiği gibi ânları sağlı sollu tâğıtdı. İder:

³⁵⁴ “Merhametlilerin en merhametlisi, Allah”, vr. 166b.

³⁵⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, Âyet 249, vr. 166b.

Her âcc Müslümânların kâtîli çün durdı ve Müslümânları nefslerinden, mâllarından men' etmek için kâtâl ederler ve Hâlid dilerdi ki: Abdullah bin Ca'fer vâsıl olaydı. Râvî ider: [vr.167a] Abdullah'ın ashâbı mü'minler kendileri üzerine kalan hayle nazar etdiler ve bilmediler ki, ânlar nedir? Tâ ki Hâlid'in savtın işidib ki kenduyu ta'rîf edib, ismin zikr eder ve Abdullah ânı işitdi ve itdi ki: Ey Müslümânlar a'dâ-yı koman, tahkîk size Gök Tengri'sinden nasr geldi deyub, hamle itdi ve Müslümânlar dahi ânunle hamle etdiler. İder: Vâllahi biz nefsimuzden ümîd kesmişdik ve kendumuzu ribka-i helâkda teyakkun etmişdik ki, Hakk Teâlâ kablınden mu'âvenet ve nasr geldi ve kardâşlarımız hamleleriyle biz dahi hamle etdik. İder: Karanlıkda yetişdi ki, Hâlid'in hayline nazar etdim ve râyetü elinde ve müşrikleri önünce koyunu sahrâya sürer gibi sürürdi ve Müslümânlar katl ve esîr ederlerdi ki Ebûzer'in ve Dırâr'ın ve Müseyyeb'in bâşı ağrımasun ki, dizgin dizgine uruşdurub, kılıc ve segû virdiler ve her taraftan Rûm'ı katl etdiler ve Dırâr, Abdullah'a satâşdı ve gördü ki; kân gönleği üzerine ve bedeni üzerine deve bağı gibi olmuş. İtdi: Sizunçün Allah'a çok şükür olsun. Ey Resûlullah'ın emmüsi oğlu ki, tahkîk atanun dârın aldın ve yüreğin savtdan, dedi. Abdullah Abdullah itdi: Bana hitâb eden kimdir? Zîrâ Dırâr kenduyu şöyle eylemişdi ki; gözünden gayrı nesnesi görünmezdi. [vr.167b] Pes Ca'fer oğlu ânı bilmedi. İtdi: Sen kimsin? İtdi: Ben Dırâr bin Ezver'im. Resûlullah'ın (s.a.v.) sâhibi, itdi: Merhebâ senun tal'atuna, sen ne sebebden geldin? Bize müsâ'ade idib, nusretimiz için kudûm-u rence kaldık, dedi. İtdi: Bu ibn-i Enîs'in fi'ilidir ki, geldi ve Hâlid'i ve zahf-ı ceysin alub geldi, dedi. Pes ânunçün Allah'a şükr etdi ve Allah hayr-ı cez'a virsun, dedi, ândan itdi: Yâ Dırâr; Rûm'un hâmiyesi batrîkleri deyr katındadır. Trablus sâhibi kızı çün ve ânun mâlıçün ve Rûm'un her fârisî şedîd-i ânı ihâta etmişdir. Yâ Ezver oğlu; ânların üzerine hamle eder misin? İtdim: Ânlar kandedir? Dedim. İtdi: Ânlara görmez misin? Deyince bakdım. Rûm'un cemâ'atin ve Trablus batrîkin gördüm ki deyri ihâta edib, kızı beklerler ve odlar yanar ve salîbler od şavkı ile şu'le verir ve la'înler sedd-i hadîd gibi durmuşlar. Dırâr ider: Tengri seni hayrâta rüşd virsün. Ne gökçen mürşidsin, hamle eyle ki; ben dahi senunle bîle hamle edeyim, dedi. İder: Abdullah bir cânibden hamle eyledi ve Dırâr bir cânibden dahi hamle eyledi ve niçe erenler ânlara mütâba'at etdiler ve Rûm'a haykırdılar ve müşrikler kenduları [vr.168a] sakladılar ve ânların men'-i cihetinden işdi ve batrîkleri mübeddel idi. Halkınun önünce arslan gibi uğrayub girmiş, deve gibi kükrerdî ve küfr-ü kelâmâtıyla kımır kımır iderdî ve bahâdırlar hamlesin ederdi ve

Dırâr ânâ kâsd etdi ve darbde ânî karşıladı ve biri birine mukâbil oldu ve Dırâr âcca ve halkınun ‘azmine ve sercinde temkinine ve şiddet-ü darbına ve hüsn-ü ihtirâzına nazar etdi. Ândan hazır etdi ve ihtirâz gösterdi ve batrîk ânî gâyetde taleb etdi ve her biri sâhibune tama‘ etdiler ve Dırâr ve bununle münferid oldu ve her biri kendu mukâbiliyle ve Dırâr’la Müslümânlardan bir ehadd yokdur. Râvî ider: Dırâr bunların önünce gedivirdi ki bunlara bir mikdar göre ve batrîk ashâbıyla kodılar ve hamleleriyle ânâ kâsd etdiler. Çün Dırâr bu hâle nazar etdi, bir mevzi‘ taleb etdi ki, ât deprenmeğe mecâl ola. Nâ-gâh gîce karanlığında bir taş arkaru geldi ve âtı ânâ dokunub düşdi ve Dırâr âtdan ayrıldı ve ât elinden çıkdı ve sıçrâyub âtı dutmağa cehd etdi ve başâramadı ve yerinde durdı ve kılıcı, kalkanı elinde ve kılıcla ânlarınle mücâhede ider ve ânlarla kerîmler sabîrin itdi ve Allah yolunda melâmet edicinin melâmeti ânî ahz etmedi. Pes ol kavmin batrîki üzerine yürüyüb diledi ki [vr.168b] gürzüyle ura. Çünkü ke-enne gelib gözü üzerine indirdi. Dırâr yerinden ayrıldı. Ândan üzerine arslan gibi sıçrâyub ânâ bir darb urdu ve la‘înun âtı çağırub iki kıçının üzerine durdu ve Dırâr’ın darbu âtın gözüne erişdi ve ât yire düşdü ve batrîk arkasından ayrıldı. Emmâ deru gelememi. Zîrâ bir eyere konmuşdu ve gılmân ânâ vâsıl olmadan Dırâr üzerine segirtti ve bu yanına bir kılıc urdu ve kılıcı geru sıçrayub ‘amel etmedi ve âcc yerinden deru geldi ve helâk olmasın teyakkun etdi ve Dırâr sıçrayub muhkem döndü ve la‘în cebel-i ‘azîm gibi idi ve ânî altına aldı ve göğsü üzerine çıkdı ve boğazına yapışdı ve Dırâr’ın Yemen san‘atından bir bıçağı vardı ki kenduden ayrılmazdı ve kınından çıkarub, ‘adüvullahın sadrına urdu ve ‘adüvullah düşüb helâk oldu ve Allah Teâlâ hâbis ruhunu cehenneme ta‘accîl etdi. Ândan sonra Dırâr sıçrayub ‘adüvullahın civârına mâlik oldu ve üzerine çıkdı ve âtı üzerinde çok hale vardı altından ve gümüşden ve füsûsdan ki çok kıymete müsâvi idi. Çün Dırâr ât arkasına çıkdı. Tekbîr edib, Rûm’a hamle etdi ve ânları sağlı sollu tefrîk etdi ve şol vakt ki, Dırâr batrîk önünce [vr.169a] kaçar gibi oldıydı. Abdullah bin Ca‘fer deyrine içindekiyle mâlik oldu ve Müslümânlar ânî ihâta etdiler. Emmâ içinden nesne almadılar. Tâ Hâlid, Rûmları kovduğundan dönünce ve Hâlid âtları bir ulû ırmağa değîn kovdılar ki; ânlarınle Trablus arasında idi ve Rûm ânun geçidin bilürdü ve bir kezden girib öte geçdiler ve Hâlid ânları kovmaktan kaldı ve Ashâb-ı Resûlullah (s.a.v.) rücû etdi. Gördü ki deyri almışlar halâiki, ganâimi ve siyâbı ve ta‘âmı cem‘ etmeğe meşgûl³⁵⁶ olmuşlar ve öyle ider: Deyrde ne varsa çıkardık. Altın,

³⁵⁶ Vr. 169a, + ve sûka olan metâ‘ı.

gümüş kâydan ve perdelerden ve gayrından ve batrîkûn kızın çıkardım ve ânunle kırk câriye vardı. Yüzükleri ve hülleleri vardı ve mâl-ı metâ'ı bargirle, katırla, eşeklere yüklettik ve Resûlullah'ın Ashâbu ganîmet ile emvâl-i cesîme ile döndüler. Vâkıdî ider: Ol seriyye üç kişiye hisâb olundu. Biri sâhibu Abdullah bin Ca'fer ve biri müdrîkî Abdullah bin Enîs ve biri müncizi Hâlid ve Hâlid ânda meşakkat-i 'azîmiye ve cerâhat-ı mübâlağaya sataşdı. Çün döndüler. Hâlid râhibe geldi ve ânâ çağırdı ve cevâb virmedi ve bir kere dâha âvâz itdi ve ânâ tehdît itdi. İtdi: Ne'stersin? Mesîh hakkıçün elbette Gök Tengrîsi [vr.169b] katl etdiğün kânın senden talep etse gerekdir, dedi. Hâlid itdi: Bu nesne bizden niçe talep oluna ki sizün kâtâlinuze ve mücâhidenuze emr olunduk ve bunun üzerine bize sevab va'ad olundu dahi vâllah eğer Hazreti Resûlullah (s.a.v.) size ta'arruz etmekden bizi nehy etse elbette savma'andan indiraydım ve seni 'azâbla katl edeydim, dedi. Pes râhib sâkıt oldu ve Hâlid ganîmetle rücû etdi. Tâ ki Dımaşk'a geldiler ve Ebû 'Ubeyde ânların kudûmüne göz dutmuş idi. Çün ganîmetle geldiler. Gâyetde ferih oldı ve Müslümânlar dahi ferih oldular ve Ebû 'Ubeyde ânlara istikbâl etdi. Ânlardan şâkirtlik getürdi ve Hâlid'e ve Abdullah'a selâm virdi ve mekânına rücû' etdi ve ganîmeti tahmîs edib, Müslümânlara taksîm etdi ve Dırâr'e batrîkun âtın ayırın ve üzerinde olan hilye-i zehbden ve cevâhirden vardı ve Dırâr ânı kız kardâşı Havle'ye götürdü. Râvî ider: Gördüm ki Havle ol yirde oturlan tâşları çıkardı. Geru kalan 'avratlara kısmet itdi ve ânun bir tâşı çok bahâ getürürdü. Râvî ider: Sebî, Ebû 'Ubeyde'ye 'arz olundu ve batrîk kızı bile 'arz olundu ve Abdullah ândan dilek etdi ki ânâ vire. İtdi: Emîrû'l-Mü'minûn'dan istizân edeyim [vr.170a] dedi ve Ömer'e (r.a.)'a mektûb yazub kızı bildirdi ve Abdullah dilediğün 'arz etdi. Ömer dahi ânâ yazdı ki; kız Abdullah'ın olsun, dedi. Ebû 'Ubeyde dahi virdi ve Abdullah ânı niçe zamân katında oldı. Tâ Yezîd zamânına değin ve Yezîd kızı Abdullah'dan hediye vechiyle olub, talep etdi. Abdullah dahi ânâ hediye verdi. Âmir bin Rabî'a ider: Sûk-u deyrden bana harîr bezler değdi ki ânda Rûm sûreti vardı ve ol bezlerin birinde bir sûret-i hüsne vardı ve emmîm bana mektub yazub itdi ki: Ey kardâşım oğlu; bana bez gönder, dedi ve ben Ebû 'Ubeyde ile edem. Vâkıdî ider: Çün Müslümânların ceysi, ganîmetle rücû' etdi. Ebû 'Ubeyde, Ömer'e mektûb yazub Hakk Teâlâ buna müyesser etdiğı fethi bildirdi ve Müslümânlar Ebû'l-Fars deyrinden aldığı ganîmeti 'arz etdi ve Hâlid'i medh edib ândan şâkirtlik getürdü ve bunun hakkında didiğı kelâmı heber virdi ve ândan dilek etdi ki; Hâlid'e mektûb

yazıb ânâ beşâret ede ve şefkât göstere. Vâkıdî ider: Ebû 'Ubeyde'nun kitâbı Herakl üzerine mi yürüyem, yoksa Beytü'l-Mukaddes'e mi varayım deyu yazılmış idi ve Müslümânlar hakkında dahi yazmışdı ki şarâb-ı hamr iderlerdi. Âsım ider: Ben kıtâli Şâm'da ve feth-i Dımaşk'da [vr.170b] ve ânun gavtasında ve Yemen'de Arab ve Efde'nun fethinde hâzır olanlardan âdem-i Müslümânlar hamr içmeğe düşdüler ve bu nesne-i hoş gördüler. Emmâ Ebû 'Ubeyde'ye bu nesne hoş gelmedi ve Arab'dan bir recl ile zann ederim ki ol Sürrâke'dir. İtdi: Ey Müslümânlar; hamr içmeği terk edin. Zîrâ ol 'akılları giderir ve esbâbı eyi teksîr ider ve Resûlullah (s.a.v.) şarab-ı hamrı la'net etmişdir. Hatta getüreni ve iletdiklerü kişiye la'net etmişdir, dedi ve ba'zıları itdiler. Ben Ebû 'Ubeyde ile Şâm'da idim ve Ömer'e kitâb yazub feth-i sûku bildirdi ve kitâbda itmişdi ki: Müslümânlar hamr içdiler ve bunlara hadd verilmez, dedi. Medîne'ye geldim ve Ömer'i Resûlullah (s.a.v.) mescîdinde oturur buldum ve ânunle Ashâbı Resûlullah'dan (s.a.v.) 'Alî ve Osmân ve Tâlha ve Abdurrahman bin Avf bile oturur, söyleşirlerdi ve kitâb-ı ânâ virdim. Çün ânı okudu tefekküre vardı. Ândan itdi: Resûl (s.a.v.) şarabına hadd urdu. Ândan bu kaziyede 'Alî'ye sordu. İtdi: Bu emrde maslahat ne görürsün? Dedi. 'Alî Keremullah vech itdi. Sekrân kaçın sekr etse, herze sözler söyler. Kaçın herze söylese bühtân ider. Kaçın iftirâ etse üzerine seksen ağac hadd vâcib olur. Pes seksen [vr.171a] ağac vururum, dedi ve Ömer, Ebû 'Ubeyde'ye yazub itdi: Emmâ ba'd bilâsın ki, kitâbun bana vârid oldu ve okudum ve Müslümânlardan her kim hamr içse ânâ seksen ağac hadd ur ve emrin için ânlara sâlih olmaz. İllâ şiddet-ü fikr-i ânlara yekrek buydu ki, niyetleri gökcek olub, Rablerine murâkıb olalardı ve ânâ i'bâdet edib, ânâ mü'min olalardı ve ânlara en'âm edib, nusret virdiği üzerine şükr ederlerdi ve her kim geru 'avdet ide ânlara hadd-i ikâmet eyle, dedi. Vâkıdî ider: Çün Ömer mektûbu, Ebû 'Ubeyde'ye vârid oldı ve ânı okudu, nidâ edib itdi: Ey Müslümânlar her kimde ki, Allah için hadd vardır. Bu nesne-i kendu nefsinden i'tâ edib, Allah'a istiğfâr eylesun, dedi. Pes Müslümânlar dahi böyle etdiler. Ândan Ebû 'Ubeyde (r.a.) itdi: Ey Halâik biz Antâkiyye'ye varmağa ve gelib Rûm'un kasdına varmağı 'azm etdik. Umarum ki Allah Teâlâ bizim elimizde feth ede, dedi. Müslümânlar itdiler: Kande dilersen yürü birisine tâbi'un a'dâ ki mukâtele ederiz, dediler. Ebû 'Ubeyde dahi bunların sözüyle ferih oldu ve itdi: Göçmeğe yarâklanusun ki biz sizunle Haleb'e varırım. Kaçın ki ânı feth edevüz in-şâ'allah teâlâ, dedi. Râvî ider: Müslümânlar yıraklanmağa segirdişdiler. Çünkü Ebû 'Ubeyde [vr.171b] cemî' işinden fâriğ oldı Hâlid'e emr

etdi ki: Ebû Bekr Sıddîk (r.a.) ânâ virdiği ‘Ukâb adlu sancâğın getüre ve zahf-ı
 leşkeriyle ceşş önünce yürüye. Pes Hâlid önünce yürüdü ve Dırâr bin Ezver, Râfi’
 bin ‘Umeyr’e ve Müseyyeb bin Neciyye, ânunle bîle idiler ve halâik birbiri ardınca
 yürüdüler ve ‘Ebû Ubeyde, Dımaşk’da Benî Eslem’den Safvân bin Âmir’i kodu ve
 ânunle beş yüz fâris bîle kodu ve Ebû ‘Ubeyde dahi Müslümânlar ardınca Belkâ’ ve
 Levbe yolu üzerine yürüdü. Çünkü bu a’dâya erişdi. Hâlid, Hıms’a gönderdi ve itdi
 ki: Yâ Ebâ Süleymân, dur Allah’ın berakâtı ‘avnî üzerine ve ol kavmle mukâtele ile
 ve dört yana ‘Avâsıma ve Kınnesrin’e târâccılar ve garât ediciler gönder. Ben
 Ba‘albek’e varayım. Umarım ki Allah Teâlâ fethin bize teshîl ede. Ândan ânunle
 vedâ’laşdı ve kendu ile olan halkle Hıms’a vardı ve Ebû ‘Ubeyde Ba‘albek’e
 teveccüh etdi. Öyle olsa Cevsiyye’nun batrîki buna gelib tuhfeler ve hediyeler
 getirdi ve Müslümânlar ile biriyle müsâlahe etdi ve itdi ki: Eğer Ba‘albek’i ve Hıms’ı
 feth idersenuz, ben sizinum ve sizun kavlinize muhâlefet etmezim, dedi. Pes Ebû
 ‘Ubeyde bununla dört bin derem gümüş ve elli pâre kemhâyire sulh etdi. [vr.172a]
 Çünkü aralarında sulh mukarrer oldı. Ebû ‘Ubeyde, Ba‘albek’e yürüdü. Henüz
 Levbe’den ırâk gitmişdi ki gördü ki bir râkib gelir, Necîb üzerine binmiş ve seyr ile
 yiri mahv ider. Geldiğün görüncek durdu. Tâ ki geldi, bunlara selâm virdi. Ebû
 Ubeyde: Medîne’den mi gelirsin? Dedi. İtdi: Ne’am ve Ömer’den ânâ mektûb teslîm
 etdi ve açub okudu, gördü ki yazılmış; Bismillâhirrahmanirrahîm, Abdullah Emîrû’l-
 Mü’minûn Ömer’den, emîn-i ümmete selâm senun üzerine olsun. Ben Allah’a hamd
 ederim. Şunun gibi Allah ki ândan gayrı Allâh yokdur ve Nebîsine salavât iderim.
 Emmâ ba’d pes Allah’ın kazâsını redd edeceği yokdur ve her kim Levhde kâfir
 yazıldı, ânun çün imân yokdur ve bunun beyân-ı oldur ki: Cebele bin el-Eyhem
 Gassânî, emmüsi oğlanlarıyla ve kavminun sirâyetiyle bana geldiler ve ben ânları
 könderdim ve ben ânlara ihsân ettim ve benum elümde Müslümân oldular ve ben
 bununle ferih oldum ki Allah Teâlâ, Müslümânların ve İslâm’ın ‘azdin bunlarunle
 şedd eyledi ve bilmedim ki kemîn-i gaybda ne vardır ve ben Mekke’ye gitdim, Harr
 sehâ Allah Teâlâ, Hacc etmek için ve Cebele dahi Beyti yedi kez tavâf etdi ve Benî
 Fezâr’dan bir er Cebele’nin izârın basdı ve ez-i izhârından düşdü. Dönüb Fezârî’ye
 nazar edib, itdi: [vr.172b] Vây sana er kimi keşf mi etdin, Allah’ın haremindedi, dedi.
 Ol er itdi: Valalhi ben bunu kasdle itmedim, dedi. Pes Cebele, Fezâr’a saple öyle
 urdu ki, burnun hurd edib, dört dişin çıkardı ve Fezârî bana gelib Cebele’den şikâyet
 etdi. Ben dahi ihzârına emr etdim ve itdim ki: İslâm’da kardâşına saple urub, burnun

hurd edib, dişlerin çıkarmağa seni ne haml etdi? Dedim. Cebele itdi: Ol benim izârım basdı ve hall etdi, vâllahi eğer beyt-i hürmeti değilmesse ben ânı depelerim, dedi. Ben itdim ki: Kendu üzerine ikrâr etdin, yâ budur ki seni ‘afv ede veyâ senden ânunçün kısâs alına, dedim. İtdi: Ânunçün beni kısâs eder misin ki, ben Melikim ve ol bir sûku kimesnedir, dedi. Ben itdim ki: İslâm ikinuzu dahi ihâta etmişdir ve fazîlet bu kadar illâ âkıbetledir, dedim. İtdi: Yâ Ömer beni yârına ko, yârın beni kısâs edesin, dedi. Fezârî’ye ben itdim: Yârına te’hîr ideyummi? İtdi: Ne’am gîce oldu, emmüsî oğlanlarıyla bindi ve Şâm’a gidib Rûm’a teveccüh etdi ve Allah’dan umarım ki ânâ zafer bulasın ve Hıms üzerine var ve ândan ırâk olma ve eğer ehl, senunle müsâlaha etmek dilerse [vr.173a] sen dahi müsâlaha eyle, eğer abâ ederlerse mukâtele eyle ve Antâkıyye’ye ‘uyûnun gönder ve mütanassıreden cezr üzerine ol ve senun üzerine Müslümânlar üzerine selâm olsun, dedi. Vâkıdî ider: Çün Ebû ‘Ubeyde mektûbu sürrle okudu, bir dahi işkâra Müslümânlar üzerine okudu. Ândan Hıms’a teveccüh etdi. Râvî ider: Şeddât bin Evs bana şöyle haber verdi ki: Fütûhu’ş-Şâm’ın evvelinden âhirine değin hâzır olanlardan idi. İtdi: Çün Ebû ‘Ubeyde mektûbu okudu, geru dönüb Hıms’a teveccüh etdi ve Hâlid ceyšın sülüsüyle ândan yürütmüşdü ve Cum’a Günü’nde Şevvâl Ayı’nda Hicretun On Dördüncü Yılı’nda, Hıms üzerine nüzûl etdi ve ânın Herakl kablinden Naktayâ adlu bir ulûsı vardı ve Hâlid üzerine nüzûl etdiği gün vefât etdi. Çün ehl-i Hıms, Müslümânlar üzerlerine nüzûl etdiğün gördüler, ulû kenîselerine cem’ oldılar ve batrîkleri ânlarla itdi ki: Bilun ki Melikun sâhibi vefât etdi ve Melikun bundan haberi yokdur ve bu Arab bizim üzerimize nüzûl etdiler ve biz bunu zann etmezdik ve takdîr ederdik ki Cevsiye-i ve Ba’albek’i feth etmeden bize nüzûl etmezler. İmdî eğer siz bunlarunle mukâtele edib, Melike mektûb yazıb vâlî ve ceyš taleb edersenuz Arab Melik cündünden kimesne-i [vr.173b] komazlar ki, gelib size vâsıl olalar ve sizde ta’âm dahi yokdur ki, ânunle hisâr için kâim olasız, dedi. İtdiler: Ey Seyyid; pes ne maslahat görürsün? Dediler. İtdi: Maslahat oldır ki ânlarunle musâlaha edevüz, bizden diledikleri üzerine ve idelüm ki; biz sizun elinizdeyiz. Eğer Haleb’i ve Kinnesrin’i feth edersenuz ve Herakl ceyšın sürsenuz, biz sizinüz. Kaçın ki bu kavm bizim üzerimizden teveccüh edeler. Melike haber gönderelum ki bize ceyšle ve vâlîyle meded eyleye ve ta’âmdan ve yarâkdan bize çâre eyleya. Bundan sonra ânlarunle mukâtele edelum, dedi. Pes bunun râyın sevâb gördüler ve itdiler: Hüns-ü râyunle tedbîrinle bize tedbîr eyle, dediler. Pes batrîk Ebû ‘Ubeyde’ye vardı ve sulh bâbında ve teberrük ânunle

söyleştiği nesnede ki Müslümânlar Hâleb'e ve Kınnesrin'e varalar, dedi. Ânunle söyleşti ve Ebû 'Ubeyde bu nesne-i kabul etdi ve ehl-i Hıms'la on bin dinar üzerine ve ikiyüz kemhâ beze müsâlaha etdiler ve ol kavmlle biriyle sulh etdiler. Evvel-i Zi'l-ka'de ve Âhir-i Şevvâl Hicretin on dördüncü yılında. Râvî ider: Sulh mukarrer olduysa Müslümânlar 'askeriyle Hıms'ın halkı çıkub bâzâr etdiler, satdılar ve âldılar. Ehl-i Hıms, Arab'un bî'adı ve şerâre-i müsâmahaların gördüler ve ânlarunle mübâlağa-i ribh etdiler³⁵⁷ [vr.174a] ve Ebû 'Ubeyde Hâlid'e okuyub, ânâ Lahm'dan ve Cezâ'adan ve gayrından bin fâris koşub, itdi: Yâ Ebâ Süleymân; var bu kesibe ile Mu'arrât'a kasd eyle ve Haleb'e karîb ol ve 'Avâsım belde-i üzerine târâşçılar gönder ve geruye rücû' eyle ve gözcü gönder, göresun ki ol kavmin mu'âvenetleri ve leşkeri var mıdır, yok mudur? Dedi. Hâlid sözün kabûl etdi ve râyetun aldı ve kesibe'nin önüne geçdi ve bunu ider:

Ehaztühâ ve 'l-melikî'l-'azîmi
Ve innenî bihamlihâ ze 'îmi
Lienneî necmü benî mahzûmi
Ve sâhibun liahmede 'l-kerîm
Esîrun seyre 'l-esedi 'l-ğaşûmi
Yâ rabbi veffig ligitâli 'r-rûmi

Ve Şeyzer tarafına gitdi ve ol gün Maklub Irmağı üzerine mukîm oldı. Ândan Mu'sab bin Muhârib okuyub ânâ beş yüz fâris koşdu ve emr etdi ki: 'Avâsıma segirttiler yağmâ ve tırâş edeler ve Hâlid dahi Kefrtâb'a vardı ve ândan deyr-i Sema'ân'a vardı ve halkına emr edib sağlı sollu segirttiler ve köylerde yürüyüb ganâim ve esîr aldılar. Çünkü elleri ganâim ile toldı. Hâlid, Ebû 'Ubeyde'ye rücû' etdi. Çün Ebû 'Ubeyde bunun getürdüğü ganâime ve eserâya nazar etdi gâyetde ferih oldı. Bunlar bu halde iken nâ-gâh bir ulû gavgâ ve enbûh 'uvâne zâhir oldı tehîlle ve tekbîrle [vr.174b] gördüler ki, Müslümânlardan erenlerdir ve ânlarunle sevâd-ı 'azîm vardır. Ebû 'Ubeyde itdi: Yâ Ebâ Süleymân bu nedir? Dedi. İtdi: Bu Mus'ab'dır, buna beş yüz âtlü koşub sancak virdim. Varub 'Avâsım-ı gâret etdiler ve sebî ile ve emvâlle ve ganâimle bize geldiler, dedi ve Emîr Ebû 'Ubeyde ânları telakkî etdi ve

³⁵⁷ Vr.173b'de Derkenar: Bir haklık gönderdi ki ânlarun katında mu'âzamattı ki aralarında 'akd-i sulh pes haklık çekub, Ebû 'Ubeyde'ye.

bakardan ve ganemden ulû sürüler gördü ve bargirler gördü. Üzerlerinde erenler ve ‘avratlar ve oğlâncıklar vardır ve ardlarınca garî ve ağlamak âvâzi gelür ve Ebû ‘Ubeyde ol ağlamak olan yere vardı, gördü ki ol köylerin halkı imiş. ‘Alûclerinden ipleriyle berkinmiş ve evleri, barkları ve oğulları, kızları yerleri, sulariçün ağlarmış. Ebû ‘Ubeyde tercümânına itdi ki: Ol ândan herkez ayru olmazdı. İt ânlar ne oldunuz ağlarsız ve niçün İslâm Dîni’ne girmezsiniz ve bizden emân almazsınız ki nefsinuz ve emvâlinuz ve ‘iyâlinuz üzerine emîn olasız, dedi. İtdiler: Biz bir kavmiz ki halkdan ırâğuz. Eğerçi ki bize sizun haberiniz yetişirdi. Siz, bize gelecağunuz zann etmezdik ve sizden herkez haberimiz olmadı. Tâ ki iş-bû cemâ‘at üzerimize geldiler, emvâlimuz yağmaladılar ve ganâimimiz aldılar ve bizi dağa sürdüler. Vâkıdî ider: Ânlar dört yüz âcc idi. Ebû ‘Ubeyde bunlara itdi: Eğer sizi [vr.175a] koyuvirusavüz, mâllarınız, ‘avratlarınız, oğlanlarınız size varursavüz bize mutî‘ olub emrimuzde ola mısız ve biz cizye ve harac vire misiz? İtdiler: Keşkî öyle itsenuz, her ne kîm bize şart edersenuz mecmû‘un işleyelum, dediler. Pes Ebû ‘Ubeyde mü‘minlere teveccüh edib, itdi: Ben şöyle tedbîr etdim ki: Bunları koyu virem ve ehillerin bunlara virem ve bunlar bizim kûlumuz olalar. Yîri imâret edib, bize cizye ve harâc vireler, siz ne dirsiz? Dedi. Müslümânlar itdiler: Emr senundur, eğer bunu Müslümânlar hakkına maslahât görürsen öyle eyle, dediler. Öyle olduysa her birine dörder dinâr farz oldu. Mektûb yazub, Ömer bin Hattâb’a bildirdi ve bunları koyu virdi ve mâlların ve ‘iyâllerin ânlar teslim eyledi ve yerli yerine bunları bunları mukarrer kılub isimlerin ketb etdi ve bunlara emr etdi ki: Vatanlarına rücû‘ edeler. Çün emr-i müstakill oldı ve ânlar yakîn olanlara Arab ânlarunle etdikleri hüsn-ü mu‘âmele-i ve ânlarun hüsn-ü sîretini haber verdiler ve itdiler ki: Biz öyle zann ederdik ki bizi katl edib, ‘avratımız, oğlanımız kûl ederler. Hâl budur ki bizi koyu virdiler ve cizyeye edâ etmek üzerine bizi mukarrer kıldılar. Çünkü Rûm bu habere muttali‘ oldılar. Ebû ‘Ubeyde’ye ikbâl edib, ândan emân talep etdiler ve edâ-i cizyeyi ve harâca mutî‘ oldular. Ebû ‘Ubeyde dahi kabul edib, adların ve kal‘aları ve köyleri adın yazdı. Pes bu haber Kınnesrin ve Hâzar ehline yetişdi ki, Ebû ‘Ubeyde varana emân virür. Bunlar dahi emân almağa rağbet etdiler ve tedbîrleri bunun [vr.175b] üzerine mukarrer oldu ki, batrîklerinden uğurlayın buna Resûl göndereler. Vâkıdî ider: Kınnesrin ve Hâzar üzerine melik batrîklerden bir batrîk vardı ki ehl-i Şeyzer’den idi. Adı Lûkâ idi ve ândan korkarlardı ve Haleb begine melîkinde ve sultanunda ‘inâd ederdi. Vâkıdî ider: Rahimullah bana şöyle yetişdi ki melik ol ikisin kâtına da‘vet

etdi ve ânlarla vasiyyet etdi ki: Kal'aların vireler, yerlu yerlerin evkât-ı hıfz edeler. İtdiler: Biz ânlardan değiliz ki Arab ile cenk ve kıtâl etmeden. Mülkümüz ânlarla ismarlayavüz. Râvî ider: Melik bunlara va'ad ettiği leşkeri göndere. Bunlar dahi ânâ muntazırlardı ve bunların her birinin onar bin fârisi vardı. Emmâ bu kadar vardır ki; ikisi bir yere gelmezlerdi. Çün Kınnesrin begi halkının Ebû 'Ubeyde ile müsâlaha etmek istediklerin işitdi. Gâyetde gazab etdi ve diledi ki: Bunlara mekr ide ve katına cem' edib, itdi: Ey benî Asfar ve Ey 'İbâd-ı Mesîh; Ne maslahat görürsün, bu Arabla nîce etmek gerekdir? Üş geldiler, bize erişdiler ke-enne beldemuz feth ederler gibi. Niteki geru kalân bilâdı feth etdiler, dedi. İtdiler: Ey bizim seyyidimiz şöyle işiddiğinle ehl-i zimmetdir ve ehl-i vefâdır ve Şâm bilâdının ekserin, seyfle feth etdiler ve her kim ânlarınle mukâtele etdi, katl olundu ve ehlin evlâdın isti'bâr etdiler ve her kim ânların emânetine ve zimmetine dâhil oldu beldende ânı mukarrer kıldılar ve ânların satvetinden emîn oldu. Bizim kâtımızda rây oldur ki ânlarınle müsâlaha idesin. Tâ ki biz ânlardan emîn olavüz, dediler. Batrîk itdi: [vr.176a] Eyu dediğiniz âhsened sizun işâretinuze sevâb dahi oldur. Zîrâ Ebû Arab bir kavmdir ki, ânların ile mukâtele edenlerin üzerine mansûrlardır. Ben ânlarınle 'akd-i sulh edeyim. Eğer Melik Herakl'den bize ceş yetişirsa ânsuzde ânlar bizden emîn ve gâfil iken üzerlerine yürüyelim. Bir kezden helâk edelum, dedi. Ol kavm itdiler: Tedbîrin neyse eyle, dediler. Pes Kınnesrin Ehlinun batrîklerinin rây-ı sulh üzerine müttefik oldu. Emmâ gönüllerinde gadrle mekrdir ve Lûkâ kendu ashâbandan Âstahar âdlu bir ricl da'vet etdi ki ol kuss idi. Nasrâniye Dîni'nun âlimi idi ve Arab dilinde gâyet fasîh idi. Dîn-i Yahûdiye-i ve Dîn-i Nasrânîyye-i gâyetde bilürdi. Lûkâ ânâ itdi: Arab'a var ve it ki: Bizimle biriyle sulh edeler. Maksûd oldur ki ânlar emîn olub hîle ve mekre meşgûl olalar. Ândan mektûb yazub kelime-i küfrden sagire böyle dedi ki, emmâ ba'd bîlesin ki bizim melikimiz beldemuz belde-i mâni'dir ki 'adedi ve silâhı kesîrdir ve zâdı ve mâî ve biz killetden gelmedik ve sen eğer kırk yıl bizim üzerimizde durursan kudretun yetmeyâ ve Melik Herakl, Rûmiye'den Halîc'e değin, Rûmiye-i Kübrâya değin mecmû' bu arâlıklarda ne kadar leşker varsa cem' edib üzerinize gönderdi ve ben dilerim ki sizunle musâlaha edem, tâ ki görem memleket kime hâsıl olur ve sizden dilerim ki; bizimle sizun âranuzde bir had edesiz ki bizim yerimiz Kınnesrin ve 'Avâsım haddından tâ ki Arab bizim yerin gâretına kasd etsa ol 'alâmeti görüb döne ve biz [vr.176b] sizunle Melikden uğurlayun müsâlala edelum. Tâ ki Melik bilüb bizi katl etmeye ve's-selâm, dedi. Ândan Ashare

bir ağır hil'at giyiverdi ve bend virub kûllarından on kûl koşdu ve gıtdiler ve Ashar önlerince yürüdü. Tâ ki Hıms'a geldi ve Ebû 'Ubeyde-i buldu ki halkla namâz kıları, pes âlub Ebû 'Ubeyde'ye getirdüler. Ebû 'Ubeyde itdi: Sen kimsin? İtdi: Resûl'e bitim vardır deyub bitisin Ebû 'Ubeyde önünde hâzır etdi ve sağında Hâlid ve Abdurahman bin Ebî Bekr Sıddîk idi ve sahâbe (r.a.)'üm önünde idiler. Vakkas kask etdi ki sücûd ede. Ebû 'Ubeyde men' etdi. İtdi: Biz Abdullah avz ve bizden şakî vardır, sa'îd dahi vardır. Emmâ ânlar ki şakî oldular, ânlar nârdadır nâr içinde. Ânların zefîri ve şehîki vardır ve emmâ ânlar ki sa'îd oldular. Ânlar cennet içinde ebedî kalmışlardır. Vakkas hayrât kalub, cevâb virmedi ve Ebû 'Ubeyde'nin kelâmın ta'accüb etdi. Pes Hâlid itdi: Bu kavmin emîri sen misin? İtdi: Yok bilin emîrimuz ve sâhibumuz budur, dedi ve mektûbu ânâ virdi ve Ebû 'Ubeyde âlib Müslümânlara okuyu virdi. Çün Hâlid işitdi ki: İtdi: 'Adedimiz ve zâdımız çokdur ve Herakl'in leşkeri enbûhdur. Bâşın sâlib itdi: Ey Emîr; bizi nasrle müeyyed edenun hakkıçün bu mektûb sulh dileyenun mektûbu değildir. Ol bize mekr etmek ister, kabûl etme. Tâ ki ânı ve ehl-i beldeni Müslümânlara ganîmet edevüz, dedi. Ebû 'Ubeyde itdi: [vr.177a] Sabr yâ Ebâ Süleymân, zîrâ Allah Teâlâ gaybına kimesne-i muttali' kılmadı ve bunlar sulh dilerler. İtdi: İmdî bunlarınle biriyle sulh etme, ebedî sulh eyle. Eğer kabul etmezlersa Allah'ın nasrıyla biz ânlara küfvvüz. Vakkas kelâmı işidib Hâlid'in haddini ve fesâhatini ta'accüb etdi ve ânâda şiddet-ü şecâ'at ve şehâmet zâhir oldu. Pes Vakkas, Hâlid'e ikbâl edib, itdi: Yâ Seyyid ismin nedir ve Arab ortasında ne ile ma'rûfsun? Zîrâ ben şöyle işitdim ki: Sizun içinuzde erenler vardır ki birbirinden şecâ'atde ve şehâmetde efdaldır. İtdi: Ben Hâlid bin Velid Mahzûmîyem. Âstahar itdi: Mesîh hakkıçün sana nazar edib, kelâmın işitdiğim gibi itdim: Sen evvelsin ve ben şöyle işitdim ki: Sen şehm-i celîd ve batıl-ı sendîdsin ve sizin hüsn-ü basîretiniz sadık kûllarınız bize yetişmişdir ve siz rahmet Nebîsi'nun ümmetisiz ve siz ümem-i merhûmedensiz ve Emîre bunun hilâfin etmen. Zîrâ biz geldik, sizden sulh ve emân dileriz. Hâlid itdi: Biz bir kavmiz ki biz hıdâ' etmeziz. Emmâ kelâm-ı mekri ve hadî'atı bilirüz ve buna biri delâlet iden sizin kitâbunuzda ki der ki: Biriyle sulh taleb edersiz eğer melikîn ceysî gelüb ânların galebesin görürsenuz tâğyanuze kaçarsız. İmdî eğer dilersen ki 'akd-i sulh edevüz. Bir yıla değin eğer bu yıl içinde Herakl'den leşker gelirse elbette biz ânınle kıtâl etsävüz gerekdir ve sizden her kim kal'ada oturub ol kalan çeriyle gelüb bizimle kıtâl etmezsa ol bizim sulhumuz içindedir. Ânâ ta'arruz etmeziz. Âstahar itdi: [vr.177b]

Ben bunu kabûl etdim. Bunun üzerine bana kitâb ketb eyle, dedi. Hâlid itdi: Ey Emîr; Bir yıla bunun sulh bitisin yaz. Evvel-i Zi'l-Ka'denin gurreci Hicretin On Dördüncü Yılı'nda ve Âhir-i Şevvâl evlâ Hicretin On Beşinci Yılı'nda Ebû 'Ubeyde dahi öyle etdi. Çünkü bitî yazmaktan fâriğ oldı. Âstahar ânâ itdi: Ey Emîr; Bizim beldemuzun haddî ma'rûfdur ve bizim arâmuzda sâhib-i Haleb'dir ve ânun beldesin dahi haddi vardır. Dileriz ki: Bizimle ve Müslümânlar ve Rûmlar arâsında bir 'alâmet edesiz. Tâ ki ashâbun ândan tecâvüz etmeyeler ve Ebû Ubeyde (r.a.) bu nesneye râzı oldı. İtdi: Eyû didin ben bir kişi göndereyim ki varub sizünçün hadd ta'yîn ede. Âstahar Âstahar itdi: Ashâbundan kimesne gönderme. Bilin biz 'amûd dizib nisb edelüm ki ol Melik Herakl sûreti ola ve ashâbın ânı görecek ândan tecâvüz etmeyeler. Ebû 'Ubeyde itdi: Öyle eyle ve mektûbu ânâ teslim eyledi ve Ebû 'Ubeyde, Müslümânlar içinde nidâ edib itdi: Ey ehl-i Garât; Her kim 'amûda nazar ede, ândan tecâvüz etmeye ve bu haberi işiteniniz işitmeyene haber versin, dedi. Pes Âstahar geru dönüb, Kinnesrin batrîkine vardı ve kitâbu ânâ teslim eyledi ve Hâlid ile ânun arâsında geçen mâcerâyı haber virdi ve buna ferih oldu ve varub 'amûd terkîbine meşgûl oldı ve Melik Herakl sûretin üzerinde düzdi ke-enne mülkünde oturur gibi. Vâkidî ider: Müslümânların tarâcları Hâleb vilâyetinin gâyetine değin değin segirdirler ve Kinnesrin ve Hâzar haduduna [vr.178a] varmazlar ve 'amûd-u karîb olmazlar. Râvî ider: Saîd bin 'Ubbâde'den öyle rivâyet ider ki: Müslümânların sulhu Kinnesrin ve Hâzar ehliyle dört bin mülk-i dinâr üzerine ve yüz vukıyye gümüş ve bin kemhâ ve bin veşve ta'âm üzerine idi. Ba'zıları itdiler: Biz gâretde idik. Nâ-gâh 'amûde nazar edib, Herakl'in sûretin üzerinde görüb, ta'accüb etdik ve ânun dâiresinde cem' olduk ve âtuyla oynadık ve âtımızda segirtmek dönme öğrettik. Nâ-gâh Ebû Cendletü ve sehîl âtlarıyla hamle etdiler. Maksûdları meydânda oynamak idi ve Ebû Cendle'nun elinde bir temâm segû vardı ve ânunle yakîn geldi. Nâ-gâh eksüzde hiç kâsd etmeden urdu. Ol sûretun gözün çıkardı ve Kinnesrin beginun kullarından ol sûretin hıfzına birkaç kûl müvekkel edeler. Hâl böyle olacak varib ânâ bildirdiler. Çün Kinnesrin sâhibi bunu işitdi. Astahar'ı kağırub altundan ânâ bir salîb virdi ve Rûm âcclerından yüz fârisdi teslim etdi ki önlerinde dibâc bellerinde altûn karelu kuşâk vardı ve Âstahra emr etdi ki ânlarla gide. Dahi itdi ki: Arab begine var, it ki: Bize 'özü etdiğüz ve 'ahde vefâ etmediğüz ve her kim gadr etdi mahzûl aldı dî, dedi. Pes Âstahar salîbi aldı ve yüz atlu ile gitdi. Tâ ki Ebû 'Ubeyde'ye eişdiler. Çün Müslümânlar salîbe nazar etdiler ki, getirilmüşdür

[vr.178b] segürdüp bâşın aşığı eylediler ve Ebû ‘Ubeyde yerinden sıçrayub kalânları karşıladı. İtdi: Kimsiz? Âstahar itdi: Ben Kınnesrin sâhibinden size resûlum. Tahkîk siz gadr edib, nakz-ı ‘ahd etdiğuz. Ebû ‘Ubeyde itdi: Nakzımıza sebep nedir, kim nakz etdi? Dedi. İtdi: Ol nakz itdi ki Melikîmuzun gözün çıkardı. Ebû ‘Ubeyde itdi: Resûlullah hakkıçün ben bunu bilmezim. Üş ândan sorayım, dedi. Ândan nidâ edib ma‘âşir-i Arab, timsâlin gözün kim çıkardı, bana haber virin, dedi. İtdiler: Ebû Cendle öyle sehîl etdiler bu işi. Emmâ kasdle etmediler, dediler. Ebû ‘Ubeyde, Âstahra’ye itdi: Bizim yoldâşımız etmişdir. Emmâ kasdle etmedi, gönlün ne ile hoş olur, dedi. ‘Alûclar itdiler: Râzı olmazız, tâ ânun gözün yâ Melikinuzun gözün çıkarmayınca, dediler. Bundan murâdları Müslümânlar ‘ahdlerine vefâ etmekdi. Ebû ‘Ubeyde itdi: Üş ben sûretinuze etdiklerin bana edin, dedi. İtdiler: Bununla râzı değılüz ve herkez râzı olmazız. Tâ ulû Melikuze ol işi etmeyince, dediler. Ebû ‘Ubeyde itdi: Bu herkez olacak değıldir, dedi. Râvî ider: Müslümânlar çün bu kelâmı gûş etdiler ki, Ömer’in gözü çıkarmayınca râzı olmazız, dediler. Gâyetde gazab edib, ânları katl etmeğe kasd etdiler ve Ebû ‘Ubeyde men‘ etdi. Pes Müslümânlar etdiler: Biz imâmımız yoluna kendumuzu fedâ ederuz. Bizim gözümüzü [vr.179a] gözümüzü ânunçün çıkardılar. Çün Âstahar gördü ki: Müslümânlar ânunle gelenleri katl etmeğe kasd etdiler. İtdi: Ne ânun gözün çıkaralum ve ne sizun. Lakîn emîrinuz sûretin bir ‘amûd üzerinde tasvîr edelum. Ândan bizim Melikîmiz sûretine etdiklerin biz dahi ânâ idelum, dedi. Müslümânlar itdiler: Bizim sâhibimiz ânı kasdle etmedi. Siz fesadle etmek dilersiz, dediler. Ebû ‘Ubeyde itdi: Sabr edin ey kavm, çün ânlar benum sûretume râzı oldular. Ben ânların bu sözün kabul ederim, Ömer’e fedâ için kimesne benum için söylemasun. Ânlarınle biz ‘ahd etdik, ândan özr etdik. Bu kavmin hûz-ı ‘aklı yokdur, deyub bu sözlerin kabul etdi. Ândan Rûm bir ‘amûd üzerinden Ebû ‘Ubeyde sûretin tasvîr etdiler ve serçeden ânâ iki göz dizdiler. Ândan ânlardan biri ayru yürüdü ve segû ile ol sûretin gözün çıkardı. Ândan sonra Âstahar, Kınnesrin begine varub bu kazıyye-i bildirdi ve kavmine itdi: Ol ki maksûdunuz idi. Bununle temâm oldı, dedi ve Ebû ‘Ubeyde’den Hıms’da dört yana gâret etdirdi ve yıl temâm olmağa müntazır idi ki ândan sonra netmek gerek idiğün tedârik et ve Ebû ‘Ubeyde’nun haberi eğılendi, Ömer’e malûm olmadı. Zirâ ândan ne kitâb ve ne feth zâhir oldı ve bu nesne Ömer’e güç geldi ve ânun hakkında dürlü dürlü zann edib, ânı cebbâna nisbet [vr.179b] itdi. Ânâ kitâb yazıb itdi: Bismillâhirrahmanirrahîm, Ebû ‘Ubeyde’ye selâm-u ‘aleyke ben şol Allah’a hamd ederim ki; ândan gayrı ilah

yokdur ve Nebîsi'ne salavât ederim ve beni Allah takvâsına emr ederim ve ma'siyetinden tahzîr ederim ve seni şol kimselerden olmaktan nehy ederim ki Allah Teâlâ kitâb-ı 'Azîz'de buyurmuştur: "*Kul in kâne âbâuküm ve ebnâuküm ve ihvânüküm ve ezvâcüküm ve aşiretiküm ve emvâlunik tereftumühâ ve ticâratün tahşevne kesâdehâ ve mesâkinu terdavnehâ ehabbe ileyküm minallâhî ve rûlihî ve cihâdin fi sebîlihî fe terabbesû hatta ye'tiyallahû bi emrihî vallâhu lâ yehdil kavme'l-fasikîn.*"³⁵⁸ Sallallâhu 'aleyhî seyyidinâ Muhammed hâtemü'n-nebiyyün, deyub kitâbı ânâ gönderdi. Çün ânı Müslümânlarla okudu. Bildiler ki Ömer ânları cihâda tahrîz ider ve Ömer ehl-i Kınnesrin'e itdiğu sulhle pişmân oldu ve Müslümânlardan hiç ehadd kalmadı. İllâ Ömer'in kitâbından bir kezden ağladılar. İtdiler: Ey Emîr; Seni cihâddan te'hîr eden nedir? Kınnesrin ehlini ko, Hâlebe teveccüh edelüm. Allah Teâlâ fethin rûzî kıla in-şâ'âllah. Ecel dahi geçdi âz kaldı, dediler. Ebû 'Ubeyde kasd etdi ki: Hâleb'e teveccüh ede. Pes Mus'ab bin Sehâre'ye bir râyet 'akd etti ve bir râye dahi İyâz bin Gânem'e Ömer'u bin Saîd'e ve bir dahi Sehîl bin Ömer ve 'akd etdi ve 'İyâza emr emr [vr.180a] etdi ki önlerince yürüya ve kendu dahi Hâlid'le ardınca yürüdü ve Hims'da Habîb bin Müseylemetü'yü halîfe kıldı ve yürüdü. Tâ ki Restîn'i geçdi ve ânun ehliyle musâlaha kıldı ve Hamâ'ya geldi ve ânun ehli ânâ çıkdılar. Ruhbânları keffelerinde İncîl'i ref' edib bile çıkdılar ve keşîşler ol kavmin önünce yürüdüler ki ândan sulh taleb edeler. Çün ânları gördü durdu, itdi: Nestersiz? İtdiler: Dileriz ki sizun sulhunuzde ve 'ahdinuzde olavüz. Zirâ kavmimizden bize, siz âcepsiz, dediler. Pes Ebû 'Ubeyde bunlarunle musâlaha etdi ve bunlara sulh bitîsin yazdı ve bundan dilek etdiler ki: Arab'dan bir nîçe âdem bunların kâtında koya. İtdi: Ben halkıma muhtâcım. Emmâ dönüŝde koyam in-şâ'âllah, dedi ve gitdi. Tâ ki Şîraz'a geldi, ânun dahi ehli bunu istikbâl etdiler. Ânlarınle dahi müsâlaha kıldı ve itdi: Hiç Herakl tagıyyenin haberin işitdiniz mi? İtdiler: Ey Emîr; Ânın haberin işitmedik. Emmâ bu kadar vardır ki; Kınnesrin sâhibi ânâ kitâb yazub ândan yardım taleb ider ve ânı kenduye nusret için da'vet eder: Ol dahi Cebeletü bin Eyhem Gassânî'ye, Gassân halkıyla mütenassire-i Arab ile ânâ gönderdi ve 'amûdunun batrîki dahi on bin eriyle ânlarınle biledir ve ânlar leşkeriyle Cıs-r-i Hudey'de nüzûl etdiler ve ânlardan hazırle ol, dediler. Ebû 'Ubeyde itdi: "*Hasbunâllahi ve ni'me'l-vekil*"³⁵⁹ ve Ebû 'Ubeyde, Şeyzer'de [vr.180b] hayretle kaldı. Kâh ider ki: Hâleb'e

³⁵⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Tevbe Sûresi, Âyet 24, vr. 179b.

³⁵⁹ Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Sûresi, Âyet 173, vr. 179b.

varayım, kâh ider ki Antâkiyye'ye varayım ve Müslümânları katına cem' etdi ve itdi ki: Ey Müslümânlar; Şöyle işitdim; Kınnesrin Batrîki, Herakl'e kitâb gönderib, yardım taleb etdi. İmdî: Bu nesne değildir. İllâ gönlünde mekr-u gadr ızmâr ettiği çündür, dedi. Hâlid itdi: Ey Emîr; Ben sana demedim mi ki, ânların kelâmı mekr-u hıdâ'a delâlet ider, dedi. Ebû 'Ubeyde itdi: Yâ Ebâ Süleymân; Hilesinun ve mekrinun ne fâidesi ola ki? Allah Teâlâ ânun verâsından mîrsâdedir deyub, kendu ile fikr ider ki evvel Kınnesrin halkıyla mukâtele ede. Sulhleri temâm olucak ve sulh tamam olmağa bir ay kalmışdı. Bilin dahi azu oturub, va'de temâm olmağa müntazır oldu. Râvî ider: Arab'ın kûlları, zeytûn ağaçlarınınun ve nâr ağaçlarınınun ve üzümün ve gayrı yemiş ağaçlarınınun umaclarun getirdiler ve bu nesne Ebû 'Ubeyde'ye güç geldi ve kûlları katına okuyub itdi: Ey Tengrî kulları; Bu ne fesâddır ki edersiz? Dedi. İtdiler: Ey Emîr; Odun ırâkdır ve bu ağaçlar bize yakındır, dediler. Ebû 'Ubeyde itdi: Benim üzerime 'ahd-u nazar olsun. Her hür ve 'abd ki yemîş ağacın getüre ben ânâ cezâ edem ve ânı öyle komayım, dedi. Pes kûllar korkdular odunu ırâkdan getirür oldılar. Saîd bin Âmir ider: Benum bir Mehce' adlu bir yarar kûlum vardır ki benum ile niçe vak'aya ve niçe harbe hâzır olmuşdı ve kıtâlde cerî'l-mukallib [vr.181a] ve her-gâh ki gazâyâ, yâ oduna çıksa ağırlanub, yoldâşlarından ayrulurdu. Kılıcla mukâtele ettiğiunden sabânla yek mukâtele iderdi. Pes bu ve bir cemâ'at dahi odun talebine çıkdılar ve Ebû 'Ubeyde, Şeyzer'de otururdu. Pes bu kûlun haberi eğlendi seyyidine yetişmedi ve seyyidî atına binüb ânı taleb ede çıkdı ve ânun özüne düşüb, gıtdi. Nâ-gâh bir şahıs göründü. Bu dahi ânâ teveccüh eti. Gördü ki kûl imiş, yüzü yarâlu ve kânı yüzüne revân olmuş ve her âdim ki adâr yüzü üzerine yıkılır. Saîd itdi: İttim yâ Mehce' haber nedir? Dedim. İtdi: Helâk-ı demârdır etdim senun üzerine Ey Sûda'nın oğlu, anân seni yitirsun haberin nedir? Deyuvirirdim. Biraz durdu, ayağı üzerine duramadı yüzü üzerine yıkıldı. İtdi: Âtdan indim ve yüzüne sû urdum ve rahmetî sâkin oldu. Bana itdi: Yâ Mevlâ nefsinî kurtar. Yoksa sana şimdi erişirler ve bana etdiklerin sana dahi iderler. Ben itdim: Ol kavm kimdir? Dedim. İtdi: Ey mevlâ bir niçe mevâlî ile urûn cem' etmeğe çıkmışdık ve çeriden ırâk gitdik. Nâ-gâh bir bölük âtluya yetişdik. Birinden ziyâde vardı. Ola mecmû'sı Arab ve boyunlarında altundan salîbler ve ellerinde ramâh. Çün bizi gördüler, üzerimize ât saldılar ve bizi ortaya aldılar ve katlimize kasd etdiler. Yoldâşlarıma ben itdim: Hâşarşerim er gibi olun, nefsinuz içün mukâtele edin, dedum. İtdiler: [vr.181b] Vây sana gelsun, bizim ol tâkatimiz mu vardır ki, bunlarınle mukâtele edevüz ve esîr olmakdan artuk çâre

yokdur, ölmekden bize ol kolâydır, dediler. Ben itdim: Vâllahi kıtâl etmeden ben nefsimi ânlar herkez teslîm etmezim, dedim. Çün benum ceddîm bildiler ki ânlar dahi ben itduğum gibi itdiler ve ol kavmle mukâtele etdik. Ânlar dahi bizimle mukâtele etdiler ve onumuzı esîr etdiler. Emmâ ben yarâdan bunaldım ve yüzüm üzerine yıkıldım ve beni koyub gitdiler ve deru gelib şol gördüğün gibi, üş geldim. Saîd ider: Ol kûl öyle olduğuna mağmûm oldum ve ardıma âldım ve geruye dönüb, nâ-gâh ardımdan ol âtlular yel gibi yükreşdiler ve ânlar Gassân'dan idi ve segû ile beni araya aldular ve çağırub biz Gassânuz hizb-i salîbden ve ruhbândan, dediler. Saîd ider: Ben dahi nidâ etdim, itdim ki: Ben dahi Muhammed Muhtâr'ın Ashâbundanım, dedim ve ba'zıları bana segirdişdiler ve kasd etdi ki: Beni kılıcla çala etdim: Vây sana, katl eder misin kendu kavminden bir ricli? Dedim. İtdi: Sen kankı tâ'ifedensin? Dedi. İtdim: Ben Hazrec kirâmındanım, dedim. Pes kılıcı benden redd etdi ve itdi ki: Mesîh hakkıçün seyyidimiz Cebele senun tâlebundur, dedi. Ben itdim: Cebele beni neden bildi ki tâleb eder? Dedim. İtdi: Ol Yemen Halkı'ndan, Muhammed'in Ensâr'ından bir kimesne taleb ider, irâdetunle var yoksa irâdetsiz varasın, dedi. Saîd itdi: Ânlarla gitdim, kûlum dahi benumle. Tâ ki ceys-i [vr.182a] 'azîme müşerref oldum. O kât yarâklu, ni'metlu salîbler getirülmüş ve ol halkdan ayrılmadım. Tâ beni Cebele'nin haymesine götürdiler, gördüm Cebele'ye kızıl altundan kürsî üzerine oturur ve incû ile murassa' dibâce giymiş ve bâşı üzerinde incûden müşebbek ve boynunda yâkuttan bir salîb vardır. Çünkü geldim, önünde durdum. Bâşın getirüb, itdi: Kankı Arabdansın? İtdim: Yemen'den. İtdi: Göreyim evvelden kankı tâ'ifedensin? İtdim: Ben Hârasat bin 'Ömer bin Âmir bin Hârise bin Sa'libetü bin Emrû'l-Kays bin Sa'libetü bin Abdullah bin Alâzed bin 'Avf bin bint Melik bin Zeyd bin Kehlân bin Sibâ veledindenim, dedim. İtdi: Ben dahi senun kavmindenim ben Gassân'danım, dedi. İtdim: Sen dahi bana mensûb olan kabîleden misin? Dedim. İtdi: Ne'am, ben Cebele bin Eyhem'im ki İslâm'dan rücû' etdim. Sâhibunuz Ömer râzı olmadı ki benum gibi kişi siz olduğuz dîn üzerine nâsr olam. Benden kısâs almak istedi. Bir 'abd-ı hakîr çünki ben Gassân'ın seyyidiyim, dedi. Ben itdim: Ey Cebele, Allah'ın hakkı ve cebrî kadar senun hakkından bizim dînimiz kâim olmaz illâ 'adlle ve Ömer ol kimesnedir ki; Allah yolunda melâmet edicinin melâmeti ânı ahz etmez, dedim. İtdi: Adın nedir? İtdim: Saîd bin Âmir el-Ensârî'dir, dedim. İtdi: Yâ Saîd otur sen dahi. Oturdum. İtdi: Hasân bin Şâtib'den

âyrılalı ne kadar vakddir? Dedi. itdim: Âz zamândır ki; ol benum için bir da'vet etdi ve beytî ânda okudu ve bu ebyât-ı [vr.182b] inşâ etdi:

Lillâhi derru 'isâbetin nâ-demtehüm / yevmen neclikın fi 'z-zemâni 'l-evveli
Yüğşevne hatta mâ tehürrü kilâbuhum / lâ yes 'elüne 'ani 's-sevâdi 'l-mugbili
Bidu 'l-vücâhi e 'ıffetun ahsâbuhum / şümmü 'l-unûfi mine 't-tırâzi 'l-evveli
El-lâhigîne fekîrahum bi ğaniyyihim / el-müşfigîne 'ale 'l-yetîmi 'l-ermeli
Evlâde cefnete havle gabri ebîhim / gabru bin mâriyyete 'l-kerîmi 'l-mufduli

Ândan Şâm'a gitdik, ânunle âhir buluşduğum ol idi, dedim. İtdi: Bana bu ebyâtı okudu der misin? İtdim: Ne'am ve bana kettân-ı Rûmî'den bir sevb virdi. İtdi: Kettân ânunçün virdim ki harâm sanmıyasın giyâsın, dedi. Ândan itdi: Esîr olduğun yerde neylerdun? Dedi. İtdim: Kûlun işlediği 'amelinden sıdk-ı 'avfidır. Pes itdim: Ben Emîr Ebû 'Ubeyde'nun 'askerindenim ve biz Haleb'e ve Antâkıyye'ye teveccüh etdik. İtdi: Melik Herakl beni ve batrîki gönderdi ki Kınnesrin sâhibine mu'âvenet edevüz. Zîrâ ol sizunle sulh etdiği maksûdu size mekîde etmedi ve ben ânâ muntazırım ki beni karşılaya. Emmâ sen sâhibun Ebû 'Ubeyde'ye var ve bizden ve kılıçlarımızdan ânı korkut, dönsün geldiği yere gitsun ve Melikûn bilâdine ta'arruz etmesun ki biz, Melikun nusretine ve dîninun nusretine mücerred olduk. Âz zamânda Şâm'dan mâlik olduğunuz nesne-i elinuzden alıruz, dedi. Saîd ider: Bindum, kûlumu ardıma aldım ve gitdik. Tâ ki; Müslümânlar 'askerine [vr.183a] vâsıl olduk ve halk benden yana segirttiler. İtdiler: Ey Âmir oğlu kande idin, biz senin firâkun için mahzûn olduk, dediler. Ben dahi Ebû 'Ubeyde'den yana varıb Cebele ile bana olan vak'a-i haber virdim. İtdi: Hissânı ânduğunle Tenkrî Teâlâ sana halâs virdi, dedi. Ândan Ashâb-ı Resûlullah (s.a.v.) cem' edib, meşveret etdi. İtdi: Ey Müslümânlar; Bu emrde nîçe maslâhat görürsüz ve bu batrîkun kıssasında ki biz ânâ vefâ' etdik. Ol bize mekr etdi, dedi. Hâlid itdi: Bedrestî begisine rücû' ider. Eğer ol bize mekr etdiyse Allah yolundadır. Tîz ola ki biz ânâ bir mekîde edevüz ki, ânun mekîdesinden a'zam ola ve tîz ola ki Resûlullah (s.a.v.) on yâriyla ânâ varalum, dedi. Ebû 'Ubeyde itdi: Elinden gelur yâ Ebâ Süleymân. Pes Ashâbı Resûlullah'dan (s.a.v.) kimi dilersan al, dedi. Hâlid itdi: Kanî İyaz bin Gânem, kanî 'Umeyr bin Saîd, kanî Ebû Cündel, kanî Saîd bin Âmir, kanî Ömeru bin Mu'dî Kerib kanî Âsım bin Ömeru kanî Abdurrahman bin Ebî Bekr, dedi ve bir kezden telbiye ile cevâb virdiler. Ol vakt

Dırâr'ın gözü ağrırdı. Ol vak'aya hâzır olmadı. Ândan ol halk ânâ cevâb virdiler ve itdi ki: Bârekâllah-ı fikem, nefsinuz için yarâk edin ve benum katımda cem' olun. Râvî ider: Ol kavm gönleklerin giyeler, yarâklarun âlalar ve Hâlid'e geldiler, gördüler ki, ol dahi dır'ın [vr.183b] tederru' etmiş ve yarâğın rast edib, âtına binmiş. Ândan gulâmı Hemmam'e itdi: Yürü tâ benden aceb göresin ve Hemmâm ânunle gitdi ve ol on kişi bile gitdiler ve Ebû 'Ubeyde bunlara du'â etdi. Çünkü Hâlid gitdi. Saîd bin Âmir'e ikbâl etdi ve itdi: Yâ Saîd; Cebele sana dedimi ki Kınnesrin batrîki ânâ gelse gerekdir, dedi. İtdi: Ne'am. Hâlid itdi: Gel bizimle tâ Cebele'ye varınca yoldâş ol. Tâ ki ânâ Besuvâ'ya girün, ol bize mekîde ettiğî gibi, bizde ânâ mekîde edevüz ve ânı ve halkını helâk edevüz, dedi. Pes Saîd ânların önünce yürüdü ve ânları be-cidd yürüdü. Tâ ki Cebele'nun 'askerine geldiler ve bunların gitdiğü gîce idi. Çün ânâ yakîn geldiler ve odlar karîbine yetişdiler ve ol kavmin esvâtın işitdiler: Saîd bunları batrîk yolundan yana döndürdü ve Hâlid yoldâşlarıyla sabâha değîn orada Besuvâ'ya girdiler ve bunlara kimesne gelmedi ve Hâlid, kemîn-gâhda Müslümânlarla fecr nâmazın edâ etdiler ve ânlar kemînden çıkmadan Cebele'nin ceşî ve 'Amûriye'nin sâhibi, ânların üzerine müşerref oldular ki, ânlar 'Avâsım'a kasd etdilerdi. Pes Müslümânlar Hâlid'e itdiler: Yâ Ebâ Süleymân; bu leşker hakkında ne maslahat görürsün ki üzerimize müşerref oldular? Diken ve ağac ve kum ve kâ'ir sığışınca. Hâlid itdi: Ânların kesretinden nola? Çün nasr bizim ve Allah bizimle ola. Karışın ve perâkende olman. Râfî' bin 'Umeyr'e³⁶⁰ [vr.184a] ider: Çünkü sulhumuz haddî üzerine müşerref olduk ve belde-i 'Avâsım ve Kınnesrin bize lâyh oldu. Gördük ki batrîki bize istikbâl etdi ve önünce salîbler getirilüb kasîs ve ruhân İncil okuyu okuyu çıka geldiler ve küfr-ü zulmete önlerince mürtefi' olmuş ve birbirine yakîn geldiler ve batrîk ashâbunun önünce yürüdü ki, Cebele'ye gele, selâm vire. Pes Hâlid ânı Muvâcehe istikbâl edib, Resûlullah'ın Ashâbı, Hâlid'in havlinde, çünkü batrîke yakîn vardılar. Batrîk ânları Cebele halkından sanub, Mesîh size selâmet dutsun ve salîb sizi bâkî dutsun, dedi. Hâlid ânâ itdi: Vây sana biz 'ibâd-ı salîbden değılüz velâkin Muhammed Habîbin Ashâbundanuz deyub, ağzı üzerinden 'imâmesin keşf etdi ve nidâ edib, itdi: "*Lâ ilahe illallahu vâhdehu lâ şerikeleh ve ene muhammeden abdühû ve rasûluh.*" Ben Hâlid bin Velid'im, vây sana deyüb ânâ el urub eyerindan kopardı ve Resûlullah'ın Ashâbı (s.a.v.) ânun ashâbuna mübâderet edib, içlerine kılîc koydular ve gâvga galebe-i mürtefi' oldu ve a'dâ'ullah küfr

³⁶⁰ Vr. 183b'de Derkenâr: Ve ânların cümlesinden olan.

kelimesin ilân etdiler ve Müslümânlar tevhîd kelimesiyle ref'-i savt' etdiler ve Cebele'ye ve Amûriye sâhibi Müslümânların tehlîli ve tekbîri âvâzın işitdiler ve bunun çün harekete geldiler ve süyûfe nazar etdiler ki mücerred olmuş ve segûlar uzamış. Pes Ashâb-ı Resûlullah'dan yana mübâderet etdiler ve ânları her cânibden ve mekândan ihâta [vr.184b] etdiler, çün Hâlid ânâ ve ashâbuna nâzil olub, ihâta olana müşâhede kıldı ve Kinnesrin Batrîki elinde, koyu vîrmez. Emmâ korkar ki nâ-gâh elinden boşâna yâhud ânı katl etmedin buna bir hâdise câri ola. Pes kasd etdi ki ânı katl ede ve kılıc getirüb üzerine havale etdi. Pes batrîk tebessüm etdi bunun işinden ve Hâlid bunun güldüğün ta'accüb edib, itdi: Ey vây sana niye gülersin? İder: Ânun çün gülerim ki; sen ve senunle olan maktûlsüz ve sen dilersin ki beni katl edesin. Eğer sen beni katl etmezsen, ben dahi seni öldürmeyam, dedi. Pes Hâlid ânı öldürmedi, kodı. Ândan Reslûlullah'ın (s.a.v.) ashâbuna çağırdı, itdi: Benum katıma dirlik beni hıfz edin, ben dahi sizi hıfz edeyim ve bize nâzil olan belâya sabr edin. Dört yanunuza âlub ortada kalduğunuza koyurman. Zîrâ gâyet korkduğunuz ölümdür ve Allah yolunda katl Hâlid'in arzusudur ve Allah nefsimî niçe kere tehlike yerlere bıraktım, ola ki şehâdet rızk olana deyu. Emmâ murâd hâsil olmadı. Dahi bilun Tengrî rahmet etsun ki Allah bizim yolumuz ve azhâdır. Ke-enne-hu siz Rabb-ı Kerîmunuze vâsıl oldunuz ve bir dârda sâkin oldunuz ki, ânda sâkin olanlar vefât etmez ve yekdî kucûlmaz. Ândan okudu ki: "*Lâ yemessühüm fi hâ nasabün ve mâ hüm min hâ bi mühracîn.*"³⁶¹ Râvi ider: Pes Ashâb-ı Resûlullah (s.a.v.) müctemî' oldılar ve Hâlid'in çevresin [vr.185a] çevresin devr etdiler ve Abdurrahman bin Ebî Bekr Sıddîk'ın (r.a.)'üma sağ yanında ve Râfi' bin 'Umeyre sol yanında ve kûlu Hemmâme ardında dura ve geru kalânı dört yanına ihâta etdiler. Râvî ider: Hâlid batrîki oğlanı Hemmâme-i teslîm etdi ve itdi: Yanunda durgûr ve deprenme, dedi. Râvî ider: Gassândan Arab-ı mütenassire bunlardan yana yürüdüler ve Cebele önlerince ve boynunda zehebden bir tavk vardı ve ânda cevherden bir salîb vardı ve üzerinde ağır dibâc ve dibâc üzerinde dir'-ı müzehheb ve bâşı üzerinde hadîdden beyza ve ânun üzerinde demûrdan bir beyza ve ahîlerinde cevherden bir salîb vardı ve elinde bir rümh-i tavîl ve ucunda seffânî ile mudî' idi ki, sanasın necm idi ve 'Amûriye sâhibi sanasın yanunda bir yüce burc idi ve dâiresinde dibâc giyer âlcler vardı ve bu ikisi ceşş ihâta etmiş. Çün batrîk nazar etdi, gördü ki; Hâlid Kinnesrin sâhibine mâlik olub, elinde esîrdir. Korkdu ki Hâlid ânı katl etmeğe ta'accül ede ve

³⁶¹ Kur'ân-ı Kerîm, Hicr Sûresi, Âyet 48, vr. 184b.

Cebele'ye ikbâl edib, itdi: Bu Arab değildir, illâ şeytândır, görmez misin bu Arab'ı ve ânunle olanları ki on âdemdir. Ânı nîce ortaya almışlardır ve ulû leşker ânları ortaya almışlardır ve ânların hiç bu nesneden kaydları yoktur ve bizim sâhibimize mâlik oldular ve olanlarda esîrdir ve ânı ellerinden komazlar ve ben korkarım ki ânı öldüreler, var bu Arabî'ye it ki: Sâhibimizi koyuvire ve bize irsâl ide. Tâ ki biz dahi [vr.185b] ânların nefsin emîn kılâvüz kaçın ki sâhibimiz koyu vireler, üzerlerine yürüyüb bir kezden katl edelüm. Râfi' bin 'Umeyr'e ider: Biz Hâlid'in dâiresinde durmuşduk ve Rûm'un ceş-i bizi ihâta etmişdi ve biz ânların ortasında, bir yazının arâsında bir halka gibi idik ve ânın kesretine hiç kaydımız yoğdu. Zîrâ biz Allah'a inanmışdık. Nâ-gâh gördük ki Cebele ref'-i savtıyla nidâ edib, lisân-ı Arabî ile ider: Muhammed ümmetinden siz kimsiz, ma'rûflardanmısınız, yoksa Arab tâbî'inden misiz, bana haber virin ki siz kimsiz? Size helâk nüzûl etmeden ve hüsrân vâki' olmadın ve ânlara cevâb viren bizim içimizden Hâlid idi ve itdi: Ya Cebele biz Ashâb-ı Muhammeddenüz, ânunle ma'rufüz ve biz ehl-i Kible ve ehl-i İslâm ve ehl-i ikrâm ve in'âmuz ve biz Kabâil-i Şatîdenüz ve Allah Teâlâ gelmemizu vâhîde etmişdir ve biz ânın üzerine müctemî'z, kavlimizden müfârikat etmeziz ki ol "*lâ ilahe illallahu muhammeden rasûlullah*" der. Çün Cebele, Hâlid'in kelâmın işitdi, gâyet gazab etdi. Zîrâ ne ândan tefekkür etdi ve ne ânunle olanlardan itdi: Ey fetî sen bu kavmîn emîri misin? Dedi. Hâlid itdi: Emîri değilüm, bilin dînde kardâşlarım ve bunlar dahi İslâm'da benim kardâşlarımdır. Cebele itdi: Sen kimsin? Ashâb-ı Muhammed'den (s.a.v.) itdi: Ben Benî Mahzûmun kişiyle meşhûrum. Ben Hâlid bin Velid'im ve bu Abdurrahman bin [vr.186a] Ebî Bekr Sıddîk'dır ve bu Râfi' bin 'Umeyr'dir ve ben her kabîleden seçâ'-i ma'rûfları, battal-ı mevsûklarun ahz etdim ve bizim killetimize kayurma ve sizin kesretinuze ferih olma ve kîtâlde siz bizim katımızda tuyûr gibisin ki saydı, ânların üzerine vâki' oldu ve ânlar yuvâlarında mütemekkin olmuşlardı ve sâydi üzerlerine şebeke ilkâ' etmişdir ve ânlardan halâs bulmaz illâ 'azzi, dedi. Pes Cebele'nun gazabı dahi ziyâde oldu. İtdi: Üş bilmez misin Ey Mahzûm oğlu ki sözün sana meş'ûmdur. Şol vakt ki segû seni etraftan ihâta ede ve sen ve senunle olanlar ve hûşun ta'âmı olasız ve iş-bû beriyyede hûş gecede ve gündüzde sizi didim didim edib parâlıyalar, dedi. Hâlid itdi: Bu nesneden bize gam yoktur ve bu bize sehldir, dedi ve Arab'dan ki salîbe 'ibâd etmekde sa'y iderler. Kimsin? İtdi: Ben Seyyid-i Gassân'ım ve İbn Melik Hemedân'ım. Pes Hâlid ânâ itdi: İslâm'dan mürtedd olan ve hidâyet üzerine delâlet-i ihtiyâr eden ve sebîl-i 'amâye

sülûk iden ve ezbi hevâye uyan sen misin? Dedi. Cebele itdi: Öyle değildir. Benum ki izz-i ihtiyâr etdim zull üzerine, dedi. Hâlid itdi: Tahkik sen nefsun zull üzerine harîssin ve sen nefsinde zelîlsin. Emmâ kerâmet dâr-ı bekâdadır ve dâr-ı şekâ'dan ırâk olmaktır. Pes Cebele itdi: Ey Benî Mahzûm kardâşı, makâlde bizim arzumıza ifrât eyleme. Ben sana kıymazım ve yoldâşlarına, şol esîr sebebiyle ki elunedir. [vr.186b] Zîrâ ben sana hamle edib, seni katl etmeğe korkarım ki sen ânı katl edesin, ben seni katl etmeden ve ol esîr, Melik katında mu'azzamdır ve nesebde ânâ karîbdır. Elunden ânı koyuvir, dedi. Hâlid itdi: Esîrimi koyuvirmezim, bilin katl ederim ve ândan sonra bize ne olursa koyuvirmezim ve emmâ evvelki dediğine sen ve senunle olanlar bizden mukassırsız. Ef'âlde insâf etmedik. Eğer kîtâlde insâf dilerse, sizin cem'inuz cem'-i 'azîmdir ve 'adedinüz kesîrdir ve biz on iki âdemiz ki; haylinuzun a'innesi ânâ ve rûmahınızın esnesi süyûfunuzun ziyâsı bizi ihâta etmişdir. Eğer insâf idersen bize bir bir gelin. Eğer bizi katl edersenuz, üşde esîrinuz bizimledir. Size vara ve eğer Allah Teâlâ bize sizun üzerinize zafer verecek olursa ve Allah tarafından bize nasr olursa esîrinuzun helâkı size güç gelmesun. Kendu nefsinuz ândan önünden helâk olursa. Râvî ider: Cebele bâşın aşâğı etdi ve dönüb Amûrûye sâhibine, Hâlid'in cevâbun deyuverdirdi ve batirik kımır kımır etdi ve gazab-ı 'izhâr etdi ve kılıcın kınından çekti ve Hâlid, batrike nazar etdi ki kılıc sıyırdı. Bildi ki gazab etdi ve kîtâl etmek diler. Çün Amûriye sâhibi meydana girmek istedi. Cebele ânı teskîn idib, durgurdu ve Hâlid itdi: Dediğin gibi harbde insâf gerekdir. Emmâ bu Benî Âsfar-i Rûm'dur, i'lâ ceddirdir. Nesne-i fehmi etmezler ve senunle benum [vr.187a] aramda olan hadîse-i buna tahdîs etdim ve râzı oldular ki sizunle beraber meydâne çıkar ve sizden her kim dilerse meydâna çıksun, dedi. Râfî' ider: Hâlid kask etdi ki meydâne ât süre ve Abdurrahman ânı men' itdi ve ânâ itdi ki: Yâ Ebâ Süleymân, şol-i kabr hakkı çün ki, Resûlullah (s.a.v.) a'zâsın zemm etdi ve Ebû Bekr Sıddîk'in şeybetü için, bu kavim için benden gayrı kimesne meydâna çıkmaz. Bugün kuvvetimi ve sa'yımı bezl etsem gerekdir. Kefereye umârım ki atama vâsıl olam, dedi. Pes Hâlid (r.a.) ânı dilediğinde kodı ve ânâ itdi ki: Gir meydâne Tengrî senden şâkir olsun ve Abdurrahman ashâbı ortasından çıkdı ve ol şol âta binmişdi ki Ömer ânâ Ecnâdeyn Vak'ası'nun kısmetinden virmişdi ve ât Lahm âtlarından idi ve ol ât bir tûr-u 'azîm gibiydi. Adî ya'nî büyüklükde tâğ gibi idi ve üzerinde gecîm ve enünde dir' ve bâşında miğfer ve elinde fetâh-ı tâme vardı. Pes Abdurrahman

meydânda cevelân urub, meydâne er taleb etdi. İtdi: Meydâne Ey Benî Asfar; Ben Abdurrahman bin Sıddîk'ım, dedi. (r.a.) Ândan bu beyti inşâ etdi:

*Ebi'l-'atîgi sâdigu'l-megâli
Gad zâne hâze'd-dîne bi'l-fi'âli*

Râfî' ider: Ânâ birbiri ardınca beş fâris çıkdı Rûm şecâ'anında Abdurnrahman ânlarun üzerine hamlesiyle bir cevelândan ziyâde etmedi. Tâ ki beşin birbiri ardınca bire cevelânla depeledi ve kasd etdi ki Rûm 'askerinin kalbine [vr.187b] hamle ede. Nâ-gâh Cebele la'înullah ânâ hürûc etdi ve gazab ânda şedîd olmuşdu. İtdi: Ey oğlân, tahkîk fi'âlinde üzerimize ta'addî etdin, nizâ'likde bagî etdin. Abdurrahman itdi: Nite böyle edem ki bagî bizim âdetimiz değıldir. Cebele itdi: Ânunçün ki bizim kîtâmız ile yeri memlû kıldık ve ben şunun çün gelmedim ki senunle mukâtele edem. Bilin şununçün geldim ki senun yoldâşlarından bir riçl sana mu'âvenet etmeğe geldi ve bu insâfdan değıldir ve ulûlarun ifâ'linden dahi değıldir. Vâkîdî ider: Rahimullah ider: Çün Abdurrahman, Cebele'nun kelâmın işitdi, tebessüm etdi. İtdi: Ey Eyhem oğlu dâr mısın ki bana hıdâ' edesin ve ben 'Alî bin Ebî Talîb'in Keremullah vechî katında terbiyet buldum ve ânunle nîce muvâkîfe ve nîce kîtâle hâzır oldum. Cebele itdi: Hıdâ' etmezim ve söylediğum hamddır, dedi. Abdurrahman itdi: Benimle çıkanun beraberinde sen dahi kavminden bir dahi çıkar. Eğer gerçek isen ve benum üzerime hamle ki ben küfv-ü kerîmem, dedi. Çünkü Cebele, Abdurrahman'a nazar etdi ki ânâ hıdâ' ve hayl fayda etmez. Ânun ol izz-i yaş içinde fi'ilin ve cerâyetin ve hiddetin ve şeca'âtin ta'accüb etdi ve ânâ nidâ edib, itdi: Gelsen bize mütâba'at etsen ve seni Ma'mûriye Sûyuna bandırsam ve ol sudan anadan doğmuş gibi günâhdan pâk çıksan ve hizb-i salîbden ve ehl-i dîn-i Mesîh'den olub kurbânısın ve mülk-ü [...] câize [vr.188a] olsan ve kızımı sana tezvîc etsem ve oğlum yerine olsan ve sana in'âmûmle efdâl etsem. Benim ki, nebînizin şâ'iri beni medh etmişdir:

*Ene'bnû hakîne min baktıyyeti ma'sherin / lem yûsemim bievsumi'l-levmi
Mu'ti'l-cezile vela yerâhu liennehû / İllâ keba'dı 'atıyyete'l-mezmûmi
Lem yensenî bi's-Şâmi iz huve rabbuhâ / yevmen ve lâ mustensiran bi'r-rûmi
İz ci'tehû fegarrabe menzîlî / ve segâ birâhatihî mine'l-hurtûmi
Ve sallâ ve hagga ve derâ ve gale lî / uhjum fîmâlinâ inne'l-kerîme kerîmi*

Tîz sözümü dut ve helâkın olmakdan halâs bul ve na'îm-i mukîmde ve 'ıyş-ı selîmde ol, dedi. Abdurrahman itdi: "*Lâ ilahe illallahu vahdehu lâ şerike ve enne muhammeden abdühû ve rasûluh.*" Ey vâý sana beni hidâyetden delâlete, imândan cehâlete mi da'vet edersin ve ben kalbinde İslâm'ı mukarrir olanlardanım ve rüşdü ben gayzdan bîlenlerdenim ve Allah'ın Nebîsi'ne tasdîk edenlerdenim ve Allah'a kâfir olanlara buğz edenlerdenim. Yâ la'în; Gel üş meydâne eğer dilersen ölümüne karşı yürü. Tâ ki sana bir darb uram, ânunle boynun kesem ve burnun kesem ve Arab senun gibi kimesne ânlarla mensûb olmakdan kurtulalar. Zîrâ a'bede-i salîbdensin, dedi ve Cebele, Abdurrahman kelâmından gasb etdi ve üzerine hamle etdi. Kasd etdiği segû ile dürte ve Abdurrahman segûdan sâvuldu ve segû ile döğüşdüler. Tâ şuna değin ki Abdurrahman segûyu getürmekden âciz oldı ve segûyu elinden koyub kılıcın çıkardı [vr.188b] ve birbirine yakîn geldiler ve harb sâhrasında birbirine mülâkî oldular ve Abdurrahman, Cebele üzerine çıkarıb bir darb urgurdu ve segûsun ile pâre eyledi ve Cebele elinde kalan segûnun bakiyyesin elinden bıraktı ve kılıcın kınından çıkardı ve Kendetü kılıclarından idi, Âd kavminun bakâyâsından ke-
enne sâ'ika idi, burak ederdi, hiç nesneye dokunmazdı, illâ iki pâre ederdi. Çünkü kılıcın çıkardı, Abdurrahman üzerine hamle etdi. Râfî' bin 'Umeyr ider: Ben Abdurrahman ve Cebele'nun kîtâline sabrına ta'accüb etdim ve hiddetle birbirine mülâkî oldular ve ikisinin ortasından emr-i su'b oldı ve ikisinin sabrını birbirine mukâbil oldı. Emmâ Abdurrahman darbı sebkât etdi ve Cebele ânı kalkanını aldı ve kalkânın kat' edib, kılıc ışına erişdi ve eser etmedi. Zîrâ sevâd etmişdi ve emmâ ânâ cerâhat erişdirdi ve kânın akıtdı ve Cebele dahi ânâ bir darb edib, dir'ın ve sevbîn kat' etdi ve darb-ı menâkibine vâsıl olub mecrûh etdi çün Abdurrahman darbım esrin kendude ihsân etdi ve muhkem durdu ve eriledi ve garamîne kenduyu öyle gösterdi. Ke-enne darb buna kâr etmedi ve âtın kekezledi ve kâçın kâçın gidib Hâlid katına vardı. Çünkü Müslümânlar katına vardı. Hâlid ânâ itdi: Noldun Yâ Abdurrahman? Dedi. İtdi: Bana darb erişdi, dedi ve yârâsın izhâr etdi. Hâlid ve Müslümânlar ânı görüb ağladılar ve âtından indirdiler ve cerâhatin [vr.189a] bağladılar. Hâlid itdi: Ey Sıddik oğlu, Cebele sana elem erişdirdi. Seni mecrûh kılmağla, atan hakkıçün ve ânun sıdkı çün elbette ânları ânunle âcıdım niteki ânlar bizi senunle âcıddılar deyub, kûlu Hümâme-i çağırdı ki, kâtundagi âccı al beru deyu. Ol dahi getürdi. Fî'l-hâl bâşın kesub ânlardan yana itdi. Rûm gördüler ki yoldâşların

katl etdiler. Pes bu nesneden gâyet ehaddler ve Cebele gazab edib, sizun işiniz değildir. İllâ garddır ve siz tahkîk katle müstevcib oldunuz. Şol vakt ki sâhibimizi katl etdinuz, dedi. Ândan Arab-ı mütenassireye çağırdı ve Rûm'a ve Ermene nidâ etdi ve bunları Ashâb-ı Resûlullah'ın (s.a.v.) kîtâline tahrîz etdi ve itdi ki: Hiç birin koman katl edin, dedi ve Rûm ve mutenassire cem' olub, salîbler takdîm etdiler ki hamle edeler ve Hâlid ânlar nazar etdi ki hamleye kasd etdiler. Pes çağırdı ki Yâ Hümâme, Abdurrahmân'ın katında dur ve ânâ her kim gelse men' eyle. Ândan Ashâb-ı Resûlullah (s.a.v.) itdi: Hiçbirinüz yoldâşından ayrılmasun ve benum havlimden gitmen ve Allah Teâlâ'dan ferih ve nusret tîz erişir, dedi. Pes Ashâb-ı Resûlullah (s.a.v.) Hâlid'in emr etdiği gibi havlinde vâkîf oldular ve mecmû' kendulerunden ümîd kesdiler ve Rûmlar bir kezden Müslümânlar üzerine hamle etdiler. Mutenassire dahi öyle etdiler ve Müslümânlar ânların kîtâline sâbit oldılar [vr.189b] ve kîtâl aralarında 'azîm oldı ve kılıc darbı ve segû dürtmesi su'b oldı. Rabî'a bin 'Umeyr ider: Vâllahi her-gâh ki, bizim üzerimize bir cemâ'at âtlı hamle etseler, Hâlid ânları yâlnuz karşılardı ve kılıcıyla ânları döndürürdü ve bundan zâil olmadı. Tâ ki bizimle ânların arâsında harb-i 'azîm oldı ve halâsa sebîl bulmadık ve susadık ve harâret ve 'arak bize galebe etdi. Râfî' ider: Çünkü bunu gördük. Hâlid'e ben itdim: Yâ Ebâ Süleymân bize kazâ nâzil oldı, dedim. İtdi: Vâllahi gerçek itdin Ey 'Umeyr oğlu Zeyd, zîrâ ben 'askerlerde getürdüğüm kalansöve-i unuttum ve kendumle bile değildir ve ol şedâid ulû bereket idi ve vâllahi ben ânı unutmadım. İllâ kazâ-ı mübrem için, dedi. Ebû Abdullah Muhammed bin Vâkîdî, Seleme-i Hazremî'den âtasından rivâyet ider. İder: Ben Ebû 'Ubeyde ile Ecnâdeyn'de ve gayretde bile idim ve ânunle Kınnesrin'e ve Haleb'e bile hâzır oldum. Biz yolumuzda hayrdan ve nasrdan gayrı nesne görmedik. Emmâ şol-i vakt ki; biz Şeyzer'de idik ve bir gîce Ebû 'Ubeyde çadırında iken işitdik ki; çadırdan çıkub, Müslümânlara çağırub nidâ edib, ider ki: En-nefir en-nefir, muvahhidler fürsânın ihâta etdiler, dedi. Biz dahi ândan yana segirdişdik, itdik: Hal nedir? Dedik, Ey Emîr dedik. İtdi: İş-bû sâ'at nâim edem. Nâ-gâh Hazreti Resûlullah (s.a.v.) gördüm. İder: Ey Cerrâh oğlu, uyur musun 'azîz kavmin nusretinden [vr.190a] gâfil misindur? Tîz Hâlid'e eriş ki gitmeyeler. İhâta etdiler, dur ki sen ânâ erişirsun in-şâ'allah teâlâ Rabbü'l-Âlemîn'un meşîyyetiyle, dedi. Râvî ider: Çün Müslümânlar Ebû 'Ubeyde'nun kavlin işitdiler. Silâh giymeğe segirdişdiler ve ba'zıları âtlarına eğersiz ve ba'zı eğerle bindiler ve segirdişüb Hâlid'e ve yoldâşlarına erişmeğe kasd etdiler.

Bu hâlde ki, Ebû 'Ubeyde mecmû' halkın önünce idi. Nâ-gâh gördü ki; bir fâris halk önünce segirdir ve segirtmekde gâyet cedd ider ve Müslümânlardan bir kimesne kasd etdi ki; ânâ yetiše ve yetişemedi. Âtı gâyetde yekrek olduğu için. Râvî ider: Biz öyle zann etdik ki melâyuneden bir melikdir ki, Hakk Teâlâ ânı könderdi. Râfî ider: Çün ol âtlınun âtı ânâ yetişmekden durdı. Ebû 'Ubeyde nidâ edib; yâ fâris mücidd-i batıl mükidd nefsinin durdur. Tengrî sana rahmet eylesun, dedi. Çün ol fâris Ebû 'Ubeyde'nun nidâsın işitdi, durdı. Çünkü Ebû 'Ubeyde ol âtluya yakîn vardı ve ânı mu'âyene kıldı, gördü ki Ümmü Temîm imiş, Hâlid'in zevcesî. Çünkü ânı bildi, itdi: Ey Ümmü Temîm seni bizden uğratmağa sebep nedir? Dedi. İtdi: Ey Emîr; ben seni işitdim ki sayha edib, nidâ edib itdik ki: Hâlid'i 'adüvv ihâta etdi ve ben serrimde itdim ki: Hâlid herkez mahzûl olmasa gerekdir. Zîrâ ânunle Hazreti Resûlullah (s.a.v.) zü'âbesî vardır, didim. Nâ-gâh bakdım, gördüm ki kalansöve-i unutmuş. Pes kalansöve-i aldım. [vr.190b] ve segirdim ki ânâ erişdirem, dedi. Hâlid itdi: Allah'ın beraketiyle ve 'avniyle yürü, dedi. Ümmü Temîm ider: Müdhic cemâ'atiyle ve gayrıyla bile idim ve âtlarımız altımızda sanasın ki kuşdur uçar, bir lahza içinde gelib toza ve kîtâle müşerref olduk ve toz içinde segûlar öyle şû'le verir, sanasın ki kevâkibdir ve Müslümânların hiç işidilir hasları yokdur ve bu nesne bize güç geldi ve itdi ki: Ol kavme 'adüvleri gâlebe edib, helâk etdiler ve Ebû 'Ubeyde ânunle olanlar tekbîr edib üzerlerine hamle etdiler. Râfî' ider: Biz kendumuzden ümîd kesup dururduk ki tekbîr ve tehîl âvâzın işitdik ve itdik: İn-şa'allah bize ferih yetişdi, şol vakd geçmeden, kâfir leşkerini, Müslümân leşkeri ihâta etdiler ve kâfirlerin içine her taraftan kılıc koyub savtla âlî oldu ve gavgâlar mürtefi' oldu. Musa'b bin Mehârib ider: Gördüm ki 'abede-i asnâm kaçmağa başladılar ve Hâlid'i gördüm ki muhkem ve sâbit durur esvâtdan yana kulâk dutmuş ki kanden gelur. Nâ-gâh gördü ki toz içinde bir fâris çıka geldi ve Rûmlara hamle edib, Ebû 'Ubeyde'nin havlinden sürdü, giderdi ve Hâlid ândan yana segirdi. İtdi: Sen kimsin? İtdi: 'Avratın Ümmü Temîm'im Ya Ebâ Süleymân, ol mübârek kalansöve-i getürmeğe ânunle mansûr olurduk ve ânunle Allah'a tevassül ederdik ve Allah du'âyı müstecâb iderdi. Al İmdî, dedi. Dahi vâllah sen bunu unutmadin. İllâ bu iş böyle olsa gerekdi, deyub tâkye-i ânâ teslim etdi [vr.191a] ve Resûlullah'ın (s.a.v) sâçından nûr-u imân ider. Musa'b bin Mehârib itdi: Resûlullah'ın 'ıyşî hakkı için. Çün Hâlid kalansöve-i bâşına urdu ve kâfire hamle etdi. Önün sonuna katdı ve Müslümânlar dahi ânunle hamle kıldılar. İr vakt geçmeden kâfirler ardlarına döndiler ve ânlara Ashâb-ı Resûlullah (s.a.v.)

demâr nâzil oldu ve halk içinde kimesne kalmadı. Meğer yaralı ve maktûl ve esîr ve evvel-i kûsdek uzun la'în Cebele idi ve mütenassire-i ânın ardınca kaçdılar. Râvî ider: Müslümânlar ânları kovmaktan döndüler ve Ebû 'Ubeyde'nin katında cem' oldular ve Hâlid ashâbıyla gelib, Ebû 'Ubeyde'ye ve kalan Müslümânlara selâm virdiler ve kâfirlerden selâmet aldıklarına Allah'a şükr etdiler ve Ebû 'Ubeyde, Hâlid'e nazar edib gördü ki kılîncın gelincik çiçeğine benzerdi kâfir kanından ve ânunle musâfaha etdi ve itdi ki: Allah senden şâkir olsun sa'ide taksîr etmedin. Ândan Ebû 'Ubeyde itdi: Ey cemâ'at ben şöyle maslahat gördüm: İş-bû vakt hemân Kinnesrin üzerine yürüyavüz ve ânı ve Hâzir-ı gâret edevüz. Müslümânlar itdi: Gökcek tedbîr ey emîn-i ümmet, dediler. Pes Müslümânların ebtâlin öğütledi ve ileru gönderdi. İyâz bin Ganem işa'ıyla tâ ki Kinnesrin'e ve Hazire müşerref oldılar. Ândan garât etmeğe bâşladılar ve sebî zerârî idib, Humât'ı katl etdiler. Çün Kinnesrin ehli bunu gördüler. Şehr kapûların yabdılar ve sulh edib, harâc virmeğe yalvardılar ve Ebû 'Ubeyde [vr.192b] bu bâbda sözlerin kabûl etdi ve ânlarla sulh bitisin yazdı ve her bâşa dört dinâr farz etdi. Kırk sekiz derem her dinâr on iki dereme ve Ömer böyle emr etmişdi. Râvî ider: Çün Ebû 'Ubeyde hamsî Ömer'e gönderdi. Süleymân bin 'Alî'ye gönderdi. İder: Çünkü Ömer'e 'arz itdik, işitdim. Kendu ile oturanlara itdi: Ben şöyle maslahat gördüm ki bu sebî-i mektebe varavüz ki ta'lîm edeler ve sebî Zeyd bin Sâbite teslim etdi ve kısmet için ânı mütevellî kılmişlar ve sebî atası Hâris, Ensarî dârına idhâl etdi ve Resulûllah'ın (s.a.v.) zamânında Ebû Bekr Sıddîk ve Ömer (r.a.) zamânında dahi öyle idi. Râvî ider: Çünkü Hakk Teâlâ, Ebû 'Ubeyde'nin ve Müslümânların elinde Kinnesrin'i sulhle ve Hâzirü gücle feth etdi ve Müslümânlar ganîmet etdiler ve hamsî Ömer bin Hattâb'a gönderdi. Ebû 'Ubeyde Müslümânlara itdi: Sizunle meşveret ederim, Tengrî size rahmet itsun. Zîrâ Resûlullah (s.a.v.) itdi ki: el-müsteşâr-ı mü'temin yani meşveret eden emîndir ve Allah Tebâreke ve Teâlâ nebîsine (s.a.v.) itdi: "*Veşâvirhüm fi'l-emri feizâ 'azemte fetevekke'l-'alallâh*"³⁶² İmdî: Hâleb üzerine mi yürüyelim, yoksa Antâkiyye üzerine mi yoksa geruye mi dönelim? Dedi. Müslümânlar itdiler: Ey Emîr ardımızda çok bilâd vardır ki, biz ânâ mâlik olmadın ve ne hûz sulhumuzdedir. Haleb'e ve Antâkiyye'ye nice gidelim ve Herakl'in [vr.193a] ve cüyûşunun kıtaline nice meşgûl olalım ki bu eyyâm bizim eyyâm-ı sulhumüzdür. Ehl-i Şeyzerle ve Hamâ ile ve Restîn ile ve Hims ve Cevsiye ile eğer biz alur ve gidervavüz bunlar bir

³⁶² Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Sûresi, Âyet 159, vr. 192b.

kezden baş kaldırdılar ve biz mâlik olduğumuz bilâdı garât iderler. Husûsâ Ba'albek ve ânın tahassuni, zîrâ ânlar şiddet-ü be's ve 'udûd-u 'adîd âsîleridir ve şekk yokdur ki biz bundan hâlli olucak. Ânlar çıkarlar, azık alurlar ve ânı hisâra iletirler ve ânunle bilâdlerin kavî ederler ve rây budur ki dönevüz, ânlarunle mukâtele edevüz. Umârız ki Allah Teâlâ bizim elimiz ile ânı feth ede. Pes Ebû 'Ubeyde bunların râyın sevâb gördü ve geriye döndüler ve ol bilâdı dedikleri gibi buldu ki yarâğla ve âdemle berketmiş ve mülk-ü ânâ kendu ehl-i beytinden bir batrîk gönderdi ki gâyetde şiddet-ü be's ehliydi 'adîs idi ve 'aramram 'askerin ânâ koşub bîle gönderdi. Çün Ebû 'Ubeyde buna nazar etdi. Hâlid'i bunun üzerine kodı ki, muhâsara ede ve kendu Ba'albek'i teveccüh etdi. Çün ânâ yakîn vardılar, nazar edib bir ulû korkunc kâfile gördüler ki ânâ halâik ve bigâl ve devâbb cem' olmuş ve üzerlerinde envâ'i ticârât vardır ve bu kâfile ehli, sâhilden geçüb Ba'albek'e kasd etmişler. Çün Ebû 'Ubeyde irâkdan bunların sevâdına nazar etdi. İtdi: Önümüzde bu 'asker ve bu cem' nedir? Dedi. İtdiler: Bilmeziz. İtdi: Haberin bilmek ardınca alun, dedi ve bir nîce âtlu ânlardan yana segürdüb haberlerin aldılar ve âtlunun ba'zısı dönüb Ebû 'Ubeyde'ye haber virdi ki Rûm kâfile [vr.193b] lerinden bir kâfiledir, metâ' haml olunmuşdur. Şeddâd bin 'Adî ider: Ol kâfilenin ekser icmâli şükr idi ve ol Ba'albek ehlinun idi. Çün Ebû 'Ubeyde bunu işitdi. İtdi: Ba'albek ehli bize harbîdir ve bizimle ânların arasında 'ahd yokdur. Pes Tengrî Teâlâ size sevk etdiği nesne-i ahz edin. Zîrâ ol min-indillâh ganîmetdir. Râvî ider: Kâfile-i aldık ve ol kâfilede dört yüz yük şeker ve kendu bunun guyuru vardı ve ehil âlub esîr etdik. Katlden yağlanun ve ânlardan fidâ' taleb idin ve kendu nefslerin kendulere satub altun, gümüş, kemhâ, tavâr âldık. Ol gîce şekerden pâlûde ve bulâmâc bişirdik ve kâfile-i ihâta etdiğumuzde yatdık. Çün sabâh oldu. Ebû 'Ubeyde bize emr etdi ki Ba'albek'e varub üzerine düşevüz ve ol kâfileden âdemler kaçub varub Ba'albek halkına kâfileden ve ânı ahz etdiklerinden haber virdiler. Vâkîdî ider: Ba'albek'de bir 'azîm batrîk vardı. Ânâ Herbîs dirlerdi ve ol şedîdü'l-be's idi, şecâ'ü'l-kalb idi. Çünkü ânâ kâfile-i haberi yetişdi. Şehr halkın cem' etdi ve emr etdi ki: Silâhlanalar, yarâklanalar ve binup halk önüne düşdü ve za'mıyla diler ki kâfile-i kurtara ve gîtdiler. Emmâ bilmezler ki Ebû 'Ubeyde ânâ teveccüh etmişdir Müslümânlar 'askeriyle. Çünkü öğle vakti oldu. İki cem' birbirin gördüler. Herbîs la'înun yedi bin âtı donlû, kendu tonlû idi. Vardı ehl-i Sevâd'den ve şehirlinin 'avâmından ve ehl-i Sevkâ'den gayrı çünkü Ebû 'Ubeyde'nin [vr.194a] tavâli'-i bunları gördüler, en-nefir en-nefir, el-'adüvv el-'adüvv deyu nidâ etdiler.

Böyle olsa Arab'ın ebtâlleri mübâderet etdiler ve fûrsâmı sür'at etdiler ve şec'ânı ileru yürüyüb segûların doğruıldular ve kılıçların çekdiler. Herbîs dahi halkını saf saf idib, harb yarâğıyla müheyyâ etdi ve ânâ ba'zı batrîkler itdiler: Arab ile nîce idersen? Dediler. İtdi: Ânlarunle mukâtele iderim ki, bizi kolay sanmıyalar ve kal'amız üzerine düşmeyeler, dedi. Batrîkler itdiler: Mukâtele etme, dön. Zîrâ ehl-i Dımaşkî bunlara tâkat getürmediler. Ne hûz-ı Ecnâdeyn leşkeri ve ne ârz-ı Filistîn 'askeri bunlara mukâvemet ide. Bildiler ve sen bilürsen ki ândan kifâyet yokdur ve dön Kınnesrin sâhibiyle ve kendu cinsleri Arab-ı mütenassire ile 'Amûriye sâhibiyle ne hâl olub ânları sayûb tağıtdıkların işitdik. Pes sevâb oldır ki seninle olan halka mağrûr olmıyasın, selâmetliğe dönesin. Herbîs itdi: Bunı etmezim ve Müslümânlar önünce kaçmazım ve ben şöyle işitdim ki: Ulû leşkerleri bundan önündeki begleriyle ya'nî Hâlid'le Hıms'dadır ve bu gelenler bir ganîmetdir ki Mesîh size ve Rabb'dı, dedi. Batrîk itdi: Ben senin râyûne uymazım. Benumle olana mağrûr olmazım deyub, Ba'albek'e rücû' etdi ve halâikun çoğu ânâ mutâba'at etdi. Emmâ Herbîs, Müslümânlara yakîn geldi kîtâl çün. Çün Ebû 'Ubeyde ânı gördü ki ol harb yarâğıyladır, ol dahi halkını cenk çün müretteb eyledi ve itdi: Ey Müslümânlar Tengrî size rahmet itsun. Bilun Allah Teâlâ nasrıyla sizi mü'eyyed kıldı. [vr.194b] Tâ ki bu kavmin cünûdundan nîcesun hezîmet etdinuz ve bu kal'a ki şimdi ânâ varmağa kasd etdinüz. Feth etdiğunuz bilâdın ortasındadır ve ânın ehl-i azığı ve yarâğı ve kuvveti çoğalttılar ve zinhâr ki 'aceb etmiyasız ve nazar edin ki kankî dînden mukâtele edersiniz ve hangi şer' için mansûr olursuz, sizun üzerinuz olsun ki, kîtâl edesiz ve bilin ki Allah sizunledir ve size nusret ve nâsr virür, dedi. Ândan Ebû 'Ubeyde hamle etdi ve Müslümânlar dahi hamle itdiler. Âmir bin Rabî'a ider: Resûlullah'ın 'ıyşî hakkıçün, bizim ile ânların ortasında bir cevelân edicinin cevelânı mikdârı olmadığı sânuv ardlarına döndüler ve kal'alarını yüce gördüler ve ânların yedi cerâhâti vardı ve batrîk ânı karşıladı ve itdi: Arab'ın ganâimi ki ganîmet itdinüz. Herbîs ânâ itdi: Mesîh seni kabîh eylesun. Bana istihzâ mı idersin ki Arab benum erenlerim katl etdi ve ben dahi eşiyle mecrûh oldum. Batrîk ânâ itdi: Ben sana dîmedim mi ki, halkını helâk idersin ve ricâlini telef edersin, dedi. Râvî ider: Ebû 'Ubeyde dahi ânun ardınca sürdü. Tâ ki geldi, Ba'albek üzerine kondu ve gördü ki kal'a yâvuz kal'adır ve muhkem yerdedir. Halkı kapuların inmişler ve mevâşilerin içine koymuşlar ve burc üzerine çıkmışlar. Sanasın cerâd-ı münteşîrdir. Çünkü Ebû 'Ubeyde kal'anın muhkemliğine ve sarblığına ve burc yüceliğine ve sûgunun

şiddetine nazar etdi. Ol biridir ki ândan savk hallî olmaz ve ne saykda ve ne şitâda. [vr.195a] Pes Ebû ‘Ubeyde ashâbınun havâssına ve ehl-i râya meşverete itdi: Ey Müslümânlar bana râyınızle işâret edin. Tengrî size rahmet itsun, dedi. Pes ol halâik rây bir meşveret üzerine cem’ oldı ki üzerlerine konalar ve ânları hasâr edib tazyîk edeler. Pes Mu‘az bin Cebel (r.a.) İtdi: Tengrî, Emîri ıslâh eylesun. Ben bilirum ki bu kal‘anın ehli birbirine izdihâm etmişdir kesretinden ötürü ve ben zann etmezim ki kal‘a ânlara vâsi‘dir. Eğer biz ânlara mülâzemet edersevüz, Allah Teâlâ’dan umarız ki, Müslümânlar eli üzerine feth ede ve hemîşe Allah Teâlâ ârzını sâlih kullarına mîrâs virdirirdi ve bu âyeti okudı: “*Ve lekad ketebnâ fi’z-zebûri min ba’di’z-zikri enne’l-arda yerisühâ ibâdiye’s-sâlihîn.*”³⁶³ Pes Ebû ‘Ubeyde itdi: Yâ İbn Cebel neden bildin ol kavm mütezâyıklardır. İtdi: Ey Emîr; Müslümânlardan evvel bu araya erişen benim ve bu kal‘a-i beyzâ üzerine müşerref oldum ve umdum ki âtı yükrekler gelib erişeler ki bu halkla kal‘a arâsına girâydık ve Müslümânlardan kimesne gelib bana erişmedi ve gördüm ki bu halk kal‘aya her kapûdan sîl derelerde cârî olduğu gibi girürler. Pes kal‘a ehliyle gâyetde topdolu olmuşdur. Ehl-i Sevâd’dan ve Kurâya’dan ve bununle mevâşileri ve dâbbeleri dahi kal‘a içindedir ve ânlar gâyet târlıkladadır ve halâikun esvâtî kal‘ada cerâd gibi ve erinun kûsi gibidur. İtdi: Gerçek itdin ve nasihât itdin Yâ Mu‘ad, Allah’ın andı için ben seni mübârek rây bilirüm ve muhkem meşveretlü ve Allah’dan isti‘ânet [vr.195b] ve tevfiik taleb ideriz, dedi. Râvî ider: Ol gîce Müslümânlar ânda yatdılar ve birbirin harâset etdiler tâ sabâh olunca. Çün sabâh oldı. Ebû ‘Ubeyde Ba‘albek ehline kitâb yazıb, itdi: Bismillâhirrahmanirrahîm, Şâm’da ‘ayn Müslümânlar cüyûşunun emîrinden ve üzerlerinde âmil olandan ve içlerinden Emîrû’l-Mü’mininun Halîfesi Ebû ‘Ubeyde Âmir bin Cerrâh’dan bu kal‘anın ehline muhâlefetinden ve mu‘ânnidinden. Emmâ ba’d pes bedrestî Hamdullah içindir ve men ve tûl ânundur. Tahkîk dîni izhâr etdi. Dostları, mü’minleri, kâfir cünûdu üzerine ‘azîz kıldı ve ânların üzerine bilâdı feth etdi ve ehl-i ‘inâdı helâk etdi ve benum bu kitâbım, bizimle sizun ortanızda ma‘zeretdir. Elunuze nîcenuze takdîmedir. Zîrâ biz bir kavmiz ki dînimizde bagyî ve gadrî revâ görmeziz ve biz eğer sizde müsâlahaya meyl görürsavüz, sizunle mukâtele edib, size gadr etmeziz. İmdî eğer sizden önünüzdeki kal‘aların ve şehirlerin ehl itduğu sulh üzerine siz dahi dâhil olursâvüz sizunle musâlahâ ederiz ve eger emân dilersavüz emân virürüz. Eğer ibâ edib kıtâl ve harb taleb edersavüz kıtâl çün

³⁶³ Kur’ân-ı Kerîm, Enbiyâ Sûresi, Âyet 105, vr. 195a.

yarâklanun ve sizun üzerinuze Allah'dan isti'ânet taleb edevüz ve cevâbımı be-cidd gönderin dahi selâm onun üzerine ki hidâyete tâbî oldu ve cevâbı sevâbü'l-hâk itdi. Ândan yazdı ki: "İnnâ kad ûhiye ileynâ enne'l-azâbe alâ men kezzebe ve tevellâ."³⁶⁴ ve kitâbı dürüb mu'âhidlerden bir sahkâne [vr.196a] virdi ve ânâ emr etdi ki ânı kal'a ehline ulaşıra ve cevâbsız gelmeye ve Müslümânlar malından ânâ yiğirmi dirhem zâmir oldu ve itdi ki ben bir kimesne-i kullanmazım. İllâ hakkından ziyâde cu'l ile ve i'tâ ile kullanurum, dedi. Pes mu'amele-yi kitâbı alub ve bâruye geldi ve dilleriyle ânâ söyledi ve itdi ki: Ben size Resûlum, dedi. Pes ânâ bir ip sarkıtdılar, beline bağladı yukarı çekdiler ve Herbîs'e iletdiler ve ânâ selâm virdi ve kitâbı ânâ sunuvirdi ve batrîkleri ve begleri ve ehl-i harbî katına cem' etdi ve kitabı ânların içinde okudu. Râvî ider: Ebû Hazrece sordum ki fütûhûn evvelinden âhirine değin bile idi. İtdim: Herbîs Ebû 'Ubeyde'nun kitâbun nîce okudu ki, ol Arabî idi, dedim. İtdi: Ebû 'Ubeyde Ba'albek kavmine kitâb yazıcak. Ben hâzır idim ve şöyle idi ki, Ebu 'Ubeyde Rûm Nasârâsı'ndan bir kâtib bile uydurmuş idi. Âdı Cercîs idi, her-gâh ki ki ol kavme mektûb yazmak istese kendulerun dilleri ve kalemleri ile yazardı. Çün Herbîs kitâbı kavmi üzerine okudu. İtdi: Râyınız ile bana işâret edin ve ânâ sâhib-i meşveret. Batrîk itdi: Ben şöyle rây gördüm ki; Arab ile mukâtele etmeyavüz. Zirâ bizim ânlarla tâkatimiz yetmez kaçın ki ânlarla musâlaha edevüz. Emînde ve hısbda aluruz. Niteki ehl-i Ereke ve Tedmür ve Havrân ve Basra ve Dımaşk olmuşdur. Eğer biz ânlarla mukâtele edersevüz ve ânlarla cenke ikdâm idersevüz ulûlarumuzu katl edib, gençlerimizi kûl edinurler ve 'avratlarımızı [vr.196b] ve haremimizi istirkâk ederler ve sulh mu efkâr kader, Herbîs itdi: Mesîh ceddlerine rahmet itsun ve Rûm içinde ben senden ahsen görmedim. Bize nîce emr idersenki kal'amızı o bâş Arab'a teslîm edevüz. Husûsa ben ânların herbirin bildim ve nezâlin ihtiyâr etdim ve ben meymenede olan 'askerlerin hâmiyelerine hamle etdim. Eğer meyserelerine hamle etsem, ben ânlarla hezimet ederdim, dedi ve Ba'albek ehli iki bölük olub bir fırkası kîtâl talebi ider ve bir fırkası sulh ve Herbîs kitâbı yırtub mu'âhidî üzerine atdı ve kûllarına emr etdi ki kal'anın tâş yüzüne sarkıdalar. Öyle itdiler ve Ebû 'Ubeyde'ye geldi ve ol halk arasında olan kazıyye-i bildirdi ve itdi ki: Ekser kavim kîtâline kâsd etdiler. Pes Ebû 'Ubeyde Müslümânlarla itdi: Hâzırılığuzla olun ve bilin ki Medîne â'mâlinuzin ve bilâdinuzin vasatındadır. Eğer feth olmadan kalursa müsâlaha etdiğunuz kimesneler üzerine vebâl olur, ne

³⁶⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Tâhâ Sûresi, Âyet 48, vr. 195b.

sefere ve ne de bir Emîre kudretleri yetse gerekdir. Pes Ashâb-ı Resûlullah (s.a.v.) silâhlandılar ve ileru yürüdüler ve Ba'albek ehli dahi yarâklandılar ve Tengrî düşmanî Herbîs için burc-u kebîr üzerinde nahle tarafında bir sedîr nisb etdiler ve cerâhatlerin bağlayub, silâhın yanuna aldı ve bâşı üzerinde cevherden bir salîb vardı ve havlinde mülûk ve batârîk ve ebtâl durmuşlardır. Dürû' müzehheb sevâ'd-ı zehble ve bâşları üzerinde müşebbek inciler ve boyunlarında [vr.197a] cevâhir salîbler ve ellerinde ok, yây vardı. Râvî ider: Müslümânlar bâd-u dibine yakîn vardılar ve Rûm'un okçuları cerâd-ı münteşîr gibi ve Arab'ın ekserî, libâssız, silâhsız idiler ve ol sebepten ok yetişüb eser etdi. Râvî ider: Gördüm ki, Rûm'dan nîce kişiler buredan üzerimize düşerler, kuş dâne üzerine düşer gibi öyle olsa, Âmir düşenlerden birin üzerine kılıc havâle etdi. Diledi ki çala, ol dahi çağırub lüffen lüffen, dedi ve biz Şâm'dan öğrendik dedi ki, lüffen lüffen dicen, emân demek olurmuş. Pes ben dahi vây sana olsun. Buredan bizum üzerimize sizi atan ne nesnedir? Dedim ve bana Rûmca söyledi, bilmedim ki nedir. Âmir ider: Bunu çekib Ebû 'Ubeyde katına iletdim. İtdim: Bunun tamtamasın bilur kimesne bul, zîrâ gördüm ki; burc üzerinden birbirin aşağı atarlar, dedim. Pes Ebû 'Ubeyde tercümândan hâzır olana itdi: Bu âccûn haberin bize alıvir ve sor ki kazıyyelerine derû birbirin niçün aşâğı atarlar. Pes tercümân buna itdi: Vây sana tahkîk emân virildin ve bize gerçek söyle. İtdi: Biz birbirimiz etmeziz. Emmâ ehl-i Sevâd ve ehl-i Karî çünkü sizun geldiğunuz işitdik ve her mekândan bu medîneye cem' olduk ki, ânun içinde hıfz alavüz. Muhkemliğin ve sûy-ı kesretin bildiğimiz için ve birbirimize tarlık etdik ve medînenun tarafın bağladık ve bizden ba'zımız burc üzerine çıktık. Zîrâ aşağıda sâkin olıcak mesken yoğdu ve burcu mesken edindik. Çünkü [vr.197b] siz kıtâle geldiniz. Bu medînenin ehl-i harbî dahi size çıktılar, bize ağac verdiler. Çün harb ânlarun üzerine şedîd oldu ve sizun 'askerinizden neyl-u hicâre ânları kat' etdi. Ânlarun herbiri bizum birimizi ref' edib, size demî ider, dedi. Çün Ebû 'Ubeyde bunu istimâ' etdi, ferih oldu. İtdi: Ben Allah'dan umârım ki ânları bize ganîmet ede, dedi. Râvî ider: Harb-i mâhazîn ahz etdi ve ricâlini tahn etdi ve gavgâ kabârdı ve Rûm burcların sakladılar ve Müslümânlardan bir kimesne kadar olmadı ki ânlara yakîn vara, okdan ve Ârrâde ve Münhîk tâşından. Gıyâs bin 'Adî ider: Günün evvelinde ol kavmle muhârebe etdik ve Müslümânlardan on iki kişiye şehâdet yetişdi ve Rûmlardan ve sûr üzerinde olanlardan halkı kesîr katl olundu. Ehl-i harbden ve gayrından ve Müslümânlar ahşâm vaktinde odalarına döndüler ve hiç birinin ta'âma ve şarâba kasdı yoğdu ve

bizden birimiz hiç nesne dilemezdi. İllâ evde ısınmak dilerdi şiddet-i berdeden ve ol gîce odlar yakıp yattık ve nöbetiyle harâset etdik ve sabâha değin tekbîr ve tehlîl izhâr etdik. Çünkü salve-i fecrî edâ etdik. Ebû ‘Ubeyde’nun münâdisi nidâ edüb, itdi: Emîrden pesâ kadar ki hiç bir ehadd yirden kalkub harbe varmıya. Tâ kuşluk yemeğin yiyince ve her kişi kenduye bir ıscâk ta‘âm düzsün ki ânunle ‘adüvvesinün kıtâline kuvveet alâ, dedi. Biz dahi Emîrin emrine imtisâl edib, her birimiz işimiz görmek ardınca olduk. Pes Ba‘alebek halkı biz oturub [vr.198a] ânların kıtâllerinden kâsd olduğumuz görecek bizi kolay sandılar ve bu nesne-i bizden süstlük ve ru‘b zann etdiler. Pes Herbîs la‘înullah ânlara çağırub çıkun, dedi. Bizim herkeze haberimiz yoğdu. Hemân gördük kikapular açıldı ve âtlar ve erenler çıkdılar. Sanasın cerâd-ı münteşîrdir ve bizim ba‘zımız elin ta‘âma uzatmışdı ve ba‘zımız henüz bişîrî dururdu ve ba‘zımız yemişdi. Nâ-gâh işitdik ki: Münâdi nidâ edib, ider: Yâ Hayl Allah bunun en-nefir, en-nefir, el-‘adüvv el-‘adüvv. Hamdân bin Esed itdi: Âshabım için bir kurs bişirmişdim ve zeyt hazırlamışdim ki, ânâ katık edem. Nâ-gâh nefîri işitdim ve yemek kaysî kalmadı. Kursun bir pâresin düzledim ve zeyte bandırdım ve ağzıma atdım ki yiyem. Gördüm ki Ebû ‘Ubeyde yetişdi ve beni elindeki çubuğuyla urdı ve itdi ki: Dur Allah sana bundan hayırlusunu yedire, dedi. Ben dahi ‘acele ile durdum ve dehşetinden eğersuz âta bindim. Sür‘ate icâbet için elüme bir çâdır direği girdi ve alub Rûm’a hamle etdim ve vâllah kendumu bilmedim ve ne etdiğimden haberim olmadı. Tâ ki Rûm’un ortasına girdim ve ânlar bizde mu‘askerimizde hüçüm etmişlerdi ve ânların kesretinden ben öyle zann etdim ki ânlar kâra gökceden bir pâredir. Yâhûd sehâb-ı muzellim müterâkemedir ve ânları ‘amûdle urub kat’ iderdim. Tâ ki yol virdiler ve Müslümânların haylin müteferrik gördüm ve Ebû ‘Ubeyde ve râ‘iyyetun nasb etmiş ve Müslümânlardan ândan ândan yana segirdiler ve müşrikler bizim mu‘askerimiz ortasından [vr.198b] kıtâl ederler ve Ebû ‘Ubeyde nidâ edib, ider: Yâ Arab fityânı; bugün bir gündür ki gerekdir ki kâfirin tam‘ın zâil edesiz. Zîrâ ânâ fer galebe edib, sizi süst etdiler. Sizun üzerinize cür‘et etdiler ve zinhâr ki sizden feşil ve za‘f görmiyeler ve sâkınun ki, sizunle ve sizun zikrinuzle mesrûr olmyalar ve ahbâr münteşîr ola ki; Ba‘albek ehli size savâdunuzle ve ehlinuzle galebe kıldılar ve yürüdüğünüzde olan nesne-i ihâta etdiler. Matar bin Abdullah ider: Ba‘albek harbinun gününde Benî Temîm halkıyla idim ve ekserimiz yayan idi ve sâhibimize çağırub, Yâ el-Temîm, dedi. Biz dahi kendumuzu Rûm üzerine halkdan ol ılkâ etdik ve kabâil birbirin unuddurur ve ‘aşâir birbirin

da'vet ider ve her kabîle kenduyu aslına nisbet ider ve Ebû 'Ubeyde Müslümânların harbine Rûm'un şiddet-i sabrına nazar etdi ve âtlı içine hamle etdi ve Rûm'a karışdı ve ânunle hamle edenlerin biri Ömer bin Mu'di Kirab ve biri Abdurrahmân bin Ebî Rabî'a ve biri Melik Eştar ve Dırâr ve Zû'l-Kel'â idi ve Rûm'da şunu itdiler ki evüdd evüddine ider ve Rûmlar Müslümânlar hareminden ve evlâdından nesne almadılar. Emmâ kumâş ve yük-ü yâb ve Yemunü'l-altun aldılar ve dönüb kal'aya girdiler ve kapuları yaptılar ve Müslümânları kolay sandılar ve Müslümânlar harbine cür'et itdiler. Çünkü Müslümânların bu fi'iline nazar itdiler. Mu'askerlerine döndüler ve odlar yandırdılar ve ba'zı ba'zınun carâhatin şedd itdiler ve şehîd olanları defn itdiler ve ol günde [vr.199a] olanların cümlesinden Ziyâd bin Âmir Hazremî idi ve Saîd bin Alâ Temîmî ve Fâri' bin Selemet ve Feyyaz bin Asele ve Muhkem bin Saîd ve Nâkıd bin Eslem ve Sahn bin Âmir bin Mesîb bin Neciye Fezâdî ve Bedr bin Âsım idi. Sekiz erdi ve kûllardan dahi on iki kişi katl olundu. Çünkü gece oldu. Müslümânların ulûları Ebû 'Ubeyde katında cem' oldılar. İtdiler: Ey Emîr: Gördük ki bugün bize ne nâzil oldu bu kavmin fi'ilinden senin kasdın nedir, nice etmek dilersin, tedbîrin nedir? Tengrî sana rahmet itsun, dediler. Ebû 'Ubeyde itdi: Bu bir melhlemedir ki Tengrî Teâlâ bizim üzerimize bu nesne-i yazmışdı ve derecâtdır ki Allah Teâlâ bizden şehîd olanların derecesin yükseltir ve şöyle görünüz ki ânlar geru tanla harb edib sizun üzerinize nüzûl edib, sizun kîtâlinuze mübâderet etseler gerekdir ve ben şöyle tedbîr etdim ki çâdırlarınız ve rahtınız kal'adan bir ât meydânı kadar ırâk idi. Siz tâ ki âtlarınıza ve size deprenmeğe mecâl ola ve nusret virici Allah'dır, dedi. Ândan Saîd bin Zeyd bin Ömer bin Nufeyl da'vet etdi ve ânâ gîce bir râyeti 'akd etdi ve beş yüz âtlı ve üç yüz yaya koşub emr etdi ki dereye ânları bâb-ı Cebeli'de halk ile mukâtele edeler ve ânları Müslümânlardan meşgûl edeler. Tâ ki cem'leri tefrîk ola ve perâkende olalar ve itdiği sana ve senunle olan Müslümânlara hayr vasiyyet ederim, dedi. Saîd bin Zeyd itdi: Ey Emîr; ben sana [vr.199b] kifâyet ederim in-şâ'âllah. "*Velâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-'aliyyi'l-'azîm*" dedi. Ândan Ebû 'Ubeyde, Dırâr bin Ezver'i da'vet etdi ve ânâ dahi bir râ'yeti 'akd edib, üç yüz âtlı ve iki yüz yaya koşdu. Bâb-ı Şâh'a gönderdi ve ol kavmin muhârebesine emr etdi. Râvî ider: Pes Dırâr emr olunan yire vardı ve Müslümânlar sabâhladılar ve ânlarla karânlukda fecr namâzın kılıvirdi ve silâhların giydiler. Çün güneş doğmağa yakîn oldu. Medîne'nun bâb-ı 'azîmi feth oldu ve ol Ebû 'Ubeyde nâzil olduğu bâb idi ve erenler kîtâle çıkdılar ve Ebû 'Ubeyde halkını saf saf etmişdi ve durub kal'adan

çıkanların kesretine nazar iderlerdi ve Ebû 'Ubeyde ânların kıtâline ashâbuyla müşâveret iderdi ve ol halk dahi batrîkleri katınca cem' olurlardı ve ol dahi halkına iderdi: Yâ ma'şer-i Nasrânîye tahkîk bu dînün ehli sizun kıtâlinuzden süst oldılar ve harbinuzden nükûl etdiler ve siz nefsinuz Mesîhe hibe etdiğuz ve binek birle dinînuzden ve ehlinuzden ve hareminuzden ve diyârnuzden sa'y iden ve uzemâ-i kavm etdiler. Ey seyyid gönlün hoş ve gözün aydın olsun ki biz Arab ile mukâtele etmezden önünden ve harblerin ihtiyâr etmeden ânlardan korkardık. Şimdi ânların kıtâlin ve nezâlin bildik ve ânladık ki ânlar bir kavmdir ki, kaçın ki harbî tasdîk etseler. Ânlar bizden enbûh eşid değildir ve harbde bizden asîr değildir. Husûsâ ki ânların herbirisi meydâne ki girürler yâlmıcak yarâğsuz görürler ve ânların herbirinin [vr.200a] üzerinde bir sevâb vardır ki ânunle müstetirdir. Yâhûd bir kürk vardır ve Arab'ın fakr-ı şî'ârdır, vezletü disârdır ve biz bir kavmiz ki üzerimizde dürû' sâbîğa ve cevâşın muzâ'afe ve beyz-i mahkeme vardır ve harîr dînlerimiz vardır ki bunların içinde zâhir olur ve yakîn bilürüz ki bizim silâhımız ânların silâhından keskun ve geçerdur ve bununle bir mevt-i kıtâlin iderüz ve bizimle ânların üzerine yürüdüler. Çün Ebû 'Ubeyde bunların kesretine nazar etdi. Râfi' savtıyla nidâ edib, ey Müslümânlar cemâ'ati süst olman ki, yaylanuz gide ve heybetiniz sâkit ola ve ânlar sizunle darb-ı mesel edeler ki, Ba'albek ehli sizi kaçırdılar ve kankunuz döneler. Pes sabr edin ki Allah Teâlâ sabırla hayrı va'ad etmişdir, dedi. itdiler: Ey Emîr; cehdimiz bezl edib görmiyeler, kıtâlin edevüz, dediler. Ândan Rûmlar Müslümânları kolay sandılar. Zîrâ o günkü gün bunların üzerine galebe kılmışlardı. Sehl bin Sibâh ider: Ben Ba'albek'de hazır idim ki, ikînci gün ânun ehli bize çıkdılar ve ânlar bize önün tama' kıldılar ve kâsd etdiler ki bize hamle edeler ve bana ol günde sağ kolumda cerâhat erişmedi. Şöyle ki enün depretib kılıc sallamağa tâkatim yoğdu. Pes âtumdan indim ve yoldâşlarum içinden çıkdım. Ândan itdim ki; eğer bu âccaların biri bana kâsd idersa benim kuvvetum yokdur ki, ânı nefsimden def' edem ve tâğ killesine çıkdım ve iki 'asker üzerine müşerref oldum ve ânların harbine nazar etmeğe başladım. Gördüm ki Rûm [vr.200b] Arab'a tama' etdiler ve Müslümânlar sabırla nidâ ederler ve Ebû 'Ubeyde ânlara nasr va'de ider ve ben ol tâğda bir taş üzerinden kılıclar eşklere ve kalkanlara dokunub, demurlerinden odlar çakdığım müşâhede ederdim ve ol ikî ferik birbirine ihtilât etdiler ve nefsimi de itdim ki; vây sana ne nef' ede ki, Saîd bin Zeyt ve Dirâr bin Ezver bağlu kapu üzerinde olalar ve Emîr bunun gibi harbde olalar. Vâllah ânlar çıkmakdan vecil

üzerindedirler ve ‘adüvvlerinin harbi şiddetinden ve ağaclar karûclaruna segirdim ve odun cem’ edib, dutuşdurdum. Ândan üzerlerine yaş odun kodum. Tâ ki ândan duhân mürtefi’ oldu ve bu nesne bizim ‘alâmetimizden idi. Kaçın ki birbirimizle buluşmak istesevüz. Gîce olsada od yakârduk, gündüz olsa tütün ederdik, sehl vakt geçmeden tütün kalkdı ve havâya çıkdı. Tâ ki Saîd bin Zeyd ve ashâbı ve Dırâr ve ashâbı müşâhede kıldılar ve birbirine nidâ edib, emîre yetişun. Allah size rahmet itsun. Zîrâ bu duhân değildir. İllâ şey-i ‘azîm içündür. Sevâb olduğu biz birimize cem’ olavüz, dediler. Ândan ol cemâ’at âtlarına segirdiler ve varıb Müslümânlarâ erişdiler, gördüler ki eşedd-i harbde ve a’zam-ı garbde idiler ve kılîclar alacakların aldılar. Çün Rûmlar Müslümânların gavgâsın ardlarundan işitdiler ve sancakların çıkdığın gördüler. Kendü lügatlarla dille nidâ etdiler ve öyle sandılar ki, Müslümânlarâ meded yetişdi ve batrîk [vr.201a] ânları mağrûr etdi. Çünkü sâhibleri ânların tebellüdün gördü. Ânlara çağırub, itdi: Vây size medîneye dönmen ki sizunle medîne arasına Müslümânlar hâyıl oldılar ve bu nesne-i Arab’ın mekîdesindendir, dedi. Çün Rûm bunu işitdiler. batrîklerin ihâta etdiler. Halkı gibi birbirini himâyet etdiler ve ânları batrîk, şimâliye tarafına Cebele’den yana meyl etdirdi ve Sa’îd bin Zeyd ve Dırâr bin Ezver hisârın yemîninden geldiler ve Müslümânlar dahi ânlarâ mütâba’at etdiler. Tâ Cebele’ye su’ûd edince ve Rûm varıb Cebele’de bir zay’a-ı hasîne vardı ki ehlinden Hâlid’i ânâ ilticâ etdiler ve ânda tahassun etdiler ve ânlarâ mütâba’at edib, Cebele su’ûdadan Saîd bin Zeyd idi. Ânlarınle olan beş yüzle ve bunun beyânı oldur ki, çün Ebû ‘Ubeyde Rûm’un cemiyyetiyle hezimetin ve kendü nefislerine şedde-i himâyetlerin gördü. Çağırub itdi: Ey Müslümânlar kimesne ânlarâ mütâba’at etmesun ve birbirinizden müfterik olman. Ben havf ederim ki ânların hezîmeti size mekîde olana cem’inuzun tefrîk edeler. Ândan sonra üzerlerinuze rücû’ edeler, dedi. Emmâ Saîd bunun nidâsın işitmedi. Eğer işitse ol kavme nite mütâba’at ede, dedi. Bana böyle i’tikâd etdi ki Müslümânlar bir kezden ânlarâ yetişdiler, gördüler. Çün batrîk zay’a-ı tahassun etdi. Saîd ashâbuna itdi: Bunlar bir tâ’îfedir ki Allah Teâlâ bunların helâkın diler. Pes bunları ortaya alun ve her cânibden hisâr edin ve ânların birin koman ki bâşın [vr.201b] çıkara. Tâ Müslümânlar size mülhâk olunca ve Emîrûn rây-ı olunca, dedi. Ândan sonra uzemâ’ Müslümândan bir ricâle ikbâl etdi ve itdi ki benum yerime Halîfe ol tâ ki gördüm ki; emir bu ‘alûc hakkında ne emr ider, dedi. Ândan ol halkından yigirmiden ziyâde âdem aldı ve kendü tâ ki gelib Müslümânlar ceyşe mülhak oldı. Çün Ebû ‘Ubeyde ânâ nazar etdi ki ânunle yigirmi

âdem vardır. İtdi: “*Innâ lillâhi ve innâ ileyhe râci ‘ûn.*”³⁶⁵ Vâllah Müslümânlar gitdi, dedi. Ândan ândan yana ikbâl edib itdi: Yâ Saîd halkun kanî ve ânlaru netdin? Dedi. Beşâret olsun Ey Emîr ki Müslümânlar hayrla ve selâmetledirler ve ‘adüvullahu hasâr etmişlerdir. Kendulerin zaya’sında deyub kazıyye-i bir kezden takrîr etdi ve Müslümânlar geçinüb varmadıkları çün bunlara gelüb haberlerin bilüb ânlarun hakkında tedbîr nedir dimeğe geldiğün bildirdi. Pes Ebû ‘Ubeyde itdi: Şükür ol Allah ki ânları vatanlarından hezîmet itdi. Ândan Dırâr’a ve Saîd’e ikbâl edüb ânlaru itdi ki banâ bu muhâlefet nedir? Size emr etmedi mi ki kapularda durasız ve hisâr halkına meşgûl olasız. Sizi bana redd iden, ne nesnedir ki benim kalbim ve benim ile olanlarun kalbin kopardınız ve öyle zann etdüm ki, sizunle olan Müslümânlar helâk oldılar ve ben öyle zann etdim ki, ehl-i medîne size mekîde etdiler ve ol bâbdan ben ânlarun ardınca gitmedim ki, ânlar varub Cebele su‘ûd etdiler [vr.202a] dedi. Pes Saîd itdi: Ey Emîr vâllah biz sana âsî olmadık ve emirle muhâlefet etmedik ve ben emr etdiğün yirde durmuşdum. Nâ-gâh duhân gördük ki Hevâzine mürtefi‘ olub, zâhir oldı ve biz itdik: Vâllah iş-bû Rûm dâhiyelerinden bir dâhiyedir. Yâhûd bir nefirdir ki, Müslümânlar üzerine şedîd oldı, dedik ve sizden yana segirttik. Tâ ki gördüğün oldı ve bir havf etdik ki tevakkuf eylediniz ki sana muhâlefet idenlerden olavüz, dedi. Ebû ‘Ubeyde itdi: *Allahu Ekber, Allahu Ekber “Ve mâ tevfîki illâ billâhi ‘aleyhi tevekkeltü ve ileyhe ünib.*”³⁶⁶ Vâllah Rûm bizim üzerimize hücum edib, ‘askerimiz yerine hamle etdiler ve ben nefsimde itdim ki. Nolaydı bir kimesne olaydı ki Saîd’e ve Dırâr’a çağıraydı. Gelib bizimle a‘dâmız kıtâlınden bile olalardı. Yâhûd bir gözcü olaydı. Bu dâğdan gözde idi ve duhân adıydı ki ânı görüb bize gelelerdi, dedim. Saîd itdi: Vâllahi dâğda od gördüm ve ânın duhânı vardı ki göğâ çıkmışdı. Öyle olsa Ebû ‘Ubeyde nidâ edib, Ey Müslümânlar sizden bu dâğda od yakub dütün eyleyân kimdir? Emîre cevâb virsun, dedi. Sehîl bin Sibâh itdi: Çün nidâ işitdim, ol bize Allah ve Resule ând virdi. Ben dahi küffarı hezîmetinden sonra Müslümânların mu‘askerine rücû‘ etmişdim. Pes münâdiye icâbet etdim ve emîrden yana geldim ve itdim: Ol işi ben itdim, dedüm. İtdi: Seni bu nesneye çeken ne idi? Dedi. Ben dahi kassım ânâ dedim. Döndü bana itdi: Allah sana cenneti tevfiik virsun. Zinhâr [vr.202b] bundan sonra emîrin meşveretinsuz bir iş etme, dedi. Ebû ‘Ubeyde bu kelâmda iken Cebele’den bir ricl indi. Nidâ edib en-nefir en-nefir erişin mü’min

³⁶⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, Âyet 156, vr. 201b.

³⁶⁶ Kur’ân-ı Kerîm, Hûd Sûresi, Âyet 88, vr. 202a.

kardâşlarımıza ki Rûm ânları ihâta etdiler ve ânlar gâyet kîtâlde ve ‘azîm-i kerbedirler ve bunun sebebi oldır ki batrîk la‘în çün ânları ihâta eden Müslümânların killetin müşâhede kıldı. Kavmine nidâ edib, bu şerzeme-i yesîre ki biz ihâta etmişdir. Hürûc edin ve ânları katl edin ve şehre hücûm edin. Zîrâ eğer siz bunları kat‘ edersunuz unlarunle bunlarunle Arab‘ın hiddetin kat‘ edersiz ve üzerinizden döndürürsüz, dedi. Mu‘sab bin ‘Adî itdi: Ben Ba‘albek gününde Saîd‘in ashâbunda idim ve biz ziyâde batrîki hisâr etmişdik ve ol gün biz beş yüzden âzdık ve bizim haberimiz yoğdu. Şunu gördük ki batrîk ânunle olanlar her cânıbden bize hücûm etdiler. Biz dahi nidâ edib, cem‘ olduk. İtdi: Vâllahi Şâm‘ın vâk‘a-ın ve Rûm‘un kîtâlin müşâhede kıldım. Emmâ Ba‘albek sâhibiyle olan ricâlden eşedd ve ânlardan isbet görmedüm. Vâllah üzerimize şöyle hücûm edüb, perâkende olub bizi ortaya aldılar. Biz ânları ortaya almışken ki, vasf etse olmaz ve bizim şi‘ârımız ol günde es-sabr es-sabr ya‘kubu‘n-nasr; ya‘nî sabr etmek ardınca nasr yetişüb biz bu hal içinde iken, nâ-gâh Müslümânlardan bir savt te‘hir olub ider ki: Bir ricl yok mudur ki nefsin Allah için ve Resûl için hibe ede ve Müslümânlara hayr [vr.203a] yetişdire ki ânlar bize yakîndir. Emmâ bize nâzil olandan haberleri yokdur. Mu‘sab ider: Çünkü savtî işitdim. Âtum depdüm ve kamçıladam ve âtum iken eyu âtdu yıl gibi seğirdirdi ve büyüklükde dâğa benzerdi. Pes vâllah altumdan şöyle çıkdı ki, Rûm benim gubârundan gayrıya mülhak olmadılar. Ânlardan iki ricl katl etdiğimden sonra ve nazar etdim atmağa ki tâşda ve derbende, düzde gider gibi gider. Tâ ki gelib Müslümânlara müşerref oldum ve nefir deyu nidâ etdim. Çünkü Ebû ‘Ubejde nidâyı işitdi. Âtcılara çağırdı ve yüz âtcı ânâ cevâb virdiler ve ânları Saîd bin Zeyd’e zamm etdi ve ânâ itdi: Tîz dut yürü yoldâşlarına eriş. Tengrî sana rahmet itsun, dedi. Ândan Dırâr bin Ezver‘i ânunle olanları da‘vet etdi. İtdi: Sen dahi kardâşın Saîd ardınca eriş, dedi. Pes Müslümânlar cerâd-ı münteşir gibi gitdiler. Tâ ki kule-i Cebele su‘ûd etdiler ve Rûm üzerine müşerref oldular ve ânlar Ashâb-ı Resûlullah ihâta etmişlerdi. Ebû Zeyd itdi: Bizi Rûm ihâta etmişdi ve biz ânların kîtâline sabr etdik ve bizden bizden yetmiş kişi şehîdin mecrûhdan hiç oldu ve biz şiddet ve zıyyık içinde idik ve Rûm bizi kolay sandılar. Tâ ki tekbîr âvâzın işitdik ve nazîr bize mülhak oldu. Çünkü Müslümânların râyâtı müşerref oldu. Rûm ardlarına rücû‘ etdiler ve zıya‘ya girdiler ve giruye kalanlara mülhak olduk ve ânlarda katl ve cerâhat kesîr oldu kesretler çün ve ol kavim zıya‘-ı [vr.203b] tahassun etdiler ve Müslümânları ânları ihâta etdiler ve anların birin komadık ki zıya‘dan bâşun çıkara

ok korkusundan ve Müslümânlardan şedîd olanların ve müşriklerden katl olanların ve küffâr ihâta olunub mevzi'lerinde hisâr olundukları ve ânların ânda zâdî ve mâsî boğduğu haberi Ebû 'Ubeyde'ye yetişdi ve Ebû 'Ubeyde itdi: Şükr ol Allah ki ânları tefrîk kıldı cem' olduklarından sonra, ândan bunu itdi "*Ve hîle beynehüm ve beyne mâ yeştehûne kemâ fü'ile bi eşyâ'ihim min kablü innehüm kânû fi şekkin murîb.*"³⁶⁷ Ândan sonra kendu ile olan Müslümânlara ikbâl etdi ve itdi: Ey Müslümânlar geru yerlerinuz döñün ve medînenun havlinde haymeleriniz kurun ki Allah Teâlâ 'adüvvünüze mekîde kıldı ve ol bize va'ade kıldığu nasrı müncezdır. Niteki itdi: "*Zalike bi innelâhe mevlellezîne âmenû ve enne'l-kâfirine lâ mevlâ lehüm.*"³⁶⁸ Böyle olsa Müslümânlar geru yerlerine rücû' etdiler ki evvel kere ânda nüzûl etmişlerdi ve çâdırların kurdular ve gözcîlerin, karâvulların çıkardılar ve develerin otlâğa ve külların oduna gönderdiler ve yerlu yerinde odlar yakdılar ve korkuları gidib, emn geldi ve Ba'albek ehli burc üzerinde çıkıldılar ve ağıtlarıyla çağrışdılar. Pes Ebû 'Ubeyde ba'zı tercümânına itdi: Bunlar ne dirler ne gavgâ-i galebe iderler, dedi. tercümân itdi: Ey Emîr ânlar iderler ki: Ey dîl ânlarla ve ey kat'î musîbet ki yetişdi ve ey harâblık diyarlarına ve ey fena ricâline şol [vr.204a] vakt ki Arab ânların bilâdına yetişdi ve kadem basdı, dedi ve ahşâma yakîn oldu. Ebû 'Ubeyde, Saîd bin Zeyd'e haber gönderdi ki, zinhâr hazırlı olasun. Senunle olan Müslümânlar üzerine cehd edesin. Allah sana rahmet etsun ki ol kavmden bir ehadd senden kuvvet âlmaya ânlarla vü'sat virmen ki ânların biri kaçâ ve segû önüne ibta' ede ve şöyle ola ki; ke- enne bir kimsenin eline nesne girdi ve zaî' etdi. Çün Resûl Saîd'e erişdi. Müslümânlara emr etdi ki: Zay'a-i ihâta edeler ve kimesne oduna neye varmıyalar. Meğer yüz âdem silâhla çıka ve irâk gitmişler. Pes emr etdiği gibi oduna çıkıldılar, cem' edib geldiler ve kıfâfet edecek kadar odun getürdiler ve odlar yakub ol gîce tedbîrle ve tehlîlle ânda yetdiler ve zay'a-i tavâf iderler. Çün batrîk bu nesneye nazar etdi. Ashâbuna ikbâl edib, itdi: Size vây geldi tedbîrde hatâ etdik ve râyde sehv etdik ve bizi ne meded vardır ve ne kesîr, eğer Arab cehdler etseler ki bizi getirüb, bu yerde habs edeler. Kudretleri yetmezdi ve biz kendumuzu tahkîk habs etdik. Bir habsdeki ânda ne ta'âm vardır ve ne şarâb. Eğer bu nesne bize sâniyâ dâim olursa komaz, za'îf olur ve za'îfimiz helâk olur ve âtlarumuz kırulur varılmaz, kendumuzu teslîm ederiz bir kezden katl ederler, dedi. Batrîkleri itdi: Pes nîce edelum. Âyinde

³⁶⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Sebe' Sûresi, Âyet 54, vr. 203b.

³⁶⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Muhammed Sûresi, Âyet 11, vr. 203b.

ben Arab'a hîle edib, hüdâ' edeyim. Ânlardan bizim için ve ehlimiz için sulh taleb edeyim. Niteki ânlar isterler ve ânlara zamîn olam ki [vr.204b] kal'a-i ânlara feth ede ki, murâdları oldur ve biz ânların zemâmında olavüz. Kaçın ki böyle edib, biz kal'aye giravüz, geru burc üzerinden ânlarınle muhârebe edevüz ve evlâ ki 'Ayn-ı Cürre ve Cevsiyye sâhibine âdem gönderevüz. Ola ki, ânlar gelub bize mu'âvenet edeler ve kal'anın taşından ânları kıtâl edeler ve burc üzerinden bir harb edevüz ve Mesîh bize bu mû'neti kifâyet ede, dedi. Ol kavm itdiler: Ey Seyyid-i Cevsiyye sâhibi, size herkez yer dimeğe gelmez. Zîrâ ol dahi kendu nefesine meşgûldür ve Arab'dan ol dahi neler çeker bilin. Ol dahi biz çelîn muhâsardır ve biz şöyle işitdik: Bu kavm bizim üzerimize düşmedin ki bunlar ânlarınle musâlaha kıldılar ve ânun dahi biz çelîn ol kuvveti ve kudreti yokdur ki Arab ile kıtâl ede. Emmâ 'Ayn-ı Cürre sâhibi ol dîndevüz, hidâyetdir ve ânun kıtâlden haberi yokdur, ceysi dahi yokdur ve her kim ânın şehrinde vardır ve tâcirlerdir ve ânlar Şâm'ın dâiresinde müteferrik olmuşlardır ve biz ânları zann etmeziz. İllâ Arab ile sulhde zann ederuz. Pes nefsun için ve bizim için ve ra'îyyetün için hayurlu ne ise öyle et, dirler. Çün ânların kavlin işitdi. Kendülerin murâdı üzerine bunlara cevâb virdi. Çün sabâh oldu, zay'anın cidârı üzerine su'ûd etdi ve itdi ki: Ey cemâ'at-i Arab hiç sizde benim kelâmım fehm ider var mı? Ben Herbîs'im, dedi. Pes bunun kelâmın ba'zı tercümân işitdiler ve Saîd'e gelub itdi: Ey Emîr iş-bû âcc Herbîs'dir ve senden âdem diler ki söyleşa, [vr.205a] dedi, Saîd itdi: Yakîn var, gör ne diler ve dinle ne söyler? Pes tercümân yakîn vardı, itdi: Ne dilersin? İtdi: Dilerum ki, iş-bû Emîrinuz ashâbunun dumânından beni emîn eyleya ve bana yakîn gele ki ânunle söyleşem, dedi. Pes tercümân Saîd'e itdi: Ânâ yakîn var, dedi. Saîd itdi: Ânın ne kerâmetine ben ânâ yakîn varam ve ândan yana yürüyem ki, ol bana hitâb ede. Eğer ânın bana hâceti varsa gelsun, bana çıksun sâgir olduğu halde ki, ben ânın kelâmın işidem ve murâdın bîlem, dedi. Pes tercümân Saîd'in cevâbun Herbîs'e bildirdi. Herbîs itdi: Ben ânâ nice çıkayım ki ben ânâ harbim, korkarım ki beni katl ede, dedi. tercümân itdi: Ben sana ândan emân alayım. Zîrâ Arab kaçın emân virse hayf etmez ve 'ahd etse nakz etmez. Batrîk itdi: Ne'am, ânların ahbâru bize yetişdi, dediğin gibidir. Emmâ dilerim ki, kendu nefsi me 'ahd olam ve senun üzerine misâk taleb edem ki, ânun zimmetinde olam. Zîrâ ol me'mûndur ve emîn olana özr etmez. Emmâ kendu ve nefsum ve ashâbum için ve ehl-i beldem için emân dilerum. Zîrâ ânlar bir kavmdır ki, ânların hıkdî vardır ve ânlardan bizim çün kânımız dökdüler. Tercümân itdi: Sizi bildireyim,

dedi. Ândan tercümân Saîd'e geldi. İtdi: Herbîs diler ki; sana bir âdem göndere ki, ânunçün senden emân ala. Saîd itdi: Kimi dilerse göndersin ve ânâ bildir ki, resûlü emîndir, tâ ânâ rücû' edince, dedi. Pes bildirdi ve böyle olsa batrîk kavminun ulûlarından [vr.205b] â'kalından birine ikbâl etdi. İtdi: Ey falan tahkîk görürsen ki bize ne nâzil oldu ve batrîk bizim üzerimize Melîk olundu ve Bilâd-ı Şâm'ı Mesîh izin verdi ki, harâb oluna ve helâk ola ve Arab bizim üzerimizde ve bu dîn ehlinun üzerine mansûr oldu ve şiddet-i şedîd içindeyuz. Eğer ânlardan emân almazsın, cû'le ve ateşle helâk oluruz, bundan sonra evlâdımızda, haremimizde ve diyârımızda tahakküm edeler ve bizi bundan kurtardayüz. Zîrâ her sâhib ve her batrîk bizden kendu nefesine meşgûldür ve Hıms dahi muhâsıradır ve Melîk dahi bizden kendu nefsîne meşgûldür ve bu kavme nüzûl edib, ânlarda bize emân ahz eyle ve ândan 'ahd al ki, ben dahi ânâ nüzûl edem, ola ki bizumle ânların ortasında sulh ola yâhûd ola ki ânlarla mekr edem. Tâ ki kal'aya rücû' edem ve ânlarla mukâtele edem yâhûd sizin çün ve ehl-i medîne için emân alam ve kendu mâlımdan sâhiblerini bir nesne üzerine ânı terğîb edem. Ola ki rağbet edib, üzerimizden munsarif ola şuna değin ki görevüz ki ânlarla Melîk arasında ne olur? Râvî ider: Ol kişi indi ve Saîd önünde durdu ve kasd etdi ki ânâ sücûd eyleye ve Saîd ânâ işaret eyledi ki etmeye ve Müslümânlar segürdüp, ânı dutdular ve bu sebepten ol er korkdu ve tercümâna itdi ki: Benu niçün komazlar ki, sâhiblerine ta'zîm edem. Pes tercümân Saîd'e bunu dedi. Saîd itdi: Ânun çün ki biz ol Allah'ın [vr.206a] kullarıyuz. Pes ta'zîm-u sücûd câiz değildir illâ Allah Teâlâ için. Ol er itdi: Bununle bizim üzerimize ve bizden gayr-ı ümem üzerine mansûr oldunuz, dedi. Saîd seni bunda getüren nedir? İtdi: Bil ki ben bunda sizden batrîke emân almâğa geldim ve emîr ânun ahlakından ve ceş çekenerin ahlâkından değildir ki, emân etdiklerinden sonra gadr edeler ve nakz-ı 'ahd edeler, dedi. Pes Saîd itdi: Yâ felan bi-Hamdullah biz şunlardan değiliz ki, nakz-ı 'ahd ider ve biz bir 'ahd etmemiz tahkîk sâhubune emân virdim ve ânın ve olanlardan silâhın bırakıb kenduyu teslim edib, emân olmağa çıkana emân virdim. Ol riel etdi: Senden ve emîrinden ve sizunle olanlardan emân olsun mu? Dedi. itdi: Olsun. Pes ol er Herbîs'e rücû' edib bunu bildirdi. İtdi: Çıkun emmâ zinhâr gadr etmen, zîrâ gadr sâhibin helâk ider. Zîrâ bu kavim emânetlerine hıyânet etmezler ve ânlarla gelene nakz-ı 'ahd etmezler. Vâkıdî ider: Rahimullah bana şöyle yetişdi ki, Herbîs sûy-ı telebbüs etdi ve üzerinde olan dibâcı dıl' itdi ve silâhı ilkâ itdi ve hafî ve hasır bir nîçe âdemiyle hürûc etdi ve gelib Saîd'in ezâsında tevakkuf etdi. Çün Saîd

ânın geldiği ve üzerinde savf olduğun gördü ve yüzü üzerine inüb, Allah'a şükr için sücüd etdi ve itdi: Şükr ol Allah ki ânların cebâbiresin bize zelil kıldı ve batrîklerden bize hâkir kıldı. Ândan ânâ ikbâl edib, itdi: Bana [vr.206b] yakîn gel, dedi. Ol dahi yakîn geldi ve ânı yanına oturdu ve ânâ itdi ki: Libâsın bu mudur, yoksa tağyîr mü itdin? Dedi. itdi: Yok, Mesîh hakkıçün herkez³⁶⁹ bir sâ'at sûf giymedim. İllâ bu sâ'atde ve her yerden ve dibâcden artuk nesne bilmeziz ve bu zamânda ânun çün giydim ki, ben sizunle harb etmek istemezim. İmdî benumle bu Nedeği ashâbuyla ve medîne ehliyle musâlaha ider misin? Dedi. Mu'id itdi: İş-bû ashâbuna emân viruvirdim. Şol şartla ki, her kim bizum dinimize girivirirsa bizim assımız ânun assî ve bizim ziyânımız ânun ziyânı ola ve her kim kendu dîninde ikâmet etmek dilersâ ve silâhı ilkâ iderse katlden emîn ola ve ânun üzerine 'ahd ola ki bizim üzerimize silâh haml etmeye ve bize harb kılmaya. Emmâ medîne-i ki dedik Emîr ândadır, bilin feth etdi, yâ fethi yakîndır in-şâ'allah teâlâ, dedi. Eğer dilersen ki benum ile Emîre gidesin tâ ki Emîr dahi kelâmın işide ve kavminden ötürü müsâlaha ede. Gel gidelum sen benum zimmetimde ol, eğer ortanızda sulh-u ittifâk olursa febihâ ve illâ gerusunu ve senun halkından rücû' etmek dileyeni iş-bû mevzi'üne getirem. Tâ ki deyin ki Allah bizumle sizun ortanızda hakla hüküm ede ki, ol hükümlerin hayırlısıdır, dedi. Batrîk öyle idelum, dedi. Böyle olsa Saîd bin Vakkâs bin 'Avf da'vet etdi ve itdi: Yâ Vakkâs görüb işitdiğüne beşîr ol ve bana be-cidd cevâb getir, dedi. Pes Vakkâs seğirdüb âtına bindi ve be-cidd gitdi. Tâ ki Emîr Ebû 'Ubeyde [vr.207a] geldi ve önünde durub, ânâ selâm virub itdi: Sana beşâret ederim. Allah Emîri islâh eylesun ki bedresti batrîk, Saîd'den emân aldı ve üşde sana gelüb, sulh talebi ider hem kendu için hem medîne ehli çün, dedi. Çün Ebû 'Ubeyde bunu işitdi; Allah için secde-i şükr etdi. Çün bâşın getürdi. İtdi: Ey Müslümânlar kal'anın harbi çün ileru yürün ve silâhlarınız ânlara izhâr edin ve bir uğûrdan tekbîr edin ki ânunle kal'a ehlin korkudasız, dedi. Müslümânlar dahi öyle etdiler ve tekbîr etdiler ve kal'a yankılandu ve bu nesneden Ba'albek ehli korkdular. Râvî ider: Halk biribirin kîtâle da'vet iderdi ve cem' olub her taraftan medîne-i ihâta etdiler ve ol kal'aya evvel sıbkat edib, yetişân ve batrîk haberin ânlara viren Merkâl bin Atebet idi. İtdi: Ey vây size hamiyyeniz helâk oldu ve batrîkinuz dutduk ve emîr size ve evlâdınıza ve ehlinize ve emvâlinuze emân virdi. Siz ibâ ettiğüz emmâ Allah-u Teâlâ nebîsi lisanı üzerine bize va'ad etmişdir ki, bilâdınız bize feth oluna ve Allah-u Teâlâ va'adesin

³⁶⁹ Vr. 206b, + dahi Karyân hakkıçün.

incâz eder, dedi. çün Ba'alebk'in ehli bunu işitdiler, benizleri bozuldı ve gönülleri korkdu ve harbden süst oldular ve itdiler ki: Batrîk bizi ve kendu nefsin ve medînimizi helâk etdi. Eğer hisâr-u harb bize hayl olmazdan önünden Arab ile sulh etsavüz bize hayurlı idi, dediler ve Müslümânlar bunların üzerine harb-i teşdîd etdiler ve ânlarda havf ve katl vak'î oldu ve lüfven lüfven deyu çağırıldılar. [vr.207b] ya'nî emân dilerler, çün Ebû 'Ubeyde işitdi ve bildi ki kal'a ehli üzerine harbin odları dutuşdu ve yandı ve şîrârî tâyir oldu ve duhânı mürtefi' oldu. Saîd'e âdem gönderib itdi: Ol riclî fîz erişdir ve sen ânâ virdüğün emânı müsellemler dutdum ve 'ahdini nakz etmezim ve fi'linu redd etmezim, dedi. Çün Ebû 'Ubeyde'nun resûlî ânâ yetişdi. Zayı'aya ve ânun hisârına ashâbundan bir riclî halîfe kıldı ve kendu batrîki alub, Ebû 'Ubeyde katına geldi. Çün batrîk Ebû 'Ubeyde'nun önünde tevakkuf etdi ve ânun zeyyine ânunle ve ânunle olanların zeyyine ve şiddet-i ve cihâdlerine ve bunların harbinden ehli-i medîneye yetişen belâye nazar etdi ve bâşun salûb, barmağın ısırdı. Pes Ebû 'Ubeyde tercümânuna itdi: Bu batrîke it ki ânâ noldu ki, bâşın salar ve barmağın ısırır ve tamtama' ider. Ke-enne-hu bir nesnenun kuvvetine müte'essif gibi. Pes tercümân bu kazıyye-i ânâ bildirdi. Batrîk itdi: İt ânâ ki biz öyle zann iderdik ki; sizun ederiniz bundan ziyâdedir ve biz sizi bizumle harb-u kîlâl edecek ve sizun harbinuzden bize yetişân şiddetinden öyle tahâyyül ederdik ki; siz kesretde kavmden, kîrden artuksuz ve biz sizde bevz âtlarunuzdur, dedik ki bâşları havaya erişmişdi ve ânların üzerinde erenler vardı. Yâşil kaftanlu ve yeşil 'alemlu, çünkü sizun içünüzde geldik, ol gördüğümüzden nesne görmeziz ve şîmdi sizi kîlletde görürüm ve bilmezim ki ol cem'inuz ve ol erenler noldı? Ânları 'Ayn-ı Cürremî [vr.208a] gönderdinuz, yâ gayr-ı yere mi gönderdinuz? Dedi. Pes Ebû 'Ubeyde tercümâna itdi: Ânâ ki vay sana biz Müslümânlar cemâ'atıyuz, Hakk Teâlâ bizim mededimiz müşrikler gör ne teksîr ider ve melâ'ike ile bize meded ider. Niteki Bedr gününle bizimle itmîşdir ve bu Hakk Teâlâ'dan bize menn-i 'azîm ve fazl-ı cesîmdir ve Hakk Teâlâ sizun kal'alarınız ve bilâdınız feth idiverdi ve cüyûşunuz katl idivirüb kesretinizi hezîmet edub, uzemânuz ifnâ edivirdü ve Allah-u Teâlâ mü'minlere 'azîm itdüğü nesne-i siz hakîr görmen, dedi. Çün batrîk, Ebû 'Ubeyde dilinden tercümân buna ittiği kelâmı istimâ' itdi. Tahkîk Şâm'a kadem basdınız şunun gibi Şâm ki mülük-u Fars ve Cerâmîka ve Türk buna kadem basmaktan âciz kaldıldılar ve biz öyle zann ederdik ki; herkez kimesne-i buna kadem basmaya ve emmâ bizim iş-bû medînemiz bir medînedir ki hisâr olmakdan kayurmaz, husûsâ ehlinun harbde

nihâyetleri ve gâyetleri yoktur. Zîrâ kal‘aları muhkem kal‘adır. Şâm‘da bunun misli yoktur. Süleymân bin Davud inşâ etmiştir. Kendu nefsiçün ve kendunun dırâğı bu idi ve hâzinesi ve ehli bunda idi. Eğer bizim evb size çıkmamız değilmişse ve kal‘adan inhirâfımız olmasa biz sizunle herkez müsâlaha etmezdik ve harbinuzden, kaydımızdan eğer üzerimizde yüz yıl yetsenüz, emmâ olan oldu. Şimdi nedersiz bizimle müsâlaha eder misiz ve şartınız sûâliniz üzerine ‘adl eder misiz ki ve size ve bize rüşd yönünden ol âkrabdır. Pes [vr.208b] Mesîh hakkıçün ve İncil hakkıçün eğer siz bu kal‘a-i feth edesiz, Şâm‘da hiç bir kal‘a-i hisâr size müşkil gelmeye, dedi. Çün tercümân Ebû ‘Ubeyde‘ye bunu haber verdi. İtdi: İt ânâ ki; Allah Tebâreke ve Teâlâ arzunuz bizi mukârrer kıldı ve mâlınızı bize kısmet etdi ve Melîkinuzi bize zelil kıldı ki ellerinden cizye virürler sâgir oldukları halde ve sen kendu nefesine emân-ı kâzibe etdin ve zânnun fâsid zann etdik, tâ ki Allah Teâlâ nefsunda gösterecek nesne-i göstere ve sana züll ve hevân dad vire ve biz elbette medînenize ve içinde ne varsa mâlik olsavüz gerekdir. “*În-şâ‘allah-u teâlâ velâ kuvvete illâ billâh.*” Ândan erenleri katl edevüz ve ebtâlleri esîr ederiz, şunlardan ki bizim harbimiz dilerler ve sulhumüze dâhil olmazlar, dedi. Pes batrîk çünkü bunu tercümândan işitti, İtdi: Tahkîk yakîn bildim ki bu dînin ehline ve bu diyâra ve gayrına Mesîh gazab etmiştir ki sizi bunda könderdi ve sizi üzerlerine musallat eyledi ve ben sizun harbinuzde gâyetde cehd etdim ve size mekr etdim ve mekrim ve cehdimi nef‘ etdi. Zîrâ siz musallat olmuş kavmsiz, size kayd-ı fâyda etmez ve harb-i zarar etmez ve ben sizden teslîm taleb ettiğum ve bunca cehtden sonra kendumu size ılkâ ettiğim kendu nefsim şefkati üzerine ve Melîkumun bekâsı üzerine değildir. Emmâ Allah kullarınun silâhun ve bilâdınun imâretun dilerim. Zîrâ Allah-u Teâlâ fesâdı sevmez ve şimdi ben sulh dilerim. Siz dahi benimle ve kal‘a ile ve içindekiyle ve benim ashâbumla [vr.209a] sulh eder misin? Dedi. Ebû ‘Ubeyde itdi: Sulhunde bize ne bezl edersin, dedi. Batrîk itdi: Bu bâbda emr senindir, gör ki ne dilersin? Dedi. İtdi: Eğer Allah ‘azze ve celle bu medînenun sulhunden Müslümânlara bunun tolusu altın, gümüş fethi iderse bana yekrektir Müslümânın kânı dökülmekden. Emmâ Allah-u Teâlâ şühedâya âhiredde bundan ekser virmiştir. Ândan bu âyeti okudu ki: “*Velâ tahsebennellezzîne kutilû fî sebîlillâhi emvâten, bi‘l-ahyâün ‘inde rabbihim yürzekûn, ferihîne bimâ âtâmüllâhü min fadlihî.*”³⁷⁰ Pes batrîk ânâ itdi: Sizunle müsâlaha kılalum. Bin vukiyye altun, ikî bin vukiyye gümüşe

³⁷⁰ Kur‘ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Sûresi, Âyet 169-170, vr. 209a.

ve bin kemhâ beze, dedi. Pes Emîr Ebû ‘Ubeyde tebessüm etdi ve Müslümânlarla ikbâl edib, itdi: İşitmezsiz ki, bu ne der? İtdiler: Senun râyun nedir bunun şart etdiği üzerine? Dediler. İtdi: Müslümânların râyî ve bunun şartı ve beni irzâ ider, dedi. İtdiler: Biz senun tâ‘atünden çıkmazız, dediler. Pes Ebû ‘Ubeyde dönüb batrîke itdi: Yâ filan senunle müsâlaha kılalum. İki bin vukiyye altun ve dört bin vukiyye gümüş ve on bin kemhâ beze medînenuzden beş bin kılıc ve zay‘ada olan ashâbunuz silâhı üzerine dahi bizim, sizun üzerinizde kılıcıyla yerlerinizun hâracı ve cizye edâ etmek ve bundan böyle hiçbir silâh getürmeyasız ve Melîkinuze mektûb göndermiyasız ve sulhunuzdan sonra bir nesne ihdâs etmeyasız ve kenise ve deyr-i ihdâs etmeyasız ve Müslümânlarla nasîhat edesiz. Çün batrîk bunu işitdi, itdi: Bu dedüğün nesnelere bizim üzerimize olsun [vr.209b] emmâ ben dahi sana ve ashâbuna bir şart iderdum. Ebû ‘Ubeyde itdi: Ol şartın nedir? Dedi, itdi: Şartım oldur ki; medînemize senun ashâbundan kimesne duhûl etmeye ve üzerimize halîfe kodüğün sâhibun halkıyla kal‘adan taşra atun ve hamâ ve hârac-u cizye ânun ola ve benu kendu tarafundan kal‘anın içine koyasun halk arasında ıslâh etmek için ve emîrlere nâzır olmağın için dahi biz üzerimizde filân ashâbun için bir sûk ihrâc edevüz ki medînede her ne varsa ol sûkte buluna, ânlarla alışveriş edeler ve için içeri girmeyaler. Şol korku için ki, nâ-gâh ulularımızla kelâmda tâglizâdeler edeler. Pes sizunle bizim ortamuzda emr-i fâsîd ola ve gadra ve nakz-ı ‘ahde ve ibtidâ‘-i şerre sebep ola. Ebû ‘Ubeyde itdi: Kaçın ki sulh olunan nesne-i sizden alâvüz, emrinuz bize lâzım olur. Sizi hıfz edüb, ‘adüvvünüze cihâd edevüz. Zirâ siz bizim zimmetimizde olasız ve sizun içinuzde halîfe kıldığım kimesne, ortanızda vâsıta ve sefir gibi olur. Batrîk itdi: Medîneden taşra ola ve dilersa işleya himâyetden ve siyânetden, dedi. Ebû ‘Ubeyde itdi: Sizun dahi bizim üzerimizde bu nesnenüz olsun ve bize gerekmez ki hüsnünüze duhûl etmeğe kasd edevüz ve medînenuzde koyâlar ardınıza mukîm olavüz, dedi. Batrîk itdi: Bunun üzerine sulh temâm oldu. Ândan batrîk medîne ehline vardı Ebû ‘Ubeyde dahi bile çün kapuya vâsıl oldu, bâşın [vr.210a] açdı ve âğıtlarıyla tamtam itdi. Böyle olucak ânı bildiler, itdiler: Halin nedir ve ashâbun kandedir? Dediler. Bu dahi kıssasın bunlara taksis etdi ve kendunun, ashâbunun haberiyle bunları haberdâr etdi ve sulhu bunlara bildirdi. Pes halk âğladı ve itdiler ki; nüfûs-u halk telef oldu ve emvâl zâyi‘ oldu, dediler. Batrîk bunlara itdi: Yâ Kavm; Bunlarla musâlaha etmezdim. Eğer sulhden gayrı cihet olaydı, dedi. Bunlar itdiler: Var kendu nefsinden musâlaha eyle. Emmâ biz herkez ânlarla musâlaha etmeziz

ve Arab'dan bir ehaddî komazız ki medînemize dâhil ola ve rikâbımıza mâlik ola ve Şâm'da bundan muhkem ve mâlî çün kal'a yokdur ve Ebû 'Ubeyde Müslümânlara batrîkle musâlaha olduğun bildirmiş idi ve ânlara emr etdi ki; hisârın kıtâlından el çekeler ve hisârdan çadırlarına varalar. Çün tercümân Ba'albek ehlinun batrîklerine dedikleri kelâmı işitdi, Emîre bunu bildirdi. Pes batrîke iltifât edib, al beri sende olanı, dedi ve harb olduğu gibi görür olundu. Pes batrîk itdi: Sabr eyle Yâ Emîr beni bu kavmla ko, Mesîh hakkıçün dahi kurbân hakkıçün eğer sulhu kabûl etmeyalar diler dilemez seni medînelerine koyayım ve ânlara kılîc koyasın, erkeklerin katl edib nisâların isti'bâd idesin ve mâlların nehb edesin. Zîrâ ben medînelerin 'avratına muttali'm ve yollarını bilurum ve ânâ dühûl-ı sebîlîn evkat eğledim. Ebû 'Ubeyde itdi: Tengrî dilediği olur ve ben cemî' ahvâlde Allah'a şükr [vr.210b] iderim. Râvi ider: Rûmlar burc üzerinde durub batrîkleri tercümânıyla, Ebû 'Ubeyde'ye didiği haberi işidi dururlardı. Çünkü Ba'albek ehli buni işitdiler, yüzleri kara oldu ve kalûbune ru'b dâhil oldu ve levnleri mütegayyir oldu. Böyle olucak batrîkleri ânlara teveccüh etdi ve itdi ki: Ey kavm-i Arabî'n sulhunde ne dersiz? Ben ve sizun erenlerinuz ve 'ümmünüz ve oğlanları ânların ellerinde esiruz. Eğer Arab ile musâlaha etmezsenuz mecmû'mız katl ederler ve bizden sonra size rücû' ederler, dedi. İtdiler: Yâ sâhib bu mâlik cemî'sine tâkatimiz yetmez, dediler. İtdi: Mâlik-i rab'i yalnız benim üzerine olsun. Beş yüz vukiyye altun, bin vukiyye gümüş ve iki yüz elli sevb ve kılîcdan dahi bu kadar benim boynuma bez edâ edeyim, dedi. Öyle olsa bunların dahi gönülleri, bununla hoş oldu. İtdiler: Kal'a-ı sana açalım yalnız gir, dediler ve Arab'dan bir ehadd senunle bîle girmesun. Tâ ki medînemizi ıslâh edince ve yükümüz getirub 'avratlarımızı ihfâ edevüz ve bizim ve ânların kalbimiz mutma'in ola. Batrîk itdi: Ey, vây size ben ânlarunle musâlaha etdim ki ânlardan bir ehadd medîneye dâhil olmıya ve bunda bizim üzerimize halîfe koyacak kimesne medîneden taşra ola ve ânâ bir sûk ihrâc edevüz ve ânunle menfa'atleneler, dedi. Pes bu sözle ferih oldılar ve ânâ kapu açdılar ve içeru girdi ve Ebû 'Ubeyde, Saîd'e ziyâde âdem gönderdi ki muhâsara olunan erenleri alub götüre. Pes âlub geldi ve silâhların [vr.211a] âlub ânın katında mâl üzerine rehine kodı. Zîrâ havf etdi ki eğer medîneye dâhil olmâğa kâdir olurlarsa Müslümânlara gadr edeler ve Ebû 'Ubeyde ile Müslümânlar leşkerinde oldılar ve ânların hiçbirine bir yerimiz fi'il etmedi ve batrîk varub mâl cem'etdi. Râvi ider: On iki günden sonra mâl geldi ve ânlar bunun birle 'askere zâd ve etmek ve ta'âm ve 'alaf getürdiler. Tâ şuna değin ki emvâl ve siyâb ve

silâh temâm oldu ve batrîk ânı Ebû 'Ubeyde'ye getürdi ve ânâ itdi ki: Âl senunle şart olunan nesne-i ve erenlerimizi koyuvir ve bizim üzerimize halife edeceğün kimesne-i ihzâr eyle. Tâ ki hazretunde ânunle şart edevüz ki bize cevri etmeye ve tâkatimiz yetmez nesne-i bizden talep etmeye ve medînemize dâhil olmıya. Râvî ider: Ebû 'Ubeyde karısın hıyârından bir recl ki Râfî' bin Abdullah dirlerdi da'vet etdi ve itdi ki: Ey rici seni bu medîne üzerine isti'mâl ederim ve sana benî 'ümmünden beş yüz fâris zımm ederim ve dört yüz dâhi geru kalân Müslümânlardan koşarım ve ben sana Allah'ın emri etdiğı nesne ile emri ederim ki takvâdır. Pes Allah'dan gereğı gibi kork ve elbette âdil ve âfillerden ol ve zinhâr cevri etmeyasın ki, zâlimlerle haşır olasın ve bilinile ki, Tengri Teâlâ seni ânlardan sûâl eder ve haksûz ânlarla ne edersin senden talep eder ve bilinile ki; Ben Resulullâh'dan (s.a.v.) işitdim. İtdi ki: Allah Teâlâ, Mûsa bin Ömer ânâ 'aleyhisselâm ve hay etdi ve itdi: Yâ Mûsa zulm etme ki onu [vr.211b] harab edem ve Allah Teâlâ, Dâvud'a 'aleyhisselâm vahy etdi; Yâ Dâvud, tahkîk ben va'ad etdim ki, her kim benî zikri ede ben dahi ânı zikri ederim. Emmâ zâlim her-gâh ki beni zikri ede ânâ la'net ederim ve seni mu'arra ahz etmesun. Ya'nî günâha mübtelâ olma a'dân ortasında, vâllah onların verâsından mümidd üzerinde dur, âsîlere göz kulak dutâr. Pes emîn olduğun yerden hazır eyle ve sahliden gâyetle hazri et ve ânların üzerine târâşacılar gönder ve târâşacıların yüz olsun, yâ iki yüz, yâ dahi eksûk olsun ve kal'a ehlinden kimesne-i koma ki tâ zâhire ashâbına ihtilât ede. Tâ ki 'adüvvün sana yakîn olmağla sana tama' etmeye ve ânlardan her kim sana müsâ'ade iderse onunle mu'âmele-i evkât eyle ve aralarında islâh eyle ve ânları 'adlle emri eyle ve mu'âmelede ol kavmin biri gibi ol ve âshâbına ve senünle olanlara emri eyle ki ellerin ânlardan çekeler ve zinhâr fesâddan ra'îyyete zulm etmekden ırâk olun dahi Allah benim halîfemdir senin üzerine ve's-selâm, dedi. Ândan kâsd etdi ki göçe. Nâ-gâh 'Ayn-ı Cürr'ün sâhibi gelib Ba'albek ehli etdiğı sulhun nisfî üzerine musâlaha etdi ve ânlarla emân virdi ve Ba'albek ehline etdiğı şart gibi bunlarınle dahi itdi ve Sâlim bin Zevîbî ânların üzerine vâli kıldı ve Râfî' etdiğı sayyîtu buna dâhil etdi ve Ebû 'Ubeyde göçüb Hıms'a teveccüh etdi. Çün Re'b ile Lazike arâsında yetişdi. Cevaşıyye sâhibi ânâ mülâkî [vr.212a] oldu ve ânunle çok hediye vardı ve Ebu 'Ubeyde ânı kabûl edib, ânunle tecdid-i sulh etdi. Dâhi gîdib Hıms'a erişdi. Hayyân ider: Râfî' ile Ba'albek'de oturanların biriydim ve Ba'albek'in tâşında direkler diküb, kılden evler dizdik ve kazıklarla pirketden ve ânda oturduk. Şehre birimiz girmezdi. Meğri ta'âm yâ arpa hâcet olaydı ve Rûm

sâhiline târâccılar gönderib garât etdirdik ve sulhumuzden, hâric olan kurâyayı ururduk ve emîrimiz bize nöbetiyle târâca gönderdi, her def'a yüzer âdem giydirdi. Ânlara gelse yüz dahi gönderirdi ve her-gâh ki, biz ganâim getürdik. Ba'albek ehline sehl-i bahâye satardık ve Ba'albek ehli bizimle ve bizim bî'amız ile ferih oldılar ve bizi kizbden ve hıyânetden beri buldılar ve gördüler ki kimseye zulm etmeziz ve hakkî ve sıdkî isti'mâl ideriz. Bu sebebden bizimle mûnis oldılar ve gönülleri hoş oldu ve müddet-i yesîrde mâl-ı 'azîm ribh etdiler. Çün Ba'albek batrîki halkın bizimle ticâretinden ribhlerine nazar etdi ve bizden âldıkları metâ'aların ucuzluğun müşâhede kıldı. Katına cem' etdi bir kenisede. Çün ictimâ'aların gördi. Ânlara dönüb itdi: Ey ehl-i tüccâr ve ehli bey' ve ehl-i sûk siz bilürsüz ki ben sizun emrinuzde nîce cehd etdim ve nüfusunuzun selâmeti için ve ehlinuz sıyâneti için beldenüz hıfzıçün harîs oldum ve dahi bilürsüz ki benum elümden ne kadar mâlûm gitmişdir ve ben dahi sizun biriniz gibiyim ki mâlım ve silâhım selb olundu ve gılmânımın ve [vr.212b] ve ashâbımın ve 'ümmüm oğlânlarının ekserî katl olundu ve siz bir kavmsiz ki bu kavmler bu ticâretten hayli nesneye yetişdiniz ve şehre dâşân, mâlun ru'bun ben yalnız edâ itdim, dedi. İtdiler: Gerçeksen, bunu bilürüz, emmâ şimdi murâdın nedir, ne dilerdin? Dediler. İtdi: Ey kavm bundan önden ben sizun batrîkinuz idim. Şîmdî sizun biriniz oldum. Dilerim ki Arab'a bezl etdiğüm emvâlin ba'zîsın bana redd edesiz, dedi. İtdiler: Ey batrîk öyle idelüm. İtdi: Ey kavm ben size teklîf etmezdim ki, mâlınızdan nesne ihrâc edesiz. Yâ menzillerinize dâhil olan nesneden bana viresiz. Emmâ sizden dilerim ki bu âlub satdığınız nesnenin öşrîn bana viresiz ki, Arab size satar. Zîrâ ânlar, Rûmî sebî iderler ve bilâdın harâb iderler ve ânı size getürdiler, dedi. Râvî ider: Ol kavm bu nesne için gâyetde muztarib oldılar. Ânlara güç geldi ve birbirine dönüb itdiler: Yâ kavm bu bizim batrîkimuzdur ve mülkümüzün sâhibidir ve bizim emrimizde cehd etdi ve kendü nefsiyle bizi sakladı ve bizden duyduğu nesne-i sehldir güç gelmesin, dediler. Râvî ider: Bunun kelâmın kabul etdiler ve öşri buna vermeye râzî oldılar ve kendü tarafından öşr alıcı nisb etdiği ânlardan öşr alâ ve cem' edib ânâ ilede ve binin üzerine kırk gün mülâzemet eyledi. Çün Herbis öşrden kendü katında cem' olanın kesretine nazar etdi. İtdi: Ben bilirum ki bu medîne ehli gibi 'azîm içindedirler ki Ba'albek ehli-i herkez bunu [vr.213a] görmüş değildir, deyüb bir kere geru ol kenisede cem' etdi ve itdi ki: Ey kavm bilürsüz ki sizun sulhunuzda ne mâllar bezl etdim ve öşrden bana virdiğiniz nesne değildir. Eğer dilersenüz ki bana mâlûm viresiz ve beni biriniz gibi edesiz ol

mâlin ru'bun bana virin tâ ki mâlüm bana tîz hâsıl ola. Yoksa bu öşrden benum mâlüm ve silâhım gilmânım kaçın hâsıl olur, dedi. Pes ol kavm bu nesneden muztarib oldılar ve çağrısüb ref'-i savt etdiler, tâ ki kal'adan taşra âvâzları işitildi. Çün Müslümânların galebelerin işitdiler, yerlu yerinden çıkdılar. Emmâ kıssa nedir bilmezler ve emîrleri Râfî' kâtında cem' oldılar ve itdiler: Ey Emîr iş-bû kavmin çağrışdığun işitmez misin? Dediler. İtdi: Ey kavm işitdim emmâ nîce edeyim ki ânlarun kal'alarına girmek bize helâl değıldir ve bizim ânlarun arâsına şart bunun üzerine cârî olmuşdur ve 'ahd ne vefâ edenlerin hakkî biziz deyub, itdi: Allah Teâlâ buyurur. "*Ve men evfâ bimâ âhede aleyhüllâhe fesevü'tihi ecran 'azîmen.*"³⁷¹ Eğer ânlar çıkub emirlerin bize i'lâm iderlersa aralarında musâlaha edevüz ve hallerine nazar edevüz, dedi. Râvî ider: Emîr kelâmın henüz temâm etmişdi ki, medîne ehli seğırdimle kâtına çıkdılar çün gelib önünde tevakkuf etdiler. İtdiler: Bizim ümidimiz Allah'dır. Ândan sensin deyüb kıssaların 'arz etdiler ve batrîk bunlara nîce etdiğün ve evvelki dileğın kabul etdiklerin ândan sonra geri tama' etdiğün [vr.213b] 'arz etdiler. Râfî' itdi: Bu nesneye benim kudretum yetmez, dedi. İtdiler: İmdî biz tahkik helâk olduk, dediler. Râvî ider: Ashâb-ı Resûlullah (s.a.v.) bu nesne güç geldi. Râfî' itdi: Pes nîce edelum? İtdiler: Medîneye gidelum, biz gördüğümüzden sonra siz dâhi göresiz, dediler. Râfî' itdi: Medîneye girmeğe benum kudretim yokdur. Meğer sâhibim izniyle zîrâ ol bana bu nesneye izin virmedi, meğer ânâ yazub bildirem eğer izin virirsâ gidem. Eğer varmazsa giremezim, dedi. Ândan Râfî', Ebû 'Ubeyde'ye kitâb yazub bu kaziyye-i 'arz etdi. Pes Ebû 'Ubeyde ânâ yazdı ki medîneye gire. Niteki halkı izin virmişdir. Pes Râfî' ve ashâbı medîneye girdiler ve mecmû' rahtların nelerin dâhi kal'aya koydular. Râvî ider: Çün Ba'albek Müslümânlar elinde feth olundu ve Ebû 'Ubeyde, Râfî'yi ânun üzerine kodı ve Hıms'a teveccüh etdi. Çün Cevsiyye yakîn vardı. Sâhibî buna çıkdı, hediyyelerle ve haylle ve silâhla ve Ebû 'Ubeyde ile sulh-u tecdîd eyledi ve ânda birgün oturdu ve göçüb, Hâlid'e yetişmeğe taleb etdi. Çün Hıms'a yakîn vardı. 'Askeri önünce Müyessere bin Mesrûf teveccüh ettirdi ve ânâ bir râyetü sevdâ 'akd etdi, âğle 'alemî vardı ve sadrında fezzadan helâl vârdı ve ânâ beş bin âdem zamm etdi. Pes Müyessere halkûn önünce yürüdü. Tâ ki Hıms'a geldi ve Hâlid ânı karşılayı çıkdı ve Hâlid ve ânunle olanlara selâm virdi ve Ebû 'Ubeyde ândan sonra Dirâr bin Ezver'i beş bin erle gönderdi [vr.214a] ve ândan sonra Ömerû bin Mu'idi Kerbî beş bin erlerle gönderdi fî'l-cümle günde bir emîri

³⁷¹ Kur'ân-ı Kerîm, Fetih Süresi, Âyet 10, vr. 213a.

gönderdi. Ândan sonra bakıyye-i ceşîyle gönderivirdi. Çün Ebû 'Ubeyde Hıms'a geldi, itdi: Yâ Rabb bize bunun fethini ta'accül eyle ve ânun içinde müşriklerden her kim varsâ mahzûl eyle ve Müslümânlar bir kezden istikbâl edib selâm virdiler ve Ebû 'Ubeyde nehr üzerinde nüzûl etdi. Çünkü hal bunun üzerine mukarrer oldı. Ehl-i Hıms'a ve begî batrîkleri Mirebbis'e mektûb yazıb itdi: Bismillâhirrahmanirrahîm, Emîrül-Mü'mininun Ömer bin Hattâb'ın Şâm'daki âmili ve cüyûşunun kâidi Ebû 'Ubeyde'den emmâ ba'd-ı bedrestî Allah Sübhâne ve Teâlâ sizün ekser bilâdınız bize feth edivirdi. Sen dahi medînenün âzmine ve binâsının yüceliğine ve zâdının kesretine ve ecsâmınız havline mağrûr olma. Zîrâ biz sizunde muhârebeye ikdâm edicek, sizün medînenüz bizim katımızda bir bir mekhebdır ki leşkerimiz ortâsında bir haber üzerine nisb etdik ve içine lahm ilkâ etdik ve cemî' leşker ândan ekl etmek tevakku' ider ve dört yanına durub beşmesine müntazır dururlar ki ekl edeler ve ben size bir dîne da'vet ederim ki Rabbimiz bizim için ânâ râzî olmuştır ve bir şerî'ate ki âni Nebîmiz (s.a.v.) getürmüşdür ve biz işidib mutî' oldık. Eğer icâbet edersenuz bizim âssımız sizun âssınızdur ve ziyânımız ziyânunuzdur ve üzerinizden göçüb içinuze âdem koyaruz ki dînimiz emrîn size ta'lîm ede ve Allah bize farz etdiğı nesne-i niteki evvel göre dahi [vr.214b] sizinle öyle etdukde eğer İslâm'dan ibâ edersenuz cizye edâ etmeğe mukarrer kalırız. Eğer cizyeden dahi ibâ edersenuz gelin harbimize, tâ ki Allah hükm edince ve hâkimlerin hayurlusu oldır deyüb, kitâbı dürdi ve mu'âhidlerden bir ricle teslîm etdi ki Arâb'ı ve Rûm'ı evkât bilurdu ve itdi ki: Bu kitâbı ehl-i Hıms'a ilet ve cevâbın tîz getir, dedi. Bu dâhi alub gitdi. Tâ ki sûra yakîn geldi ve Hıms ehli kasd etdiler ki, bunu okle âtalar ve Rûmca ânlarla itdi ki: Atman ki ben sizden birinizum ve Arab'dan size mektûb getirdüm, dedi. Pes buna ip sârkıtdılar ve beline bağlayıb yukâru çekdiler ve batrîklerine ilettiler. Çün önünde tevakkuf etdi ve kitâbı ânâ virdi. Batrîk ânâ itdi: Dînunden rücû' etdin mi, Arab dînine girdin mi? Dedi. İtdi: Girmedim yâ seyyid, emmâ ben ânların zimmetindeyim ben ve evlâdım ânların 'ahdindeyüz ve ânlardan hayrdan ârtuk nesne görmedik ve sevâb oldır ki ânlarınle mukâtele etmeyasız. Zîrâ ânlar 'azm-i şedîd işleridir mevtden hiç havf etmezler ve dînlerin ve nebîlerinin kavlin dutmuşlardır ve katl ânların kâtında hayâtdan efdâldır ve ol kavm dînlerinde ând içdiler ki üzerinizden gitmeyalar. Tâ siz ânlarla teslîm olunca yâhûd kal'a-i feth edince dâhi dînüm hakkiçün, siz bana ânlardan sevenlerdensiz ve size nusret dilerim. Ânlara değil emmâ ben sizi ânların be'isinden ve satvetinden korkarım. Eğer teslîm olursunuz selâmet

âlursuz ve ânlarla muhâlefet etmen ki pişman yemiyasız. [vr.215a] Çün Mirebbis bunun kavlin işitdi yüzünden gazab zâhir oldı ve kumurdandı ve itdi ki: Dînim hakkıçün eğer Resûl denilmissen buyururdum lisânın kat' iderlerdi ki cür'et edib benum gibi kelâm itdin, dedi. Ândan kitâb'ı teslim etdi. Şuna ki Arab dilin ve kalemîn eyü bilürdü ve emr etdi ki okuyuvire çün mazmûnine muttali' oldı ve kâtibine emr etdi ki cevâbın yaza. Pes kefereleri kelîmesin keteb etdi ve itdi ki; emmâ ba'd Ey Arab Cemâ'ati; beytünüz geldi, bana vâsıl oldı ve içindekisine muttali' olduk tehdîdden ve tahvîfden ve biz ehl-i Şâm'dan mülâkî olduğuz mânend değılüz ve biz melikûn dâimiyüz â'dâsına ve kenduye kask edene bizim ile nusret bulur. Pes biz sizunle harb-u kıtâl ederiz. Zîrâ bizim sûrumuz manî'dir ve hısnımız ve ebvâbımız hadîd ve harbimiz şedîddir ve's-selâm, dedi. Ândan kitâbî mu'âhedeye teslim etdi virdi, gerü burcudan iple âşağı sarkıtdılar. Çün Ebû 'Ubeyde vardı, kitâbî ânâ virdi ve açıb Müslümânlarla okuyuvirdi. Çün Müslümânlar kitâbın mazmûnına muttali' oldılar. Harbe kask etdiler ve Ebû 'Ubeyde Müslümânlar 'askerin dört kısım etdi. Bir bölüğün Müseyyeb bin Neciyye ile gönderdi vârib bâb-ı Cebel'de nüzûl etdiler ve bir bölüğün Şercil'le gönderdi vârib bâb-ı Restîn'de nüzûl etdi ve bir bölüğün Mirkâlle gönderdi vârib Değırmenler bâbında nüzûl etdiler ve dördüncü fırka-î Yezîd'le gönderdi vârub Lebve kapusî üzerine nüzûl etdi ve Emîr Hâlid ve Ebû 'Ubeyde [vr.215b] Restîn bâb-ı üzerine nüzûl etdiler ve Müslümânlar her taraftan yürüyüş eylediler, cenge durdular ve Rûm'un okları ânlarla erişüvirdi. Ânlar dahi kalkânla karşılarlardı ve Arab'ın kuş oku burc üzerinde olanlara yetişürdi ve ânlarla eser ederdı, gîce olub görünmediğüçün ahşâm vaktinde munfasıl oldılar. Çün ertesı oldı. Hâlid 'askerde ne kadar 'abd varsa cem' etdi ve buyurdu ki kılıc kuşânalar ve kalkân tâkımalar ve sûra yürüyalar ve âni kılıçlar ile uralar. Rûm'un okuna kalkân berâber edeler. Ebû 'Ubeyde itdi: Bundan bize ne fayda ola? Dedi. Hâlid itdi: Sen fâriğ ol Ey Emîr ve işumda bana muhâlefet etme ki, ben kask etdim ki 'abîde bu kavmle mukâtele edem ve ânlarla bildirdim ki ânların bizim kâtımızda mikdârları yokdur ki, biz ânlarınle kendumuz mukâtele etmeziz tâ ki bize hurûç edeler. Ebû 'Ubeyde itdi: Ne dilersen it, Allah sana tevkîf virsûn, dedi. Öyle olsa Hâlid ânlarla emr etdiği yürüyüş edeler ve dört binden ziyâde idiler ve Hıms'un burcuna yürüyüş etdiler ve kalkânların büründüler ve Arab bunların ardından kûş okun âtarlardı. Tâ ki 'abîd vârib kılıcılarıyla sûri urdılar. Ba'zınun kılıcı sındı ve ba'zının kidledî ve Mirebbis la'înî bunların üzerine geldi ve batrîklerin ulûları bunî

devr etmişlerdi ve bunların ‘ameline te’emmül etdiler ve yüzlerine hâc etdiler. Pes batrîkleri bunlara itdi: Ey batrîkler ben Arabî bu saftında sanmazdım. Bunlar mecmu’sî kurre imiş. Pes ba’zî [vr.216a] Rûmlardan ki Arab’a, Ecnâdeyn’de ve gayrında mülâkî oldılardı. İtdiler: Ey seyyid bilin bunlar ânların kullarıdır ve bu Arab’ın ba’zı mukâyyidindedir ki bu kurreleri bizim harbimize takdîm etdiler ve kenduler geru durdılar. Bunun ma’nasî oldır ki, bizim ânların katında kaderimiz yokdur ki kenduler bizimle mukâtele etmezler, dediler Mirebbis itdi: İncil hakkiçün bunlar Arab’dan işidir. Dahî bilün ki hiçbir tâ’ife bir kal’anın burcu dibine gelmedi yâhûz kapusuna yakîn gelmedi. İllâ kal’a emîri ânlarla yekiz oldı ve feth ânlarla karîb oldı, dedi. Vâkîdî ider: Ben şöyle işitdim ki ol kullar, ol gün ahşâma değîn bir kezden mukâtele etdiler. Çün gece karardı. Kullar Müslümânlar ‘askerine rücû’ etdiler. Mirebbis ol gece Ebû ‘Ubeyde’ye resûl gönderdi, eline mektûb virdi ve ânı sûrdan sarkıtdılar ve Müslümânlar ‘askerinden yana yürüdü ve kâranlık cihânı dutmuşdu ve Müslümânlar ânı ihsân etdiler ve ânâ kasd etdiler. İtdi: Ben Hıms sâhibinden resûlüm, dedi. Pes âlîb Ebû ‘Ubeyde’ye getürdiler. Çün Ebû ‘Ubeyde ânı gördü, itdi: Sen kimsen ve haberin nedir? Dedi. İtdi: Ben resûlüm ve kitâbın cevâbın talebi derim deyû, kitâbi sînuvirdi ve Ebû ‘Ubeyde ânı âldı ve okutdı yazılmış ki: Ey Arab Cemâ’ati; ben sanurdum ki sizde ekall vardır. Ânunle harb taleb edersiz ve her işde ânunle isti’ânet taleb idersiz. Şimdi bilirim ki sizde bunun hilâfı vardır. Zîrâ evvel harbinuzde şehrin kapularına [vr.216b] müteferrik oldunuz idi. Biz itdik; hisârı eğritmekte bundan eşid ve bize ızrâr etmekte bundan â’zam olmya, dedik idi. Çün ertesî oldı harbimizden fâriğ olduğuz ve bize bu miskînleri gönderdinüz ki, kılıçların av edeler ve silâhların telef edeler. Ey kâşki kılıçları bizim sûrumuzun tâşı katlağına katlândı. Tahkîk bize sizün râyınızın za’fı ve tedbîrünüzün killeti zâhir oldı. İmdî sizi bir nesneye esâret edeyim ki bizim ve sizün silâhımız ânda ola ve size nasîhat edem ki ileru gidesiz ve bulduğunuz mülkî feth edersiz. Niteki ardınızdağını feth etdinüz ve zinhâr ki ücâc ve bagî etmeyasız. Zîrâ ânlar sâhiblerine mâil olurlar ve evvel başlyana rücû’ iderler ve biz sabâh size hurûc iderüz, Allah kime dilersâ nusret virir. Râvî ider: Çün Ebû ‘Ubeyde kitâbı Müslümânlar üzerine okudı. Bunlarınle meşveret etdi ki nîce edelüm deyu ve ol gîce Hişa’m kabîlesinden bir ulû kişi hâzır oldı ki ulûlarından bir ulû idi. Âdî Utâ bin Ömerû idi ve ulû başly idi. Hicrette kadîm idi, rây-ı şedîd idi: Çerî çıkıb Müslümânların emrine vâlî olmuşdı ve kerametlü çerîler sanmışdı. Çün Mirebbis’in kitâbun işitdi, sıçrayub ayağı üzerine

doğruldu. İtdi: Ey Emîr sana, Resûlullah (s.a.v.) ând virurum ki sözümler dinliyasız, eğer sözümler sulh olursa bil ki AllahTeâla ânın makâletine bana tevkîf virmişdir ve Müslümânlar ânunle kurre hâsıl ola, dedi. Ebû ‘Ubeyde itdi: İt Ey Ömerû oğlu [vr.217a] Tengrî sana tevkîf virsün, dedi ve ilerü gelib, İtdi: Tengrî Emîre silâh virsun. Sen Dımaşk’a nüzûl-u âdlden birû her sabâh ve her âhşâm haberin bunlara erişur ve gördüler ki ânlarunle musâlaha etdik ve bu batrîkin şevkati â‘zam ve basîreti ve râyı eşiddir. Kenduden önünden gelenlerden ve bildi ki, Ba‘albek’de sana fütûr yetişdi ve bunî dâhi bildi ki elbetde hisârına nüzûl edeceksen ve kıtâline ikdâm etsen gerekdir ve sen gelmezsen önünden ta‘âmîn ve hisârîn, yarâğîn ve ât ‘aletin ve hisâr âltîn yarâklamışdır ve ânî ricâlle ve ebtâlle per etmişdir ve bekâ’sında ve kurâsında nesne komâmışdır ve içine şol kadar ta‘âm koydılar ki, ânlar yeller tîh, eğer biz ânlarî hisâr idersüz bizim işimiz uzâr ve geç kalınur. Niteki Dımaşk’da eylendi. Emmâ benum kâtımda rây oldır ki biz ânlarunle bir hîle edevüz yâ bir hadî‘a izhâr edevüz, eğer hilemiz râst gelib hadî‘amız nüfûr idersâ medîne-i yakînde feth edevüz in-şâ‘allah-u teâlâ, dedi ve hîle oldur ki bunlara kitâb yazıb bunlardan çok azık taleb edesin ve ânlar zâmin olasın ki üzerlerinden göçesin. Şol haldeki azıkları azıklamış ve kenduler dört yana tâğılmış ve üzerlerine segürdüp koyûviresin ve taşra bulunâni esîr edeler ve bunların emri sana yekiz ola, Ebû ‘Ubeyde itdi: Râyda isâbet etdik. Tengrî sana hayr yetiştersün. Ben dâhi sen didiğün gibi edem, dedi. Ândan Ebû ‘Ubeyde kâğıd kalem taleb [vr.117b] etdi ve kitâbın cevâbın yazdı: Bismillâhirrahmanirrahîm, emmâ ba‘d bilâsın ki ben senin kavlinde bize ve size salâh gördüm ve biz Allah kullarından kimseye bagî ve tekebbür dileyenlerden değılüz ve bunî dâhi bildünüz ki bizim ‘askerimiz kesîrdir ve âtımız, devamız dahi kesîrdir ve birbirimüz yerüz. Eğer dilersenüz ki üzerinizden gidevüz. Bize beş günlük azık virin. Zîrâ ilerü gideceğimiz tarîki bilursuz ki, tarîk mütetâbi‘dir ânda bulunmaz, illâ hısn manî‘ ve ebvâb-ı hadîd ve bünyân-ı şedîd bulunur ve siz emr etdiğünüz gibi üzerinizden geçüb Şâm’ın ba‘zı kalâ’na varâlım. Kaçın ki, Allah Teâlâ bizim elümüzden bir medîneyi feth edivire, üzerinize rücû‘ edelüm niteki siz dersiz eğer böyle idersunuz, size maslahatlı ola ve’s-selâm duyub kitâbı dürüb mühürledi, resûle teslîm etdi. Çün Mürebbis kitâbı okudu. Bununle ferih oldı. Pes rüyâsı ve dihkânı cem‘ etdi ve ânlar itdi ki: Arab sizden zâd taleb iderler ki üzerinizden göçeler ve ben sizünçün bir tedbîr etdim ki ânları azıklandırırsız. Tâ göçeler ve Arab’ın meselî sebu‘ mislî gibidir. Avı bulucak ânı koyub gayre

mukayyid olmaz ve ânlar bir tâ'ifedir ki medînenüzde ânlara cû' vâsıl olmuştur. Eğer ânları toyurursavüz üzerimizden gideler. Kavmi itdiler: Ey Emîr; Biz Arab'dan havf iderdiz ki zâdı alâ ve gitmeye. İtdi: Ben ânlardan sizinçün 'ahd âlâyım ki didiklerin vericek üzerinizden rihlet edeler, dedi. İtdiler: Tedbîrun neyse it ve bizim için ve kendu nefsunçün ând vir. Râvi ider: Pes Mürebbis keşîşleri, ruhbânları [vr.218a] ihzâr edib emr etdi ki Müslümânlara çıkub 'uhûd ve mevâsık alalar şunun üzerine ki ânlara her-gâh ki azık vireler, üzerlerinden göç edeler. Pes keşîşleri ve ruhbânlar çün Restîn Kapusun feth etdiler ve çıkub Ebû 'Ubeyde'ye vardılar ve ândan 'uhûd ve mevâsık aldılar ki üzerlerinden göçeler ve yerlerinden gideler. Şol vakt ki ânları azıklandırılar ve ânlara rücû' etmeyelar, Tâber medîne-i feth etmeyince. Pes Müslümânlar bu nesneye râzi oldılar ve sulhu bunun üzerine temâm oldı ve bunlara idhâl etdukleri zâdı ve 'alefî çıkar. Yürüdiler ve bunlara ol nesneden çok nesne verdiler. Çünkü beş günlük azık ve âlefî bunlara teslîm etdiler. Ebû 'Ubeyde ânlara meyl edib, itdi: Ey Hıms ehli, bize tav'ile tahmîl etdiğiniz nesne-i kabul etdik. İmdî: Eğer Müslümânlara azıktan, 'alefden nesne satarsanız ol sizün kâtunuzda, dedi. İtdiler: Satalum böyle olsa, Ebû 'Ubeyde 'askerinden nidâ etdirib, zâdı sâtûn alub teksîr etmeğe emr etdi. Zîrâ önlerinde sarb yollar vardır, zâdı âzdır, dedi. İtdiler: Ey Emîr ne ile âlalum ve neyi virelum. İtdi: Rûm kumâşlarından kankuzda kumâş varsâ ânunle ta'âm âlın, dedi. Bir dahi düşünden yasdukdan, bisâtdan şol-i nesneden ki tavârimıza sakîl idi. Varub ânunle zâd âlduk ve Arab ânlarunle bî'adî müsâmaha iderdi ve Arab'dan ânlara yiğirmi dinâra, diğer nesne-i iki dinâra âlurdı ve ucuzlamağa rağbet idib üç gün ânlarunle bî'a-u şîrâ etdiler ve Rûmlarun, Müslümânlar 'askerinde câsusları ve gözcüleri [vr.218b] vardı ki bunlara alivirurdî. Pes çün câsuslar gördüler ki, ehl-i Hıms kapuların feth edib Müslümânlara azık satûb ânlarunle bî'a-u şîrâ iderler. Öyle öyle sandılar ki Hıms ehl-i ânlarun tâ'atine girmişdir. Pes Antâkıyye'ye rücû' edib, her köye ve şehre ki uğradılar. İtdiler ki: Ehl-i Hıms Arab tâ'atine girdiler ve sulhle medînelerin feth etdiler, dedilerdi ve Rûmâ bu nesne güç gelib havfleri ve zilletleri ziyâde olurdu ve bu Allah'ın tevfiğiyle idi. Müslümânların üzerine ve câsuslar kırk âdem idi ve ânlarun otuzu Şeyzer'e girib bu nesne-i ânda şâ' etdiler ve Ebû 'Ubeyde Hıms'dan göçüb Restîn'e konduğu ol bir muhkem hisârdır ve sûyu boldır ve erle toludur ve ânlara resûl gönderib, musâlaha emr etdi. Emmâ ânlar nesneden ibâ etdiler, itdiler: Biz bu nesne-i etmezuz tâ sizunle melik arâsında ne hâl olur görmeyince. Ândan sonra Allah dilediği ne ise öyle olur,

dediler. Ebû 'Ubeyde itdi: Biz dahi Melikûn beledine müteveccih oluruz ki ânunle mukâtele edevüz. Emmâ bizim yükümüz, yapımız vardır bize âğur gelir. Dileriz ki bunda kal'anuzda emânet koyavüz tâ geru dönünce, dedi. Bunlar dahi batrîkleri Netîkâ ibn Tâtîs kâtına gelib, bu nesne de ânunle meşveret etdiler. İtdi: Ey kavm dâim begler ve 'asker birbirine emânet kodu ve bundan bize ziyâde yokdur, dedi. Pes Ebû 'Ubeyde âdem gönderib, itdi: Her ne dürlü hâcetin varsa kaza edelim ve seni mürâ'ât edelim [vr.219a] sevâdımız ehli içün tâ ki göravüz ki senunle melik arasında ne olur? Dedi. Ebû 'Ubeyde itdi: Bunı edelim in-şâ'âllah-u teâlâ, dedi. Râvî ider: Ebû 'Ubeyde ehl-i rây-ı ve ehl-i meşverete da'vet etdi Ashâb-ı Resûlullah'dan (s.a.v.) ve ânlara itdi ki: Bilin ki bu hısın manî'dir. Bize bunun fethine sebîl yokdur mekr-i hadî'atıyla ve dilerim ki sizden yiğirmi âdemi, yiğirmi sanduğa koyam ve kilîdleri sizden yana içeruden ola. Pes kaçın ki medîneye giresiz Allah ismiyle kilîdi açasız, çıkasız ve kal'a içindekilere mansûr olasız in-şâ'âllah-u teâlâ, dedi. Hâlid (r.a.) itdi: Çün bunun gibi nesneye, ikdâm etdik. Sandukların kilîdi zâhir gerekdir. Emmâ altında kapuları ola ki, hisâr içine giricek bir ağırdan ol kapulardan çıkâlar ve tekbîr edeler ki, nasr bunların tekbîrine mukârrindir dedi. Ebû 'Ubeyde dâhi bunun sözün kabûl etdi. Pes yiğirmi sanduk getürdüler ve eşğâllerin bizüb kapular etdiler ve evvel sanduğa giren Dırâr bin Ezver idi ve Müseyyib bin Neciyye ve Zû'l-Kel'â ve Ömer bin Mu'idi Kerb ve Kalis bin Hubeyre ve Abdurrahman bin Ebî Bekr ve Abdurrahmân bin Melik ve 'Avn bin Sâlem ve Sâbir bin Veled ve Mâren bin Âmire idi. Fî'l-cümle bunların şeca'âtinden ve ebdâlinden yiğirmi âdem yiğirmi sanduğa girdiler ve üzerlerine Abdurrahman bin Ca'fer Tayyâr'ı emîr kıldı. Çün sanduklar Restîn'e girdi. Batrîk Nakîta ânları kendu imâreti evine kodı ve Ebû 'Ubeyde ândan göçüb Sevîdiye âdlu köye geldi. Çün [vr.219b] çün karanlık oldu. Hâlid'i zahf-ı leşkeriyle gönderdi ki, Restîn'e varalar ve sandukdaki yarânların hallerine müterakkıb olalar. Hâlid ashâbıyla gitdiler. Te'enniyle evkâtlığla kantariye kılıcın sabâh idi ve işitdiler ki Restîn içinden âvâz geldi ve sanduğuların hâli şöyle oldu ki: Nakîtu çünkü ânları imâreti evinde kodı. Âtına binüb batrîkleriyle ve medînesi ehliyle Kiliseyâ vardılar ki şükr namâzın kılalar ve İncîl okumağla ref'-i savt etdiler ve Müslümânlar ânların asvâtin işidib sandukdan çıkdılar ve muhkem kuşandılar silâhların izhâr etdiler ve Nakîta'nun 'avratın ve evinde her kim varsa dutdular ve itdiler ki: Ebvâbûn mefâtîhîn dileriz, dediler. Pes 'avrat mefâtîhî ânlara teslîm etdi. Çün âni hâsıl etdiler, tehlîlle ve tekbîrle yürüdüler ve varub kenîsenun kapûsun

âldılar ve Rûm'dan kimesne cür'et edib ânlara çıkmadı. Zirâ yarâksuzlardı. Abdullah bin Ca'fer ashâbından beşin gönderib mefâtîhi bunlara teslîm etdi ve itdi ki: Kapuyı açın. Tekbîrle ref'-i savt edin ki kardâşlarınız ve medînenun havlînde kemîndedirler, dedi. Pes bu beşi yürüdüler ve bâb-ı kibleye geldiler ve açûb tekbîrle ve tehlîlle ref'-i savt etdiler. Nâ-gâh zahf-ı leşkeri ve önlerince Hâlid ki geliverdilerdi. İşidib, tehlîlle ve tekbîrle bunlara cevâb virdiler ve kal'aya girdiler ve Restîn ehl-i Müslümânların asvâtin işitdiler ve bildiler ki kabzalarındadır ve medîneleri ellerinden âlındı ve teslîm olub, ânlara hurûc etdiler ve itdiler ki: Biz sizünle mukâtele [vr.220a] etmeziz şîmdî sizun esrânızuz ve bizde 'adl eylen ki kavmimizden bize siz ahabbsız, dediler ve Hâlid bunlara İslâm'ı 'arz etdi ve bir niçesi Müslümân oldılar ve ekserî dînleri üzerine kaldı cizye edâ edeler. Emmâ Nakîta itdi. Ben dînimi tebdîl etmezim, dedi. Hâlid ânâ itdi. Sana te'hîr yokdur. Elinle çık git, varub kavmine bizim 'adlimizi söyle, dedi. Ândan ânı ehliyle çıkardılar ve Hıms'a teveccüh etdi ve ânun ehline Restîn'ün fethîn i'lâm etdi ve işidicek batrîki ânâ gazab etdi ve bildiği Arab tanle sabâh buna gelse gerekdir. Yâhûz gîce gelür ve Abdullah bin Ca'fer, Ebû Ubeyde'ye âdem gönderib feth bildirdi ve Allah'a şükr için secde etdi ve Yemen ehlinden bin âdem gönderdiği Restîn'i hıfz edeler ve Hilâl bin Mürre-i üzerine emîr kıldı. Çün vârub Restîn'de karar dutdu ve Abdullah bin Ca'fer ve ânların ashâbı gelib, Ebû 'Ubeyde'nin leşkerine mülhak oldılar ve Hamâya teveccüh etdiler ve vârub üzerine düşdiler. Emmâ ânlar Müslümânlarla sulhde edeler. Niteki zıkr etdik ve Şeyzer ehli dahi ile idi. İllâ bu kadar vardır ki batrîkleri olmuşdı ve tâğıyyelerî bunlara batrîki göndermiş idi ki ol Cabbâr adı ânı idi, bâğî-lik idi, niks idi. Pes bu kılıcın sulhu feth etdi ve ehl-i Şeyzer'e zarar dâd vardı ve ânları müsâdere edib mâlların âlurdu ve eğlendi ve Şeyzer'de ânlarda simhan olurdu. Çün haberleri Ebû 'Ubeyde'ye erişdi. Târâşacılar gönderib ol vilâyeti târâşalatdı ve Şeyzer' gavgâ-ı galebe düştü ve batrîkleri bunların [vr.220b] gavgâların işidib ihticâbından sonra kal'adan katlarına indi ve kilisâleri içinde oturdu ve ulûlarîn kâtına cem' etdi. İtdi: Ey Şeyzer Ehli siz bilursiz ki Melik Dehîm, beni sizun üzerinize halîfe etdi ki medînenuz saklıyem ve haremînuz ve evlâdınız gözedem deyub, silâh-ı hazîne-i açdı ve ânlara üleşdirdi ve burc üzerinde bunları saf etdi ve bunları harbe ve kitâle emr etdi. Bunlar bu işde iken Hâlid çıkâ geldi. Sahâbenun bellûlarıyla (r.a.)'um ve kal'aye berâberinde kondular ve bundan sonra Yezîd bin Ebî Süfyân ashâbıyla geldi. Ol dâhi üzerlerine kondı ve bundan sonra Ebû 'Ubeyde cemî' askeriyle çıkâ geldi. Çün Şeyzer ehli 'askerin

tevâtirin gördüler. Bu iş ânlara müşgûl göründü ve gözleri kamaşdı. Vâkıdî ider: Çünkü Ebû 'Ubeyde koydu. Ehli Şeyzer'e yazdı ki: Bismillâhirrahmanirrahîm, emmâ ba'd Ey Ehl-i Şeyzer; sizin kal'anız Ba'albek kal'asından ve Restîn'den hasîn değildir ve erenlerinuz ânlardan eşcâ' ve yarâğuz ânlardan ekser değildir. Pes kaçın ki kitâbı okuyasın tâ'atüme dâhil olasın ve bana muhâlefet etmeyasız ki sizün üzerinize vebâl ola ve size bizim 'adlimiz ve hüsn-ü sîretimiz yetişmiştir. İmdî siz dahi sizden gayrı bizim ile musâlaha edenler ve tâ'atimize girenler gibi olun ve's-selâm, dedi. Ândan kitâbı dürüb mu'âhidlerinden birine teslim etdi ve gönderdi. Çün kitâb ânlara vâsıl oldu. Batrîkleri Nekes Kayne getürdüler ve kitâb üzerine okundu. İtdi: Nedersiz Ey Şeyzer ehl-i? Dedi. İtdiler: Arab gerçek ider: Ey bizim Seyyidimiz zîrâ [vr.221a] bizim hısnımız, Restînde ve Ba'albekden muhakkem değildir. Nehûz Dımaşk'dan ve Basra'dan ve ehl-i Hıms'un şiddetin ve şecâ'atün sen bilirsün, ânlar dahi Arab ile musâhala etdiler. Filistîn dahi öncelin Şeyzer ânlara nîce dura ki bu bir latîf kal'adır. Eğer sen bu kavme âsî olursan tahkik helâk olmağımıza ve medînemizün harâblığına kasd etmişsin. Râvi ider: Bunların arasında kelâm-ı kesîr oldu ve batrîk Nekes ol halka kendü dilleriyle sevinmeğe başladı ve kûllarına buyurdi ki; ânları dökeler. Çün ânı gördüler gasb edib üzerine gılmânı izhâr-ı silâh etdiler ve ikî bölükde katl-i vâki' oldu ve Müslümânlar bununla ferih oldılar, itdi: Ey bizim Rabbimiz korkuların içlerine tarh eyle, dediler. Ehl-i Şeyzer kitâlden fâriğ olmadılar. Batrîke ve gılmâna mansûr olunca. Pes ânların mecmû'sun katl etdiler. Ândan Ebû 'Ubeyde'ye çıktılar ve ânlar yayan ve silâhsuz idiler ve keşîşler önlerince. Çün Ebû 'Ubeyde'nin önünde tevakkuf etdiler. Ânâ selâm virüb, itdiler. Biz batrîkimiz kûllarını sizün muhâbbetunuze katl etdik. İtdi: Ey Şeyzer Ehli, Allah sizün yüzünüz âğ eylesun ve rızkınız vâs'ı eylesun, ânların harbine biz kifâyet ederdik, dedi. Ândan Müslümânlara itdi: Bunların hüsn-ü tâ'atlerine ve bâtriklerine etdikleri ulû işlerin görmez misin? Sizin muhâbbetinizden tâ'atınızden görmekte ben bunlara fazl etmekte bir rây görmedim, dedi. Müslümânlar itdiler: Eyû verdik tâ ki bunlara her ne ihsân edersen [vr.221b] geru kalân ekallime münteşir olur ve Allah Teâlâ ânı bize feth ider, dediler. Pes Ebû 'Ubeyde, Şeyzer dâhline teveccüh edib, itdi: Size beşâret olsun ki ben sizün hiç birinize bir nesnede ikrâh ve meşakkat etmezim. Emmâ sizden her kim bizim dînimize dâhil ola, ol bizim birimiz gibi ola ve her kim dîninde dura cizye vire ve biriyle cizye-i sizden vaz' etdim, dedi. Pes halâik bu nesne ile ferih oldular. İtdiler: Ey Emîr kabul etdik "es-semu' ve tâ'atü" ve bu batrîkimizin

kasrıdır ve içindekiye sen ehakksın, bizden sana hediye olsun, dediler. İşde siz işde içindeki, dediler. Pes Müslümânlar ferih oldılar ve kasma varıb içinde ne vârsâ aldılar ve Ebû ‘Ubeyde bunun hamsîn çıkardı ve bâkiyesîn Müslümânlara kısmet etdi. Ândan nidâ idib itdi: Ey Müslümânlar; Allah Teâlâ size bu medîne-i gâyetde neniz feth edivirdi. İmdî Hıms ehli zimmetinizden çıkdılar ve ânlarunle kıldıkları ‘ahde vefâ etdinuz dîn, imdî ânlaru dönelüm, dedi. Pes Müslümânlar âtlarına bindiler ve kasd etdiler ki gideler, nâ-gâh ırmağın öte yanındân bir toz belürdi ki Ântâkiyye tarafından gelür ve gün yüzün dutmuş. Çün Müslümânlar âni gördüler ândan yana şeğirdişdiler, gördüler ki; Rûm keşîşlerinden bir ulû keşîş imiş. Yüz bârgiri vâr muhkem yüklenmiş ve yüz âcc ânları hıfz ider, dâiresinden gitmez. Emmâ keşîş, Müslümânlar Şîzre düşdüklerinden hâberdâr değıldir. Vâkıdî ider: Hâlid ânlaru bir na’ra urub haykırdı ve tekbîr etdi [vr.222a] ve Müslümânlar dahi tekbîr edib ortaya aldılar ve keşîşi ve yüz âccı dutub bargîrleri sürdiler ve Hâlid keşîşe teveccüh edib, itdi: Vây sana ne yirden gelürsün bu ihmâlle? Dedi ve keşîş Rûmca kumurdandı ve Hâlid bilmedikî ne dir ve Müslümânlaru gelüb itdi: Sizden kimesne, bu kusûn dediğın bilür var mıdır? Dedi ve Şeyzer Ehlinden bir kimesne ileru geldi. İtdi: Ey Emîr, bu Melikun ulû kuslarındandır. Bununle büyükleri ki dîbâc-ı mülkîdir, ibrişim zinâdlardır. Hıms sâhibi Mirebbis’e hediye gönderdi, dedi. Öyle olucak, Hâlid emr etdi ki, yükleri çözeler. Pes çözdiler, gördüler ki on yük kurre dibâc ki incû ile merkeller etmişler ve on yük kızıl dibâc kenârları altunla dikme ve yiğirmi yük müşâd nâtlîkî ve on yük kaysîrte dinârı gerû kalan yükler dahi dinânir idi ve dibâc-ı âhdardan bir bisât çıkardılar üzerinde ağıle tasvîr olunmuş fil sûreti vardı. Pes Müslümânlar bir ganîmete yetişdiler ki ânın mislîn gördükleri yoğdu. Râvi ider: Hâlid ihmâli, Ebû ‘Ubeyde’ye sevk etdi ve şöyle rivâyet etdiler ki, Ebû ‘Ubeyde kâtına gelmeyince açmadılar. Çün Hâlid yükleri alub, Ebû ‘Ubeyde’ye vardı. Âni Âsî sû kenarında buldı. Şeyzer kâtında ve altında bir ‘aba ve bâşı üzerinde bir ‘aba vardı ki güneş hâretinden ânâ gölge etmişdi ve Hâlid kussî götürüb önünde durgurdu. İtdi: Bu nedir Yâ Ebâ Süleymân? Dedi. İtdi: Ey Emîr bunlar Antâkiyye’den bir kavmdir ve Mirebbis’e gelib tâğıyyeden hediyeleri [vr.222b] vardır, dedi ve hedâyâyı ‘arz etdi. Pes Ebû ‘Ubeyde ferih oldı ve itdi: Şîzre’nin fethi bize mübârek oldı. Ândan kendu ile olan tercümânı da’vet etdi ve itdi: Bundan gelip tâğıyye-i sor ki kâtında çok leşker derlemişdir yoksa yokmu? Dedi. Pes tercümân dâhi kussîyle bi sâ’at mukâbele etdi. Kuss itdi ki Emîrinuze it ki; bizim Melikumuze şöyle haber

yetişdi ki; siz Dımaşk'ı ve Ba'albek'i ve Cevsiyye-i feth edib Hıms üzerine henüz düşmedünüz ve benümle bir hediyeye-i Hıms sâhibi Mirebbis'e gönderdi ve ânâ kitâb yazıb sizun kıtâlinuze emr etdi ve ânâ va'ad etdi ki; leşker göndere. Zîrâ Melik mecmû'-u 'abd-i salîbden sizinçün mu'âvenet taleb etdi. Öyle olsa Bulgâr ve Rûs ve Seklâb ve Efrenc ve Ermen ve Gürcî ve Rağlebit ve Yûnân ve fî'l-cümle her ne salîb götürürse talebine icâbet etdiler ve ben gidecek her taraftan leşker bölük bölük gelmeğe başlamış idi, dedi. Pes tercümân Ebû 'Ubeyde'ye bunun haberin, dedi. Pes Ebû 'Ubeyde'ye bu nesne katî güç geldi ve kussa-i İslâm 'arz etdi. İtdi: İt Emîrinuze dün gece Hazreti Resûlullah'ı düşümde gördüm ve ânın yerinde Müslümân oldum, dedi. Tîz hemân bunu Ebû 'Ubeyde'ye i'lâm etdi ve sundı ve İslâm'ın tahdîd etdi ve geru kalan 'ulûca dahi İslâm 'arz etdi ve ibâ etdiler ve boyunların urub, Hıms'a müteveccih oldı ve önce bir bölük Müslümânlar gönderdi ki, varub garât itdiler ve Hıms ehli herkes haberdar olmadılar tâ şûna değin ki gâret olundılar. Pes kavm medîneye girdiler ve kapuların bergetdiler [vr.223a] ve kal'anın azığı gitmişdi ve hâlkun ekseri ticâret için ve ehlinün azığı için çıkub dört yana müteferrik olmuşlardı. Çün Ebû 'Ubeyde kal'aya düşüb mukîm oldı. Arab'ün 'abîdin ve mevâlisin kağırdub ânlar emr etdi ki dört yana yollara tâğılalar ve her kimi bulurlarsa ki azıkla yâ ticâretle, gelib Hıms'a gidorsa dutub kâtına götürerler ve 'abîd böyle etdiler ve bu iş Mirebbis'e güç geldi ve Ebû 'Ubeyde'ye yazub itdi: Emmâ ba'd Yâ Arab Cemâ'ati; biz sizden gadr haberin ve nakz-ı 'ahd etmek istemedik. Siz bizimle ta'âm üzerine musâlaha etmediğuz mi? Biz dahi sizi azıklandırdık ve sûtûn âlmağı dahi istedinüz. Biz dahi yok demeden satdık. Pes niçün bizim 'ahdimûzu nakz etdiğüz ve Ebû 'Ubeyde dahi ânâ yazub ol kere gelib bununle 'ahd eden ve ruhânları ve keşîşleri taleb etdi ki ânlarunle 'ahd etdikleri üzerine söyleşüb nakz-ı 'ahd etmediklerini ânlar i'lâm ede. Pes Mirebbis âdem gönderib ihzâr edib, Ebû 'Ubeyde'ye irsâl etdi. Pes çıkub, Ebû 'Ubeyde katına geldiler. Ebû 'Ubeyde itdi: Siz bilmez misiz ki ben sizunle mu'âhede-i şöyle etdim ki sizun üzerinizden gidem. Tâ berr-i medîne-i feth etmeyince size rücû' etmeyam ve eğer hâtrım dilersâ gayr yire varam. İtdiler: Öyledir ne dersen, dediler. İtdi: Hakk Teâlâ bize Şeyzer'i ve Restîn'i feth edivirdi. Gâyet yekizlûkle ve ânın batrîki Nekes mâlını bize ganîmet edivirdi ki bu kadar müddetde feth olunâ deyü, herkez ummazdık ki öyle olsa. Şimdî sizunle bizim ne 'ahdimiz vardır ve ne sulhumuz. Meğerki eyilâdin bizümle müsâlaha edesiz ki kal'a-i feth edesiz ve bizim imânımızda [vr.223b] ve zimmetimizde olasız, dedi.

Öyle olsa ruhbânlar itdiler: Gerçek idersiniz, size melâmet yokdur. Tahkîk ‘ahdumuze vefâ etdigüz ve bize Fütûh-u Şeyzer ve Restîn erişmişdir ve hatâ bizden oldu ki, biz kendu nefsimiz için ‘ahd etmedik, şimdi emr batrîkimiz elindedir hâ döne lum varalum bildire lum, dediler. Pes deru gelib medînelerine gîtdiler ve Ebû ‘Ubeyde Müslümânları da’vet edib, itdi: Ey Mü’minler âlet-i harbi elûnuze âlun ki bu kavm azıksuz, yarâksızdır ve tâğıyyelerinden meded dahi gelmedi. Pes Allah’dan isti’ânet taleb idin, ânâ tevekkül idin, dedi. Pes Müslümânlar silâhlanub kapulara yakîn vardılar ve ehl-i Hıms batrîkleri Kayne vardılar ve itdiler: Bu bâbda tedbîrin nedir? Dediler. İtdi: Rât oldır ki ânlarunle mukâtele edevüz ve ânlara za’af göstermeyavüz, dedi. İttiler: Azık kânı ki azık dükendi, ne bizde vardır ne kal’ada vardır. Arab hep azîğımız almışdır biz, bunun gibi hîle işitdigimiz yokdur, dediler. Batrîk ânlara itdi: Noldı size ki ‘adüvvünüz kıtâlinden âcz olursız dahi sizden bir âdem ölmedi ve bir kimesne mecrûh olmadı ve siz şiddet-i cû’ yetmişdi. Eğer ânlar kal’anuza dahi girselar size kadir olmyalardı ve sûr üzerinden âz âdamla dâhi kıtâl olur ve benum kâtımdan şol kadar azık vardır kasrımdaki nîçe müddet elunuze gücünüze kifâyet eder ve ben öyle sanmazım ki Melik size ‘asker gönderse gerekdir, dedi. Vâkıdî ider: Rahimullah, batrîk kasrında bir ulû cübb vardı talû dâhl idi ve Mirebbis ânı açıb halka kısmet etdi ve bununle gönülleri [vr.224a] dolundu ve ulû gîce mecmû’ kâtında cem’ oldılar ve ol gün ahşâma değin ol dâhil üleşdirib kuyunun yavrusu gîtdi. İtdi: Virduğum ile üç gün kanâ’at edin ve ‘Arabın kıtâline çıkun, ândan harb-i altın dizib halkın leşkerin ‘arz etdi ve ânlarun içinde beş bin Rûm’u öğütledi. Zarâvaze ve ‘Amâlika oğullarından idi ve ânlarun içinde gayri tâ’ife yoğdu. Ândan hazînesin feth edib; gönlekler, cevşenler, uşaklar, bîlekçenler, oklar, yâylar tefrîk etdi ve ilerü varub, Müslümânlarun sevâsına tahrîz etdi ve ânlara va’ad etdi ki, Melikden meded gelse gerekdir deyû ândan ruhbânlaru, kasisleri da’vet etdi. İtdi: Siz dahi yırâğımız alın ve Mesihden dilen ki; bize nasr vire Arab üzerine. Zîrâ sizün du’ânızdır ve mahcûb olmaz, dedi. Bunlar dâhi kenise-i ‘uzemâlarına ki Mârisrash dirler ve şimdi ol câmî’dir, ânı duhûl itdiler ve İncilleri feth edib, mubâhid ‘avdî ellerine aldılar ve küfürleriyle tazarru’ ederler ve ol gîce ânda yatdılar çün sabâh oldu. Her bir tâ’ife-i bir kapuya gönderdi. Vâkıdî ider: Bana şöyle haber yetişdi ki; Mirebbis la’îni keniseye girdi, kurbân etdi. Ândan sarâyına girdi ve önüne bir segûlma haçûk getürdüler ve ândan yedi, kanınce ve gümüş bâdiye ile şarâb götürdüler ve altun sâğrak eline virdiler ve ândan içdi gözü dönünce. Ândan

ketândan bir sevb giydi ve üzerine dibâc telebbüs itdi. Dâhi üzerine zehbden bir dır' giydi ve yanına yâkût âhmerden bir salîb ta'lîk atdı [vr.224b] ve saçın Melik Herakl'e hatm etdi ve saçı üzerine dizilmiş incû tarh etdi ve alnını âk ibrîşim kuşâğıyla şedd etdi ve ortâsında altundan bir şemse vardı ve ânun ortasında bir mercân vardı şu'le ururdu ve kurre-i ibrîşimden zünnârle zünnârlendi ve hindî kılıçlardan bir kılıc kuşandı ve tûr-u 'azîm gibi bir bargîr önüne çekdiler ve üzerine çıkub kasrından hurûc etdi ve bâb-ı Restîn'e teveccüh oldı ve Rûm ânı dört yakadan ihâta etdiler ve kapu açılıb ol kavm hurûc etdiler ve önlerince rây etdiler ve salîbleri getirülüb la'în Mirebbis önünde Hıms âcclarından beş bin âcc segûları ve kalkânlarıyla ve mükemmel yarâklarıyla yürüdüler. Pes Mirebbis ânları kal'a önünde saff eyledi, sanasın ki sedd durdurmuşdur ve mâlları ve evlâdı ve ehl-i önünde kenduleri mevte saymışlardır ve Müslümânlar cerâdı-ı münteşîr gibi ânların üzerine yügürüşdüler ve hamle etdiler. Emmâ 'alûc yerlü kaya gibi yerlerinden deprenmediler ve Müslümânların hamlesinden hiç derdleri olmadı, öyle olsa Mirebbis ânlara haykırdı ve kâkdi, ânlar dahi yürüyüb birbirin kağırdılar ve Müslümânlar üzerine hamle etdiler ve yayalar ağûlu oku Müslümânlar üzerine yağdırdılar ve iki cem' birbirine ihtilât etdiler ve iki ferîk birbirine iltihâm etdi. Emmâ Müslümânlar kaçın kaçın geriye gıtdiler ve ânlara katl-i cerâhat fâş oldı. Çün emîn-i ümmet (r.a.) Müslümânların hezîmetlerin gördi. Bu nesne ânâ güç geldi ve ref'-i savtıyla çağırıp; Yâ Arabîye oğlânları dönün, Allah size bereket kılsun bu bir gündür ki [vr.225a] bundan sonra bir dahi yok ve benimle hamle edin. Allah'ın bereketi ve 'avni üzerine dedi. Râfî' ider: Müslümânlar geru döndüler ve ehl-i Hıms üzerine hamlesini etdiler ve ânları şiddet-i hâyeye bıraktılar ve Hâlid (r.a.) Benî Mahzûm'dan cem'-i kesîrle cemî' halkdan ol varub, Rûm'a kılıc urub od gibi ihrâk etdi ve ekin gibi biçdi ve mecmû' Müslümânlar küffâra kılıc ve segû koydular ve Müyesser bin Mesrûk tekbîrle ve tehlille hamle kıldı. Râvi ider: Çün Rûm'un içinde katl-i fâş oldı. Ağıtlarıyla teberbir etmeğe başladılar ve zebâb-ı âtiye gibi rücû' etdiler ve âtları üzerinde durub kalkân yâpındılar ve terkeşlerin boşaltdılar. Çün Hâlid bu hâle nazar etdi, segürdüb Hıms yönünde mâlik olduğu levâsı ihzâr etdi ve ashâbına nazar edib, üzerlerine şiddet edin, Allah size bereket virsun zîrâ ânlar Allah diyânın ve âhretin ganîmetidir, dedi. Bu, bu hâlde olub Müslümânları kîtâle tahrîz ederken Rûm'un 'uzemâsından bir 'azîm ileru geldi. Üzerinde muhkem dır'ı vardı ve arslan gibi âğırır idi ve Hâlid hamle etdi. Hâlid dahi yerinden atıldı kılıçla üzerine

havâle olub sâldı ki bâşı üzerine indure. Nâ-gâh kılıc elinden sıçrayub kabzası elinde kaldı, âcc bunu gördüysa Hâlid'e tama' etdi ve üzerine hamle etdi ve Hâlid üzerine varub muhkem vardı ve eyer üzerinde birbirin dutdular ve Hâlid, âccı göğsüne getirdi ve eliyle altından muhkem dutub kuvvetiyle sakdı ve eyûların hazr edib katl edib atdı ve kılıcın âlib dürtdü ve bâşın eyer-i kâşına koyub, Benî Mahzûm'e çağırdı ve ânları hamleye [vr.225b] tahrîz etdi. Ânlar dahi Rûm içine taldılar ve Hâlid sağa ve sola hamle etdi ve nidâ edib, itdi ki: Ben Hâlid bin Velîd'im. Şuna değin cenk etdi ki, şems-i kubbe feleğe tavassut etdi ve dır'ı cesedinde kızdı. Pes Ma'rake'den çıkıdı ve Benî Mahzûm ardınca segirdişdiler ve dır'ları üzerinde ve sevâ'idlerinde ve yüzlerinde şol kadar kân vardır ki ke-enne şakâyik-i nu'mândır ve Hâlid (r.a.) ider:

Veylün licem 'i'r-rûmi min yevmin şeğab

İzâ raeyte 'l-harbe fihâ tenteşib

Biküllü lednin ve sakilin müntehab

Terâhu fi 'l-harbi kenârin teltehib

Râvi ider: Ebû 'Ubeyde nidâ edib, Yâ Ebâ Süleymân yüzün ağ olsun. Hakikat mücâhide kıldın, Allah için hakk mücâhede çün Merkâl ve Hişâm bin 'Atebetü buna nazar etdi, Benî Zehre'ye çağırdı ve Rûm'un meymenesine hamle etdi ve Meyseretü bin Mesrük dâhi emmüsü oğlânlarıyla hamle etdi ve meydâne toldılar ve kılıcla bâşara bâşara döğündüler ve bunlardan sonra Kays bin Habîre kavmiyle meysereye hamle etdi ve Rûm'ı kılıcla şerhâ şerhâ eyledi ve ândan sonra 'İkrimetü bin Ebî Cehil'e hamle etdi ve Benî Mahzûm'dan bir cemâ'at ânunle bile hamle etdiler ve kavm içine taldı. Öyle oluncâk harb kızdı ve Müslümânların gönlü şehâdet ârzu etdi ve sâ'adeti müteyakkın oldılar ve Benî Mahzûm'dan muhkem savâş ider ve yüreklilik ider kimesne görülmedi. İllâ bu kadar vardır ki 'İkrimetü ol gün mecmû'sundan eşidd idi ve segûya, kılıca kenduye ururdu ve ânâ itdiler ki: Tengrî'den kork ve nefsine rıfk eyle, itdi: Ey kavm asnâm için mukâtele iderdim. Şimdi Allah tâ'atinde ve Resûl'ü tâ'atinde niçe mukâtele etmeyim ki ben cevrler gördüm ki bana nekrân [vr. 226a] olmuşdır ki, eğer ânların biri bilgin ehl-i dünyâyı keşf iderse ânâ şevk etdiklerinden olalar ve gördüm ki birinin elinde sündüs-ü ahzardan bir mendil ve cevherden bir ke's dutar ve bana ider ki; be-cidd gel ki biz

sana müştâklaruz ve Resûlullah (s.a.v.) bize gerçek demişdir. Bize va'ad etdiği nesne de yalân söylemedi. Ândan itdi ki:

Hûrun in sehabet redâhu

Ve'n-nûru gad yestau min redâhu

Fezkur mâ telgâhu min hev'ahu

Yâ Rabbi lâ tahrîmnî ligâhu

deyub kılıcın eline alıb müşriklere tâldı ve Rûm kıtâlinden ve hüsn-ü sabrından ta'accüb etdi ve bu bunun gibi hâlde iken nâ-gâh Mürebbis la'în ânâ teveccüh etdi ve elinde bir 'azîm harbe vardı ve şu'le vîrüb od yâlkı gibi idi, elinde ditretub üzerine âtdı, varub yüreğine vâkı' oldı. Fî'l-hâl şehâdet mertebesine vâsıl oldı Rahimullah. Çün Hâlid buna nazar etdi ki emmüsî oğlu yere düşdi, ke-enne geldi ve üzerine durub âğladı ve itdi ki: Ey kâşki Hatîme oğlu ya'nî Ömer (r.a.)'a emmüm oğluna nazar edeydi ve ulûsun görâydı. Tâ bildi ki biz kaçın ki düşmana mülâki olsâvüz, segûlara bineruz. Râvi ider: Müslümânlar kıtâlden zâil olmadılar. Tâ ahşâm olunca, pes ol vakt Rûm medînelerine rücû' etdiler ve kapuların yâpdılar ve Müslümânlar dâhi ağır kaldı, katına vardılar ve ol gece yatdılar. Çün sabâh oldı ve fecrî edâ etdiler. Ebû 'Ubeyde itdi: Ma'âşire'l-Müslümîn, Allah size rahmet itsün ki eğer temennî etsanüz ki, ehl-i Hıms size kal'alarından taşra çıküb sizünle buluşalar. Bu temennî hâsıl olmıyaydı. Pes size ne geldi Tengrî size [vr.226b] bereket virsun ki bu âz kavm size müsâdere etdiler, siz ânları kolây sandıgunuzdan sonra ve ânların hezîmetin ve kıtâlîn umduğunuzdan sonra ve Allah Teâlâ size âfîyet-i zâhire giydirmişdir ve selâmet-i tâmm ve emn-i vâsi'-i erzânî kılmışdır ve Rûm batrîkleri üzerine size zafer virmişdir ve size hısnlar ve medîneler ve kal'alar ve karâbâ feth etmişdir. Pes bu taksîr nedir? Allah Teâlâ sizun ahvâlinuze muttali'dir. Hâlid itdi: Ey Emîr iş-bû kavm Rûm'un firsânıdır ve eşedd eder, bunların içinde havf yokdur ve çoban dâhi değillerdir ve sen bilursen ki; ânlar gâyet mukâtele ederler zîrâ nefsler için ve ehl-i ve evlâdı çün ve evtâniçün cenk iderler, dedi. Pes Ebû 'Ubeyde itdi: Pes rây senin kâtunda nedir Yâ Ebâ Süleymân, Allah sana rüşd versin, dedi. Hâlid itdi: Ey Emîr ben şöyle rây etdim ki, bu kavmin önünde kaçavüz sevâdımız uğrâğımız terk edevüz, çünkü bunlar bizim ardımıza düşeler kovâlar ve kal'alarından ırâk gideler ve sahrâda bizimle beraber olalar. Ânlara arslan gibi dönelim ve ânları segû ucuyla pâre

pâre edelum. Kaçun ki ânlarâ segûmuz tevâtürle yetiŖe zahrlarî kat'ola kal'alarından ba'îd olduklarîçün, dedi. Ebû 'Ubeyde itdi: Gökçek rây etdik ahsened bu tedbire yâ Ebâ Süleymân, dedi ve Müslümânlar kâfir önünce kaçub sevâdlerin ânlarâ komâğa nasîhat etdi. Çünkü sabâh oldî ve Rûm kapuların açdılar. Kıtâl içün zâhir oldılar ve Arab ânlarunle musâmaha edib savaŖda bunlarunle cedd etmedi ve ânlarâ taksîr gösterdiler ve kendulere tama' etdiler ve ânlardan [vr.227a] döner gibi oldılar, Tâ duhâ vaktine değin Ŗems-i münbasit oldî ve harb kirmâkdem durmuŖdı. Rûm Müslümânlarâ tama' etdi. Ânlarâ taksîr ve havf gördüklerîçün ve aralarında teŖdîd etdiler. Pes Arab ânların önünce münhezim oldî ve sevâdların terk etdiler. Râvi ider: Çün Müslümânlar, Rûm önünde münhezim oldılar. Mirebbis ânların ârdlarına düŖdi. Kendu cemâ'atiyle ki bin mikdârî âdem idi ki, Rûm'un eŖeddiydi. Sürâke ider: Ol kavm önünce münhezim olduk sanasın Cevsiye'ye ve Zerâ'e tevcih etmiŖ gibi gideriz. Pes batrîklerine yetiŖdiler ve ba'zıları sevâde meyl etdiler. 'Avrata ve oğlana ta'âma tama' edib ve Hîms'da bir kuss-u kebîr vardı. 'Azîmü'l-kadar Rûm'un 'ulemâsından bir âlim idi ki Tevrât ve İncîl'i ve Zebûru ve Mezâmîri ve suhuf-u sîsi ve İdrîs'i ve İbrahim'i okumuŖdu ve İsâ havârisin görânun ba'zısına ermiŖdi. Çün ol gün sûr üzerine çıkdî ve Arab'â nazar etdi ki münhezim oldî ve sevâdları âlındî. Yüklerrinde yâpların yağmâ zâhir oldî. Nîdâ edib çağırdı ki Mesih hakkîçün, İncîl hakkîçün, Arab'dan bu size hadî'a ve mekîdedir ve bugün günlerin meyŖûmuĖudur. Ehl-i Hîms üzerine ey vây size Arab ehlin, evlâdın size teslîm etmez. EĞer bir kezden helâk olub biri kalmı'yâcak olursa, dedi. Râvi ider: Kuss çağırur kenduyu pâre pâre ider ve ânî kimsenun kulağına girmez. Ehl-i Hîms Agrabûn batrîkine vâkî' olub yağmâ iderler ve ta'âm, altından ne kadar âlurlarsa kanâ'at etmezler ve Mirebbis, Müslümânları kavmde ücâc edib bin âtlu ile ardlarından kesilmedi. Tâ ki Ebû 'Ubeyde (r.a.) nîda edib [vr.227b] refl'-i savtla Ey Müslümânlar "el-reca' el-reca' bârekâllah fikem" ya'nî dönün, Tengrî size bereket virsun ve 'adüvvünüz üzerine nasr virsun, dedi. Çün Müslümânlar ânin savtın iŖitdiler. Rûm üzerine döndüler ve üzerlerine gönnden âtilur yaldız gibi âtladılar. Yâhuz kâti yâydan ok çeker gibi sanasın yırtıcı cânavarlar, dedü. Yâ kesici 'ukbânlardır. Bölük bölük dirilüb Rûm'u ve batrîki her taraftan ihâta etdiler ve değirmi halka gibi ânların dâiresinden devr etdiler ve Rûm ânlarun ortâsunda bir âk beg gibiydi. Öyle olsa 'ulûc yâyların kurdular ve ağulu okların, Arab üzerine perân etdiler ve Müslümânlar, ânlarâ arslanlar gibi dönerlerdi

ve ânları ihâta ederler³⁷² ider gibi ve sağlu sollu ânları katl ederlerdi. Tâ ki ekserin düşerdiler. Âtiyye bin Fehr ider: Çün Rûm biz ânlara etdiğümüz gördüler. Üzerimuze hüçüm etdiler. Tâ şuna değin cenk etdiler. Temâm sandılar, öyle olıcâk, Hâlid (r.a.) cenk ortasından çıkdı. Bir eşkar âta binmişdi ve önünde bir müzehheb cevşen vardı ki Ba‘albek sâhibi ânâ bâğışlamış idi ve kenduyu ve kızıl ‘asâye ile ma‘lum etmişdi ve ergin deve gibi göğerirdi ve kılıcın kınından çıkarıb ditretti ve ândan şerar çakdı ve berrak gibi yalâbladı ve ref‘-i savtle nidâ idib, Tengrî rahmet etsun ânâ ki kılıcın çekdi ve ‘azmîn kavî ede. Segûsın koya ve a‘dâsına kıtâl ede deyüb bunu itdi:

El-yevme yevm el-keri ve zebeyra

Ve ‘l-hazzü li ‘l-ervahi ve ‘n-nuhûr

İnnâ el-hümâme ‘l-betal el-mubagûda

Cerru benî er-resûli fil-umûr

Râvi ider: Böyle olsa Arab kılîcların çekdiler ve Rûm üzerine kuş dâneye düşer gibi düşdiler ve Ebû ‘Ubeyde [vr.228a] nidâ edib; Ey Müslümânlar hareminüz, evlâdınız için kıtâl edin ve sevâdınız hıfz edin ve Allah Teâlâ sizun fi‘ilinuz muttali‘dir ve ‘adüvvünüz üzerine size nâsırdır, dedi ve Mu‘az bin Cebel (r.a.) beş yüz âtlu seçilüb Agırgâ vardı ve Rûm ‘alûcına hamle etdi ve azıkdan, agrakdan ve kumâşdan her kim nesne âldıysa, erişüb segû ucune sencediler sanasın yanar oddur ve Mu‘az bin Cebel nidâ edib; Ey Yiğitler kapuya erişun ki Rûm’dan bir ehadd sizun tavârınız ve evlâdınız ile kurtulmaya. Pes Müslümânlar kapulara segirttiler. Çün ‘alûc bunları ihsân etdiler. Ellu elindeğin bıragub, kaçmağa başladılar. Kurtulan kurtuldu ve katl olan katl oldu. Münhid bin Seyfü‘l-Fezârî ider: Vâllahi Mirebbis la‘îniyle olan bin ‘accdan yüzden ziyâde ceddin gayr-ı halâs bulmadı ve biz ânları kapuya değin kovduk ve ulû musîbet ânları kapularda ânları katl etdiğüzdü. Zirâ ekser ricâl-i ‘avâmdan ve gayrından kal‘adan çıkmışlardı, dedi. Sa‘îd bin Zeyd itdi: Ol günde Hıms’da hazır idim ve Rûmun katlâsın ‘add iderdim ve bin altıyüz fâris ‘add etdim cerîhden ve esîrden gayrû. Ebû ‘Ubeyde’ye yakun varub beşâret olsun Ey Emîr ki Rûm’dan bin beş yüz katl ‘add etdim, mecrûhden ve esîrden gayrı, dedim. Ebû ‘Ubeyde itdi: Batrîklerinun katlin gördünmi? Dedi. Sa‘îd kavmin tâgiyyesî kıtâl ede ise benden gayrı kimesne katl etmedi, dedi. Ebû ‘Ubeyde itdi: Nîce öldürdin, ider

³⁷² Vr. 227b, + kerkesler cife-i ihâta.

gördüm bir eri uzun boylu, semûz karunlu, kızıl benûzlu, büyük gövdelü üzerinde lâmesî şeng gibi şeng gibi idi ve meşin kokusu dibâcından [vr.228b] gelirdi ve elinde bir demûr şiş vardı ve Rûm içinde deve gibi idi ve üzerine hamle etdim ve hamlemde itdim: Ey benim Rabbim; kudretunu benum kudretum üzerine ve galebeni benum galebem üzerine takdîm eyle. Yâ Rabb bunun katlîn benum elümde ele ve ecrîn bana lutf eyle, dedim. Ebû 'Ubeyde itdi: Selbîn aldın mı? İtdi: Yok, emmâ 'alâmetim ânda karbânımdan bir okdur ki ânı yüreğine erişdirdim ve yüzü üzerine düşüb cân-ı cehenneme teslîm etdi ve okum yüreğindedir. Pes Ebû 'Ubeyde itdi: Bilun Allah size rahmet itsun ve Sa'îde selbîn teslîm edin. Müslümânlar dahi bilüb teslîm etdiler. Râvi ider: Çün şavâş sürdü, Müslümânlar yarâkları ve dır'aları ve bargîrleri ve sâzı selbî cem' edib, Ebû 'Ubeyde'nun önünde getürdiler. Hıms içinde 'avratların çağrışması ve ağlaması zâhir oldu. Pes ricâli ve meşâyihî kilisâlerine cem' oldılar ve keşîşler ve ruhbânlar ile söyleştiler ki Hıms'ı, Müslümânlara teslîm edeler ve dînî ehl-i Ebû 'Ubeyde'ye çıkub anunle musâlaha etdiler ki kal'a-i ânâ teslîm edeler ve ânın zimmeti altında olalar. Ebû 'Ubeyde dahi itdi: Siz benum zimmetim ve sulhum altındasız ve bize vâcib oldu ki size nasîhat edevüz ve 'adüvvünüzi sizden men' edevüz ve emmâ kal'anuze girmezim tâ benumle Melik-i Rûm arasında ne vâki' olur görmeyince, dedi ve ol kavim dilerler ki Müslümânlar ânda birkaç gün durâlar, tâ ki Müslümânlara ikrâm edeler ve Ebû 'Ubeyde men' etdi ve Müslümânlardan bir ehadd Hıms kal'asına girmedi. İllâ Yermük vâka'sından [vr.229a] sonra mecmû' böyle etdikleri ânunçün idi ki Müslümânlar, Rûm gönlünde yîr bulub, yakîn olalar 'adlle ve muhabbetle ve hüsn-ü sohbetle. Vâkîdî ider: Fütûhu'ş-Şâm'ın naklesinden şöyle işitdim ki. Müslümânlar çün Hıms ehliyle musâlaha etdiler, Mirebbis katlinden sonra ehli çıkub ânı ve geru kalân katlâlerin defn etdiler. Biz dahi şühedâyı yokladık. Gördük ki Müslümânlardan iki yüz otuz beş Müslümân şehîd olmuş ve mecmû'-u Himyerden ve Hamedân'dan idi. Meğer otuzu ki ehl-i Mekke'den ve Vâdi-i Necle idi ve ânlar 'İkrimetü bin Ebî Cehl'i ve Sâbir bin Cebr ve Râsır bin 'Ukbel ve Mervân bin Âmirû Sâlim bin Bacîrin ve hemân Benî Neccâr'dan ve Nacîr bin Âsım ve Hâşim bin Halef ve Havîled bin Sehl ve Müferric ibn Zâidet ve Ma'mur bin Kaliser ve Hasân bin Ganem ve Rabîâtü bin Seyf ve Hamec bin Harb ve 'Ubbe bin Hişâm ve Meclem bin Ömer ve Mecâlid bin Kâni' ve Su'asaka bin Eyyüb ve Melik bin Zahîd ve Ezver bin Âyed ve Hirâd bin Muhâreb ve Müsellem bin Tâlib ve Kâmil bin Tâyetü ve Mu'ammer bin Sinân ve Sâlim bin Hafân ve Yâsir bin Mekhuvân ve

Ânmâr bin Abdullâh ve Münhâl bin Âmir, Sülemi bin Ümm ‘Abbâs bin Merdâs el-Sülemî ve Cesm bin Kâdem ve Câbir bin Haviled. Hıms gününde şehîd olanlar, mecmû‘ bunlardı, geru kalânı Yemen’den ve Himyer’den ve Gabr’den idi. Râvi ider: Herakl’e öyle haber yetişdi ki, Müslümânlar Hıms’ı ve Restîn’i ve Hamâ’yı ve Şeyzer’i feth etdiler ve Hıms sâhibi Mirebbis’e gönderdüğü hediye-i aldılar deyü. Bu haberden gâyetde muztarıb olub, nefsin helâk etmedi. [vr.229b] Bunî edeni gördi ve durub cüyüş gelmesine intizâr ederd ki dört yana salıb ehlinun mecmu’suz mektûb yazub yardım talep etdiydi. Âz zamân geçmeden şol kadar leşker cem‘ oldi ki, ânun evveli kendu katında Antâkiyye’de ve âhiri yigirmi bir fersah idi. Kaysâriye’ye dâhi ceşş gönderdi idi ki, Sûr-u ve ‘Akka-i ve Trâblus ve Beyrub’u ve Taberiyye-i hıfz ede ve bir bölük çeri dâhi Beytü’l-Mukaddes hıfzına gönderdi ve kendu oturub Mâhân-ı Ermenî’ye müntazır idi ki, Ermen halkıyla gele ve ânı mecmû‘ cünûd üzerine mukaddem eyleya. Vâkıdî ider: Mâhân Ermen Melikî idi ve Ermen’den şol kadar leşker cem‘ etdi ki Herakl âmillerinden kimesne ol mikdâr cem‘ etmedi ve birkaç günden sonra haşediyle çıkâ geldi. Pes Melik ve erbâb-ı devlet ânların istikbâline hurûc etdiler ve Mâhân ve ânunle olanlar Herakl’e yayan oldılar ve önünde kâfir oldılar ve ânâ du‘â etdiler ve bundan gidib Kaysân adlu kiliseyâ vardı ve kâfirleri minberî üzerinde oturdu ve mülûk-ü herkalbe ve kıyâsire ve gayri önünde tevakkuf etdiler ve kat’î âvâzla binâ itdiler. Müslümânlar gelib bu memleketi feth etdiler çün ve Melik bu nesneden ânları men‘ etdi ve itdi: Ey dîn-i salıbun ehli; ben size bu Arab’dan tahzîr iderdim ve ânlardan sizi tahvîf ederdim ve siz kabûl ezmediğüz ve dînim hakkıçün ki, ânlar elbette serîrim tahtında ke-enne mâlik olsalar gerekdir. Şimdî bana yaraşmaz illâ nisâye ve sizun bir ceşşiniz cem‘ olmuşdır ki hiç Melik bunun mislîn cem‘ etmiş değıldir ve mâlımı ve ricâlimi [vr.230a] bezl etdim mecmû‘ senin için ki, sizden ve dînünüzden ve hareminizden ve evlâdunuzdan men‘ edem. Pes zünûbunuzdan Mesîhe tevbe edin ra‘ıyyetinuze hayr niyyet idin ve zulm etmen ve kîtâlde sabr etmek sizun üzerinuze olsun, birbirinuze kîn ve hased etmen ve zinhâr ki ‘ucb ve riyâ etmeyasız ki bu iki nesne hiçbir tâ’ifeye nüzûl etmediler. İllâ üzerlerine hazelât nüzûl etdi ve ben sizden bir nesne sordum ve cevâb dilerim, dedi. Pes ‘uzemâ-i kavm itdiler: Sor Yâ Emîr ne dilersan, dediler. İtdi: Kankınızun mededi ve yarâğı ve ‘adedi ârtukdur, sizün mü yoksa Arabun mı? Dedi. İtdiler: Yok Ey Melik, bilin bizim ‘adedimiz kesîr, ‘adedimiz ahsen ve ecsâmımız ekber ve kuvvetimiz ‘azmdir, dediler. Melik itdi: Yâ bu hizlân size neden vâkı‘ oldi ki fâris

dâhi terk sizun³⁷³ satvetinizden feza' ederlerdi ve size nîce kere kasd etdiler. Emmâ sizden sanûb kaçdılar ve şimdi halkın iz'âfî sizün üzerinize galebe etdiler ki, ânlar 'arât-ı 'alâ-i cisâd ve ciyâ'-ı 'alâ-i kebâddır. Ya'nî âclardır, yâlinlardır, ne yarâkları vardır ne silâhları ve sizi Basra'da ve Havrân'da katl etdiler ve Dimaşk'da ve Ecnâdeyn'de ve Ba'albekde ve Hıms'da size galebe etdiler. Râvî ider: Ol kavm sâkıt olub, cevâb vermediler ve ânlardan bir kuss ki dînlerinin âlimi idi, ileru durub, itdi. Ey Melik bilür müsün ki Arab ne ile mansûr oldılar bizim üzerimize? İtdi: Bilmezim. İtdi. Ey Melik ânun çün ki bizim kavmimiz dînlerin tebdîl etdiler ve milletlerin tagyîr etdiler ve 'İsâ'nın ânlara getirdüğü nesne-i inkâr etdiler ve birbirine [vr.230b] zulm etdiler ve içlerinde "emr-i ma'ruf nehy-i münker" eder kimesne yokdur ve namâzlarının evkâtin tazyî' etdiler ve rîvâ yiyûb, zinâyaya mürtekeb oldılar ve aralarında mu'âsî ve fevâz hoş-fâş oldu ve bu Arab Rabblerine mutî'lerdir ve Peygâmbirlerinin emrine imtisâl iderler. Gîce ibâdetle, gündüzün sıyâmdadırlar. Bir dem Rabblerin zikr edib Nebîlerine salavât virmekden hallî olmazlar ve ânlardabe-cidd-ü tekebbür eder kimesne yokdur. Şi'ârları sıdk, disârları 'ibâdetdir. Eğer hamle iderlerse dönmezler biz ânlara hamle idersevüz ardlarına dönüb kaçmazlar. Tahkîk bildiler ki dünyâ fâni ve âhîret bâkîdir. Çün Melik ol kussdan bu kêlamı işitdi. İtdi: Mahâlsüz Arab bu nesne ile mansûr oldu bizim üzerimize, dedi. İmdi, bizim kavmimizun fi'ili bu zikr etdiğün olıcâk. Ben ânlara nusret etmek hâcet değildir ve içlerinde dâhi durmazım ve ben öyle tedbîr etdim ki; bu leşkeri benden sarf edem mâlımı ve ehlimi alub 'Arz-ı Suriyye-i terk edib, bu karyeden çıkub Kostantiniyye'ye varam, ânda Arab'dan emin olam, dedi. Râvî ider: Çün ol kavm Melikun kelâmın istimâ' etdiler. Önünde çağrışdılar, itdiler: Ey Melik; öyle etme ve dîn-i Mesîhi mahzûl etme ki, Mesîh kıyâmında bu nesneden seni mutâlebe etmeye ve begler seni tagyîr etmeyeler ve râyın za'îf olmya. Eğer böyle olursa ki sen Cennet-i Şâm'dan çıkâsın ve ânlar oturalar 'adüvviye bizi tabh edersen ve bizim katımızda bir leşker cem' olmuşdır ki, hiçbir Melike cem' olmamışdır. Biz bu leşkerle [vr.231a] Arab ile mukâbil olalım ve ânların kîtâline sabr edelum. Umâriz ki bize nasr nâzil ola. Eğer nasr a'dâmızun olursa ol vakt nefsîmize necât taleb edevüz. İmdi, bu cüyûşa her kimi dilersan takdîm eyle ve bizi ko Arab'ın kîtâline ta'cîl edelim, dediler. Râvî ider: Bunların sözüyle Melik ferih oldu ve kasd etdi ki; cüyûş-u Rûm'dan beş melik ile göndere ve ol Livâne 'akd etdi. Altûnlu kemhâden idi ve bâşı

³⁷³ Vr. 230a, + korkarlar ve siretinuze.

üzerinde cevherden bir salîb vardı ve ânı Rûm'a mülkü kanâtra teslim etdi ve Rûs'dan ve Seklâbdan ânâ, yüz bin fâris koşdı ve önüne hila't giyiverdi ve başına tâc ve beline mintaka ve koluna sevâd urdı. Ândan dibâc-ı ebyâzdan bir livâ dâhi 'akd etti ve ânâ altundan şemsler vardı ve ucunda zebercedden bir salîb vardı ve ânı 'Amûriye ve Malûdiye sâhibi Cercir'e teslim etdi ve hil'atlayub itdi: Seni Rûm'un, Rûmundan yüz bin fâris üzerine emîr kıldım. Ândan dibâc-ı mülevvenden bir livâ dâhi 'akd etti ve ucunda zehbden bir salîb kodı ve Kostantiniyye sâhibi Dernihân'a teslim etdi ve ânı Mağlebit'den ve Efrenc'den ve 'Alaman'dan yüz bin fâris üzerine emîr kıldı ve hil'at aldı. Ândan dördüncü livâyı bir dibâc-ı esvedden 'akd etti ki incû ile dizilmişdi ve ânı kardâşı oğlu kurbuna teslim etdi ve Dûkas'dan ve Ermen'den yüz bin âdem üzerine emir kıldı ve hil'atlayub, beline gecü kemer ve koluna sevâd urdı. Ândan beşinci livâ-i dırrla cevâhirlle [vr.231b] 'akd etti, altundan sarık üzerine berketdi ve başında kızıl yâkutdan salîb vardı ve ânı Mâhân-ı Ermenîye teslim etdi ve ânı gâyetde severdi ve sözünden çıkmazdı. Zîrâ ol ehl-i râydan ve meşveretden ve tedbîrden ve ehl-i şecâ'atden idi ve kerrâtle Fars leşkeriyle mukâtele edib, ânları münhezim etmiş idi. Çün ânâ livâ 'akd etti. Kendü giydiği libâsı ânâ giydirdi ve başına tâc urub beline kemer, koluna sevâd geçirdi ve boynuna cevherden bir kılâde dakdı ki ânı Melükden gayri kimesne takınmazdı. Ândan itdi: Yâ Mâhân; seni bu mecmû' leşker üzerine mütevellî kıldum ve senun emrinden taşra bir emr-u hükmünden taşra bir hüküm yoktur. Ândan önündeki beglere itdi: Mecmû'nuzun salibi, Mâhân'ın salibi tahtındadır ve emrinuz ânâ müfevvezdir ve ânın emrinden hâric bir iş etmen ve vârin Arab her kande ise taleb edin ve süst olman ve dîn-i kadîminizden ve sırât-ı müstakîminizden mukâtele edin ve dört yoldan gidin ki eğer bir yoldan gidersenüz, zâd-ı zevâde yetişmez ve memleket ehli helâk olur. Ândan Cebele bin Eyhem'i hila'tladı ve Arab-ı Mütenassire-i Benî Gassan'dan ve Lahm'dan ve Cüzâm'dan ve gayrından ânâ koşdı ve itdi ki: Sen önce yürü, zîrâ her nesnenun helâklığı kendü cinsindedir, demûr demûri kat' eder. Ândan kusslara emr etdi ki; bunlara Mâ'mûdiyye gams edeler ve ânlarınçün kurbân edib, üzerlerine namâz kılalar. Râvi ider: Herakl, Yermük'e gönderdiği leşker gayr-ı milletden ârtuk salibe mensûb olanlardan altı yüz bin [vr.232a] fâris idi: Râvi ider: Fütûhuş-Şâm'a hâzır olanların sikâtından şöyle işitdim ki cemî' Herakl gönderdiği leşker gayr-ı elsineden idi, yüz bin idi ve Saîd Himyerî ider: Rûm leşkeri Yermük'de çünkü gelib bize ulaşıdılar. Bir yüksekçek yere çıkdım ve dönüp râyâtı add etdim, gördüm yiğirmi

râyet imiş çünkü ânlar konub yerlendiler. Ebû 'Ubeyde (r.a.) Basra sâhibi Rûmâs'ı gönderib ol kavmin 'adedin tecessüs etdirdi. Rûmâs'ın dâhi zeyyîn tedîl etdi ve gitdi. Bir gün bir gîce bizden gâyb oldu. Ândan geldi çün geldiğün gördük. Ebû 'Ubeyde katında cem' olduk (r.a.) ve ânâ sordı. İtdi: Ol halkdan şöyle işitdim ki iderler ki; cümleleri bin kez bin erdur, dediler. Bilmezdim ki senin için mü dediler ki, câsuslarımız işdib haber vireler ki gönlümüze korku düşe, yoksa gerçeği söylerler, dedi. Ebû 'Ubeyde (r.a.) itdi: Yâ Rûmâs Herdâyet tahtında size âdet nedir, ne kadar âdem olur? Dedi. İtdi: Ey Emîr; bizde âdet öyledir ki her 'ilm-i dînde ellî âdem cem' olur, dedi. Çün Ebû 'Ubeyde bunu işitdi. İtdi: Allahû Ekber beşâret olsun, deyüb işbû âyeti okudu ki: *"Kem min fi'etin kaliletin galebet fi'eten kesîraten bi iznillâh, vallâhu me'a's-sâbirîn"*³⁷⁴ Vâkıdî ider: Şöyle istimâ' olundu, tâğıyye-i Herakl çün cüyûşunun emrîn Mâhân Ermenîye taklîd etdi ve ânı hila'tladı ve emr etdi ki; ol dem çıkâ gide. Pes Melik Herakl âta bindi ve begler dahi bindiler ve leşkerin borûsu çalındı ki göçeler. Melik bâb-ı fârise çıkdı ki leşkerin görüb vasiyyet ede. [vr.232b] Pes ânlarunle gitdi, kanâtire ve bâkî Melûke itdi: Her birinüz bir yola gidin ve her birinuzun emr-i ceşinde nâfirdir. Tâ Müslümânlar mukâbil olunca ol vakt mecmû'nuzun emîri Mâhân elindedir. Ânun emrînden hâric emîr yokdur ve şöyle bilün ki; sizunle Arab ortâsında bu vak'adan gayr-ı harb yokdur. Eğer sizun üzerinize Arab galebe ederse, bilâsız ki ânlar yalnûz Bilâdüş-Şâm'a kanâ'at etmezler. Bilin size tama' edib her ne yire gidersanüz taleb ederler ve yâlnuz mâla kanâ'at etmezler, rûhî dahi taleb ederler ve oğlâncıklarınuzi kûl, kızlarınuzi hizmetkâr, 'avratlarınuzi karâvaş edinurler. İmdî kîtâle sabr edin ve dîninuz ve şer'inuz nusrat edin. Vâkıdî ider: Ândan Kanâtır, Tarsûs yoluna teveccüh etdi ve Cebele Lâzkıye yoluna ve Circir, Câde-i 'Uzemâye ki ol Mi'rât yolu idi ve Kavrîn Haleb yoluna ve Dernihân 'Avâsım yoluna ki Kınnesrin yolu idi ve Mâhân kendu ceşîyle mecmû'nun ardınca gitdi ve önünce yayaları yürüyüb, yolu temiz edib, taşın nesîn pâk ederlerdi ve hiçbir beldeden ve bir medîneden mürûr etmezlerdi. İllâ ehlin urub, tâvuğun kâzın ve buldukların âlurlardı ve gücî yetmediğü nesne-i taleb ederlerdi. Yoksul dahi ânlar yâvuz du'â edib. Tengri'den dileğimiz oldır ki, ayrık bu memlekete gelmeyâsız, ne siz bizi göresiz, ne biz sizi, derlerdi. Râvi ider: Cebele Gassânî, Mâhân önünce idi, ol ve emmüsü oğlânları ve gayrileri mütenassireden. Vâkıdî ider: Şöyle işitdim ki [vr.233a] çün tâğıyye-i Herakl cüyûşun, Müslümânların

³⁷⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, Âyet 249, vr. 232a.

kıtâline tanzîd etdi. Mu'âhidinden Ebû 'Ubeyde'nin 'uyûnu ve cevâsîsi vardı ki Rûm'un haberin ânâ bildirirlerdi. Çün leşker Şeyzer'e erişdi, gözcîler ve câsusları koyub Müslümânlar 'askerine geldiler ve ânları Hıms'da bulmadılar. Sordular ki kande gitdiler? İtdiler: Câbîye'ye vardılar, zîrâ Ebû 'Ubeyde çün Hıms'ı feth etdi, ehlîn vedâ edib ve üzerlerine harâc ve cizye tarh edecek âdem kodı ve câsuslar ândan gidib Câbîye'ye geldiler ve Ebû 'Ubeyde'ye gördüklerinden haber verdiler. Çün Ebû 'Ubeyde bu haberi işitdi, kenduye güç geldi itdi: "*Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm*" ve ol gece teşvîşle yatdı, kirpüklî gözîn yumdu ve Müslümânlardan havfindan gönü sâkin olmadı. Çün fecr tulû' etdi, ezân okundu ve namâz kılındı. Çün Ebû 'Ubeyde salâtından fâriğ oldı. Halka ând verdi ki gitmeyalar, tâ ki ânlar ne dirse işideler. Ândan derû gelib hutbe etdi ve Allah'a hamd-u senâ etdi ve Hazreti Resûlullah'a (s.a.v.) zikr edib, salavât getirdi ve Ebû Bekr Sıddîk'a terahhûm etdi ve Müslümânlara nasrla du'â etdi. Ândan itdi: Emmâ ba'd Ey Müslümânlar; Allah size rahmet eylesun. Allah Teâlâ size belâ-i hasene ile ibtilâ kıldı, tâ ki nazar edeki ne 'amel edesiz ve bunun beyânı oldır ki; siz Hakkun va'adesin tasdik edib, Allah size her mavtında nasr gösterdi. Tâhkik bilâsız ki; câsuslar gelib, şöyle haber virdiler ki 'adüvvâllah Herakl bizim için geru kalân Bilâdü'sh-Şarkî'den meded taleb etdi [vr. 233b] ve mübâlâğa leşker cem' edib, sizun üzerinuze gönderdi ve ânda mübâlâğa azık ve yarâk ve gayrı nesne virdi. "*Yürîdûne li yutfîû nûrallâhi bi efvâhibim vallâhu mütimmü nûrihî ve lev kerihel-kâfirîn*"³⁷⁵ ve bilin ki ânlar bizim üzerinuze tarîk-i Muhtezife'den gelirler ve tagiyye ânlarunle va'ad etdi ki; sizun mukâbelenuze kılîcın müctemi' olar ve bilun ki; Allah sizunledir, vâllahi kimse ile olmak ânâ az değıldir ve Allah 'adüvvünüze mahzûl edicidir vâllah mahzûl etdiği kesîr değıldir ve sizun bu bâbda râyınız nedir? Dedi. Pes derû gelib gördüğün Müslümânlara haber virdi ve bu nesne Müslümânlara güç geldi ve ânlarun çoğunun kulûbune heybet ve fezâ' duhûl etdi ve birbirine bakışdılar ve ânlarun hiç birisi cevâb virmedi. Ebû 'Ubeyde itdi: Bu sukût nedir? Allah size rahmet etsun, râyınızle bana işâret edin ki, ben dahi biriniz gibiyim ve ehl-i Sıbk'dan bir kaç kişiler tekellüm edib, itdiler: Ey Emîr; sen bir kimesnesin ki senin rif'atun ve mekânun vardır ve senin hakkında Kurândan âyât nüzûl etmişdir. Sensin ki Resûlullah (s.a.v.) bu ümmetin emîni kılmışdır. Resûlullah (s.a.v.) etmişdir ki; her ümmetun emîni vardır ve ümmetûn emîni Ebû 'Ubeyde'dir, deyub durur. İmdî, Müslümânlarun silâhı her ne ise bize işâret eyle, dediler. Ebû

³⁷⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Saf Sûresi, Âyet 8, vr. 233b.

‘Ubeyde (r.a.) İtdi: Ben dahi size celîn bir dahlim, söz söylen ben dahi söyleyayım. Allah tevîk vîre, dedi. Müslümânlardan on âdem er vardı [vr.234a] ve içlerinden Yemenîlerden dâhi vardı. İtdiler: Ey Emîr bizim sana işâret edeceğimiz oldur ki; bu yerden göçesin ve vâdi-i Karâye yakîn yîre nüzûl edesin ki Müslümânlar medîneye karîb olalar ve Halîfemiz Ömer bin Hattâb’dan karşı bize meded gele erişe, kaçın ki ol kavm bizim ardımızca geleler, dönüb ânlaru karşı varâvüz. Ebû ‘Ubeyde (r.a.) ânlaru itdi: Oturun, Allah size rahmet itsun. Bildiğünüz, işâret etdiğünüz. Emmâ eğer ben bu yerden gidersem, Ömer’e benum bu fi‘ilim geru gele ve bana ‘unf ede, ide ki Hakk Teâlâ feth etdiğî medîneleri koduk girdik deyu, dedi. Pes Kays bin Hubeyre derû gelib, itdi: Ey Emîr; Şâm’dan biz hürûc edersâvüz ehlimize herkez selâmet varmazuz. Bu akâr bekârları ve bu çâğlar ırmakları ve ekinleri, üzümli ve altını, gümüşü ve harîri nîce koyub, Hicâzın kahtına ve arpa yemeğe ve sûf giymeğe nîce rücû’ ederiz ki, bunda bunun gibi ‘ıyş ve na‘îm içindeyüz eğer katl olursavüz cennet bize va‘ad olmuştur. Bir na‘îmde olavüz ki, ânun mukâbelesinde hiç na‘îm yoktur. Allah musâhib olsun ânâ ki bu diyârı terk ede, mekr ede kızâra ve Muhammed Muhtar’ın cevâdına vara, dedi. Ebû ‘Ubeyde itdi: Kays bin Hubeyre gerçek itdi ve hakk söyledi, dedi. Ândan itdi: Ey Müslümânlar; bilâdunuza ki Bilâd-ı Hacer ve mededdir, rücû’ edermisiz ve bu kusûru ve husûnu, bostânları ve ta‘âmı ve şarâbı ve altını, gümüşü ve bu a‘lace terk eder misiz maa-hazâ sizun [vr.234b] için Allah katında dâr-ı bekâda hüsn-ü ‘atâ ve cezâ vardır. Tahkîk Kays, sözünden gerçekdir taksîr etmedi, dedi. Râvi ider: Kays, yerinden sıçrâyub, itdi: Allah senun kavlin tasdîk etsun ve vilâyetinde sana mu‘âvenet etsun, yerinden deprenme ve Allah’a tevekkül eyle ve Müslümânların ‘adüvesine mukâtele ile eğer feth-i ‘acl bizden fevt âlursa sevâb-ı eccl ricâ ederiz, dedi. Ebû ‘Ubeyde itdi: (r.a.) Tengrî senin if‘âline şâkir olsun rây senundur, dedi. Geru kalân Müslümânların râyı dâhi bunun üzerine mukarrer oldu. Meğer Halid’in râyı (r.a.) ki ol sâkıt idi, hiç nesne dimedi. Pes Ebû ‘Ubeyde ânâ dönüb itdi: Ey Ebâ Süleymân; sen ehl-i bâşsin ve şecâ‘-i kavîsin ve senin cemî‘ emürde hazmın ve râyın ve basîretin vardır. Kays itdiğunde ne dersin? Dedi. İtdi: Kays işâret itdiğü hoşdur. Emmâ benim râyım bunun gayrîdir. Emmâ dilemezim ki Müslümânlaru muhâlefet edem ki bunların râyı bunda durmakda müctemî‘ oldu, dedi. Ebû ‘Ubeyde itdi: Söyle Allah sana rahmet itsun. Eğer râyın Müslümânlaru muvâfakat edersa, ânunle ‘amel edevüz ve râyına mutâba‘at edevüz, dedi. Hâlid (r.a.) itdi: Ey Emîr; bilinile ki eğer iş-bû menzîlde ikâmet edersen,

nefsine ta'ab edersin. Zîrâ bu Câbiye bir yerdir ki Kaysâri'ye yakındır ki ânda Herakl oğlu Konstantin kırk bin âdemle hâzırdır. Ehl-i dâhi sizun havfinuzdan müctemi' olmuşdur ve ben sana işâret etdiğum oldır ki [vr.235a] bu makâmdan rihlet edesin, 'adüvvüne istikbâl eder gibi ve Azr'âti ardınızda koyasız, tâ ki Yermük'de nüzûl edesiz ve Emirü'l-Mü'minîn'den size dâim meded ulaşa ve siz 'adüvvünüz kîtâlınden bir kîn yerde olasız ki, âtunuz cevelânda ola. Çün Ebû 'Ubeyde, Hâlid'den (r.a.) bu kelâma istimâ' etdi. Müslümânlarla itdi: Hâlid hoş işâret etdi bizim üzerimize, dediler ve Ebû Süfyân, Mahir bin Harb, derû durub itdi: Ey Emîr; Hâlid'in râyıyla 'amel eyle ve ânı gözcülüğe gönder ki bizim 'askerimize, Rûm 'askeri ortasında ardında mukîm ola. Tâ ki rihlet vaktinde ânlar bize gafletiyile mekr etmeyalar. Vakt ola ki bu leşker, bu yerden rihlet edicek, bu eşcâr ortasından esvât-ı âliye mürtefi' ola ve 'adüvvünüze tama' düşe. Eğer bizden yana teveccüh edib, hîle yâ garât etmek dileseler Hâlid ânlarla mukâbil ola. Hâlid itdi: Vâllahi harb oğlu, zamîremden haber virdük ve rây dahi budur, böyle olsa Müslümânlarla emr etdi ki Câbiye'den göçeler, öyle olsa Ebû 'Ubeyde, Hâlid'in ceşşîn ki Arâm'dan ânunle gelmişlerdi da'vet etdi ve Hâlid'e koşub, emr etdi ki; Müslümânların cedasında ve ardında karâvulunda ola. Hâlid dahi öyle etdi ve Müslümânlardan çağrışmak kopdu ve göçer iken şol kadar galebe etdiler ki bir fersâh yerden işidilirdi ve Yermük'e müteveccih oldılar ve Rûm, Müslümânlarınun galebesin işidiler ve sandılar ki kaçarlar ve ardlarına düşüb tama'sındılar ve Hâlid'e satâşdılar. Pes Rûm ilerü yürüdi. Çün Hâlid (r.a.) müşrik ceşşinin 'inanlarına nazar [vr.235b] itdi ki ilerü gelirler, tebessüm etdi ve itdi: Hazer ne gökcek dır' hısnıdır, dedi. Ândan ashâbına çağırdı ve itdi ki hâzır olun ûş geldiler, dedi ve bu âyet-i nasrdır, kılıçları yâln eylesen ve segûları râst edin deyüb, kendu hamle etdi ve Merkân ve Dirâr ve Talha ve Âmir ve bunların mîslî hamle etdiler ve Rûm'un ânlarla tâkatları yoğdı. Pes dönüb kaçdılar ve Müslümânların ba'zın katl va ba'zın esîr etdiler ve gâyetde mübâlağa âdem katl etdiler ve Hâlid ânları ardına değin kovdı ve ânda dahi çok âdem gark oldu. Râvî ider: Ebû 'Ubeyde dahi Yermük'de nüzûl etdi ve Azr'âti ardında kodı ve ânda bir büyük oyûk vardı ki tâğa benzerdi. Pes Ebû 'Ubeyde (r.a.) Müslümânların nisâsın ve evlâdın iledib, ol oyuğa çıkdı ve ânlarla emr etdi ki; gâfil olmyalar. Ândan dört yana yollarda karâvul ve gözcüler kodı. Bu, bu halde iken vak'adan Hâlid'in hayli gelib, erişdi ganâim ve eserâ ile ve Ebû Ubeyde ânâ hayr du'â kıldı ve itdi: Vâllah bu 'alâmet nasrdır, beşâret edin Rabbü'l-Âlemîn'den nasrla, Allah size rahmet itsun,

dedi ve Müslümânlar Yermük'de yarâklarıyla ve düzenlikleriyle ve hazırlıklarıyla mukîm oldılar, a'dâlarının kîtâline müste'id olmuşlar. Râvi ider: Çün haber Herakl oğlı Konstantin'e yetişdi ki Müslümânlar, Yermük'e göçdiler deyü. Mâhân'a elçî gönderib kakdı ve râyın beğenmedi ki yürümekdi eğlendi, be-cidd gelib erişmedi deyu ve ânı [vr.336a] Müslümânların kîtâline konderdi. Çün Kostantin'un kitâbı Mâhân'a erişdi. Batrîkleri ve Melûk'i da'vet edib kitâbı ânların katında okutdı ve buyurdi ki yürüyeler ve beglerine, batrîklerine itdi ki: Şâm beldelerinin kankısına uğrârsanız ehlin diler dilmez alâsız, dedi. Pes bu sebebden Rûm cüyûşu ferih oldılar ve birbirine muştladılar ve Müslümânlar feth etdüğü bilâdını her kankısına uğrarlarsa halkına kakıyûb hışm ederler ve ağıt okurlar ve iderler ki; vây size dîninuz ehlin terk edib, Arabî meyl etdiğünüz, derlerdi. Pes bu hakk kelâmı işidicek dillerin bunlardan dutarlardı ve Yermük'e gelince 'ümm kavmi önlerinde dutdular ve Yermük'de bir deyrde nüzûl etdiler ki, ânâ deyrü'l-hasl dirlerdi ve ol Ârz-ı Ramâ'da ve Havlân'a yakîn idi ve ânlarunle, Müslümânlar arasında üç fersah yîr komuşlardı ve ceyšlerinin ayn-ı uzûnu altı fersah yerdı. Çünkü Rûm'un ceyšî mükemmel oldı. Yûkrek âtlular Müslümânlar 'asâkirine nazar etmeğe vardılar ve varan Cebeletü bin Eyhem'di altmış bin mütenassire-i 'Arab'la, ânlar Mâhân 'askerinin önünce idiler. Çün ashâbi Resûlullah bunların kesretine nazar etdiler. "*Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyil-'azîm*" dediler. Âmir bin Atiye ider: Rûm'un ceyšîn teşbîh etdim illâ cerâd-ı münteşire teşbîh etdim. Şol vakt ki gün yüzün dutâr ve çokluğundan gün nûru görünmez ve Müslümânlara nazar etdim, gördüm levnîleri mütegayyir olmuş ânlardan kalak ve ızdırâb zâhir oldı ve dillerinden, "*Lâ havle velâ kuvvete-i*" terk etmezler ve Ebû 'Ubeyde (r.a.) ânlara nazar edib, iderdi.³⁷⁶ "*Rabbenâ efrîğ aleynâ sabran [vr.136b] ve sebbit akdâmenâ vensurnâ ale'l-kavmi'l-kâfirîn*"³⁷⁷ dedi ve Müslümânlar eglanmeğa başladılar ve Ebû 'Ubeyde mu'âhidinden câsûsların çıkarub emr etdi ki; Rûm 'askerine gidib, ânlardan haber alalar. Râvî ider: Gittiler ve bir gün bir gece ânda kaldılar. Ândan 'asker-i Müslimîn'e geldiler ve ol kavmin 'adedin ve 'adedin ve silâhın vasf etdiler ve Ebû 'Ubeyde (r.a.) itdi: Ben Allah Subhâne ve Teâlâ'dan öyle temennî ederim ki, ânların 'adedin ve silâhın Müslümânlara ganîmet edivire, dedi. Vâkıdî ider: Çün Mâhân 'asâkiriyle, Müslümânlar izâsında Yermük Nehri'nde nüzûl etdi. Birinci gün oturdu, Müslümânlarla kîtâl etmedi. Vâkıdî ider:

³⁷⁶ Vr. 136a'da Derkenâr: Ânlar dahi iderlerdi ki: Melâmete bizden serâ haksız. Zirâ insanlardan kaçdığuz ve bizi belâya hedef kaderiniz dahi bâş maslahatınız anlarunle ile etdik dilerdi sahh.

³⁷⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, Âyet 250, vr. 136a-vr. 136b.

Harbden Mâhânın te'hîri oldu ki Herakl'den buna elçi gelib, itdiydi ki; Müslümânlarla kîtâl etme, tâ elçi gönderib bizim tarafımızdan ânların sâhibi ve ânların her begine mâl va'ad etmeyince ki, her yıl ânlara viravüz ve Câbiye'den, Hicâz'a deĝin ânların ola dimiş, idi. Çün elçi Mâhâna vâsıl oldu ve bu haberi virdi. İtdi: Heyhât ki Arab herkez bizim bu kavlimiz kabûl ede. Ya'nî bu iş irâkdur, dedi. Cercir Ermenî itdi: Sana Melûk'ün bu kelâmın ânlara bildirmekte ne güç vardır? Dedi. Mâhân itdi: Cercire itdi: İmdî sen var ve ânlardan bir âkl kimesne da'vet eyle ve işitduĝuni ânâ di, dedi. Râvî ider: Cercir sevb-i dibâc telebbüs itdi ve ibrişim müzehheb destârla alnın baĝladı ve seyf-i murassa' kuşandı ve altun eyerlu bir büyük bârgîre râkîb oldu ve ânunle bin dibâc kîr³⁷⁸ [vr.237a] âdem dâhi çıkdı. Çün Müslümânlar 'askerine yetişdi. Ânların beraberinde tevakkuf etdi ve itdi ki; Ey Cemâ'at-i Arab, bana emîrinuz ve mukaddeminuz gelsun ki ânunla sözüm vardır. Ola ki ortâmuzda musâlaha ola birbirimizün dökülmayavüz, dedi. Râvî ider: Arab buni işidib, Ebû 'Ubeyde'ye bildirirler ve kendu nefsiyle atî bindi ve Irâk bizlerinden bir kaftân giyerdi ve ânun üzerinde iki panbuklu cebe giymişdi ve başında kare imâme ve belinde kılıc ve gitdi. Tî ki Cercire' şöyle yakîn vardı ki âtlarınun bâşî birbirine deĝdi ve halk bunlara nazar ederler. Pes Ebû 'Ubeyde, Cercire' itdi: Ey küfr kardâşî it ne dersin ve dile ne dilersen, dedi. Cercir itdi: Ey Cemâ'ati Arab; sizi maĝrûr etmesun ki, edesiz çok yîrde Rûm'u hezîmet itdik ve medînelerin feth etdik ve ekserine galebe etdik. Emmâ şimdî nazar eyle ki, size ne geldi. Bizim leşkerimiz hadden ve hasrdan taşradır ve Rûm ve Ermen tahallûf etdiler ki herkez kaçmayalar ve sizun bu gördüğünüz leşkere tâkatunuz yokdur gelun, geru bilâdınuz rücû' edin ve ârz-ı mülkden ne âldınız isâ aldığuz ve 'Azîmü'r-Rûm ile 'azm etdi ki; sizden ihsânın kesmiya üç yıldan beru ve bilâdunden 'ahz etdiğunuz cebeli ve silâhı size hibe eder ve siz bu yîre gelecek, kiminiz yayan ve kiminiz uryândı. Şimdi çok mâllar essî oldunuz. İmdî, sözüm dutun yoksa bir kezden helâk olursunuz. Ebû 'Ubeyde (r.a.) itdi: Sözüni temâm etdun mî? Dedi. Cercir itdi: Ne'am, senin dahi cevâbın nedir? Dedi. İtdi: Emmâ ol ne sizünle olan Rûmdan ve Ermen'den ki ânlar kaçmâk bilmezler, dedin. [vr.237b] bu kelâmda ve bizî seyfle tahvîf etmekte hatâ etdin. Zîrâ biz kılıcdan korkmâzız ki biz dînimiz nusretî üzerineyüz ve dînimizin nusretin taleb edib, kılıcla darb için bu yere gelmişuz ve biz kendu emrîmuzden yakîn üzerineyüz ve elbetde sizun ârzınız feth etsavüz gerektir ve mülûkunuzun

³⁷⁸ Vr. 236b'de Derkenâr: Ve bu bâbda gâyetde cehd eyle, dedi.

alsavüz gereklidir. Niteki Nebîmiz (s.a.v.) bize va'ad etmiştir ve bizim Nebîmizin va'adesinde hilâf yokdur ve emmâ olaki dedik Rûm 'ahd etdiler ki, kaçmayalar. Eğer Rûm bizim kılıclarımız nâmlusun zübâbın görürlarsa yüz üzerine düşe düşe ardlarına dönüb gidivireler ve emmâ ânların çokluğuyla ve sizin çokluğuzla ve gövde büyüklüğüyle bizî korkutduğun. Tahkîk siz, bizim killetimize ve ecsâmımızun za'fına nazar etdiğuz. Biz, sizin cem'inuzde ve ânın kesretine yarâğının ve silâhının 'azmine ve kesretine nîce mülâki olavüz. Emmâ bugün bize ehabb-ı eşyâ sizunle muhâbebe etmektedir. Tâ biline ki harb kimun murâdıdır, dedi. Çün Cercîr bunun kelâmın işitdi, Ermenden Behîl âdlu bir ricle iltifât edib, itdi: Ey vây sana Yâ Behîl, Melik bu kavmi bizden yek belirmuş deyub, âtı bâşın gerüye dönderib, Mâhân'a vardı ve Ebû 'Ubeyde ile olan kelâmı ânâ tahaddüs etdi. Mâhân itdi: Mevâda'te da'vet etdin mi? İtdi: Yok, Mesîh hakkıçün bu bâbda ben ânâ feth kelâm etmedim. Emmâ Arab-ı mütenassire-i ânâ gönder, zîrâ cins cinse meyl eder, dedi. Öyle olsa Mâhân, Cebeletü bin Eyhem'i da'vet etdi, itdi: Yâ Cebele var bu halka [vr.238a] bizim kesretimiz ile korkut ve it ki: Her dem bize meded gelur yetişur di ve gönüllerine ru'b bırak ve ânlara mekr eyle, dedi. Pes Cebele çıkub yürüdü ve iki 'asker ortâsında tevakkuf etdi ve ulüvv savtıyla nidâ edib, itdi: Ey Cemâ'at-i Arab; Ömerû bin Âmir oğlânlarından bana bir âdem gelsun, ânâ sözüüm vardır, dedi ve Ebû 'Ubeyde ânın kelâmın işidib itdi: Rûm size ebnâ'-i cinsünüz gönderdi. Dilerler ki sıla-i rahmle karâbetle size hida'yet edeler. Siz dahi ânlara Ensâr'dan bir âdem gönderin ve Ubâde bin Sâmet segürdüb geldi ve Ebû 'Ubeyde'ye itdi: Ey Emîr; ânâ ben varâyım, göreyim ki ne der, ânâ göre cevâbın veririm, dedi. İtdi: Vâr. Ândan âtın meydâne sürüb Cebele'nun gelüb önünde durdı. Çün Cebele buna nazar etdi, gördü ki; uzun boylu, kara yağız gövdelu âdemdir. Pes 'azm-i halkîçün bundan havf etdi, İtdi: Ey Yiğit; kankî tâ'ifedensin, dedi İtdi: Sen istediğün tâ'ifeden Ömerû bin Âmir oğlânlarındanı, dedi. İtdi: Kankî kabîleden? İtdi: Hazrecden, ben Ubâdetü bin Sâmetûm. Resûlullahın (s.a.v.) sâhibi ne sorarsın sor, sana cevâb vireyim, dedi. Cebele itdi: Ey ümmûm oğlî, ben size ânunçün geldim, zîrâ bilürümki sizin ekseriniz Zahmdan ve Kerâbet'densiz. Geldim ki size nasîhat edem ve bîl ki; iş-bû kavmine sizun mukâbelenuzde nüzûl etmişlerdir. Ânlarunle cünûd vardır ki, sizun ânlara tâkatinuz yokdur ve ânların ardınca 'asker ardınca 'asker vardır ki, dile gelmez ve siz dimen kim. Biz ânların nîçe yerde cem'in tefrîk etdik ve bilinile ki; harbin düveli ve secâli vardır. Ya'nî [vr.338b] İmdî eğer bu kavim bir kere size zafer bulurlarsa

Yesrîb'den gayrı size melce' yoktur. Emmâ bunlar eğer münhezim olurlarsa çerilerine ve bilâdlerine ve husûnlarına rücû' iderler ve Hîre'den, Herneye kim yetiştigüz alun ve bilâdınıza munsarif olun, dedi. 'Ubadet bin Sâmet itdi: Sözü'n temâm etdin mi Yâ Cebele? Dedi. İtdi: Ne'am. İt sen dâhi ne dersin. İtdi: Yâ Cebele, bilmez misin ki, Ecnâdeyn'de ve gayrında bundan önünden, sizün ne kadar leşkeriniz bizimle buluşdı ve Allah Teâlâ bize sizun üzerinize nîçe zafer virdi ve tâğıyyenüz kaçdı ve biz sizin cem'inüzden kim kaldıgün bilirüz ve bizim üzerimize ânın emri yeğizdir in-şâ'allah ve biz bir tâ'ifeyüz ki bir dîn için mukâtele ederiz ki ânın nusretin tâlibuz ve bizden katl olançün havf etmeziz ve bize mülâkî olan cumû'dan kâyurmazız ve kân içmeğe gâyetde harîsuz ve Rûm katından ihlâ kân bulmazız ve ben seni İslâm'a da'vet iderim Ey Cebele ki, kavmünle dînimize giresin ve dünyâda ve âhiretde şerefde olasın ve bir âcca tâbi' olma ki, nefsin ânâ feda edesin ki mehâleke ve mekârehe uğrayasın ve önünde mehçetinu bezl edesin ki sâdât-ı Arab'dan bir riclsin ve bizim dînimizin evvelî ve ahirî zâhir oldı ve evvelden zâhir olduğı gibi geru zâhir olur ve hakka inâyet edenun sebîline mutâba'at eyle ve ânı tasdik eyle ve it ki: *"Eşhedu enlâ ilahe illallâh ve eşhedü enne muhammeden abdühü ve rasûluh"* di, dedi ve Cebele, 'Ubadetü'nun (r.a.) kelâmından gazab etdi. İtdi: Ağzın dut [vr.239a] bana bunun gibi kelâm etme ki, ben dînimi terk etmezim, dedi. Ubadetü (r.a.) itdi: Çün ibâ etdin ve küfrün üzerine sâbit oldun, zinhâr ki ol garbde bize mülâkî olmayasın ki, bizim bir vak'amız vardır ki, eğer süyûfumuz seni ahz iderse şî'ârından kurtulmaz. Sen ve bizi Rûm'la ko ki bize ânlar senden yekizdir. Sözü'm kabul etmeyüb elbette ânlar nusret ederim dersin helâldir bizden sana nâzil olursa, dedi. Pes Cebele kâkıyub itdi: Kılıcınızla beni ne korkudursun? Biz dahi sizun gibi değilmiyüz ve irâde mukâbil değimlidir? Dedi. Ubadetü itdi: Bildik ki sen bize hıdâ' etmeğe geldin ve kûffâra bizum üzerimize mu'âvenet etmeğe geldin ve biz sizun gibi değiliz. Ey vây size biz âzlıgımızla dînîmizi tevhd ederiz ve nebîmize salavât getürür ve bizim ardımızda leşker vardır ki, âlem-i memlûdür. Cebele itdi: Ben sizun ardınızda leşker bilmezim ki sizunle olan leşkeri ki mislf ola ve size ândan nusret eder kimesne yokdur. Ubâdetü (ra.) sizunle olan leşkerini misli ola ve size ânda size nusret ider kimesne yokdur. Ubâdetü (r.a.) itdi: Yalânsın vâllah bizim ardımızda erenler vardır, ebtâller şecâ'alardır. Mevti ganîmet hayâtı garâmet görürler ve ânlarun herbiri bâşına bir leşkerdir. Ömer'i ve ânun şeditin ve Osmân'ı ve ânın berâ'atin ve 'Alî-i ve ânın savletin unuttık mu ve Abbâs-ı ve Talha-ı ve

Zebûr-u ve felâni filâni (r.a.) unutduk mı? Ve ânların katında cem' olan mü'minleri Mekke'den, Tâif'den ve Yemen'den ve gayrından fikîr etmezsin, dedi. Çün Cebele bunu işitdi, itdi: Yâ Emmûm oğlu; ânunçün geldim ki, size nasihat edem, Çün [vr.239b] ibâ etdiğüz senden dilek ederim ki kavmine diyesin ki; bizim sözümüz kabul edeler ânları sulhe da'vet etdiğumuz nesneye, dedi. Ubâdetû itdi: Vâllah bizimle sizün aranızda sulh yokdur. Meğer yâ cizye edâ edesiz, yâ İslâm'a gelâsız ve illâ kılıc bizi ayırtlar eğer âr bize kabîh denilmezse, iş-bû kılıcla üzerine havâle olub ruh-u habîsini havaya ba's edeyim, dedi. Çün Cebele, Ubâdeti'nin (r.a.) kelâmın işitdi, korkdu ki ânâ cevâb vire. Pes dizgînin Mâhân'a dönderib feza'le ve ru'bla geldi ve Ubâde'nin kelâmından korkudan kalbi toptolu olmu. Çün Mâhân önünde tevakkuf etdi, benzînde fezâ'-ü cezâ' zâhir oldı. Mâhân itdi: Noldı? İtdi: Ey Melik ben tahvîf ve ter'îb etdim ve ümîd dahi gösterdim. Emmâ mecmû'su, ânların kâtında berâberdir ve iderler ki; bizim arzûmuz değıldir, illâ kitâldir, dediler. Mâhân itdi: Yâ bu feza' nedir ki, senden zâhir oldı, ânlar dahi sizun gibi Arab değıl midir, siz ânların mîslî değılmisiz ve ben şöyle işitdim ki, ânlar otuz bindir ve siz altmış binsiz, sizun eyînuz ânların biriyle mukâtele kılmaz mı? Senin üzerine olsun, Yâ Cebele yürü sen ve ümmûn oğlanları ve ânlarınla mukâtele eylen. Ben dahi sizun ardınıza varam. Eğer siz ânlara zafer bulâsız, Melik bizimle sizun arânuзда müşterek ola ve bize akrab-ı nâs olasız ve Arab bilâdımızdan ahz etdiğın Melik size teslîm ede, deyüb ânı atâ'ye tergîb edib o mudur? Dedi ve Müslümânları kîtâle tahrîz ederdi. Ol dahi Mâhân sözün kabûl etdi ve Gassân'dan ve Cüzâm'dan [vr.240a] ve gayrından halkına haber edib, bir yerde hazır olalar ve dır'ların giyüb yarâklanalar. Pes ânlar dahi öyle etdiler gömgök demura gark olub sevâd oldular ve Rûm'dan bir ehadd ânlara muhâlata etmedi ve Cebele ânların önünce yûrüyüb kızıl altundan dır' giymişdi ve teb' amelinden bir kılıcı vardı kuşandı ve Herakl ânâ 'akd etdi ki râyet elinde ve Cebele altmış bin mütenassire-i Arab ile ashâbdan yana (r.a.) yürüdü. Tâ ki ol ve onunle olanlar, Müslümânlarla mukâbil geldiler, sanasın sed-i hadîddir. Râvî ider: Ebû 'Ubejde dahi Ubâde ile ânunle Cebele ortâsında olan kelâmı tahdâs ede dururdî ki, ânlar bunların üzerine çıkâ geldiler. Çün Müslümânları görüb bildiler, birbirine çağırub Müslümânlar, Arab-ı mütenassire sizun kîtâlinuze geldiler erişdiler, dediler siz ne dîrsiz? İtdiler: Biz dahi ânlarınle mukâtele edib, Allah'dan nasr taleb ederiz, dediler ve Müslümânlar kâsd etdiler ki, ânların üzerinedir ve gelib yûriyeler. Pes Hâlid çağırub itdi: Sabr eylen, Allah size rahmet eylesun ta'cîl eylemen, Zîrâ

ânları körlük bindirdi, ânlara bir mekîde edem ki ânunla helâk olalar, dedi. Ebû 'Ubeyde (r.a) ânâ itdi: Ol mekîde nedir Yâ Ebâ Süleymân? Dedi. Hâlid itdi: Ey Emîr; Rûm bizim üzerimize kendu cinsimiz Arab'la isti'ânet taleb ederler ve ânlara, bizim 'adedimizün iza'âfıdır. Eğer bizim hepimiz bir kezden ânlara mukâtele edersevüz bu nesne-i za'f ve vehn ola, dedi ve ben dilerim ki ânlara kendulerden âdemler gönderdim ki vârib sa'y edeler üzerimizden redd edeler. Eğer bunu bâşarı bulurlarsa bizden rûcû' edeler. [vr.240b] Bu müşriklere kesr ve vehn-i 'azîmdir, eğer dönmeyub elbette harb-u kıtâl taleb ederlerse bizden ânlara az âdem çıka ki ânları ârdlarına döndere, dedi. Ebû 'Ubeyde (r.a.) Hâlid'in sözünden ta'accûb etdi. İtdi: Yâ Ebâ Süleymân tedbîrin ne isâ eyle, dedi. Bu böyle olsa Hâlid, Kays bin Saîd'i ve Ku'b bin Melik ve Mu'âz bin Cebel'i ve Câbir bin Abdullah'ı ve Hâlid bin Nerîd'i radyâllahu 'anhum ecma'in kağırdı. Geldiler, itdi: Ey Ensâr; Allah ve Resûl'u iş-bû Arab ki size geldiler ve kıtâlinuz dilerler, ânlara Lahm ve Cüzâm ve Gassân'dır ve ânlara sizun ümmûnuz oğlanlarıdır. Ânlara varın söylesun ve cehd edin ki, harbinuzden redd edesiz. Eğer kabul ederlerse hoş ve illâ bizim kılıcımız dediler ve biz ânlara kıtâline kâfiyuz, dedi ve Resûlullah'ın Ashâbı ki Ensâr'dan beş riel idi. Ânlara hurûc edib vardılar ve Cebele, Müslümânlara mukâbil konmuşdu. Müslümânların harbin dilerdi. Bunlar dahi, ânlara yakîn vardılar. Çün Gassâna yakîn vardılar. Câbir nîdâ edib; Yâ Ma'âşire'l-Arab Gassân'dan ve Lahm'dan ve Cüzâm'dan biz sizun kardeşleriniz ve size yakîn varmak dileriz, dediler. Cebele yakîn varmağa izn verdi. Vâkîdî ider: Rahimullah, bu mezkûr Ensâr, Cebele kâtında gördiler ve ol bir dîbâc-ı ahmer-i hamîde cülûs etmişdi ve altına harîr-i âsfer düşmüşdi ve bir vesâre üzerine cülûs etmişdi ve dâiresinde Alhafne ve Gassân begleri oturdılar ve Arab beglerin selâmıyla buni selâmladılar. Pes Cebele ânlara ta'zîm etdi ve kâtında oturtdı. İtdi: Ey Ümmûm oğlanları siz rahm ve kerâbetsiz ve size yetişân iş-bû ceşden [vr.241a] ben size geldim ve sizden bana bir riel geldi ve makâlde ifrât etdi ve fî'ilde ve sûâlde teşdîd etdi ve siz bana niye geldiniz? Dedi ve evvel söyleyan Câbir bin Abdullah idi (r.a.). Ey Emmûm Oğlı; biz sana söylediğimizden, bizi mu'âhize eyleme. Zîrâ bizim dînimiz kâim olmaz. İllâ her Müslümân nasihatle vâcibdir ki sen zû-rahm ve kerâbetsin ve biz sana geldik ki İslâm'a da'vet edevüz ki sen dahi bizim milletimiz ehli olasın ve bizum üzerimize ne vâcib olursa hayrdan ve şerrden sana dahi vâcib ola. Zîrâ bizim dînimiz şerîkdir, dedi. Cebele itdi: Bu nesne-i kabûl etmezim. Emmâ bu kadar vardır ki ben dînimle

müttehimem ve siz yâ Ma'âşire'l-Arab'ül-Hazrec, kendu nefsun için bu nesneye râzı oldunuz ve ben dahi kendu nefsimiz için bir emre râzı olduk. Sizun dîninuz size bizim dînimuz bize, dedi. Ensâr, ânâ itdiler: Sen ricl-i şerîk-i fâzılsın, senin gibi kimesne İslâmî ve ânın rif'atine ve şerefine câhil olmak gerekmez. Ânı kabûl eyle ki rüşd bulub saîd olasın, dediler. Cebele bundan ibâ etdi. Ensâr ânâ itdiler: Eğer sen dînin terk etmek istemezsen gel bizden ve kîtâlimizden vâz gel ve nazar edib, gör ki âkıbetü galebe kimun olur. Eğer bizim olursa ve sen dînimize girmek istersen kabûl ederiz ve sen dahi bizden bir kardâşımız alursun, eğer bundan ibâ edersen senden cizye kabul ederiz ve yerunda seni mukarrer kıluruz. Cebele itdi: Ben korkarım ki eğer sizun kîtâlinuz terk edersem ve Rûm sizun üzerinize galebe ederse ben ânlardan emîn olmazım. Bilin beni beldemden çıkaralar. Zîrâ Rûm benden râzı değildir. Meğer sizunle mukâtele edem³⁷⁹ [vr.241b] ve beni beklediler ve Arab üzerine bâş eylediler ve eğer ben, sizunle olursam tâbi'-i zeneb olurum metbû' olmazım, dedi. Ensâr itdiler: Çün dediğimize rızâ vermedin. Eğer sanâ zafer bulursavüz, senî katl ederiz ve senin bizimle rahmin vardır ve bizim kılıcımızdan hazr et ki, senü gelir ayırur ve beyinler tâğıdur ve sizden gayrıyla harb etmek bize ehabbdır. Ensâr bunun bu kelâmdan murâdı tahvîf ve tergîb idi ki, ânlardan munsarif ola ve Cebele bu nesneden ibâ etdi. İtdi: Salîb hakkıçün elbette ol kavmle kîtâl ederim. Eğer kardâşım ve ehlim olursa, dedi. Kays itdi: Yâ Cebele ibâ etdik. Meğer şeytân kalbinî ihâta etmişdir ve senî nâre cezb ider ki helâk olasın, biz geldik ki seni İslâm'a da'vet edevüz. Zîrâ senunla kavm-i kabileyüz sözümüz kabûl etmezsen, bizden bir cenge uğrayasın ki ânunle yiğit kocâlur, dedi. Ândan Kays bin Saîd sıçrayub yerunden deru geldi ve kavmine deru gelen buna didi; Cebele yârın savâşa yarâklanun, didi. Bunlar dahi Kayne'den gidib Hâlid'e ve Ebû 'Ubeyde'ye varalar (r.a.)'ma ve Cebele'nin haberîn bunlara bildirdiler. Hâlid (r.a.) kon ânı ki Allah ânı ırâk eylesun Resûlullah'ın (s.a.v.) dirliğün. Cebele bizden erenler göre ki, ânlarunle cenk etmekte Rabbü'l-Âlemîn'un rızâsundan ârtuk murâdları yokdur, dedi. Mâ-sahh [vr.242a] didi. Ândan itdi: Ey Müslümânlar; Arab-ı mütenassıra altmış bin âdemdir ve şeytân-ı bölükdür ve biz otuz begden ziyâdeyuz rahmin bölügüyüz ve dileriz ki; bu çok cemâ'ate bizim öz cemâ'atımızde buluşavüz eğer bu vechle, Cebele ile cenk edersavüz düşmanımız gönlünde bizim heybetimiz olmaz. Emmâ bizden bu Arab'ın cengi için erenler seçelim, dedi. Ebû Sûfyân itdi: Bârekallah, Yâ Ebâ Süleymân;

³⁷⁹ Vr. 241a'da Derkenar: Ve bizden sana vâcibdir.

tedbîri ânâ nîce dilersen eyle ve Müslümânlardan kimi dilersen al, dedi. Hâlid itdi: Ben dilerim ki, Müslümânlardan otuz âdem ayurtalum ki bizim bir erimuz, ânların iki binine mukâbil ola, didi. Müslümânlar bunun sözün işîdib ta'accüb etdiler, sandılar ki latîfe eder ve ol gün ânâ evvel hitâb eden Ebû Süfyân Sahir bin Harb idi (r.a.) İtdi: Ey Velid Oğlı bu sözi ne dersin, latîfe ile mi dirsın, yoksa gerçekden mi dirsın? Dedi. Halid itdi: Ânın hakkı çün ki ben ânın kavlım bu sözü gerçekden dedim, dedi. İtdi: Öyle ise Allah emrine muhâlif ve nefesine zâlim olursun ve ben öyle fikr ederim ki, bu işde sana mu'âvenet yokdur. Eğer idersen ki, bizim birimiz ânların iki yüzüne mukâbil olur, ândan yekdir ki birimiz iki binine mukâbil olur diyasın. Zîrâ bu sehldir ve yekizdir ve Allah Teâlâ kullarını esirgeyicidir. Bize farz etdi ki birimiz ikiye ve yüzümüz [vr.242b] iki yüze ve binimiz iki binine mukâtele ede. Sen idersin ki otuz âdemle altmış bine mukâtele edelim. Bu nesnede kimesne sana icâbet etmez, eğer icâbet ederse nefesine mağrûr ve katline mu'in olmuş ola, didi. Hâlid (r.a) itdi: Yâ Ebâ Süfyân; İslâm'da korkak, câhiliyetde yürekli olmasa ve cengden kendunu habs etme. Bu sözden dilek dut gör ki Müslümânlardan kimlerî ayurtlarım, kaçın ki ânları göresin bîlesin ki ânlar şol erenleridir ki, nefislerin Allah için hibe etmişlerdir ve cengden murâdları, Allah'dan artuk değildir ve her kimin zamîrinde Allah Teâlâ bu nesne-i bîle üzerine vâcib olur ki, ânâ nusret eder. Eğer niyâr-ı odda dahi görürsâ, dedi. Ebû Süfyân itdi: Yâ Ebâ Süleymân dediğün gibidir ve ben böyle dediğim Müslümânları esirgediğimdendir. Eğer bu nesneye kasdın gerçek ise, halkımu altmış eyle ki her birî binle cenk ede, didi. Ebû 'Ubeyde itdi: Ebû Süfyân hoş itdi. Hâlid itdi: Vâllah böyle etdiğümden murâdım düşmanımıza mekr etmek idi. Zîrâ ânlar Allah'ın 'avnî ve fazlıyla sanub, kaçub beglerine varacak soralar ki; size münhezim iden ne kadar âdemdi? İdeler ki; otuz âdem idi. Pes ânların gönlüne korku düşe ve Mâhân bîle ki bizim leşkerimiz ânlara berâberdur, didi. Ebû 'Ubeyde (r.a.) itdi: [vr.243a] dediğün gibidir. Emmâ sen altmış âl ki, bir cemâ'at olasız, birbirinuze yardım edesiz, dedi. Hâlid itdi: Üş ben erenler ayurtlayayım ki ânların sabrîn ve ikdâmın bilirüm ve bu nesne-i ânları 'arz edeyim ve ânlardan her kimin gönlü, bunu kabul etmezâ Hâlid'e görünmez. Kim bezl ede meğer kendu nefsîn ve Allah ânâ tevfiik ve virsun sevdiği ve dilediği nesne üzerine, dedi. Abdullah bin Ömer bin el-Hattâb (r.a.)'mâ itdi ki: Müslümânlardan Hâlid evvel ayurtladığı Resûlullah'ın (s.a.v.) emmûsî oğlı Zebîr el-'Avâm idi. Ândan sonra Fâzıl bin Abbâs idî, Vâkîdî itdi: Merhuf bin 'Adî'den şöyle işitdim ki, itdi: Hâlid ol altmış idi, adlu

adıyla kağıracak ben Kayne'de âdem evvel kağırdığı Zebîr bin el-'Avâm idi. Dâhi Fâzıl bin Abbâs idi. Ândan itdi: Kanî Hâşim bin Saîd bin Fâris Benî Temîm kanî Ka'kâ' bin Ömeru't-Temîm'e kanî Şercîl bin Hasene kanî Hâlid bin Saîd bin el-Âsî bin Ömer ve kanî Abdullah bin Ömer kanî Yezîd bin Ebî Süfyân kanî Safvân bin el-Fazıl, kanî Safvan bin Ümmiye kanî Sehil bin Ömer ve kanî Rebia'tü bin Âmir kanî Dırâr bin Ezver kani Râfi' bin Umeyr kanî 'Adî bin Hâtem kanî Mâlik bin Ensârî kanî Sevid bin Ömer ve kanî Ubâdetü bin Sâmet kanî Câbir bin Abdullah kanî Ebû Eyyub Halîd bin Yezîd kanî Abdurrahman bin Ebî Bekr Sıddîk kanî Abdullah bin Ömer bin el-Hattâb [vr.243b] kanî Nasr bin el-Hâris kanî Abdullah bin Tafîr kanî Ebû Libâne bin Abdülmünzer kanî 'Avf bin Sâ'ide kanî Âbs bin Kays kanî Ubâde bin Ubeydullah bin Râfi' kanî Ubhade ve ol bir halâik idi ve savâşda yüz ere mukâvemet ederdi. Kan 'Ubeyd bin Abîd kanî Magis bin Kays kanî Hilâl bin el-Sâbire ki ehadd gününde sabr etmişdir ve Allah Teâlâ ânâ zikr etmişdir: "*Ve in yekün minküm mietün sâbiratün yağlibû mieteyn*"³⁸⁰ kanî Useîd Sâ'idî kanî Kılâl bin el-Hâris kanî Hamizetü bin Ömer ve kanî Abdullah bin Yezîd. Vâkîdî itdi: Rahimullah ki Hâlid, Cebele'nun cengiçün da'vet etdiği erenleri bir bir adıyla kağırdî. Emmâ ben bu zikr etdiğimle ihtisâr etdim ve Ensâr'ı anmadım. Zîrâ Hâlid kavmin çoğun Ensâr'dan ayurtladı çün ânlarî ziyâde kağırdı. Ensâr itdiler: Hâlid bugün Ensâr'ı takdîm eder ve muhâcirleri te'hîr eder. Şek yokdur ki gönlünde Ensâr'dan bir nesne vardır. Yâ budur ki ânları kavmlerinin cengiçün sansâ gerekdir ki göre ki ânın üzerine sabrları nîcedir. Yâdlarına bunları mehlekiye takdîm ede ve Magîre oğluna şefkat eder, dediler. Pes Hâlid ânların böyle didiğün işitdi ve ilerü varub Ensâr'ın evcâkları arasına girdi ve itdi ki: Vâllah vâllah Yâ Ömeru bin Âmir oğlî ben, sizi bir nesneye kağırmadım. İllâ kendu nefsimе râzı olduğuma kağırdım ve size gâyet ânâ niz'am için ve sizden yardım umduğum için kağırdım siz kalbinde imân-ı râsih olanlardansız, [vr.244a] dedi. İtdiler ki; gerçeksen Yâ Ebâ Süleymân deyüb, ol kavmin ekserî ânunle görüşdiler gönlin hoş etmek için. Vâkîdî itdi: Hâlid ol âltmışdan sonra kağırdığı Hâtib bin Ömerû bin ad-ı Şems idi. Kâl Alrâvî Hadsetu 'an Humeydin el-Tavîl kâl Hadsenî Cedi ve kân memen nakl-i Fütûhu'ş-Şâm 'anşa ve karî zelenen 'alî meşâhiye ki bedrestî-i Bedr ehlînden her kim kaldıysa Yermük gününde cihâddan hiç biri tahallûf etmedi. Meğer bir kaç Müslümânlar ki; Ömer bin Hattâb'la Medîne'de Müslümânlar musâlahâ tedbîr ederlerdî. Râvî itdi: Çün Hâlid,

³⁸⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Enfâl Sûresi, Âyet 66, vr. 243b.

Hâtib'i altmış kişinin sükûndan kağırdı. Yüzünde gazâb zâhir oldu ve Hâtib'in kardâşı Sehîl bin Ömerû-yı İslâm'da gâyetde adüvvü duymuş idi ve Resûlullah çok kerre etmişdi ki: Yâ Resûlullah eğer kardâşım kâtunda kudretim yeteydi açardım demiş ve Resûlullah (s.a.v.) ânın hüsn-ü imâninî ta'accûb iderdi. Çün Yermük günü oldu. Hâlid, Sehîli takdîm, Hâtib'i te'hîr etdi. Hâtib'in içi hışmla ve vesvese ile toldu ve deru gelüb, Hâlid'e (r.a.) itdi: Ey Velid oğlu, sen bu beytun ehline hemîşe-i mu'ânetsin, takdîm olacağı te'hîr ve te'hîr olacağı takdîm edersen bundan murâdın oldır. Kim bizi zâyi' edib, ırklarımızı takdîm ede sen ve Emîrû'l-Mü'minûn Ömer bin Hattâb'ın (r.a.) firâsiyyesinde hatâ etmedi ki sen kendune bâkub nâz edersin. Vâllah sana feth etdiğiyle [vr.244b] fer-i hüsn ve kendu nefsinê şecâ'atinle bakarsın ve kalân halkı senden kem görürsün. Eğer Allah Teâlâ'dan korkmassam ve Kurân'da mezkûr olan iş-bû âyetden ihtiyât etmesem ki buyurmuşdur "*Ve alâllâhi fel yetevakkeli 'l-mü'minûn*"³⁸¹ dizginümü dizginune ve âtumi âtune koşardım ve senunle ikîmuz bu kavm-i keferiye hamle ederdik ki, Allah ve mü'minler görelerdî ki Allah Teâlâ yolunda müşrikler cengine, ikimizden kankımız sabr edicidir, dedi. Pes Hâlid bunun kelâmından kakuyub itdi: Allah sana ve senun begdâşlarına kelâm kılmıştır ve dillerinuzu söylemekle uzatdığuz. Tâ ki Ömer bin Hattâb'ın (r.a.) bana melâmetin arturdığuz bilmezim ki sizin bu kelâmla günâhınız var mıdır ve bu değildir. İllâ Allah'dan belâdır ki bu kelâmla dilleriniz söyletdi. Beni sınar ve sabrım dener ve ben ândan tevfiik ve selâmetlik dilerim ki, gönlümden şeytân-ı hamîyyetin ve nefsi isyânın gidere, dedi. Ândan itdi: Vâllah Yâ Hâtib; eğer bu kelâmdan sonra dilerse ki, Hâlid yüzü üzerine basâsın Hâlid bu nesneden incinmeye mecmû' bu nesne Allah'a alçaklıktan ve Resulûllah'a itâ'atindendir, dedi. Pes Müslümânlardan her kim Hâlid sözün işitdiyse mecmû' alkış edib, kelâmın beğendiler. Ebû 'Ubeyde dahi Hâlid'in heb sözün işitdi ve ağladı itdi: Vâllah Yâ Ebâ Süleymân değilsin, sen illâ bu kelâmatî saklayıcısın, dedi. Ândan deru gelib Hâtib'un elin aldı ve Hâlid eli üzerine bıraktı, birbiriyle görüşdüirdi [vr.245a] ve itdi ki; ben umârim ki bunlar, şunlarun ola ki Allah Teâlâ Kitâb-ı 'Azîz'inde buyurmuşdur ki: "*Ve neza'nâ mâ fi sudûrihim min gillin ihvânen 'alâ sürurin mütekâbilin.*"³⁸² Vâkîdî itdi Rahimullah: Çün Hâlid Müslümânlardan âltmış er arundıladı ol erenlerden ki eğer birisi yalnız başına bir leşkere mukâbil olmağa kasd etsâ idi elinden geleydi. Ânlara itdi: Bu

³⁸¹ Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Sûresi, Âyet 122, vr. 244b.

³⁸² Kur'ân-ı Kerîm, Hicr Sûresi, Âyet 47, vr. 245a.

leşkere benumle hamle etmek bâbında ne dersiz? Allah size rahmet etsun ki, bizimle harb etmeğe geldi ve ânlar dahi siz çelin Arab'dır ve siz ânları ve cenglerin evkât bulursuz. Eğer sizun sabrınız olub, Allah size sabrınız ile kuvvet ve nusret vîrib, bu Arab'ı hezimet edersenuz, bilun ki bu ulû leşkeri dahi sarasız ve gönüllerine sizden korku düşüb ziyânla dönüb kaçarlar, dedi. İtdiler: Yâ Ebâ Süleymân; bizimle ne dilersen işle ve bizi ne dilersen bırak ki vâllah elbette düşmanumuzla, dînine nusret edib, Allah'ın havline ve kuvvetine tevekkül edenlerin ve âhiret talebinde nefsin bezl edenlerin kitâlin edevüz, dediler. Pes Hâlid bunlara hayrle du'â kıldı. Ebû 'Ubeyde dahi incilîn etdi: Yaraklanun, Tengrî size rahmet etsun ve yarâğınız elunuza âlun ve yarâğınız kılıc olsun ki, ölüme yakîn edici kılıcdur ve biriniz segû âlmasun, zîrâ segû hâindir, vakit olur ki dürtücek sâvaşur ve ok dahi alman zîrâ ok ölümdür, kimi dokunur kimi dokunmaz. Emmâ cengin devrânı kılıc üzerine döner ve âtlarınızın yükreğün binun ve inândığunuz âtdan gayrîn binmen ve birbiriyle va'ad [vr.245b] edişdiler ki, Resûlullah'ın (s.a.v.) havzı katında buluşalar. Râvî ider: Bu âltmış kişi odâlarına tâğıldı ki, yaraklanub ehliyle ve evlâdıyla selâmlaşalar. Emmâ Dırâr bin Ezver haymesinde vardı ki, yarâğın girüb, kardâşlarına ve kız kârdaşı Havle'ye selâm vîre, Çün yarâğın temâm etdi ve kız kardâşı itdi: Ey kardâş bana ayrılık umân gibi vedâ' edersin. Bana haber vir ki kasdın nedir, dimek istersin? Pes Hâlid'le düşmana varmağa kasd etdiklerin haber virdi. Havle işitdiysâ ağladı. İtdi: Yâ kardâş ne dilersen eyle ve düşmanunle buluş, senun yakînün budur ki Allah sana nâsrdır ve düşman senin ırâğ olan ecelûnu sana yakîn eylemez ve yakîn olanı ırâğ eylemez. Eğer sana bir vâki' uğrarsa yâ düşmandan zarar yetişirsâ ol Allah için ki ânın şanı ulûdur. Havle yîr üzerinde oturmıya yâ dârın ala, yâ tîzde sana ulaşa deyub, ağladı. Dırâr dâhi bunun ağladığıyla ağladı ve temâm yarâğın gördü ve geru kalân Resûlullah'ın ol altmış ashâbi dahi öyle etdiler ve ol gîce sabâha değın birisi uyumadı, yârâkların girdiler ve 'avratlarıyla ve oğlâncıklarıyla esenleşdiler ve namâzla ve du'â ile zâdeliğle, ağlamağla döndüler ve Allah Teâlâ'dan nusret dilerler tâ sabâh olunca. Çün sabâh vakti oldı, abdest aldılar ve ezân okudılar ve Ebû 'Ubeyde (r.a.) ânlarla sabâh namâzın kılıvirdi. Çün namâzdan ferâğ oldılar. Cenge evvel çıkmağa ön Hâlid [vr.246a] idi (r.a.) yârânlarını çıkmağa könderdi ve bunu itdi:

Hebbû cemî'an ihvetî ravâhan
Nahve'l-'advi nebteğî el-kevâhan

Nercû bizâlike 'l-fevze ve 'n-necâhan

Îzâ bezelnâ dûnehû el-ervâhan

Râvî bir beyt dâhi inşâ etdi. Emmâ bilmezim ki nedir. Ândan odasına girdi ve 'avratlarıyla selâmlaşdı ve silâhlanub âtına bindi ve çıkub halkın önünce yürüyüvirdi ve ashâbı bir bir gelüb ânın katında cem' oldular ve sonra Ebû 'Ubeyde geldi ve Zebîr bin 'Avâm geldi ve 'avratı Ebû Bekr kızı Esmâ dahi ânı gönderdi. Böyle geldi ve ânın yânında kardâşı Abdurrahman idi radiyallâhu 'anhum ecma'în ve Esmâ ânlara du'â kıldı ki geru selâmet geleler deyu kardâşına itdi: Ey kardâş hamle edicek erim Resulûllah (s.a.v.) emmüsü oğlundan ayrılma. Ândan nîce görürsen sen dahi öyle eyle, ol nîce kîtâl ederse sen dahi öyle kîtâl eyle ve Allah yolunda melâmet edicinin melâmeti seni ahz etmesun, dedi. Pes Resûlullah (s.a.v.) yârânları vedâ' edib yürüyüvirdiler ve Hâlid aralarına sanasın ki kağân arslan idi ki, arslanlar ânı ara yîre aldılar. Tâ ki gelib Cebele ashâbı, Arab-ı mütenassirenun mukâbelesinede durdılar. Râvî ider: Tengrî düşmanı Cebele'yi gördü ki Müslümânlar üzerlerine yürüdiler emmâ âz âdemdir. Öyle sandılar ki elçilerden ânlardan uzlaşmak taleb ederler. Pes Cebele Arab-ı mütenassireye çağırıp cenk etmekçün bunları hazırladı ki Müslümânların gönlüne korku berge etdi. İtdi: Yâ el-Gassân; salîb-i nusret için [vr. 246b] ta'cîl edin ve ânâ inkâr edenle cenk edin, didi. Bunlar dahi sözün kavlı etdiler ve cenk yarâğın aldılar ve salîbleri getürdiler ve cenk için saf bağladılar ve üzerlerine güneş toğub cebelerî ve uşakları güneş şu'âyile yıldır yıldır sanasın od şu'leleridir ve durub bakarlar ki Müslümânlar neyleler. Çün iki cem birbirine mukâbil olub durdılar. Hâlid (r.a.) ashâbı ortasından çıkub ânlara yakîn vardı. İtdi: Ey Salîbe tapıcılar ve karbânicılar gelin savâşa ve dürtüşmeğe, dedi. Çün Cebele Hâlid'in kelâmın işitdi, bildi ki elçîliğe gelmediler, bilinile cenge geldiler. Pes Cebele leşkerinin kalbinden çıkub üzerindeki giyimiyle meşhûr oldı. İtdi:

Ve nahnü limen 'abedu's-salîbe ve men bihi / nestû 'alâ men âbinen bifi 'âlinâ
Na 'lû hagîgan bi 'l-mesîhi ve ümmehû / ve 'l-harbu te 'alleme ennehâ mîrâsunâ
İnnâ haracnâ ve 's-salîbe emâmena / keymâ nübeddid cem 'aküm bimerâminâ

Ândan Cebele itdi: Bize çağırın ve kîtâlimizde bizim için nusret istiyân kimdir? Dedi. Hâlid itdi: Ol kişî benim, gelun beri meydâne, dedi. Cebele itdi: Biz sizun

harbinuz ve cenginuz için yarâklanub dururuz, dedi. Râvî itdi: Hâlid ânâ sözüyle ta'accüb gösterdi, itdi: Yâ Cebele; siz öyle sanursuz ki biz sana elçiliğe geldik. Cebele itdi: Ne'am, Hâlid itdi: Böyle sanma biz gelmedik, illâ sizinle cenge geldik eğer, idersenuz ki biz âz cemâ'atûz, Allâh Teâlâ bize sizun üzerinize nusret virür, dedi. Cebele itdi: Ey Yiğit; nefesine ve kavmine zarar eyledin ki bizim [vr.247a] kıtâlimizie geldin, dedi. Hâlid (r.a.) itdi: Bunî zann etme ki vâllah sizun cenginize biz yeteriz. Bizim her birimiz, sizin binunuze hâl budur ki bizim ba'zımız bizimle bile gelmedi ki ânlar savâşı şöyle isterler. Niteki sûsuz kişi sûf-ı latîf sûyî ister, dedi. Cebele itdi: Ey Benî Mahzûm kardâşı; ben senî aklda tafdîl ederdim ve senî bahâdîrlar yerine 'adârdım. Tâ senden bu sözü işidince ki siz altmış yoldaşunle bizim hangımuza düşersiz. Hâl budur ki biz dahi Gassân ve Lahm ve Cüzâm ulûlarıyuz. İmdî, işde ben âltmış bin âdemle üzerinize hamle edelum ki sizden biriniz kurtulmasun, dedi. Ândan kavmine çağırıp itdi: Yâ el-Gassân hamle eylen. Çün ulûlarından bünü işitdiler. Ol altmış bin âdem bir agûrdan dübdüz Hâlid ile yoldâşlarî üzerine radyâllahu 'anhum ecma'in hamle etdiler. Ashâb dahi yerlerinde muhkem durdılar, deprenmediler ve savâş bunların arasında yâlkılandı, âdem uhûldusundan ve kılıçlar ışka dokunmakdan ve tırâkdan gayrî nesne işidilmezdi. Tâ ki Müslümânlardan ve müşriklerden bir ehadd sanmadı ki, Halid ve ânunle olanlardan birisi kurtula. Pes Müslümânlar tekbîr etdiler. Emmâ her biri kardaşları çün ızdırâbda idi ve birî birine iderlerdi ki: Hâlid yoldâşlarumuza zarâr virüb helâk eyledi. Râvî itdi: Rûm itdiler: Eğer Cebele bu kavmi helâk iderse kemânsuz Arab'ın helâklığı bizim elimizdedir, dediler. Durmayub savâş ederlerdi. 'Ubâde bin Sâmet itdi: Hâlid'in ve Abdullah bin Ömer'un ve Zebîr bin 'Avâm'ın ve Abdurrahmân bin Ebî Bekr Sıddîk'in ve Fazl bin Abbâs'ın [vr.247b] ve Dırâr bin Ezver'in radyâllahu 'anhum ecma'in yüzleri âğ olsun ki gördüm bu altısı cengde birbirine omûz berâber edib, birbirin sakladılar ve birbirinden ayrılmadılar. Tâ şuna değin ki Gassân leşkerinden bir cemâ'at bunların üzerine kasd etdiler ve bu hâl şol vakt idi ki, ashâbın altısı ânların içlerine kılıç koyub mübâlağa âdem katl etdiler. 'Ubâdetu bin Sâmet itdi: Ben dahi ânların arasına girdim ve ânların cümlesinden biri oldum. İtdim: Ânlara ne gelürsâ bana dahi gelsun, didim. Hâlid Resulûllah'ın (s.a.v.) ashâbına nidâ edib; mahşer bu yerededir, Hâlid'e arzusu virildi, dedi. Çünkü arâmızda savâş kerîm oldu. Hâlid âtından ayrıldı. Hişâm Merkâl dâhi ayrıldı ve bunların üzerine çok âdem yığıldı ve Zebîr bin 'Avâm ve Fazıl bin Abbâs bunların dört yanında korurlardı ve Fazıl çağırıp, gidin yâ âtlar

cemâ'atî ashâbden ırâk olun. Ben fâris du'âsıyım ya'nî segû urucû ben Velid Abbas'im ben Resulûllah (s.a.v.) emmûsî oğluyum dirdi. Ubadetû bin Sâmêt itdi: Resûlullah hakkıçün Abbâs'ın yiğirmi hamlesin saydım. Ol cemâ'ate ki gelib; Hâlid ve yâranlarını ihâta edin, cemâ'atine hamle etdi ve her hamle etdiğince âdem depeleyûb âtdan yıkardı. Tâ ki bunları Hâlid'in ve yâranlarının üzerinden urdı ve âtin Hâlid'e virdi ve kendu kâfir âtlarından bir âta bindi ve Hişâm Merkâl'ı dahi bindirdi ve ol kavme öyle hamle etdiler sanasın ki cengde değillerdi ve ol gün cengden fârig olmadılar tâ güneş 'arûba varınca. Emmâ Müslümânlar gâyet ıztırâbda idiler kardaşlarıçün. Emmâ Ebû 'Ubeyde (r.a.) [vr.248a] Müslümânlara çağırub itdi: Yâ Resûllah'ın Ashâbı; Hâlid yoldâşlarıyla helâk oldu ve Müslümânların erenleri gitdi. Hamle eylen, Allah size bereket virsun, görelum kardaşlarımız noldı? Didi. Pes mecmû' Müslümânlar sözünü ve işâretlerini kabul etdiler. Meğer Ebû Süfyân ki, ol Ebû 'Ubeyde'ye itdi: Yâ Emîr öyle etme, zîrâ ol kavm elbette halâs bulurlar, görâsın ki ne olur, dedi. Râvî itdi: Ebû 'Ubeyde ânın sözüne iltifât etmedi. Kasd etdi ki; hamle ede ve gönli tolub ağladı. Ol bu halde iken mütenassire leşkeri münhezim oldı ve Müslümânlar tekbîrle ve tehlille âvâz çekdiler ve her birî nidâ edib; "*Lâ ilâhe illallah muhammeden rasûlullah*" dirdi ve biri biri ke-enne gelürlerdi ve kefere-i münhezim olub geruye döndüler. Sanasın ki gökden bunlara sayha yetişdi ve Hâlid leşkeri kâhinden gelib çıkdı ve ânâ yetişân ta'abdan ve şiddetden âğzından dilî çıkmış idî. Ânun öyle olan yâranları dâhi öyle idi. Hâlid kendu ile olan, altmış yoldaşın teftîş etdi. Kâtında yiğirmisinden ârtuğun görmedi. Pes yüzüne şîller urdı. İtdi: Ey Velid oğlı Müslümânları helâk etdik. Allah katında, Emirû'l-Mü'mînun Ömer katında 'özü'n ne ola deyub müttehîr olub, durmuş idi ki Ebû 'Ubeyde çıka geldi ve nice Müslümânlar dahi ânunle bile geldiler. Ebû 'Ubeyde kenduyle oturduğu cezâyâ nazar etdi. Gördü ki müşriklerin ardınca gitmekden meşgûl olmuş. Pes çağırub, Yâ Ebâ Süleymân, Hâlid ne der? Didi. İtdi: Ey Emîr; Allah Teâlâ'yî müşrikler leşkerin bizimle kaçurdi. Emmâ ferih ârdunca terah, ya'nî gussa erişdi. Ebû 'Ubeyde itdi: Ol gussa nedir? İtdi: Yâranlarımdan kırkın yitirdüm. [vr.248b] Resulûllah'ın emmûsî oğlu ve Fazıl bin Abbâs ve Câbir bin Abdullah dâhi ânların içindedir dedi ve başlayub beraber âdlu adıyla zikr etdi. Ebû 'Ubeyde (r.a.) "*Innâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'un lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-'aliyyi'l-'azîm*" deyub, itdi: Yâ Hâlid ben sana didim idi ki senun acebun bize bir iş ider deyu ândan,

“*Innâ lillâhi ve innâ ileyhi râci‘ân*”³⁸³ didi ve Selâmetü bin Ahvas itdi: Yâ Emîr gel Ma‘raka’ye varalım. Yâranları ânda istiyalum eğer ânda görürsavüz hoş, yoğsa esîr oldular yâ küffârı kova gitdiler, dedi. Ebû ‘Ubeyde emr edib meş‘aleleri yakdırdı ve ulûlar arasında aradılar gördüler ki; Arab-ı mütenassireden beş bini ve ulûlarından ikisi katl olmuş ki biri Mata‘m bin Rıfâ‘tû Gassânî’dir ve biri Sedâd bin Evs idi ve Müslümânlardan onu bilündü, ikisi Ensâr’dan biri Kays binÂmir biri Selemetü bin Selâmetu’tû bin Hazrahî idi. Ebû ‘Ubeyde itdi: Vakt ola yâranlarımızın kalânı müşrikleri kova gitdiler, dedi. Ândan itdi: Allah’ım senden bize ferih vir ve Nebînun emmûsî oğlu Fazıl için bizi acıtma, dedi. Vâkıdî Rahîmullah itdi: Ebû ‘Ubeyde Resûlullah’ın Ashâb’ın yitürecek ki gönlü kalaklu ve gözî yaşlu idi, kayıtda olan kimesne şöyle haber virdi ki, itdi: Ey Müslümânlar kimdir ki yarânların ardınca vara ve haberin bize getüre ki ânun ecrî Allah üzerinde ola, dedi ve ânâ evvel cevâb viren Hâlid idi (r.a.) itdi: Ol kimesne ben olayım. Ebû ‘Ubeyde itdi: Etme ki sen cengden [vr.249a] yorgunsun, dedi. Hâlid itdi: Vâllah ânları istemeğe benden gayri kimesne gitmez, dedi. Ândan âtın, Hâzim bin Cebir bin ‘Adiye virüb, ânın âtın âlîb bindi ve ânın âdı Hitâl idi ve bir âtın doluydu ki ânâ tozdan ârtuk nesne erişmezdi. Vâkıdî itdi: Ol âtın essinden işiden bana haber virdi ki itdi: Yâ Ebâ Süleymân; beşâret olsun sana ne bir âta bindin ki ânunle Uhud’a ve Hayber’e ve Selâsal gününe ve Tebûk’e ve Yemâme’ye hazır oldum ve Hanîn gününde ‘Alî (r.a.) arkasına bindi ve Riddet gününde Ebû Bekr Sıddik ânâ bindi, dedi. Hâlid ferih olub dizginin dönderib ol kavmin ardınca gitdi. Müslümânlarda bir cemâ‘at dahi uyub bîle gitdi. Sehl vakt yürümeden tehlîl ve tekbîr âvâzın işitdi: Hâlid dahi ânlarla ol vechle cevap virdi. Pes ol cemâ‘at Hâlid kâtına geldiler. Önlerine Zebîr bin Avâm ve Fazl bin Abbâs ve Hişâm Merkâl radiyâllahu ‘anhum ecma‘în. Çün Hâlid ânlara nazar etdi. Ta‘zîm edib, selâm virdi ve Fazıl’a itdi: Ey Resulûllah’ın emmûsî oğlî halinuz noldı? İtdi: Yâ Ebâ Süleymân; Allah müşriklere hezîmet etdi ve ardlarına döndürdü, biz dahi ardlarına düşdük ve ardlarına düşdüğümüze sebep ol idi ki; bizden bir kaçımız esîr etdiler. Umdük ki ânları halâs edevüz ve ânları görâmedük ve şekk yokdur ki ânlar katl oldılar, dedi. Hâlid itdi: Gümânsız ânlar esîr olmuşlardır, dedi. Zebîr itdi: Neden bildin? İtdi: Zîrâ Mua‘reke’de ânları bulamadık. On Müslümândan gayrî Mu‘areke’de kimesne bulamadık. Biz dâhi yiğirmi ve siz yiğirmi beş ve beşi [vr.249b] esîr olmuşdur ve ânlar Râfi‘ bin ‘Umeyr ve Rabî‘atü bin Âmir ve Dırâr bin

³⁸³ Kur‘ân-ı Kerîm Bakara Sûresi, Âyet 156, vr. 248b.

el-Ezver ve Âsım bin Ömer ve Yezîd bin Ebî Süfyân'dır. Râvi itdi: Bunların esîr olduğu Müslümânlara güç geldi ve Ebû 'Ubeyde'ye döndüler. Çün Zebîre ve Fazıl'e ve Merkâl'e nazar etdi ki selâmet döndiler. Allah Teâlâ bunlara virduği nusret sebebiyle ferihlerdir. Eyeri kâşî üzerine secde etdi ve Allah'a şükr etdi. Hâlid itdi: Ey Müslümânlar vâllah nefsimi bezl etdim. Ola ki ölem ol nesne bânâ nasib olmadı ve her kim öldüysâ eceli yetub dururdu ve her kîm esîr oldıysâ ânın halâsî benim elumdedir in-şâ'âllah dedi ve Müslümânlar ölünce ferihle ve müşrikler tarhle döndiler. Râvî itdi: Arab-ı mütenassire Mâhân'a geldiler. Mâhân dahi Cebele-i kağırtı ve hâlin sordu. İtdi: Ey Melik biz ânların üzerine mansûr ve muzaffer idik, tâ karâluk gelince, sanasın ki bize bir kimesne âvâzla çağırdı ve cem'imiz perâkende oldu ve avlânmaz oldu ve şekk yokdur ki ol kavm mansûrlardır ve ânların yardımcıları vardır ki ol gün Tengri'sidir. Eğer öyle değılse ânların altı bini, bizim altmış binimize mukâbil olmazdı, dedi. Mâhân itdi: Sizden elçi gönderdim kabûl etmezler, çerî gönderdim sırlar salîb-i a'zam hakkıçün elbette yârın âtlumla, yayamla ânların üzerine hamle edeyim ve ânları ânlarınle hired-i merd edeyim deyub, ol gece döndi ve Cebele, Müslümânlara hîle etmek tedbîrinde idi. Emmâ Hâlid'e nîce hîle ede. Vâkıdî Rahimullah itdi: Ebû 'Ubeyde (r.a.) döndü ve tedbiri ânâ itdi ki: Yârın Rûmla [vr.250a] buluşâ. Vâkıdî itdi: Müslümânlardan çok kişi bana haber virdi şunlardan ki ânlara i'timâd ederim ve naklleri sahîhdır ki çün Ebû Ubeyde gördi ki Rûm bununle cenk etmeğe ikdâm etdiler. Emîrül-Mû'minûn Ömer bin Hattâb'a kitâb yazıb itdi: Bismillâhirrahmanirrahîm, Şâm'daki 'amelinde Âmir bin Cerrâh'dan selâm-u 'aleyke. Emmâ ba'dun Allah sana hamd ederim, şunun gibi Allah ki ilah yokdur. İllâ ol ve ânın Nebîsî Muhammed (s.a.v.) salavât ederim ve bilinile; Yâ Emirül-Mü'minûn ki Rûm eyyî mecmû' ehl-i salîbi bizim üzerimuze gönderdi ve bizim üzerimuze ol kavm cerâd-ı münteşir gibi geldiler ve biz Yermük'e geldik ve Rûmâ da yakîn yerde konduk ve 'adûvv sekiz yüz bin savâş eri vardır eyünduden gayrı ve altmış bin müntasire-i Arab vardır Gassândan ve Lahmdan ve Cüzâm'den ve evvel bizimle buluşan cebeledir. Kendunun altmış bin Arab ile ve bizde altmış âdem ânlara mukâbil oldu cenk etdiler ve Allah Teâlâ müşrikleri ânların elinde hezîmet etdi: "*Ve me'n-nasru illâ min indallâh*"³⁸⁴ ve bizim altmış yoldâşımızdan onî öldü ve ânlar; Râğlet bin Hâmid ve Hiş'am bin el-Müseyyeb ve 'Avâm bin Hâtib ve Hazrec bin Tâ'am ve Hantale bin Sâbit ve Sâmet bin Cevşeb ve İyâz bin Kâdem ve Nüffel bin

³⁸⁴ Kur'ân-ı Kerîm, Enfâl Sûresi, Âyet 10, vr. 250a.

Vadakâ ve Kays bin Âmir ve Selmetü bin Selâmet'dir ve Râfi' bin 'Umeyr ve Rebia'tû bin 'Umeyr ve Dırâr bin Ezver ve Âsım bin Ömer ve Yezîd bin Ebî Süfyân esîr oldu ve bizim niyyetimiz buluşmaktır ve Müslümânlardan gâfil olma ve muvahhidlerden bize meded gönder ve biz Allah'dan dileriz ki; İslâm'a ve ehline nusret eyleya ve's-selâm [vr.250b] 'aleyke ve 'alî Cemî'ül-Müslimînve Rahimullah ve berekâte, didi ve mektûbu dürdü ve Abdullah bin Karata virdi ve emr itdi ki: Medîne'ye yönele. Abdullah itdi: Yermük'den Cum'a gün ikinduden sonra Zi'l-hicce'nin on ikinci gününde çıktım ve bir Cum'da dahi Medîne'ye yetiştim, beşinci sâ'atde ve mescîd halkla tolmuşdu ve devemi Cibril kapusunda çökertdim ve Ravzae vardım iki reka't namâz kıldım. Ândan Resulûllah (s.a.v.) ve Ebû Bekr Sıddîk'a selâm virdim ve mektûbu Ömer'e gösterdim. Müslümânlar beni görünce çöğaldâşdılar ve boyunların benden yana uzatdılar. Ben dâhi Ömere geldim (r.a.) ve elin öpdüm ve ânâ ve Müslümânlara selâm virdim. Çün Ömer mektûbî okudı levnî müteyayyîr oldu itdi: "İnnâ lillahi ve innâ ileyhe râci'ün." Pes Osmân ve 'Alî ve Abbâs ve Talha ve gayri radyallahu 'anhum ecma'in itdiler: Yâ Emîr'ül-Müminûn kardâşlarımız mektûbunda ne vardır bizi dahi haberdar eyle, dediler. Pes deru gelüb minbere çıktı ve mektûbî halka okuyuvirdi. Çün mazmûnuna muttali' oldılar. Garî koparub kardâşlarıçün ağlaştılar. Ânlar ekser koyub muhabbetleri oldığıçün ve cemî' halkdan çok ağlayan Abdurrahman bin 'Avf Zeherî'di (r.a.) itdi: Yâ Emîr'ül-Müminûn bizi ânlara gönder, zîrâ eğer sen Şâm'a varursan Allah senunle Müslümânlarî kuvvetlandire. Emmâ vâllah ben nefsimle mâlımdan gayri nesneye mâlik değılum ve ânları Müslümânlardan durtunmazım dedi. Çün Ömer (r.a.) Abdurrahman sözün işitdi ve Müslümânlardan kardâşları çün şevklerin, korkuların gördi. Bana teveccüh [vr.251a] edib itdi: Ey Karat oğlu; Rûm üzerine mukaddem kîmdir? İtdim: Beş batrîkden biri Melikun kız kardâşı oğlıdır adı; Korîn'dir ve Derihân ve Kanâtîr ve Cercir'dir ve bunların salîbleri Mâhân Ermenî salibi altındadır ve mecmû'nun üzerinde ol Melikdir ve Cebele dahi altmış bin üzerine mukaddemdir. Bunu işitdiysa istircâ' etdi ve itdi: "Lâ havle velâ kuvvete illâ billahi'l-aliyyi'l-'azîm" ândan okıdı ki; "Yürîdüne li yufi'û nûrallâhî bi efvâhihim vallâhu, mutimmü nûrihî ve lev kerihel-kâfirîn" ³⁸⁵ ândan itdi: Bana ne işâret edersiz Allah size rahmet etsun, didi. 'Alî Kerimullah vecihe itdi; beşâret eylesen Allah size rahmet itsun, zîrâ bu işde Allah'dan bir alâmet olsa gerekdir. Bununle kullarını sînâr ki, işlerîn göre.

³⁸⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Saf Süresi, Âyet 8, vr. 251a.

Pes şol kimesne ki sabr ede ve muhkem dura, Allah katında zafer bulanlardan ola ve her kim sabırsız olub süstlük ederse helâk olanlardan ola ve bilun ki; bu ol cengdir ki Resûlullah (s.a.v.) bana zikr etmişdir ve bu ol cengdir ki zikri ebedî kalacaktır ve bu fitne-i mehlike-i mezmûmedir, didi. Abbâs (r.a.) itdi: Bu helâk edici yaramaz katına kimun üzerinedir yâ kardâşım oğlı dedi, itdi: Yâ emmi Allah Tebâreke ve Teâlâ'ya kâfir olub salîbe ibâdet edib, Allah ile veled dutan üzerinedir. Allah'n nusretine i'timâd edin ve ânâ tevekkül eylesen, didi. Ândan Ömer'e itdi: (r.a.)'a Yâ Emîrû'l-Mü'minûn âmelin 'Ebû Ubeyde'ye mektûb yaz, it ki; Allah'ın yardımı bizim yardımımızdan yekrekdir ve Ebû Ubeyde'ye ânın va'adesin va'ad eyle ve gönlin hoş eyle ki şekk yokdur ki ol emr-i 'azîm içindedir. Râvî itdi: Mû'ezzinler ezân okudular, [vr.251b] Ömer hutbe okudu ve cihâd-ı fazlîn beyân eyledi ve Müslümânlara namâz kıldı. Çün namâzdan fâriğ oldı. Ebû 'Ubeyde yazdı ki; Bismillâhirrahmanirrahîm, Abdullah Ömer bin Hattâb'dan, Ebû 'Ubeyde'ye ânunle olan Muhâcirlere ve Ensâr'a ve gazâyâ varan mü'mînler selâm-u aleyküm. Ben, Allah'a hamd ederim. Şol Allah ki ilâh yokdur. İllâ ol ve Nebîsi Muhammed'e (s.a.v.) salavât ederim. Emmâ ba'd kitâbın okudum ve mazmûnın bildim meded umârsın ve gözlerimuz size dikîlmışdir. Eğerçi ki Allah'ın mededi ve nusreti size yekrektir ve bunî bilun ki âz çerî çok çerîyle münhezim olmaz, bilin Allah nusret etdiğuyile münhezim olur ve Allah Teâlâ ider: *"Ve len tûğniye anküm fi'etüküm şey'en ve lev kesûrat"*³⁸⁶ vakt oldır ki âz cemâ'at çok cemâ'at üzerine zafer bulurlar. *"Ve mâ indallâhi hayrûn li'l-ebrâr"*³⁸⁷ ve Allah Teâlâ ider ki: *"Feminhüm men kadâ nahbehû ve minhüm men yenteziru ve mâ beddelû tebdilen."*³⁸⁸ Sa'âdet şühedânundur ve Allah'a tevekkül edenundur ve 'adüvviye senunle olanla buluş ve Resulûllah (s.a.v.) önünde mücâhede edenleri ân ki hiç yerde âdûvlerinden âcz olmadılar tâ Allah yolunda katl oldılar ve Allah yolunda bilmekde ölüme sataşmaktan korkmadılar ve ânlardan sonra bâkî kalân yarânlarında süstlük olmadı. Emmâ ânlarunle öğütlândılar ve Allah yolunda gazâ etdiler ve Allah Teâlâ bir kavm üzerine sabrları sebebiyle tövbe eyledi ve itdi ki: *"Ve keeyyin min nebiyyin kâtele, me'ahû ribbiyyüne kesîr, fe mâ vehenû limâ asâbehüm fi sebilillâhi ve mâ daufû ve mestekânû vallâhu yuhubbü's-sâbirîn. Ve mâ kâne kavlihüm illâ en kâlû rabbenâğfir lenâ zünûbenâ ve isrâfenâ fi emrinâ ve sebbit ekdâmenâ ve'n-surnâ 'ale'l-kavmi'l-kâfirîn. [vr.252a] Fe âtâhümüllâhü sevâbed*

³⁸⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Enfâl Sûresi, Âyet 19, vr. 250b.

³⁸⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Sûresi, Âyet 198, vr. 251b.

³⁸⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Ahzâb Sûresi, Âyet 23. vr. 251b.

dünyâ ve hüsne sevâbi'l-âhireti, vallâhu yuhibbü'l-muhsinîn."³⁸⁹ Ve mektûbun sana deġecek Müslümânlarla okuyu virüp ve erenlere emr eyle ki; Allah 'azze ve cellenun yolunda mukâtele edeler. "Yâ eyyühâllezîne âmenüsbirû ve sâbirû ve râbitû vetteküllahe le'alleküm tüflihûn."³⁹⁰ Ve's-selâm-u 'aleyküm ve rahîmullah ve berâkate, didi. Ândan kitâbî dürdî ve Abdullah bin Karate teslîm etdi. İtdi: Yâ Karate oġlı kaçın ki ânda varâsın ve saflar birbirin durmuş olalar. Müslümânlar safı arasında yürüyâsın ve ânların sancaġı begleri kande durasın ve ânlara haber viresin ki sen ânlara elçîsin ve ânlara idesin ki; Ömer size selâm eder ve size ider ki: Yâ ehl-i imân Lukâ ve katunda cengî ânlara tasdîk edin ve ânlarî kat'î dutun ve arslanlar gibi ânlara şiddet edin ve önlerinde kılıçların ki ânlar size seginden yeġz olalar. Zîrâ siz ânların üzerine mansûrlarsız in-şâ'âllah teâlâ diyasın. Ândan sonra ânların üzerine okuyâsın ki: elâ "İnne hızbellâhi hümû'l-gâlibûn"³⁹¹ didi. Abdullah itdi: Ben itdim; Yâ Emirû'l-Mü'minûn bana du'â kıl ki tîzcek selâmetliġle yetişem. Ömer (r.a.) itdi: Allah seni götürsün ve selâmet dutsun ve irâġı sana dursun. İtdi: Ânâ ve Müslümânlarla selâm virüb, Resulûllah'ın mescidinde âġâc kapuya çıkdım. Çün kapu üzerine yürüdüm. Kendume itdim: Vâllahî yeġledim ki Resûlullah'ın (s.a.v.) kabrine selâm virdim ve bilmezim ki bundan sonra bir dahi görem mi yâ görmiyem mi? Dedim. Abdullah itdi: Âişe hacresine kasd etdim gördüm ki kabr üzerinde oturur. 'Alî ile Abbas dahi kabrin bâşında otururlar. Hasan, Abbâs yanında [vr.252b] Hüseyin, 'Alî yanında otururlar radyâllahu 'anhum ecma'in, Abbas En'âm sûresin okur ve 'Alî, Hûd Sûresin okurdu. Pes Resûlullah (s.a.v.) selâm virub vedâ' itdim, 'Alî itdi: Ey Karta oġlu ġitmeġe kasd etdin mi? İtdim: Ne'am Ey Seyyid, emmâ bilmezim ki ânlara erem mi, ermiyem mi? Zîrâ iki leşker biri biriyle buluşdı ve savâş durdı ve bâşlar berân oldu. Kaçın ki ben ânlara varam benimle meded görmiyeler ve 'aded-ü yardımcı görmeyalar korkarım ki süst olub, sabr edemiyalar. Ben sordum ki ânlar birbiriyle buluşmadın erişem ve ânlara sabr etdirem ve nasîhat edem, dedi. 'Alî (r.a.) itdi: Seni ne men etdi ki Ömer'e diyâsın du'â kıla bilmedin mi Kurat oġlı ki ânın du'âsı redd olmaz. Resulûllah (s.a.v.) ânun hakkında itmişdir ki; eġer benden sonra nebî âlsaydı Ömer olaydı ol deġil midir ki hükmü kitâb hükmüne muvâffak kıldı, tâ ki ânun hakkında Mustafâ (s.a.v.) itdi: Eġer gökden yere 'azab ineydi ândan kimesne necât bulmazdı meġer Ömer bin Hattâb, dedi. Bilmedin mi ki Allah Teâlâ

³⁸⁹ Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Sûresi, Âyet 146-47-48, vr. 252a.

³⁹⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân Sûresi, Âyet 200, vr. 252a.

³⁹¹ Kur'ân-ı Kerîm, Mâide Sûresi, Âyet 56, vr. 252a.

ânın hakkında âyât-ı beyyinât indirmişdir. Ol zâhid takî değimlidir? Ol âbid adûvvü değimlidir? Ol nuh-u nebîye müsbet değimlidir? Ol geçenun sünnetine mütâba‘at eden değimlidir? Kabulle, rızâ ile zafer bulân değimidir? Bilmedin mi ki kızı Hafza ânâ itâb edib, itdi: Yâ ata nole nefsinı esirgesen ve hemîşe yidiğın ta‘âmdan gayrı ta‘âm yesen. Sana niçe fetihler açıldı ve mâllar hâsıl oldı, didi. İtdi: Yâ Hafza; eğer bu sözü senden artuk kimesneden işitsem ânı melâmet edib, itâb edeydim, didi ve başladı Hazreti Resûlullah’ın dediği târlığın ve zarûret hâlin akdardı ve Ebû Bekr Sıddîk’un [vr.253a] (r.a.) hâlin akdardı. Ândan itdi: Yâ Hafza; bilmedin mi ki benim iki yârim vardı ki, ikisi bir yola gitdiler. Ben dahi diledim ki, muvaffakat hâlinde ânlara yoldâş olam. Ândan ‘Alî (r.a.) itdi: Eğer sana du‘â kıldıysa tahkîk kabul oldu in-şâ‘âllah teâlâ, dedi. Abdullah itdi: Vâllah Yâ Emîrû’l-Mü‘minûn Ömer fazlında her ne didiyse mecmû’n bilirum. Emmâ senun du‘ândan dahi ziyâde dilerim ve Resûlullah’ın (s.a.v.) emmüsü du‘âsından dilerim hususâ kabr-i mükerreme ve Resûl-u mu‘azzama katında olunan du‘â dedi. Pes ‘Alî ve Abbâs ve Hasan ve Hüseyin ve Âişe radiyâllahu ‘anhum ecma‘în el getürdiler ve Hafza ve Ümmü Seleme dahi köylerinde idi. ‘Alî (r.a.) itdi: Allah’ım bu Resûl-u müctebî ve Mustafî ile sana tevessül ederim. Şunun gibi Resûlune âdem ânunle tevessül etdi ve du‘âsın kabul edib günâhın yırâğdan ki Abdullah Kartan yolun yeğz edesin ve ırağın durasın ve Nebînun ashâbına nasrunle yârdım edesin yâ zü’l-celâl-i ve’l-ikrâm, dedi ve kalan emîn, dedi. Ândan yürü yâ Karat oğlı ki, Allah Teâlâ ândan kerîmdir ki Ömer’un ve ‘Alî’nun ve Abbâs’ın ve Hasan’ın ve Hüseyin’in ve Resulûllah (s.a.v.) Hâtunlarının du‘âsın redd ede, biz ânun halkınun ekremiyle tevessül etdik. Ya’nî yakınlık istedik. Abdullah itdi: Hacre-i Şerîfe’den çıkdım ve ferih ile toptolu olmuşdum ve nübdem üzerine çıkdım ve böyle nübdem ve Medîne’ye girdiğum günün ikindisünden sonra çıkdım ve gitdim. Tâ karânluk oldu, binidumun yulârin koyu virdim, sandım ki benumle uçar.³⁹² [vr.253b] Üç gün böyle gitdim çün onuncu günün ikindisi oldu Yermük’e geldim ve Müslümânlar ezânınun ve tekbîrinin gavgâsın işitdim ve Ebû ‘Ubeyde haymesine kasd etdim ve devemi çökertdim, üzerinden indim ve girib ‘Ebû Ubeyde’ye ve Müslümânlara selâm virdim ve ânlar dahi bana selâmı redd etdiler. Ebû ‘Ubeyde itdi: Tîz vârub geldiğünî ta‘accüb ederim, bu kadar uzâk yoldır ve sen bizden ayrılalı on gündür, dedi. Ben dahi Ömer’un ve ‘Alî’nun, Abbâs’ın, Hasan’ın, Hüseyin’un, Peygamberiz (s.a.v.) Hâtunlarının du‘âsın deyu virdim. Ebû ‘Ubeyde

³⁹² Vr. 253a’da Derkenâr: Evvelince çün karânlık sahh.

İtdi: Vâllah gerçek idersin zîrâ ânlar Allah katında ekremlerdir ve ânların du'âsı mahecûb olmaz, dedi. Ândan mektûbu Müslümânlara okudu, gönülleri hoş oldu. İtdiler: Bizden şehâdet talep etmez kimesne yoktur, Allah bizi ânâ erişdirsin, dediler. Vâkıdî Rahimullah itdi: Râvîlerden itimâd ettiğim kişiden şöyle işitdim ki; çün Abdullah Medîne'den Cum'a gün 'asar namâzdan sonra gitdi ve sebt günü oldu. Biz sabâh namâzın kılub Kurân'dan müyesser olanı okurduk ki nâ-gâh bir korkunç âvâz işitdik, yüreğimiz kopdu ândan yâra çıktık gördük; Yemen'den bir kavm imiş 'Ad'den ve Zebîd'den ve Sibâ'den ve Becîle'den altı bin âdem cem' olmuş. Mukaddemleri Câbir bin Havîl idi ve ânlarla selâm virub temellük eyledik. Ulûları âtdan inub, Ömer'e ve Ashâba selâm virdiler. Ömer emr etdi ki konalar, henüz gece ermeden Mekke'den ve Tâif'den bin âtlu dahi geldi. Çünkî geldiler Ömer'e ve Müslümânlara selâm virdiler ve ehl-i Yemen mukâbelesinde kondılar. Çün ahadd günü oldu. Ömer (r.a.) za'îflerine bend ve azık virdi ve harîrden [vr.254a] bir kızıl 'alem bağladı ve Saîd bin Âmir'e virdi. Âmir itdi: Kasd etdim ki gidem. İtdi: Sabr eyle Yâ Ömer oğlî, tâ ki sana vasiyyet edem, dedi. Ândan Ömer (r.a.) yayan geldi ve Osmân ve 'Alî ve Abbâs ve Talha ve Abdurrahman bin 'Avf radiyâllahu 'anhum ecma'in ânunle bile idiler. Çün Cürf'e yakîn geldiler. Ömer (r.a.) durdı ve halk dâiresinde durdılar. Ândan Saîd bin Âmir'i durgurub itdi: Yâ Saîd ben seni bu leşkere vâlî kıldım ve sen bunlardan yekrek değilsin. Meğer bunlardan müttakî olasan, yürüyecek elinden geldikçe bunları yumuşak dut, güçlerin horlama, kavîlerin za'îfler üzerine havâle etme ve hevâne uyma. Zîrâ eğer sen ben seddiğim gibi kalursun. Sen dahi sevdiğün nesne-i benden bulâsın ve bunları beriyyelerden irâğ eyle ve bunları düz yerlere uğrat ve bunları câde-i tarîk üzerine yâturma ve Allah senun ve senunle olanların üzerine halîfedir, didi. Saîd itdi: Yâ Emîrü'l-Mü'minûn; tahkîk bana bir vasiyyet eyledin ki eğer ben ânunle 'amel edersem, kurtulmuşlardan olurum. Emmâ ben dahi dilerim ki sana vasiyyet edem, niteki sen bana vasiyyet eyledin, didi. Ömer itdi: İt Allah sana rahmet eylesun ve nasîhatunle bana sor, didi. İtdi: Sana vasiyyetim oldır ki: Halk içinde Allah'dan korkasın ve halkdan korkasın ve nefsun ve ehline ne seversen Müslümânların yakînine ve irâğına ânı sevesin ândan dâim emr-i ma'rûf ve nehy-i münker eyle ve Allah yolunda melâmet edicinin melâmeti sana eser etmesun, dedi. Râvî itdi: Ömer bâşın ışığa dutub elindeki 'asâsına alnın tayâmış [vr.254b] idi. Çün bu sözün temâm itdi. Bâşın getürdü ve gözü yaşî dūr dūr sakâlına akardı. İtdi: Atana rahmet Yâ Saîd! Bu didükleri etmeğe kimin kudreti

yeter. Meğerki Allah ‘azze ve celle tevfiik vire, dedi. Saîd itdi: Her kimesne ki boynuna, sen boynuna koduğun nesne-i koya ânâ vâcibdir ki ânı işleye ve senin üzerinedir ki emr-i mukaddem olunalar. Öğüdüyle menfa‘atlen ve bu nesnede mağrûr olma ki şol kimesnenin mislî gibi olasın ki Allah Tebâreke ve Teâlâ itdi: “*Ve izâ kîle lehuttekillâhe ehazethü’l-izzetü bi’l-ismi fe hasbühû cehenne ve le bi’sel-mihâd.*”³⁹³ Ve Emîrû’l-Mü’minûn öğüdüni işitdi ki kırk ânunle temâm olmuşdır ve ümmet ânunle mü’mmen denilmişdir ve ol oldır ki Resûlullah ânun hakkında demişdir ki; eğer Ömer’e mutî olursavüz ve rüşd bulasız. İmdi, var yoluna git ve imâmînun vasfıyetiyle menfa‘atlen ve biline ki ol nifâkdan berî olmuşdur. Kaçın ki Ebû ‘Ubeyde’ye yetişâsın ve ol çerî ki ânun mislî kimseye buluşmadî. Sizunle buluşâ ve ânın emrî size sarb ola Emîrû’l-Mü’minûne varın, bildirin ki beni size göndere. Tâ ki ben olam, siz olasız ve Mûhâcirlerden ve Ensârdan bana uyânlar ola ve Şâm’ın yukarısun, aşağı edevüz in-şâ‘âllah, dedi. Râvi itdi: Saîd vedâ’ etdi ve ol vakt sancağın ditretti ve kendi ve bunı itdi:

*Nesîru biceyşin min kirâmin e’izzetin / ‘alâ külli ‘ac‘âcin mine’l-hayli yesbiru
İlâ şibli cerrâhin ve sahîbe nebiyyunâ / linensurahû vâllahu li’d-dîni yensuru
‘Alâ külli mek‘ûnin racîmin mümerredin / terâhu ‘ani’s-sulbâni yahmî ve yekfuru*

Ve be-cidd yürüdü, Saîd itdi: Şâm’ın ve gayrın yolların evkât bilürdüm. Her şehrin tarîkin evkât bilürdüm. [vr.255a] Her şehre yolsuz sevmiye vardım ve Şâm’a çok varırdım vakt olur yolda bir kez, iki kez varırdım. Çün Ömer’e vedâ’ edib Medîne’den gıtdim ve Müslümânlar önünce yürüdüm ânlar benum ardımca ve bunları Tebûk’e çekdim ve diledim ki bunları Basra’ya çekerim. Çün Tebûk’e geldim. Ânda bir gün durduk ve ol bizim sulhumuzde idi ki Müslümânlar âlmışlardî ve ânı İyâz ibn Ganem İşa‘rî feth etmiş idi. Saîd itdi: Müslümânlarda Tebûk’den kalmadık ve Câbîye tevcih etdik. Yoldan çıkıdık. Yolsuz yire gıtdim ve düşmandan dahi hazr idem ve korkardım ki Müslümânları ivâdânlıktan çekdim ve bir yire girem ve yoldan çıkıdığım bize Allah’ın tevfiikînden ve kereminden ve kûllarına lütfundan idi. Çünkü biraz gıtdim yol bana müşekkel oldu. Sanasın ki herkez bundan öniden ben bu yîri gördüm. Pes hayrân olub durdum. Tâ ki Müslümânlar cem’ oldılar ve ben “*Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi’l-‘aliyyi’l-‘azîm*” dedim. Çünkü Müslümânlar

³⁹³ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi, Âyet 206, vr. 254b.

gelüb bana yetişdiler, hâlim ânlar bildirdim ve yoldan çıktığım dimedim. İki gün bu hayretle gitdim, Müslümânlar bana sordılar. Ben yoldır, dedim. Çün Medîne'den gittiğimize ve birinci gün oldu. Bir büyük tâğ görüldü, nîçe ki fark etdim ne tâğdır bilmedim ve kendume itdim ki; Müslümânlar ve kendume taksîrlik etdim. Nâ-gâh bir yüce tâğ görüldü, itdim: Bu Ba'albek tâğıdır. Allah bunî bize yeğz eyledi, didim ve tâğî gördüğümüz günün evvelinde idi. Ahşâma değin gitdik. Tâğâ gelemedik. Çün ânâ yakîn vardık. Bir ulû ağaçlu dereye uğradık, ol ağaçları fikr etdim, bildim ve anladımki Şâm vilâyetine geldik. Zirâ ol ağaçlar Şâm ağaçlarıydı, yoldâşlarıma itdim: [vr.255b] Beşâret edin ki bunlar Şâm ağaçlarıdır, dedim ve Müslümânlar ol dereye girdiler, gördiler ki sarp deredir hiç yolu yok. Müslümânlar ânın korkusundan zahmet yetişti. Saîd itdi: Müslümânların çoğu yayan idi ve birbirin götürüb develerinin ve âtlarının ardına âlmışlar idi. Çün Müslümânlar derenin sarplığına baktılar. İtdiler: Yâ Saîd şöyle sorarız ki yolu yiturdun ve yolsuz yire gidersin. İmdî bizi bu dereye biraz dinlendir ki yürümekten ârdık, dediler. Ol dahi sözlerin kabul eyledi ve ol dereye bî yâr vardı, çok suyî vardı. Müslümânlar ânın üzerine indiler ve içüb, develerin su verdiler ve namâz kıldılar, develeri dahi ağaçlar yaprâğın yediler ve halk yatdılar ve ba'zısı namâz kılib, ba'zısı du'â kıldılar Saîd itdi: Ben cemî' halkun ucunda durub ânları beklerdim ve Kurân okuyub, Allah'dan selâmetlik için du'â kılardım. Nâ-gâh gözümü uyku almış uyudum. Düşümde gördüm ki bir ağacı, yemişi çok yâşil bostândayım ve ânun yemişinden yiyub suyunden içerum ve yemişinden derib yoldâşlarıma virürüm. Ânlar dahi yirler ve ben buna ferih oldum. Nâ-gâh gördüm ki bu ağaçlar arasında bir büyük arslan çıktı ve yüzüme âğırdı ve kâsd etdi ki üzerime hucûm ede ve pâralıya. Ben bu hâlde korku ile dururken nâ-gâh ol arslana iki arslanlar çıktı ve ânı durduğı yerde helâk edib, bıraktılar ve ândan bir ulû âvâz işitdim ânın korkusundan uyandım ve yemişin halâveti dahi ağzımdan gitmemişdi ve arslanın sûreti gözüme görünür gibi. Saîd itdi: ol düşü ganîmetle ta'bîr etdim ki Müslümânlar [vr.256a] eline gire. Emmâ bir mâni' ânı men' ede, ânâ dahi zafer bulavüz ve itdim ki; cennet şehâtdir ve ben oturub Kurân okurdum. Emmâ gönlümde ıztırâb vardı. Nâ-gâh derenin sağından hâtif işitdim. Bana itdi:

*Yâ 'usbete 'l-hâdî ile 'l-reşâdî / Lâ tefza 'û min haze 'l-vâdî
Mâ fihi min cinnin velâ mi 'âdî / Seta 'lamune ma 'şere 'l- 'ibâdî*

Lutf ellezî yarfağı yâ-lâ velâdî / Ve yatrahû 'l-henatü fî âlâ kebâdî
Seyesna 'llahu lekum reşâdî / Ve tağnemuvâ âlâ mâl ma'âlâ velâdî

Ya'nî Ey tûgr ve eyûle hidâyet bulan cemâ'at; bu derenin korkunç olduğundan korkman, ândan ve cinnî vardır ve ne dîv-i evsen bilâsız şol kimsenin lutfî ki oğlâncıklara rıfk eder ve gönüllerde arzu ve muhabbet bıragur ki size doğru yol gösterib mâllar ve oğlâncıklar ganîmet edesiz. Sa'it itdi: Çün hâtifin ve şî'irin ve selâmetlu ve ganîmetlu beşâret etdiğün işitdim. Allah Teâlâ'ya şükr için secde etdim ve Müslümânlar hâtif âvâzından uyandılar. Saîd itdi: Bir beytin ben hıfz etdim. Üç beytin Şamâh Kelebî hıfz etdi ve bana ol ebyâtı okuyuvirdi ve Müslümânlar hâtifden işitdikleriyle ferih oldılar ve gönülleri ganîmetle toldı ve fecr-i talû' edince derede durdılar ve Saîd ânlarâ sabâh namâzın kılıvirdi. Çün güneş doğdı Müslümânlar dereden çıkdılar ve derenin uzununu iki fersâh idi. Saîd itdi: Dereye bakdım ve ol yeri ve tâğı buldum ki, Râkîm tâğıymış. Çünkü gördüm, bildim. âvâzla tekbîr itdim ve Müslümânlar dahi tekbîr itdiler. İtdiler: Yâ Âmir oğlu ne gördün? İtdim: Yakîn geldik bu Rakîm tâğıdır, dedim ve benumle olanın ekserî Cehlâ'den idî. İtdiler: Yâ Saîd, Rakîm nedir? Biz ânı bilmeziz, dediler. [vr.256b] İtdim: Ben işitdim ki Resûlullah'dan (s.a.v.) ânı sordular ve Resulûllah (s.a.v.) itdi: ve ânlarâ Rakîm hadîsin dahi bile çıkmışlar. Ol köyden göçer gibi oldılar. Çün Müslümânlar ânlarî gördüler. Ben ânlarâ emr etmeden üzerlerine hamle etdiler ba'zısın esîr etdiler. Pes ol kavm geru köye döndiler, ânda bir muhkem kal'a vardı ve bizden ânâ sığındılar. Saîd itdi: Ânlara yakîn vardım. İtdiler: Yâ 'azb bu yerden biz sizun korkunuzdan çıkdık. Zîrâ Ummân bakrîki bize âdem gönderib, korkutdı ve bize emr etdi ki; kâtına varâvûz ki ânın hıfzında olavüz. İmdî Yâ Arab cemâ'ati; size gerekmidir ki biz sizun 'ahdinizde ve imânunuzde olavüz, dediler. Saîd; gerekdir ve ânlarunle on bin dirhem üzerine sulh etdik. Saîd itdi: Ânlara sulh kitâbın yazdım. Çün kasd etdik ki gidevüz. Köylü bana itdi: Yâ Arab Cemâ'ati; tahkîk sizden emîn oldık. Emmâ kendu kavmimizden korkduk ve bilun ki Ummân batrîki Natîkâ'dan elbette bize bir zahmet erse gerekdir. Eğer ânâ zafer bulursanız size ve bize fethdir, dediler. İtdi: Ânâ zafer ne veçhile ola. İtdiler: Melik Mâhân Ermenî ânâ haber gönderdiği sâhle Kaysâriye'ye varâ. Melik Herakl oğluyâ buluşub, ânunle bir gelir. Eğer siz ânâ zafer bulursanız ulû ganîmete yetişdiniz, dediler. Saîd itdi: Leşkeri ne kadar ola? İtdi: Beş bin atlusu vardır. Emmâ sizun korkunuz ânlarun gönlüne girmiştir. Felah bulmazlar deyub,

durmayub ol kavmi Müslümânlar kayında horladı. Saîd Müslümânlara itdi: Ol batrîkle buluşmak bâbında ne dersiz? Dedi. İtdiler: Öyle ki, ânunle cenk etmekte³⁹⁴ [vr.257a] Müslümânlara sulh ve müşriklere süstlük vardır, dediler. Saîd itdi: Kankî yoldan gelirler? İtdiler: İş-bû yoldan gelur deyub Havrân yolun gösterdiler. Râvî ider: Vardık bir ulû dereye girdük ve bir gün, bir gîce ânda durduk. Çün sabâh oldu. Sa'id itdi: Ey Müslümânlar; Emîrû'l-Mü'minûn Ömer (r.a.) ki bizi Ebû 'Ubejde yardımına göndermişdir. Bunda durmakdan ânâ varmak yekrekdir. Çıkun varalum, Resulûllah'ın (s.a.v.) ashâbına yardım edelim. Allah size rahmet itsun. Zîrâ biz yedi bin âdem varıb Müslümânlarla buluşacak bu nesne-i kâfire süstlikdir ve müşriklere horlukdur, dedi. Müslümânlar itdiler: Ey Âmir oğlî gönlümüz ganîmete tânuklık virur. Bizi ândan mahrum eyleme, dediler. Bunlar bu sözde iken nâ-gâh kîl kaftanlular çıkâ geldiler. Ellerunda salîbleru ve bâşlarınun orta yerlerun yolunmuşlar. Çün Müslümânlar ânları gördiler ve üzerlerine segirttiler ve dutub Saîd önünde iletdiler. İtdi: Siz kimsiz? Ve içlerinde bir ulû pîr vardı Saîd'e söyleyub, itdi: Biz bu deyrlerun ruhbânıyuz Melik oğlî Konstantin'e gideriz ki leşkerimize du'â kılâvüz size nusret bulâlar, dediler. Saîd itdi: "*Ve mâ du'âü'l-kâfirîne illâ fî dalâl.*"³⁹⁵ Ardınızdan haber ne vardır? İtdi: Ardımızdan haber budur ki Ummân batrîkî beş bin âtlu ile Nasrânî'nin beglerinden salîbe Tabân'ın bahâdırlarından geliverir, dediler. Müslümânlar itdiler: Yâ Rabb ânları bize ümmet eyle, dediler. Ândan Saîd kussa itdi: Yâ keşîş işit; Peygamberimiz bize emr etdiki; bir kuss ki savma'asında kenduyu kabs ede, biz ânâ ta'arruz etmeyâvüz. Eğer siz, bizi adüvvden korkutmassanız [vr.257b] geru sizi koyu virirdik, dedi. Ândan emr etdi. Zûnnârleriyle ellerin ardlarına bağladılar. Bunlar bu halde iken Ummân leşkerinun onu geldi ve önlerince yayalarî Çünkü Müslümânlara geldiler, hamle etdiler ve Müslümânlar dahi yarâksuz ânların üzerine hamle etdiler. Emmâ tehlîlle, tekbîr ref'-i esvât etdiler ve ânlara kılîc koydular ve yayayı bir kezden kardılar. Batrîkleri bu nesneden haberdâr olunca, Müslümânların harb içinde işlerin gördi, yoldâşlarına hamle edin deyu emr etdi. Pes yâyların kurdular ve segûların uzatdılar ve kılîcın çekdiler ve Müslümânlar üzerine hamle etdiler. Müslümânlar dahi ânlara hamle etdiler ve aralarında gâyetde cenk oldu. Saîd itdi: Müslümânlara nazar etdim ki, Rûm'u katl edeler sanasın ki koyun kararları ve tekbîrle galebe ederlerdi ve batrîk ânlara nazar etdi ki, ashâbına

³⁹⁴ Vr. 256b'de Derkenâr: Deyu virdi ve 'acildir ve ânları aldım ve mağâraya vardım, gördüler ve ânda bir köy buldular ki ânâ İbhâb derlerdi. Gördüm ki halkı köyden çıkmışlar ehli ve evlâdı sahh.

³⁹⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Ra'd Süresi, Âyet 14, vr. 257a.

neler ederlerdi. Pes ardına dönüb Ummân'a teveccüh etdi ve halkından sanânlar ardına düşdüler ve Müslümânların ba'zısı ânların ardına düşüb kovdılar ve ba'zısı ganîmete meşgûl oldılar ve ba'zısı esîrler saklamakda idi ve batrîk kaçmakda idi ki ardından yükrümle çerî gelib yetişdi ve segûların uzadıb, dizginlerin muhkem dutmuşlardı, binden ziyâdece ola. Emmâ ikisi mecmû'sunun önünce sanasın ki arslanlardır. Râvi itdi: Ânları te'emmül etdik gördük ki; biri Fâzıl bin Abbâs ve biri Zebîr bin 'Avvâm idi (r.a.) Çün ol kavme yakîn vardılar. Ânlara çağırdılar ve Zebîr hamle edib batrîke kasd etdi ve ol âtı üzerinde idi ve salîbi önünde idi. Çün batrîk gördi ki Zebîr ânâ hamle etdi. Kasd etdi ki kaçâvüz ve bir yetişub [vr.258a] ânâ bir segû urgurub eyerinden ahtarıb depeledi ve Allah Teâlâ ta'cille cehenneme gönderdi ve Fazıl dahi yetişüb niçe erenler katl edib niçesin âtından ayırdı. Tâ şuna değin ki mübâlağa âdem depeledi ve Zebîre, Müslümânlarla çağırub Yâ Müslümânlar; esîr edin bunları depelemen ki ben bunlarunle 'adüvvümüze hîle etsem gerekdir, dedi. Râvî itdi: Saîd'in yoldâşları ma'reke yerine geldiler ve ceng gördüler, öyle sandılar ki keferenun bir berâdesinde savâş vâki' olub, birbirin katl eder. Çün yakîn geldiler, tekbîr âvâzın işitdiler. İtdiler: Da'vet hakdır, cenk eden kimdir? Dediler ve Saîd toza girdi. Fazıl bin Abbâs'ı işitdi ki kendiyu adıyla ta'rîf ederdi ve iderdi ki; ben Resulûllah'ın (s.a.v.) emmûsî oğluyum ve ânâ yakîn varub, yüzün ağ olsun Yâ Fazıl senunle kim vardır, dedi. İtdi: Yâ Resulullah'ın (s.a.v.) emmûsî oğlı; Zebîr'in 'avâmıdır. Saîd itdi. Rûm'dan kimesne kurtulmadı ölen öldü, ölmîyân esîr oldı ve Müslümânlar 'azîm ganîmete yetişdiler ve birbirine selâm virdiler ve birbirine selâmetliğle mübâreklediler ve Zebîr, Saîd'e varıb itdi: Yâ Âmir oğlı; Müslümânlardan seni habs eden nedir ki seni bunda bulduk. Hâl budur ki Sâlim bin Nevfel 'adüvvü gelib senden haber verdi ki bizden yana gelirsin deyu. Bu sebepten Müslümânların sana zannı yaramaz oldı ve Ebû 'Ubeyde bizi gönderdi ki Ummân'ı garât edevüz ve gelib senunle buluşduk elhamdülillâh Müslümânların sağlığına, didi. Ândan buyurdu Müslümânlara; bâşları yüzdiler ve Arab segûları ucuna aldılar ve bâş dört bin idi ve esîr bin idi [vr.258b] ve Saîd ol dutduğı ruhbânları koyuvirdi ve Müslümânlar, Müslimânlara vardılar. Tekbîrle ve tehlille âvâzlar itdiler ve Müslümânlar dahi ânlarla cevâb virdiler ve Rûm arasında hareket zâhir oldı. Gördiler ki Müslümânlardan sekiz bin âtlı geldi ve segûları ucunda bâşları görüb güçleri âz oldı ve halk Saîd'e selâm virdiler ve Ebû 'Ubeyde'ye, Tengrî bunlara virdiği nusreti ve Rûm'dan alınân ganîmeti dediler ve Allah'a secde-i şükr etdiler ve emr etdi; bin

esîrin boyunların urdular. Râvî itdi: Şâm leşkerinden hiçbir leşker aşmadan ki bir kezden kırıla ve esîr ola, bir ehadd halâs olmıyâ. Meğer Ummân leşkeri ve Zebîr ânlardan bir oğlân almış idi. Üç gün kâtında durdı. Dördüncü gün kaçub Mâhân leşkerine vardı. Zebîre ol sebebden gussalandı. Çün Mâhân münhezim oldu. Ol oğlân Müslümânlardan birinin elinde gördi. Zebîr taleb itdi, virmedi. Ebû 'Ubeyde'ye dediler. Zebîre hükm etdi ve Zebîre oğlânı âldı Medîne'ye dönünce ânunle idi. Râvî itdi: Müslümânların gözî nurlandı, yardım geldiği sebebiyle. Vâkıdî itdi: Seikâden işitdim ki; çün Ashâb-ı Resûllah'ın (s.a.v.) beşi esîr oldu. Nebî'nun Ashâbı ânların eksildiğiyle gussalandılar ve ziyâde gussalanan Ebû 'Ubeyde idi. Râvî itdi: Kaçın ki Müslümânlardan biri Hâlid'le olan altmışun birine satâşsa ânâ selam virub iderdi: Yâ kardâş nicesen? İderdi: Hoşûm, emmâ nolaydı ol eksilanlerin yerine ben olaydım. [vr.259a] İderdi ki; Müslümânlardan kîm eksildi? İderdi ki; felân ve filân çün ol Müslümânların eksildiğin işidirdi. Ferihî terhe dönerdi ve Ebû 'Ubeyde'ye ağılamağla tazarru'le varırdı ve esîr olanların halâsı çün du'â kılardı. Emmâ ol beş dutsâğı Mâhân la'înullah önüne iletdiler. Çün ânlarla bakdı, hür sândı. Cebele itdi: Bunlar kimlerdir? İtdiler: Bunlar Müslümânlar leşkerinden bir kavmdir ve bunlar altmış idi. Ekserîn öldürüb bunları esîr etdim. Ânların leşkerinden bir havf edecek kimesne kalmadı. İllâ bir şahıs kaldı ve ol şahıs oldır ki, bunları durgurur ve bunları her atacak yîre ol atar, oldur ki feth etdi; Ereke-i ve Tedmür'ü ve Havrân'ı ve Basra'yı ve Dımaşk'ı oldur ki; Ecnâdeyn leşkerin sandı ve Herbîs'in ve Tûmâ'nın ardınca varıb Merc-i Dîbâc'dan ânları depeleyub, Melik Herakl kızın esîr etdi, dedi. Mâhân çün bu kelâmı işitdi. İtdi: Elbetde ben ânâ hîle edib ele getirsem gerekdir ve ben bu beş ile bile katl etsem gerekdir, dedi. Ândan Rûm'dan bir eri okudı ki âdına Cercetü dirlerdi ve ol ânların kâtında hâkim-i fâzıl idi. Arabî dilde fasîh idi ve ânı kağırdı itdi: Yâ Cercetü; bu Arab'a var it ki bize elçi getürsünler ve Resûlleri ol Hâlid dedikleri olsun, dedi. Pes Cercetü binüb Müslümânlar leşkerinden yana gitdi. Hâlid ânâ satâşî geldi, itdi: Seni bunda getüren [vr.259b] nedir? Dedi. İtdi: Melik Mâhân beni size gönderdi ki siz ânâ bir âdem gönderesiz. Ola ki Allah Teâlâ sizun ve bizim kânımız dökülmeği saklıya, dedi. Hâlid, resûl ben olayım, dedi ve Rûm elçisiyle Ebû 'Ubeyde'ye geldiler ve ânâ itdi ki: Ben dilerim ki Mâhân'a varâm, dedi. İtdi: Vâr Allah sana selâmet virsun. Ola ki Allah Teâlâ ânlarla senun elunden hidâyet vire, yâ ânlardan bir tâifeye, yâhûz sulhe ve harac virmeğe râzı olalar ve senun sebenunle kân dökülmekden saklanıla. Zîrâ bir Müslümânın kânı dökülmekden

saklatmak Allah sevenlerininundur, mecmû' ehl-i şirkden, dedi. Hâlid, Allah'dan yardım dilerim, dedi. Ândan sıçrayub haymesine vardı ve Hicâziye cebesin giydi ve kare imâme sarındı ve sahtiyândan bir kuşâğıyla kuşandı ki benek benek kumaşı vardı ve müslîme kılıcın kuşandı ve kûlu Hümmâm'a emr etdi ki kızıl kubbesin bile getüre ve ol Tâ'if adîminden idi. Üzerinde altun şemseler vardı ki yıldır yıldır iderdi ve halkaları kumaşdan idi. Hâlid ânı Meysere bin Mesrûk 'avratından üç yüz floryaya satun almış idi ve Hemmâm ânı yüz kâtır üzerine bergetdi ve Hâlid bir yükrük âtına bindi ve kavli Hemmâm ol kubbe olduğu katırı yedek eyledi ve kalan üzerinde iki yâşil cebe ve kızıl dülbend ve kor kuşâk vardı ve Yemen kılıcılarında bir kılıc kuşanmış idi. Çün Hâlid diledi ki âtı bâşın döndere. [vr.260a] Ebû 'Ubeyde itdi: Yâ Hâlid; Müslümânlardan birkaç âdem dahi uydur, sana mu'âvin olalar, dedi. Hâlid itdi: Yâ Emîr; ben nu nesne-i dilemezim velâkin dînde ikrâh yokdur ve benum ânlara hükmüm yokdur ki buyuram, dedi. Çün Müslümânlar Hâlid sözün işitdiler. Mu'âd bin Cebel itdi: Yâ Ebâ Süleymân; sen ehl-i fazldansın. Eğer bize emr edersen sözünden tecâcûz etmeziz. Zîrâ sen Allah ve Rasûl tâ'atine gidersen bunda kerâhiyet yokdur, ne buyurursan bize buyur, tâ ki biz dahi Allah'ın ve Resûlu'nun tâ'atine seğredevüz, dedi ve Vâkîdî itdi. Muhâcirlerden ve Ensârdan ânunle ülfet dutanlardan yüz âdem bile âtlandı. Hâşim Merkâl gibi ve Vakkâs Zehirî gibi ve Saîd bin Zeyd ve Kays bin Habîre ve Şercîl ve bunların emsâli gibi radıyallahu 'anhum ecma'in ve bunlar şol erenlerdendir ki her biri bâşına bir leşkere bulaşmak elinden gelirdi ve yarâklanub Arab libâsıyla bezendiler ve kılıcılarun kuşanub, kalkânların dâkındılar ve yükrek âtlara bindiler ve Hâlid yürüyüvirdi. Sağında Mu'âd bin Cebel, solunda Mikdâd bin Ömer idi. Geru kalanı dört yanından ortaya almışlardı. Mu'âd bin Cebel (r.a.) itdi: Giderken tehli'l ve tekbîr izhâr ederdik. Nasr bin Sâlem Mâranî itdi: Ebû 'Ubeyde'ye nazar etdim. Hâlid'i gönderecek ki Kurân'dan bir âyet okurdu ve gözlerinin yaşı yanağı üzerine akardı. İtdim: Yâ Emîr; seni ağladan nedir? [vr.260b] İtdi: Yâ Sâlem oğlu iş-bûnlar vâllah dînun ensâridir. Eğer Ebû 'Ubeyde'nun benliğunde bunların birisi helâk olursa halkı kâtında 'özü ne olur, dedi. Vâkîdî itdi: Gitdiler, tâ ki Rûm çerîsine vardılar ve Müslümânlar göz açub 'adüvv leşkerine nazar etdiler ki, âyn-i uzûnu beş fersah idi ve çerî içinde demûr yalab yalab ederdi. Pes Ebû 'Ubeyde ve ânunle olanlar; "*Lâ ilahe illallah vahdehû lâ şerikeleh ve enne muhammeden 'abdühû ve rasûlühû*" demegle gavgâ-i galebe etdiler. Bunlar bu nesneden zâil olmadılar. Tâ ki Rûm'un karâvuli bunları karşıladı, önlerince Cebele-i

Gassâni itdi: Siz kimsiz? İtdiler: İş-bû Hâlid'den, Mâhân istedi üşde elçiliğe geldi, ânı doğru yola da'vet ider, dediler. İtdi: Yerinuzde durun, varayım. Melik Mâhân'dan sizun için icâzet alayım, dedi. Ândan ânâ vârib, itdi: Ey Melik; Arab'ın sâhibi Hâlid yüz âdemle geldi ki her biri bir arslana benzer, dedi. İtdi: Ben ânı yalnız istedim, ândan gayrı kimesne istemedim, dedi. Cebele gelüb Müslümânların karşusunda durdu. İtdi: Ey cemâ'at-i Arab, Melik Mâhân yâlnuz Hâlid istedi ki; ânâ nesne sora, ola ki aralarında sulh ola, dedi. Hâlid itdi: Var begine it ki: Hâlid senun kuyuna varmaz, meğer yoldâşları ânunle bile olalar. Zîrâ ben bunlarsız olamam, dedi. Pes Cebele, Mâhân'a vârib Hâlid'in haberin bidirdi. İtdi: Düstûr vir, gelsunler. Emmâ çâdırım yânna gelecek it ki: Âtlarından insinler ve kılıçların şaşsunlar [vr.261a] virmişdir. Vilâyetlerin halkın cem' etmişlerdir ve ben ânları leşkeri içinde girdim. Ânlara nazar etdim, karınca gibi durur kalurlardı. Emmâ yürekleri yokdur ve sizun üzerinuze nusret virir kimesne yokdur. İş-bû bir cenkdir, bizimle ânların arasında ve ittifâk üzerinedir ki; yarın cenk ola, siz cenk ehli pehlivânlersiz, bu bâbda sözüünüz³⁹⁶ nedir? Allah size bereket virsun, dedi. Râvî itdi: Bunlar söze geldiler, itdiler: Ölüm bizim üzerimizdedir ve biz ânlarınle şol kadar cenk edib, ânların darbuna, ta'nına sabr edevüz ki Allah arâmuzda hükm ede ki hükm edicilerin hayırlısıdır, dediler. Hâlid bunların sözüyle ferih oldı, itdi: Size tevfik ve rüşd viresun, dedi. Ânlar dahi harb yarâğı üzerine oldılar. Vâkîdî itdi: Ol gece kimesne yatmadı, illâ her biri harb-u kîtâl yarâğında idi. Ve cihâda ferih olub, döndüler. Çün sabâhladılar ve sabâh zâhir oldı. Mü'ezzin ezân okudu ve Müslümânlar bir kezden tevhîdle çağrırdılar ve abdest alub Ebû 'Ubeyde ardında nemâz kıldılar. Çün namâzdan fâriğ oldular 'adüvleri kîtâli çün âtlandılar ve safların birbirine muttasıl üç saf dutdular. Şöyle ki; bir safûn âhirî görünmezdi ve Hâlid, Ebû 'Ubeyde'ye vârub itdi: Ne buyurursun Yâ Emîr? Meymenede Mu'âz bin Cebelî ko. Hâlid itdi: Ânun ehli oldur. Pes itdi: Yâ Mu'âz var meymenede dur. Ol dahi varub, âlemiyle ânda durdu. Hâlid itdi: Yâ Emîr meyserede kimî korsun? İtdi: Kenânetü bin Eysemî, yâhûd itdi: Ömer bin Mu'dî Kerbî ko, dedi. Allah bilur, bu ikisinden kankusun emr etdi. Bunların birin dahi meyserede kodı [vr. 261b] ve buyurdu ki yerîn beklıye ve Kenâne-i ve Kaysî dahi ânâ koşdu, kâl hiddetinu fezâle 'an. Mûsî bin 'Avn itdi: Bu Kenâne harbi evkât bilürdü. Şecâ'at ve berâ'at istedi ve bunun şecâ'atinden şöyle haber virdiler ki; kendu cemâ'atinden yâlnuz çıkardı ve ânlarınle düşman olan Arab ulûlarına varırdı ve çağırub kendu

³⁹⁶ Vr. 261a, + ve arslanlersiz.

adın ve kavmî adın bildirdi. Çün obâ halkı ânı işitdirlerdi. Yükrek âtlara bindiler ve ânunle mukâtele ederlerdi. Eğer ânlara zafer bulsa, murâdı dahi oldu. Eğer ânlardan kasv nesne korsa, âtundan inüb önlerince gidiverdi ve ânun mekr tozuna yetişirlerdi. Çün Ebû ‘Ubeyde ânı ol yirde kodu. Ânda durdu ve Ebû ‘Ubeyde, Hâlid’e itdi: Yâ Ebâ Süleymân; seni âtlu ve yaya üzerine kodum. İmdî sen dahi yaya üzerine kimi dilersen ko, dedi. Ol dahi Hâşim bin ‘Utba bin Ebî Vakkamî kağırdı. İtdi: Emîr seni yâya üzerine kodu, didi. Ebû ‘Ubeyde dahi itdi: Yâ Hâşim âtdan in ve yaya ile ol, üş ben dahi sana zâzım, dedi. Râvî itdi: Çün Ebû ‘Ubeyde Müslümânlar safların müretteb etdi. Hâlid itdi: Yâ Emîr; imdî sancak beglerine âdem gönder, it ki; benim sözüm dinleyeler, dedi. Ebû ‘Ubeyde, Zahânı kağırdı, itdi: Yâ Kays oğlı; tüz var sancak beglerine, Emîr Ebû ‘Ubeyde size emr ider ki: Hâlid’in sözün işidesiz ve emrin mutî’ olasız, deyu. Zahân dahi öyle itdi. Mecnû’ sancak beglerine vârub haberi duyurdu. Âhir Mu‘âd bin Cebel geldi. Ânâ dahi ayruğuna didiği gibi didi. Mu‘âd itdi: [vr.262a] “*es-semu’ ve tâ‘atü*” Ândan Mu‘âd halka dönüb itdi. Siz bugün bir kimesne-e mutî’ olmağa emr olundunuz ki; mübârek kademlu kütlu sûretlidir. Eğer size emr iderse emrine muhâlefet etmen ki ol Müslümânların silâhından ve Rabbü’l-Alemîn’un emrinden gayr-ı nesne dilemez. Dehhân itdi: Mu‘âd bin Cebel’e itdim: Sen Hâlid hakkında gökcek söylersun, dedim. İtdi: Söylemezum, illâ bildiğüm söylerum ki; Allah ândan râzı olsun, dedi. Dahhân itdi: Hâlid’e vardım ve Mu‘âd ânun hakkında söylediğün deyu viridum. Pes ânâ alkış edib, itdi: Allah için ol benim kardâşımdır ve ol ashâbı benden nice nesnelerde öğünmüşlerdir. Sıhhat cânların olsun, dedi. Dahhân itdi: Mu‘âd’e geldim ve Hâlid’e sözden haber viridum. Mu‘âd itdi: Vâllah ben ânı Allah’a billâh sordum ve Allah’dan umarum ki; ânı gökcek niyetiyle ve nasîhatiyle ve müşriklere kıtâl etdiğuyule sevâblandur, dedi. Vâkıdî itdi: Çün Ebû ‘Ubeyde sözüyle sancak beglerin öğütledi ki; Hâlid’e mutî’ olalar. Hâlid dahi saflar arâsına girüb, yürüdü ve her sancağa ki gelse dururdu, iderdi. Ey İslâm ehli; bilun ki sabr etmek ‘azmdır ve sabr etmek ‘aczdır ve sabr edenler gâliblerdir ve dahi korkaklık ve yâvûz gönüllülük hizlân sebeplerinden iki sebebdır ve her kim sabr etse Allah, düşmanınun üzerine nusret virur. Zîrâ Allah ânunledir ve her kim kılıçların harâretine sabr etse Allah katına varıcak menziletin mükerrem ve sa‘yın meşkûr eder ve Allah sâbırları sever, dedi. Râvî itdi: Hâlid’i bu sözden hâllî olmadı. Her sancak ehli okutdu. Tâ âhirine varınca ândan Müslümânların bahâdırların, şîr-merdlerin ve sâbırların ve ânunle savâşlarda

bulunanları cem' edib, dört kismet etdi. Bir bölüğüne Kays bin Hubeyre-i kodu, itdi: Sen Arab-ı Fârsîde bunların üzerinde ol ve ben nice edersem sen dahi öyle eyle, dedi ve bir bölüğüne Meysere bin Mesrûk'u [vr.262b] kodu. Ânâ dahi öyle vasiyyet etdi ve kendu zahf-ı leşkeriyle durdu. Vâkîdî itdi: Henüz güneş doğmadan bu safların tertîb etmekden fâriğ oldu. Emmâ Mâhân, Rûm'a emr etdi ki bezeneler ve harb için yarâklanalar. Ânlar dahi öyle etdiler. Emmâ Müslümânlar ânlardan tîz yarâklandılar. Râvî itdi: Rûm leşkerin, Müslümânlar leşkeri üzerine yürüdiler ve yıralandıkların gördüler ki kuşlar ânlar gölge olmuşlar ve safları birbirine ulâşmışlardı ve segûlar yerine çatılmış idi. Pes gönüllerine cezâ'-ü fezâ' girdi. Mâhân dahi leşkerin düzdi ve Arab-ı mütenassire-i saflar önünde kıldı ve önünde bir salîb takdîm itdi ki; âk gümüştend idi ve zende beş batman idi ve âltûnle nakış olmuş idi ve dört bucağında dört cevher konulmuş idi. Şafâk yıldızı şu'le vururdu. Râvî itdi: Fütûh'un evveline ve âhirine hâzır olan şöyle haber virdi ki; Mâhân'ın durduğu saflar otuz saf idi. Her safi Müslümânların cem'-i leşkerince idi ve Rûm safları arasında kuslar, ruhbânlar yürüyüb nücûr eyledilerdi ve İncil okurlardı ve Mâhân leşkeri içinde 'ilmî ve râyâtî çağrıldı. Çün saflar düzülüb salîbleri getirüldi. Halk bu işde iken, Rûm batrîklerinden uzun boylu mücessem bir batrîk meydâne girdi. Üzerinde bir müzehheb gönleği ve latîf giyimi vardı ve bu yanundan cevherle murassa' bir âltûn salibi ve âltûnde bu zâtî vardı ve batrîk Rûm'un ulûlarundan idi. Şunlardan ki mülk-ü serîri katında durdu. Çün meydâne girdi, bâşlayub Rûmca tamtam etdi. Savtî sanasın ki ra'd idi. Müslümânlar bildiler ki meydâne arâsız ve Müslümânlardan bir kimesne ânun meydânına [vr.262b] varmadı ve Hâlid çağırub; Yâ Resulullah'ın (s.a.v) Ashâbu iş-bû âcc-ı Aklef sizi kîtâle da'vet ider. Siz te'hîr edersiz. Eğer siz çıkmazsanuz Hâlid çıkar, dedi ve kâsd etdi ki çika. Nâ-gâh gördü ki Müslümânlardan bir âtlü çıkıdı ve batrîkden yana kâsd etdi. Emmâ Hâlid'in halkında ol âtlüyü bilür kimesne yoğdu ve üzerinde hûb yarâğı vardı. Hâlid'e kûlu Hümâm itdi: Yâ Hümâm var gör ki ol âtlü kîmdîr? Dedi. Hümâm dahi varub, ânâ yetişdi. Şol vakt ki batrîk kâtına vardı ve çağırub: Yâ kişi kimsin? Dedi. itdi: Yûnas Dîmaşk'ım ki sizi Herbîs'e, Tûmâ'ya kılâğuzladum Merc-i Dibâc'da ardlarından yetdiğuz, umârım ki Allah bana şehâdet nasîb ede ve Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v)³⁹⁷ yüzüne bakdım, dedi. Hümâm geru Hâlid'e döndü ve kazıye-i bildirdi. İtdi ki: Üş cennete müştâkdır, dedi. Hâlid bu nesne-i ta'accüb etdi ve bu seyrenun râvîsi itdi: Âmir bin

³⁹⁷ Vr. 262b, + çıkıdım.

Râvî'den şöyle işitdim ki: Hâlid üzerinde 'ilm getirdi. İtdi ki: Çün Hâlid bildi ki batrîke çıkân Rûmâs idi. Basra begi itdi: Yâ Rabb ânâ sen mu'âvin ol ve maksûduna urgur, dedi. Çün batrîk berâbarine vardı. Rûm diliyle ânâ söyledi. Batrîk ânı bilüb itdi: Dînunu nîce terk edib, bu kavme sabr etdin, dedi. Rûmâs itdi: Bu ben gördüğüm dîn, ulû dîndir. Her kim bu dîne girse saîd olur ve ânâ muhâlefet eden azgûn olur deyub 'aac üzerine hamle etdi. Ol dahi buna hamle etdi. Bir sâ'at cenk etdiler, şöyle ki iki cemâ'at dahi 'ucbe kaldılar. Pes âcc Rûmâs'ı gâfil edib, ânâ bir yâvuz darb erişdirdi ve kanın [vr.263a] revân etdi ve Rûmâs ol darbdan süst oldu ve ardına dönüb Müslümânlardan yana teveccüh etdi, âcc dahi ardına düşüb, ândan ayrılmadı. Âz kaldı ki olaydı. Müslümânlar meymeneden, meysereden çağırub Rûmâs'ın gönlün kavî eylediler ve âccun gönlüne korku düşüb Rûmâs'dan vâz geldi, ol dahi varub Müslümânlar arâsına girdi ve yüzünde kânı revân olub akardı ve Müslümânların ba'zısı ileru varub, yarâsın bâğladılar ve itdiği iş için alkış etdiler ve Allah'ın gufrânıyla ânâ va'ad verdiler ve selâmetle geldiğine tehnîye etdiler. Râvî itdi: Çün Rûmâs dönüb, kaçdı âcca kenduyu [...] ve delîl tamtam etdi ve er taleb etdi. Meyseretü bin Mesrûf kâsd etdi ki: [...] [...] Hâlid itdi: Yâ Meysere bir kere durduğun çıktığından bana söyle [...] [...] ve bu bir mücessem yiğit bahâdır âccdır. Ben dilemezim ki sen çıkasın, dedi. Zîrâ yakîn değıldir ki ulû pîr yiğit bahâdırla duruşâ. Husûsâ ki bir Müslümânun bir kılî, Allah'a cemî' ehl-i şirkden yırâkdir, dedi. Meysere-i geru yerine döndü ve İbn-i Âmir bin [...] [...] itdi: Ey oğlum sen genç yiğitsin, korkârum ki ânâ durmayasun. İbn-i Âmir itdi: Yâ [...] bu zemîm Rûm'un işin büyütdün ve ândan Müslümânların gönlüne korku bırakdun, dedi. Hâlid itdi: Erenler kenduleri harbde berâberin bilürler. Ânun şecâ'atin [...] ma'lûmdur. Sen, ânâ duramazsın. Zîrâ ol kendu yoldâşlarından ön çıkub, şecâ'atin gösterdiğune delâlet eder ki kendu hakkında bir der-mândeği yokdur. Sen yerinde dur, dedi. İbn-i Âmir bin [vr.263b]

*Sırrını kalbinde sakla / nakşını il âlmadan
Derdiyle av olmak güzeldir / sırrını âlem bilmeden
Dediler ashâb-ı ârifân / ârife birinu âl yeter
Ben mâ'ruf-u kemterim / bana yardımunu âl yeter
Vefâ gelmez / cihânun bi-vefâsından
Muhibbî sâdikî biridir / kişinin âkrabasundan*

SONUÇ

Şâm, Suriye, Bilâdü'ş-Şâm, Cennet-i Şâm bu isimler, Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi'nde büyük oranda Filistin, Suriye, Lübnan, Ürdün beldelerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Müslümanların tabiriyle Cennet-i Şam, geçmişten günümüze pek çok medeniyetin yollarının kesiştiği, ekonomik, sosyal ve siyasal çatışmaların yaşandığı önemini hiç kaybetmeyen bir coğrafya olmuştur. İslâm-Bizans mücadelesi de bu coğrafyada, Arapların “suyu bol, yemişi çok, gür ağaçlı mağmûr belde” dedikleri Şam'da aniden başlayarak birkaç yıl içinde süratle ilerlemiştir.

Müslümanlar, Hz. Ebu Bekir ve sonrasında Hz. Ömer'in halifelikleri döneminde Filistin, Basra, Dımaşk, Hıms gibi Bizans'ın önemli siyasî, ekonomik ve askerî üstlerini kimi zaman sulh ile kimi zaman şiddetli çarpışmalarla İmparator Herakleius'un tüm çabalarına rağmen feth ederek Antakya'yı tehdit eder hale gelmişlerdir. Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi'nin Yermük Muharebesi'ne kadar ele aldığı fetihlerle İslâm Askeri'nin ilerleyişi, Yermük Muharebesi'nden sonra Antakya'ya, Kudüs'e ve Mısır'a kadar yayılmıştır.

Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi Transkripsiyon ve Tahlil başlığı altında şekillenen tez çalışmasından elde edilen verilere dayanarak; Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi, savaş sahnelerini tüm canlılığıyla bazen hikâyeci bir üslupta, rüyalara, şiirlere, mektuplara yer vererek mübalağalı bir anlatımda kaleme almıştır. Öyle ki dönemin diğer kaynaklarında isimlerine rastlanmayan ve kimi araştırmacıların bir hayal ürünü olabileceğini niteledikleri bazı kadın savaşçılar, kahramanlıkları, şairane sözleri ile ön plana çıkarılmış ve eser bu yönüyle ilgi uyandıran bir yapıya sahip olmuştur. Abdüssamed Diyarbekrî el yazması eserin tercümesinde, el-Vâkıdî'ye dayanan Arapça aslına, mürtedlerden Müseylimetü'l-Kezzâb ve Secâh hadiselerine kısa bir bölüm eklemiştir. Bu bölümde Diyarbekrî, Tuhfetü'l-Arûs isimli bir eserden aktardığını ifade ettiği ilaveler önem taşımaktadır. Eser, dönemin diğer

kaynaklarında ayrıntılı olarak bahsedilen yalancı peygamberler ve dinden dönme hadiselerine farklı rivayetler ile yaklaşmaktadır.

Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi, Bizans kaynaklarına oranla diğer Arap kaynak eserlerinde olduğu gibi bilhassa Ecnâdeyn ve Yermük Muharebelerini tüm ayrıntılarıyla kaleme almıştır. Eserde, Bizans İmparatoru Herakleius'un, Müslüman kuvvetlerini durdurma çabası ve bu amaçla diğer Hıristiyan topluluklara yapmış olduğu çağrılar yer bulmuştur. Herakleius'un; *"Ben sizi bu Arap Kavmine karşı korkuturdum, ancak siz beni maskaralığa alırdınız."* Sözlerine bakılacak olursa, aslında İmparator'un yaklaşan Arap tehlikesinin farkında olduğu ve halkını uyardığı sonucuna ulaşabilir.

Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi, Şam beldeleri sınırı içinde Bizans ile yapılan ilk karşılaşmanın, Tebuk'te Yezid bin Ebî Süfyân komutasındaki bir öncü kuvvet arasında geçtiğini nakletmektedir. Bu öncü kuvvetin başarısı fetihlerin yolunu açmış ve Müslümanlara cesaret vermiştir. Ardından Amr bin el-Âs komutasındaki Müslüman Ordusu, Herakleius'un "Şâm'ın Tacı" dediği Filistin'i feth etmiştir. Bir müddet sonra Basra'nın da Müslümanların hâkimiyetine girmesi ve Dımaşk Şehri'ni tehdit eder hale gelmeleri Ecnâdeyn'de vuku bulacak muharenin nedenleri arasındadır.

Eser, Ecnâdeyn Muharebesi'ni Hz. Ebu Bekir Dönemi'de Hicretin 13. Yılı içinde, Hâlid bin Velid'in Müslüman Orduları'nın Başkomutanlığı ile gerçekleştiği yolunda rivâyetler içermektedir. Bizans ve Müslüman kuvvetleri arasında bu bölgede meydana gelen şiddetli çarpışmalar nihayetinde Bizans'ın aldığı yenilgi ile beraber bir süre için geri çekilmesine neden olmuş ve Müslümanların Şam beldelerinde ilerleyişi hızlandırmıştır.

Nitekim özellikle askerî ve ekonomik açıdan önemli birer üst konumu ayrıca Şam'ın kalbi niteliğindeki Dımaşk ve Hıms Şehirlerinin fetihleri Yermük Muharebesi'ni kaçınılmaz kılmıştır. Daha doğrusu artık Bizans'ın, Müslümanların bu ilerleyişe karşı kesin bir çare bulması gereğinin bir sonucudur. Herakleius, şarkdan ve garbdan Ermen, Yûnân, Alaman, Bulgar, Rus, Gürcî, Efrenc, Hıristiyan Araplardan oluşan kaynaklarda birçok farklı sayının verildiği 100 Binleri aşan bir ordu tertip etmiştir.

Hz. Ömer Dönemi'nde Hicretin 15. Yılı içinde Yermük Nehri civarında Bizans askerine oranla az miktarda diyebileceğimiz Müslüman Ordusunun elde ettiği galibiyet İslâm Fütûhâtı için oldukça önemlidir.

Bizans İmparatorluğunun, önce Farsîlere kaybettiği ancak Herakleius liderliğinde yeniden hâkimiyetleri altına aldıkları Bilâdü's-Şâm bu defa da İslam Devleti'nin topraklarına birer birer katılmıştır.

Eser içinde fark edilen önemli noktalardan biri Müslümanların genel olarak Bizans askerine oranla sayılarının az oluşuna rağmen mücadelelerde üstün vaziyette gelmeleridir. Müellif, bu üstünlüğü askerlerin savaş marifetine, İslâm Dini'ne olan inanca ve Allah'tan gelen yardıma bağlamaktadır. Öyle ki bazen İslâm Tarihi'nde kimi önemli savaşlarda karşımıza çıkan, gökten bir delik açılması ve yeşil sarıklı kimselerin atlarla yardıma gelişi yahut savaş sırasında askerlerin önünde saf tutan doğaüstü yeteneklere sahip kahramanlara Fütûhu's-Şâm Tercümesi'nde de rastlamaktayız. Ayrıca kimi zaman uğurlu sayılan bir at, savaş başlığı ya da kılıç bu yardım sembolleri arasında yer almaktadır.

Yukarıda değindiğimiz mücadelelerde galip gelen Müslümanların savaş ve barış alanında önemli düsturları olduğunu da eserde görmekteyiz. Nitekim Şam beldesinde bir halk ile karşı karşıya gelindiğinde Müslüman Komutanı üç şart ileri sürmektedir. Bunlar; İslâm Dini'ne girmeleri, kabul edilmezse Cizye ve Haraç vermeleri bunu da reddederlerse savaşın kaçınılmaz olacağıdır.

Şâm Havâlisi'nde yaşanan mücadeleler sonrasında Müslüman Arapların elde ettikleri ganimetler ve silahlar onların bu topraklarda ilerleyişini hızlandırmıştır. Ancak Müslüman Araplar fethedilen bölgelerin halkının can ve mal haklarına saygı duymaya çalışmışlar ve bu yönde hareket etmişlerdir. Örneğin Müslüman Ordusu Şam beldelerinde ilerlerken bir kısım asker, bölgedeki üzüm, zeytin, incir gibi meyve ağaçlarını köklerinden söküp yanlarında götürmeye kalkışmışlar ancak Ebu Ubeyde bin Cerrâh kesin bir hükümle bu davranışı yasaklamış tekrarı halinde cezalandırılacaklarını bildirmiştir.

Abdüssamed Diyarbekrî'nin eserin Arapça aslından Osmanlı Türkçesine tercümesiyle hâsıl olan Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi İslâm Tarihi açısında başta Ecnâdeyn ve Yermük Muharebeleri olmak üzere Bilâdü'ş-Şâm'daki İslâm Fütûhâtına müellifin; askerlerin, komutanların, rahiplerin, halkın; giyim kuşamına, mevkilerine, görevlerine, mensup oldukları kavimlere ve dâhil savaşlar esnasında gerçekleşen diyaloglara yer vermiş olması, hadiseleri ayrıntılarıyla aktarması yönünden önemli bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır. Ancak bazı noktalarda yapılan anlaşmaların ve mücadelelerin tarihlerine ayrıca mekânlarına tam olarak yer vermemesi, anlatım sırasında mübalağalı ifadeler kullanması eserin anlaşılmasını güçleştiren eksik noktalar arasında sayılabilir.

KAYNAKÇA

- Aktan A (2010) *İslam Tarihi* (Nobel Yayınları, Ankara)
- Altıntaş H, Şahin M (2011) *Kur'ân-ı Kerîm Meâli* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara)
- Altun N (1996), Erzurumlu Mustafa Darîr'in Fütûhu's-Şâm tercümesi, giriş-metin açıklamalı dizin. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Babinger F (2000), *Osmanlı Tarih ve Yazarları*, çev. Bahriye Üçok. (T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara)
- Buhârî (1987), *Sahîh-i Buhârî ve Tercümesi*, Cilt 6-8 çev. Mehmet Sofuoğlu. (Ötüken Yayınları, İstanbul.)
- ed-Diyarбекrî A, *Fütûhu's-Şâm Tercümesi*, *Mili Kütüphane Yazma Eserler Kataloğu*, nr. Yz. A 29.
- ed-Diyarбекrî A, *Nevâdirü't-Tevârih*, *Millet Yazma Eserler Kütüphanesi*, nr. 962.
- el-Belâzurî (1987) *Fütûhu'l-Büldân*, çev: Mustafa Fayda. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara)
- el-Vâkıdî, *Fütûhu's-Şâm*, Cilt 1, *Milli Kütüphane Nadir Eserler Koleksiyonu*, nr. 06 *MİL EHT A 38536*.
- Fayda M (2012) el-Vâkıdî. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* 42: 471-475.
- Fayda M (2013) Yermük Savaşı. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* 43: 485-486.
- Hurç R (1998) Hz. Ebu Bekir Döneminde Bağımsızlık Hareketleri (İrtidat ve İrticâ) *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3: 33-66.
- İbnü'l-Esir (1991) *İslâm Târîhi (el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi)*, Cilt 2 çev. M. Beşir Eryarsoy. (Bahar Yayınları, İstanbul)
- İbnü'l-Kesîr (1994), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cilt 6 çev. Mustafa Keskin. (Çağrı Yayınları, İstanbul)
- Kaegi WE (2000), *Bizans ve İlk İslam Fetihleri*, çev. Mehmed Özay. (Kaknüs Yayınları, İstanbul)
- Kâtib Çelebi (2007), *Keşfü'z-Zunûn*, Cilt 3-4 çev. Rüştü Balcı. (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul)
- Kaya A (1998), Vâkıdî'nin hayatı ve tarihçiliği. On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

- Kırbıyık K (1997) Havle bint Ezver. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* 16: 538.
- Gülşen H (2007) *Fütûhu 'ş-Şâm* (Nr Yayınları, İstanbul)
- <http://www.ottomanhistorian.com>, (30 Nisan 2017) (Sayfa numarası belirtilmemiştir.)
- Lellouch B (2006) *Les Ottomans en Egypte Historiens et Conquerants au XVI Siecle*
(Collection Turcica, Vol. XI)
- Önkal A (2006) Müseylimetü'l-Kezzâb. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* 32: 90-91.
- Seyithanoğlu K -ed.- (1989) *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi* Cilt 2 (Çağ Yayınları, İstanbul)
- Taberî, (Eserde basım yılı belirtilmemiştir.) *Târih-i Taberî*, çev. M. Faruk Tunca.
Cilt 3 (Sağlam Yayınevi, İstanbul)
- Theophanes (1982) *The Chronicle of Theophanes* (Universty of Pennsylvania Press, Philedalphia)
- Taş KZ (2000) Suriye'nin (Şam) Osmanlı Hâkimiyetindeki İdari Yapısı. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 15: 75-85

EKLER

Ek-1. Fütûhu's-Şâm Tercümesi, varak 2b-3a.

Ek-2. Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi, varak 97b-98a.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Ayşe ÖDEMiŞ

Uyruğu: T.C.

Doğum Yeri ve Tarihi: Nevşehir/11.03.1986

Tel: 05398852104

E-posta: odemisayse@hotmail.com

Yazışma Adresi: Fakiuşıağı Köyü/Gülşehir-Nevşehir

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
İlköğretim	Fakiuşıağı İlköğretim Okulu	16-06-2000
Lise	Açık Öğretim Lisesi	09-05-2011
Lisans	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	14-07-2015

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
-	-	-

YABANCI DİL: İngilizce

YAYINLAR: Doç. Dr. Sadettin BAŞTÜRK, Nur BİLİR, Ayşe ÖDEMiŞ, Tarihi Sevdiren Adam: Ahmed Refik Altınay, **II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu/Sempozyum Bildirileri**, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları, 2016, ss.1296-1318.

